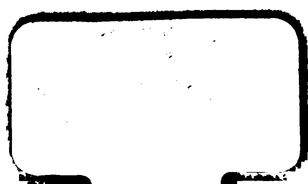

Af mit Livs
og
min Tids Historie.

Af

A. S. Ørsted.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandling.

1852.

Trykt i det Schultziske Officin.

XXVII.

I Slutningen af dette Værks første Bind (S. 402) har jeg tilkjendegivet, at jeg nu, efterat have fremstillet en Række af vigtige og velgjørende Love fra et Tidsrum af omtrent 10 Aar efter Trykkefrihedens Indskrænkning ved Fororbg. af 27de Septbr. 1799, vilde omhandle de Love og Regjeringsforanstaltninger fra samme Tid, der havde været mindre heldige. Idet jeg foretog mig hiin første Fremstilling, antydede jeg (S. 278), at uagtet de derhen hørende Undersøgelser nærmest knyttede sig til den af Mange gjorte Paastand, at med ovennævnte Forandring i vor Trykkefrihedstilstand var al Fremgang i de begyndte Reformer standset, saa havde jeg dog dermed havt et mere omfattende Formaal for Øie. Jeg kom nemlig til at udbrede mig over de mange betydelige i den hele Samfundstilstand dybt indgribende Forhold, som ved bemeldte Love havde modtaget en vel gjennemtænkt og almeengavnlig Omordning, og dette gav mig Leilighed til at møde de skjæve Domme, som man i de meest modsatte Retninger havde fældet over disse Love, saavelsom og over den senere Regjeringsvirksomhed, der stod i Forbindelse med samme. Naar jeg nu gaaer over til at afhandle de Love og Foranstaltninger, som høre til eller dog have Udseende af at høre til Skyggesiden af hiin Tids Regjering, saa ere ogsaa de Undersøgelser, jeg derover anstiller, fornødne, for at komme til en velbegrundet Bedømmelse af den Mening, at Frdgn. 27de Septbr. 1799 standsede den begyndte heldige Udvikling af vore Forhold, og førte os de Ulykker imøde, som nogle Aar senere udviklede sig. Jeg

skal heller ikke undlade i sin Tid at vise, hvorvidt det efter den Aand, som havde yttret sig deels i den umiddelbar forudgaaende Periode, deels i den, hvori Pressen siden igjen kom til Live, lader sig antage, at den, om den i den mellemliggende Tid havde beholdt sin hele forrige Frihed, vilde have været istand til at forebygge de Feilgreb, der maatte have havt Deel i vore Ulykker. At oplyse dette er imidlertid ingenlunde min Hovedsag. Men hiin Side af Lovgivningen og Statsstyrelsen hører ikke mindre end den, hvormed vi forhen have befattet os, til et sanddrue og fuldstændigt Billede af Datidens Regjeringshistorie og dens Forhold til de senere Tilstande. Den vil og føre os ind i en Mængde Undersøgelser, der ikke turde være uden Vigtighed for den rette Bedømmelse af vor hele Udviklingsgang og af vore nærværende Forhold. Ligesom jeg iøvrigt ikke har indladt mig paa alle de hensigtsmæssige Love og Indretninger, som fremkom i hiint Tidsrum, men kun paa hvad der har været betegnende for Statsstyrelsens Aand og vigtigt i sine Følger, saaledes skal jeg heller ikke nu tage fat paa alt hvad der efter mit Begreb ikke har været ganske vel betænkt. Ogsaa her maa jeg indskrænke mig til det, der har havt nogen Betydenhed, medens jeg, paa den anden Side, ogsaa maa gaae ind paa det, der, efter Andres Dom, har været et betydeligt og skadeligt Feilgreb, skjøndt jeg enten aldeles ikke eller kun med megen Indskrænkning kan erkjende disse Dommes Rigtighed. Der ere netop Emner af det Slags, der trænge til en fleersidig Belysning, hvorved vidt udbredte, dybt indgroede vildfarende Forestillinger maaskee ville lade sig berigtige.

I det nylig omhandlede Tilfælde er netop en Forholdsregel af høist indgribende Følger, der er bleven iværksat strax efterat Frdgn. 27de Septbr. 1799 var udkommen, og hvormed jeg skal begynde denne Række af Undersøgelser. Jeg mener herved den ved Placat af 13de Novbr. 1799 kundgjorte Oprettelse af en Depositokasse, navnlig forsaavidt Plakatens § 8 hjemlede til Benyttelse for samme at sætte et eget Slags Pengesedler i Omløb. Der var allerede forhen traadt meget

mellem den ved Plakat 8de Juli 1785 bebudede Kongelige Villie om at skaffe Landet et fast Pengevæsen og denne Villies Gjennemførelse. Men man var dog omsider kommet saavidt, at Courantbankens Sedler, skjøndt den ingenlunde formaaede eller engang var anordningsmæssig forpligtet til at løse dem med Sølv, dog i adskillige Aar baade i og uden for Landet vare gaaede for den fulde Værdi, som de skulde forestille. Denne lykkelige Tilstand var vistnok i høi Grad fremmet ved de fordeelagtige Handelsforhold, som Danmarks med Fasthed og Klogskab vedligeholdte Neutralitet havde forskaffet os, men den havde dog tillige en væsentlig Støtte i det Tilsagn, som Kongen ved det aabne Brev om Speciesbanken af 16de Febr. 1791 § 8 samt Frdgn. af 24de Juni næstefter § 2 og Placat af sidstnævnte Dato havde givet om, aldrig at tilstede nogen Forøgelse af den daværende Masse af Courantsedler, men derimod aarlig at formindske Samme med en anseelig Sum (ordentligviis 750,000 Rd.), for at de, efter en Række af Aar, kunde aldeles forsvinde og den nye private Speciesbank aldeles afløse Courantbanken. Denne Grundvold for Seddelværdien blev nu svækket ved den nye Seddelmasse, der sattes i Omløb, og dette udøvede ikke blot strax nogen uforbeelagtig Indflydelse, men, hvad der var af langt større Vigtighed end den øieblikkelige dog ikke betydelige Indflydelse, det banede Veien for den ydermere Benyttelse af bemeldte Creditmiddel tildeels under en anden Skikkelse, hvortil Regjeringen ved de senere Forhold blev fristet. Herved blev vel Finantsernes Trang, under vanskelige og høist uheldige Omstændigheder, afhjulpen paa en Maade, der for Øieblikket mindre trykkede Folket, end om andre Hjælpemidler vare søgte, men det førte og efterhaanden til en Forstyrrelse i det almindelige Omsætningsmiddel, der gjennem adskillige Aar i forskjellige Retninger udøvede en fordærvelig Indflydelse paa Sikkerheden i Mit og Dit. Jeg har allerede for 36 Aar siden fremstillet hiin i Slutningen af 1799 besluttede Udgivelse af en nye Seddelmasse som det første Leed i en Række af Love og Foranstaltninger, hvorved Regjeringen gik tilbage fra den Vei til et fast Pengevæsen, som den i 1791 havde be-

traadt *). Den yderligere Fremskriden i den saaledes i 1799 begyndte Retning, som de senere Begivenheder fremkaldte, og de ulykkalige Følger, som deraf viste sig, har jeg ved denne Leilighed saaledes lagt for Dagen, at jeg blot har at henholde mig dertil. Men det laae den Tid udenfor mit Formaal at gaae ind paa en Prøvelse af hin Forholdsregel fra dens forskjellige Sider. Det var mig nok at vise, hvorledes den, under Medvirkning af de haarde Tilskikkelser, som de følgende Aar bragte over Fædrenelandet, havde ført os ind paa den Vei, ad hvilken vi vare komne til det forstyrrede Pengevæsen, som da udgjorde Danmarks største Ulykke. Hermed var det især min Hensigt, at det kunde blive ret indlysende, hvor vigtigt det var, under alle de Trængsler, der maatte møde ad den Vei til Pengevæsnets Gjenopreisning, som vi da atter havde betraadt, at holde os fast paa denne Vei. Jeg angav derfor vel de Grunde, hvorpaa Regjeringen maatte antages at have fundet den i 1799 valgte Forholdsregel forsvarlig, men udtalte ingen bestemt Mening om disse Grundes Gyldighed. Ligesom dette ikke egentlig hørte til det Emne, som jeg da behandlede, saaledes havde jeg heller ikke sat mig saaledes ind i den Tilstand, der fremkaldte Placaten 13de Novbr. 1799, og endnu mindre i denne Tilstands Sammenhæng med de Begivenheder og Foranstaltninger, hvorved den var blevet som den var, at jeg turde have en sikker Dom over hiint Skridt. Derimod kræver den Opgave, som jeg her har stillet mig, at jeg forfølger Penge- og Finantsvæsenets Gang ligefra den Tid, da Frederik den 6te, som Kronprinds, havde grebet Statsroret og under Medvirkning af de ædle og dybtskuende Fædrenelandsvenner, som han havde udseet til sine nærmeste Raadgivere, havde lagt alvorlig Haand paa at afhjelpe Statens mangehaande Brøst, og deriblandt dets mislige Finantstilstand og dets vaklende Pengevæsen. Men dette fører mig atter ind paa alle Hovedretninger, som Regjeringen til hiin Tid havde

*) Eunomia 1 B. S. 454 ff.

optaget; og som den i Grunden derefter stedse har vedligeholdt, skjøndt ikke altid med lige Fasthed og klar Bevidsthed. Den Plan, som hine ypperlige Mænd havde lagt til det forfaldne Penge- og Finantsvæsens Reisning, var nemlig kun et Led af deres indgribende Plan til en Grundforbedring af den hele Stats- og Folketilstand. Det var disse rette Statsmænd klart, at Folkets Kræfter paa det Trin, hvorpaa de da stode, ingenlunde vare tilstrækkelige til at yde hvad der behøvedes for i en kort Tid at kunne sætte Pengevæsenet og Statsfinantserne paa en fast Fod, men at disse Kræfter først maatte vækkes til et nyt Liv. De fandt derhos, at denne Kraftudvikling ikke maatte søges gjennem de kun altfor rigelig benyttede Midler, Eneberettigelser og Pengeunderstøttelser til enkelte meget lovende Foretagender, men at det, der fremfor alt var at gjøre, var at løse de forskjellige Virksomheds Grene fra de Baand, der hidtil havde hæmmet dem i deres frie Bevægelse. Det var derfor langt fra dem at tænke paa at ville for Tiden yderligere anstrenge de Kræfter, der allerede stærkt nok vare anstrengede ved de paa Landet hvilende Skattebyrder. Derimod var det, ved Siden af en sparsommelig Statshuusholdning og en hensigtsmæssig Benyttelse af de indskrænkede Fonds, der vare til Finantsernes Raadighed, dem en Hovedsag at befordre de frembringende Kræfters fri Udvikling ved indgribende Forbedringer i de Love og Indretninger, som dermed stode i nærmest Forbindelse. Regjeringen var endog villig til at bringe de finantsielle Offre, som denne Udvikling uomgjængelig krævede, skjøndt den, under Finantsernes fortrykte Tilstand, var og maatte være meget varsom i denne Henseende. Saaledes maatte Omsorg for Folketilstandens Forbedring gaae Haand i Haand med Omsorgen for at afhjælpe Penge- og Finantsvæsenets Brøst. Hvo som overseer denne dobbelte Bestræbelse, der i dens umiddelbare Virkninger ofte maatte krydse hinanden, medens den ved en mere indtrængende Opfatning af Forholdene kommer i fuld Samklang, kan ikke andet end gjøre sig en urigtig Forestilling om hiin Tids Statsstyrelse og derover fælde en vrang og uretfærdig Dom. Dette har i en sær mærkelig Grad været Tilfæl-

det med Hr. Nathanson, der i flere udførlige Skrifter og senest i „Historisk-statistisk Fremstilling af Danmarks National- og Stats-Huusholdning, fra Frederik den Fjerdes Tid indtil Nutiden, anden omarbeidede Udgave, Kjøbenhavn 1844", har bearbeidet Fædrenelandets Bank- og Finantshistorie, navnlig og i det Tidsrum, hvorom her bliver Tale. Han har saa godt som udelukkende henvendt sine Øine paa de Midler, hvorved Staten hurtigen kunde have skaffet sig et fast Pengevæsen, og er stedse gaaet ud fra den Forudsætning, at alle Statens og Folkets Kræfter skulde sættes paa dette ene Fornødne. Han har derfor kun lidet bekymret sig om, hvorvidt denne efter Landets daværende Tilstand havde ladet sig gjennemføre, og om det ikke i saa Fald vilde have anstrenget dets Kræfter saaledes, at de herlige Spirer til en fremtidig Udvikling, som den Tids Regjering var i Begreb med at nedlægge, vilde have været qvalte i Fødselen; og dermed tillige den faste Bankbygning, om det ellers var kommet til dens Opførelse, strax igjen vilde være blevet omstyrtet. Ved en saadan eensidig Betragtning af denne Regjerings Virksomhed er Forfatteren kommet til den af ham med den største Sikkerhed udtalte Mening, at Regjeringen, med al den klare Bevidsthed om de rette Grundsætninger for Pengevæsenets Befæstelse, som han ei kan frakjende samme, dog lige fra først af har famlet i Valget af de Midler, hvorved de skulde gjennemføres, og ganske har taget feil af den banede Vei, ad hvilken den uden Vanskelighed kunde være kommen til Maalet. Vel ere nu Svaghederne i denne Forfatters Domme og Slutninger iøinefaldende; hans Fremstillinger have heller ingen god Indgang fundet, forsaavidt de gik ud paa at ophøie den Tids Finantsforvaltning og Finantstilstand, som da var den nyeste. Men det turde vel være, at Mange af dem, der have drevet en ofte fad Spot med hvad der hører til denne Side af hans Skrift, med største Lettroenhed tage alt det i Samme for gode Varer, der kan tjene til at kaste Skygge paa den Regjering, hvortil man i den følgende Tid stedse havde seet op som den, hvorunder vor forrige Statsforfatning havde udfoldet den ædleste og meest velgjørende

Virksomhed. Der kunde og være saa meget mere Anledning til at lægge nogen Vægt paa hans Fremstilling, som han dertil havde forberedet sig ved at erhverve Adgang til alle de Oplysninger, som Arkiverne gjemme om de Love og Foranstaltninger, hvorom han har udladt sig, ligesom og hans tidligere Livs Stilling havde givet ham riig Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med de Forhold, hvori han siden havde søgt ved Grandskning yderligere at sætte sig ind. Jeg har derfor fundet, at jeg, saa lidet behageligt det end er mig, bør tage et ideligt Hensyn til de i ovennævnte Skrift udtalte Domme over hiin Regjerings Periode. *) Brugt med behørig Kritik indeholder det og virkelig et værdifuldt Bidrag til dennes rette Bedømmelse; og det er ikke sjeldent, at de Meddelelser, jeg har fundet i Samme, have ført mig til en fast Overbeviisning om det, der forhen var mig tvivlsomt, hvilken dog for det meste er blevet den ganske modsat, som Forfatteren gik ud paa at fremkalde. Iøvrigt har jeg til at gjendrive hans Fremstillinger ikke havt andre Midler end de, som deres eget Indhold frembøde i Forbindelse med vitterlige Kjendsgjerninger og hvad der ellers i mit Embedsliv er blevet mig bekjendt, og som jeg har bevaret i Hukommelsen. Jeg har ikke søgt Leilighed til i Arkiverne at finde yderligere Oplysninger til Prøvelse af hvad hiin Forfatter deraf har uddraget. Vel troer jeg ikke, at denne Leilighed vilde være blevet mig nægtet; men paa den ene Side har jeg ikke anseet en Gjennemgaaen af Arkiverne nødvendig for at have en sikker Dom over alt hvad der i denne Sag er det væsentlige; og paa den anden Side vilde en saadan Begunstigelse, uagtet neppe nogen dertil førende Betingelse vilde være blevet mig stillet, dog, efter min Tænkemaade, maaskee indskrænket

---

*) Jeg holder mig blot til Forfatterens nyeste Fremstilling, hvori han har udvidet og berigtiget den, der findes i hans ældre Arbeider, over hvilke en af vore indsigtsfuldeste Forfattere havde i Maanedsskrift for Literatur, 8de, 9de og 10de Bind meddeelt en streng, men i de fleste Stykker velbegrundet Bedømmelse.

mig i den Frihed, hvormed jeg nu kan bevæge mig, og som jeg sætter megen Priis paa at vedligeholde, saa lidet jeg end er sindet at benytte samme i en mod den nærværende Bestyrelse fjendtlig Retning.

Ved at gaae ind paa de her betegnede Undersøgelser fjerner jeg mig vel noget langt fra den Periode af det offentlige Liv, hvori jeg selv har taget Deel, og hvis Historie det med Hensyn til mig selv vilde være mig vigtigst at kunne fuldføre. Jeg er herved endog kommen til at dvæle længe ved en Tid, som jeg kun i en mere udvidet Forstand kunde henregne til min. Men foruden at den hele Periode, hvorom der er Tale, dog falder inden for den Tid, jeg har oplevet, have ogsaa de Erindringer og Indtryk, som jeg har bevaret fra min tidlige Ungdom, for en Deel endog fra Barndomsaarene, og den Deel jeg i den modnere Alder har taget i Love, Foranstaltninger og Overveielser, der stode i nøie Berørelse med hvad der var foregaaet i hiin Periode, givet mig en Lellighed og Opfordring til at sætte mig ind i denne, som kun meget Faa af de Nulevende have havt. Jeg har derfor fundet en særdeles Drift til at gaae tilbage til den Tids Regjeringshistorie, hvori alle de Retninger for Alvor traadte ind i vor Statsstyrelse, der have udgjort sammes Lysside, og hvis rigtige Opfatning er aldeles nødvendig for rettelig at forstaae og bedømme den hele senere Tids Udviklingsgang og Regjeringens Adfærd. Jeg veed iøvrigt meget vel, at de nøiagtige Undersøgelser, som jeg skrider til at meddele, kun ville finde meget faa Læsere i Øieblikket; jeg er fuldkommen belavet paa at hverken de, som føre det store eller det lille Ord i Dagens Presse, ville lægge Mærke dertil, eller, om de end maatte gjøre det, dog ville tage sig iagt for at lade sig mærke dermed, for i al Mag og med en Tilforladelighed, som om der aldrig var sagt et Ord derimod, at gjentage Domme, som her ere blevne fuldstændig gjendrevne. Men med alt det veed jeg nu intet bedre at anvende min Tid til end Undersøgelser af dette Slags; og jeg har den sikkre Tro, at der engang, og maaskee om ikke saa meget lang Tid, vil blive Een og Anden, der vil finde sig dreven til at anstille en

alvorlig Sammenligning mellem 1848 og den Tid, der ligger foran samme, og da turde dette og flere Partier i nærværende Skrift saavelsom de øvrige Arbeider, hvormed jeg paa mit Livs Aften har beskjæftiget mig, maaskee indeholde et ikke ganske uvigtigt Stof for en saadan prøvende Sammenligning. I det mindste tør jeg stole paa, at man vil finde de Kjendsgjerninger, som jeg anfører, paalidelige, og mine Domme grundede paa rolig, upartisk Prøvelse.

Forinden jeg nu gaaer ind paa at udvikle den Tingenes Tilstand, hvorved Regjeringen i 1799 lod sig bevæge til at sætte en ny Masse Banksedler i Omløb, skal jeg først nærmere undersøge, hvorvidt dette i og for sig var i en afgjort Strid med det ovennævnte i Forbindelse med Speciesbankens Oprettelse givne Tilsagn. Naar jeg ikke i mit paaberaabte ældre Arbeide har udtalt en bestemt Mening desangaaende, saa har *dette* været af de oven S. 4 paaberaabte Grunde. Angaaende Spørgsmaalets Besvarelse som et affondret Retsspørgsmaal, kunde jeg ikke have nogen synderlig Tvivl, men, ligesom det i sig selv laae udenfor min Vei, fandt jeg det urigtigt at behandle samme uden i Sammenhæng med den Tilstand, der maaskee kunde have begrundet en Nødvendighed i at gribe en saadan Forholdsregel.

Det er klart, at Regjeringen ikke ved denne nye Seddeludgivelse vilde trække sig tilbage fra det i 1791 givne Tilsagn. Den meente, at dette opretholdtes derved, at de nye Sedler kun skulde sættes i Omløb for at afhjælpe det øieblikkelige Savn af de fornødne Omløbsmidler (i hvilken Henseende Pl. 13de Novbr. 1799 foreskriver særdeles Indskrænkninger for de Laan, som maatte bevilges) og, saasnart Omstændighederne tillode det, igjen skulde inddrages udenfor den befalede aarlige Seddeltilintetgjørelse, der fremdeles skulde vedblive, hvorfor og Depositosedlerne ved et særligt paa Bagsiden anbragt Stempel bleve gjorte kjendelige fra Courantbankens øvrige Sedler. Desuden erhvervede Regjeringen Samtykke af Speciesbankens Repræsentanter, hvilke det var overdraget at vaage over at den gamle Bank paa anordnet Maade gik frem med den aarlige

Seddelinddragelse og til den Ende aarlig skulde have Oplysning herom af Bankens Bøger og Regnskaber, alt „for at Alle og Enhver i Almindelighed og den nye Banks Interessenter i Særdeleshed derom kunde være destomere forvissede" (aabent Brev 16 Febr. 1791 § 8 cfr. Octroien af samme Dato § 51 og Frdgn. 24de Juni samme Aar § 21). Det er nu vist nok, at Depositosedlernes særegne Anledning og Bestemmelse ikke i og for sig kunde bevirke, at de laae udenfor det oftberørte Tilsagn. Derimod havde det større Vægt til Retfærdiggiørelse for disse Sedlers Udgivelse, at Samtykke var givet af de Mænd, som vare satte til at bevogte det givne Tilsagns Overholdelse, og det ikke blot paa det nye Bankinstituts Vegne, som havde nærmest Interesse derunder, men og paa hele Almeenhedens Vegne. Det synes nemlig, at man deri havde den Betryggelse, der anordningsmæssig kunde forlanges for at den omhandlede Seddelforøgelse var foregaaet under saadanne særdeles Omstændigheder og med Jagttagelse af saadanne Betingelser, at hverken Speciesbanken eller Seddelihændehaverne derved vare udsatte for nogen Forurettelse. Imidlertid frembød den Indvending sig, at fordi Speciesbankens Repræsentanter vare satte til at vaage over at Tilsagnet om Bank-Sedlernes anordningsmæssige Inddragelse og Tilintetgiørelse blev opfyldt, derfor havde de dog ingen Bemyndigelse til at fritage for Inddragelsen, end sige til at samtykke i, at en ny Seddelmasse blev skabt. Om de end paa det Interessentskabs Vegne, der havde valgt dem, og i hvis Sted de traadte, kunde være mægtige og myndige til at give et saadant Samtykke, saa var dette ikke nok; Tilsagnet var ogsaa givet alle mulige Seddelihændehavere, hvis Berettigelse saa meget mindre kunde gaae op i Bankens, som denne betingede sig Part i den Indtægt, Depositokassen kunde have af sin Laanevirksomhed *). Der var saaledes vist nok noget misligt i at tage til Takke med hiint Samtykke som Hjemmel for en Afvigelse fra det engang Tilsagte; og det kan ikke feile, at det har

*) See Nathanson S. 114.

havt noget uhyggeligt for de Mænd, der stode i Spidsen for Finantsbestyrelsen, ikke at kunne overholde det i 1791 givne Tilsagn efter dets strenge bogstavelige Indhold. Men foranførte Indvending taber dog meget af sin Betydning, naar man gaaer nærmere ind i det Retsforholds særegne Natur, hvorom her handles. Jeg sigter herved ingenlunde til de juridiske Systemers Forskjæl paa Tilsagn og Løfte eller deres Lære om Nødvendigheden af Løftets Antagelse. Jeg vilde finde enhver Anvendelse uholdbar, som man her vilde gjøre af disse Begreber. Men der er noget ganske Særegent i et Tilsagn eller Løfte, hvad man vil kalde det, givet til en ubestemt Mængde, Almeenheden, uden at der er nogen virkelig Person, der fuldstændig kan repræsentere samme. Det vilde dog være en Urimelighed, om et saadant Tilsagn skulde være ubetinget bindende om det end fandtes, at de, til hvis Betryggelse og Fordeel det var givet, ei allene ikke kunde have noget fornuftigt Ønske om en saadan ubetinget Overholdelse, men tvertimod derunder vilde blive lidende. Der maa følgelig være en Maade, hvorpaa det kan afgjøres om ikke netop deres Tarv, som Løftet eller Tilsagnet er givet, kræver en Lempning af samme. Der kunde nu i det omhandlede Forhold ikke være nogen Anden, som denne Bedømmelse kunde tilfalde, end deels Regjeringen selv som den, der i Almindelighed repræsenterede det hele Borgersamfund, deels, da denne tillige var Part, den Corporation, som var særlig kaldet til at paasee det givne Tilsagns Overholdelse (Speciesbankens Repræsentanter), og den Ufuldkommenhed, der vistnok endnu var tilbage i denne Repræsentation, maatte afhjælpes derved, at det, der vedtoges, kjendelig var det som Almeenheden fornuftigviis maatte ville. I de offentlige Retsforhold forekomme der ikke faa Tilfælde, der ikke ad anden Vei lade sig afgjøre, og det netop Tilfælde af det allervigtigste Slags, saasom Forfatningsforandringer og omtvistede Forfatningsspørgsmaal, fornødne Lempninger i testamentariske Anordninger angaaende offentlige Indretninger eller til Bedste for Familier, der ikke ere afsluttede *). De flere Overeens-

*) Jevnfør mit Skrift: For den danske Stats Opretholdelse i dens

komster, som Regjeringen har afsluttet med den forenede Bestyrelse af Nationalbanken angaaende Octroiens Forstaaelse og Anvendelse i tvivlsomme Tilfælde, have heller ikke havt Hjemmel i nogen denne Bestyrelse udtrykkelig tillagt Myndighed, men kun i den indvortes Nødvendighed af at saadanne Tilfælde maae kunne finde en Afgjørelse, i Forbindelse med det Fornuftige i de i saa Henseende tagne Beslutninger. Iblandt disse Overeenskomster skal jeg her især henvende Opmærksomheden paa den, hvorved den bekjendte 12 Millions-Sag blev afgjort, og de gjentagne Beslutninger, hvorved Banken har givet sit Samtykke til de i Henhold til Krigsskatlovene udgivne Creditbeviisers Benyttelse til denne Skats Betaling.

Efter hvad vi saaledes have seet, gaaer Sagen tilbage til det Spørgsmaal, om ikke den daværende Tilstand var en saadan, at den fortsatte Udvikling af Statens Erhvervgrene, det var kommet i saa god Gang, ja selve Vedligeholdelsen af det, der alt var opnaaet, med uafviselig Nødvendighed krævede en Forøgelse af det indbyrdes Omsætningsmiddel, hvilket naturligviis dog kun lod sig retfærdiggjøre, naar det skete under saadanne nærmere Betingelser, at ikke dets Værd derved vilde blive rystet. Jeg kan nu, efter nøie Overveielse af alle Forholdene, ikke skjønne rettere, end at den daværende Tilstand var af en saadan Beskaffenhed, at hiint Hjelpemiddel ikke kunde undværes. Der var ved den befalede store aarlige Seddelinddragelse, i Forbindelse

---

Heelhed S. 85—86; Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og til en Valglov S. 357—362; Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed 6 B. S. 469 ff. Det er allerede en Følge af den hele Retsanskuelse, hvortil jeg gjennem nærved et halvt Aarhundrede uforandret har bekjendt mig, og hvis Hovedtræk findes udviklede i nærværende Værk 1ste D. S. 137-150, at der maa gives mangfoldige Tilfælde, ved hvis endelige Afgjørelse selv det meest uddannede System af formelle Retsregler, hvis store Værdi for Retsbefæstelsen dog maa erkjendes, slipper, og hvor derfor den umiddelbare Opfatning af det Rette, Sande og Naturlige maa gjøre Udslag, ja naar man gaaer ret til Bunds ligger heri Slutstenen for den hele Retsbygning.

med de øvrige Forhold, efterhaanden opstaaet et kjendeligt Savn af de til Næringernes Udvikling og Vedligeholdelse fornødne Omsætningsmidler, hvilket Savn under den europæiske Handelscrisis, der indfaldt sig i Efteraaret 1799, og efterat det eneste daværende Laaneinstitut, Speciesbanken, havde seet sig nødsaget til at inddrage og indskrænke sine Udlaan, maatte gaae over til en Mangel, der, hvis der intet særligt Hjelpemiddel derimod kunde findes, vilde for lang Tid have lammet ikke blot Handelen men og den hele erhvervende Virksomhed i Landet og ødelagt mange virksomme Mænd. Der var saaledes en kjendelig Opfordring til at aabne Adgang til Laan for de Mange, som til hiin Tid, uagtet de vare istand til at give fuldgyldig Sikkerhed, ikke vilde have kunnet erholde de fornødne Laan og derfor ellers maatte have forladt deres Eiendomme og Levevei. Men til at yde dem den høist fornødne Hjelp havde man i hiin Pengeforlegenhed neppe noget andet Middel end at sætte en ny Seddelmasse i Omløb, hvilken dog kun skulde gaae ud paa nogenlunde at stoppe det Hul, som der viste sig i Omløbsmassen, og kun maatte udlaanes mod gode og let realisable Sikkerheder, og paa kort Tid, hvorfor det maatte antages, at den, saasnart det daværende ugunstige Øieblik var gaaet over, kunde holde sig i fuld Værdi, saaledes som Tilfældet nu i nogle Aar havde været med den alt tilværende Seddelmasse, uagtet ingen anden Seddelverling i Banken fandt Sted, end mindre Sedler for de større og (slet) Skillemynt for de mindste (Forordningen 4de Sept. 1762). Blandt andre meget vel gjennemtænkte Bestemmelser, der skulde sikkre mod Overskridelse, var den, at Depositokassens Bestyrelse skulde indskrænke og, saasnart skee kunde, formindske de Summer, den satte i Omløb, og at derfor Udlaan ikke maatte bevilges til nye Anlægs og Indretningers Fremme, eller Eiendommes Kjøb, men kun hvor Laansøgeren behøvede Midler til at fyldestgjøre allerede indgaaede Forbindtligheder eller til at vedligeholde nyttige Anstalter, som vare i Drift (§ 3). I Directionen skulde, foruden to af Finantscollegiets Medlemmer, ogsaa et Medlem af Speciesbankens Direction og eet Medlem af Courantbankens Realisations-Commission

have Sæde, for at vaage over, at Indretningen ikke gik udenfor dens rette Grændser. Kassen skulde igjen ophøre, efterhaanden som Speciesbanken saae sig istand til paanye at gjøre Udlaan eller overtage de af Depositokassen gjorte. Lovgiveren synes følgelig at have sørget for at den nye Seddel-Udgivelse, som han, af paatrængende Grunde, havde tilladt, ikke skulde faae nogen skadelig Indflydelse paa Seddelmassen eller være til Hinder i at den engang lagte Plan til Pengevæsnets Befæstelse, naar de øieblikkelige Forhold forandrede sig, igjen blev forfulgt i dens Heelhed. Der skete saaledes kun en ved en bydende Nødvendighed begrundet Lempning i denne Plan, hvilken, i Henhold til det Foranførte, synes at kunne retfærdiggjøres.

Den ovenmeldte Forfatter vil ikke erkjende, at der var nogen virkelig Trang til et saadant Laane-Institut. Han anfører, at Grosserer-Societetet i Kjøbenhavn allerede i Medhold af den ved Placat 4de Octbr. 1799 givne Bemyndigelse havde gjennem en dertil af Samme udnævnt Comitee udstedt rentebærende Sedler paa ustemplet Papir til et Beløb af 1,700,000 Rd. Sp., hvoraf Kongen havde garanteret de 600,000 Species, og at herved Handelsstandens Trang var afhjulpen, samt at der desuden vare to Creditkasser og Fabrikfonden, hvor Agerdyrkere, Huuseiere o. s. v. kunde faae Laan. Han mener derhos, at saafremt en tiltagen Velstand og Næring skulde have gjort en Forøgelse i Omsætningsmidlet fornøden, saa maatte det have viist sig førend Handelscrisis i 1799 indtraf, men at dette var saa langtfra at have været Tilfældet, at man tvertimod i hele Perioden fra 1792 til 1799 havde havt Overflødighed af Penge og trods de mange Millioner, som medgik til Opbyggelse af Hovedstaden og til Handelens og Skibsfartens Udbredelse, havde disponible Penge tilovers til at oprette Speciesbanken, den almindelige Brandkasse (herved maa forstaaes det under 4de April 1798 octroierede almindelige Brand-Assurance Compagnie for Varer og Effecter udenfor Kjøbenhavn), Tontinen, det forenede Enke-Understøttelses-selskab (!!) og desuagtet placerede man mod 4 Procent Renter den ene Sum efter den anden i de Kongelige Kasser ligesom

man ogsaa havde Penge tilovers til at gjøre Indskud i Creditkassen (maa være den for Kjøbenhavns Huuseiere) *)

Men de forskjellige Kasser, hvortil Forfatteren henviser, vare visselig ikke forsynede med de fornødne Midler til de Udlaan, hvortil Depositokassen blev udrustet; de havde neppe noget Synderligt uden for det, der allerede var udlaant; deres Bestemmelse omfattede desuden kun for en liden Deel de Tilfælde, hvori Laan forhen søgtes i Speciesbanken og, hvis Depositokassen ei var blevet til, nu intetsteds vilde have været at faae. I det, Forfatteren nævner som Beviser paa Overflødighed af Penge, er der Adskilligt uklart og Adskilligt som ikke har noget at betyde. Der er en synderlig Unøiagtighed i Opregningen af de Indretninger, der i Løbet af hine 7 til 8 Aar vare blevne dannede ved Hjelp af Capitalisters Indskud, og nogle af disse vare i den Henseende saa ubetydelige, at man ret maae undre sig over, her at see dem nævnte. Men det hele paa hine Indretninger anvendte Beløb var desuden, fordeelt paa en saa lang Aarrække, heller ikke af den Betydenhed, at det just kunde tjene til Vidnesbyrd om Overflødighed paa Capital, medens det vel med nogen Føie kunde have været paaberaabt, hvis det gjaldt om at tilbagevise en Paastand om at der havde været en særdeles Mangel. Til den meest betydende af hine Indretninger, Speciesbanken, bleve desuden Indskuddene kun tilveiebragte efterhaanden ved endog forunderlig smaae Indbetalinger ad Gangen gjennem flere Aar (Aabent Brev 16de Febr. 1791 §§ 4, 5, 6, Octroi samme Dato § 12), noget, der, især da det gjaldt et Foretagende der lovede saa godt et Udbytte, ikke vilde have været fornødent, saafremt det havde havt noget paa sig med den paaberaabte Overflødighed af Capital. Til Hovedstadens Gjenopbyggelse og til den udvidede Handel og Søfart blev der vistnok anvendt betydelige Summer, og disse maa Landet have havt Kræfter eller i alfald Credit nok til at tilveiebringe. Men til bemeldte Foretagender var jo og netop medgaaet en

*) l. c. S. 113—115.

stor Deel af Landets Capitaler, det førstnævnte endog væsentlig kun for at afhjælpe en Ulykke, saa at der ikke vare erhvervede tilsvarende nye Værdier. For en ikke ringe Deel var derhos den udenlandske Credit benyttet ved disse Leiligheder. Dog, Forfatteren har selv nogle Sider bagefter *) oplyst, hvorledes der ei blot i 1799, men endog i de to nærmest foregaaende Aar havde viist sig et føleligt Savn af udenlandske Vexler, og forklaret dette deraf, at de Foretagender, som han kort forud havde nævnt som Beviis paa en endnu i 1799 vedvarende Overflødighed af Capitaler, havde udtømt den disponible Formue. Han bemærker, at Indførselen af de mangfoldige Bygningsmaterialier m. m. til Stadens Gjenopbyggelse medførte store Remisser til Udlandet, at der til Speciesbankens Fond bleve indforskrevne store Partier Sølv, at Regjeringen vedblev at afbetale paa den udenlandske Gjeld, og endelig at flere Skibes Udrustning og Ophold i fremmede Farvande medtog store Udtællinger til Udlandet. Han tilføier, at Finantsministeren ikke uden Grund frygtede for at Coursen igjen skulde gaae tilbage, og derfor indgik Overeenskomst med flere af de største Handelshuse i Kjøbenhavn om at de skulde foretage de til Coursens Opretholdelse tjenlige Kjøb og Salg af udenlandske Vexler samt saavidt muligt ved disse deres Omsætninger sørge for at forskaffe Bankcontoiret de fornødne Vexler af foranførte Slags. Han bemærker endvidere, hvorledes i Aarene 1797 og 1798 de forøgede Varelagere yderligere medtoge hvad der havdes af Fonds i Vexler paa Udlandet, og at Finantserne ikke paa Kjøbenhavns Børs kunde erholde de Vexler, som de behøvede til de udenlandske Betalinger, og derfor maatte gjennem de to Bankcontoirer i Kjøbenhavn og Altona indlade sig i særdeles betydelige Vexelomsætninger og benytte deres Blanko-Credit hos udenlandske Huse. Videre anføres, hvorledes det ikke stod bedre til i Begyndelsen af 1799, men at der da tvertimod paa Kjøbenhavns Børs føltes Trang til udenlandske Vexler, saa at Bank-

*) S. 123—125.

contoiret i Kjøbenhavn maatte komme Samme til Hjelp med Vexler paa Bankcontoiret i Altona, hvorved dets Vexelrytterie — som Forfatteren kalder det — blev endnu større; at i Septbr. 1799 den store Handelscrisis udbrød, som frembragte Forvirring og Standsning i næsten alle Handelsgrene, og at Finantserne da bleve trængende til Hjelp af Speciesbanken, hvorved denne udtømte sit Sølvforraad og maatte benytte sig af sin octroimæssige Ret til at løse dens Sedler med Courantsedler efter Cours samt iøvrigt saa godt som indstille sin Virksomhed. Paa et andet Sted *) yttrer Forfatteren, at den Vexelcredit, som Finantserne og Bankcontoirerne havde benyttet i Slutningen af 1799, saavidt han kan slutte af de ham tilhændekomne Papirer, maa havde været circa 15 Millioner Mkbco., hvilket han dog ei med Vished tør paastaae. Men efter alt hvad Forfatteren saaledes har oplyst synes det at være soleklart, hvad der og ellers er bekjendt, at baade Landets, især Hovedstadens, Handlende og Statsfinantserne vare bragte i den yderste Forlegenhed ved den store Handelscrisis i de sidste Maaneder af 1799, der medførte, at de fremmede Handelshuse, navnlig i Hamborg, maatte indtrække, hvad de i Følge de udstrakte indbyrdes Vexelforbindelser her havde tilgode. Et Middel, som det, der blev valgt ved Placaten 13de Novbr. 1799, turde da have været det, hvorved saavel Landet som Finantserne med mindst Ulempe og med størst Udsigt til igjen at komme paa Fode, kunde hjelpes ud af deres piinlige Tilstand. Jeg har sandelig forhen været langt fra at have havt den Overbeviisning om et sligt Hjelpemiddels Nødvendighed, som jeg netop har faaet ved Nathansons Fremstilling af de daværende Forhold, der saa meget mere maa gjelde ved denne Leilighed, som den har havt den modsatte Hensigt. Den Maade, hvorpaa jeg i 1815 har omtalt denne Sag (see oven S. 4) antyder, at jeg den Tid idetmindste havde endeel Tvivl om hiin Forholdsregels Forsvarlighed. Disse gik netop fornemmelig ud paa, hvorvidt der havde

*) S. 489.

været en saa byrende Nødvendighed tilstede, at en Afvigelse fra den strengeste Overholdelse af Tilsagnet i 1791 dermed kunde forsvares. Men at der, saaledes som Nathanson har paastaaet, uden det nye Hielpemiddel vilde, selv efter Tildragelserne i 1799, have været Capital nok til fuldelig at tilfredsstille de Krav, som fulgte med den forøgede Rørelse i de forskjellige Erhvervsgrene, de stegne Priser paa Eiendomme, Produkter og Arbeider, og det forøgede Forbrug i de Classer, der vare hævede op til en forbedret borgerlig Stilling, det var noget, der ei kunde falde mig ind; thi det stred imod alle de Kjendsgjerninger, som til hiin Tid viste sig. Depositokassen, der iøvrigt ikke blot virkede med de den fra Courantbanken overgivne Sedler, men og ved Hielp af de Indlaan, samme modtog, blev begjærlig benyttet ikke blot af Handlende men og af andre Næringsbrugere, blandt andet i et ikke ringe Omfang af Landeiendomsbesiddere, der behøvede Capitaler til de betydelige og kostbare Foretagender, hvorved de søgte at forhøie Eiendommenes Production og Værdie. Skjøndt det ordentligviis vare de større Eiendomsbesiddere, der gjorde Laan i Depositokassen, saa bare disse Laan dog og deres Frugter for de mindre, idet der fremkom Midler til at fuldføre Udskiftninger og Udflytninger, afskaffe Hoveri, fremme Bøndergodses Overgang til Selveiendom. Laanene vare iøvrigt forbundne med saadanne Bekostninger, at de ei vilde have fundet Sted, hvis der havde været Overflødighed af Capital tilstede; thi da Depositokassen ei umiddelbar kunde udlaane sine Capitaler mod Pant i faste Eiendomme, saa maatte Eiendomsmanden i Almindelighed udstede en Panteobligation til tredie Mand, lydende paa en større Sum end den, der kunde erholdes i Depositokassen mod at give den udstedte Panteobligation i haandfaaet Pant. Til denne Panteobligation maatte bruges stemplet Papiir af første Classe efter den deri opgivne Sums Størrelse, ligesom og deraf maatte svares ¼ Procent Afgiften, og derhos maatte hiin Mellemmand have en Godtgjørelse for sin Uleilighed. Det var og, selv naar man kunde have den fuldeste Tillid til denne Mellemmand, af flere Aarsager ubyggeligt at skulle give en Panteobligation fra sig for et større

Beløb end Man virkelig fik til Laans, og at Ens Eiendom kom til at staae i Pantebøgerne som behæftet med større Gjeld, end der virkelig hvilede paa samme. Ligesom den Begjærlighed, hvormed Laan desuagtet bleve søgte i Depositokassen, vidnede om, hvor vanskeligt det, endog uagtet denne Kasses Oprettelse, var selv for dem, der kunde give de rigeligste Sikkerheder, at erholde de til deres Bedrifts Vedligeholdelse og gavnlige Udvikling fornødne Capitaler, saaledes ere der og mange andre Kjendsgjerninger fra hiin Tid, der vise, at det ikke var let at faae Laan mod den sædvanlige lovtilladte Rente. Der blev saaledes til hiin Tid gjort et overmaade udstrakt Brug af Verelobligationer, ja ogsaa af Proformaverler, ikke saa meget af det Slags, som omhandles i Frdgn. 26de Novbr. 1731, som af et senere opfundet og til Omgaaelse af Lovens Forbud bedre skikket, Slags *). Ogsaa var det meget sædvanligt, at formuende Mænd anbragte deres Capitaler og det Overskud, de efterhaanden erhvervede, i et eller andet anseet Handelshuus, der tilsvarede 5 eller 6 pCt. Rente. Det kan derfor neppe omtvivles, at Landets fremspirende Virksomhed for en stor Deel vilde være gaaet i Staae, dersom ikke Depositokassen eller et andet lignende Institut var blevet indrettet, og hvorledes et saadant, under de daværende Omstændigheder, havde ladet sig bringe tilveie uden en Forøgelse af det eneste Omløbsmiddel man havde, indsees ikke. Naar oftmeldte Forfatter **) finder et Beviis for sin Paastand, at den i Septbr. 1799 udbrudte Crisis uden noget derimod anvendt Middel vilde have sat sig selv, i den Omstændighed, at der allerede i Midten af 1800 indtraadte en fuldkommen Helbredelse, saa slutter han uden videre fra den Tilstand som viste sig, efterat det nye Laaneinstitut havde afhjulpet mange Forlegenheder, til den, som vilde have fundet Sted, naar intet Hjelpemiddel var blevet aabnet. Ved den synderlige Tale om Sygdomscrisis og Helbre-

*) See Coll. Tidenden for 1825, S. 366—368.

**) Side 116.

delse, som han hermed forbinder, skal jeg ei opholde mig. For at bevise, hvorlidet det har paa sig med Frygten for de Følger, Omløbsmidlets voldsomme Formindskelse maa have for et Land, har bemeldte Forfatter endvidere ved en anden Leilighed *) paaberaabt sig, at i Hertugdømmerne en Sum af næsten 10 Millioner Rigsdaler (hvorved maa menes det i Rigsbankdaler omsatte Beløb) ved Fdg. 19de Octbr. 1813 (rettere ved Fdg. 5de Januar 1813 i Forbindelse med Frdgn. af 13de October f. A.) blev sat ud af Omløb, og at dog Handel og Produktion vedbleve at gaae deres gode sædvanlige Gang. Men det forholdt sig just ikke saa rigtigt med denne gode Gang. Det blev ingenlunde uden lammende Indflydelse paa Velstand og Næring i Hertugdømmerne, at den store Masse af repræsentative Betalingsmidler, som tildeels under den daværende Krig, tildeels i de nærmest forudgaaende Aar der vare udgivne, i 1813 tabte den Egenskab som Betalingsmiddel i Kongens Kasse, der tidligere, skjøndt dog ingenlunde lige til 1813, havde holdt dem i fuld Værd i Handel og Vandel. Sandt er det, at denne Afgang hurtigere blev forvunden end man skulde have ventet; men den var dog i Begyndelsen meget følelig; i lang Tid vedbleve de allerede i de forrige Krigsaar og især fra den Tid af at hine Repræsentativer havde begyndt at tabe deres forrige Brugbarhed for Circulationen med forstærket Fart sjunkne Eiendomspriser yderligere at dale; Fallissementer, Skatterestancer og andre Kjendetegn paa Forstyrrelse i Formuen og Crediten forskerede sig. Vel er det vanskeligt at afgjøre i hvilken Grad den ikke længe efter foregaaende fiendtlige Besættelse medvirkede til denne Tilstand, ligesom og de betydelige Restantser, der endnu til den Tid, da offentlige Meddelelser om vor finantsielle Tilstand begyndte, henstode ubetalte i Hertugdømmerne, tildeels havde andre Aarsager. Men i Hovedresultatet er Sagen dog klar. Der er endnu adskilligt Andet at bemærke ved den Slutning, Forfatteren vil hidlede af

*) Side 93.

de ommeldte Forhold. For det Første var en ikke ringe Deel af de udgivne Repræsentativer igjen gaaet ind i de Kongelige Kasser og indgik fremdeles i Betalinger af de indtil 1ste August 1813 forfaldne Afgifter. Dernæst var ingenlunde Sølvet blevet fordrevet fra Hertugdømmerne ved hine Repræsentativer, men var stedse vedblevet som det almindelige Omsætningsmiddel, og som det, hvormed de paa deres Hovedmarked, Hamborg, fik deres Produkter betalte, blev det tilstæde om just ikke rigeligt, saa dog heller ikke ganske knapt. Den Henstand med Capitalbetalinger, som Fdg. af 5te Jan. 1813 havde givet og Frdgn. 13de Octbr. f. A. stadfæstet, medførte og, saa lidet den ellers var yndet i Hertugdømmerne, at der i lang Tid ikke vare store Capitalbetalinger at gjøre. Endelig hjalp bemeldte Landes rige naturlige Hjelpekilder, og disses snart igjen, maaskee tildeels som Følge af, at netop de, der ved Fdg. 5te Jan. 1813 vilde have faaet deres i Sølvmynt stiftede Gjeld forvandlet til Seddelgjeld, med størst Iver havde arbeidet for at faae dette taget tilbage, opreiste gode Credit i det nærmeste Udland, dem til hurtigere og fuldstændigere, end det i de fleste andre Lande havde ladet sig gjøre, at komme paa Fode. Saaledes maa af flere Aarsager det Beviis henfalde, som Forfatteren af Pengevæsnets Historie i Hertugdømmerne i 1813 vil føre for sin særegne Mening om den ringe Betydenhed, som et tilstrækkeligt Omløbsmiddel har for et Lands Velstand.

Paa det Trin, hvorpaa jeg i nærværende Afsnit holder mine Undersøgelser i Anledning af Depositokassens Indretning, har jeg kun at gjøre med dens Forhold til det i 1791 givne Tilsagn i Forbindelse med den Tingenes Tilstand, hvorved hiin Foranstaltning blev fremkaldt. Det Spørgsmaal, hvorvidt denne uheldige Tilstand har havt sin Grund i forudgaaende finantsielle Feilgreb eller Forsømmelser, skal jeg i det næste Afsnit gjøre til Gjenstand for udførlige Undersøgelser. De Følger, der under de mangfoldige besværlige og tildeels høist ulykkelige Forhold, som vare Danmark beskikkede, udviklede sig af Forholdsregler, der kunne betragtes som Fortsættelse af den i 1799 valgte, har jeg allerede i 1815 lagt for Dagen (see oven

S. 3—4;) dog vil jeg længere nede faae Anledning til desangaaende at tilføie nogle yderligere Betragtninger. Men inden jeg slutter dette Afsnit maa jeg endnu bemærke, at saa klart det end er blevet mig, at der i 1799 var en Nødvendighed i at danne et saadant overordentligt Omløbsmiddel som omhandlet, og at den Lempning, som dette Foretagende indeholdt i Tilsagnet af 1791, derved blev forsvarlig, saa er det mig dog ikke mindre klart, at Statens Pengevæsen og Finantser fra den Tid kom i en ikke lidet mislig Tilstand. Plakaten 13 Nov. 1799 havde vel saaledes betegnet den Grændse, inden hvilken Benyttelsen af den tagne Forholdsregel skulde holde sig, at det fremlyste, hvor klart Regjeringen var sig bevidst, at den var et Nødmiddel, som hverken med Hensyn til Omfang eller Tid burde bruges videre end Nødvendigheden krævede, og at man saasnart som muligt havde at frigjøre Landet for den forøgede Seddelmasse og vende tilbage til den forhen foreskrevne Vei. Men Grændsen var dog kun sat i almindelige Udtryk, og der blev hverken da eller siden bragt noget til offentlig Kundskab enten om de Summer, der bleve satte i Omløb, navnlig om den Deel deraf, der i al Fald i 1801 er blevet stillet til Finantsernes Raadighed, ei heller om de Midler, hvorved Regjeringen tænkte sig igjen at kunne nedbringe den circulerende Masse. Det vilde vistnok have havt sine store Vanskeligheder, i saa Henseende at træffe Bestemmelser, der havde indeholdt nogen fyldestgjørende Betryggelse, ligesom der heller ingen Grund var til at tvivle om Regjeringens alvorlige Villie til, saasnart Forholdene tillode det, at vende tilbage til den Vei, som den under paatrængende Omstændigheder havde seet sig nødt til for en Tid at forlade. Det var og i Begyndelsen en lidet betydelig Indflydelse paa Sedlernes Cours, der sporedes af den nye Seddelmasse, der var sat i Omløb; først under tilstødende uheldige Forhold forværredes Coursen i en Grad, som kunde vække Betænkelighed. Efter Nathansons Vidnesbyrd stod den næsten hele Aaret 1800 i 127 à 129 Procent; men da kort efter de fiendtlige Forhold til England dreve paadrage Staten meget bekostelige Rustninger, hvortil den var i den Nødven-

dighed at benytte sig af ny [illegible], deels forstyr-rede Handel og Søfart, gik Coursen i 1801 op til 136 à 139. *) Det Mislige ved den i 1799 tagne Forholdsregel bestod især deri, at der nu, da Isen engang var brudt, var alt for stor Fristelse til ved et saa lempeligt Middel at und-gaae de Vanskeligheder og skaane Folket for de Byrder, som vilde have været forbundne med baade at bortskaffe den Til-væxt, Seddelmassen havde faaet (hvoraf dog i Begyndelsen den større Deel var dækket ved de for Udlaanene erholdte til-forladelige Sikkerheder) og at fortsætte den i 1791 begyndte Seddelinddragelse; selv om der ikke i den nærmeste Fremtid var mødt Meget, som havde medført forøget Krav paa Stats-kassen, vilde det dog ikke have været en lidet vanskelig Op-gave. Det vides ikke, om Regjeringen ikke endnu nogen Tid havde været til Sinds at lade det beroe ved det Haab, den gjorde sig om de forøgede Kræfter, som den glædelig begyndte Udvikling af Landets Velstand efterhaanden kunde tilføre Fi-nantserne, uden at skride til nogen yderligere Bebyrdelse for Undersaatterne. Men det varede i al Fald ikke længe forend der indtraf saadanne Omstændigheder, som gjorde, at Finant-serne i et langt større Omfang, end der i 1799 havde været paatænkt, maatte benytte Seddelmassen (de fjendtlige Forhold til England i 1801); og noget derefter greb Regjeringen til (ved de forskjellige Forordninger af 1ste Octbr. samt 15de De-cember 1802) at paalægge betydelige Skatter, som den efter de nu indtraadte Forhold maatte ansee for uundgaaelige og der-hos, saaledes som den begyndte Udvikling af Landets Kræfter allerede var fremskreden, maatte finde taalelige. At den har tænkt sig, derved at faae de fornødne Midler til igjen at for-følge den i 1791 lagte Plan for et fast Pengevæsen (hvilken dog uden Tvivl nu maatte have modtaget endeel Lempninger), fremlyser, blandt andet, af den saa godt som samtidigt med de ovenberørte nye Skattepaabud udkomne Plakat 12te Novbr.

*) Side 180.

1802, der forkynder, at Depositokassens Fond fra da af skulde være indskrænket til den Sum, som deraf var udlaant, saaledes at denne ikke ved Sedlers Afgivelse fra Courantbanken maatte forøges, men derimod Inddragelsen saavel af den ældre Masse Courantsedler efter den for Courantbankens Realisation forhen bekjendtgjorte Plan, som af den, der ved Depositokassen var bragt i Omløb ved de dertil anviste Midler, Aar for Aar skulde gaae frem og Pengevæsenet derved igjen efterhaanden sættes paa den Fod, der var Formaalet for den ved den danske og norske Speciesbanks Oprettelse foreskrevne Plan *) Den Forøgelse, Statens Indtægter fik ved hine Skatteanordninger, var og af den Betydenhed, at den i Forbindelse med den, som den tiltagne Velstand og Rørelse gav Beløbet af de indirecte Afgifter, efterhaanden vilde kunne have ført til Maalet, saafremt Landet stedse havde beholdt gode Dage i den nærmeste Fremtid. Men denne bragte meget snart en halv Krigstilstand over Landet, der medførte svære Bekostninger. Disse mødte Regjeringen med idelig forøgede Skattepaalæg, som dog, deres Betydelighed uagtet, under de for Agerdyrkningen og Handelen meget gunstige Forhold, som indtraadte, ikke tærede paa Landets Kraft, men iøvrigt fuldelig medgik til at bære de overordentlige Udgifter, uden at levne noget til Sedlernes Inddragelse. Og efter nogle faa Aar blev Landet indviklet i en langvarig, høist ødelæggende Krig, hvorved strax store Formuer gik tabte for Staten og dens Borgere, og derhos Landets bedste Indtægtskilder bleve slappede, og uhyre Udgifter gjorte fornødne; og skjøndt Finantserne endnu længe vedbleve at holde hiin ældre Plan for Øie,

---

*) I Bergsøes Priisskrift I D. S. 199 Note nævnes en Resolution til Finantscollegiet af 15de Oct. 1802 om en fast Finantsplan, hvilken vist nok yderligere viste, hvorledes Regjeringen var betænkt paa ved Hjælp af de nye Skatter at tilveiebringe den Ligevægt mellem Udgifter og Indtægter, som den hidtil ikke havde været lykkelig nok til at opnaae. Men om denne Resolution er mig intet videre bekjendt.

saa blev dog Udsigten efterhaanden saa fjern, at den omsider reent maatte opgives, og Pengevæsenet blev da i Bund og Grund ødelagt. Men denne Tingenes Gang hører ikke til dette Afsnit; kun en almindelig Antydning har her kunnet faae Plads.

Det var iøvrigt langt fra, at der i sin Tid yttrede sig nogen Uro eller Misnøie i Anledning af Plakaten 13de Nov. 1799. Der var kun Faa, som havde nogen Tanke om de Farer, som den nye Seddeludgivelse, der i Medhold af samme fandt Sted, kunde bevirke for vort Pengevæsen, og disse Faa turde have deelt Regjeringens Mening om foranførte Forholdsregels Nødvendighed, og stolet paa, at den mulige Fare ei vilde blive virkelig, idet hint Middel vilde blive anvendt med Maadehold og under vedvarende Hensyn til snarest muligt at komme tilbage til de Grundsætninger, hvorfra man kun paa Grund af en bydende Nødvendighed for en kort Tid var afveget. Den Adgang, der blev aabnet til de Laan, som saa mange Eiendomsbesiddere og Næringsbrugere høilig behøvede, var derhos yderst velkommen. Hvad mig selv angaaer, da laae Penge- og Finantsvæsenet næsten ganske udenfor den Tankekreds, hvori jeg den Tid bevægede mig, ei heller bragte mine daværende Forhold mig i Forbindelse med Nogen, som sysselsatte sig med dette Emne. Det varede dog ikke længe, førend jeg traadte ind i en Stilling, hvori de Anliggender, der berøres af Pengevæsenets Tilstand, ikke kunde blive mig fremmede, og dermed tillige i Forbindelse med Andre, som den laae nærmere. Men jeg fornam ikke noget Slags Utilfredshed med Depositokassens Oprettelse, hvorimod jeg, da der ved Plak. 12te Novbr. 1802 blev sat en Grændse for dens Udvidelse ved Hjælp af fortsat Seddelfabrikation, hørte Suk over at det nu var blevet saa vanskeligt selv for dem, der havde de bedste Sikkerheder til deres Raadighed, at reise de fornødne Laan. Ogsaa gav min daværende Embedsstilling mig Leilighed nok til at erfare den hyppige Anvendelse af Gjeldsforskrivninger, der ikke vare indskrænkede til 4 pCt. Renterfod, saavelsom af Gjeldsforpligtelser, hvorunder en meget høi-

Rente skjulte sig. Der vare ikke let andre Capitaler end de, der stode under offentlig Varetægt, der til den Tid bleve udlaante imod 4 pCt., og dette Slags Midler vare under de stegne Eiendomspriser langt mindre tilstrækkelige end før til at tilfredsstille Trangen. Det var først under den ulykkelige Vending vore Seddlers Cours tog i Krigens Tid, og under den særdeles Opfordring, som jeg fik til at overtænke deres hele Skjæbne paa sammes forskjellige Trin, at jeg blev bragt til at anstille Betragtninger over den Rolle, som Plakaten 13de Novbr. 1799 deri har spillet, og jeg tør troe, at hvad jeg, som forberørt, i 1815 derom har udtalt, er det første offentlige Ord, der er gaaet ind paa denne Sag.

Saavidt jeg erindrer, forholdt Pressen i 1799 sig ganske taus i Anledning af Plakaten 13de Novbr. s. A. Dette kan fornuftigviis ei tilskrives de Baand, der da nyligen vare lagte paa samme. Det havde været en let Sag at fremføre Tvivl og Indvendinger mod denne Forholdsregel paa en saadan Maade, at der ei kunde have været Spørgsmaal om nogen Overtrædelse af Fdn. 27de Septbr. Men Pengevæsenet laae aldeles udenfor de Emner, hvormed den nærmest forudgaaende Presse havde befattet sig, og der er heller ikke Spor til at nogen af de daværende Ordførere havde paa nogen Maade sat sig ind i de herhenhørende Forhold. Men hvad der endnu kraftigere beviser, hvor lidet Pressen, om samme i Slutningen af 1799 havde været ligesaa fri som den var før 27de Septbr., vilde have kunnet udvise nogen Virksomhed til at forebygge eller standse den Seddelformerelse, hvortil Regjeringen greb i 1799, (forudsat iøvrigt at dette var et Feilgreb) eller forhindre den yderligere Fremskriden paa samme Bane, der har forvoldet saa megen Ulempe, er, at den Deel af Pressen, der udøver nogen Indflydelse paa Almeenheden, endnu efter den senere Tids mangfoldige Erfaringer og Belærelser, er langt fra at være kommet til en nogenlunde klar Erkjendelse af de Grundlove, hvorpaa et fast Pengevæsen beroer, eller de Farer, som disses Tilsidesættelse fører med sig, men at den tvertimod ved flere Leiligheder har viist en særdeles Tilbøielighed til at

fornye det lykkelig overvundne System af uregelmæssig Seddelfommerelse.

Efter de talrige Erfaringer, som vi igjennem en lang Aarrække havde gjort om de sørgelige Følger, der udviklede sig af en Seddeludgivelse, der ikke havde bundet sig til faste Regler, og efterat vi omsider i flere Aar havde fornummet den lykkelige Indflydelse paa Landets Velstand af det faste og velordnede Pengevæsen, som vi ved store Anstrængelser havde opnaaet, skulde man have troet, at enhver tænkende Statsborger maatte grue for en Afvigelse fra de Love, ved hvis faste Overholdelse denne store Forbedring i Landets Tilstand var tilveiebragt. Det manglede heller ikke paa klare offentlige Efterviisninger af de Aarsager, hvorfra Pengevæsnets Fald og dets Gjenopreisning hidrørte. Imidlertid begyndte ikke saasnart det dybt nedværdigede Pengerepræsentativ at tage en fast Gang op med den Værdi samme burde have, førend der reiste sig de meest paatrængende Begjæringer om at Regjeringen nu skulde afhjælpe det Tryk, som denne forandrede Retning medførte for dem, der havde paadraget sig Seddelforpligtelser, at den navnlig skulde gribe til nye Forholdsregler for med Hensyn til de indgaaede Gjeldsforhold at tilintetgjøre Virkningerne af den Forbedring i Seddelværdien, som dog ligefrem laae i det ved de kraftigste Kongelige Ord befæstede Systems Natur og Hensigt. Denne Bevægelse*) var imidlertid ikke blot forklarlig, men endog undskyl-

*) Der ere maaskee ikke nu Mange, der ret levende erindre den ovennævnte Bevægelse, hvilken især viste sig i Jylland. Men dersom Nogen har Lyst til at gjøre Bekjendtskab med samme, vil jeg kun henvise til de forskjellige Afhandlinger, som jeg til hiin Tid leverede for at belyse det Uberettigede og Fordærvelige i en saadan nye Omvæltning i Pengevæsenet, og navnlig den fuldkomne Ulighed mellem den daværende Tilstand og den, hvori Lovgiveren havde seet sig beføiet til at gribe ind ved Frdgn. 5te Januar 1813. Man kan blandt Andet see nyt juridisk Arkiv 17de B. S. 214—222, Eunomia 2det B. S. 493—531, mit i 1817 udgivne lidet Skrift om Grundeieres og Capitalisters Stilling i Forhold til hinanden ved Udløbet af den lovbestemte Henstand med omskreven Gjeld,

delig, da Pengenes Opstigen mod den Værd, som de skulde have, var ødelæggende for mange Familier, som fortjente dyb Beklagelse, saalidt det end var muligt at hjælpe dem, naar ikke Tro og Love og Udsigt til en fastere Tilstand ganske skulde kastes over Ende. Men ogsaa i den allerseneste Tid, hvori man dog endvidere er blevet beriget med Erfaringer om de lykkelige Følger af at Regjeringen ikke laante Øre til hine Begjeringer, har man seet, hvorledes alle Erfaringer ere spildte paa dem, der ville at enhver Grundsætning skal tilsidesættes eller bortforklares, for at det kan skee, der findes bedst at svare til Øieblikkets Tarv. Der er nemlig blevet ført lydelige Klager over at Nationalbankens Bestyrelse ikke uden videre har villet erkjende Finantserne for berettigede til at udstede rentebærende Sedler, der skulle modtages i Skattebetalinger, og det uagtet den, efter Omstændighederne, har givet Samtykke til slige Sedlers Antagelse i den tre Gange efter hinanden paabudne Krigsskat, under saadanne nærmere Bestemmelser, hvorom den var kommen overeens med Finantsbestyrelsen. Der er dog Intet klarere, end at en Erkjendelse af en saadan Berettigelse som Regel vilde kuldkaste en Hovedbestemmelse, hvoraf Bankseddlernes Credit er betinget. Der havde ogsaa kort efter Rigsbankens Oprettelse yttret sig en saadan Fortolkning over det i Fundationen af 5de Januar 1813 § 1 til Betryggelse for Seddelcrediten givne Løfte, at dette ikke skulde være i Veien for at Regjeringen udstedte Repræsentativer, hvormed offentlige Afgifter kunde betales, naar de kun løbe paa Renter. Det er imidlertid ikke blot for længst klarlig godtgjort, at en saadan Fortolkning hverken kunde bestaae med det Kongelige Tilsagns Ord, eller med dets Øiemed; men dette fik og den bestemteste Anerkjendelse fra Finantsernes Side derved, at disse i den allervanskeligste Tid standhaftigen holdt over at de ved Plak. 8de Jan. 1814 indførte saakaldte Comiteesedler ikke kunde modtages i de Kongelige Kasser uden i contractmæssige Betalinger, og

---

nyt jur. Arkiv 23de B. S. 190—268, 25de B. S. 190—249, 27de B. S. 234—260.

de maatte dog høre de bittreste Besværinger, og, hvad der var det værste, Besværinger, som fra en Side vare velgrundede, og de bleve derhos bragte i yderlig Forlegenhed ved den store Afstand, hvori Coursen paa disse Sedler, der en Tidlang var saa godt som deres eneste Hjelpemiddel, holdt sig fra Rigsbanksedlernes, hvilke sidste derimod til en Tid, da Tilliden var saa dybt rystet, dog i en vis Grad bleve opretholdte ved dette Beviis paa Agtelse for det, der var Grundpillen for det nye Pengevæsen.*) Fremdeles blev hiint Kongelige Løfte ved Nationalbankens Octroi 4de Juli 1818 § 42 gjentaget i saadanne Udtryk, at enhver Skingrund, hvorpaa man i sin Tid beraabte sig for at give det en indskrænkende Fortolkning, paa det fuldkomneste blev fjernet, noget der vist nok, ligesaavel som andre Forandringer den gjorde i Udtrykkene i Bankfundationens § 1, var meget vel overveiet. Alt dette har dog ikke været nok, for at ikke hiin Fortolkning paa nye har kunnet reise sig, og er traadt frem med en saadan Fripostighed, at Man har behandlet Bankbestyrelsens Modstand som den meest uforskammede Anmasselse, og meent at det var en Svaghed hos Regjeringen at have fundet sig deri. Man bluedes end ikke ved at hidlede Bankbestyrelsens Holdning ved denne Leilighed af Attraae efter at gjøre en Regjering, som den ikke kunde lide, umulig. Dog hvad Pressen, navnlig „Fædrelandet„, ved denne Leilighed har udtalt, vidner om en saa fuldkommen Mangel af Begreb om repræsentative Betalingsmidlers Natur, saavelsom om en lige Mangel paa ethvert sundt Begreb om Ret, om borgerlig Frihed og Selvstændighed, at det, endog efter de mange tidligere Prøver dette Blad har givet paa saadanne Mangler, har maattet sætte Enhver i Forundring. Det er flere Gange at dette Blad har ladet sig høre over dette Emne, men jeg har kun Nr. 147 og 153 af Aargangen for 1850 ved Haanden, og disse indeholde mere end nok til Beviis for det nylig Anførte. Her kaldes Bankens Berettigelse med Hensyn til repræsentative

*) See om alt dette Eunomia, 1ste Bind S. 461—467.

Betalingsmidler „et farligt Monopol", som om det var muligt, at Bankfedler, der skulle bruges som almindeligt Betalingsmiddel i Landet, kunde have den Credit, der for al Formuesomsætning i Landet er af saa uendelig Vigtighed, naar Repræsentativer med lige Gyldighed kunde udgives andetsteds fra; som om det ikke vilde være en Modsigelse, at Bankens Rettighed var indskrænket til et vist Beløb, men at Finantserne ogsaa kunde udstede Pengesedler, for hvis Beløb der da ingen Grændse vilde være. Det yttres derhos, at der dog nu var erhvervet et kraftigt Vaaben mod dette ulykkelige Monopol i de Gjeldsbeviser, som udstedes af de Creditforeninger, til hvis Oprettelse der er givet Adgang ved Lov af 20de Juni 1850. „Fædrelandet" har saaledes intet Begreb om det, hvorom her er Tale, nemlig om den særegne Betydning, som det giver Bankens Sedler, at de og de allene gaae som lovhjemlede Betalingsmidler, i Særdeleshed i Kongelige Kasser. Der siges at være Anarki i at „Privatmænd (Bankbestyrelsen)" vilkaarlig kunne optræde som Regenter (det vil sige, paaberaabe sig Rettigheder, som Statsmagten i de kraftigste Udtryk og i det vigtigste Øiemed har hjemlet); og at Banken maa være betænkt paa ligeover for Regjeringen at handle saaledes, at denne kunde give den et bedre Skudsmaal, end den formentlig har givet samme (man vil nemlig bilde Folk ind, at Regjeringen er utilfreds med Banken), ellers maa Regjeringen for sin egen Sikkerheds Skyld være betænkt paa Foranstaltninger. Her har man da et stærkt Udtryk af hiint Blads grundige servile og absolutistiske Tænkemaade, der ikke vil vide af nogen Rettighed at sige, hvorpaa man turde beraabe sig mod Statsmagten, eller som denne skulde være pligtig at agte, hvis det i Øieblikket kunde komme den tilpas at skyde den tilside. Denne Tænkemaade maa oprøre Enhver, der har nogen Følelse for Ret og Frihed, noget Begreb om hvad der udgjør Statens sande Styrke. Hvad enten den Magt, der ei behøver at bekymre sig om Ret, er hos en Enehersker, eller hos en Samling af Mænd, der ere sendte af den Menneskemasse, der i de forskjellige Kredse, hvori Landet er deelt,

are mødte som Vælgere, saa bliver Retten og derved al sand borgerlig Frihed lige meget traadt under Fødder. Bladet gaaer herved ud fra den Forudsætning, at Bankoctroiens § 42 ei har den af Banken antagne Betydning. Men det har ikke gjort noget Forsøg paa at gjendrive den Mening, der ligger saa klart i sammes Ord og Hensigt, at man aldrig skulde kunne tænke sig Muligheden af et Spørgsmaal herom, men som til Overflod dog yderligere er bestyrket af dette Lovsteds Forhold til Fundadationen af 5te Januar 1813 § 1, samt ved det, der er den historiske Anledning til den forandrede Affatning, og saaledes er saa stærkt befæstet, at man, hvis den lod sig bortfortolke, maatte fortvivle om Muligheden af noget sikkrende Tilsagn. „Fædrelandet" behjelper sig, som dets Skik er i lignende Tilfælde, med den Vending, at Regjeringen naturligviis (!) var overbeviist om den af Bankbestyrelsen opstillede Fortolknings Lovstridighed (sic), noget som iøvrigt paa ingen Maade ligger for Dagen, hvorimod Regjeringen vel ikke udtrykkelig vilde erkjende hiin Fortolkning, men dog ikke ønskede at bringe samme til Afgjørelse ved Høiesteret, hvorunder Banken ialtfald havde indstudt sig.

Det Eneste der kunde give den forberørte Anke over Bankbestyrelsen, der og har viist sig paa Rigsdagen *), noget Skin,

---

*) See Folkethingstidenden for 1850, 1ste Session Sp. 2779—2800; Landsthingstidenden ligeledes for 1ste Session 1850, Sp. 3017—3035, Sp. 3158—3163. I den førstnævnte Afdeling af Rigsdagstidenden Sp. 2779—2790 finder man vore ældre Bankers og vore ældre Kongelige Octroiers Historie paaberaabt for at vise, at det ovennævnte Tilsagn heller ikke under vor forrige Statsforfatning vilde have givet nogen fuld Sikkerhed; og det yttres endvidere, at den lovgivende Magt, i alt Fald ved for en kort Tid at suspendere en Deel af Bankens Octroi, maatte kunne bortrydde de Hindringer, som den lægger Staten i Veien. Men de for vor Retstilstand og vor Velfærd beklagelige Tilfælde, hvortil her sigtes, ere foregaaede under et uimodsigeligt Tryk af Omstændigheder, der gjorde det umuligt for Regjeringen at lade Enhver vederfares hans fulde Ret. Og ligesom der dog umiskjendelig viste sig den

er, at Bankbestyrelsen, skjøndt den har fundet det stridende mod Octroien, at Repræsentativer, udstedte af Finantserne, kunde tjene som Betalingsmiddel ved de offentlige Kasser, dog inden for visse Grændser og under visse Betingelser indrømme

---

alvorlige Villie at gjøre det saa meget som de ulykkelige Forhold tillode det, saaledes har det i Nationalbankens Octroi givne Tilsagn og den hele Indretning af Banken netop til Formaal, at forebygge Muligheden af den Tilstand, der gjorde, at den fulde Ret ei kunde overholdes, og just de ældre Erfaringer maatte give fornøden Sikkerhed om, at Regjeringen ikke vilde foretage sig noget af de Skridt, der, saa uskyldige de i Øieblikket kunde synes at være, dog under ulykkelige Forholds Medvirkning omsider førte til Ulykke. Den samvittighedsfulde Fasthed, hvormed Regjeringen siden er staaet imod, naar Nogen har villet formaae den til at afhjelpe Øieblikkets Forlegenhed ved Forholdsregler, der kunde føre ad en saadan Vei, stadfæster hvad jeg den Tid, da Fristelsen og Faren langtfra ikke var forbi, har sagt for at bevise Umuligheden af en Tilbagegang til slige Forholdsregler. Der var saaledes under den forrige Forfatning en fuld moralsk Sikkerhed for Uantasteligheden af Bankens fulde Ret efter dens Octroi, og der var Ingen, som da hysede mindste Tvivl om samme. Derimod er det ude med Sikkerheden, hvis den lovgivende Magt vilde tilegne sig Ret til i Krigstilfælde at suspendere den omspurgte Deel af Bankens Octroi. Hvorledes en saa skarptseende Mand, som den, der har ført den omhandlede Tale, kan tænke sig, at det ikke just havde saa meget paa sig med en til Krigstider indskrænket Suspension, er mig uforklarligt; thi skulde de mod Octroien udgivne Repræsentativer tabe deres Kraft, naar Krigen ophørte, saa vilde de være ubrugbare, og skulde de vedvarende beholde samme, saa vilde Bankseddlernes Credit for stedse være ødelagt. Iøvrigt er det klart, at hvor fri man end ellers vil holde den lovgivende Magt, naar den udøves af en Folkeforsamling, for at agte de ved ældre Love stiftede Rettigheder, saa maa dog et Lovbud, der, som det omhandlede i Bankoctroien, har Naturen af en med hele Almeenheden (med enhver mulig Seddelindhaver) indgaaet Contrakt, ikke være Folkeforsamlingens ubundne Ret til at løse underkastet (see Eunomia 1ste B. S. 467—468). Her var iøvrigt ikke Skygge af et Nødstilfælde forhaanden.

des. Fædrelandet fremstiller dette saaledes, at Bankbestyrerne erklærede sig villige til at overtræde den Octroi, som de, i Følge deres Eed, vare pligtige til at agte, som deres eneste Rettesnor (sic), paa den Betingelse at Regjeringen vilde anerkjende at det var en Overtrædelse. Forudsat at denne Fremstilling var rigtig, maatte vistnok Bankbestyrelsens Adfærd med Rette erklæres for et skandaløst Brud paa den offentlige Moral. Men Bankbestyrelsens Holdning bærer ved denne som ved andre Leiligheder Præg af mandig Fasthed, parret med Maadehold og al den Lempen efter Statens Interesser, som ei var mod dens bestemte Pligt. Saafremt der ei havde ligget Bestyrerne andet paa Hjerte, end at undgaae alt hvad der kunde give Stof til Anke, saa havde de vistnok helst maattet have med ubøielig Fasthed staaet imod enhver Benyttelse af de omhandlede Creditbeviser i Skattebetalinger. Men naar de ikke vilde andet end bevare en uskadt Samvittighed med Hensyn til den af dem som Bankbestyrere aflagte Eed, og iøvrigt, saavidt denne tillod det, vilde komme Statens daværende Trang og Regjeringens Ønsker imøde, saa havde de Anledning til at handle som de gjorde. Fordi Staten, til Sikkerhed for Banken og dens Sedler, har fraskrevet sig Ret til at udstede noget repræsentativt Betalingsmiddel, navnlig til Modtagelse i de offentlige Kasser, og erkjendt Banken for det eneste hertil berettigede Institut, kun vel Banken, som Tilsagnet var givet, være beføiet til at samtykke i en Lempning heri, ved at indrømme Staten Udstedelse af deslige Sedler, *i et saa begrændset Omfang og en saa begrændset Tid, samt iøvrigt under saadanne Betingelser, at det aabenbart ikke kunde gjøre Bankfedlernes Værd og Brugbarhed noget Afbræk*. Men der kunde ikke være mindste Grund til at befrygte noget saadant Afbræk deraf, at Creditbeviserne fik en i Tiden begrændset Brugbarhed ved Betalingen af en enkelt ny Skat, som var udenfor de tidligere paabudne, hvilke i Forbindelse med den øvrige Brug, der haves for Sedlerne, vare tilstrækkelige til at holde dem i fuld Omløbsværdi. Dette kunde de nu, da Banken er kommet saa vidt, at den kan give Mønt

for enhver Seddel, der frembyder sig til Omvexling, langt fra ikke have en saadan Betænkelighed, som der mødte ved Contrafeiterne i 1814, da Seddelværdien saagodtsom aldeles hvilede paa deres Uundværlighed for de offentlige og private Betalinger, hvorfor der og til den Tid vist ikke var Tanke om saadant Samtykkes Mulighed enten fra Finantsernes eller Bankens Side. Saafremt det imidlertid var den Indrømmelse Banken havde gjort, hvorover man førte Anke, saa vilde jeg vel ikke finde den tilstrækkelig begrundet, men jeg vilde dog deri see en agtværdig Strenghed i at holde over en Bestemmelse, der har en saa stor Betydning for Troe og Love, at man maa tage sig iagt for alt hvad der mulig kunde have Udseende af at det ei behøvedes dermed at tage det saa nøie. Jeg vilde endog have anseet det for meget ønskeligt, om Finantserne kunde have undgaaet Benyttelsen af det omhandlede Creditmiddel, men saaledes som Sagen uheldigviis var kommet til at staae i 1848, navnlig og med Hensyn til at Lovudkastet, uden at Banken derom var hørt, var blevet forelagt Provinsialstænderne og ikke der havde fundet noget ret alvorlig Modstand, synes det dog ikke, at Bankbestyrelsen kunde have taget et bedre Partie end den gjorde. Det er imidlertid aabenbart, at man kun angriber ovenmeldte Indrømmelse, fordi man aldeles ikke vil erkjende den Rettighed, hvori Bankbestyrelsen har tilstaaet en Lempning, og man derfor gjerne til Straf vil paabyrde Banken en Løshed i Tanker eller i Sindelag, som man meget lettere kunde finde hos sig selv. Men den Sætning, at der ikke, uden Bankbestyrelsens Samtykke, kan udstedes noget repræsentativt Betalingsmiddel, vilde dog staae fast, om det end var en berettiget Paastand, at det ei heller kunde skee med et saadant Samtykke.

Bankbestyrelsens Samtykke ved foranførte Leilighed var saaledes i Hovedsagen, skjøndt med betydelig Ulighed i Henseende til de Forhold hvorom der handledes, at sætte ved Siden af det, Speciesbankens Repræsentanter som ovenanført (S. 9) gav til Depositokassens Oprettelse 1799 eller det, hvorved Nationalbankens Bestyrelse i 1838 vedtog det Forslag, der førte til en Overeenskomst mellem Finantserne og Banken angaaende

den saakaldte 12 Millioners Sag. Det første var iøvrigt vel forskjelligt fra det, hvorom der i Anledning af Creditbeviserne blev Tale, at Banken derved opoffrede en ikke ubetydelig Deel af det den fra sin Side meente at eie, for at sikkre sig mod det store Tab, hvorfor den vilde have været udsat, saafremt den da omtvistede Sag var bleven underkastet Domstolens Afgjørelse og der havde vendt sig mod Banken, hvorimod denne ikke kan siges at have havt enten Tab eller Fordeel af Maaden, hvorpaa dens Bestyrelse behandlede Spørgsmaalet om Creditbeviserne. Det er et mærkeligt Beviis paa, hvorledes en med Hensyn til dens Indflydelse paa Meningen vigtig Deel af Pressen i Bedømmelsen af de offentlige Anliggender ganske gaaer efter paa Lykke og Fromme antagne Stemninger, uden med mindste Alvor at spørge om, hvad der er Ret, naar samme Presse, der førte de bittreste Klager over at Bankbestyrelsen i 1838 ved Forlig afgjorde et tvivlsomt Retsspørgsmaal mellem den og Statsfinantserne, hvilket, hvis det var gaaet den imod, havde stilt den ved mere end det dobbelte af den Sum, hvormed den affandt sig, naar denne samme Presse nu med lige Bitterhed angriber Bankbestyrelsen fordi den ikke strax har været rede til at kaste sit Grundprivilegium for Regjeringens Fødder. Men paa den Tid det førstnævnte Tilfælde indtraf, var der Intet, som laae Ordførerne i „Fædrelandet“ mere paa Hjerte end at fremstille Finantsernes Tilstand som den meest fortvivlede, og det opvakte derfor deres Harme, at Finantsbalancen, som Følge af hiin Overeenskomst, kom til at staae 3 á 400,000 Rbd. bedre end før. Denne Drivefjeder til Bladets Iver traadte saa meget stærkere frem, som det fortsatte samme Anke efter at man havde erfaret, hvorledes netop umiddelbart efter Overeenskomsten baade Banksedlerne vedbleve deres ustandsede Fremgang henimod den fulde Pariværdi, hvori der endnu da var noget lidet tilbage, og at Bankactierne endog just til den Tid toge et overordentligt stort Opsving, saa at begge de Interesser, som Bankbestyrelsen havde at varetage, vare meget vel tjente med det indgaaede Forlig. Medens Oppositionspressen og navnlig „Fædrelandet“ vedblev at bearbeide Almeenheden med sine Be-

sværinger over bemeldte Overeenskomst, viste der sig vel en anden Kjendsgjerning, det maatte sætte den i endnu større Forlegenhed, nemlig at de efterhaanden udkomne officielle Meddelelser om Finantstilstanden udviste en overordentlig Forbedring i samme, saa at der allerede i 1838 blev en Overbalance af 1,376,343 Rbd.*) og i 1839 af 2,136,958 Rbd.**). Men det var paa en Tid, da hiin Presse endnu intet andet virksomt Agitationsmiddel havde udfundet, en Trang for Samme, at vedblive sin Paastand om Finantsernes sørgelige Forfatning, og skjøndt det var haardt at gaae paa, saa fandt den dog den Udvei, at den forberørte Finantsbalance kun hidrørte deels fra den saa forkastelige Overeenskomst med Banken, deels fra et forøget Tryk paa Folket, der nu udredede større Udgifter. At Danmark ikke var blevet bebyrdet med nogen ny Afgift til Statskassen eller med nogen Forhøielse i nogen saadan Afgift, men at det forøgede Indtægtsbeløb fornemmelig hidrørte fra den glædelig tiltagende Velstand, der bevirkede en stor Tilvæxt i Indtægtsbeløbet af de indirecte Afgifter, medens selve Afgiftssatserne endog for en stor Deel vare blevne nedsatte, tildeels og fra et bedre Tilsyn med disse Statens Indtægtskilder, saa og fra den nye heldige Ordning af Hertugdømmernes Toldvæsen, det var noget, som hiint Blad ikke vilde lade gjelde, men det indlyste, at denne haardnakkede Ikkebegriben kun hidrørte derfra, at det engang havde besluttet, at Statshuusholdningen førte Folket til en Afgrund, hvorfra det ei kunde reddes uden de vise og patriotiske Bestræbelser, som udgik fra dette Blad.***) Men efter at det i Martz 1848 var lykkedes at bringe Regjeringen i de Hænder, som det ønskede, har det ikke villet taale noget, som kunde træde i Veien for denne Regjerings Hensigter, ei heller for hvad der under den senere Regjering kommer frem, naar det har sin Oprindelse fra det, den har vedligeholdt af Martz-

*) See Coll. Tid. for 1840 Nr. 13 og i Særdeleshed S. 260.

**) See Ny Coll. Tid. for 1841, Nr. 2, i Særdeleshed S. 34.

***) See Ny Coll. Tid. f. 1841, S. 105—116, S. 144—157, S. 215—232.

Ministeriets Retning. Enhver, der vover noget Slags Indsigelse derimod, maa prise sig lykkelig, naar han ei stemples som en Landsforræder.

Ere saaledes de, der nu føre det store Ord i Pressen, efter de mellemliggende 50 Aar, der have været saa fulde af indtrængende Erfaringer og Belæringer i denne Henseende, ikke engang komne til Indsigt om det Farlige i at afvige fra de Regler, der ere foreskrevne til Grændse for Pengerepræsentativers Udgivelse, saa kan det vistnok ikke antages, at Pressen om den end den 13de Novbr. 1799 havde havt al den Frihed, som kort forhen, vilde være traadt frem imod en Forholdsregel, der kom Øieblikkets Trang saa vel tilpas, men som i Tiden kunde berede Farer for Banksedlernes Cours. Det vilde neppe en Eneste have løftet sin Stemme i den Anledning, og han vilde i al Fald kun have havt døve Øren at prædike for.

XXVIII.

Efter at have udviklet den bydende Nødvendighed, der bragte Regjeringen til den ved Pl. 13de November 1799 kundgjorte Forholdsregel, hvilken uden en saadan Nødvendighed vilde have været aldeles uforsvarlig, vil det være at undersøge, om ikke denne Nødvendighed har været fremkaldt ved saadanne foregaaende Feilgreb og Forsømmelser, at den daværende Bestyrelse dog maa bære Skylden for hiin mislige Forholdsregel, der paa en vis Maade har forberedet den senere store Forstyrrelse af Pengevæsenet. Som allerede antydet oven S. 4 maa Undersøgelsen føres tilbage til den Tid, da den forevigede Frederik den Sjette nylig havde, som Kronprinds, grebet Statsroret, og lagt Haanden paa en Ombannelse af Statsstyrelsen i alle dens Hovedgrene, hvoraf en Ophjelpning af Landets forfaldne Finants- og Pengevæsen var et meget væsentligt Led. Spørgsmaalet vil være, deels om den Vei, der oprindeligen blev betegnet som den, ad hvilken dette Maal skulde søges opnaaet, var den rette, deels hvorvidt den blev

Speil nedsætter) at Banken, skiøndt overgaaet til Statens Eiendom, skulde ansees som et fra Finantserne afsondret Institut, og bestyres ganske i Overeensstemmelse med dens Octroi, uden at Kongen nogensinde af samme vilde fordre nogen Understøttelse, som ei kunde bestaae med dens ubrødelige Love og almindelig erkiendte Grundsætninger. Det paalægges derhos Overbankdirecteurerne at vaage over, at Banken saaledes bestyres, hvorfor de skulde være Kongen ansvarlige (§ 1). Dernæst angives, hvorledes Kongen var betænkt paa, at dække Bankens Fordringer paa hans Kasse. Dette er dog for en stor Deel holdt i samme almindelige Udtryk som i Præmisserne. Imidlertid blev, hvad disse indeholdt om et Laan, som for denne Anvendelse skulde optages i de Kongelige Lande, nærmere bestemt ved tvende under s. D. udgivne Forordninger, nemlig en angaaende et Annuitetslaan paa 500,000 Rdl. D. C., der skulde optages i Kiøbenhavn, og en anden om et lignende Laan paa 500,000 Rdl. Sp., der skulde optages i Altona. Derhos har Plakaten blandt de sikkre Fordringer, som bleve Banken overladte, særlig udhævet de i de bortsolgte forrige Rytterdistrikters Godser indestaaende halve Kiøbesummer (§ 2). Videre indeholder Plakatens § 3, hvorledes der af Statens visseste og sikkreste Indtægter skulde afgives de fornødne Summer til at dække Renterne af Statsgjælden, ligesom den og angiver de Fonds, der skulde anvendes til selve Statsgjældens Afbetaling. Disses sande Værdi fremlyser dog ikke af Plakaten, hvorimod det skiønnes, at de for Øieblikket ei kunde give nogen betydelig Indtægt, men at de efterhaanden skulde vore, som de derpaa hvilende Byrder vare bortfaldne. Disse Rente- og Afdrags-Fonds skulde staae under Overbankdirectionens Tilsyn og Ansvar, som derfor og for Fremtiden skulde føre Navn af den Kongelige octroierede Banks og den synkende Fonds Overdirection og bestaae af flere af de anseeligste Embedsmænd (§§ 4 og 5). Det forbødes derhos Finants-Collegiet, under Kongens Naades Fortabelse, at gjøre Kongen Forestilling om nogen anden Anvendelse af bemeldte Fonds end den Plakaten havde hjemlet, eller om noget nyt Laans Optagelse, uden at den

til Forrentningen fornødne Fond tillige blev bragt i Forslag. Endelig tilkjendegaves det, at de i Plakaten givne Bestemmelser skulde tjene Kongens Undersaatter som en hellig Forsikring (§ 6).

Hr. Nathanson har ogsaa meddeelt enkelte Brudstykker af den Forestilling fra Finantsministeren i Forening med Finantscollegiet, der laae til Grund for den i ovenmeldte Anordning kundgjorte Plan. Saafremt han havde givet den i sin Heelhed, eller i al Fald i et Udtog, hvoraf man fik et Begreb om sammes Hovedindhold, saa vilde han derved have fortjent Tak af dem, der ønske et nogenlunde nøiagtigt Bekjendtskab med Landets Finantshistorie; thi naar han kalder bemeldte Forestilling særdeles vel udarbeidet, saa er det en Sandhed, som jeg, der for 30 à 40 Aar siden med stor Tilfredsstillelse har læst den, kan bekræfte. Men af fornævnte Meddeelelse er der dog ikke Andet, hvormed man kan finde sig tilfreds, end de Linier, hvori han gjengiver de almindelige Resultater, som indeholdes i Slutningen af Indledningen til bemeldte Forestilling *). Disse gaae ud paa, at der mod de ufordeelagtige Kongens Undersaatter og hans Finantser saa trykkende Forhold, der i det Foregaaende vare udviklede, ikke gaves andre virksommere Midler end at stoppe de Kilder, hvoraf de havde deres Udspring, og at de Udveie, der blot gave en temporair Lettelse, kun forværrede Skaden istedetfor at læge den. Forøgelse af Productionen, af Landets Grundcapital, ved Culturens, Industrieligheden og Handelens Forøgelse, Formindskelse af Bankseddlernes Circulation, en successiv men bestandig Afbetaling paa Statens Gjeld, disse tre Poster indbefattede, tilligemed Finantsernes sparsommeligste Forvaltning, alt hvad der kunde bidrage til at give Kongens Stater den Velstand og hans Finantser den Styrke, som Landets naturlige Beskaffenhed og Beliggenhed berettiger dem til. Men forgjæves vilde man hos Forfatteren søge at komme til klar Kundskab om de nærmere

---

*) S. 470.

Bestemmelser, som Finants-Collegiets Forestilling vistnok har indeholdt af de i Plakaten angivne Midler til de der nævnte Hensigters Opnaaelse og den videre Udvikling, som dermed har været forbunden. Han giver kun enkelte afrevne Stumper, hvorved det synes at han fornemmelig har valgt hvad der kunde give ham Stof til de Bemærkninger, som indblandes overalt uden at det nogensinde kommer til en reen Meddelelse om Forestillingens Indhold. Der findes derhos en saadan Uklarhed og Unøiagtighed i alt hvad der er nogenlunde omstændelig Fremsættelse, at man gjør bedst i at holde sig til hvad selve Plakaten udviser. Blot til en Prøve, uden iøvrigt at ville indlade mig paa det Meget, som i saa Henseende kunde være at bemærke, skal jeg anføre et Par Enkeltheder. Side 471—475 behandles de Forslag, som i Overeensstemmelse med Pl. § 2 bleve gjorte om Afbetaling af Statens Gjæld til Banken ved Overdragelse af adskillige Statskassen tilkommende Fordringer, som om det var Meningen, at Banken umiddelbar skulde formindske Seddelmassen ved at inddrive disse Fordringer, og derefter henlægge eller tilintetgjøre Beløbet. Men det kan hverken af Plakaten eller af det han meddeler af Forestillingens Indhold udledes, ligesom det i sig ikke er troligt, at dette skulde have været Finantscollegiets Mening, hvorimod Collegiet vistnok kun har antaget, at Banken, ved Hjelp af fornævnte Activer, havde at forskaffe sig Midler til saadanne Omsætninger, hvormed den efter Omstændighedernes Medfør kunde virke til Coursens Forbedring eller dog imod dens Forringelse. Endvidere anfører han flere Gange en Sum af 1,125,000 Rd., som indkommen ved et til den Tid gjort indenlandsk Laan (S. 471 og 475). Herved maa sigtes til de i Følge de tvende ovenmeldte Forordninger af 8de Juli 1785 aabnede Annuitetslaan deels i Kjøbenhavn, deels i Altona. Men vel indkom den fulde Sum af 500,000 Rd., som søgtes tilveiebragt ved det i Kjøbenhavn aabnede Laan, men af de 500,000 Rd. Species, som søgtes laante i Altona, indkom kun 300,000 Rd. Species, saa at det hele Beløb, naar den i Dansk Courant laante Sum beregnes som fuld Valuta, kun blev 875,000 Rd.

Det er vistnok en i sig meget rigtig Bemærkning, som Forfatteren idelig udhæver, at de til de vigtige Formaal, Finants-Collegiet havde for Øie, anviste Midler, i sig selv vare svage. Men dette havde de ypperlige Mænd, som i 1785 stode i Spidsen for Danmarks Finantsvæsen, vistnok indseet saa godt som Nogen, og sikkert heller ikke fortiet det i deres Forestilling af 1785, ligesom Forfatteren selv (S. 477) anfører et Sted af en senere Forestilling af 24de Marts 1787, hvor de med meget Eftertryk havde udtalt sig over Finantsernes Brøstfældighed. Der er ingen Tvivl om, at de Intet havde ønsket hellere end at kunne anvise Midler, der hurtigere og sikkrere kunde føre til det Maal, der laae dem saa meget paa Hjerte. Men da de ei formaaede at finde Midler af denne Beskaffenhed, saa meente de at man maatte tage til Takke med hvad der dog gav Haab om, skjøndt kun langsomt, at opnaae et saa stort Gode for Landet, og dette Haab byggede de fremfor alt paa den Tanke, at de for Øieblikket saa svage Midler efterhaanden som Statens Kræfter fik den Udvikling, som de havde for Øie, og hvorpaa der til samme Tid med stor Kraft og Indsigt blev arbeidet, kunde vinde den fornødne Styrke. Denne Bestræbelse for Udviklingen af Landets Kræfter, hvortil der saavel i Plakaten 8de Juli 1785 som i det anførte Stykke af Forestillingen hentydes, og som de iøvrigt samtidige Foranstaltninger viste at have været en Sandhed, synes ofstmeldte Forfatter aldeles ikke at have havt for Øie. Dette sees allerede deraf, at de Ord i Forestillingen, der gaae ud herpaa, ikke ere trykte med udmærket Stiil, saaledes som de, der udtrykke de øvrige Midler til Finants- og Pengevæsnets Ophjelpning. Men end tydeligere fremlyser dette af hans hele paafølgende Udvikling, hvori han ikke vil vide af andet som kunde have ført til Maalet, end Laan, især udenlandske, og nye Skatter. Disse Midler anbefaler han med en forunderlig Iver, og som om han slet ikke havde Syn for de Vanskeligheder og Betænkeligheder, som der baade i Almindelighed, men fremfor alt efter de daværende særdeles Forhold, frembøde sig mod disse hans Yndlingsmidler. Naar man ret sætter sig ind

i den Gang, som vort Penge- og Finants-Væsen i de følgende Tider tog, vil man dog finde det høist sandsynligt, at Formaalet vilde have været opnaaet ad den valgte lempelige Vei, hvis ikke uheldige Begivenheder flere Gange havde standset dens Fremskriden. Vistnok vilde det have været ønskeligt om den Plan, hvorved hine Mænd søgte at hielpe Finants- og Pengevæsenet ud af den fortrykte Tilstand, hvori de havde modtaget samme, kunde have været bygget paa Midler, der havde været stærk nok til at overvinde Virkningen af deslige uheldige Begivenheder, ligesom det heller ikke lader sig nægte, at i en stor Deel af hiin Tid ogsaa adskillige Forhold have viist sig, der vare gunstigere, end man saa lige kunde have giort Regning paa. Men slige Midler vare nu engang ikke tilstede, og det havde vistnok været høist urigtigt, om Regjeringen enten havde forladt en i sig selv rimelig Plan, fordi den ikke var istand til at sikkre dens lykkelige Fremgang under alle mødende Omstændigheder, eller om den for saavidt muligt at skaffe denne Sikkerhed havde valgt Midler, der tærede paa de Kræfter i Folket, som netop behøvede at styrkes for omsider at kunne tilføre Finantserne sund vedvarende Næring.

Den tilnævnte Forfatter mener vel, at det uden mindste Vanskelighed vilde til hiin Tid have ladet sig giøre ved Skatter og Laan, fortrinligviis udenlandske, at have bragt Pengevæsenet paa en god og fast Fod, og at det var en utilgivelig Svaghed, der bragte Finantsbestyrelsen til at ængstes for visse indgribende Midler. Det falder nu allerede i sig selv vanskeligt at troe, at Schimmelmann og Reventlow, Jøsge og de øvrige indsigtsfulde Mænd, som vare deres Medarbeidere i Finantsbestyrelsen, og med dem Kronprindsen og Bernstorff, skulde saaledes have taget feil af Landets daværende Tilstand og dettes Tarv, at man 60 Aar sildigere med saa stor Sikkerhed skulde vide at give bedre Besked. Men naar man vil prøve hvad hiin Forfatter anfører til Støtte for sine strenge Domme, saa finder man det saa lidt, saa lidet overeensstemmende med sig selv og med vitterlige Kjends-

gjerninger, at hans Angreb kun kan tjene til at styrke den udeelte Anerkjendelse, som den daværende Bestyrelse fandt i sin Tid.

Bemeldte Forfatter mener, at et fast og stadigt Pengevæsen vilde uden Ophold have ladet sig tilveiebringe, naar man ved Siden af de 2½ Millioner, som Finantserne havde at indbetale til Banken paa deres Gjeld til samme, havde gjort et passende indenlandsk Laan, og derhos alvorlig tilholdt Bankens Debitorer at gjøre flækkelige Afbetalinger indtil et Beløb af andre 2½ Millioner og Banken derhos til Betryggelse for de øvrige 11 Millioner Sedler, som bleve tilbage, havde gjort et Laan i Udlandet til 4 à 5 Millioner og derved forvandlet alle dens Sedler til realisable *). Men ligesom det ligger i hans øvrige Fremstilling, at Finantserne ikke våre istand til at udbetale de førstnævnte 2½ Millioner Daler, saaledes er det ikke at formode, at Banken, uden at ødelægge mange virksomme Mænd, havde kunnet inddraget store Summer af hvad den havde udestaaende hos Private; det maa heller ikke oversees, at da baade Renterne af den inddrevne Sum og af den, der af Finantserne blev indbetalt, vilde have faldet disse til Byrde. Ligeledes maatte Renterne af det store udenlandske Laan, der formeentlig burde have været gjort, udredes af Finantserne, og det vilde, da det allerede kun var med Nød og Næppe de vare istand til at dække deres Udgifter, have været fornødent at udskrive nye Skatter. Men det var desuden neppe saa let som Forfatteren mener, at et udenlandsk Laan af den opgivne Størrelse vilde have været at faae paa taalelige Vilkaar. Til Beviis paa hvor let det vilde have været, anfører han, at det Annuitets-Laan af 500,000 Rd., der efter Fdg. af 8de Juli 1785 skulde aabnes i Kjøbenhavn, blev tegnet i en halv Time, og han udhæver i den Anledning den skjærende Modsætning, som der skal have været imellem den gode Tillid, Regjeringen nød, og den slette Credit, hvori Banken stod, at den første kunde reise Penge paa 28 Aar blot mod en rentebærende Obligation

*) S. 90.

medens Ingen var villig til at give sine 100 klingende Sp. for 125 Rbd. i Comiteesedler *).

Det er forunderligt, hvorledes Forfatteren kan finde noget mærkeligt i at Ingen havde den Daarskab at kjøbe Sedler for sine Species til en høiere Priis end den, hvortil de, efter almindelig bekjendte Forhold, vare at faae, og at dog Mange vare villige til at udlaane deres Seddelbeholdninger. Herved kom det jo allene an paa Sikkerheden om at faae dem tilbage til rette Tid; var deres Cours imidlertid forbedret, vandt Creditor endog derved, og i modsat Tilfælde var han dog ikke værre faren end om han selv havde hengjemt dem, hvorhos han under begge Forudsætninger fik Renter. Der var imidlertid i det omhandlede Tilfælde endog den største Udsigt til at Coursen vilde blive forbedret; thi der herskede almindelig Tillid til at Regjeringen vilde bringe det forfaldne Pengevæsen paa Fode. Sedlernes uforbeelagtige Cours indeholdt saaledes netop Tilskyndelse til at benytte dem til et saadant Laan, ja endog til denne Anvendelse at omskifte sit Sølv til Sedler for at gjøre sig Fordeel af disses fremtidige Forbedring. Der kunde heller ikke være mindste Anledning til Tvivl om, at Regjeringen, som hidtil selv i en fortrykt financiel Tilstand nøiagtig havde opfyldt sine Gjeldsforpligtelser, ogsaa vilde holde sine nye Forskrivninger. Det er saaledes intet Under, at der fandtes Capitalister, som vilde tage Deel i det aabnede Laan, der med Hensyn til Forrentningen var temmelig fordeelagtigt, i det enhver Creditor, foruden den Annuitet til 1000 Rd. med 4 pCt. Rente, som han fik for den forstrakte Capital, endnu fik en anden Annuitet paa 150 Rbd., der dog kun forrentedes med 2 pCt., men ligesom Hovedannuiteten blev at udbetale efter som den blev udtrukken. Disse Fordele kunde vel være tilstrækkelige til at gjøre Capitalister tilbøielige til at foretrække denne Anvendelse af deres Capitaler for Udsættelse paa Prioritet mod $3\frac{3}{4}$ pCt. Rente. At Laanet blev tegnet inden en halv Time, var heller ikke saa

*) S. 87.

særdeles mærkeligt, da der var over een Maaned mellem Forordningens Udgivelse og Laantegningen (15de August). Det er for Resten ogsaa muligt, at de patriotiske Følelser, som knyttede sig til det Haab, hvoraf Folket var besjælet om en bedre Tid, der ved Kronprindsens og hans Raadgiveres Bestræbelser skulde bryde frem for Danmark, har havt Deel i at stemme Mange for ved Deeltagelse i Laanet at understøtte disse Bestræbelser. I ethvert Tilfælde viste det sig vel, at der ikke manglede Tillid til at Finantserne kunde og vilde holde deres Forskrivninger; men der var Intet som kunde berettige til den Slutning, at det vilde have været let at faae et Laan af den Størrelse, som vilde have været fornødent til at grundfæste Seddelværdien, ligesom det desuden vilde have været uforsvarligt at trække en saa stor Sum ud fra det indenlandske Omløb. Derimod var der en ganske nærliggende Omstændighed, som kunde tale mod hiin Forfatters raske Paastand, den nemlig, som allerede er berørt oven S. 42 at det ved en anden Frdg. 8de Juli 1785 under samme Vilkaar som det Kjøbenhavnske aabnede Laan til 500,000 Sp. kun blev tegnet for 300,000 Sp. *), hvoraf sees, at der ikke hverken i Hertugdømmene eller i det nærmest liggende Udland viste sig nogen særdeles Begjærlighed til at tage Deel i dette Laan. Den Omstændighed, at den Valuta, hvori det blev søgt, ikke kunde blive bedre inden Tilbagebetalingen, har maaskee havt nogen Deel i Forskjellen. Iøvrigt er det mærkeligt, at oftmeldte Forfatter ved den nysomhandlede Leilighed slet ikke har nævnt den Altonaer Deel af Laanet, skjøndt han, som vi have seet (oven S. 42) andetsteds endog omhandler den hele derved søgte Sum som virkelig laant, men uden heller der særlig at omtale den Altonaiske Green af Laanet.

Det varede dog kun et Par Aar førend den Deel af Planen til Pengevæsenets Befæstelse, som nærmest vedkom Her-

*) See Bergsøe, Geheime-Statsminister Grev C. D. v. Reventlow's Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger, 1 Deel, S. 117.

tugdømmene, blev fuldbyrdet, idet den Lov, som fuldstændig og paa en aldeles tilfredsstillende Maade ordnede samme, udkom under 29de Febr. 1788. Nogle ville vel mene, at dette var en eensidig blot til Gunst for Hertugdømmene føiet Foranstaltning, vel endog paa Kongerigernes Bekostning: men det er en aabenbar Vildfarelse. Som jeg andetsteds har viist, var det til stort Gavn for de fælleds Finantser, at alle Statsindtægter af Hertugdømmerne nu bleve betalte i god fuldgyldig Mønt, medens forhen ikke blot slette Mønter, men endog de urealisable Banksedler, skjøndt disse intet tvungent Betalingsmiddel vare mellem Mand og Mand som i Danmark og Norge, gik som et saadant ind i de Kongelige Kasser, hvilket naturligviis medførte, at saa godt som enhver Indtægt indkom i dette Betalingsmiddel fra den Tid af at der var blevet en mærkelig Forskjel mellem det og Mynt. Vel kunde Sedlerne og af de Kongelige Kasser i Hertugdømmerne bruges som god Betaling, men det var dog egentlig allene Lønninger og Pensioner, hvorom dette var en Sandhed, da alle Anskaffelser, der skete paa Statens Bekostning, og alle Arbeider, som den havde at lade udføre, t. Ex. paa Fæstningsværker, de Kongelige Slotte, Domainer eller andre Statens Eiendomme, ikke kunde faaes for Sedler uden mod saadanne forhøiede Priser, som dækkede Forskjellen mellem dette Betalingsmiddel og Sølv. Selv med Hensyn til Lønninger vilde Regjeringen vanskeligt kunne have undgaaet idetmindste tildeels at erstatte den Afgang, som det nedværdigede Betalingsmiddel foraarsagede; thi Forskjellen var naturligviis mere omfattende, og kom især langt stærkere til Vedkommendes Bevidsthed i Lande, hvor Sedlerne ikke kunde anbringes i det daglige Liv uden Coursgodtgjørelse, end der, hvor de umiddelbar og uden nogen Tale om Cours kunde benyttes til de daglig forekommende Betalinger. Finantserne havde i al Fald den Fordeel, at det hele Overskud, Hertugdømmernes Indtægter gave over de der forefaldende Udgifter, hvilket oftmeldte Forf. har ansat til 800,000 Rdl. (vist ingen overdreven Sum) *) kom ind i

*) l. c. S. 120.

fuldgyldig Valuta, og dette var af saa meget større Vigtighed, som Regjeringen, der ellers saa godt som ingen Indtægt vilde havt i Sølvmynt, som Følge deraf i Almindelighed maatte søge, hvad den deraf behøvede til udenlandske Betalinger og Anskaffelser, paa den Hamborger Børs. *) Det var og til Skade for vor Seddelcours at en skjøndt forholdsmæssig ikke stor Deel af Bankens Sedler gjennem de Kongelige Kasser, og fordi man til Betalinger i disse Kasser havde nogen Brug for samme, kom i Omløb i Hertugdømmerne samt i det nærmeste Udland, hvor de bleve Gjenstande for Omsætninger i det daglige Liv efter en vaklende Cours (cfr. Præmisserne til Plakaten 8de Juli 1785). Det findes og udtalt i et af Hr. Nathanson anført Sted af Finantscollegiets Forestilling af 1785, at Sedlernes Cours allerede bedre kunde opretholdes, naar Pengevæsenet i Hertugdømmene var ordnet efter den paatænkte Plan. **) Denne Forf har iøvrigt ikke deelt den ovennævnte urigtige Forestilling om at Kongerigerne bleve lidende ved det i Hertugdømmene indførte faste Pengevæsen. Kun har han ikke ret udhævet den store Nytte dette havde for hele Monarkiet, og derhos har han anket over, at der ikke blev anvendt større Kraft vaa ogsaa at forhjelpe Kongerigerne til et lignende Pengevæsen, hvilket, efter hans Mening, ikke vilde have været uoverkommeligt. Han anfører, at da Toget til Sverrig i 1788, der efter Afdrag af hvad der blev dækket deels ved den under 11te Marts 1789

*) Selv Øresunds Told kom kun ind i Sedler, da den, i Følge Kongelig Rescr. af 7de Marts 1771, kunde betales med 1 Rdlr. 18 ß. D. C. for hver Species. Det var denne Indrømmelse som gjorde, at man ogsaa i sin Tid fandt, at Rigsbanksedler, og det, hvad dog Mange ansaae for en utidig Føielighed, efter deres Navneværdie, maatte tages som god Betaling ved Øresundstoldens Erlæggelse; en Omstændighed, som i mange Aar blev til et uhyre Tab for Finantserne, hvilket dog ved Coursens Forbedring efterhaanden formindskedes og omsider aldeles ophørte.

**) S. 471.

paabudne Formue- og Indkomstskat, deels ved en ubetydelig Godtgjørelses-Sum fra Rusland, kostede Staten over 5 Millioner Rigsdaler, ei bragte Planen angaaende det Holstenske Pengevæsen til at vakle, saa vilde denne Begivenhed heller ikke være traadt i Veien for den til Pengevæsenets Grundfæstelse i Kongerigerne lagte Plan, naar man kun havde anvendt samme Kraft og Bestemthed paa dette Foretagende. Denne Slutning er saa meget mærkeligere, som det Slesvig-Holstenske Bank- og Pengevæsens nye Indretning allerede var fuldført inden Statens Finantser bleve besværede ved det Svenske Tog; de tvende Forordninger, den ene om Species-Myntens Indførelse, den anden om den nye Altonaer-Bank, ere nemlig, som forhen anført, af 29de Febr. 1788. Men afseet herfra er det indlysende, at der krævedes ganske andre financielle Kræfter til at sætte Danmarks og Norges Pengevæsen paa en fast Fod end dem, der vare anvendte paa at ordne Hertugdømmernes. I disse vare Banksedlerne intet lovhjemlet Betalingsmiddel udenfor de Kongelige Kasser. Til at skaffe Afløb for den Seddelmasse, som med Hensyn til denne dens Anvendelse kunde antages at befinde sig i Hertugdømmene, ansaaes det tilstrækkeligt deraf at gjøre et Indlaan til ½ Million Rigsdaler (Pengeforordningen § 7); en Sum, der dog uden Tvivl i sig selv var noget knap, og vel vilde have været sat høiere, hvis Finantsernes Kræfter ei havde været saa svage. Hvad de i Omløb værende Mynter af maadelig Beskaffenhed angaaer, saa bleve de kun omverlede med god Mynt i Forhold til deres Værdie (Forordningens § 6). Den Sum endelig, som Statskassen maatte tilveiebringe for at grundlægge den nye Bank (600,000 Sp., see Præmisserne til Bankforordningen), var ikke denne Kasse til Byrde, da den derfor kunde udstede det omtrent dobbelte Beløb i Speciessedler, hvilke kunde bruges lige med Sølv; ligesom Bankens Virksomhed og gav et aarligt ikke ganske ringe Udbytte, som tilfaldt Statskassen. *)

---

*) See mit Skrift om den danske Stats Opretholdelse i sin Heelhed, S. 301—304. Hvad Hr. Nathanson S. 95—96 anfører om at

Til at gjøre Courant-Bankens Sedler realisable, vilde, efter oftnævnte Forfatters Beregning, et Indlaan af omtrent 5 Millioner Rigsdaler have været fornødent, hvortil maa lægges den ikke stort mindre Sum, som deels Finantserne havde at indbetale paa deres Gjeld til Banken, deels skulde inddrives hos Bankens Debitorer, og hvoraf altsaa Renten tabtes. Forfatteren mener vel, at en saadan Sum uden al Vanskelighed kunde have været tilveiebragt ved Laan. Men om man end vil antage dette paa hans Ord, saa vilde det dog vist ikke have været uden Betænkelighed at forøge den meget store udenlandske Gjeld, hvori Landet allerede var indviklet, med en saa betydelig Sum. Finantserne kunde ei heller have overkommet den Tilvæxt i deres Udgifter, som dens Forrentning vilde have krævet, uden ved Hjelp af en ikke ubetydelig Stateforhøielse; thi det var kun ved at bespare enhver ikke aldeles unndgaaelig Udgift, at de, saaledes som de i 1784 gik over til den nye Regjering, nogenlunde kunde gjøre Udveie til de løbende Udgifter. Der var ivvrigt Intet, hvorfor Folket havde større Angst, end Laan, især udenlandske; Intet, der gjorde Fædrenelandets Venner saa bekymrede, naar de henvendte deres Øine paa dets Tilstand, som den store Gjeld, hvori det i Frederik den Femtes Tid var blevet indviklet, og som under den nu fratraadte Regjering endog havde faaet en ikke ringe Tilvæxt. Om end Regjeringen ikke ganske deelte en saa ubetinget Grue for et nyt udenlandsk Laan, saa var den dog langt fra at have den Forkjærlighed for dette Middel, som Forfatteren synes at nære. Landet var allerede meget stærkt betynget med udenlandsk Gjeld, og det var ikke let at finde Midler til at forrente endnu adskillige Millioner. Nathanson mener vel, at det efter Danmarks daværende oeconomiske Stilling ikke kunde have havt mindste Vanskelighed yderligere at udrede aar-

---

Holsteen ikke havde trængt til nogen Bank, er uden Tvivl velgrundet; men det var, efter hvad jeg paa det nysnævnte Sted har udviklet, ogsaa mere til Fordeel og Beqvemmelighed for Finantserne at den Altonaer Bank blev oprettet, end for Indbyggernes Skyld.

lig 200,000 Rdlr. til Forrentning af det Laan, der til ovennævnte Øiemed kunde behøves, og at dette dog var en ringere Byrde end at tabe 15 eller 20 pCt. paa de betydelige Summer, som Finantserne havde at betale til Udlandet. Men paa den ene Side var der allerede gjort Meget for at formindske dette Tab derved, at Hertugdømmenes Overskud nu var blevet sikkret i god Mynt, og at Sedlerne vare blevne holdte mere borte fra de Markeder, hvorpaa de ikke kunde bruges, uden efter deres Cours. Om nu den Omstændighed, at de til den indvortes Circulation indskrænkede Banksedler ei havde deres fulde normale Værdie, kunde have medført et nationalt Tab, der stod i Forhold til en aarlig Renteudbetaling, som vist, navnlig naar man ikke glemmer den Seddelinddragelse, der skulde forbindes med det udenlandske Laan, maatte være blevet meget langt over 200,000 Rdlr., er i det mindste ikke klart. Paa den anden Side gjorde man sig Haab om, efterhaanden at kunne inddrage den Deel af Seddelmassen, som det indre Omløb ikke krævede, og derved tilveiebringe en god Cours, som man siden kunde arbeide paa at befæste ved at samle et Sølvfond. Det er heller ikke usandsynligt, at dette endog i den nærmeste Fremtid virkelig vilde have været opnaaet, hvis ikke det svenske Feldttog var kommet paa; men hvis Finantserne allerede den Tid havde gjort et Laan af 5 Millioner i Udlandet for at anvende disse til Seddelløsning, ikke at tale om de øvrige af Forfatteren foreslaaede Forholdsregler, hvorved Finantserne skulde have udtømt sine Kræfter, saa vilde Nødvendigheden maaskee have bragt dem til at anvende Beløbet paa Feldttoget, og da var man ikke kommet stort videre i Seddlernes Opreisning, men man havde faaet en ny trykkende Rente at betale, og den forøgede Gjeld vilde endog have udøvet en uheldig Indflydelse paa Seddelcrediten. Dog, hvorledes man end ellers bedømmer Forholdene, saa opstaaer Spørgsmaalet, om et Laan af fornævnte Størrelse vilde have været at faae, og det paa nogenlunde taalelige Betingelser, saavel med Hensyn til Renterne, som til Betalings- og Opsigelses-Terminer m. v. Forfatteren siger vel

ganske rask Ja, men, ligesom det ved mange andre Leiligheder er klart, at han, i sin Bedømmelse af hiin Tids Finantsbestyrelse med alt for stor Lethed kommer til ufeilbare Midler, hvoraf den burde have betjent sig, saaledes have vi allerede oven S. 46—47 viist det Mislige i de af ham paaberaabte Beviser for, hvor let det vilde have været i 1785 at reise Laan. I sig selv var det, under de daværende Forhold, hvori den Kunst at indrette Statsgjeld var langt fra at være kommet til den Høide, som den i de sidste 30 Aar har opnaaet, lidet sandsynligt, at der vilde have været nogen stor Begjærlighed hos Europas Capitalister til at anbringe deres Capitaler hos en Stat, der, i Forhold til sine Hjelpekilder, hørte til de meest forgjeldede, og som i de sidste 20 Aars dybe Fred havde formeret sin Gjeld med flere Millioner, og nu under Fortsættelsen af denne dybe Fred atter søgte et stort Laan. Man kunde vel endog have udsat sig for at dette vilde have foranlediget Opsigelsen af de ældre

Hvad den betydelige Forøgelse i de aarlige Renter angaaer, som Statskassen vilde have paadraget sig ved det af Hr. Nathanson saameget anbefalede Laan, saa gjør denne Forfatter sig ingen Betænkelighed ved at paastaae, at Skatterne burde have været forhøiede saa meget som der udkrævedes baade for at gjøre Udveie til denne Meerudgift, og for at der iøvrigt kunde være noget rigeligere Dækning af Statsudgifterne end der var i de daværende Statsindtægter, hvortil vel og maatte høre et om endog kun lidet Afdrag paa den forud saa store og nu forhøiede Statsgjæld. Men dersom Forfatteren havde gjort sig nogen Umage for at sætte sig ind i hine Tiders Forhold, og de mangfoldige Betænkeligheder, som disse frembøde ved Skattepaabud af nogen Betydenhed, saa vilde han ikke have været saa rask i de Tilretteviisninger han giver den daværende Bestyrelse.

For det Første maae vi ved Bedømmelsen af den her omhandlede Anke holde os til den Stilling, hvori Sagen befandt sig, da Statens Styrelse gik over i Kronprindsens Hænder, og i den nærmest derpaa følgende Tid, hvori den Finantsplan

blev dannet, hvori Hr. Nathanson finder saa store Mangler, og deriblandt den, at man ei tog sin Tilflugt til forøgede Skatter. De Kjendsgjerninger, som vidne om, hvorlidet Forholdene til den Tid vare egnede til at bære forøgede Skattebyrder, ligge saa klart for Dagen, at man billig maa undre sig over, at en Mand, der har befattet sig med Finantshistorien, ikke har lagt Mærke dertil. Ligesom det er bekjendt, og heller ikke af Hr. Nathanson nægtes, at baade Landets Finants- og dets Pengevæsen, hvilke Frederik den 5te havde efterladt i en saare mislig Tilstand, var blevet yderligere forværret i den mellemliggende Tid, saaledes var i et Tidsrum af mindre end 25 Aar Landet blevet besværet med høist betydelige nye Afgifter uden at der havde fundet nogen Udvikling Sted af dets Kræfter til at bære forøgede Byrder. Den første og betydeligste af hine Afgifter var den almindelige Kopskat, der ved forskjellige Fdgr. 23de Septb. 1762 blev paabuden for begge Kongerigerne, for Slesvig, og for den Deel af Holsteen, som stod under Kongens Raadighed *), samt for de daværende Grevskaber Oldenborg og Delmenhorst. Den skulde udredes med 1 Rd. for hvert Menneske, der var over 12 Aar, hvilket dog allerede i 1764 for Danmark ved Forordning 17 Januarii og for Norge ved Fdg. af 7de Febr., blev saaledes forandret, at Børn af visse Landboere (i Danmark Fæstebønder, Huusmænd og Inderster, hvortil ved Resolutionen 13 Novb. 1780, bekjendtgjort ved Kammer-Skrivelse 2 Dec. næstefter, blev føiet Selveierbønder), først bleve skattepligtige med 16 Aars Alderen. Fattigdom medførte ingen Afgang i Skattebeløbet, da de mere Formuende maatte betale for dem, som ei havde Evne, til at udrede Skatten. Denne Afgift var til hin Tid ikke lidet følelig og i nogle Districter og Classer vistnok høist trykkende. Naar man vil gjøre sig en Forestilling om denne Skats Betydenhed, maa man ingenlunde blot betænke den større Værdie Pengene havde

*) See min Prøvelse af Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og til en Valglov, S. 471—472 i Noten.

efter den daværende Myntfod, men og især den langt betydeligere Forskjel, der laae i de daværende Priser paa Livets Fornødenheder og i den ringere Udstrækning Begrebet herom den Tid havde. I Begyndelsen skal Skatten have indbragt omtrent 1,000,000 Rd. om Aaret, men i Norge fandtes den saa trykkende og havde derhos en saa stærk Stemning mod sig, at der idelig maatte anvendes Execution, hvorved dog ofte Beløbet, navnlig formedelst Sammenhold om ikke at byde paa det udpantede Gods, ikke udkom, men betydelige Restancer bleve paadragne. Den Stemning, som Skatten havde fremkaldt og som i de flere Aar, hvori Regjeringen ei vilde give Slip paa samme, snarere forværredes end forbedredes, fandtes endog meget betænkelig *). Regjeringen saae sig derfor omsider i den Nødvendighed ved Fdg. af 14de Novbr. 1772 aldeles at ophæve bemeldte Skat for Norges Vedkommende, efter at den ved tidligere Anordninger for dette Rige deels havde tilstaaet nogle Lettelser i Skatten, deels paa anden Maade søgt at overvinde den Uvillie, der var mødt denne Skat. Hr. Nathanson kan nu slet ikke indsee Grunden, hvorfor Skatten blev eftergivet i Norge, bemærkende, at den heller ikke var yndet i Danmark eller i Hertugdømmerne, uden at der blev taget Hensyn dertil, skjøndt man vel ikke der har kunnet taale Skatten bedre end i Norge. Ved denne Leilighed udtaler han derhos en skarp Dadel over den Skaansel, der stedse i Beskatningen skal være viist Norge, paa Danmarks og Hertugdømmernes Bekostning **). Jeg kommer i det Følgende til nærmere at belyse denne Dadel, men skjøndt deraf vil fremgaae, at jeg ingenlunde finder den berettiget, idetmindste ikke i dens Heelhed, saa er det dog meget naturligt, at hiin Eftergivelse forøgede Stoffet til den

*) Naar det i Maanedsskrift for Literatur 8de B. S. 493 anføres, at Skatterestancerne i Norge i 1769 udgjorde 478,457 Rdlr., medens de i Danmark kun beløb sig til 62,749 Rdlr., saa hidrører dette uden Tvivl fra de sandsynligviis fleeraarige Restancer af Extraskatten, der henstode i Norge.

**) S. 429—430.

Utilfredshed med Skatten, som heller ikke manglede i Kongens øvrige Lande. Der vare Mange her i Riget, der, om de just ikke saa ubetinget som bemeldte Forfatter misbilligede denne Forskjel, eller med ham ansaae det for en soleklar Sag, at Skatten ikke kunde være mere byrdefuld i Norge end i Danmark eller Hertugdømmerne, dog meente, at der i det Høieste kunde have været Grund til nogle yderligere Formildelser i Skatten for den norske Almue. Det var derhos en temmelig almindelig Tanke, hvorom jeg ofte har hørt ymte i min Barndom, at den Stemning, der i Anledning af bemeldte Skat yttrede sig i Norge, havde ligesaa megen Deel i den dette Land bevilgede Eftergivelse, som billigt Hensyn til Beboernes Kaar. Ogsaa fandt Kjøbstadboerne en Ubillighed i, at de selv i de ringeste Stillinger maatte betale Skat for deres Børn fra 12 Aars Alderen, medens endog Selveierbønder havde dem frie indtil de bleve 16 Aar gamle, og Kjøbstedboerne dog ikke saa let kunde have Nytte af deres Børn i 12 Aars-Alderen som Landboerne, men snarere fra den Tid fik forøgede Udgifter paa deres endog tarveligste Oplæring m. v. Endnu var der en særdeles Omstændighed, som gjorde, at bemeldte Skat ikke bares uden en vis Uvillie, den nemlig, at den kun var paabuden for at skaffe Midler til at afbetale den Gjeld, som Staten havde paadraget sig ved de Krigsrustninger til Lands og Vands, som fandt Sted under Syvaarskrigen, i Særdeleshed i det Aar, da hele Armeen stod slagfærdig for at modstaae det Angreb, hvormed Peter den Tredie truede. Man havde nemlig paa Grund deraf ventet, at Skatten, der og blev benævnt Extraskat, kun vilde have varet nogle Aar, men det fik siden Udseende af at den vilde blive evigvarende, især da det var en almindelig Mening (hvad der heller ingenlunde var urigtigt), at Gjelden snarere var tiltaget end aftaget, og det uagtet der ogsaa i Salget af betydelige Domainer var blevet søgt en Hjelpekilde til dens Betaling.

Ved de ovennævnte Forordninger af 1764 blev der, som det synes for at dække den Afgang i Kopskattens Beløb, der fulgte af den gjorte Forandring i den Alder, hvormed Skatte-

pligtigheden indtraadte paa Landet, udskrevet en temmelig betydelig særlig Skat paa Rangspersoner (see § 8 i den danske og § 7 i den norske Forordning), ligesom og denne Rangskat blev indført i Hertugdømmene ved en Forordning af 31te Januar s. A., uagtet hiin Lempning i Kopskatten ikke der havde fundet Sted (see dog nu Frdgn. 26de Nov. 1823). Denne endnu vedvarende Skat kunde naturligviis ikke faae nogen almindelig Stemning imod sig, da den kun ramte Enkelte, og dem der antoges at være i bedre Vilkaar, hvilket under de daværende Forhold vel ogsaa i det Hele var Tilfældet. Men i sig selv var det dog en temmelig ubillig og fra flere Sider synderlig Skat, der iøvrigt ikke kunde indbringe noget meget stort Beløb *).

En anden Skat, som i hiint Tidsrum blev paabuden, var den saakaldte ¼ pCt. Skat, indført først ved Frdg. 14de Mai 1768, igjen ophævet ved Frdg. 30te Novbr. 1770, men derimod atter paabudet og nærmere bestemt ved Frdg. 17de Januar 1773, hvorimod den først blev indført i Norge og i Hertugdømmene ved Frdgr. af 31te Mai 1781. Forsaavidt Danmark angaaer blev den baade svaret af Hartkornet og af de i faste Eiendomme udsatte Capitaler; men det var kun den sidste Deel af Skatten, som i 1781 blev indført i de øvrige Statsdele. Den kunde deels paa Grund af sit ringere Beløb, deels fordi den kun vedrørte Enkelte, og navnlig den sidste og meest fremtrædende Deel deraf kun den mere Formuende, naturligviis ikke gjøre det Indtryk, som Kopskatten. Efter Na-

*) Efter en Oversigt over Statens Indtægter af Norge i 1772 og 1784 i oftmeldte Nathansonske Skrift S. 464, skulde den dog i dette Rige have udgjort 35,621 Rdlr. i det førstnævnte, og 44,083 Rdlr. i det sidstnævnte Aar. Men at disse Tal ere urigtige, kan ikke omtvivles, naar de sammenlignes enten med de meget lavere Summer, som Rangskatten i senere Aar efter Mandix har udgjort i Danmark (om det danske Kammervæsen S. 281) eller med dem, som den, under en ganske anden Udstrækning af Rang, har udgjort i de Aar, hvorfor der haves trykte Finantsbudgetter og Regnskabsoversigter.

thanson, S. 422, indbragte den dog i Danmark 116,000 Rdlr., og i Hertugdømmene og Norge 65,000 Rdlr. Det første Tal kan iøvrigt neppe være at forstaae uden med Hensyn til begge Statiens Dele. *)

En tredie Skat fra hiin Tid var den først ved Frdg. 14de Mai 1768 for 2 Aar paabudne, men siden ved Frdg. 12te Juni 1770 forlængede Embedsskat, der og blev indført i begge Kongeriger saavelsom i Hertugdømmene. Denne Skat var i Begyndelsen af et ikke ringe Beløb, efter Hr. Nathanson 150,000 Rdlr. aarlig, men det aftog betydelig efterhaanden som denne Skat blev eftergivet for alle Gager, der udredes af Statskassen, og for mange andre Embedsindtægter. **)

De temporaire Afgifter, der i det omhandlede Tidsrum have været paabudne, kunne, om de end, som den ved en dansk og tydsk Forordning 19de Marts 1779, i Anledning af de ved den nordamerikanske Krig foraarsagede Udrustninger, foreskrevne, men ved Pl. 7 April 1783 igjen ophævede extraordinaire Afgift af Skibe og Varer, have været betydelige, dog ikke ved-

---

*) Det var forresten en Skat, som, efter sin Natur, maatte tiltage. Efter de Tabeller, som findes hos Nathanson, S. 515 og 516, har den i 1806 udgjort i Danmark 157,187 Rdlr., hvorved det der udtrykkelig bemærkes, at dette var baade af Hartkornet og af Capitaler, og i Hertugdømmene 85,528 Rdlr. Den vilde uden Tvivl have indbragt endnu mere, saafremt den ikke havde foraarsaget, at Capitalisterne deels gave deres Capitaler en anden Anvendelse, deels efterlode at lade deres Panteobligationer læse, ligesom der og var givet adskillige offentlige Stiftelser Fritagelse.

**) Som staaende Skat paa de Lønninger, der udredes af Staten, var den i Grunden heller ikke andet end en Nedsættelse af Lønninger. Iøvrigt har ovenmeldte Skat, der fra Begyndelsen af 1845 blev ophævet i Følge Forordningen af 3te Juni 1844 for Hertugdømmerne og Frdg. af 8de Januar 1845 for Danmark, udgjort i det sidste Aar, hvori den vedblev, henimod 10,000 Rdlr. for Kongeriget, men for Hertugdømmene, hvor Eftergivelse havde været mindre hyppig, og Beregningen over adskillige Slags Indtægter strengere, henimod 24,000 Rdlr.

komme os. Ei heller skal jeg i Almindelighed udbrede mig over de indirecte Skatter, der dog ogsaa havde faaet adskillige Forøgelser, hvilket navnlig med Hensyn til det stemplede Papir skete ved Frdgr 27de Novbr. 1775 saavel for Kongerigerne som for Hertugdømmene *). Derimod skal jeg nævne Tallotteriet, der, efterat der først under 12te Januar 1771 var givet en privat Mand, mod en Afgift til Statskassen, et, dog til 6 Aar indskrænket, Privilegium paa samme, siden blev, efter at denne i Følge Kongelig Resolution af 13de April 1773 var udkjøbt, forvandlet til en Statsanstalt. Hvad der gjennem Lotteriet gik ind i Statskassen, kunde vel ikke egentlig indbefattes under Begrebet om Afgifter, men var dog for det hele Beløb, som Staten derved vandt, med Tillæg af det, der anvendtes paa Administration og Collecteurer, en Afgang i Borgernes Formue eller Indtægter, ikke mindre end om de havde udbetalt samme i Skat; for ikke at tale om de mange baade for Borgernes Velvære og for deres Moralitet fordærvelige Følger, som Indretningen iøvrigt førte med sig. Efter Nathanson, S. 410, har det i Aarene 1775 og 1776 givet et Overskud af henimod 1,240,000 Rdlr., og efter de Angivelser, som fin-

*) Stempletpapirs Indtægten angives hos Nathanson, S. 423, ved disse nye Anordninger at have faaet en Forøgelse af 90,000 Rdlr. aarlig, hvorhos Stempelafgiften af Spillekort der anføres med 10,000 Rdlr. Han nævner og, S. 422, Sportler og Accidentier (?), som en forøget Indtægt af omtrent 100,000 Rdlr., der fra 1771 tilflød Finantserne. Men da i 1771 de collegiale Sportler, der forhen tilfaldt Over-Secretairerne, Cancelliforvalterne og andre Embedsmænd, indfløb i Statskassen, og ligeledes Retssportlerne i Kjøbenhavn ved Hof- og Stads-Rettens Oprettelse gik over til Statskassen, saa maatte denne igjen lønne de vedkommende Embedsmænd, bære Contoirholds- og andre Udgifter ved vedkommende Bestyrelser og Retter. Imidlertid gav denne prisværdige Forandring vistnok en Tidlang et Overskud, især da Gagerne bleve satte meget knapt, navnlig i Forhold til de rige Indtægter, nogle af de vedkommende Embeder forhen havde givet; men hvor stort Overskudet blev, kan jeg ikke beregne.

des hos Mandix om det danske Kæmnervæsen S. 322, har den i de første 4 Aar udgjort over 2 Millioner, samt i de første 14 Aar over 4,100,000 Rdlr.

Naar man nu sætter det, som Statskassen ved Lottospil fravandt Undersaatterne, lige med en Afgift, saa vare Afgifterne til Staten fra 1762 af stegne rigelig 1½ Million aarlig, og den ældste og betydeligste af de nye Afgifter var paabudt i et særeget Øiemed, hvorom man maatte have ventet at det i en saadan Aarrække, som nu siden den Tid var forløbet, vilde have været opnaaet, eller at det i det mindste var kommet saavidt, at Statskassen, naar den uformindsket vedblev, maatte have rigelige Midler til at afbetale paa sin Gjeld. Det maatte saaledes have gjort et eget Indtryk, hvis der nu under langvarig dyb Fred var blevet udskrevet en ny betydelig og Landets Borgere i Almindelighed rammende Skat. De glade Forhaabninger, hvormed Folket hilsede den nye Dag, der med Frederiks „Mandoms blide Morgenrøde“ skulde bryde frem over Landet, vilde blevne mærkelig kjølnede, hvis dens Fremgryen var blevet betegnet med en ny Skat, og den Modstand, som Regjeringen kunde forudsee at der vilde reise sig mod de store Reformer, hvorpaa den var belavet, vilde da have faaet et større Liv og et ganske andet Tilhold i Folket end der nu viste sig. Der var desuden i hiin Række af Aar ikke foregaaet noget, hvorved Folkets Evne til at bære yderligere Skatter kunde være blevet mærkelig forøget. Handelen og Søfarten havde vel under den nordamerikanske Krig været en rig Erhvervkilde for Mange, men dens pludselige Standsning medførte igjen saa mange Tab, at det er blevet et Spørgsmaal, om den i det Hele havde været til mere Gavn eller Skade; i al Fald blev den almindelige Velstand ikke derved bragt mærkelig videre. Der havde vel i en Deel af det omhandlede Tidsrum yttret sig en levende Stræben efter en Forbedring i Landboforholdene i Danmark, hvorved det, der var Landets fornemste Erhvervkilde, vilde kunne have hævet sig, men uden at der ved denne Stræben blev udrettet noget synderligt, var den fra 1772 gaaet ganske tilbage, saa at Regjeringen fra den Tid af havde ladet det beroe ved den æl-

dre Tingenes Orden, hvis Ufuldkommenhed var almindelig anerkjendt. Den eneste Undtagelse til Bedste for Agerdyrkningen gjorde den Bestræbelse for Jordfælledsskabets Ophævelse, der viste sig i Frdg. 13de Mai 1776, og endnu kraftigere i Frdg. 23de April 1781. Men saa omhyggelig end denne sidste med stor Indsigt udarbeidede Forordning havde givet den enkelte Lodseier Midler i Hænderne til at komme ud af det Fælledsskab, der gjorde et godt Agerbrug umuligt, og skjøndt der saaledes var Haab om at den vilde bringe Sagen videre end de ældre mindre omfattende Anordninger, der allerede i Frederik den 5tes Tid vare givne i dette Formaal, saa var dog det, der ved samme var udrettet, i 1784 endnu ikke ret meget. Det var først adskillige Aar senere, da Frdg. 15de Juni 1792 havde truffet de rette Midler for at formaae Godseierne til at anvende de store Omkostninger, Udskiftningen medførte (især naar den skulde være forbunden med Udflytning og paa eengang omfatte det hele Bondergods, der laae i Fælledsskab), at denne Sag fik ret Fremgang Der kunde altsaa til hiin Tid kun være lidet udrettet til Jordfælledsskabets Ophævelse, og endnu mindre kunde denne Forandring, der i Begyndelsen kun medførte Byrder og opvakte Misstemning hos Bonden, allerede da have frembragt de velgjørende Følger, som siden have vilst sig. Dette var dog den eneste Side, hvorfra den Regjering, som da afløstes, havde virket til Bedste for Agerdyrkningen. Alt hvad der ellers allerede forlængst baade af Regjeringen og de meest Oplyste i Folket var anseet fornødent saavel for at forhjelpe den talrigste Classe af Agerdyrkerne til en vedbørlig Retstilstand, som og for at befordre Jordernes frie Benyttelse til at udbringe det størst mulige Udbytte, alt det var i de sidste 12 Aar lagt tilside. Ja det, som var det meest Forhadte i den Tids Landboforfatning (Stavnsbaandet) havde endog faaet en skjærpet Stadfæstelse. *) Flere kyndige og retfindede Forfattere, som stode hiin Tid nærmere,

*) See Frdg. 14de Septbr. 1774 i dens Heelhed og fornemmelig Bestemmelsen i § 6.

have paastaaet, at Bondens Tilstand aldrig udenfor enkelte forbigaaende Ulykkes-Tider havde været saa ringe, som den var blevet, da Statens Anliggender gik over i de Mænds Hænder, der, efter ovennævnte Forfatter, forfeilede den rette Vei til at afhjelpe Statens Brøst. Jeg antager vel med ham, at hine Forfatteres Skildringer have været overdrevne, men at Landbovæsenet i det Hele stod paa en meget maadelig Fod, er dog noget, der umiddelbar staaer klart for alle dem, der have oplevet hiin Tid, eller dog have været den saa nær, at talrige Levninger af dens Tilstande have omgivet dem. Og vil man kaste et Blik paa de daværende Love og Indretninger, saa maa det let indsees, at der af disse Love og Indretninger umulig kunde opstaae en nogenlunde god Landbotilstand Ligesom den største Deel af Landets Jorder laae i Fælledsskab, der ikke tilstedede en hensigtsmæssig Drift, saaledes vare og de fleste Jorder i en Classes Hænder, der i sin store Fleerhed var uden Oplysning, uden Følelse af borgerlig Frihed og Selvstændighed, hvis Arbeidskraft først og fremmest tilhørte den Herregaard, hvoraf de vare afhængige. Det er begribeligt, at Bønderjorderne saaledes størstedeels maatte drives slet, og selv de større Jordbesiddere, hvis Jorder Bønderne havde at dyrke, vare just derved hindrede i paa deres Jorder at gjennemføre alle de Forbedringer, hvortil deres Indsigter og Formue ellers vilde have sat dem istand. Men den større Deel af Bøndergodset (Fæstegodset) gav hverken Brugeren eller Eieren noget ret Udbytte. Den Første havde ordentligviis som Hovbonde kun et nødtørftigt Udkomme, og den Sidstes fornemste Indtægt af denne større Deel af hans Eiendom var at faae ,den mindre Deel (Hovedgaarden) drevet og det ofte maadeligt nok. Ogsaa lagde Handels- og Toldlovene væsentlige Hindringer i Veien for Landets Opkomst. En Lov, der vel havde Agerdyrkernes Fordeel til Øiemed, men dog i sine Virkninger var yderst skadelig for Agerdyrkningen, var den, at Korn ikke maatte indføres til Danmark eller det Søndenfjeldske Norge fra fremmede Steder. Denne Lov, der gav Danmark en Art af Monopol paa at forsyne den sydlige Deel af Norge, var stundom nær ved at bringe Hungersnød over dette Broderland,

skjøndt Regjeringen stedse var rede til at træde imellem, deels med temporaire Tilladelser til fremmed Korns Indførelse, deels med temporaire Udførselsforbud for Danmark og Hertugdømmerne, hvorved Monopolet blev gjensidigt, ikke at tale om de Summer, der ved mange Leiligheder umiddelbar maatte anvendes for at frelse Norge fra Kornmangel. Hiin Lov havde sit meest forhadte Præg betragtet i Forhold til Norge, men den var i sine Følger uden Tvivl og til Skade for den danske Agerdyrkning, til hvis Begunstigelse den sigtede. Blandt andet medførte det tvungne Marked, som det danske Korn havde baade her hjemme og i den bedst befolkede Deel af Norge, at der ei blev lagt behørig Vind paa gode og velbehandlede Kornvarer, medens og Indførselsforbudet lammede alle Kornspeculationer, hvilke kunne bidrage saameget til at oplive Agerdyrkningen. Ogsaa blev til enkelte Tider Kornet i Danmark bragt i en unaturlig Priis, der trykkede endog en Deel af den agerdyrkende Befolkning, thi det var den Tid ikke saa gauske sjeldent, at Bonden ikke avlede det til egen Huusholdning Fornødne af de forskjellige Kornarter. Endvidere gjorde Forbudet, som alt bemærket, idelige temporaire Undtagelser eller Lempninger nødvendige, hvorved den Stadighed blev forstyrret, der er saa vigtig saavel for Produktionen som for Handelen. Det skal og endelig have givet Anledning til Indsmuglinger, hvilke saameget mere fandt Understøttelse, som de stundom ansaaes fornødne for at undgaae om ikke Hungersnød, saa dog en Mange ødelæggende Dyrtid. Ikke meget mindre fordærvelige Indskrænkninger fandt der Sted med Hensyn til Qvægavlen og Qvæghandelen, i det Oxers Opstaldning var, hvad man nu har ondt ved at troe, en Forret for Sædegaardseierne og for Kjøbstæderne. Hertil knyttede sig endnu en Mængde synderlige og høist besværlige Indskrænkninger, saasom at de Staldberettigede kun maatte indtage saamange Oxne, som de kunde fodre med deres egen Avl, dog Sædegaardenes Eiere eller Forpagtere tillige ved Hjelp af de dertil liggende Tiender, at de saaledes opstaldede Oxen ei maatte komme i Mellemhandleres Hænder, men umiddelbar skulde kjøbes hos de Staldberettigede, at de kun til en vis Tid af Aaret maatte inddrives til Slesvig, at det

ei endnu til Opstaldning indtagne Ungqvæg ei maatte udføres eller sælges til andre end Staldberettigede, med meget andet Lignende, der under den forrige Regjering endog var blevet udvidet og skjærpet ved Fdg. 4de Novbr. 1776. Under Love af det Slags var det umuligt at enten Qvægavlen eller Agerdyrkningen kunde komme til nogen ønskelig Udvikling; men de vare ikke mindre til Afbræk for Handelen, og navnlig kunde Provindskjøbstæderne, for hvilke Kornhandelen var en Hovedgjenstand, ikke komme i en nogenlunde blomstrende Tilstand under den Indskrænkning og den ustadige Gang, som denne vigtige Handelsgreen var underkastet. Handelen leed ogsaa under en stor Mængde andre Indførsels- og Udførselsforbud, Eenerettigheder og Forrettigheder. Kjøbenhavn var tildeels begunstiget ved disse, dog vare de i det Hele uden Tvivl mere til Skade end til Gavn ogsaa for Hovedstadens Handel, men Provindsstædernes Handel og derved tillige al anden Kjøbstadnæring kunde ikke andet end holdes paa et lavt Standpunkt. Kun Contrabandhandelen blomstrede.

For end ydderligere at vise, hvor lidet Landets daværende Tilstand gjorde det skikket til at bære forøgede Skatter, skal jeg endnu henlede Læserens Opmærksomhed paa det Forhold, hvori de da paabudne Skatter stode til den os nærmeste Tids. Jeg skal dog herved indskrænke mig til de det uprivilegerede Hartkorns Brugere i disse forskjellige Tidspunkter paahvilende; thi, ligesom det kun er med Hensyn til disse, at jeg uden Vidtløftighed er istand til at sætte Sagen i et klart Lys, saaledes vil det lettelig indsees, at det ikke vilde have været muligt at udskrive Skatter af den Betydenhed, hvorom her er Tale, uden at en god Deel af samme maatte have faldet paa hine Hartkorns-Brugere. Af de Oplysninger, som ved flere Leiligheder ere meddeelte Almeenheden, blandt andet i de Provindsialstænderne i 1838 forelagte Motiver til Udkast til Forordningen om den nye Matrikuls Indførelse (der udkom den 24de Juni 1840) erfares det, at de staaende Skatter for 1 Tønde uprivilegeret Ager og Engs Hartkorn førend de fik en Forøgelse ved Forordningen 1ste Oct.

1802, var 3 Rbd. 60 ß. *) Derimod har Beløbet af de staaende Skatter, som den omhandlede Art af Hartkorn i den senere Tid har havt at udrede lige fra 1ste Juli 1822 (see Frdg. 8 Jan. 1823, cfr. Lov om Ophævelse af flere ældre Skatter m. v., 20de Juni 1850 § 1) udgjort 7 Rbd. 28 ß. Men i hiin ældre Tid vare Hartkorns Brugerne, lige med andre Undersaatter, besværede med Kopskatten, som siden er ophævet uden at noget Vederlag derfor svares af dem (Frdg. 6te Mai 1802, i Forbindelse med Frdg. 13de Marts 1816). Man vil vist ikke regne for meget, naar man i Gjennemsnit antager, at der paa tre Tønder Ager og Engs Hartkorn faldt to skattepligtige Personer; naar man lægger de Oplysninger til Grund, som de foregaaede Folketællinger give om den Befolknings Størrelse, der lever af Agerbrug, og derhos gjør et passende Afdrag for Børn under 16 Aar, vil man endog komme til et noget større Antal. At Tjenestefolk efter Frdg. 23de Sept. 1762 selv skulde betale Skatten for deres Personer, var uden Virkning, da Huusbonden dog maatte paatage sig denne Skat som et Lønnings-Tillæg. Man kan saaledes antage, at en Bonde i Gjennemsnit havde, foruden de ovennævnte 3 Rdlr. 60 ß. Courant, end videre 64 ß. i samme Pengesort at betale i directe Skat for hver Tønde Hartkorn Ager og Eng, som han havde i Besiddelse, altsaa i alt 4 Rdlr. 28 ß., der, ansatte i Rigsbankpenge efter Myntforholdet, bleve 6 Rbdlr. 84 ß. Dette er saaledes, paa 40 ß. nær, det samme, som nu svares. Vel indbefattes der under de ovennævnte 3 Rdlr. 60 ß. nogle mindre betydelige Tillæg, som Hartkornskatterne havde faaet i Løbet af den her omhandlede Regjeringsperiode, men foruden at dette ikke var af megen Betydenhed, hidrørte det alt fra den første Halvdeel af denne Periode, saa at der fra ingen Side er nogen Anledning til at forvikle Sammenligningen ved at gaae ind herpaa. Naar man nu erindrer de lydelige Klager, som i vore Dage og det langt ind i den Tid, da Hartkornskatterne vare gaaede ned til deres nuværende

---

*) See den jydske Stændertidende for 1838, 1ste Række, S. 351.

Størrelse, og navnlig endnu i de to første Stænderforsamlinger, ere blevne førte over disse Skatters Tryk, saa maa man finde det høist synderligt, hvorledes Nogen kan troe, at det under Landets saa meget ringere Tilstand paa den Tid, hvorom her handles, vilde have været let for Samme at bære forøget Skat. Men der er endda en Omstændighed, som bringer Landmandens daværende Beskatning i et høiere Forhold til den nuværende end det anførte, nemlig at mangfoldige af hans Frembringelser den Tid enten ved Udførselsforbud vare udelukkede fra det fremmede Marked, eller besværede med en høi Udførselstold, der for en stor Deel nu er bortfaldet, og iøvrigt dog betydelig nedsat; thi de Baand og Byrder, som Skattelovene lægge paa det Udbytte, Landmanden kan vinde af sin Jord, er vistnok en Beskatning af hans Erhverv, ofte mere følelig end den, som ligefrem ligger paa Jorden. Dog maa herved erindres, at den Afgang, som Udførselstolden af levende Creaturer leed ved en Forordning af 12te Jan. 1827, blev for en Deel dækket ved et særligt Paalæg, som en anden Forordning af samme Dato gjorde paa Hartkornet, og at dette Paalæg (der iøvrigt nu efter Lov af 20de Juni 1850 indbefattes under en meer almindelig Ligningsskat) paa Grund af dens særegne Oprindelse og Beskaffenhed ikke i det Foregaaende er regnet med til de af den nyere Tids Skatter, der ere stillede imod dem, Hartkornsbrugerne, inden Frdg. 1ste Oct. 1802 udkom, havde at bære.

Da det Ovenanførte vistnok er tilstrækkeligt for at vise, hvormeget den ommeldte Forfatter har miskjendt alle Tids-Forholdene, naar han nu finder, at den i 1785 af vore ypperste Regjeringsmænd lagte Plan til Landets Ophjelpning var mangelfuld, fordi den ikke begyndte med forøgede Skatter, skal jeg her ikke indlade mig paa de mangfoldige særegne Vanskeligheder, der til hiin Tid vilde have mødt ved Udskrivning af nye Skatter af den Betydenhed, som det omhandlede Øiemed vilde have krævet. Naar jeg ved at forfølge den da lagte Plans Gjennemførelse i de senere Aar, hvor paa den ene Side den alt fremskredne Udvikling havde forøget Borgernes Skatteevne, og paa den anden de indtrufne Begivenheder havde fremkaldt en større Opfor-

dring for Staten til at søge forøgede Indtægter, saa vil der blive Anledning til nærmere at paapege de flere Vanskeligheder, der gjorde, at Regjeringen saa seent besluttede sig til at indføre betydelige og indgribende Skatter. Her have vi kun at gjøre med den daværende Regjerings Plan, saaledes som den oprindelig var, og som den i de Aar, der fulgte nærmest paa samme, maatte betragtes.

XXIX.

Der er, efter mit Begreb, Intet der i den Grad vidner om den daværende Bestyrelses sunde Grundsætninger og rigtige Opfatning af Forholdene, som at den fornemmelig hæftede sit Blik paa Udviklingen af Folkets Kræfter, som den Kilde, hvorfra de da saa svage Statsfinantser i Tiden skulde hente Styrke. Der var netop saare meget at gjøre i denne Retning, og saare meget deraf at vente for den private Velstand, hvorfra igjen rigere Midler til de offentlige Formaals Opnaaelse kunde tilflyde Staten. Men det var saa langt fra, at en forstandig Regjering kunde begynde med at lægge nye Byrder paa de endnu svage Kræfter, som den vilde styrke og udvikle, at den endog maatte finde det nødvendigt at gjøre Opoffrelser for at komme Borgerne til Hjelp under den Anstrængelse af deres Kræfter, som den tilsigtede Udvikling fordrede af dem. Dette var og det Regjeringen erkjendte i den ovenanførte Plakat 8de Juli 1785, og omtrent eet Aar derefter blev den der bebudede Creditkasse bragt i Stand efter en omhyggelig gjennemtænkt Plan, som blev kundgjort ved Fdg. 16de Aug. 1786. Hvor nødvendigt det var for Iværksættelsen af de store og kostbare Foretagender, hvoraf Agerdyrkningens Opkomst var betinget, at Forstrækninger under lempelige Vilkaar dertil kunde erholdes, vil indlyse saavel af selve Forordningen, som af de udførlige Meddelelser om denne Kasses Virksomhed, der ere at læse i Bergsøe's Priisskrift over Grev Reventlovs Virksomhed 1 B S. 133—136. Men den Iver, Regjeringen herved viste for at fremme slige Foretagender, og de Erfaringer, der vandtes om disses gavnlige Følger, virkede i flere

Maader som Opmuntring til, hvor Hjelp ei kunde faaes af Creditkassen, ad andre Veie at søge de fornødne Midler til lignende Foretagenders Iværksættelse. Finantserne vare vistnok den Tid ikke just vel skikkede til at bringe Offre, og især var det ikke uden Betænkelighed, at de til Creditkassens Stiftelse fornødne Capitaler, efter Omstændighederne, ei kunde tilveiebringes uden paa een eller anden Maade at svække de Midler, som kunde behøves til Pengevæsnets Opreisning. Men det var en uundgaaelig Følge af Misforholdet mellem de flere store Opgaver, som den daværende Regjering havde at løse, og de Kræfter, der stode til dens Raadighed, at den maatte begrændse sin Virksomhed for et Formaal, naar den ikke skulde lade det andet falde; og det var uden Tvivl vel beregnet, at den lod Ophjelpningen af Landets produktive Kræfter være sig saa vigtig, at den heller gik noget langsomt frem i sine Bestræbelser for at tilveiebringe et fast Pengevæsen, end greb til at svække disse Kræfter ved de Anstrængelser, som vilde have været uundgaaelige for snarlig at sætte Statens Penge- og Finantsvæsen paa en fast Fod, og endda næppe vilde have formaaet dette. Saafremt Regjeringen, for i den kortest mulige Tid at naae dette Formaal, havde udtæret de Kræfter, som tvertimod trængte til at styrkes, saa vilde udentvivl den Bygning, hvorpaa den havde sat Alt, om den end var kommet istand, dog snart igjen være faldet omkuld. Det er derhos allerede bemærket, hvorledes Regjeringen dog, uden just at offre alt paa det ene Formaal, allerede i 1788 havde udrettet meget for at befrie Staten for de af dets vaklende Pengevæsen flydende Ulemper, og at det kun var det umiddelbar derpaa følgende bekostelige Tog til Sverrig, som gjorde, at den ikke for det første kunde komme videre. Iøvrigt fremlyser det, at Regjeringen i sine Bestræbelser for at ophjelpe Landets Velstandskilder, og navnlig Agerbruget, holdt meget tilraade med Statens svage Kræfter, og man vil maaskee ikke finde noget Exempel paa at saa gjennemgribende Reformer, som de der til hiin Tid foregik i Danmarks Landbovæsen, ere blevne bragte istand med saa ringe Opoffrelser fra Statsfinantsernes Side. Det er mig endog klart, at Finantserne, hvis de ikke havde været i en saa afmægtig Tilstand, burde

have anvendt langt betydeligere Summer paa at fremme disse Reformer. Hvis de, til Exempel, havde overalt understøttet Udskiftningerne i det Forhold hvori de i 1832 (Plak. 30te Mai) paatoge sig dette paa Bornholm, (hvilket der har været til største Gavn) saa vilde de baade langt hurtigere og tillige paa en langt mere tilfredsstillende Maade kunde været gjennemførte end det skeete; og det vilde ufeilbar have svaret gode Renter. Saafremt derfor Nogen vilde forekaste hiin Tids Regjering, at den ikke med behørig Kraft havde fremmet de af den erkjendte Landboreformer, at den burde have laant nogle Millioner, for ved temporaire Skatteeftergivelser og rede Pengehjelp at fremme hensigtsmæssige Udskiftninger, Udflytninger og andre Forbedringer i Landvæsnet, saa vilde jeg vel i denne Anke finde for stor Dristighed og for liden Indtrængen i de daværende Forhold; men det vilde dog vidne om en ganske anden Statsmands-Aand end den Paastand, at Regjeringen skulde have begyndt sine Bestræbelser for Statens Ophjælpning med at lægge nye Skatter paa det allerede stærkt beskattede Land med de saa lidet udviklede Kræfter. Endnu er der Eet, som fortjener at udhæves af den ovennævnte Forordning, nemlig at den, i Overeensstemmelse med hvad der allerede var udtalt i Præmisserne til Plak. 8de Juli 1785, lægger Creditkassens Bestyrelse det paa Hjerte, at understøtte de norske Undersaatter, der havde særdeles Vanskelighed ved at benytte Banken. Men jeg skal et Sted i det Følgende anføre flere Beviser paa den Omhu, hvormed hiin Tids Regjering ogsaa omfattede Norge, og de flere for Norges Vel vigtige Forbedringer, som den iværksatte, uagtet der ikke i dette Rige og endnu mindre i Hertugdømmene var Anledning til en saa dybt indgribende reformatorisk Virksomhed som i Danmark.

Det varede ikke længe forinden det af Regjeringen bebudede Formaal, at befordre Udviklingen af Folkets Kræfter, viste sig i en Række af vigtige i Stats- og Folketilstanden dybt indgribende Love og Foranstaltninger. I Spidsen bør billig de stilles, som havde til Formaal at ophjelpe Landvæsenet og Landbotilstanden; disse have og fundet den meest almindelige Erkjendelse, og forsaavidt dog Nogle i den senere Tid have meent, at

den daværende Regjering blev staaende paa Halvveien, saa har jeg saavel ved flere foregaaende Leiligheder, navnlig under Forhandlingerne i Provindsialstænderne, som og i nærværende Skrifts 1ste B., godtgjort, at den samme Retfærdighed og sunde Statsklogskab, der fremkaldte de Forandringer, som hiin Tids Love gjorde i de ældre, ogsaa satte de Grændser, inden hvilke disse Forandringer bleve holdte. Jeg skal derfor ikke her udbrede mig videre over de Love og Foranstaltninger, som gik ud fra den under 25de August 1786 til hine Forholds Overveielse nedsatte Commission, og hvilke for en ikke ringe Deel faldt i den Regjeringsperiode, som jeg forhen har behandlet (see 1ste Bind Side 278—326). Kun skal jeg bemærke, at den Tid, som laae imellem Kronprindsens Regjeringstiltrædelse og Udnævnelsen af hiin Commission, ingenlunde er blevet uden Vidnesbyrd om det, der lige fra først af var ham et Hovedformaal. Hertil maa især henføres den under 3die Novbr. 1784 nedsatte Commission med den sande Bondeven Christian Reventlow i Spidsen til at undersøge Midlerne til at forbedre Fæstebøndernes og Huusmændenes Vilkaar paa Frederiksborg og Kronborg Amter, hvilken Foranstaltning førte til Arvefæste for Beboerne paa høist billige Vilkaar, ligesom jeg og her bør nævne de Resolutioner af 8de Decbr. 1784 og 13de Juli 1785, der gik ud paa at bortrydde Hindringerne for Fæstegodsets Overgang til Selveiendom.*)

Men der var og en anden Række af meget omfattende og omhyggelig overveiede Love og Foranstaltninger, hvorved den daværende Regjering udfoldede en Virksomhed, der har havt den meest velgjørende Indflydelse paa Landets Tilstand. Vi have oven seet, hvorledes Handel og Omsætning til den Tid, da Landets Anliggender bleve den betroede, var lammet ved de meest unaturlige Baand, hvilke endog i høi Grad maatte trykke Naturalproduktionen. For at overveie de mange vigtige Spørgsmaal, der opstode med Hensyn til Befordringen af en friere Handel, og til

---

*) Cfr. dette Skrift 1ste B. S. 286 ff.

Afgiftsvæsnets Indretning paa den for Landets Opkomst fordeelagtigste Maade, blev der under 2den Mai 1787 nedsat en af Landets dygtigste Mænd sammensat Commission, hvorfra mangfoldige for Landets Velfærd høist vigtige Love ere komne frem. Nathanson har paa to Steder *) meddeelt Brudstykker af den Forestilling fra Finantscollegiet, dateret 27de Marts 1787, hvorved denne Commission blev foranlediget. Heraf sees det klarlig, at dette Collegium ikke skuffede sig angaaende Finantsernes maadelige Tilstand, at det tvertimod fremstillede den Underbalance der var, og som det ikke saae sig i stand til at dække ved Besparelser, men at det dog holdt fast ved den Mening, at man ei for Øieblikket burde betynge Folket med nye Skatter, hvorimod man i dets Sted skulde søge at rydde Alt af Veien, hvad der var til Hinder for en bedre og friere Udvikling af Landets Kræfter, af Agerdyrkning, Industrie og Handel, at man især skulde befrie den sidste for alle trykkende Lænker og i det Hele følge et friere Handelssystem. Herpaa vare alle de Punkter rettede, som der blev paalagt Commissionen at tage under Overveielse, hvoriblandt det endog var, om det ikke maatte være gjørligt at ophæve Tallotteriet **). Vi have seet, hvilke fordærvelige Baand der da hvilede paa Kornhandelen, saavel som paa Qvægopdrætningen og Qvægafsætningen. Bemeldte Commissions første Arbeide var at faae disse Love ophævede og afløste af andre, der stemmede overeens med Producenternes, Forhandlernes og Forbrugernes sande Tarv. Ved Fdg. af 6te Juni 1788 blev saavel Kornindførsel som Kornudførsel overalt i Rigerne fri, dog den første mod en lempelig Told (der for Norge blev sat endeel lavere end for Danmark) og ved Fdg. af 11te næstefter bleve ligeledes de besynderlige Baand, der forhen hvilede paa Qvæg-Opdrætning og dets Afsætning, løste. Imidlertid blev Udførselen af Creaturer endog til Hertugdømmerne fremdeles en Told undergivet, der dog blev nedsat til det Halve af dens hidtilværende Størrelse, ligesom og

*) l. c. S. 492—493, cfr. S. 475—477.
**) See Bergsøes Priisskrift, 1ste Deel, S. 164—167.

adskillige med denne Fortoldning forbundne Indskrænkninger, der indeholdtes i de ældre Anordninger, bleve ved Magt, hvilke og tildeels bleve forøgede ved senere Forordninger (17de April 1792 og 16de Febr. 1820), men ved Forordningen af 12te Jan. 1827 bleve tilligemed selve Tolden for Creaturers Udførsel til Hertugdømmerne ophævede. Saa urimelige vi end nu finde de Love, der bleve afskaffede ved hine to Forordninger af 1788, saa havde de dog deres ivrige Talsmænd, som meente, at den Beskyttelse, der ved samme var givet deres Interesser, tillige tjente til at fremme om Landets almindelige Interesser. Saaledes var det en af de jydske Proprietairers Besværinger i det saa kaldte Tillidsskrift, som de i 1790 i Anledning af Kronprindsens Formæling indgave til denne, at ikke blot et Godseierne tilsagt Privilegium var krænket, men og en af Jyllands vigtigste Næringskilder ødelagt, derved at Fdg. 11 Juni 1788 havde tilladt Enhver at give sig af med Studefedning, hvilken Besværing dog med stort Eftertryk blev tilbageviist i Colbjørnsens Betragtninger i Anledning af førnævnte Tillidsskrift. Hvad Fdg. 6te Juni 1788 angaaer, saa blev der vel ingen Anledning til siden at gjøre nogen Forandring i den Deel af samme, der tillod Kornindførsel mod en fast og lempelig Told, men forsaavidt den og tilstedte Udførsel, saa opstod der snart og jevnlig Tilfælde, hvori Regjeringen fandt sig opfordret til for en Tid at forbyde Samme enten med Hensyn til visse eller til alle Kornsorter, ligesom den og adskillige Gange for en Tid gjorde Indskrænkninger med Hensyn til Kornvarers Benyttelse til Brændeviin. Der fremkom ved flere Leiligheder fra Communerne og Øvrighederne saa levende Skildringer af den Fare, Befolkningen løb for Hungersnød, dersom ikke Kornudførsel blev forbudt; og det kan ikke nægtes, at der stundom indtraadte Forhold, som gave denne Frygt nogen Betydning, navnlig Misvært paa flere Steder, Udførsels-Forbud i andre Kornlande, og fornemmelig Kornmangel i Norge, der ikke kunde ventes afhjulpen paa anden Maade end ved at forsikkre sig om at Danmarks Overskud kom det tilgode *). Stemningen i Kjøb-

*) I Bergsøes Prisskrift 1ste B. S. 182—192 findes en omstænde-

stæderne, navnlig ogsaa i Kjøbenhavn, var og idelig i Bevægelse for slige Forbud, uden at eller i det mindste længe førend Regjeringen greb ind; ja der hørtes ofte bittre Klager over at Regjeringen var saa tilbageholden med at gribe til slige Forholdsregler, noget som endog blev tilskrevet den Interesse, de Styrende som store Godseiere havde ved at Kornvarer bleve i høi Priis. Forholdet til Norge indeholdt ogsaa under visse Omstændigheder en ikke uvigtig Grund for et Forbud; thi skjøndt Danmarks Forpligtelse til at forsørge Norge var mindre paatrængende efterat dette havde faaet den naturlige Frihed, at søge Kornet hvor det var at faae, saa var det dog ogsaa uafhængig deraf Pligt at afvende Fare for Hungersnød fra dette Broderland. Der bleve desuden, ogsaa efter Fdg. 6te Juni 1788, Toldforhold tilbage, som gjorde at Norge dog fornemmelig maatte gjøre Regning paa Danmark med Hensyn til Kornforsyning, thi da det danske Korn gik toldfrit ind i Norge, og norsk Kobber, Jern, Trælast, saltet og tørret Fisk o. s. v. ligeledes gik toldfrit til Danmark, saa kunde ordentligviis andre Lande ikke med

---

lig og høist interessant Oversigt over de flere Tilfælde, hvori der saaledes bleve gjorte temporaire Undtagelser fra den ved Frdg. af 6te Juni 1788 hjemlede frie Udførsel af Korn. Hvis jeg ikke skulde feile, indeholdtes den S. 182 omtalte Opfordring, hvorved Hr. Forfatteren blev foranlediget til disse Undersøgelser, i de Bemærkninger, jeg som Medcensor over hans Priisskrift med den Omhu, som min levende Interesse for Gjenstanden medførte, nedskrev og meddeelte ham. Jeg havde ofte hørt, at Reventlow havde talt Ordet for hine temporaire Forbud, medens General-Toldkammeret stedse havde været derimod, og jeg meente, at det var noget, som i et Skrift, der iøvrigt gik saa dybt ind i Enkelthederne af den Forevigedes Embedsvirksomhed, fortjente nærmere at oplyses. Det viste sig derved, at det vel forholdt sig som foranført, men tillige at der havde været saa talende Grunde for de af Reventlow anbefalede Udførselsforbud, i det mindste i endeel af de enkelte Tilfælde, at man ikke kan fortænke den fortræffelige Statsmand, der ellers var en saa ivrig Ven af Frihed i Handel og Næring, at han stemte for disse enkelte Undtagelser.

Fordeel bringe deres Korn til Norge eller dette søge sit Korn paa andre Markeder. Hiin gjensidige Toldfrihed medførte vistnok sine betydelige Fordele fra begge Sider, men ogsaa dette i sig naturlige Halvmonopol beholdt dog noget af den Virkning, som det ældre vilkaarlige Monopol havde havt, blandt andet den, at gjøre de danske Agerdyrkere og Kornhandlere mindre omhyggelige for at fremskaffe gode og velbehandlede Kornvarer. Nu da hine gjensidige Fordele ere blevne ophævede ved Rigernes Adskillelse, har Danmark, efterat nogle Aar vare overstaaede, og det uagtet den temmelig høie Indførselstold, der i Norge hviler paa Korn, fra hvilket Land det end kommer, omsider skaffet sig et lige saa stort og uden Tvivl nok saa gavnligt Marked for sit Korn, som for sine Fedevarer o. s. v., i Norge som forhen. Endog i de nyeste Tider har der af og til været tilsyneladende stærk Opfordring til for en Tid at forbyde Kornudførsel, men Regjeringen har dog staaet saa fast imod, at Hovedgrundsætningen i Forordningen af 6te Juni 1788 nu uden Tvivl til alle Tider vil blive uden Undtagelse overholdt, ligesom man nu endog er kommen et Skridt videre, i det og al Indførselstold paa uformalede Kornvarer er blevet ophævet ved den ved Plakat af 26de April 1847 kundgjorte Kongelige Resolution af s. D. *).

*) Af Colleg. Tidenden for 1847, S. 17 ff., saavelsom af Tidenderne for Provindsialstændernes Forhandlinger i 1835 og 1836, kan blandt andet sees, at Regjeringen allerede ved de Udkast, som bleve de første Stænderforsamlinger forelagte deels til en Anordning om Told- og Skibsafgifter i Danmark, deels til en Toldforordning for Hertugdømmerne, havde været betænkt paa at ophæve fornævnte Told, men at samtlige 4 Stænderforsamlinger udtalte sig derimod tildeels med megen Styrke; hvorimod begge de danske Forsamlinger i 1846, efter de forandrede Forhold, nu fandt denne Ophævelse tilraadelig. Under den danske Agerdyrknings nærværende Tilstand er det vel ikke af nogen meget stor Betydenhed, om Korn kan indgaae frit eller mod en saa lempelig Afgift, som den, der forhen fandt Sted, men Sagen er dog ikke ganske uvigtig for Kornhandelen, ligesom det og fra flere Sider maatte ligge Regje-

Men fra den omtmeldte Commission udgik og en heist velgjørende Omdannelse af vor hele Toldlovgivning. Den kom vel først ret istand ved Forordningen 1ste Februar 1797, men den var dog allerede forhen i enkelte vigtige Dele iværksat ved særlige Anordninger. Ved Siden af de to ovennævnte Forordninger af 1788 fortjener især Frdg. 31 Mai 1793 at udhæves, og det ikke blot paa Grund af de derved tilstedte Creditoplag i alle Søe- og Handelsstæder i begge Kongeriger, men og fordi den forlod den saa høit anpriste endnu over 50 Aar senere af andre betydende Stater vedligeholdte Grundsætning, at Lovene, deels ved umiddelbar Befaling, deels ved forhøiede Afgifter bør bringe de Handlende til at søge Varerne paa de Steder, hvor de falde fra første Haand *) og til at lade dem komme med Landets egne Skibe. Forordningen har derimod udtalt den sunde og oplyste Handelspolitik, som nu omsider er nær ved at have

---

ringen paa Hjerte, at bortfjerne den mislige Omgang, hvortil Indførselstolden gav Anledning, og som ikke lidet blev benyttet, at tilsnige sig Afskrivning paa det i Oplag beroende fremmede Korn, uagtet det var indenlandsk Korn der blev afskibet. Det i 1846 ogsaa de Slesvigske Stænder forelagte Lovudkast til Ophævelse af Korntolden blev som de fleste andre samme forelagte Sager uden endelig Afstemning. Men der var afgivet en Comiteebetænkning, som gik ud paa, at Sagen fandtes saa tvivlsom, at man kun turde tilraade den toldfrie Indførsel for det første paa eet Aar. Dog var det, efter hvad der foregik under Sagens foreløbige Behandling, sandsynligt, at Lovudkastet vilde have faaet Stemmeflerhed for sig, hvis Sagen var kommen til endelig Behandling. See Zeitung für die Verhandlungen der sechsten Schleswigschen Ständeversammlung S. 525—530, og 2tes Beilagenheft, S. 79—80.

*) Den da gjeldende Toldforordning af 26de Novbr. 1768 Cap. 10 § 6 indeholdt den fornødne Forklaring over dette Begreb. Endnu i 1779 havde en Forordning af 27de Juni yderligere forhøiet de Afgifter, som efter Frdg. 1768 skulde udredes af Varer, der ei kom fra første Haand. Den Bestemmelse i Handelsforordningen 4de Aug. 1742, hvortil fornævnte og flere ældre Toldforordninger sluttede sig, er iøvrigt først udtrykkelig ophævet ved Anordning 23de April 1817 § 4; cfr. Coll. Tid. for samme Aar S. 382—383.

Fordeel bringe deres Korn til Norge eller dette søge sit Korn paa andre Markeder. Hiin gjensidige Toldfrihed medførte vist nok sine betydelige Fordele fra begge Sider, men ogsaa dette i sig naturlige Halvmonopol beholdt dog noget af den Virkning, som det ældre vilkaarlige Monopol havde havt, blandt andet den, at gjøre de danske Agerdyrkere og Kornhandlere mindre omhyggelige for at fremskaffe gode og velbehandlede Kornvarer. Nu da hine gjensidige Fordele ere blevne ophævede ved Rigernes Adskillelse, har Danmark, efterat nogle Aar vare overstaaede, og det uagtet den temmelig høie Indførselstold, der i Norge hviler paa Korn, fra hvilket Land det end kommer, omsider skaffet sig et lige saa stort og uden Tvivl nok saa gavnligt Marked for sit Korn, som for sine Fedevarer o. s. v., i Norge som forhen. Endog i de nyeste Tider har der af og til været tilsyneladende stærk Opfordring til for en Tid at forbyde Kornudførsel, men Regjeringen har dog staaet saa fast imod, at Hovedgrundsætningen i Forordningen af 6te Juni 1788 nu uden Tvivl til alle Tider vil blive uden Undtagelse overholdt, ligesom man nu endog er kommen et Skridt videre, i det og al Indførselstold paa uformalede Kornvarer er blevet ophævet ved den ved Plakat af 26de April 1847 kundgjorte Kongelige Resolution af s. D. *).

*) Af Colleg. Tidenden for 1847, S. 17 ff., saavelsom af Tidenderne for Provindsialstændernes Forhandlinger i 1835 og 1836, kan blandt andet sees, at Regjeringen allerede ved de Udkast, som bleve de første Stænderforsamlinger forelagte deels til en Anordning om Told- og Skibsafgifter i Danmark, deels til en Toldforordning for Hertugdømmerne, havde været betænkt paa at ophæve fornævnte Told, men at samtlige 4 Stænderforsamlinger udtalte sig derimod tildeels med megen Styrke; hvorimod begge de danske Forsamlinger i 1846, efter de forandrede Forhold, nu fandt denne Ophævelse tilraadelig. Under den danske Agerdyrknings nærværende Tilstand er det vel ikke af nogen meget stor Betydenhed, om Korn kan indgaae frit eller mod en saa lempelig Afgift, som den, der forhen fandt Sted, men Sagen er dog ikke ganske uvigtig for Kornhandelen, ligesom det og fra flere Sider maatte ligge Regje-

Men fra den ommeldte Commission udgik og en høist velgiørende Omdannelse af vor hele Toldlovgivning. Den kom vel først ret istand ved Forordningen 1ste Februar 1797, men den var dog allerede forhen i enkelte vigtige Dele iværksat ved særlige Anordninger. Ved Siden af de to ovennævnte Forordninger af 1788 fortjener især Frdg. 31 Mai 1793 at udhæves, og det ikke blot paa Grund af de derved tilstedte Creditoplag i alle Søe- og Handelsstæder i begge Kongeriger, men og fordi den forlod den saa høit anpriste endnu over 50 Aar senere af andre betydende Stater vedligeholdte Grundsætning, at Lovene, deels ved umiddelbar Befaling, deels ved forhøiede Afgifter bør bringe de Handlende til at søge Varerne paa de Steder, hvor de falde fra første Haand *) og til at lade dem komme med Landets egne Skibe. Forordningen har derimod udtalt den sunde og oplyste Handelspolitik, som nu omsider er nær ved at have

---

ringen paa Hjerte, at bortfjerne den mislige Omgang, hvortil Indførselstolden gav Anledning, og som ikke lidet blev benyttet, at tilsnige sig Afskrivning paa det i Oplag beroende fremmede Korn, uagtet det var indenlandsk Korn der blev afskibet. Det i 1846 ogsaa de Slesvigske Stænder forelagte Lovudkast til Ophævelse af Korntolden blev som de fleste andre samme forelagte Sager uden endelig Afstemning. Men der var afgivet en Comiteebetænkning, som gik ud paa, at Sagen fandtes saa tvivlsom, at man kun turde tilraade den toldfrie Indførsel for det første paa eet Aar. Dog var det, efter hvad der foregik under Sagens foreløbige Behandling, sandsynligt, at Lovudkastet vilde have faaet Stemmefleerhed for sig, hvis Sagen var kommen til endelig Behandling. See Zeitung für die Verhandlungen der sechsten Schleswigschen Ständeversammlung S. 525—530, og 2tes Beilagenheft, S. 79—80.

*) Den da gjeldende Toldforordning af 26de Novbr. 1768 Cap. 10 § 6 indeholdt den fornødne Forklaring over dette Begreb. Endnu i 1779 havde en Forordning af 27de Juni yderligere forhøiet de Afgifter, som efter Frdg. 1768 skulde udredes af Varer, der ei kom fra første Haand. Den Bestemmelse i Handelsforordningen 4de Aug. 1742, hvortil fornævnte og flere ældre Toldforordninger sluttede sig, er iøvrigt først udtrykkelig ophævet ved Anordning 23de April 1817 § 4; cfr. Coll. Tid. for samme Aar S. 382—383.

fundet almindelig Anerkjendelse, at der bør overlades Handelen frit Valg i at søge Varerne hvor det findes fordeelagtigst, og benytte de Befordringsmidler, hvormed den er bedst tjent. Som en til Toldvæsnet hørende Anordning fra hiin Tid fortjener og Fdg. 17de Dec. 1794 at bemærkes, der vel kun angik en enkelt Gjenstand, men dog var af stor Vigtighed. Den nedsatte nemlig de forhen paabudne umaadelig høie Afgifter af Vine og Druebrændeviin til mindre end det Halve; uden hvilken Nedsættelse der ikke kunde være nogen Tanke om at Fdg. 1793 kunde, hvad denne betydende Vareklasse angaaer, have den Virkning til Smugleries Afværgelse, som derved blandt andet var tilsigtet. Disse og flere hensigtsmæssige Forandringer i Toldlovene bleve optagne i den almindelige Forordning om Tolden og Kjøbstad-Consumtionen, det udkom under 1ste Febr. 1797. Denne Lov gaaer langt ud over det Standpunkt, hvorpaa Told- og Handels-Lovene til den Tid holdt dem, og der ere flere oplyste Lande, hvori man endnu den Dag idag staaer meget tilbage for samme, til Ex. Frankrig og Sverrig. Man dvæler med sand Glæde saavel ved de lyse Grnndsætninger, som dens Præmisser med stor Klarhed og Styrke forkynde, som ved den hele Gjennemarbeidelse disse have faaet i selve Forordningen, der vidner om stor Nøiagtighed, Sagkundskab og grundig Overveielse. Er der end i Enkelthederne Meget, som under den senere Udvikling med Grund er afændret, eller endnu kan trænge til Forändring, saa maa denne Lov dog, især under Hensyn til den Tid, da den udkom, anerkjendes som et ganske fortrinligt Arbeide. Den har blandt andet ophævet den største Deel af de ældre Indførselsforbud og alle Udførselsforbud. Den indbragte derhos en langt større Forholdsmæssighed i Toldsatserne, end der forhen fandt Sted, ligesom den og fremmede Fortoldningens Simpelhed og Paalidelighed ved i Almindelighed at lægge Maal, Vægt eller Stykketal til Grund, og kun sjeldent at bruge de forhen saa brugelige Fortoldninger efter Vurdering. Endvidere afskaffede den adskillige Formaliteter, der besværede Handel og Søefart mere end nødvendigt, og deriblandt ogsaa en Mængde overflødige Eeder, der tillige vare forargerlige og for

Moraliteten skadelige. Den indskrænkede Huusundersøgelse inden de snævreste Grændser, bestemte Strafansvaret for Overtrædelser med stor Lempelighed, og hævdede alle Toldforseelser vedkommende Sagers Afgjørelse ad sædvanlig Rettergang. I visse Henseender har man endog ikke uden al Anledning forekastet den en for vidt gaaende Liberalitet, dog turde det vise sig, at det ikke er løse Retninger ad den liberale Vei, hvorfra dens Bestemmelser hidrørte, men at Forholdene ere blevne overveiede med rigtig praktisk Sands. Saaledes, for kun at nævne eet Exempel, har man ved dens milde Straffebestemmelser vist nok betænkt de særdeles Forhold, der netop med Hensyn til dette Slags Forseelser gjøre Mildhed nødvendig, naar ikke Loven skal komme i en Strid med Meningen, der maa være til Skade for dens Haandhævelse; ligesom man i Særdeleshed ikke har overseet den Eiendommelighed ved de almindelige Toldstraffe, at beviist personlig Skyld ei kan gjøres til Betingelse for deres Anvendelse, men at de uden videre maae gjøres gjældende imod Enhver, der maatte eie de Varer, der ere Forseelsens Gjenstand, hvilket kun lader sig forsvare forsaavidt Straffene ei gaae ud over deres Værdie.

Ligesom den Adgang, den nye Lov gav til at lade mange Varer komme fra Udlandet, hvorpaa forhen den indenlandske Industrie var monopoliseret, ikke kunde andet end forhjelpe Befolkningen til billigere Priser paa adskillige Forbrugsartikler, saaledes bidrog den og til at anspore den indenlandske Industrie, som, om den end i Øieblikket fandt sig trykket, dog i Længden derved hævedes. Afskaffelsen af de forrige Udførselsforbud satte og Liv i Landets Production, og førte ad denne Vei omsider til billigere Priser for dem, der behøvede Produkterne til Forarbeidelse eller umiddelbart Forbrug. Men derhos vandt Staten forøgede Indtægter i den Told, der blev at erlægge af Varer, der forhen vare forbudne, hvilke iøvrigt ikke desto mindre og det paa mange Steder næsten uden al Skye vare gaaede ind eller ud, men kun ved Smugling. Og, hvad der maaskee var nok saa vigtigt for Statsindtægterne, de mange Forbud indeholdt en Fristelse til Smuglerie, som ikke

lod sig overvinde, men den Vane til Toldsvig, som derved opstod, og som fandt Medhold eller Undskyldning i den offentlige Mening, bidrog vist ikke Lidet til at man ogsaa gjorde sig mindre Samvittighed ved Afgiftsbesvigelser, hvor det dog var tilladt at indføre eller udføre Varene mod Afgift. Uden Tvivl havde ogsaa de ovenanførte Baand paa Handelen, som Frdgn. af 24de Mai 1793 løste, en høist fordærvelig Indflydelse paa Maaden, hvorpaa Toldovertrædelser bleve betragtede. Navnlig vilde det for Kjøbmændene i vore fleste Provindsbyer, hvis Forbindelser med Udlandet vare saare indskrænkede, have været saa godt som nødvendigt at tage en Mængde Varer fra Kjøbenhavn, som de til lettere Priser kunde hente fra nærliggende udenrigske Handelsstæder, saasom Lübek. Men hvad de ikke lovlig kunde gjøre, blev i det mindste paa mange Steder ved et Spil, der for Alle, paa Toldopsynet nær, var vitterligt, iværksat saaledes, at slige Varer kom ind uden Told, og derfor kunde sælges til Priser, hvortil Ingen, der lod dem komme ad lovlige Veie, kunde falholde dem; noget, der næsten tilintetgjorde lovlig Handel med slige Varer. Jeg har selv mangfoldige Erindringer fra min Barndom, som gjøre mig dette klart. Den foregaaede Nedsættelse af mange overdrevent høie Toldsatser maatte i Længden størstedeels have samme Virkning som Indførsels- og Udførsels-Forbudenes Ophævelse, men den nærmeste Følge var dog ofte en Indtægtsformindskelse, da de, der vare indvante i den hidtil brugelige Omgangsmaade, hvortil og Toldpersonalet for en stor Deel hørte, ikke saa let opgave samme fordi Toldsatserne vare blevne noget billigere.

Det er vel blevet bebreidet Forordningen som en Halvhed, at den ikke hævede alle Indførselsforbud, og at den for saa mange Varesorter vedligeholdt Udførselstold. *) Vist nok har

*) See til Er. Sponneck om Toldvæsenet i Almindelighed og det danske Toldvæsen i Særdeleshed. Kjøbenhavn 1840, 2den Deel, S. 55.

der under Forholdenes senere Udvikling været grundet Anledning til at gaae meget videre i saa Henseende end Forordningen gjorde; men de daværende Forhold og den daværende almindelige Tænkemaade frembøde dog uden Tvivl ikke uvigtige Betænkeligheder ved at udsætte Fabriker, der med store Bekostninger vare oprettede paa Statens Regning eller med dens Opmuntring, for en Concurrence, som de ei kunde taale. Ikke mindre betænkeligt turde det have været, om de, der befattede sig med Forædlingen af de Raastoffer, som Lovene hidtil havde ganske villet forbeholde dem, medens de tillige havde beskyttet dem ved en høi Indførselstold paa Frembringelser af deslige Stoffer, nu aldeles intet Fortrin skulde have til at erholde disse. Den almindelige Mening vilde og i høi Grad have været derimod; thi man hørte den Tid idelig sukke over at vor Uld, vore Huder og Skind gik til Udlandet, for i forarbeidet Stand at komme tilbage. Overalt vare de Fleste af dem, som befattede sig noget med at tænke og dømme over de herhen hørende Forhold, den Tid inddrukne af Merkantilsystemet, saa at den nyere Lovgivning, der i en saa mærkelig Grad frigjorde sig for Samme, uagtet alt det, hvori den dog havde lempet sig derefter, var Gjenstand for Adskilliges Dadel og langt fra at have Medhold af den almindelige Mening; i Pressen fandt den saa godt som ingen Understøttelse. En Deel Artikler kunde og gjerne, uden Forstyrrelse i Productionen, taale en lempelig Udførselstold, og Productionen fandt allerede en betydelig Opmuntring ved at en saadan Told traadte istedet for et Udførselsforbud. Ei heller var Udførselstolden uden Vigtighed for Finantserne, og naar det i den Anledning er blevet sagt, at disses Tilstand den Tid ikke krævede slig Told, saa turde det efter det Ovenanførte være klart, at Finantsernes Trang tvertimod den Gang var meget større end i en senere Tid, hvori Udførselstold paa mange Artikler blev vedligeholdt, fordi Finantserne ei kunde undvære den. I al Fald var Udførselstolden paa den norske Trælast og andre norske Producter en med Hensyn til de øvrige Beskatningsforhold saa velbegrundet, ja man kan vel sige nødvendig, Afgift, at der ei

fornuftigviis kunde være Spørgsmaal om at ophæve den. For Resten indeholder Slutningen af Forordningens § 1 saavelsom de i Tarifens § 361 ved Varenes Benævnelse gjorte Bemærkninger, at det af Indførsels Forbuddene, som var det meest omfattende, navnlig mod fremmede Sirtser og Kattuner, Klæder og flere uldne Varers Indførelse i Danmark *), kun skulde gjælde indtil videre. Det blev dog staaende ved Magt indtil det ved Frdgn. 2den April 1814 blev saaledes lempet, at hine Varer kunde indføres, men kun ved Kjøbenhavns Toldsted, og saaledes, at de der skulde bortsælges ved offentlig Auction, og 30 pCt. af Auctionens Bruttobeløb erlægges i Told. Senere er, efter at først disse Varers Toldberigtigelse var blevet tilladt paa flere Steder (Frdgn. 16de Marts 1831) denne hele Fortoldningsmaade forandret ved Frdgn. 1ste Mai 1838,**) og Tolden paa bemeldte Varer bestemt efter Vægt under visse Classificationer, men dog vedbleven at være meget høi, deels til nogen Beskyttelse for de indenlandske Fabrikker, deels fordi den betydelige Indtægt, som Fortoldningen efter Forordningen 2den April 1814 og 16de Marts 1831 medførte, over 270,000 Rbd., var saa vigtig for Finantserne, at den, skjøndt gjennem andre mindre besværende Former og Satser, maatte søges vedligeholdt. Senere have disse Artikler, skjøndt Tolden paa endeel af dem er blevet betydelig nedsat, givet en videre forøget Indtægt, som de offentliggjorte Tabeller over Indførsler m. v., saa og Moti-

---

*) I Norge gjaldt ikke dette Forbud, hvorimod de Toldsatser, der indeholdtes i § 361, og som for Tiden kun skulde gjelde i dette Rige, endog vare ret lempelige. Denne Forskjel mellem begge Rigers Toldsystem fandtes for Resten og i de ældre Toldlove, men Afgiften i Norge var dog, navnlig efter den nærmest forudgaaende Toldforordning 26de Novbr. 1762, betydelig høiere end den blev sat i Tarifen af 1ste Febr. 1797.

**) Regjeringsforslaget gik ud paa at vedligeholde den ved Frdgn. 2den April 1814 foreskrevne Fortoldningsmaade saavelsom den deri fastsatte Afgifts Størrelse, dog at Fortoldningen maatte skee i alle Kjøbstæder, der vare Toldsteder.

verne til de Stænderne Tid efter anden forelagte Udkast til Love om Toldforandringer, udvise. En meget sagkyndig Forfatter *) har oplyst, hvorledes den Forøgelse Toldbeløbet af dette Vareslags fik allerede i det første Aar, hvori Frdgn. 1ste Mai 1838 var traadt i Kraft, vidner om at betydelig Toldbesvigelse lige indtil den Tid havde fundet Sted; og Sagens senere Gang bekræfter dette end ydérligere. Det kan vist ikke omtvivles, at den nuværende Toldlovgivning i denne Henseende har gjort et stort Fremskridt; men det var dog Grundsætningerne i Frdgn. 1ste Febr. 1797, der efterhaanden have ført os hen til dette Maal, hvilket den og selv aabenbar har havt for Øie, og Frdgn. 2den April 1814 samt 16de Marts 1831 have beredet Overgangen dertil. Det maa nu vel forekomme os, at vore Toldlove alt for langsomt og med alt for stor Varsomhed have bragt os derhen. Men det er dog meget vanskeligt nu at bedømme, hvorvidt man havde gjort vel i at gaae betydelig raskere frem, om det navnlig i 1797 havde været tilraadeligere at tilstede hine Varers Indgang imod en høi Indførselstold end indtil videre at vedligeholde det Forbud, der i mere end et halvt Aarhundrede med Hensyn til Fabrikernes Ophjelpning havde bestaaet. Det var i det mindste den Tid en almindelig Mening, at de Fabriker for slige Varer, hvori i Følge Opmuntring fra Regjeringens Side store Capitaler vare anbragte, ikke kunde været reddede derved, at en høi Indførselstold indtraadte i Forbudets Sted, i det man antog at samme vilde have været udsat for grændseløs Besvigelse, medens det ubetingede Forbud dog, navnlig ved Hjelp af Huusundersøgelser, lod sig nogenlunde, rigtig nok efter Erfarings Vidnesbyrd kun maadeligt, overholde. Og efter Toldvæsenets daværende Tilstand var denne Mening neppe aldeles ubegrundet. I 1814 havde man faaet den Tillid til Kjøbenhavns Toldvæsen, at Indførsel til denne Hovedstad kunde tilstedes under ganske særdeles nærmere Bestemmelser, og heraf har siden den friere og

*) Svanneck l. c. 2den Deel S. 186.

bedre Ordning af Sagen udviklet sig. Ogsaa ere de Tarifsbestemmelser i Frdgn. 1ste Febr. 1797, som angaae Udførselstold, efterhaanden deels ophævede, deels nedsatte, men det er dog ikke saa faa Varer, som endnu ere Udførselstold undergivne, og een, nemlig Klude, er endog, til Papiirfabrikationens Beskyttelse, sat meget høiere end efter hiin Forordning, efter at Udførselen i en Mellemtid endog havde været forbudt.

Det er iøvrigt naturligt, at de nye Toldloves gavnlige Følger, navnlig en Omdannelse af de under de forrige Forhold opelskede og dybt indgroede løse Begreber om Toldbesvigelses Moralitet, kun efterhaanden kunde udvikle sig i deres fulde Udstrækning. Denne Udvikling gik maaskee endog endeel langsommere end der til hiin Tid var Grund til at vente. Faa Aar efterat Forordningen af 1797 var udkommen, blev det med Hensyn til de Rustninger til Lands og Vands, som de spændte Forhold i Europa krævede, fundet nødvendigt betydeligen at forhøie al Told, tildeels endog under Navn af Extraafgifter at lægge Told paa de ellers toldfrie Varer, navnlig paa Udførselsartikler. Og fra 1807 kastede Krigen vort Toldvæsen aldeles ud af den Bane, det havde indslaaet. Dog var Freden ikke gjenvundet, førend Regjeringen, ved Fdg. 2den April 1814, gik tilbage til 1797, og strax ophævede alle senere Toldforhøielser, ja den gjorde endog, som allerede nylig bemærket, noget Fremskridt i dens Stræben efter at frigjøre Handelen for Indførselsforbud, hvori man i 1797 havde fundet at maatte iagttage saa stor Varsomhed. I den nærmest paafølgende Tid foregik vel enkelte Forandringer, som snarere vare i en modsat Retning *), men der skete dog ogsaa meget som var en Fremskriden i Sammes Aand, navnlig til Ophævelse eller Nedsættelse af Udførselstold. **) Efterhaanden som Statens finantsielle

*) Hertil høre den større Deel af de forandrede Toldsatser i Frdgn. 20de Mai 1823, saa og Pl. 26de Januar 1825, 10de Decbr. 1831 og 24de Decbr. 1834.

**) Til Exempel Frdgn. 13de Juni 1818, Pl. 3die Novbr. 1819 og Frdgn. 27de December 1820 og Pl. af s. D., Frdgn. 28de Mai

Tilstand blev mindre trykket og Verdensforholdene stillede sig gunstigere for Handelsfrihed, er man blevet ved at gaae stadig frem ad den ved Fdg. af 1ste Febr. 1797 betegnede Bane, og medens alle Indførselsforbud ere ophørte og mange Toldsatser mærkelig nedsatte, ere Toldindtægterne betydelig stegne, et Beviis deels paa den tiltagne Velstand, deels paa Toldopsynets Paalidelighed og paa en glædelig Fremgang i Maaden, hvorpaa Toldsvig betragtes af de Handlende og af Folket i det Hele. I denne Henseende har, ved Siden af de lempeligere og paa mange Artikler efter en sikkrere Maalestok beregnede Toldafgifter, det og været af stor Vigtighed, at der er draget ret virksom Omhu for at hæve de Embedsmænd og Betjente, som Toldopsynet og Toldoppebørselen er betroet, deels ved at forbedre deres Kaar, deels ved større Omhu for Posternes Besættelse. Saavel Fdg. 1ste Febr. 1797, som allerede det tidligere under 30te Dec. 1795 udgivne Sportel-Reglement for Betjentene ved Told- og Consumtionsvæsnet, der blev optaget i Forordningen, havde vel gjort en Deel for at bortfjerne det i disse Betjentes Stilling, der var meest uværdigt og meest aabnede Veien for Utroskab, ligesom der og fra den Tid blev sørget bedre for Posternes Besættelse og Lønning end forhen. Men meget stod dog tilbage og det er først ved de senere Tiders uafbrudte Bestræbelser i denne Retning at Toldvæsenet ogsaa i foranførte Henseende er kommet i den ønskelige Tilstand, hvori det befinder sig.

XXX.

Uagtet de meest omfattende og indflydelsesrige Skridt, det i det omhandlede Tidsløb bleve foretagne for at give de for-

---

1825, 12te Januar 1827, 28de Marts 1829, 10de Decbr. 1830, 30te Decbr. 1831, 6te Juni 1833. Denne sidste Anordning, der fritog St. Croix for de Baand, der bandt dens Handel til Moderlandet og især Kjøbenhavn, (cfr. Collegialtidenden for 1833 Nr. 26) vakte endog Utilfredshed hos endeel af Kjøbenhavns Handlende, ligesom og Nathanson (l. c. S. 833 ff.) mener, at Regjeringen derved gik Kjøbenhavn for nær.

skjellige Virksomhedsgrene større Kraft og Frihed, vare de som udgik fra de to i forrige Afsnit omhandlede Commissioner, saa indskrænkede denne Retning sig dog ingenlunde hertil. Den Tids Regjering var i alle sine Dele gjennemtrængt af samme Aand, og dette kunde heller ikke være anderledes, da hine to Commissioner havde optaget de meest betydende Medlemmer af de forskjellige Regjerings-Collegier. Jeg skal kun nævne nogle af de mange Bestræbelser og Foranstaltninger, som herom bære Vidnesbyrd.

Allerede under 22de Januar 1785 havde Kongen, paa Forestilling fra Rentekammeret, befalet dette Collegium, ved Correspondance med samtlige Amtmænd i Danmark at sætte det under Overveielse, om ikke Landet, og navnlig Bondestanden, burde befries for den betydelige og for en Deel Bønder meget byrdefulde Ulighed, som var forbunden med Friægter, hvilket antoges at kunne skee saaledes at Reiserne forrettedes mod Betaling af de nærmeste Districter og Udgifterne lignedes deels paa hele Landet deels paa enkelte Stifters eller Amters Hartkorn. Det er bekjendt, at den saaledes paatænkte Forandring ikke førend omtrent 60 Aar silдigere blev gjennemført. Grunden laae fornemmelig deri, at det efter de daværende Forhold og Forestillingsmaader blev anseet byrdefuldere at betale et aarligt Pengebidrag, end at være udsat for at forrette en eller flere deslige Reiser efter Tilsigelse uden Betaling, samt at mange Egne, der lidet vare bebyrdede med Frireiser, vilde blive lidende ved Forandringen, medens det antoges (for en Deel heller ikke uden Grund) at de Egne, i hvis Lod slige Reiser hyppigen faldt, ogsaa havde deres Fordeel af den Beliggenhed, som dertil var Aarsag, og at de saaledes vilde blive for meget begunstigede, naar disse Reiser endog skaffede dem et forøget Erhverv. Men man har dog ogsaa i hiin Bestræbelse et Beviis paa den indsigtsfulde Ridkjærhed, hvormed den daværende Regjering bestræbte sig for at bortrydde alle Hindringer for den frie Brug af de Kræfter, hvorved Borgerne skulde hjelpe sig frem til Velstand og Lykke, ligesom det fortjener alt Bifald, at Regjeringen op-

gav den paatænkte Foranstaltning, da den overbeviste sig om at Forholdene og Meningen ikke endnu derfor vare modne *).

Det vilde ligge udenfor min Hensigt her at anføre den Række af Anordninger, der i dette Tidsrum ere udkomne angaaende reent landoeconomiske Gjenstande. Vel bære disse Vidnesbyrd om den udmærkede Omhu og Indsigt, hvormed den Tids Regjering har søgt at sætte alle Landvæsens Forhold paa den bedste Fod; ligesom de vist og i deres Heelhed have havt en velgjørende Indflydelse paa denne Landets vigtigste Velstandskilde. Men deres Enkeltheder, som desuden i Almindelighed ere særdeles tørre og ikke sjeldent have et smaaligt Udseende, staae dog i en forlidet kjendelig Forbindelse med den Udvikling, hvorom her er Tale. Imidlertid skal jeg med et Par Ord omtale Veiforordningen af 13de Decbr. 1793, forsaavidt den først har indført den vigtige Grundsætning, at det Skatteprivilegium, som var hjemlet visse af Landets Jorder, ikke strakte sig til de Bidrag, som communale Indretninger kræve. Vel blev denne Grundsætning, uagtet den Almindelighed, hvori den blev forkyndt i Forordningens § 26, ikke gjort gjeldende uden med Hensyn til Hovedlandeveies første Anlæg og Grundforbedring, **)

---

*) See Bergsøes Skrift over Reventlow 2 B. S. 16—22. Denne Forfatter, der iøvrigt ved denne Leilighed, som ellers næsten overalt, giver en meget klar og tilfredsstillende Forestilling af de Foranstaltninger, som gik igjennem den Mand, med hvis store og velgjørende Virksomhed han har gjort Folket nærmere bekjendt, synes at antage, at Aarsagen til at hiin Sag blev stillet i Bero fornemmelig laae i de Vanskeligheder, som vare forbundne med det vidtløftige Materiales foreløbige Bearbeidelse i Rentekammeret, og de tilfældige Hindringer, der mødte for dette Arbeides Fremme. Men det er sandsynligt, at Reventlow, der, som Forfatteren bemærker, med sin egen mærkværdige Arbeidsomhed forenede en stor Iver i at paaskynde de Arbeider, der stode under hans Ledelse, let vilde have overvundet hine Vanskeligheder, hvis han ei var kommet til den Overbeviisning, at Sagen dog ikke med Nytte kunde gjennemføres.

**) Ved en kongelig Resolution af 1ste October 1802 (kundgjort ved

ligesom den kun strakte sig til Pengebidrag. Det fandtes nemlig at, ligesom det var udenfor den hidtil gjældende Tingenes Orden, at Besiddere af de saakaldte privilegerede Jorder skulde kunne tilsiges til Naturalarbeider, saaledes vilde dette og for den større Deel af disse Jorder, nemlig Hovedgaardsjorderne, blive en uforholdsmæssig Byrde fordi der paa samme, som ordentligviis da dreves ved Hoverie, ikke fandtes en til deres Hartkorn svarende Arbeidskraft, medens det og, naar Arbeidet ydedes af Godsets Bønder, kunde synes, at de paa en middelbar Maade faldt dets Eier til Byrde. Fra denne Synspunkt var det at hiin Grundsætning alene blev gjort anvendelig paa det første Anlæg og Grundforbedring af Hovedlandeveiene, da disses senere Vedligeholdelse bestredes ved Naturalarbeide og de øvrige Veie den Tid med Undtagelse af Broer paa mindre Landeveie i et og alt besørgedes paa denne Maade. Men paa den anden Side blev og Pengebidraget til den det frie Hartkorn vedkommende Deel af Veivæsnet sat betydeligt høiere for dette Hartkorn end for det øvrige, og skjøndt de i saa Henseende givne forviklede Bestemmelser ikke altid førte til et rigtigt Forhold, saa var dog Tanken, at indføre en Lighed i Byrden, umiskjendelig. Var end det Pengebidrag, som de Privilegerede for deres Besiddelse maatte yde, en ringe Byrde mod den, som det contribuable Hartkorn havde i de Tilfælde, hvor der, efter dets Beliggenhed, blev ydet Natural-Arbeide af samme, saa havde de igjen større Byrde af alle andre i de forskjellige Provindser forefaldende Veiarbeider, end det contribuable Harkorn, som enten var udenfor Amtet, eller dog efter sin Beliggenhed ikke havde taget Deel

---

Cancellie-Placat 15de s. M.) blev samme almindelige Grundsætning udvidet til Norge i saadanne Udtryk, at den paa den ene Side blot gjaldt Veiarbeide, men paa den anden ingen Forskjel gjorde paa de forskjellige Veie, eller paa umiddelbar Arbeidspligtighed og Bidragspligtighed, saa at det privilegerede Jordegods i Norge blev med Hensyn til Veiarbeide i alle Maader sat lige med andre Jorder.

i selve Arbeiderne. Den i det Hele meget ufuldkomne Ligningsmaades Ufuldkommenhed var i høi Grad blevet forøget deels ved adskillige Urigtigheder, der vare blevne almindelige ved Anordningens Anvendelse, deels ved den Omstændighed, at den Pengeværdie, der kom i Betragtning med Hensyn til Arbeidspligtighed og Godtgjørelsen for det samme overskridende Arbeide, var blevet meget forringet, men er iøvrigt nu berigtiget ved Fdg. 29de Septbr. 1841, hvorefter alt Arbeide saavel paa Hovedlandeveiene som paa Amtsveiene ordentligviis besørges mod Betaling og ligelig fordeles paa alt Hartkorn*). Men Fdg. af 1793 har dog først indbragt en Grundsætning, der efterhaanden gjorde sig gjeldende med Hensyn til alle andre communale Byrder, forsaavidt de ikke udredes som personligt Arbeide, men ved Hjelp af Pengebetalinger, ligesom ogsaa den ene af disse Byrder efter den anden blev forvandlet fra Naturalarbeide til Pengebetaling, (see t. Ex. Fdg. af 26de Juni 1844 og 9de Juni 1847**). Det er saaledes af Veiforordningen, at den Lighed mellem det forskjellige Slags Hartkorn med Hensyn til communale Byrder, der efterhaanden mere og mere er indtraadt, har udviklet sig. Selv den fuldkomne Lighed, der nu er indført ved Lov af 20de Juni 1850, var i det Væsentlige forberedt ved Stænderforsamlingerne i Roeskilde for Aaret 1844 og i Viborg for 1846.

Ligesom det er bemærket i første Deel S. 326—332, at den der omhandlede vigtige Reform i Haandværkslovgivningen, der blev indført ved Fdg. 21de Marts 1800, allerede var forberedet i denne Periode, saaledes vidne og adskillige andre i den Tid udkomne almindelige Bestemmelser angaaende Laug og

*) I de i Forbindelse med Udkastet til denne Forordning Stænderne forelagte Motiver og de Forhandlinger, som derom fandt Sted ved Stænderne, indeholdes de nøiagtigste Oplysninger om den ældre Veiforordnings Historie, der vidner om den store Omhu og Retfindighed, hvormed navnlig Reventlow havde arbeidet for at faae dette vigtige Anliggende ordnet paa den retfærdigste Maade.

**) See herom i Coll. Tid. S. 449—450.

det øvrige Kjøbstads-Næringsvæsen, om Indskrænkninger i Forbudene mod Land- og Forprang m. v., saavelsom den Aand, hvori det Slags Love bleve forklarede og haandthævede af Collegierne, om Regjeringens Stræben efter at løsne alle Baand paa Arbeidsvirksomheden og de indbyrdes Omsætninger. Jeg skal her dog nævne Rescriptet 19 Septbr. 1788 og 20de Septbr. 1793, (kundgjort ved Raadstueplakat af 10de s. M.) der, ved at tilstæde Jøders Optagelse i Laugene, søgte fra den skadelige og uværdige Skakkerhandel, som da var de fleste Jøders Levevei, at kalde dem til gavnlig Virksomhed. Disse Rescripter vare imidlertid ikke saa vigtige med Hensyn til den Nytte, som de bragte Vindskibeligheden, hvilket i alt Fald i den nærmeste Tid var ubetydeligt, som fordi de udgjorde den første af de Foranstaltninger, hvorved Regjeringen begyndte at lægge Grundvolden for den betydelige Forbedring i Jødernes borgerlige Tilstand, der er skredet frem i en senere Tid, men allerede i det Tidsrum, hvorom her handles, var kommet saavidt, som den ikke endnu er kommet i alle Lande, navnlig ikke hos vore nærmeste Naboer. Endelig skal jeg bemærke de bestemte og kraftige Udtalelser for Bortryddelse af Indskrænkninger i Næringsfriheden, som findes i Instrux for Magistraten i Kjøbenhavn 28de August 1795 §§ 7 og 13, samt i Instrux for Magistraten i Christiania 14de Septbr. 1798 §§ 5 og 11.

Paa Island blev den taxtbundne Enehandel, hvorunder dette Land igjennem Aarhundreder havde lidt, hævet i dette Tidsrum. Allerede under 2den Mai 1785 blev der nedsat en Commission til at overveie de Midler, hvorved Islands Opkomst kunde fremmes, og som Følge af denne Commissions grundige og omhyggelige Undersøgelse, hvori, som i saa meget Andet, der i hiin Tid blev virket for Landets Vel, Christian Reventlow havde en betydende Andeel, blev Monopolhandelen paa Island ophævet og derimod denne Handel aabnet for alle Kongens Undersaatter (Pl. 18de Aug. 1786 og Fdg. 13de Juni 1787). Der har vel ofte været Spørgsmaal om en yderligere Frihed for denne Handel end den, der da blev givet, og to Gange have Commissioner været anordnede i denne Retning, men de

derved foranledigede Anordninger af 11te Septbr 1816 og 28de Decbr. 1836 (hvilken sidste havde været samtlige fire Provindsialstænderforsamlingers Raadgivning undergivet) indeholde dog kun enkelte mindre væsentlige Lempninger i hine Handelsanordningers enkelte Bestemmelser, uden at man fra nogen Side havde dristet sig til at bringe nogen Hovedforandring i Forslag. Dog turde nu den Tid være kommet, hvori en mere udstrakt Handelsfrihed lader sig gjennemføre til Landets Bedste. Men at den Frihed, der i hiin Periode blev givet, var et stort Fremskridt, er Noget, som ikke længere Nogen vil nægte. Den Utilfredshed, som i lang Tid stundom blev yttret af mange Islændere, havde sin Grund deri, at de havde vænnet sig saaledes til den tvungne Handels faste Priser, at de ikke kunde finde sig i det, der dog var Frihandelens uomgjængelige Følge, at stundom Priserne paa Indførselsvarerne bleve forhøiede eller at Priserne paa Udførselsvarerne gik ned. Men efterhaanden have deres Begreber om disse Forhold mærkelig opklaret sig, saa at der nu ikke længere kunde være Spørgsmaal om Indskrænkning i den Handelsfrihed, som til hiin Tid blev vunden, men kun om sammes Udvidelse, navnlig saaledes, at der og tilstedtes fremmede Staters Indvaanere at beseile Island og der falholde deres Varer og indkjøbe dets Frembringelser *). Ogsaa paa en Frihandels Indførelse paa Færøerne blev der tænkt, og i Fdg. 13de Aug. 1790, grundet paa Forslag af en under 16de Juli 1789 nedsat Commission, hvori ligeledes Reventlow saavelsom Schimmelmann havde Sæde, blev det bebudet, at ogsaa den monopoliserede Handel paa Færøerne skulde fra 1ste Januar 1796 blive frie for alle Kongens Undersaatter, ligesom og Handelen for den Tid, den endnu skulde vedblive at føres for Kongelig Regning, blev ordnet paa en mere tilfredsstillende og Overgangen til en fri Handel befordrende Maade.

---

*) Saavel om Forordningen 1786, som om nogle andre hin Tids Foranstaltninger til Islands Bedste, samt om hvad der i den senere Tid yderligere var foretaget i disse Retninger, findes omstændelig Oplysning i Bergsøes oftnævnte Prisskrift, 2 D. S. 182—226.

Den da besluttede Frihandel blev imidlertid ikke i sin Tid iværksat, da Færingerne, af Frygt for under en saadan ikke at blive saa vel og billig forsynede som ved den Kongelige Handel, søgte om derfor at maatte fritages, og efter Kongelig Resolution 21de Decbr. 1796, kundgjort ved Pl. af 27de s. M., skulde Sagen beroe indtil videre. Senere have og, naar Sagen paa ny var kommet under Overveielse, ved den endelige Afgjørelse de Tvivl faaet Overhaand, som der ere opkastede om Gavnligheden af en saadan Forandring, hvilken ogsaa i lang Tid syntes at være mod Beboernes Ønske. Det er saaledes endnu blevet ved den i 1790 trufne midlertidige Indretning med de Lempninger, som Tiden har gjort tilraadelige *). I de senere Aar er derimod Tilbøielighed til Frihandel vaagnet hos Færingerne; og ligesom Meningen her i Landet upaatvivlelig nu er til Fordeel derfor, saaledes er der ogsaa Udsigt til at den omsider vil komme til Udførelse.

For Norge blev i det omhandlede Tidsrum flere Foranstaltninger trufne, der, i Forbindelse med den forhen omhandlede Fdg. af 6te Juni 1788, vise hvorledes ogsaa dette Riges Opkomst laae den Tids Regjering varmt paa Hjertet, hvorom den og allerede ved sin første Begyndelse havde givet et talende Vidnesbyrd, (see oven S. 39). Som en Foranstaltning af dette Slags skal jeg nævne det ældre, men da aldeles forfaldne, Kongsbergske Bergseminariums Gjenfødelse i en udvidet og forbedret Skikkelse ved Fundation af 5de Mai 1786. Til Beviis paa denne Indretnings Værd og Betydenhed kan det være tilstrækkeligt at paaberaabe sig det Vidnesbyrd, som Professor Schweigaard giver saavel i Almindelighed om den velgjørende Indflydelse, som den danske Regjerings med stor Udholdenhed fortsatte Bestræbelser for Norges Bergværksdrift har havt **) paa Landets Opkomst, som og i Særdeleshed om Indretningerne paa Kongsberg, hvorved denne Stad var blevet Sædet „for den største Sum af Kunstfærdighed

---

*) Om alt dette kan man og eftersee Bergsøe 2 D. S. 232—239.

**) Schweigaards Norges Statistik S. 110—112.

og praktisk Kundskab". Naturligviis have de mange Millioner, som Kongsbergs skuffende Gruber, saavelsom andre uheldige Bergforsøg, have opslugt, ogsaa staaet for denne Forfatters skarpe og overskuende Blik, men ligesom han dog antager at Regjeringens Virksomhed for Bergværksdriften i det Hele har havt overveiende gavnlige Følger, saaledes taber hiint Foretagende af 1786 ikke sin Natur som et Leed af Regjeringens omhyggelige og hensigtsmæssige Bestræbelser for Norges Opkomst, om der endog i Meget af hvad dermed staaer i Forbindelse maatte være indløbet skadelige Feilgreb, som i al Fald maatte tilskrives den lokale Bestyrelse. Til de foranførte Bestræbelser fortjener det og at regnes, at det ved Pl. 9de Aug. 1781 indtil videre gjorte Forbud mod Brændeviinsbrænden i Norge blev ophævet ved Fdg. 22de Juni 1792, som tilstedte Brænderiers Anlæg i dette Riges Kjøbstæder, under lige Afgifter som de der vare paabudne i de danske, med Undtagelse af Kjøbenhavn. Det synes, at denne Anordning ikke har været af meget indgribende praktisk Vigtighed, men at Nordmændene i det Hele fandt sig bedre ved at tage deres Brændeviin fra de danske Kjøbstæder, hvorfra det naturligviis kunde indføres afgiftsfrit, eller fra de Slesvigske eller Holstenske, hvorfra det kunde indføres imod en Indførselsconsumtion, der svarede til den Formalingsafgift, der erlagdes i Kongerigernes Kjøbstæder, end ved selv at virke Brændeviin af de Kornvarer, hvoraf de dog maatte lade sig tilføre en betydelig Mængde. Men Retfærdighed krævede dog, at de norske Kjøbstæder fik Leilighed til, mod lige Afgift som den, der gik af det Brændeviin, som blev det tilført fra Danmark eller Hertugdømmene, selv at brænde og dersom denne Leilighed kun lidet blev benyttet, saa maa Grunden dertil for en Deel have ligget i, at der ikke fandtes den Dygtighed, hvormed man her drev denne Næringsvei (hvori man dog ikke heller den Tid havde bragt det vidt). Da nemlig Kornvarerne uden Afgift kunde indføres fra Danmark og Hertugdømmene, saa var der dog under iøvrigt lige Driftighed fuldkommen Ligevægt, hvilket og den ovenmeldte, med stor Omhyggelighed og Nøiagtighed udarbeidede, Anordning overalt har

havt for Øie. Vel blev den Omstændighed tilbage, som ikke ad Lovgivningens Vei kunde afhjælpes, at Transportudgifterne for Brændeviin maatte blive ringere end for det Korn hvoraf det kunde forarbeides, men dette var dog ei af større Betydenhed, end at det maatte kunne overvindes ved det Erhverv og de andre Fordele, som Brændeviinsdrift medfører.

Af større Vigtighed var imidlertid Frdgn. 22de April 1795, som hævede mangfoldige Baand, der ved ældre Anordninger for Norge vare lagte paa Skovbruget, paa Skoveffecters Tilvirkning ved Saugbrugene, samt paa Trælasthandelen. Norges nylig nævnte udmærkede Statistiker *) regner denne Forordning til de indgribende og velgjørende Foranstaltninger, hvorved den Tids Regjering bidrog til at fremme Handelen og de i Forbindelse dermed staaende Næringsveie. Hertil henfører han og saavel Frdgn. 31te Mai 1793, som Told- og Consumtions-Anordningen 1ste Febr. 1797. Vel forbinder han dermed den Yttring, at det var til stor Skade, at den trykkende Trælasttold, der i Forening med Trælasttienden udgjorde $1\frac{1}{3}$ Sp. af Læsten, fremdeles blev staaende. Men dette kan i en saa indsigtsfuld og billigt dømmende Mands Mund kun være en Beklagelse, ikke en Klage; thi da de norske Eiendomme hvoraf Skovene udgjøre en saa væsentlig Bestanddeel, efter deres Beskaffenhed ingen umiddelbar Skat af nogen Betydenhed kunde bære, saa var det, for at nogenlunde Lighed mellem de forskjellige Statsdeles Beskatning kunde finde Sted, nødvendigt, at der maatte udredes en ikke ganske ringe Skat af deres Producter, naar de udførtes. Hermed er det og vedblevet i Norge efter at det var kommet ud af sin Forbindelse med Danmark, og uagtet der strax efter denne Begivenhed opstod en for Afsætningen af Norges Skovprodukter høist uheldig Periode, navnlig som Følge af de engelske Toldlove, hvorved Trælasttolden blev i høi Grad trykkende, saa varede det dog længe inden Storthinget vilde tilstaae den Lempelse, hvortil Skoveierne i

*) l. c. S. 135. Om denne Anordning, der er udarbeidet af den store Finantscommission, fortjener og Bergsøe, 2 D. S. 245—247 at efterlæses.

den Tid vare meget trængende.*) Ogsaa Forordningen om Handelens Frigivelse i Finmarken af 5te Septbr. 1787 nævner Schweigaard blandt de for Handelen fordeelagtige Anordninger fra hiin Tid.

Den store Omhu, hvormed de Mænd, der stode i Spidsen for den daværende Regjering, ogsaa toge sig af Norges Anliggender, fortjener at erindres paa en Tid, hvori de, der føre Ordet i Pressen, ikke synes at have noget Begreb om den lige Kjærlighed, hvormed disse Mænd omfattede det hele Fædreland, uden Hensyn til de tre forskjellige Nationaliteter, hvoraf det da var sammensat, men de derimod gjerne ville bringe Folk til at troe, at den tydske Nationalitet, som de for en saa stor Deel tilhørte eller dog stode meget nær, var den, der laae dem nærmest paa Hjerte, Noget, som Ingen, der vil forfølge deres Virksomhed, kan sige. Ogsaa hvad jeg her har oplyst, bekræfter hvad jeg andetsteds har sagt, navnlig om Schimmelmann og Reventlow, at de bare alle Statens Dele, Danmark, Norge og Hertugdømmerne, med lige Kjerlighed i deres Hjerter.**)

*) Trælasttolden synes og at anbefale sig derved, at den noget begrændser den altfor voldsomme Hugst i Skovene, hvortil der ellers er saa stor Fristelse i Tider, hvori disse Produkter ere meget søgte. Om denne Grunds Gyldighed er der dog nogen Tvivl; og Schweigaard har S. 87—88 med Klarhed udviklet, hvad der kan siges for og imod; men skjøndt det ikke kan nægtes, at det ringere Beløb Skoveieren, som Følge af Udførselstolden, kan løse af et givet Qvantum, under visse Omstændigheder kunde tvinge ham til at forøge sin Hugst, vil det dog vel være i den sædvanlige Tingenes Orden, at den større Fordeel, som Udførselen kunde give, naar den var toldfri, vilde bevæge Skoveieren til at gaae videre i sin Hugst.

**) For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed, S. 103—170, hos Bergsøe, 2 D. S. 239—259 finder man Forklaring om en Mængde andre af Reventlow med sædvanlig Omhu og Grundighed forberedte og for en Deel ogsaa udførte vigtige Lovarbeider Norges oeconomiske Forhold angaaende, som jeg, da de falde udenfor den her omhandlede Periode, ikke paa dette Sted skal omtale.

Blandt de mange andre Foranstaltninger, hvorved den davarende Regjering har givet Vidnesbyrd om sin, stedse af et overskuende Blik over Forholdene, ledsagede Omhu for at forædle den hele Rets- og Folketilstand i alle Statens Dele, bør jeg ikke forbigaae Frdgn. 16de Marts 1792 om Negerhandelens Ophævelse. Denne Lov maatte saa meget mere tjene til vor Regjerings Forherligelse ikke blot her hjemme, men og i Udlandet, som den deri gik forud for alle andre Regjeringer. En Vise af P. A. Heiberg, saavidt jeg erindrer til Kongens Fødselsdag 1792, „Fred med Kongerne paa Jorden“ o. s. v., som længe holdt sig i Alles Munde, udtalte sig skarpt over de betydeligste af Europas andre Regjeringer, men endte med vor Konges Priis, hvis Kjærne indeholdes i den Strophe „Tankens, Bondens, Negrens Lænke han med ædel Kjækhed brød“. — Om just ikke af disse poetiske Linier, saa maa det dog af meget andet, som da blev yttret i Pressen sluttes, at man endog i hiin Anordning saae mere end der virkelig laae deri, nemlig Ophævelse af Negerslaveriet, istedetfor at den kun bød at Negerslavers Indførsel til vore vestindiske Colonier skulde ophøre, og det dog først fra 1803.*) Allerede dette var imidlertid et

*) Der er ofte ført Klage over den Mangel af Omhue for Danmarks Ære, der var viist i § 8 i Fredstractaten med Storbrittanien 14de Jan. 1814, hvorved Kongen af Danmark paatager sig Forpligtelse mod Kongen af Storbrittanien til at afskaffe Slavehandelen, uagtet dette alt var skeet i Danmark forend det skete i England. Jeg har og stedse fundet noget Stødende i denne §s Affatning; men England, som havde besluttet at indføre en saadan Bestemmelse i alle sine Fredsslutninger, kunde dog ikke have frafaldet § 8 i bemeldte Traktat paa Grund af Frdgn. 16de Marts 1792. Foruden at Danmarks Konge havde havt det i sin Magt igjen at ophæve denne Forordning, hvis han ikke havde paadraget sig hiin tractatmæssige Forpligtelse, saa gik denne og en Deel videre, navnlig til i Forening med England at virke til Slavehandelens Afskaffelse. De under 3die Juli 1835 saavel for Danmark som for Hertugdømmerne udgivne Forordninger angaaende Negerhandelens Undertrykkelse, have derfor tildeels deres Rod i hiin Traktat, men deres

stort Skridt, og vistnok alt hvad der for Øieblikket kunde gjøres, naar det ei skulde blive til Ødelæggelse for Colonierne og til Fordærvelse for selve dem, som man pludselig gav en Frihed, som de aldeles ikke vilde vide at bruge paa en tilbørlig Maade. Regjeringen indskrænkede sig til for Tiden at gjøre Ende paa de Skjændigheder, som vare forbundne med Negernes Opkjøb i Afrika og Overførelse til den vestindiske Colonie, men den gjorde sig Haab om at der efterhaanden vilde fremspire en stor Forbedring i den paa Colonien værende Negerstammes Tilstand saavelsom i dens Sædelighed, naar den, uden nye Tilgang af aldeles raae Slaver fra Afrikas Kyster, skulde vedligeholde sig selv. Dette vilde nemlig ei blot være en vigtig Bevæggrund for Herrerne til en mildere Behandling mod samme, men det vilde og, som Forordningens Præmisser udtale, tilskynde dem til at fremme Negernes Ægteskaber, Oplærelse og Sædelighed. Vistnok har man og tænkt sig, at dette i Tiden maatte føre til en omfattende Forandring i deres hele Retstilstand, og strax blev der givet Befaling til at forfatte en nye Negerlov. Afskaffelsen af Slavers Indførelse blev derhos, som alt bemærket, udsat til Udgangen af Aaret 1803, og for den nærmeste Tid søgte Lovgiveren endog at fremme samme ved at tilstede alle Nationer, deri at deeltage, (hvilket forhen kun stod aabent for det danske Flag) og endvidere at tilstaae dem, der i den Tid indførte sunde og friske Negere adskillige Fordele. Der blev fremdeles givet Udsigt til Understøttelse for de Plantageeiere, som vilde benytte dette Tidsrum til at forsyne deres Plantager med de fornødne Negere, og Negerinder. Det var nemlig af de derom anstillede Undersøgelser blevet klart, at det daværende Negertal ikke vilde være tilstræk-

Præmisser indeholde og hvad Man allerede tidligere her havde foretaget i denne Retning. Noget Lignende burde uden Tvivl have været anbragt i Fredstraktaten; men det maa tilskrives de paatrængende Omstændigheder, hvorunder denne Traktat saavelsom den af samme Dato med Sverrig afsluttedes, at disse Traktater, hvis ulykkelige Hovedindhold ei stod til at afværge, ogsaa paa fine Steder ere meget uheldig affattede.

keligt til at vedligeholde den til Øernes Dyrkning fornødne Stamme; det har endog senere viist sig, at denne selv med den Tilgang den fik i hine Aar ikke kunde vedligeholde sig i det fornødne Tal, men Aar for Aar var i Aftagen, Noget som allerede maatte følge deraf, at den ei kunde faae Tilvært uden ved Fødsler, (der desuden ikke blandt Negerne foregaae i det ellers sædvanlige Forhold), men derimod maatte lide Afgang baade ved Dødsfald og ved Frigivelser *). Det er saaledes klart, at Regjeringen, skjøndt den uden Tvivl fortrinsviis blev ledet ved Følelsen af Menneskehandelens Afskyelighed, dog ikke umiddelbar havde overladt sig til denne Følelses Tilskyndelser, men taget det under nøiagtig Overveielse, hvorledes hiint Onde kunde afhjælpes paa en for Negerslægtens eget aandelige og legemlige Tarv gavnlig og med Statens Velfærd i det Hele forenelig Maade. Forordningens Præmisser ere endog synderlig kolde og tørre, men det var upaatvivlelig baade sand Klogskab og rigtig sædelig Takt, at den dybe Uvillie mod Negerslaveriet og Negerhandelen, hvoraf Regjeringsmændene vist vare gjennemtrængte, ikke blev udtrykt i Loven, thi idet Lovgiveren fandt det nødvendigt, at lade endog den sidste vedblive endnu i 10 Aar, vilde det have været lidet sømmeligt at udtale hiin Følelse, ligesom dette og kunde opvække Forhaabninger om en raskere Fremskriden mod det, der var hans endelige Formaal, end han saae sig istand til at opfylde. Den matte Talemaade: „I Hensyn til de Omstændigheder, som ere forbundne med Slavehandelen paa Kysten Guinea og de der kjøbte Negeres Overfart til Vore vestindiske Øer", stod derfor

*) Forordningen viser, hvad der og iøvrigt er bekjendt, at der den Tid var større Mangel paa Negerinder end paa Negere. I den senere Tid har dog, som man til Exempel kan see af den Deel af det statistiske Tabelværk, som indeholder Resultaterne af Folketællingen for 1845, et modsat Forhold viist sig. Det er fornemmelig i Byerne at et forunderligt stort Antal af Qvindespersoner viser sig, og det ligesaavel i den frie som i den ufrie Befolkning. See S. 249.

vist nok bedre i denne Forordnings Præmisser end Ord, der udtrykte en skarp Misbilligelse af dette Uvæsen. Fornævnte Lov viser iøvrigt ogsaa, hvorledes Lovgiveren, Finantsernes betrængte Tilstand uagtet, maatte bringe Offere for at fremme de Reformer, som Retfærdighed og Statsvellet krævede, stolende paa at Statens Kræfter dog ved denne og flere Reformer vilde saaledes styrkes, at Finantserne efterhaanden igjen vilde kunne komme paa Fode. *)

XXXI.

Uagtet Sagen om Negerhandelens Ophævelse vist nok ogsaa fra den statsoeconomiske Side blev grundig overveiet af de Mænd, der bragte den til Udførelse, saa har dog en høiere Betragtning ligget paa Bunden deraf, og det er dette der har givet den Adkomst til at indtegnes blandt de store Foretagender, som forherligede den daværende Regjering. Denne Adkomst vilde ikke kunne svækkes, hvad man end vilde dømme om denne Foranstaltnings Følger, en Dom, som dog, saavidt jeg skjønner, ikke kunde andet end blive fordeelagtig, men hvorover jeg saa meget mindre her skal udbrede mig, som den vilde føre til en vidtløftig Undersøgelse over den Række af Begivenheder og saavel umiddelbare som middelbare Regjeringshandlinger, hvorunder disse Følger have udviklet sig. Iøvrigt vilde heller ikke de Love og Foranstaltninger, som nærmest have sigtet til at hæve Nationen til et bedre aandeligt Liv, være ganske fremmede for vor nærværende Undersøgelse. For at retfærddiggjøre den Regjering, i hvis Hænder Statens Velfærd kom fra 1784, mod den Bebreidelse, at den ikke opfordrede Statens yderste Kraft for uopholdelig at bringe dets

---

*) Hos Bergsøe l. c. 1 D. S. 142, sees, at der af Creditkassen blev udlaant over 1 Million Rigsdaler til Beforbring af Negerhandelens Ophævelse.

forfaldne Penge- og Finantsvæsen paa Fode, har jeg søgt at udvikle, hvorledes den med klar Bevidsthed og med god Frie har indskrænket sin umiddelbare Virksomhed for dette Formaal, fordi den indsaae, at det dog ikke grundig og varig lod sig gjennemføre uden jevnsides med en Række af Love og Foranstaltninger, under hvis Beskyttelse Borgernes Virksomhed kunde arbeide sig op til et forhøiet Liv. Det er for saavidt rigtignok nærmest hvad Regjeringen gjorde for de materielle Kræfters Udvikling og Frigjørelse, der hører indenfor den Kreds af Betragtninger, hvortil vi her overlade os. Men da Ingen vil nægte, at Alt hvad der fremmer et Folks Oplysning og Forædling ogsaa bidrager til at forhøie, ordne og beskytte dets Kraft til at forskaffe sig de materielle Goder, saa maa dog hiin Retning ikke lades ganske ude af Betragtning. Mange Regjeringsforetagender, som vi i det Foregaaende have omhandlet, fordi de have bortryddet Hindringer for en hensigtsmæssig Benyttelse saavel af Landets Eiendomme som af Borgernes materielle Kræfter, have dog tillige havt en Indvirkning paa den aandelige Side af Samfundet, hvorved ogsaa deres Betydenhed for Nationalvelstanden er blevet forhøiet. Nogle af de fra Landbocommissionen udgaaede Love have endog nærmest havt til Formaal at skaffe Bonden en paa en vedbørlig Retstilstand grundet Følelse af Borgerværd, men de have dog tillige mægtig bidraget til, at han har benyttet de Leiligheder, som de iøvrigt foregaaede Forandringer i Landboloveue havde givet ham til en bedre Anvendelse af sine Jorder og af sin Arbeidskraft. Ligeledes er det vist nok ogsaa fra den statsoeconomiske Side ingen ringe Fortjeneste af den forbedrede Toldlovgivning og Toldindretning, at den har bragt Borgerne til at betragte deres Forpligtelse til at give Staten hvad Statens er med større sædeligt Alvor end forhen. Hvad de Love og Foranstaltninger imidlertid angaaer, som nærmest have været henvendte paa at fremme Oplysning og Sædelighed, saa ligge de, uagtet deres utvivlsomme middelbare Gavnlighed for Nationalvelstanden, dog længere borte fra vor Betragtning. Kun skal jeg i Almindelighed bemærke, at den Pe-

riode, hvorom her har været Tale, var riig paa Forbedringer, deels i den egentlige borgerlige Ret saavelsom i Rettergangsvæsnet (hvilket heller ikke har været lidet vigtigt for at fremme og sikkre Erhvervet), deels i Underviisningsvæsnet. Ved hine Lovforbedringer skal jeg saa meget mindre dvæle, som der neppe er nogen derunder hørende Gjenstand, som jeg ikke i mine tidligere Skrifter har afhandlet. De omfattende Reformer saavel i Folkeskolevæsnet som i det lærde Skolevæsen samt ved Universitetet, som iværksattes i de nærmeste 10 à 11 Aar efter Frdgn. 27de Septbr. 1799, ere blevne omhandlede i det Foregaaende (1 B. S. 289—290, S. 292—293), men for en stor Deel blev Grunden hertil lagt i den Periode, hvorom her er Tale. I Henhold til det Foregaaende skal jeg imidlertid heller ikke indlade mig paa nogen udførlig Forklaring om hvad der da skete i denne Retning. Kun skal jeg bemærke, at de Mænd, som især have staaet i Spidsen for vore finantsielle og statsoeconomiske Anliggender, Schimmelmann og Reventlow, ogsaa med stor Kjærlighed og Indsigt have taget sig af Skolevæsenet, deels paa deres egne Godser, deels ogsaa som Medlemmer af en i 1787 nedsat Commission til at gjøre Forslag til Almueskolevæsenets bedre Indretning, og af Directionen for det to Aar derefter stiftede ældste Skolelærer-Seminarium i Danmark. *) Den Sidstnævnte, der ogsaa med kjærlig Omhu sørgede for Skolevæsenet paa de Kongelige Godser, har ligeledes erhvervet Fortjenester af Universitetet ved en med stor Flid og Indsigt gjennemtænkt Plan til en bedre Behandling og Benyttelse af dets og Communitetets betydelige Jordegods og Tiender, hvilken Plan baade har været til Gavn for Bondergodset og tillige har ført til en Forøgelse af disse Stiftelsers Indtægter, der i Tidens Løb stedse har udviklet sig til større og større Betydenhed, og skaffet Universitetet (hvis Jordegods og Tiender paa lidet nær man forhen havde fordeelt mellem femten Professorer) Midler til baade at

*) See Bergsøe 2. D. S. 279—284.

lønne et langt større Antal Lærere, og at anskaffe og vedligeholde flere for Videnskabernes Fremme fornødne og vigtige Samlinger m. v., ligesom og Communitetet er blevet sat istand til rigeligere og sømmeligere at opfylde sin Bestemmelse, at understøtte trængende Studerende, medens det tillige kan yde Universitetet en meget anseelig Medhjælp til de forøgede Udgifter, som behøves for at holde denne Stiftelse paa en til Videnskabernes Tilstand og Nationens Dannelse svarende Høide. Til at fremme hine Forbedringer blev Universitetet gjennem Creditkassen hjulpen med et Laan af 60,000 Rd. *)

Blandt de Midler, hvorved den daværende Regjering havde søgt at vække Folkets aandelige Kræfter til at medvirke for de gavnlige Formaal, hvorfor den selv var i uafladelig Virksomhed, maae vi og erindre den Trykkefrihed der ved den kom til Live. Der var i det danske Folk vidt udbredt en Forventning om en ny og bedre Tilstand, hvortil dets Tronarving skulde forhjelpe det, naar den Tid kom, da han kunde afløse den Regjering, som i hans Faders Sindssvaghed styrede Landet, en Regjering, der skjøndt den i flere Retninger gjorde sig velfortjent af Landet, dog med Hensyn til nogle af dem, der der laae Folket nærmest paa Hjerte, snarere havde viist sig som tilbageskridende end som fremskridende. Denne Forventning blev styrket, da man erfarede den Skjønsomhed, hvormed den unge Fyrste havde valgt sine Raadgivere, den Klogskab, hvormed han i al Stilhed havde forberedt, og den Fasthed, hvormed han havde udført hiin Regjeringsforandring, medens han dermed havde forenet et saadant Maadehold, at selv de hidtilværende Magthavere med Anerkjendelse af hans ædle Færd kunde uden Uvillie træde tilbage enten til en anstændig Hvile eller til Virksomhed i andre anseete Stillinger. Forrest i hine Forhaabningers Række var, at det Folkeønske snart skulde gaae i Opfyldelse, som kort forud under Glassenes Klang paa Kongens Fødselsdog havde udtalt sig: „Gid Bonden dog eengang skee Ret“ **).

*) See Bergsøe 1 D. S. 80—83.

**) Af en til Kongens Fødselsdag, jeg troer i 1783 skrevet Vise af Baggesen. Det hele Vers lød saaledes:

Nær ved dette Ønske laae og det, at de Baand maatte løses, hvorunder den hidtilværende Regjering havde lagt Pressen, og det navnlig fordi man ventede, at denne vilde fortsætte de Bestræbelser for Bondestandens Opreisning, hvori den i en forudgaaet Tid havde forenet sig med Regjeringen, men som denne fra 1772 havde ladet falde, medens Pressen dog tildeels havde vedligeholdt den *). Ogsaa fremkaldte denne Regjeringsforandring strax den Bevidsthed hos Skribenterne, at de nu med større Frihed kunde benytte Pressen uden at frygte for, at de under den foregaaende Regjering givne hæmmende Bestemmelser letteligt vilde blive anvendte, og endnu mindre for at der, saaledes som det under hiin Regjering enkelte Gange var skeet, skulde blive tagne overordentlige Regjeringsforanstaltninger,

---

Der er et Slags Folk under Kronen,
Der, skjøndt de og er Christians Børn,
Og Danske, og Støtter for Tronen,
Og Rigets fornemmeste Værn,
Dog agtes forfærdelig ringe,
Og leve. Gud bedre det, slet.
Op, Brødre, lad Glassene klinge:
Giv Bonden dog eengang skee Ret!

I senere Udgaver har Digteren forandret adskillige præsentiske Verber til Imperfectum, og givet sidste Linie saaledes:
„Nu Bonden dog eengang skeer Ret."

*) Saaledes falde nogle af Thyge Rothes vigtige Skrifter om denne Sag netop i det Guldbergske Ministerium. Dette har neppe været saa fjendtlig stemt mod Bondefriheden, som Mange have villet fremstille; men det har snarere manglet det paa Mod til at foretage en saa indgribende Reform. Dette var, som allerede en indsigtsfuld Historiker (Paludan-Müller) har bemærket, heller ikke uden Betænkelighed for en Formynder-Regjering, navnlig under den mægtige Modstand, som vistnok vilde have mødt, og efter Forholdet til den nylig styrtede Regjering, hvis Tilbøielighed for denne Reform havde været blandet med en Mængde forhadte Foretagender (See 1ste Deel Side 300—301, Noten).

hvor man ved disse Bestemmelser ikke endnu kunde komme til Maalet. Det var og saa langt fra, at Regjeringen og Pressen den Tid ansaae hinanden for fjendtlige Magter, at den Deel af samme, der havde meest Indflydelse paa Meningen, arbeidede af alle Kræfter for at stemme den til Fordeel for de Reformer, hvormed Regjeringen beskjæftigede sig. Først efter omtrent 6 Aars Forløb hændte det sig, at Politimesteren i Kjøbenhavn mod Forfatteren af en spydig Vise i Anledning af den Høitidelighed, hvormed Folket modtog Kronprindsen efter hans Formæling, gjorde Brug af den Magt, der under den ældre Regjering var indrømmet ham, til i visse Tilfælde uden Appel at kunne paalægge Forfattere ikke ganske ringe Mulkter. Men det varede da heller ikke længe derefter førend Lovgiveren tog denne Magt fra Politiet, og gav en nye Lov for Trykkefriheden, saa fordeelagtig for den, som man fornuftigviis kunde ønske, og derhos saa simpel som mulig, idet den ingen anden Grændse satte for Trykkefriheden end at den ei maatte bruges til de almindelige Straffeloves Overtrædelse, samt at Bogtrykkeren skulde nævnes og maatte være ansvarlig for Indholdet, naar ingen Forfatter, Udgiver eller Forlægger kunde opgives *). Denne nye Lov blev og modtagen med varmeste Paaskjønnelse, og der hengik nogle Aar, hvori den gode Forstaaelse mellem Regjeringen og Pressen vedblev, men senere blev denne saaledes benyttet, at Regjeringen stundom saae sig opfordret til at paakalde Straffelovene imod samme. Dette skete vel kun sjeldent og for det meste kun naar Forfatterne vare gaaede meget yderlig, og aldrig greb Regjeringen til nogen præventiv Forholdsregel mod Pressen; end ikke blev der med Tiltalen forbundet Beslag, uagtet dette meget vel kunde have fundet Hjemmel i de almindelige Love. Imidlertid fremkaldte enhver Sags Anlæg ordentligviis en Strøm af Klager over Pressens Undertrykkelse og efterhaanden antog Pressen en mere og mere fjendtlig Stemning, medens den næsten ganske glemte sit rette Kald og saaledes kun

---

*) See 1ste Deel, S. 69—71, cfr. S. 267.

Ikket bidrog til at give Regjeringen og Folket gavnlige Oplysninger og Raad med Hensyn til de offentlige Forhold. Dette førte omsider til Forordningen 27de Septbr. 1799, der dog ingenlunde gik ud paa at lukke Døren for frimodige Undersøgelser over Statens Anliggender og ligesaalidet betegnede den nogen Tilbagegang fra de Fremskridts Grundsætninger, som den daværende Regjering hidtil stedse havde fulgt. Alt dette er i den første Deel af dette Skrift udførlig udhævet; kun har jeg fundet det passende her i korte Træk at antyde, hvorledes Regjeringen ogsaa med Hensyn til Pressen har ladet sig føre af de for den frie Udvikling gunstigste Grundsætninger, men kun, efter gjennem adskillige Aar at have fundet sig skuffet i de Forventninger den havde gjort sig om, hvorledes den udstrakte Frihed vilde blive brugt, og hvad den vilde udrette, bestemte sig til at gjøre Grændserne snævrere.

XXXII.

Det er oven S. 53 ff. godtgjort, at det vilde have været meget ilde betænkt, om den Regjering, der i 1785 havde kundgjort sin Plan til at ophjelpe Statens høist mislige Penge- og Finantsvæsen, havde begyndt med til det yderste at opbyde alle Landets Kræfter for i den kortest mulige Tid at gjennemføre hvad den i saa Henseende havde erklæret fornødent, at det derimod fortjente alt Bifald, at den for Øieblikket behjalp sig med de indskrænkede Midler, som den uden Overanstrængelse af Landets Kræfter kunde anvende, og iøvrigt byggede sit Haab om en fuldstændig Gjennemførelse paa den Kraft til at yde Staten forøget Bistand, som Landet vilde erholde ved de Forbedringer i dets Love og Indretninger, som den i flere Retninger var belavet paa at indføre. For at kunne gjøre det ret indlysende, hvor viis denne Fremgangsmaade var i Modsætning af den, som den oftmeldte Forfatter vil at den skulde have brugt, har jeg fremstillet de dybt gjennemtænkte og kraftig udførte Bestræbelser, som den samme Regjering i en lang Række af Aar ved-

blev at anvende paa at tilveiebringe den forbedrede Tilstand, der skulde give Folket fornøden Kraft til at yde det Udfordrede til at sætte Finants- og Pengevæsnet paa en fast Fod. Det vil og uden Tvivl indsees, at disse Bestræbelser, ved Siden af den øvrige velgjørende Indflydelse, som de have havt, ogsaa vilde have været istand til omsider at føre til en tilfredsstillende Penge- og Finantstilstand, dersom Fremgangen ikke flere Gange var blevet forstyrret ved uheldige Begivenheder. Det kan imidlertid ikke nægtes, at det, som jeg og forhen har bemærket, i sig var en Ufuldkommenhed, at Begivenheder af denne Art, for hvilke Stater stedse ere udsatte, beholdt saa megen Magt til at forstyrre Fremgangen. For at kunne komme paa det Rene med Hensyn til det Spørgsmaal, om denne Ufuldkommenhed maa tilskrives Regjeringsmændenes Kortsynethed eller Svaghed, eller om den hidrørte fra uafværgelige Omstændigheder, er der endnu Adskilligt at undersøge. Det er vel i det Foregaaende godtgjort, at det vilde have været en Daarlighed, om hiin Tids Regjering strar vilde have udskrevet de Skatter, som den vilde have havt behov for uopholdelig at udføre sin Plan til Finants- og Pengevæsenets Befæstelse. Men der kunde endnu spørges, om det ikke i den Række af Aar, som forgik inden 13de Novbr. 1799, vilde have været gjørligt, uden Overanstrængelse af de efterhaanden styrkede Folkekræfter, at forøge Statsindtægterne saaledes, at Regjeringen ikke ved de da mødte Forhold skulde have været i den Nødvendighed atter at tye til en ny om end kun midlertidig Forøgelse af den Seddelmasse, som, efter hvad der i 1791 blev kundgjort, stadigen skulde formindskes. Paa det anførte Sted har jeg ikke villet forfølge Spørgsmaalet om forøgede Skatter udenfor hiin Regjerings første Tid, fordi det der var mig nok, at det dengang vilde have været et aabenbart Feilgreb. Efterat nu den i den paafølgende Tid udviste betydende Virksomhed for Folkekræfternes Udvikling er stillet Læserne for Øinene, vil det være lettere at paaskjønne, hvorvidt denne Udvikling allerede i Løbet af bemeldte Tid maatte være saaledes fremskredet, at der havde været Leilighed og Opfor-

dring for Regjeringen til at benytte sin Beskatningsret for at skaffe Finantserne en saadan Kraft, at ikke ethvert Stød skulde sætte den ud af Stand til stadigen at forfølge sin Plan til at give Landet et fast Pengevæsen.

Foreløbig maa det erindres, at der dog til hiin Tid allerede var skeet en Deel af det, der umiddelbar førte henimod dette Maal. Hvilken Betydenhed det i 1788 i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen indførte Pengevæsen havde, ikke blot for disse Lande, men og for hele Statens Finantsvæsen, er allerede udførlig forklaret i det Foregaaende (S. 48—49). Den i 1791 indførte dansk-norske Speciesbank og de i Forbindelse dermed tagne Beslutninger til Courantsedlernes Inddragelse indeholdt den Vei, ad hvilken Kongerigerne umiddelbar skulde gjøres deelagtige i hiint Gode, hvilket og ufeilbarligt vilde have været opnaaet, saafremt ingen Forstyrrelse var indløben, og paa en vis Maade var det og opnaaet, da, som allerede bemærket, Courantsedler i nogle Aar gik i Handel og Vandel saa godt som Sølvmynt. Dog viste det sig i de sidste Maaneder af 1799, at denne Tilstand ikke var tilstrækkelig befæstet og i en senere ulykkelig Tid blev endog den hele Bygning omstyrtet. Der var vel allerede megen Skrøbelighed i selve Speciesbankens Indretning, t. Ex. at dens Sedler ikke ubetinget skulde løses med Mynt, men Ihændehaverne vare pligtige at tage til Takke med Comiteesedler efter Dagens Cours*). Men Hovedsagen var, at Finantserne under ret heldige

*) See Eunomia 1ste B. S. 474—475, Note. Nathanson har l. c. S. 107—110 anført Adskilligt til Oplysning om de skadelige Følger, som ovenmeldte Bestemmelse førte med sig. Men skjøndt den, som jeg der har viist, var i Veien for at Speciessedlerne kunde have en aldeles fast Værdi, saa kan jeg dog ikke antage, at den har været i den Grad skadelig, som hiin Forfatter mener, og endnu mindre, at den har været saa aldeles ubegrundet, som han synes at forudsætte. Det var en Fordeel for Courantsedlernes Værdi, at en betydende Sum af disse, ved at henligge i Speciesbanken som Løsningsfond, gik ud af Omløbet, medens det omvendt kunde have været den til Skade, hvis Speciessedlerne vare trængte

Omstændigheder havde Vanskelighed ved Aar ud og Aar ind at udholde det Offer af 750,000 Rd., som det ved de i 1791 tagne Bestemmelser var blevet dem paalagt aarlig at indbringe af Courantsedlerne, og at det i al Fald blev dem umuligt, naar Tingene tog en mindre heldig Gang. Det havde saaledes vistnok været at ønske, at de havde erhvervet saadanne forøgede Indtægter, der havde sat dem istand til at staae imod en Conjunctur som den i 1799 indtraadte Handelscrisis, uden at maatte gaae tilbage fra den Bane, ad hvilken Man i 1791 havde søgt at hjelpe Pengevæsnet paa Fode. Der spørges saaledes, om det virkelig i den foranliggende Tid havde været gjørligt for Regjeringen, uden at forstyrre Virkningen af sine Bestræbelser for Landets Opkomst, at styrke Finantserne ved Hjelp af forøgede Skatter. Det maa herved erindres, at Statsindtægterne dog i den daværende Regjerings Tid vare blevne ikke saa ganske lidet forøgede tildeels ved nye Afgifter. Nogle af disse bestode i Ligninger af visse Udgifter, som det ved Anordninger, der i hiin Tid udkom, blev Finantserne forbeholdt at faae erstattede paa denne Maade. Saadanne skal jeg saa meget mere forbigaae, som de kun vare ubetydelige. Ei heller skal jeg tale enten om den overordentlige Formues- og Indkomstskat, der blev paabuden i 1789 (See oven S. 49—50)

---

meget ind i det daglige Livs Omsætninger, hvorfor og Plakaten af 3die Decbr. 1794, der paabød Speciesmynts Antagelse i Courantbetalinger efter Forholdet 100:125 (hvilket i al Fald fra den Tid af blev vor Courantmynts, altsaa og Courantsedlernes Pari) ikke udstrakte dette til Speciesdaler. Det havde derhos maaskee og været vanskeligt nok at tilveiebringe Indskudene til Speciesbanken, naar de nødvendigviis skulde have været gjorte i rede Sølv, i al Fald vilde det have fremkaldt en Søgning efter Sølv, som ei vilde have været tjenlig for Seddelcrediten. Det var i det Hele neppe uden Vanskelighed at forene Speciesbankens Hensigt og Virksomhed med Courantbanksedlernes Vedvaren, som det sædvanlige Betalingsmiddel.

eller om de temporaire Afgifter af temmelig betydeligt Beløb, som ved flere for begge Kongeriger og Hertugdømmerne fællleds Anordninger bleve lagte paa Skibsfarten, som Bidrag til de overordentlige Udgifter, der maatte anvendes til det danske Handelsflags Beskyttelse, eller om den Afgift, som af lignende Grund engang for alle ved Fdg. 20de Marts 1790 blev paalagt Hartkornet i Danmark, og ved en anden Fdg. af s. D. Landdistricterne i Hertugdømmerne, men uden at nogen hertil svarende Afgift blev paabudt for Norge. Derimod skal jeg nævne, som vedvarende nye Skattepaabud, den under 12te Septbr. 1792 saavel for Kongerigerne som for Hertugdømmerne paabudne 4 pCt. Afgift af Arv, der tilfalder Andre end Descendenter eller Forældre eller og Sødskende eller disses Børn, hvor de arve med Moder. Denne Afgift gav dog i Begyndelsen kun et meget ubetydeligt Udbytte, thi Middeltallet for Danmark var for de første 4 Aar kun 9385 Rd.*); hvormeget den udgjorde for de øvrige Statsdele vides ikke. Allerede under 13de Januar s. A. var der for Kongerigerne paabuden en Afgift af alle Boer, der sluttes af Skifteretten, som dog kun var bestemt til Dækning af Udgifterne ved de da oprettede Revisions-Contoirer for Overformynderiernes Regnskaber. Imidlertid gav denne i sig lidet heldige Afgift (der ved de Forø-

*) See Mandix om det danske Kammervæsen S. 269, hvor tillige et betydeligt høiere Beløb er opgivet, hvortil Afgiften var steget i Aarene 1805 og 1806. Men naar man sammenligner ogsaa disse Beløb resp. 17,624 Rd. og 29,344 Rd. med det, som man finder i Budgetterne og Regnskabsoversigterne i de senere Aar, seer man deraf, hvormeget Velstanden er tiltaget. I Finantsloven for Aaret fra 1ste April 1851 til 31te Marts 1852 er bemeldte Afgift, dog kun i Forbindelse med den ved Frdgn. 8de Febr. 1810 paabudne ½ pCt. Afgift af al Arv og af overdragne Eiendomme, opført med 165,000 Rdd. Efter de Forhold, som findes i de udkomne Regnskabsoversigter for Hertugdømmene, hvori begge Paabud ere skilte fra hinanden, maa det antages, at det af 1792 har udgjort idetmindste ⅖ af det Hele og altsaa 66,000 Rdd.

gelser, den fik ved Sportelreglementet af 22de Martis 1814, §§ 85 og 156, blev endnu uheldigere) et Overskud for Finantserne, hvilket dog har været for ubetydeligt, til her nærmere at omtales. Af større Betydenhed var den Fordeel, som Statskassen fik ved den Forandring, der ved Frdgn. 24de August 1791 foregik med Hensyn til Ydelsen af Kornskatten. Denne Forordnings Hovedhensigt var iøvrigt at ophæve den med den forrige Naturalydelse forbundne Ulighed i Byrderne og de øvrige deraf flydende Ulemper for Landmanden, men blev dog under Hensyn til de mange med Naturaloppebørseler forbundne Udgifter beregnet at give Finantserne en Fordeel af 75,973 Rd. *) Ved Frdgn. af 20de April 1796, deels for Kongerigerne, deels for Hertugdømmerne, blev og den Afgift indført, som endnu, skjøndt under andre Bestemmelser, svares ved Kjøbet af fremmede Skibe saavel som ved Skibes Salg til Fremmede.

Nathanson anfører, at alle fornævnte Afgifter med Undtagelse af dem, der, som ovenmeldt, vare paabudne i Anledning af de til Flagets Beskyttelse foretagne Rustninger, til hiin Tid have udgjort omtrent 250,000 Rd. **), hvilket dog turde være for høit ansat. Beløbet af Tolden med flere indirecte Afgifter havde og faaet Tilvæxt i den omhandlede Periode. Efter Nathanson, S. 514, har det Beløb, som Tolden i alle sine Dele har udgjort over den samlede Stat, udgjort i det første Aar af hiin Periode (1785) 2,059,284 Rd., og i sammes sidste Aar (1799) været omtrent 460,000 Rd. høiere, naturligviis uden at Tilværten i de mellemliggende Aar har været ganske jevn. Det er mærkeligt, at Sundtolden slet ingen Deel har i denne Tilvært. Dens Beløb stod endog, naar 1791 og 1796 undtages, høiest i det første Aar af hiin Periode (639,776 Rd.), og var netop i det sidste meget lavere (518,184 Rd.), saa at Tilvæxten fra 1785 til 1799 (der er det, som har det høieste samlede Beløb) bliver omtrent 589,000 Rd., naar man paa begge Steder fra-

---

*) See Bergsøe 1ste B. S. 196—199.

**) S. 490.

regner Sundtolden. Consumtionsindtægterne (herunder naturligviis alle Formalingsafgifter, navnlig og til Brænderierne, hvis hele Afgift da erlagdes i denne Form, indbefattet), vilde efter den Tabel, som findes S. 513, naar 1785 og 1799 sammenlignes, være stegne med 110,000 Rd. Saa liden denne Tilvæxt end synes at være i Forhold til den, som denne Art af Afgifter har faaet i den senere Tid, saa kan man dog, efter den mindre Tiltagelse i Folkemængden og i Udviklingen, som den Tid havde fundet Sted, og naar der tillige tages Hensyn til det daværende mindre paalidelige Tilsyn, ingenlunde undre sig over, at den ei viser sig større. Desuden havde der i en stor Deel af hiint Tidsrum ogsaa været svaret Consumtion af flere udenlandske Artikler, hvori senere skete Forandringer deels ved Frdgn. 1 Febr. 1797, deels allerede forud ved nogle forudgaaede Anordninger, hvoriblandt især den forhen nævnte Frdgn. 17de December 1794 var vigtig, der ophævede den betydelige Consumtion, som forhen tilligemed en høi Told blev svaret af Viin og fremmed Brændeviin. Men paafaldende er det, at af hine 110,000 Rd. over 68,000 Rd. falde paa de norske Kjøbstæder, hvis Consumtionsbeløb dog i det Hele var ringere og maatte være det, da Satserne baade for Indførselsconsumtionen og for Formalingsafgiften, med Undtagelse af den der betaltes, naar Formalingen skeete til Brændeviin, baade efter Tarifen i Frdgn. 1ste Febr. 1797, § 366 og efter den indtil den Tid for dette Rige gjeldende med Toldforordningen af 26de Novbr. 1768 forbundne Tarif, vare i Gjennemsnit kun halvt imod de for Danmark foreskrevne, stundom lidet høiere, men i enkelte vigtige Satser endog lavere. Skulde jeg danne mig en Formodning om Aarsagen til hiint synderlige Forhold, saa vilde det være, at der neppe har fundet saa betydelig Besvigelse af Brændeviinsafgift Sted i Norge, hvor den uden Tvivl for det meste er udredet som Indførselsconsumtion af det Brændeviin, som kom dertil, vel størstedeels fra Flensborg, som i Danmark, hvor ulovlige Brænderier paa Landet vare hyppige, noget som alle-

rede paa Grund af Norges ringe Kornproduction ei let der kunde finde Sted. *)

I alle Tilfælde er det vist, at de foranførte og de flere Forhøielser i Statens Indtægter, der havde fundet Sted fra 1785 til 1799, ikke have været tilstrækkelige til at bringe dem i behørig Ligevægt til Statsudgifterne, deri indbefattede de overordentlige, som havde været anvendte paa Felttoget til Sverrig i 1788, og til den kostbare Søebevæbning, som vort neutrale Flags Beskyttelse krævede, især deelsshed naar tillige 750,000 Rd. af Courantseddelmassen aarlig skulde inddrages. Der havde saaledes førend de Forhold indtraf, der fremkaldte Depositosedlernes Udgivelse, vist nok været Opfordring for Regjeringen til at henvende sine Tanker paa Statsindtægternes Forøgelse ved omfattende Skatter. Jeg kan heller ikke andet end troe, at det har været Gjenstand for dens alvorlige Overveielse, men at den paa den ene Side har fundet den da begyndte Oplivelse af Landets Kræfter endnu for svag til at taale nye betydelige Byrder, og paa den anden har gjort sig Haab om, at komme igjennem med de forøgede Indtægter, som kunde ventes af de allerede foregaaede Forandringer, navnlig ved den Indflydelse, som de maatte udøve paa de indirecte Afgifters Beløb. Det forekommer mig derhos meget begribeligt, at Regjeringen ogsaa har fundet særdeles Vanskeligheder ved enhver af de Beskatningsmaader, som frembød sig, og uagtet den nogle Aar senere, navnlig i 1802, er gaaet ind paa en Deel nye Skatter, saa beviser dette ingenlunde, at den jo ogsaa da erkjendte adskillige ufordeelagtige Sider ved disse Skatter. Kun var paa den ene Side Nødvendigheden af at skaffe Staten forøgede Indtægter i 1802 blevet langt mere paatrængende, og paa den anden Side Betænkelighederne i flere Maader blevne mindre betydende end de vare til den Tid, der gik forud for Plakaten af 13de Novbr. 1799.

---

*) cfr. oven S. 91.

Vi have flere Gange havt Anledning til at gientage, at det vilde have været høist uklogt, om den Regiering, som med Landets unge Thronarving i Spidsen havde sat sig det Formaal, grundig at ophielpe Landets maadelige Tilstand, havde begyndt sit Værk med en yderligere Forøgelse af de Afgifter, som under de nærmest forudgaaende Regjeringer havde faaet en følelig Tilvært. Men i de følgende Aar vare Landets Kræfter til at bære større Skatter blevne styrkede deels ved den Indflydelse, som den for en Deel iværksatte Reform i Landbolovgivningen allerede havde begyndt at yttre, deels ved det Liv, som Handel og Skibsfart havde faaet under den europæiske Søkrig, hvori vort Fædreland endnu havde bevaret sin Neutralitet. Men Landet var dog ikke endnu skredet saaledes frem, at det kunde være uden Betænkelighed at besvære det med nye Skattepaalæg. End ikke Udskiftning, Grundbetingelsen for et ret frugtbringende Agerbrug, var fuldendt. Det er allerede oven S. 61 bemærket, hvorledes det tidligere manglede de fleste Godseiere paa Mod og Kraft til at anvende de betydelige Omkostninger paa deres Bøndergods, som dets Udskiftning af Fælledsskabet krævede, men at denne Mangel siden for en Deel blev afhjulpen ved Fdg. af 15de Juni 1792 i Forbindelse med den Leilighed til Laan, som Regjeringen gjennem Creditkassen og paa andre Maader forskaffede dem. Men der maatte naturligviis hengaae en Deel Aar, forinden den fulde Virkning af disse Regjeringens Bestræbelser kunde indtræde. Fdg. 15de Juni 1792 havde vel gjort alt hvad der kunde gjøres, for at fremme Udskiftning, naar dette skulde skee uden betydelige Pengeoffre fra Finantsernes Side; hvortil disse ikke havde Evne. Men det var dog uden Tvivl det sjeldnere Tilfælde, at en Godseier kunde benytte sig af den Ret, Forordningen gav ham til, efter en vis Tids Forløb, at lade sig Renterne af den paa Jordernes Udskiftning og andre til Productionens Forøgelse sigtende Foretagender anvendte Capital godtgjøre ved Forhøielse af Fæsternes Landgilde. Ligesom man vistnok ofte frygtede for, at denne Fordring, saa retfærdig den end var, vilde vække Misstemning hos Bonden, der i Begyndelsen paa ingen Maade

ynbede Udskiftning og endnu mindre Udflytning, saaledes var der vel og mangen sløv Bonde, som ikke ved Udløbet af den i Forordningen fastsatte Tid endnu udbragte noget ret Udbytte af de heldigere Forhold, hvori han var kommet. Der var og forbunden en Deel Vidtløftighed og Vanskelighed med paa anordnet Maade at oplyse de anvendte Udgifters Størrelse, saavelsom deres Hensigtsmæssighed. Mangen Godseier gav saaledes Slip paa denne Godtgjørelse og lod sig nøie med Udsigten til ved forefaldende Fæsteledighed at betinge sig en høiere Landgilde, hvortil Forordningen udtrykkelig hjemlede ham en Ret, som han uden Tvivl allerede forhen havde, men som han ikke med Sikkerhed kunde benytte saalænge anseete Lovlærde erklærede sig derimod. Men i at Fald krævede hiint Foretagende en Capital, hvoraf Godseieren, selv om han vilde benytte foranførte Adgang til allerede for de daværende Fæstere at forhøie Landgilden, dog først efter nogen Tids Forløb fik simpel Rente. Det er altsaa ganske naturligt, at der gik en Række af Aar hen inden Udskiftningen overalt var bragt istand, og at det varede endnu længere inden dens Virkning viste sig i forøgede Indtægter for Eieren eller Fæsteren. Bergsøe anfører, som et Beviis paa hiin Forordnings velgjørende Virksomhed, at Udskiftningen inden et Decennium derefter var udført paa mere end Halvdelen af Danmarks Jordeiendomme*). Men herefter maa der endnu ved Slutningen af den Periode, hvorom her er Tale, have været en meget betydende Deel af Landets Jorder, uden Tvivl mere end Halvparten, som henlaae i Fælledsskab, og af dem, der vare udskiftede, vare der især i Jylland mange, hvor dette enten var foregaaet saa nylig, eller udført saa maadeligt, at det ei endnu havde bidraget meget til at forøge Udbyttet. Det er saaledes begribeligt, at det i Løbet af denne hele Periode fandtes betænkeligt at lægge en ny Skat paa Hartkornet, der naturligviis ogsaa maatte have rammet den Deel af samme, hvori endnu den for et fremskri-

*) See Bergsøes Priisskrift 1ste Deel S. 283—287.

dende Agerbrug allernødvendigste Foranstaltning stod tilbage. De mange andre til Agerdyrkningens og Agerdyrkernes Ophjelpning sigtende Forandringer, som Lovgivningen havde søgt at fremme, kunde tildeels først endnu senere komme istand og ytre deres velgjørende Virksomhed. Hvad, t. Ex., Hoveriet angaaer, saa var det mod Slutningen af denne Periode end ikke bragt til at det overalt var blevet bestemt. Først i dens Slutning udkom den endelige Lov, som gjorde Ende paa alt ubestemt Hoverie (See 1 Deel S. 278—279); dets Afløsning hørte endnu til Undtagelserne*). Dette gjaldt endnu mere om Naturaltienden, hvis Afløsning i denne Periode kun var søgt befordret ved mindelige Overeenskomster; først over 10 Aar sildigere bleve Tiendeyderne berettigede til at fordre den afløst, en Berettigelse, hvoraf der endda ikke i lang Tid blev gjort nogen synderlig Brug. Selveiendom og Arvefæste var heller ikke endnu indført uden paa enkelte Steder, fornemmelig paa det Kongen, offentlige Stiftelser eller Lehns- og Fideicommisser tilhørende Gods. Først i Slutningen af den omhandlede og i de første Aar af den nærmest paafølgende Periode fik det hermed en rastere Fremgang. Bedre Indsigt og Dygtighed i Agerbruget var heller ikke synderlig udbredt i Bondestanden, der i det Hele ikke i Oplysningen kunde endnu være kommet langt ud over det Punkt, hvorpaa den havde staaet under Stavnsbaandet, der endog først skulde ophøre den 1ste Januar 1800, skjøndt dets ved Lov udtalte Ophævelse vist nok allerede havde havt en ikke ringe Indflydelse paa det indbyrdes Forhold. Af Alt dette er det klart, at Produktionen baade i Qvalitet og Qvantitet maatte staae dybt under det, den siden efterhaanden er blevet, efterat de da til Landbostandens Bedste givne Love og de flere, der i den senere Periode udkom i samme Aand, i nogen Tid havde været gjennemførte. Men det vides og at der af vort Landhovæsens Produkter ikke den Tid blev udført det Halve, maaskee end ikke en tredie Deel af det Udførse-

*) See Bergsøe 1ste Bind S. 257.

len siden, uagtet den stærkt tiltagne Folkemængde, er blevet. Priserne paa vort Lands Frembringelser vare vel til hiin Tid meget antagelige, men havde dog langt fra ikke hævet sig til den Høide, hvorpaa vi finde samme i den umiddelbar følgende. Middeltallet af Sjellands Stifts Capitelstarter i Decenniet 1790—1799 var, naar Skillinger bortkastes, for 1 Td. Rug 3½ Rd., for 1 Td. Byg 2½ Rd. og for 1 Td. Havre 1¾ Rd., hvorimod Middeltallet af de nærmest paafølgende 7 Aar (1800—1806) var respective 6 Rd., 3½ Rd. og 2½ Rd. Men just i Løbet af dette Tidsrum fik Landet og de forøgede Skatter, som dette store Opsving i Priserne og den Fremgang, som Agerbruget efterhaanden gjorde, gav det Evne til at bære, medens det vist ikke vilde have været lidet byrdefuldt endnu i den nærmest forudgaaende Tid. Vel ere foranførte Priser fra det sidste Decennium af 1799 ikke lavere end de, hvormed Landmændene finde sig ganske vel tilfredse i den senere Tid, men det er heller ikke sær høie Priser, men, hvad der iøvrigt er langt heldigere for Landet, den forøgede Produktion, som har begrundet Landmandens Velstand i vore Dage. Det Liv, der under Revolutionskrigen var kommen i Handel og Søefart, bragte vel en Deel Formue ind i Landet, men det maa ikke glemmes, at Opbringelser og Condemnationer ofte havde paaført Skibsrhedere og Kjøbmænd store Tab, ligesom der og maatte udredes ikke ubetydelige nye Afgifter til nogen Dækning af de til Flagets Beskyttelse fornødne Rustninger. Det var for en stor Deel og ved Hjelp af fremmede under byrdefulde Vilkaar optagne Penge, at vore Handlende satte sig istand til at strække sig saavidt, som de da gjorde. Derhos var ikke alt hvad der gik paa Søen, som dansk Eiendom, virkelig en saadan. I dens Heelhed kunde den Vinding, hiin blomstrende Handels og Søefarts Tid skaffede Landet, ikke saaledes trænge igjennem til den hele Befolkning, som den Velstand, der i den senere Tid blev erhvervet. Det var den Tid, navnlig hvad Danmark angaaer, ikke saa meget Landets Produkter, som Mellemhandel og Fragt, hvorfra Handelen og Søefarten fik sin Næring. Det var og i dette Kongerige kun

Kjøbenhavn, som tog levende Deel i den Tids Handelsrøre; de øvrige Kjøbstæder begyndte vel under sammes Løb at reise sig noget af den Vanmagt, hvori de tilforn vare nedsjunkne, men det gik dermed dog kun smaat. Det er mærkeligt, hvor ubetydelige Toldindtægterne igjennem hele bemeldte Periode bleve i de danske Kjøbstæder udenfor Kjøbenhavn. Hos Nathanson findes der l. c. S. 524 en tabellarisk Oversigt over Danmarks, Norges og Hertugdømmernes Toldindtrader i Aarene 1785—1800, hvori vel Indtægterne for bemeldte Kjøbstæder ikke særligt ere anførte, hvilket vistnok iøvrigt er mindre heldigt, men hvor man imidlertid maa kunne finde dem, naar man fra det Totaltal, der er angivet i første Rubrik, drager Tallene i de fire følgende Rubrikker, nemlig Øresunds Tolden, Kjøbenhavns, Norges og Hertugdømmernes Told. I de første af bemeldte Aar bliver der efter disse Posters Fradrag end ikke nær 100,000 Rd. tilbage, og i de sidste kommer det dog aldrig til 200,000 Rd. Dette kunde synes utroligt ved Siden af Toldindtægterne i de øvrige Rubrikker, der til Exempel i 1798 er for Kjøbenhavn 787,194 Rd., for Norges Kjøbstæder 693,601 Rd. og for Hertugdømmerne 346,664 Rd., og for 1799 resp. 803,270 Rd., 680,730 Rd. og 425,125 Rd. Men det maa herved erindres, at de i en stor Deel af hiin Periode gjeldende Handels- og Toldlove medførte, at der vare adskillige af de meest betydelige Varer, hvormed det var saa godt som nødvendigt, at Kjøbstædernes Forsyning maatte gaae over Kjøbenhavn, saavidt den ikke, hvad der idetmindste paa nogle Øer uden Tvivl var det almindelige, skete igjennem en skamløs Smughandel. Ved Fdg. af 31te Mai 1793, 17de Dec. 1794 og 1ste Febr. 1797 skete vel betydelig Forandring heri, men den indgroede Vane gjorde dog, at den sidstnævnte Vei endnu en lang Tid blev temmelig stærkt benyttet; der bleve og enkelte vigtige Varesorter tilbage, som Provindsial-Kjøbstæderne ikke vare istand til at forskaffe sig uden paa en af de to nævnte Veie, f. Ex. Sukker og Thee. Iøvrigt var en overveiende Deel af deres Fart paa Norge, hvorved der ordentligviis ikke var Indførselstold eller Udførselstold at betale af de

Vare de førte. Men heri ligger dog ogsaa, at deres Handel var meget indskrænket, og vedblev at være det gjennem hele fornævnte Periode, og skjøndt den under dens Løb hævede sig noget, saa var det dog ikke i den Grad, som enten Norges eller Hertugdømmernes. Tolden i de norske Kjøbstæder var allerede i Begyndelsen af hine 15 Aar temmelig betydelig, den er for 1785 opført med 569,627 Rd. (i hvilket den end ikke var 90,000 Rd. for de danske Kjøbstæder) og staaer kun for to Aar noget lavere *). Hertugdømmernes Toldintrader vare i 1785 kun 160,523 Rd., men ogsaa disse vare, som

---

*) Allerede i 1785 stod Norges Told den Kjøbenhavnske meget nær, thi saa meget end Forholdene medførte, at de mindre Kjøbstæder lode deres Varer komme fra Kjøbenhavn i fortoldet Tilstand, saa udgjorde dog i bemeldte Aar den Kjøbenhavnske Told ei mere end 603,109 Rd., altsaa kun 33 à 34000 Rd. mere end for de norske Kjøbstæder. Et lige Forhold vedligeholdt sig og nogenlunde igjennem hele den her omhandlede Periode, men i de syv Fredsaar, hvormed vort Aarhundrede begynder, hævede Norges Told sig endnu yderligere, saa at den i 1801, 1803, 1805 og 1806 endog indbragte Mere (tildeels ikke ganske lidet Mere) end den Kjøbenhavnske (see Tabellen hos Nathanson S. 516). Det var øiensynligt det overordentlige Opsving, som Norges Søefart og Afsætningen af dets med høi Udførselstold belagte Producter fik under den fransk-engelske Krig, hvorved dets Toldintrader kom saa høit i Veiret. Men den forholdsmæssig betydelige Størrelse, som Norges Told har havt i den hele Periode fra først til sidst, har uden Tvivl for en meget stor Deel havt sin Grund i dets Udførselstold, dog og for en maaskee ikke ringe Deel deri, at en af de allervigtigste Vareclasser, Klæde, Sirtser, Kattun og deslige, var contrebande i Danmark, men kunde i Norge indføres fra Udlandet mod en Told, der vel ikke var paafaldende høi, men dog langt fra ikke lav. Denne Vareklasse har vist nok indbragt en betydelig Indtægt i Norge, ligesom den nu er den, som i Danmark er den meest indbringende; men til hiin Tid bragte den intet ind i den danske Toldkasse, hvorimod den kun paa Forbrugernes Bekostning berigede Fabrikanterne og vel endnu mere Smuglerne.

vi have seet, betydelig stegne i Løbet af den omhandlede Periode. Dette maa saa meget mere vidne om en livligere Deeltagelse i Handelen, som deres Toldsatser vare langt lavere end Kongerigernes og Forbruget af fortoldede Varer meget blev indskrænket ved de mange baade locale og personlige Privilegier, som da fandt Sted, ligesom og Altona var, som den og endnu er, toldfri. Diensynlig har det fornemmelig været ved Udførsel af deres Produkter at Tolden i Hertugdømmerne, de nævnte Omstændigheder uagtet, tiltog i et større Forhold end i Danmark, selv Kjøbenhavn medregnet. I Norge var det ligeledes fornemmelig Udførselstolden, der gjorde Indtægten saa betydelig, skjøndt den ikke endnu i denne Periode havde faaet det store Opsving, som viser sig i de paafølgende Aar indtil Krigen. Upaatvivleligen havde baade Norge og Hertugdømmerne vundet mere end Danmark for deres Produkters Afsætning ved den danske Stats Neutralitet under den almindelige europæiske Krig.

Det vil af det Foranførte være indlysende, at der ikke endnu til hiin Tid kunde være nogen meget udbredt Velstand i Danmark enten paa Landet eller i de mindre Kjøbstæder. Hvormeget endnu Bondestanden stod tilbage imod hvad den siden er bleven til, lod sig allerede tilsyne i dens Boliger, dens Qvæg- og Hestebesætning, dens Avlsredskaber, dens Indboe, dens Klædedragt og dens hele Holdning. I mange Kjøbstæder stod det ikke stort bedre med den talrigste Deel af den egentlige Borgerstand. Det var i Almindelighed kun Kjøbmændene, som der gjaldt noget og tildeels havde Formue, og skjøndt der af Dannelse og Sands for ædlere Livsnydelser heller ikke hos dem var meget at finde, saa stod dog Haandværksklassen lavere. For mange Kjøbstæder vare vel deres Jorder en ikke ganske ubetydelig Støtte, og de dreves i det Hele bedre end Bondernes, men dog kun meget ufuldkomment; for en stor Deel vare de uudskiftede. Brænderier vare vel for mange Kjøbstæder en af deres vigtigste Hjælpekilder; men det var kun fordi de øvrige vare saa svage. De dreves sjeldent som særlig Næringsvei, men i Følge den enhver Kjøbstadborger i saa

Henseende tilkommende Ret (hvori dog Frdgn. 1ste Febr. 1797 § 358 gjorde Forandring) i det Smaa, og meget slet. Det var derfor og fornemmeligt Affaldets Benyttelse til Creaturfedning og for en Deel det, der kunde besviges i Consumtionsafgiften (der da udelukkende svaredes af det formalede Korn), hvorved det blev Vedkommende til Fordeel. Affætningen til Landet var da ligesaavel paa nogle af Øerne, som det siden længe vedblev at være i Jylland, meget indskrænket ved det ulovlige Brænderie, som gik i Svang, og som kun enkelte Gange blev forpurret ved Angivere. Det var uden Tvivl kun Sjelland, hvori Smugbrænderier vare lidet kjendte. Forsikkringen for Kjøbstædernes Bygninger udgjorde navnlig den 30te Juni 1798 kun henimod 10,300,000 Rd.*), ikke fuldt $\frac{2}{5}$ af det nuværende Beløb. Kjøbstadbygningerne stode og i Almindelighed lavt i Priis, og gave kun ringe Leie.

Alt, hvad der ved de enkelte Communers Medvirkning og paa deres Bekostning var at gjøre for de samme nærmest vedkommende Formaal, stod saavel paa Landet som i de fleste Kjøbstæder paa en lav Fod. Udenfor de enkelte Strækninger, hvori der, i ældre Tider ved Statsmidler i Forening med de omkringboende Bønders anstrængende Arbeider, og i de sidste Aar paa den i Frdgn. 13de Decbr. 1793 foreskrevne Maade vare anlagte Kunstveie, tildeels endog i alt for stor Stiil, vare Veiene næsten overalt i en ringe Tilstand. Mange, endog af de for den indbyrdes Forbindelse vigtigste Veie vare enten halsbrækkende eller dog saa besværlige, at man, naar man kom frem med Postbeforbring, for ikke at tale om den endnu meget slettere Bondebeforbring, maatte finde sig lykkelig ved at tilbagelægge 1 Miil i 1½ Time. Byernes Gader hørte for en stor Deel til de allerslettteste Veie. Fattigvæsenet havde ingen fast Ordning faaet, og man blev ei blot i Husene, men og paa Gader og Veie plaget af talrige Betlere. Skolevæsnet var ikke mindre forsømt; Thinghuse og Fængsler vare ofte jam-

*) See Coll. Tid. for 1799, S. 229.

merlige, og de sidste næsten overalt slet indrettede. I mange Kjøbstæder baade stiklede og sukkede man nok derover, men naar det gjaldt om at skaffe de fornødne Midler, selv til meget indskrænkede Forbedringer, krympede man sig. Lønningerne til Underbestillingsmændene i Kjøbstæderne, hvis Aarvaagenhed og Troskab dog er vigtig for Borgernes Sikkerhed og Velfærd, vare i Almindelighed saa usle, at de kun ved Hjælp af de Gaver, som de til visse Tider indsamlede, kunde friste en kummerlig og ringeagtet Tilværelse. Den hele Maade at være paa var ogsaa i Kjøbstæderne i Almindelighed kun indrettet efter en meget knap Maalestok, i Særdeleshed vare der i den egentlige Borgerstand kun Faa, som anvendte noget paa deres egen og deres Børns Dannelse, eller paa hvad der ellers kunde tjene til Livets Forskjønnelse eller Forædling. Kjøbenhavn havde vel fra flere Sider større Overvægt over de øvrige Kjøbstæder end det nu har, men det havde dog, foruden Almisselemmer i et større Antal end det for Tiden har, ogsaa en Mængde Familier, der kun havde meget knapt Udkomme. Det havde derhos lidt store Tab ved Ildebranden 1795, hvilken blandt andet havde besværet samtlige Bygninger med en aarlig Assurancepræmie af $\frac{4}{10}$ pCt. (Frdgn. 17de Juli 1795, §§ 3 og 12), en Afgift, der, om den nu skulde svares, vilde udgjøre mere end den hele siden paabudne Bygningsskat, indbefattet derunder det ved Fdg. 17de April 1816 anordnede Vederlag for den da ophævede Ildstedskat, der atter var et Vederlag for den ved Frdgn. 6te Mai 1812 ophævede Kopskat*),

---

*) Først ved Pl. 14de Aug. 1804 begyndte en Nedsættelse i ovenmeldte høie Assurancepræmie, der var blevet nødvendig ved den Gjeld, hvori Brandforsikkringen kom ved Branden i 1795 og den Ordning, der i den Anledning blev truffen ved Anordning 17de Juli 1795. Senere blev den efterhaanden yderligere nedsat, ligesom og den ved bemeldte Anordnings § 12 Litr. b. paabudne særlige Afgift til Brandforsikkringens Administration er ophørt; de Kjøbenhavnske Bygningseiere kunne endog i deres Heelhed siges nu at have deres Bygninger assurerede uden alt Vederlag; thi den Promille,

følgelig mere end den hele nuværende directe Skat til Staten, den for Tiden paabudne Krigsskat naturligviis ikke medregnet. Tilstandene vare følgelig til den Tid endnu baade i Land og Bye saadanne, at Regjeringen maatte ønske at holde Begges Beboere frie for yderligere Beskatning, idet den kunde gjøre sig Haab om, at det indirecte Afgiftsvæsen, deels ved den bedre Indretning, der var givet samme, og som det yderligere kunde modtage, deels ved den Velstand og Udvikling, hvortil flere nyere Love, især Landbolovene, havde nedlagt Spiren, vilde efterhaanden give en ikke ubetydelig Indtægtsforøgelse.

Den ovenforklarede ringe Tilstand, hvori de vigtigste communale Indretninger befandt sig, maatte iøvrigt ikke blot som Vidnesbyrd om det Udviklingstrin, hvorpaa Landet befandt sig, være en Grund, hvorfor Regjeringen ikke let kunde lægge nye Skatter paa samme, men der var og en anden Side, hvorfra den ikke kunde undlade at tage den i Betragtning. Det var nemlig for Landets og Folkets Opkomst uomgjængelig nødvendigt, at disse Ufuldkommenheder bleve afhjulpne, hvorpaa Regjeringen og længe havde været betænkt. Noget var allerede i den Retning blevet anordnet i den omhandlede Periode, saasom ved Fdg. 5te April 1793 om Fængslers bedre Indretning, og ved Veiforordningen 13de Dec. 1793, men selv med Gjennemførelsen af disse Anordninger, hvoraf navnlig den førstnævnte dog var meget tarvelig i sine Fordringer, gik det kun smaat. Andre høist fornødne Forbedringer i de communale Indretninger, som krævede betydelige Bekostninger, vare imidlertid forberedede, navnlig af Fattig- og Skolevæsnet. Det

---

der endnu efter Plakaten 20de Mai 1829 og 12te Febr. 1840 svares af enhver Forsikkringssum i de første 33 Aar, er end ikke tilstrækkelig til at dække Brandvæsenets Udgifter, der tilforn bleve dækkede ved en saakaldet Sprøiteskat, men siden 1825 udredes af Brandforsikkringens Midler, der ved mangeaarige Oplag havde faaet en saadan Tilvæxt, at den til Lettelse for Byens Eiendomsmænd kunde overtage sig forommeldte, den ellers vedkommende Udgift, cfr. Coll. Tid. for 1829 S. 545—555 og for 1840, S. 161—181.

havde vistnok været meget at ønske, at Borgernes Kræfter kunde endnu en Tidlang have været skaanede for nye Bidrag til den almindelige Statskasse, for bedre at kunne være til Anvendelse for hine vigtige Formaal. Det fandtes og siden, da Regjeringen nogle Aar efter Fred til at paabyde omfattende Grundforbedringer i Fattig- og Skolevæsnet, at man næsten overalt krympede sig for de dermed forbundne Udgifter, og at Regjeringen maatte lempe sin Omhu for disse Reformers Gjennemførelse med Hensyn til de Klager, der ikke uden Grund førtes over Beboernes maadelige oeconomiske Tilstand.

Skjøndt en stor Deel af det i foranførte Henseende Anførte nærmest gjelder Danmark, saa var Forholdene dog i det Hele, i det mindste ikke i Norge, gunstigere. Om dette derimod har været Tilfælde i Hertugdømmerne, saa kunde det dog ingen Forandring gjøre i den Slutning, jeg af de foranførte Betragtninger udleder med Hensyn til den Anke, der er ført over at Regjeringen ikke tidlig nok vilde skride til nye Skatter for at styrke Statsfinantserne.

XXXII.

Men foruden det Betænkelige, der efter den daværende Folketilstand var, ved at lægge en ny Skat paa Landet, frembød og Ordningen af en saadan Skat flere vanskelige Knuder. Da det i den strax derpaa følgende Periode, paa Grund af de indtraadte Forhold, ikke længere kunde undgaaes, til Finantsernes vorende Fornødenheder at paalægge nye Skatter, maatte Regjeringen søge at løse disse Knuder, og den har derved viist det modne Overlæg og den Indtrængen i Forholdene, som udmærker den Tids Love. Men ved at overveie de i 1802 udgivne nye Skattelove seer man ret hvor mangesidige og hvor overordentlig vanskelige de Opgaver vare, som derved frembøde sig, og idet man skal have ondt ved at angive en i det Hele bedre Opløsning af disse, end den, der indeholdes i de vedkommende Anordninger, saa finder man dog, at den ingen-

lunde har i alle Maader været heldig. Netop paa Grund af denne Sagens Beskaffenhed fortjener det saa meget mere Bifald, at Regjeringen ømmede sig ved at udskrive slige nye Skatter, saalænge ikke Nødvendigheden stod klarere for Dinene end det endnu i den Periode, hvorom her spørges, var Tilfældet.

Naar det var givet, at der ved en forøget Beskatning skulde udbringes 1 Million Rigsdaler, eller dog et Beløb, som nærmede sig dertil, saa fremkom den Opgave, hvorledes et saa betydeligt Beløb i et nogenlunde billigt Forhold kunde fordeles paa de forskjellige Lande, hvoraf den danske Stat da var sammensat, samt de forskjellige Borgerklasser og Beskatningsgjenstande. Denne Opgave frembød mangfoldige Vanskeligheder, hvorpaa de, der troe sig til saa sikkert at vide hvad Regjeringen i hiin Tid burde have gjort, vel ikke have tænkt. Jeg skal tillade mig nogen Udførlighed i at forelægge mine Læsere disse Vanskeligheder, med Forklaring over de Tidsforhold, der gave dem særdeles Betydenhed til den Tid, hvori Regjeringen skal have forsømt at udskrive Skatter, men igjen formindskede deres Betydenhed den Tid, da Regjeringen greb denne Forholdsregel. Kun, hvis det lykkes mig at sætte mine Læsere ret ind i disse Forhold, vil jeg kunne stole paa, at de ville komme til en retfærdig Anerkjendelse af hiin Tids Regjering, og derved ogsaa føres til en velbegrundet Bedømmelse af de senere Tiders Regjering. Men jeg vil desuden herved faae Leilighed til at udtale mig over adskillige ogsaa for den fremtidige Behandling af vore Forhold ikke uvigtige Æmner. Der er iøvrigt i det jeg har at bemærke om de daværende Tilstande meget, som staaer endnu klarere for mig ved det Indtryk, jeg har bevaret af hvad jeg har oplevet, end det kan blive ved den noget omstændelige Udvikling, hvori jeg her maa indlade mig. Men af de Nulevende ere der meget Faa, som ere i hiint Tilfælde, medens der ere Mange som blindt hen troe alt hvad der i den senere Tid er sagt om de Feilgreb, hvorved vore ældre Regjeringer, selv de af disse, som man dog vil levne nogen Ære, skulle, i den her omhandlede og flere Retninger, have bragt Landet paa Bredden af en Afgrund. Jeg maa saaledes være belavet paa

at skrive for dem, der forud ere indtagne for en ganske anden Mening, og maa derfor finde mig i at være vidtløftig.

Det var for det første en ikke ringe Vanskelighed, at der, for ikke at tale om den vestindiske Colonie, (om de øvrige Coloniers og Bilandes Inddragelse under en nye Beskatning kunde der ei være Spørgsmaal) vare tre forskjellige Statsdele med et høist forskjelligt Beskatningsvæsen og i mange Henseende med forskjellige Interesser og Forestillingsmaader, mellem hvilke det fornødne Bidrag i et billigt Forhold skulde fordeles. Af disse tre Statsdele var det Norge, der gav de største Vanskeligheder, forsaavidt Spørgsmaalet var om hver enkelt Statsdeels Bidrag i det Hele. Det er forhen bemærket, hvorledes dette Rige efter i nogle Aar at have med Suk baaret den i 1762 i alle Statsdele paabudne Kopskat, omsider blev aldeles fri for samme, og at dette just ikke gjorde et ganske fordeelagtigt Indtryk her i Riget (See oven S. 55—56) og vistnok heller ikke i Hertugdømmerne. Det er ogsaa bemærket, hvorledes Hr. Nathanson holder saavel denne Eftergivelse, som den øvrige lempeligere Beskatning i Norge, for en aldeles ufornuftig og, saavel mod Danmark, som mod Hertugdømmerne uretfærdig Begunstigelse. Sandt er det nu rigtignok, at Norge i Forhold til dets Folkemængde havde ulige ringere Bidrag at svare til Staten end dennes øvrige Dele. Hr. Nathanson har S. 511 opstillet en Tabel over samtlige Indtægter af Danmark, Norge og Hertugdømmerne i Aarene 1787—1799, hvorefter Middeltallet af disse 13 Aar vilde blive for Danmark 4,941,734 Rd., for Norge 1,234,228 Rd, og for Hertugdømmerne 2,082,336 Rd.*) Vel bestode de forskjellige Statsdeles Indtægter ikke blot af Skatter, men en betydelig Deel hidrørte for Danmark fra Sundtolden, Statsactiverne, Domainerne, Lotterierne; ligesom disse to sidste Indtægtskilder tillige med Kanaltolden udgjorde væsentlige Dele af de fra Hertugdømmerne kommende Indtægter, medens de vigtigste af de

---

*) Blandt Norges Indtægter antages endda de Islandske og Færøiske at være indbefattede med deres Bruttobeløb (S. 462—463).

Eiendomme, Staten havde i Norge, Kongsberg Sølvværk, Modum Blaafarveværk, Walløe Saltværk og Glasværkerne, fra førte til betydeligt Tab*) hvilket iøvrigt naturligviis ikke i foranførte Tabel er bragt til Afdrag i de derpaa opførte Indtægter.

---

*) Af den Tabel over Statsudgifterne i 1805, der findes hos Nathanson S. 518—519 sees, at de ovenanførte Indretninger i bemeldte Aar paadroge Statskassen en Udgift af over 230,000 Rd., og dette Aar var navnlig, forsaavidt Kongsberg Sølvværk angaaer, end ikke det, der havde krævet den største Jubuß, men denne havde i Slutningen af forrige Aarhundrede endnu været betydeligt høiere. Da den fælles Statskasse alt for meget blev besværet ved disse vorende Tilskud til Værkets Drift, blev denne først indskrænket ved Rescript 12te Juni 1799, og, paa Grund af den desuagtet vedvarende store Byrde for den Kongelige Kasse, blev det omsider ved Rescript 10de Juli 1805 bestemt, at Værket ved Aarets Slutning skulde aldeles indstilles. Der er siden udtalt mange skarpe Ord deels over dette Bjergværks Drift, men endnu mere over Beslutningen af 1805, men fremfor alt over Maaden, hvorpaa den blev udført. I Aals Erindringer 1ste Deel S. 106 ff. kan man læse sig til alle de ugunstige Domme og Formodninger, som i den Anledning have yttret sig, og skjøndt denne Forfatter just ikke ligefrem gjør dem til sine, saa fremtræder det dog, at han i Hovedsagen deler den almindelige Mening, og den tilbageholdende Lempelighed, hvormed han her, som ved andre Leiligheder, udtaler sin Dadbel, bidrager endog til at forøge Indtrykket deraf. Men hans Fremstilling er ikke bygget paa egen Undersøgelse, og det har ikke liden Sandsynlighed, at den Misstemning, som Værkets Nedlæggelse naturligviis maatte opvække i en folkerig Bye, som havde baade sin Næring og den Anseelse, den nød blandt Norges Stæder, fra Bjergværket, har havt megen Indflydelse paa de Meddelelser, som han har lagt til Grund. Ei heller kan det omtvivles, at Nordmændenes gamle Kjærlighed for det Kongsbergske Sølvværk blev sat i heftig Bevægelse ved dets Nedlæggelse, og da førte til en vis Bitterhed mod den Regjering, der, skjøndt den ellers i fuld Maade havde deelt denne Kjærlighed, nu dog omsider havde fundet det nødvendigt at tage denne Byrde fra Statskassen, og at denne nationale Følelse har havt stor Indflydelse paa Maaden, hvorpaa den agtværdige Forfatter af hine Meddelelser har dannet sit Begreb og sin Dom over Sagen i det Hele. Det lader sig og tænke, at den

Men om man end ikke vilde tage de Indtægter, den ene Statsdeel udenfor Besiddelserne bidrog til Statsfornødenhederne, med i Beregningen, og om man derhos vilde regne noget for enkelte Toldafgifter, som betaltes i Kjøbenhavn, men dog bares af Norge, forsaavidt Varene der forbrugtes, f. Ex. Tolden af Sukker og Thee, saa bliver det dog vistnok at Norges Indvaanere ei i Forhold til Folketallet svarede nær saa meget i Skat, som de øvrige Statsdele. Det er imidlertid en stor Overilelse, naar oftmeldte Forfatter udenvi-

Stemning, Værkets Nedlæggelse havde fremkaldt trindt omkring i Norge, og især i de nærmeste Omgivelser, har virket paa den af ham paaberaabte anseete tydske Mineralog, der kort efter bereiste Kongsberg, og som har givet et sørgeligt Billede af dette Foretagende. Dog om alt dette kan jeg naturligviis ingen Mening have. Men i ethvert Tilfælde beholde de ovennævnte oeconomiske Resultater deres Betydning for Sammenligningen mellem de forskjellige Statsdeles Bidrag til Statsfornødenhederne, enten de i større eller mindre Grad maatte hidrøre fra Feilgreb enten hos Regjeringen eller hos dens Agenter, ligesom der vist nok ogsaa paa den anden Side er blevet tabt Meget i de danske Indtægter ved Monopoler og Privilegier, der vel vare til Nytte for Enkelte, men bebyrdende for det Hele. Iøvrigt indrømmer saavel Aal som alle andre Sagkyndige, at Kongsbergs Sølvgruber paa en fær lunefuld Maade verlede i Riigholdighed og Knaphed, saa at man ei bør lægge for megen Vægt paa den Fordeel, Sølvværket i senere Aar har givet den norske Statskasse, naar der spørges om hvorvidt det uheldige Udfald, som denne Drift havde havt siden 1768, mere eller mindre, havde sin Grund i en feilagtig Bestyrelse. I al Fald turde de ved Værkets Nedlæggelse begaaede Feilgreb ikke være at tilregne den almindelige Regjering, hvis Behandling af den hele Sag netop vidner om Omhu og Humanitet, ligesom ogsaa den Mand, som da stod i Spidsen af den locale Bestyrelse, var en begavet og meget vel anseet Videnskabsmand, til hvem den maatte have en velbegrundet Tillid. Schweigaard er, som vi have seet, saavel med Hensyn til Spørgsmaalet om Bjergværkets Bestyrelse under den danske Regjering, som i mange andre Henseender langt mere til Fordeel for denne end de fleste andre, og hans Dom turde have en Betydning, som ikke let nogen Andens.

dere antager dette for en aabenbar Regjeringsfeil. Folkemængden turde, hvor Forholdene ere nogenlunde eensartede, være en antagelig Maade at fordele Skatter paa over forskjellige Statsdele, men naar Forholdene ere meget ueensartede, kunde det blive en høist urigtig Maalestok. Ved al Skattefordeling maa vist deels den forskjellige Evne til at bære Bidrag til Statsfornødenhederne, deels den forskjellige Grad, hvori de Skattepligtige nyde godt af disse Bidrags Anvendelse, fortrinlig komme i Betragtning; til dette sidste maa der i Særdeleshed tages Hensyn, naar der er Tale om Skattepaalæg paa forskjellige Statsdele, der ikke ere mere sluttede til hinanden end Danmark og Norge var. Hvad nu Skatteevnen angaaer, saa kan det vist ikke med Sandhed nægtes, at den norske Befolkning i sin Heelhed levede under tarveligere Kaar end den danske, men da det dog, hvis Nogen endelig ikke vilde lade det gjelde, vilde blive noget besværligt at føre et tilfredsstillende Beviis derfor, skal jeg ikke videre holde mig dertil*). Derimod vil det i al Fald være klart, at det efter de norske Forhold var meget vanskeligere end det var i Danmark, ad en ved Lov ordnet Vei med nogenlunde Sikkerhed at ramme Evnen til at tage Deel i Skattebyrden.

Det vil let indsees, at en Indtægtsforhøielse af den Betydenhed, hvorom der her var Spørgsmaal, ei lod sig tilveiebringe uden ved en ny umiddelbar Beskatning af de frugtbringende Eiendomme i Staten. Vilde man have søgt den ved Forhøielser af de indirecte Afgifter, saa vilde man have udsat sig for saadanne Besvigelser, at Indtægtsbeløbet for Staten maaskee endog vilde blevet formindsket. Dersom der end ellers kunde have været Tale om at tye til en for alle Statens Dele almindelig personlig Skat, saa vilde der dog have ligget en afgjørende Hindring i den Omstændighed, at Danmark og

*) Det var ei vanskeligt, at finde en Mængde Sammenligningspunkter, som kunde danne en rimelig Formodning om de indbyrdes Forhold; men dette vilde føre til en stor Vidtløftighed, og dog ikke give et uomtvisteligt Resultat.

Hertugdømmerne allerede havde en følelig Skat af dette Slags, men at Norge derfor var blevet befriet. At ophæve denne Ulighed ved at afskaffe Kopskatten og i Stedet derfor at indføre en ny almindelig personlig Skat, Formue-, Indtægts-, Klasseskat, eller hvad man vilde have kaldt den, men som maatte have været af den Betydenhed, at den erstattede hele Skattens Beløb og derhos gav et anseeligt Overskud: det vilde, for ikke at tale om de andre Sider, hvorfra det vilde have været forkasteligt, have medført, at Norge i Forhold til de øvrige Statsdele, havde tabt den Lettelse, som Regjeringen i 1772 havde fundet, at det billig burde have; og skulde Nogen mene, at dette vilde have været overeensstemmende med Retfærdighed og Statsklogskab, saa skulde jeg troe, at de Bemærkninger, som der i det Følgende vil blive Anledning til at gjøre, ville være tilstrækkelige til at gjendrive denne Mening. Et tildeels lignende Forhold vilde og have opstaaet med Hensyn til den Deel af Holsteen, der ei var blevet indlemmet i Kopskatten, fordi den, da Skatten blev udskrevet, enten aldeles ikke (den gottorpske Andeel) eller dog ikke udelukkende (de adelige Godser), hørte under Kronens Raadighed; og at det til hiin Tid vilde have været høist urigtigt enten directe eller indirecte at kaste denne Skat paa bemeldte Deel af Holsteen, var, efter Beskaffenheden af den Adkomst, hvorved den var erhvervet og de øvrige Forhold, klart; jeg skal saameget mindre indlade mig paa den udførlige Udvikling, hvortil dette kunde trænge, som de Indvendinger Stillingen til Norge frembød mod hiin Beskatningsmaade, dog allerede ere afgjørende. Ei heller gik det an, at have ladet Kopskatten bestaae som den engang var men dermed forene en for alle Statens Dele almindelig personlig Skat; thi skulde ei al Retfærdighed tilsidesættes, saa maatte dog den betydelige Deel af Befolkningen, for hvilken Kopskatten allerede var meget følelig, have været forskaanede for yderligere personlig Skat, og mange Andre i denne have nydt Afkortning for Beløbet af hiin, hvilket, foruden de mange andre Forviklinger, vilde aldeles have forstyrret Skatteforholdet til Norges Indbyggere. Men afseet fra alt dette,

saa vilde en for alle Statsdele ligelydende Lov om en Skat, der skulde være afhængig af den Formue eller Indtægt, hvortil de enkelte Skatteydere ansattes, sandsynligviis i Virkeligheden haveført til de største Uligheder. Det er vel i Motiverne til det Rigsdagen for 1850 anden Session forelagte Udkast til Lov om en Indkomstskat yttret, at en saadan Skat bedst lod sig gjennemføre ved Hjelp af Kommunalbestyrelserne*). Men jeg skulde tvertimod troe, at jo mere Ansættelsen til en almindelig Statsskat bliver gjort afhængig af communal Indvirkning, jo mere upaalidelig bliver den. Hvor der er Spørgsmaal om at fordele et givet Udgiftsbeløb mellem Communens Medlemmer kan og maa Fordelingen vistnok, under passende Medvirkning af Regjeringsmyndighederne, overlades til Communens Mænd. Her kan ei vises Gunst eller Overbærelse mod Een, uden at det umiddelbart bliver Uret mod hans nærmeste Medborgere, og det vil ikke undgaae deres Opmærksomhed. Der er derfor i Almindelighed Grund til at formode, at de Mænd, til hvilke Communen har betroet sine Anliggender, ville efter bedste Evne søge at finde det lige og billige Forhold, ligesom det vistnok maa antages, at de bedre end nogen Regjeringsmyndighed dertil ville være istand. Men naar der er Spørgsmaal om de Enkeltes Ansættelse til en Communen som saadan uvedkommende Skat, saa kan der fra den communale Aand ikke udgaae anden Retning end den, at skaane enhver Paagjeldende saameget som muligt. Ligesom Communen ingenlunde vinder ved, at det Beløb, der kommer fra samme bliver stort, saaledes er man gjerne noget om ved at gaae sine Medborgere for nær, naar intet Sammenstød med de øvrige Medborgeres Tarv dertil opfordrer. Ogsaa den Paagjeldendes egen Angivelse, der dog i Almindelighed bliver Grundlaget for Ansættelsen, bliver mindre paalidelig, hvor det ikke er hans nærmeste Medborgere, der ville lide under dens Rigtighed, men Afgangen fordeles over hele Staten, og han derfor heller ikke har en saa streng Bedømmelse at befrygte

*) See Folkethings-Tidenden S. 806—807.

som i hiint Tilfælde. Den Forudsætning, at man dog paa andre Steder ikke vil være Borgerne for nærgaaende, og at altsaa de Communer, hvori der vises Strenghed, vilde blive overbebyrdede lige over for de øvrige, giver en vis Seen gjennem Fingrene et Slags Berettigelse. Men en saadan Retning vilde uden Tvivl vise sig med endnu større Styrke, hvor Strengheden eller Lempeligheden ikke blot kom til at virke paa Forholdet mellem forskjellige Communers Bidrag til Statsfornødenhederne, men endog paa forskjellige Statsdeles, der ikke stode hinanden nærmere end de to da forenede Riger gjorde. Ogsaa er det klart, at den centrale Regjeringsmyndigheds Indvirkning til at lede Ansættelserne og i fornødent Fald berigtige dem, maatte blive svagere end den vilde være i en mere tætsluttet Stat.

Efter alt det Anførte vil det nok ikke kunne paatvivles, at de nye Skatter, der i den omhandlede Tid skulde have været udskrevne, maatte have været lagte paa de faste Eiendomme, saaledes som det og blev Tilfældet da Regjeringen noget sildigere, end den efter den tidtnævnte Forfatters Mening burde have gjort det, tyede til forøgede Skatter. Men det er indlysende, at slige Skatter gave særdeles Vanskeligheder i Norge. Vel var den daværende Maalestok for Landeiendommenes Beskatning ogsaa i Danmark ufuldkommen nok, men denne Ufuldkommenhed var dog for intet at regne mod de ogsaa i de forskjellige Egne meget forskjellige Skyldsætningsnormer, som vare gjeldende i Norge. Kun fordi de disse paahvilende Skatter vare af et lidet betydeligt Beløb, og fordi de Misforhold, som deri fandtes, i Tidens Løb havde udjevnet sig gjennem Kjøb og Salg, Forpagtning m. v. vare de just ikke trykkende, men de vilde let være blevet det for de Eiendomme, der vare forholdsmæssig høit skyldsatte, saafremt der var blevet indført en noget betydende ny Beskatning bygget paa samme Grundvold. Den i Danmark gjeldende Maalestok for Landeiendommenes Beskatning, hvis Ufuldkommenhed iøvrigt og var en af de vanskelige Knuder, som Regjeringen havde at løse, naar Eiendommene skulde besværes med forøgede Skatter, lod sig og lettere rette, end

den, som gjaldt i de forskjellige Dele af Norge. De to Rigers forskjellige Naturbeskaffenhed medførte nemlig, at de danske Landeiendomme gave en sikkrere og jevnere Indtægt end de norske. Det er og allerede oven S. 92—93 bemærket, at det stedse har været antaget, at medens de danske Landeiendomme vare passende Gjenstande for en betydende umiddelbar Beskatning, saa havde Statskassen størstedeels at søge de Bidrag, som de norske Landeiendomme billig burde give til dens Fornødenheder, ved Paalæg paa Eiendommens Frembringelser, hvilke især fandt Sted, naar disse skulde udføres til fremmede Steder. Ogsaa er det allerede bemærket, at samme Grundsætning, efterat Norge i 1814 var blevet en selvstændig Stat, ikke blot er blevet anerkjendt af den lovgivende Magt, men at denne endog er gaaet videre i samme Retning, idet den, efterat den tidligere havde formindsket de ikke betydelige umiddelbare Skatter, der hvilede paa Landets Eiendomme, har fra 1836 ladet den almindelige Landskat aldeles udgaae af de Skattepaabud, der ved hvert Storthing ere besluttede for de paafølgende tre Aar*), og saaledes endnu i høiere Grad end forhen holdt sig til Tolden, deriblandt ogsaa den der lægges paa Udførselsvarer. Denne Forholdsregel turde vel have været uheldig og skyldtes kun Landboestandens Overvægt i Norges Storthing, hvorimod den misbilligedes af Landets indsigtsfuldeste Mænd. Men, foruden at der dog, saaledes som Forholdene siden den Tid havde viist sig, ikke deraf endnu er opstaaet nogen Forlegenhed, som har kunnet nødvendiggjøre Tilbagegangen til den umiddelbare Beskatning (som efterat den engang er afskaffet vilde medføre megen Ulempe**), er det kun Overdrivelse af det i den danske Tid antagne Beskatningsprincip, og ikke dette i sig selv, der har fundet Misbilligelse. Jeg troer end ikke, at Landskattens Nedsættelse ved tidligere Storthings Beslutninger er blevet misbilliget, det

*) Den i Norge indførte nye Matrikul er saaledes for Tiden kun af Vigtighed med Hensyn til communale Afgifter.

**) Cfr. Tidsskrift for Litteratur og Critik 6 B. S. 322—323.

var kun mod dens fuldstændige Afskaffelse at mange betydende Stemmer hævede sig. Allerede af den foranførte Grund, var der, naar Stats-Indtægterne behøvede Forøgelse ved en ny Beskatning, ikke liden Vanskelighed ved at træffe et rigtigt og billigt Forhold mellem de to Kongeriger indbyrdes. Det er nemlig klart, at hvis hvert skulde yde sit Bidrag i Skatter af forskjellig Art, det ene ved directe og det andet ved indirecte Skatter, saa vilde det beroe paa den uforudseelige Gang af Begivenhederne, hvilket af Rigerne der fik den forholdsviis største Byrde. Sandsynligviis vilde der og i hvert af Kongerigerne, fornemmelig i Norge, have været en Tilbøielighed til at troe sig forurettet. Den norske Udførselstold var desuden allerede saa betydelig, at man i den Periode, hvorom her handles, maatte finde det tvivlsomt, om ikke en Forhøielse kunde virke hemmende paa den Vindskibelighed, hvorved Udførselsartiklerne tilveiebragtes, og derved endog føre til Forringelse af Statsindtægterne.

Jeg har allerede forhen, (S. 93) anført nogle Yttringer i denne Retning af en norsk Forfatter, hvis Domme over de indbyrdes Forhold imellem de forhen forenede Riger frem for Andre bære Præg baade af Billighed og af et gjennemtrængende Blik. Langt skarpere udtaler sig en anden ogsaa forhen nævnt agtværdig Forfatter, Aal, der ligefrem kalder vor høie Trælasttold uforstandig*). Men denne Forfatter har mod Sædvane, udtrykt sig for stærkt, ja hans Anke turde være aldeles ubeføiet. Han har ei alene ikke indladt sig paa at vise, ad hvilken anden Vei et nogenlunde klækkeligt Bidrag til Statens fælles Udgifter havde været at faae af Norge, men han har endog i det næste Øieblik modsagt sig selv, i det han tilføier at Trælasttolden dog var mindre trykkende end Landskatten. Dette maa være at forstaae om Landskatten, som den var, men det vilde i høiere Grad være blevet Tilfældet, saafremt en Deel af Trælasttolden var blevet lagt over paa Samme. Forfatteren gaaer endog saavidt, at han nu yttrer,

---

*) l. c. S. 82.

at hiin høie Told ei kom de norske Udskibere til Byrde, men maatte bæres af Consumenterne i England, hvor Norges Trælast den Tid saa godt som udelukkende søgte sit Marked. Dersom dette virkelig forholdt sig saaledes, da vilde Trælasttolden have været den fortræffeligste Afgift der lod sig tænke, men der er i denne Forestillingsmaade en Uklarhed, som man ikke skulde have ventet hos en saa oplyst Forfatter. Han anfører, at den engelske Bestiller, foruden en god Priis for selve Produktet, ogsaa maatte betale alle med Udskibningen forbundne Udgifter, og deriblandt Udførselstolden. Men, enten en Vare leveres paa et bestemt Sted for en under eet fastsat Betaling, eller denne adskilles i sine forskjellige Bestanddele, den oprindelige Indkjøbssum, Transportomkostninger, Tolden, saa vil Kjøberen vide at beregne Prisen som en Heelhed og paaskjønne dens Forhold til den hvortil samme Vare er at faae andetstedsfra. Iøvrigt var det ikke saameget Udskiberen, som Producenten, hvorom der var Spørgsmaal, og som kunde være at stille mod Consumenten. Det kan vel hænde, at den Told der er lagt paa Udførslen af en Vare, under visse Omstændigheder og især i Paabudets Dieblik ganske eller for en Deel falder de Personer til Byrde, gjennem hvis Hænder den gaaer inden den kommer til Forbrugeren. Men en saadan Afgifts Virkning vil dog, navnlig hvis Varerne ogsaa ere at faae i andre Lande, i Længden blive en Afgang i det Producenten ellers vilde have for sit Product. Dette er just den betænkelige Side ved Udførselsforbud, men den kunde, efter de øvrige forklarede Forhold, ikke gjøre Udslag mod den Udførselstold, der laae paa den norske Trælast. Denne havde for Resten i den Periode, her omhandles, ikke modtaget nogen Forhøielse, og maatte saaledes, med Hensyn til de daværende høie Priser, være ret taalelig. Nogle Aar senere (i 1803 og 1806) blev den vel forhøiet, og det ikke saa lidet. Men det fremgaaer netop af Aals Fremstilling, at Trælasten den Tid stod i saa overvættes høi Priis, at dens Tilvirkning og Afsætning ligefuldt blev et sig tilstrækkeligt lønnende Erhverv. At den imidlertid ikke i Længden vilde have kunnet taale slig Forhøielse, er

en anden Sag; den blev kun paabuden under overordentlige Omstændigheder og maatte med disse igjen ophøre. Saasnart Freden i 1814 var sluttet ilede ogsaa den danske Regjering med at hæve alle i hiin Tid paabudne Toldforhøielser (Fdg. 2den April 1814 § 12), men den norske Trælasttold var da kommet udenfor dens Virkekreds.

XXXIV.

Efter hvad der i forrige Afsnit er udviklet maatte det, uagtet de med en directe Beskatning navnlig af de norske Landeiendomme forbundne Misligheder, være denne Art af Beskatning, hvorpaa Regjeringen fornemmelig maatte henvende sin Opmærksomhed, naar den i det Tidsløb, hvorom her er Spørgsmaal, tænkte paa at forøge Statsindtægterne med en betydelig Sum. Saaledes maatte og hine Eiendommes Evne til at bære en forøget Afgift komme under Overveielse. Men en retfærdig og forstandig Regjering kunde heller ikke see bort fra de vanskelige og fortrædelige Spørgsmaal, der ved Udskrivningen af en saadan Skat vilde reise sig angaaende det Forhold, hvori de forskjellige Statsdele, navnlig de to da forenede Kongeriger, nøde godt af Statsforbindelsen og de Indretninger, hvortil Skatterne forbrugtes. Retfærdighed og Billighed krævede allerede, at ogsaa denne Sagens Side toges i Betragtning. Men det kunde heller ikke være Regjeringen ubekjendt, at Spørgsmaal af det Slags forhen havde bevæget Gemytterne, og om der end i de senere Aar, da ingen indgribende Afgiftsforhøielse havde fundet Sted og Landenes Næringer vare i Tilvært, ikke havde været synderlig Tale derom, saa maatte der dog ved nye Skattepaabud iagttages særdeles Varsomhed naar ikke disse Spørgsmaal derved skulde vækkes. Vist nok vare Normændene et godt og trofast Folk, som ved mange Leiligheder havde med Udholdenhed og Hengivenhed stridt og lidt for den fælles Stat og den fælles Konge. Det manglede heller ikke i Norge paa Erkjendelse af den Retfærdighed og Mildhed, hvormed de danske Konger førte Septeret, eller paa de Fordele, som Forbindelsen med Danmark, i flere Hen-

seender, bragte hiint Land. Fælles historiske Minder, Fællesskab i Sprog, Literatur og Retstilstand, og de mange private Forhold, hvortil Foreningen i en fælles Stat førte, havde og i flere Maader bundet det ene Lands Indvaanere til det andets. I Særdeleshed levede derhos i den norske Landalmue en dyb religiøs Følelse af Ærefrygt og Troeskab mod deres Konge. Men i alt det, der saaledes forenede Folkene, blandede der sig dog ofte en Tanke om, at deres Forbindelse i en fælles Stat ogsaa havde Sider, hvorfra den ikke var aldeles heldig. Saaledes blev det ikke sjeldent udhævet, at Norge stundom var blevet indviklet i Krige, eller havde maattet bære Byrder af bekostelige Krigsudrustninger, der havde deres Oprindelse fra Interesser, som ei laae det saa nær som Danmark. En saadan Betragtning turde endog have havt en ikke ringe Andeel i den Uvillie, hvormed man mødte den i 1762 paabudne Kopskat. Ogsaa dukkede af og til den Tanke op, at Norge navnlig siden Christian den Tredies Tid var kommen i en utilbørlig Afhængighed af Danmark, og at det, skjøndt det paa ingen Maade var beklageligt for Norge, at den Magt, som Kongen forhen havde deelt med de danske Stænder og det danske Rigsraad, gik fuldstændig over til ham, dog var uværdigt, at bemeldte Stænder overdroge Kongen Enevoldsmagten ogsaa over Norge. Hertil sluttede sig den Klage, at alt var blevet centraliseret i Kjøbenhavn, saa at der ikke var blevet levnet Norge nogen hele Riget omfattende Myndighed, ei heller nogen anden offentlig Indretning, som strakte sig videre end til de enkelte Stifter og Amter o. s. v., at det ingen høiere Underviisningsanstalt havde, ingen Bank eller anden Laaneindretning, at ikke en passende Deel af Flaaden havde sit Leie i de norske Havne m. m. Men derved at Norge aldeles blev regjeret fra Danmark og for det meste af Danske, meente man, at de danske Interesser og de danske Forestillingsmaader bleve de overveiende og at der ei var nøiagtig Kundskab tilstede om de norske Forhold. Blandt de øvrige Ulemper, hvoraf Norge leed, blev det regnet høit, at der af Statens Indtægter kun vendte lidet tilbage til Norge, men at den største Deel forbrug-

tes i Hovedstaden, og at der ogsaa iøvrigt fandt en, som man meente, ikke liden Pengetilstrømning til samme Sted fra de Normænd, som maatte søge Kjøbenhavn for at erhverve den Dannelse, som kun der var at faae, for at søge Embedsansættelse, eller for at nyde godt af nogle af de Fordele og Behageligheder, som de til Kjøbenhavn henlagte Indretninger umiddelbar eller middelbar førte med sig. Det var og en temmelig udbredt tildeels paa de herskende taagede Begreber om Handelsbalance styttet Mening, at Danmark var i en evig Underbalance og at Ligevægten kun blev nogenlunde vedligeholdt ved det Handelsoverskud, som Norge gav. Ogsaa anslog man de Fordele meget høit, som Kjøbenhavn havde deels ved Afsætningen til Norge af Varer, som det, paa Grund af visse Privilegier, var blevet mere eller mindre nødvendigt at søge fra denne Hovedstad, deels derved at Norges Pengeomsætninger for største Delen gik gjennem Kjøbenhavn. Endelig var det en hyppig Klage at de Danske anmassede sig en aldeles uberettiget aandelig Overvægt ved at betegne Staten, Sproget, Literaturen, o. s. v. som dansk, uagtet Norge havde en god Broderpart deri.

Saadanne vare de Stemninger og Domme, der under Rigernes Forening jevnlig lod sig fornemme fra norsk Side. Jeg har ikke fundet det fornødent til Brug ved denne Fremstilling at tage de Skrifter eller Blade frem, hvori Stemningen af og til havde givet sig Luft. Hvad jeg har meddeelt er hensat deels fra hvad jeg lige fra Barnsbeen af har erfaret ved at leve med Normænd, deels fra det jeg har bevaret i min Erindring af de Domme, der havde ladet sig høre gjennem Pressen. Dog har jeg paa ingen Maade villet gjengive alle de tildeels udskeiende og lidenskabelige Udtalelser, som jeg har hørt eller læst i hiin Retning. Jeg har kun villet samle de Træk, der betegne Grundstemningen, saaledes som jeg har fundet den ogsaa hos forstandige og velsindede Normænd. Dette er dog ingenlunde saaledes at forstaae, at jeg ikke har villet optage andre Klager end dem, som jeg holdt for velbegrundede; alle de, hvorfor en sund og rolig Betragtning laae til Grund,

hørte med til det Billede, jeg ønskede at give, om der endog deri havde blandet sig saadanne Overdrivelser og Misforstaaelser, der fra vore norske Brødres Standpunkt vare naturlige. I Forbindelse med foranførte Træk af den norske Forestilling om de indbyrdes Forhold, skal jeg og i Korthed meddele, hvorledes stndige Danske tænkte i denne Henseende. Det er heller ikke her Enkeltes Domme og Yttringer, som jeg har at overlevere, jeg kan og vil kun give, hvorledes jeg i det Hele har opfattet Stemningen. Adskilligt af hvad jeg nu skal anføre, er nærmest min egen Mening, og det tildeels saaledes, som den i Tidens Løb yderligere har udviklet sig, men dog, saavidt jeg kan skjønne, alt i den Grundtanke, hvorfra mine Landsmænd den Tid betragtede Forholdene. Man fandt vel ikke de ovenanførte blandt Normændene mere eller mindre udbredte Forestillingsmaader at være uden al Grund, men man meente, at de dog ikke sjeldent altfor stærkt udhævede Skyggesiden af de Forhold, som Rigernes Forening havde ført med sig, uden tilbørlig at holde den lyse Side for Øinene. Meget af hvad de paaankede var grundet i Forhold, som ei kunde afændres, og med adskilligt, hvori de kun syntes at see Ulemper, vare dog Fordele forbundne, der kunde veie op derimod. Saaledes var det i det mindste et Spørgsmaal, om ikke Normændene havde Erstatning for Savnet af særegne høiere Dannelsesanstalter deri, at disse Anstalter ved at være sammentrængte i Kjøbenhavn, havde ganske andre baade aandelige og materielle Kræfter til Raadighed end det til hiin Tid havde været muligt at forskaffe særegne norske Anstalter af dette Slags, ei heller burde det oversees, at de Midler, hvorved hine Anstalter vare grundlagte, størstedeels hidrørte fra Danmark. Efter Norges afsondrede Beliggenhed havde det vist og sit Gode, at de af dets Sønner, der i Tiden skulde faae betydende Indflydelse paa Oplysningen og Forholdenes Udvikling, sattes i den Nødvendighed at tilbringe nogle Ungdomsaar i det Broderland, der stod i nærmere Berørelse med den øvrige oplyste Verden. Naar det ei var en betydelig Deel af de fælles Stats-Indtægter der strømmede til Norge, saa var det til Gjengjeld og kun en forholdsmæs-

sig ringe Deel af disse Indtægter der kom fra Norge, og hvad der heraf blev tilovers fra det, som blev anvendt i Norge, var ikke mere end et billigt Bidrag til de fælles Udgifter. Det kunde ikke nægtes, at der i Tidernes Løb stundom vare givne Love, som ikke stemte med Norges Tarv, men for en lignende Skjebne har ikke nogen Stat været fri. De af disse Love, hvorover man meest havde sukket, vare derhos dog givne i den Tanke, at de vare til Bedste for begge Rigerne, og dette havde tildeels været i Overeensstemmelse med Grundsætninger, som i andre oplyste Stater vare blevne antagne. Men derhos havde netop hiin Tids Regjering viist stor og heldig Iver for at oprette hvad tidligere Regjeringer maatte have feilet eller forsømt i Omsorgen for Norge, og den havde ophævet dem af hine Love, hvorover man havde havt meest Grund til at beklage sig. Det var iøvrigt fundet, at den af hine Love, der meest bar Præget af et særligt Hensyn til Danmarks Interesse, ligesaa vel havde været til dets, som til Norges Skade*). Norges Sønner vare visselig heller ikke satte til Side ved Besættelsen af de høie og indflydelsesrige Embeder, men til enhver Tid havde flere af disse været i Normænds Hænder**). Var dette end ikke skeet i et til Folkemængden svarende

---

*) See oven S. 62—63.

**) Da Norge i 1814 blev afsondret fra Danmark vare der tre Normænd, som beklædte nogle af de allerhøieste Embeder i Staten, nemlig Rosenkrantz (Statsminister og Chef for det udenlandske Departement), Colbjørnsen (Justitiarius i Høiesteret), og Sehested (Chef for Oeconomie- og Commerce-Collegiet, senere Statsminister og Præsident for General-Toldkammer og Commerce-Collegiet). Derhos fandtes der et ikke libet Antal Normænd paa de Poster, som stode hine nærmest, saa godt som i alle Regjerings-collegier, og ligeledes i Høiesteret. Paa fornævnte Tid vare der og tre af de høieste Embedsmænd, som vel ikke vare fødte Normænd, men som dog hver for sig havde i adskillige Aar med Berømmelse og Anerkjendelse i deres Embedskredse beklædt Overøvrighedsembeder i Norge og derved vare blevne fortrolige med de norske Forhold, nemlig Frederik Moltke (Statsminister og Præsident for Gene-

rende Forhold, saa var det forbi der, som naturligt, af de Norske, der for en stor Deel fortrinsviis søgte Ansættelse i deres eget Fædreneland, vare færre, der forberedede sig for de betydende Pladser i den almindelige Regjering.

De Normænd gjorde de Danske stor Uret, der meente, at disse vare tilbøielige til at hæve sig over dem, uvillige til at erkjende Norges billige Fordringer. Det var en reen Misforstaaelse, naar de fandt en Anmasselse i at man brugte Udtrykket Danmark om den hele Stat, eller at man under dansk Sprog, Literatur o. s. v. ogsaa indbefattede norsk. Det var kun en saa godt som nødvendig Talebrug, der og svarer til den der bruges i andre sammensatte Stater, forsaavidt Forholdenes Beskaffenhed tilsteder samme. Det kunde i Særdeleshed, hvor det gjaldt Sprog, Videnskab, Digtekunst, saa meget mindre falde de Danske ind at udtrykke sig anderledes, som de uden videre betragtede Dansk og Norsk som en uadskillelig Eenhed, saa at ingen Forskjel kom til deres Bevidsthed, uden som noget ganske Tilfældigt. Man erkjendte med den største Redebonhed de Norskes store og fortjenstfulde Deelagtighed i den Literatur, som man ansaae for en fælles Skat, men just fordi dette var dem en saa afgjort Sag, kunde det ikke falde dem ind at udhæve Dansk og Norsk som to, hvor ikke noget særligt Hensyn krævede det. Dette vilde desuden ikke have ladet sig gjennemføre uden netop at gjøre Normændene Uret; thi næsten hele den fælles Literatur traadte dog udvortes frem som Dansk ja som Kjøbenhavnsk, men hvilket man blot kunde betragte som en Tilfældighed, der ingenlunde kunde hjemle noget Krav paa, ene at nyde Æren for det, der skyldtes begge Folkenes forenede

ral-Toldkammeret, Kaas (Præsident i det danske Cancellie, kort efter tillige Statsminister), og Otto Moltke (øieblikkelig førend Skilsmissen Directeur for Rentekammeret derpaa Præsident i det Slesvig-Holsteenske Cancellie, senere tillige Statsminister). Dette kan i al Fald tjene til Beviis for, at det i det mindste ikke var en staaende Regel at være mindre omhyggelig for Øvrighedsembedernes Besættelse i Norge end i Danmark.

gandelige Virksomhed. Det er vitterligt, at danske Digtere baade til hiin Tid og senere havde med ikke mindre Begeistring grebet Harpen for at forherlige norske Bedrifter end om det havde været deres egne, og at det danske Folk lyttede med samme Glæde og Kjærlighed til disse Strænge, som om de havde været satte i Bevægelse til Danskes Priis. Ei heller nøde norske Videnskabsmænd og Digteres Frembringelser mindre Anerkjendelse end dets egne Sønners. De satte som Følge af en umiddelbar Følelse høi Priis paa Forbindelsen med Norge og kunde til hiin Tid ikke tænke sig en Adskillelse anderledes end som en Tilintetgjørelse. Forsaavidt at de derhos indlode dem paa Beregninger over Forbindelsens Fordele, saa satte de disse uden Tvivl i finantsiel og oeconomisk Henseende snarere for høit end for lavt, idet de vare inddrukne af de ovenberørte vrange Forestillinger om de to Rigers Handelsbalance. De forskjellige Beskatningsforhold og Beløbet af de Udgifter, der anvendtes i hvert Rige, var og kun Faa nogenlunde nøie bekjendt. Dog var det temmelig antaget, at Norge var betydelig lavere beskattet, men man miskjendte ingenlunde det billige Krav Norge, af flere Aarsager, herpaa kunde gjøre. Det smertede de Danske, stundom opirrede det dem ogsaa, naar enkelte Normænd i heftige Klager over de indbyrdes Forhold gik langt uden for Billigheds Grændser; men de indsaae vel, at den Forbindelse, som Verdensbestyrelsen havde stiftet mellem de to Riger, som den dog havde lagt langt fra hinanden, havde ikke mindre fordeelagtige og for den stærke norske Nationalfølelse noget stødende Følger, og i det man maatte sige sig selv, at det var ugjørligt nøiagtigt at afveie disse Følger mod de fordeelagtige, maatte man finde det naturligt, og saalænge det ikke gik til Yderligheder undskyldeligt, at Normændene stundom havde mere Syn for den ene Side af Sagen, end for den anden.

Det kan ikke feile, at Regjeringen jo har kjendt de Tanker om de indbyrdes Forhold, der bevægede sig hos Normændene og upaatvivlelig har den, saa godt som Nogen, vidst at skille det Berettigede, baade fra det aldeles Ugrundede og fra

det Overdrevne. Allerede den Kundgjørelse om dens Formaal og Grundsætninger, som den havde udgivet i 1785, vidnede om den Bevidsthed, at Norge havde billigt Krav paa en Omsorg, hvorpaa den nærmest forudgaaende Regjering havde ladet det mangle (S. 39 og 69) og dette var ligesaa lidet som de øvrige Udtalelser i denne Kundgjørelse tomme Ord. Den havde tildeels ganske strax efter gjort meget for at afhjælpe de meest besøiede Klager, og var stedse vedblevet at lade sig Norges Opkomst ligge paa Hjerte (See oven S. 71—72, 90—93). Ved saadan Regjeringens Virksomhed og ved det Opsving, som Norges Handel og Søfart og dermed dets øvrige Erhvervsgrene havde taget under Tvillingrigets med saa megen Klogskab vedligeholdte Neutralitet, havde ogsaa baade Tilstanden og Stemningen meget forbedret sig, ja man tør vel antage, at der efterhaanden var fremkommen almindelig Tilfredshed, hvorom og Aals Erindringer give et kraftigt Vidnesbyrd. De Betænkeligheder, der ved hiin Regjeringsperiodes Begyndelse frembødt sig mod nye Skattepaalæg, navnlig og paa Norge, havde saaledes Tid efter anden tabt meget af deres Vægt. Imidlertid kunde Intet være Regjeringen klarere, end at den Lempelighed, som hidtil havde været viist ved Norges Beskatning, var aldeles begrundet i Forholdene som de vare, og at dens fremtidige Jagttagelse var en Grundbetingelse for, at ikke det Baand, der forenede dette Rige med Danmark, skulde blive følte som et uretfærdigt Tryk. Kun ved fremdeles at vise lige Maadehold i Norges Beskatning og ved at fortsætte den Omhu for Norges Vel, hvormed der var gjort en saa god Begyndelse, kort sagt ved at styre dette Rige i den Aand, hvori hiin Regjering gjorde det, kunde der være Haab om at bevare Samme i en lykkelig Forbindelse med Danmark, og det selv om Fremtiden skulde føre saadanne Forhold med sig, der kunde forøge denne Forbindelses naturlige Vanskeligheder.

Der ere mange Træk, som jeg kunde finde mig tilskyndet til endnu at tilføie for at oplive Billedet af de til hiin Tid herskende gjensidige Stemninger, men som jeg har holdt tilbage, fordi jeg føler, at jeg allerede er kommet langt ind paa et

Bei, hvis Forbindelse med mit egentlige Maal er noget fjern. Det er imidlertid et ikke uvigtigt Led i den Række af Beviser, jeg er i Begreb med at føre til Retfærdiggjørelse for den Regjering, som Fædrenelandet skylder evig Tak, at den grundig havde opfattet ogsaa de Forhold, som fløde af den daværende Stats Sammensætning og det baade i moralsk og statsoeconomisk Henseende; og jeg antager — hvad jeg i det Følgende vil faae Leilighed til yderligere at udvikle — at det endnu kan have sin Nytte, ret at sætte sig ind i disse Forhold og hiin Regjerings Grundsætninger. Skjøndt jeg iøvrigt har udført dette Billede paa frie Haand, skal jeg dog ikke undlade at give mine Læsere et Par Anviisninger, ved hvis Hjelp det vil blive dem let at bedømme dets Lighed.

Den heftigste Udtalelse af norske Klager over Forbindelsen med Danmark, som ere blevne offentlig udtalte i den Tid denne Forbindelse endnu varede, findes uden Tvivl i Wergelands, i dette Værks 1ste Bind S. 264—265 omhandlede, af Selskabet for Norges Vel kronede Priisskrift om et norsk Universitet; ligesom uden Tvivl og den skarpeste og meest udførte Tilbageviisning, noget saadant Angreb har faaet fra dansk Side, turde indeholdes i min sammesteds nævnte Recension. Jeg blev ved Læsningen af hiint Skrift greben af en saadan Harme over den Bitterhed og det Overmod, den forvanskede hadefulde Fremstilling saavel af Regjeringens, som af det danske Folks Sindelag og Adfærd imod Norge, hvoraf det heelt igjennem var fuldt, og det blev mig en Trang, ret alvorligt at tage til Gjenmæle, og det saameget mere som det syntes, at han ellers vilde blive staaende roligt med de Palmer i Hænderne, som hiint Selskab havde rakt ham. Jeg tog noget haardere fat paa Forfatteren, end jeg ved en koldere Betragtning af de særdeles Forhold, der gave visse ældre Misforstaaelser og Misstemninger en forøget Skarphed, nu vilde gjøre; men med Hensyn til det Væsentlige i de fremhævede Klager, har jeg der ikke kunnet udtrykke andre Tanker, end de jeg her har udtrykt, fordi jeg aldrig har havt andre. At jeg og virkelig havde truffet den maadeholdne og billige Synsmaade

om de indbyrdes Forhold, som var den herskende i Danmark og at det ikke i Norge manglede paa Modtagelighed for denne, maa jeg slutte af den gode Optagelse, mit Arbeide fandt, ikke blot hos mine Landsmænd, men og hos de norske Brødre, der hverken i det Øieblik eller siden have vendt den Velvillie fra mig, hvormed de stedse have betragtet min Virken. Iøvrigt har jeg ikke min Recension ved Haanden, men jeg er dog forvisset om de deri fremsatte Anskuelsers Overeensstemmelse med dem, jeg her har meddeelt; dog maa naturligviis Anledningens og Tidens Forskjellighed medføre, at der ere enkelte Punkter, hvorpaa jeg der, og andre, hvorpaa jeg her er gaaet mindre ind.

Skjøndt det Wergelandske Skrift hørte til en sildigere Tid end den, hvorom her ellers har været Tale, og det netop en særdeles spændt, saa er det neppe uden Føie, at jeg har paaberaabt mig samme; thi det var kun et voldsomt Udbrud af Forestillinger, der, skjøndt sjeldent i en saa skarp fjendtlig Skikkelse, vare og længe havde været temmelig udbredte, og som ligeledes tidligere havde givet sig Luft, navnlig og under den Skriftvexel om et Universitet i Norge, der fandt Sted i det sidste Decennium af forrige Aarhundrede, hvorom jeg har yttret mig i 1ste Bind S. 262—266.

Men det er heller ikke vanskeligt at anføre Beviser fra en ældre Tid for at de indbyrdes Forhold mellem Rigerne ere blevne bedømte i en lige Retning, og vare disse end ikke traadte frem med den lidenskabelige Heftighed, der viste sig i Wergelands Angreb, saa maa dette netop give dem en større Betydning, hvilken de og tildeels faae ved de Personligheder, hvorfra de kom. Jeg skal blot nævne Suhm, en Forfatter som til hiin Tid Alle anviste den øverste Plads blandt Danmarks Lærde. Jeg behøver dog ikke i hans Skrifter, eller i hans Brevvexling med hans norske Venner, som Nyrup efter hans Død udgav, at opsøge de Steder, hvori hiin Retning har lagt sig for Dagen. Jeg kan have nok i de meget omtalte Bemærkninger, som daværende Statssecretair Guldberg meddeelte over hans til Brug ved Underviisningen i de lærde Skoler udarbeidede Udtog af Dan-

marks, Norges- og Holsteens Historie, hvilket inden det udkom var blevet denne Statsmand tilstillet, ligesom det uden Tvivl har været efter hans Opfordring at hans Ven Suhm havde paataget sig dette Arbeide. I disse Bemærkninger beklagede Statssecretairen blandt andet, at Forholdene mellem Danmark og Norge vare blevne fremstillede, som om dette sidste evig var blevet forurettet af det første, der havde bragt det i et utilbørligt Afhængigheds Forhold. At han ogsaa ansaae dette for en i det Mindste i Norges Hovedstad udbredt Mening, sees af den Bøn, han tilføiede, at hans Ven vilde gjøre den fornødne Forandring uden at bekymre sig om „de foragtelige Christiania-Ræsoneurer". Paa Grund af Guldbergs Bemærkninger, forandrede Suhm de i den Henseende paapegede Steder, saavelsom flere, hvori Statssecretairen havde fundet, at Forfatteren, tildeels af en for vidt dreven Upartiskhed, havde stillet saavel de fiendtlige Forhold, som Staten havde staaet i, navnlig til Sverrig og de Gottorpske Hertuger, som de indre Retstilstande, i Særdeleshed dem, der vedkom Adelen og Bondestanden, i et Lys der ikke var skikket til at indgyde Ungdommen den varme Kjærlighed til Kongen og hans Huus og til Fædrenelandet, som skulde være den historiske Underviisnings Formaal*). Suhm var iøvrigt ingen Normand, ei heller af norsk Herkomst, men Norge havde stedse havt en særdeles Tiltrækning for ham. Han havde tilbragt nogle af sine tidligere Manddomsaar i Throndhjem, og der indgaaet et Ægteskab, hvilket ved Siden af den huuslige Lyksalighed, det havde skjænket ham, ogsaa havde bragt ham en meget anseelig Formue, der ei blot havde sikkret ham en aldeles uafhængig Stilling, men endog givet ham Midler til den mangesidige storartede Virksomhed for Videnskaberne, der havde gjort hans Navn saa hædret og elsket. Dog dette kunde ikke faae nogen væsentlig Indflydelse paa en saadan

*) See de af Nyrup efter Suhms Død udgivne Suhmiana, S. 347, 348—349, 351—353.

Mands Dom; han husede ingenlunde en snæver, til Norge indskrænket Patriotisme, han saae i alle de under Kongens Scepter forenede Lande et fælles Fædreneland, omfattede det Hele med sin Kjærlighed, og søgte navnlig i hiin Lærebog at indprænte de Unge, at Danske, Norske og Holstenere vare Brødre, der skulde leve og virke for den fælles Konge og det fælles Fædreneland. Han havde derhos givet ganske mærkelige Beviser paa særdeles Hengivenhed for den Tids Regjering. Han havde nemlig faa Dage efter Struensees Fald, i et Par til Kongen henvendte trykte Blade, som til sin Tid gjorde uhyre Virkning, bragt denne Folkets Jubel over „den herlige Nat“, som havde styrtet de Ugudelige, i hvis Hænder Magten var kommet, og bragt den i Deres, som vilde være Kongens bedste og paalideligste Raadgivere“*). Og ikke længe derefter havde han i et til hans „Landsmænd, Danske, Norske og Holstenere“ henvendt lidet Skrift**), med Hensyn til enkelte imidlertid fremtraadte Retninger i Regjeringen yderligere udtalt Fordømmelse over det Struenseeske Ministerium og Priis over det, som var kommet i Stedet; han gik heri endog saavidt, at han, i at omtale Behandlingen af den nylig henrettede Struensee, udhævede den Lemfældighed, man i flere Henseender skulde have viist mod denne grove Forbryder.

Suhms Domme over de indbyrdes Forhold mellem Rigerne have saaledes ingenlunde hidrørt fra et mod den fælles Stat eller dens Regjering fjendtligt Sind. Skjøndt vi ikke have de Ord, hvori han havde indklædt dem, saa er deres Hovedindhold dog givet ved Guldbergs Bemærkninger. Jeg kan iøvrigt ikke undlade her i Forbigaaende at bemærke det som noget ret betegnende for den Maade, hvorpaa man i den nyere Tid veed at opfatte og bedømme en ikke langt bortliggende, at man for faa Aar siden havde saa travlt med disse Guldbergs Bemærkninger, som indeholdende det klareste Be-

---

*) Suhmiana S. 1—4.

**) S. K., S. 51—76.

viis for dennes Fiendskab mod de fremskridende Retninger, der havde viist sig i den Regjering, som han havde været med at styrte. Dengang tumlede man især med Friheds- og Lighedsbegreberne og dømte Regjeringsmænd og Forfattere kun efter deres Nærmelse til democratiske Grundsætninger. Men kort efter trængtes denne Retning tilbage, og Alt skulde nu samle sig under Nationalverens Banner, saaledes at og den, der havde forseet sig mod hiin Retning, snart kunde faae Syndernes Forladelse. Under denne nye Retning burde Guldberg, hvis Regjering har ydet Nationaliteten saa store Tjenester, have Medhold baade mod Suhm og endnu mere mod Struensee, hvis Foragt for det danske Sprog ogsaa tydske Forfattere betragte som en utilgivelig Brøde hos den, der vilde paatage sig at regjere det danske Folk, medens „Fædrelandet" til hiin Tid vel deri havde fundet en Feil, men en saadan der var overskygget ved hans liberale Ideer, (der dog vare blottede for al Indsigt og praktisk Klogskab). Det er vist et aldeles skjævt Synspunkt, hvorpaa Nyrup i sin Tid havde stillet Sagen, ved at give fornævnte Bemærkninger Titel af „Bidrag til Censurens Historie under det Guldbergske Ministerium", men dette Spor have dog de fulgt, der have villet benytte disse Bemærkninger til Beviis paa Guldbergs Lyskye. Der behøves dog sandelig kun liden Dømmekraft, for at indsee, at her slet ikke var Tale om Censur i dette Ords sædvanlige Betydning. Selv den meest ubundne Trykkefrihed kan ikke betage Regjeringen Ret til, hvad der allerede er en Pligt, at vaage over Indholdet og Fremstillingen i de Bøger, hvorefter Underviisning gives i de offentlige Skoler. Navnlig maatte Guldberg have særdeles Kald til at paasee, at den danske Lærebog i Fædrenelandets Historie, der i Stedet for de hidtil brugelige i det latinske Sprog skulde indføres i de lærde Skoler, hvis Reform var gaaet ud fra ham, (Fdg. 11te Mai 1775 § 26 cfr. § 29) ikke indeholdt noget, som kunde virke til Skade for de Unges Fædrenelandskjærlighed, deres Hengivenhed for Konge og Regjering. Han kan gjerne have feilet i sine Domme

over de Statsindretninger og Retstilstande eller de historiske Begivenheder, hvori han ei var tilfreds med Suhms Fremstilling; jeg vilde maaskee, naar Suhms oprindelige Text var tilstede, ganske have givet ham Medhold i Sagen selv; i al Fald vilde jeg være hans Domme nærmere end Guldbergs. Jeg er og meget tilbøielig til at troe, at denne er gaaet for vidt i sin Omsorg for at faae de Grundsætninger, som Regjeringen hyldede, stærkt afprægede i den historiske Lærebog, der skulde indføres i de lærde Skoler. Jeg finder det fra flere Sider tilraadeligt, at Regjeringen holder Maade med denne Omsorg. Jeg har maaskee mere imod den Retning, som de i en Stat udkommende historiske Værker pleie at modtage fra slige Hensyn end de fleste andre. Men i Grundsætningen kan jeg ikke tvivle om at Regjeringen har at paasee, at der ei i de Lærebøger der gives Ungdommen i Hande, bibringes denne uforbeelagtige Meninger om Statsforfatningen og Statssammensætningen, eller om de Indretninger og Retstilstande, som findes i Staten og som Regjeringen finder det fornødent at vedligeholde, være sig fordi den anseer dem for i sig gode, eller fordi den anseer det for farligt at røre ved dem (saaledes som Guldberg gjorde med Hensyn til den daværende Landboelovgivning), eller om de ældre Regjeringshandlinger, hvori slige Indretninger og Retstilstande ere begrundede.

XXXV.

Skjøndt, som allerede bemærket, Omstændighederne efterhaanden havde saaledes forandret sig i Løbet af den omhandlede Periode, at der i sammes Slutning ikke nær var saamegen Betænkelighed ved at Norge blev inddraget under en almindelig paa Eiendommene lagt Skat, som der var ved dens Begyndelse, saa var der dog, efter hvad vi have udviklet, al Anledning til deri at iagttage den muligste Varsomhed og Lempelighed. Dette finde vi og af Regjeringen at være erkjendt, da den i 1802 saae sig opfordret til at udskrive nye

omfattende Skatter, uagtet Forholdene netop i de sidste Aar havde yderligere forbedret sig.

Med Hensyn til Hertugdømmernes Anpart, fandt vel ikke Vanskeligheder Sted af det Slags, som de norske Forhold frembøde. De vare uden Tvivl de meest velhavende Provindser i Riget; der yttrede sig heller ikke til hiin Tid mindste Spor til Utilfredshed eller Klage, og om end Skatterne sammesteds vare en Deel høiere end i Norge, saa stode de dog den Tid ligesaa meget under dem, der fandt Sted i Danmark. Det er først i de senere Tider, at Forholdene vare blevne saadanne, at der vel, under billigt Hensyn til den større Deel af de fælles Indtægter, der gjennem Hovedstaden indflyde i Danmark maaskee kan antages at være en ret god Ligevægt, men Overbebyrdelse for Hertugdømmerne finder ingenlunde Sted. Men til den Tid, hvortil vi nu føres hen, er det aldeles utvivlsomt, at Hertugdømmerne vare mindre beskattede end Danmark. Forholdene i Danmark og Hertugdømmerne vare og mere uensartede end de danske og norske, navnlig med Hensyn til de Eiendomme, om hvis Beskatning der kunde blive Tale.

Imidlertid vare der andre Sider, hvorfra der frembøde sig særdeles Vanskeligheder for nye Skatter paa de faste Eiendomme, baade i Danmark og i de øvrige Statsdele. Foruden den erkjendte almindelige Ufuldkommenhed ved alle nye Skatter paa Landeiendommene, at de virke en Forringelse i Eiendommens Salgværdie, og saaledes føre til et til Skattens aarlige Beløb, betragtet som Rente, svarende Capitaltab for den øieblikkelige Eier, var der hverken i den ene eller i den anden Statsdeel, en Maalestok, der paa en nogenlunde paalidelig Maade udtrykte Eiendommens indbyrdes Værdiforhold. De danske Jorders Ansættelse til Hartkorn af 1688 var vel grundet paa omhyggelige Opmaalinger og Undersøgelser af sammes Værdie, men i det siden forløbne lange Tidsrum, var der foregaaet saa store Forandringer med det til enhver Tønde Hartkorn hørende Jordtillæg, at Hartkornet kun ufuldkomment svarede enten til de forskjellige Eiendommes Indtægter eller til deres Værdie i Handel og Vandel, saa at en efter deres Skyldsætning udlig-

net ny Skat vilde have rammet Eiendommene i et meget ulige Forhold, altsaa vilde de, som allerede vare satte uforholdsmæssig høit, rammes altfor stærkt. Regjeringen fandt det saaledes urigtigt at lægge yderligere Skat paa det gamle Hartkorn. Men en ny Matricul var baade et høist vidtløftigt og tillige et bekosteligt Foretagende, det vilde derhos vække en Deel Uroe og Misforstaaelse trindt omkring i Landet. Dette var altsaa noget, hvortil Regjeringen ugjerne greb, saalænge det ei var givet, om ikke Staten maatte blive istand til at bestride dens Fornødenheder ved Hjelp af de allerede udskrevne Skatter, og den Tilvært som det kunde ventes at de indirekte Skatter vilde faae ved deres bedre Indretning, ved det tilforladeligere Opsyn, som man efterhaanden kunde vente og ved det større Forbrug, som den fremskridende Udvikling maatte medføre. Regjeringen var iøvrigt kommen til den velgrundede Overbeviisning, at den nye Skyldsætning ikke burde indvirke paa de allerede tilværende staaende Skatter, hvis Ulighed var blevet jevnet ved de med Hensyn til Eiendommenes samtlige Indtægter og Udgifter, og deriblandt Skatter, bestemte Kjøbesummer, Forpagtningsafgifter m. v. En ny Skyldsætning ansaaes derimod fornøden, naar Staten til Dækning af sine tiltagne Udgifter vilde gjøre Fordring paa yderligere Bidrag af Landets frugtbringende Eiendomme, men tillige maatte der udfindes en midlertidig Regel for Skattens Ligning indtil den nye Matrikul kom istand.

Men vilde det allerede med Hensyn til Danmark være urigtigt at fordele yderligere Beskatning af nogen Betydenhed efter den daværende Matrikul, saa vilde det have været endnu urigtigere at udskrive nye Skatter paa Landeiendommene i de øvrige Statsdele i Forhold til de der indførte Skyldsætninger. Den danske Matrikul var, som allerede bemærket, bygget paa en med Nøiagtighed udført almindelig Opmaaling og Taxation af al Jord og var kun, som Følge af de mange siden foregaaende Forandringer, blevet trængende til en Rettelse, medens Skyldsætningerne saavel i Norge, som endnu mere i begge Hertugdømmerne, vare byggede paa meget løsere Grund-

volde, og derhos forskjellige for de forskjellige Egne. Men ligesom der i disse Statsdele var større Trang til en nye Skyldsætning, naar forøgede Skatter skulde lægges paa Landeiendommene, saaledes vilde dette Arbeides Udførelse der have været vanskeligere og altsaa Udsigten til at erholde et tilfredsstillende Resultat svagere *).

En anden betydelig Vanskelighed laae i de Adkomster, i Følge hvilke en Mængde og det netop de meest indbringende Eiendomme vare fritagne for at bære de almindelige Landskatter. Denne Vanskelighed havde mindst at betyde i Norge, hvor forholdsmæssig faa Eiendomme vare i dette Tilfælde, og Jordskatterne derhos vare af liden Betydenhed. Baade i Danmark og Hertugdømmerne havde Sagen derimod en ganske anden Vigtighed. Det fandtes nu uovereensstemmende med Retfærdighed at betynge de øvrige Landeiendomme med forøgede Skatter, og derimod forskaane dem, som bedst vare istand til at bære dem. Hvad de Skatter angaaer, som allerede hvilede og i lang Tid havde hvilet paa Landeiendommene, var det vel i sin fulde retlige Orden, at de ved de hidtilværende Love hjemlede Befrielser bleve ved Magt; thi, som bemærket i 1ste Deel S. 280, vare disse Friheder saaledes tagne i Betragtning ved Erhvervelsen af deslige Eiendomme, at Eierne,

---

*) See om det ældre Skyldsætningsvæsen i Norge Schweigaards Statistik S. 47—50. Norge har iøvrigt faaet en ny Matrikul, hvis Resultater findes sammesteds i en Tabel S. 35, ligesom der S. 51 derom er givet en nærmere Forklaring; men da der nu i Norge ingen Skat til Staten hviler paa denne Skyldsætning, men den kun kommer i Betragtning med Hensyn til communale Ligninger, saa kan for Tiden de Uligheder, som der vist nok findes i samme, ikke være af indgribende Vigtighed, og selv om der igjen skulde blive indført en Landskat i Norge, kan den aldrig blive ansat høit. Hvad Skyldsætningen i Hertugdømmerne angaaer, haves udførlige Oplysninger i Falks Handbuch des Schleswig-Holsteinischen Privatrechts 3ter Theil S. 562—576 og de der anførte Skrifter, men disse vise netop, hvilken umaadelig Forvirring, der er i samme, hvilket og er almindelig erkjendt.

som saadanne, ikke havde mindste Begunstigelse fremfor dem, der havde erhvervet uprivilegerede Eiendomme. Men denne Betragtning fandt ingen Anvendelse paa de yderligere Bidrag, Staten under Forholdenes Udvikling maatte finde sig nødsaget til at gjøre til Borgerne. Disse maatte efter Retfærdighedens Fordring sættes i Forhold til den Evne, der viste sig til at bære Skatten. De vilde, til hvilken Classe et Jordbrug end hørte, for sammes Eier eller Besidder blive en ny Byrde, som han, ved at tilforhandle sig Jorden, fæste, forpagte den o. s. v., ikke kunde have taget i Beregning. At gjøre denne Betragtningsmaade gjeldende med Hensyn til de privilegerede Eiendomme i Danmark og Norge, kunde ikke have uovervindelige Betænkeligheder for den daværende Regjering. Denne var vistnok langt fra den Tanke, at Kongens ubundne Myndighed, som endog udtrykkelig var forbeholden i de vedkommende Privilegier, kunde retfærdiggjøre en vilkaarlig Behandling af disse. De Tilsagn, en Landsherre giver i Form af Privilegier, gaae netop ud paa, at de derved erkjendte Rettigheder kunne faae en saadan Fasthed, at Enhver derpaa kan stole, og navnlig skulde de Privilegier, som Frederik den 3die strax efter Enevoldsmagtens Indførelse gav de forskjellige Borgerklasser, tjene dem til et trygt Værn om de Rettigheder, som forhen skulde finde deres Beskyttelse i den da ophævede Forfatning. De Udtryk i fornævnte Privilegier, der viste at Kongens Enevoldsmagt ei derved skulde lide nogen Indskrænkning, kunde lige saa lidet, som den Bestemmelse i Kongeloven, at „Kongen kan undtage alt hvad og hvem han vil fra Lovens almindelige Befaling“ hentydes til en Forbeholdenhed om, efter Lune og Godtbefindende, at ophæve erhvervede Rettigheder; i saa Fald vilde ethvert Privilegium eller andet Retstilsagn indeholde en aabenbar Modsigelse. Meningen var derimod, at Kongen med afgjørende Myndighed kunde løse de Tvivlsmaal, der mulig kunde opstaae om et Privilegiums rette Forstaaelse, og ligeledes, naar det almindelige Bedste uomgjængelig maatte fordre det, vilde kunne gjøre Afændringer i dette. Men derved er det forudsat, at det vilde skee med det samvittighedsfulde og varsomme Hen-

syn til Retstilstandens Opretholdelse hvorpaa Folket ved Enevoldsmagtens Overdragelse i det Hele havde regnet. Man antog, at enhver Konge maatte indsee, at hans Styrke beroede paa, at han var Retfærdighedens upartiske Haandhæver, og kun i denne Tillid kunde et Folk, der havde Følelse for Ret og Frihed, have frivillig betroet sine Konger en Magt, som ingen forfatningsmæssig Medvirkning skulde være underkastet. Hiin Kongen tilkommende Myndighed maatte imidlertid være nok, for at han kunde indføre ovennævnte begrændsende Fortolkning af de Privilegier, der fritoge visse Landeiendomme for de sædvanlige Skatter. De Vedkommende kunde saa meget mindre derover besvære sig, som de i alle Tilfælde maatte erkjende, at Lovgiveren, saafremt han var uberettiget til at lade deres Eiendomme tage Deel i de nye Bidrag, som Statsfornødenhederne krævede, da baade kunde og burde, istedetfor at lægge det Hele paa de øvrige Landeiendomme, tye til andre Skatter, ved hvis Fordeling de bleve lige Vilkaar undergivne med Statens øvrige Borgere. Som bemærket oven S. 85—87 havde derhos Lovgiveren allerede ved Fdg. 13de Decbr. 1793 § 26, (cfr. Pl. af 15de Octbr. 1802) i en anden Henseende hjemlet en Forklaring angaaende Skatteprivilegiet, hvorefter dette fik en mindre Udstrækning, end Man hidtil i Almindelighed havde tillagt det, uden at dog Nogen kunde kalde denne Forklaring vilkaarlig, men tvertimod ved rigtig Overveielse maatte finde den velgrundet. Den samme Regjering vilde heller ikke kunne have nogen overveiende Betænkelighed ved at give Privilegierne den begrændsende Fortolkning, som vi oven have seet at Retfærdighed krævede. Dette er og det, som den gjorde i 1802, da den skred til nye Skatter paa Landeiendommene, og det samme vilde den vist og have gjort i 1798, 1799 eller hvilketsomhelst andet Aar i det Tidsrum, som vi her have omhandlet, forudsat at den allerede da havde fundet en saadan ny Beskatning nødvendig. Imidlertid var det den dog maaskee noget uhyggeligt at give Privilegiet en Fortolkning hvorved en Mængde Statsborgere, og det netop saadanne, hvis velvillige og tillidsfulde Imødekommen ved mange Leilig-

heder var vigtig til de store Reformers Fremme, som Regjeringen havde begyndt, kunde være tilbøielige til at troe at der ei skete dem deres fulde Ret. Det kan derfor vel være, at Regjeringen ogsaa med Hensyn til hiint Privilegium har fundet en Betænkelighed ved at udskrive nye Skatter, saalænge en bydende Nødvendighed ei var tilstede, men denne Betænkelighed har vistnok ikke været stærkere, end at den vilde have været overvundet, saafremt der ikke havde været Betænkeligheder af større Vægt.

Jeg har her omtalt den Skattefrihed, der til hiin Tid tilkom visse Landeiendomme, og siden blev forvandlet til en blot Skattelettelse, som et Privilegium. Man har i den senere Tid, for at angribe denne Frihed selv i den meget indskrænkede Skikkelse samme havde faaet, fundet Behag i at nægte den Egenskaben af et Privilegium. Jeg skal derfor ikke undlade endnu at antyde, hvorfor jeg desuagtet giver den dette Navn. Vel har jeg forhen givet en udførlig Forklaring herom, men jeg har ved denne, som ved mange andre Leiligheder, maattet erfare, at Paastande, som ikke blot ere blevne modsagte, men og paa en afgjørende Maade modbeviste, ligefuldt gjentages, som om de vare almindelig erkjendte Sandheder. Saavidt vides er den første Anledning til hiin Benægtelse taget af den Betænkning, som den til Prøvelse af adskillige Andragender om Foranstaltninger til Selveiendoms Udbredelse m. v. i de Roeskildske Stænder for 1844 nedsatte Comitee afgav over denne Sag. Uagtet denne med stor Styrke modsatte sig de Forslag, der vare gjorte om at den Hovedgaardseierne m. fl. tilstaaede Skattelettelse, retfærdigen kunde betages dem uden fuldstændigt Vederlag, saa indeholdt den dog, at den oprindelige Skattebefrielse der nu var blevet indskrænket til en Skattelettelse, ikke var tilstaaet de Vedkommende under Form af noget reelt Privilegium, og Comiteen yttrede sig, som om paa Grund deraf hiin Skattelettelse, skjøndt det vilde være ubilligt og under de nærværende Forhold endog uretfærdigt at ophæve samme uden Vederlag, dog ikke havde en saa kraftig Berettigelse, som om den havde havt sin Oprindelse fra et

egentligt Privilegium *). Dette blev strax benyttet af dem, som ønskede at faae hiin Rettighed ophævet, og herved fandt jeg som Kongelig Commissarius mig foranlediget til udførlig at udvikle, hvorledes den af Comiteen gjorte Bemærkning kun gik ud paa den Form, hvori Skattefriheden oprindeligviis var bleven tilstaaet Sædegaardseierne, men at denne dog gjennem en Række af Love var benævnet og behandlet som et Privilegium, og at den, naar ikke al Retfærdighed skulde tilsidesættes, maatte have alt det Krav paa Opretholdelse, som om et formeligt Privilegium havde været udfærdiget. Jeg gjorde derhos opmærksom paa, at der i al Fald var en Deel af det saakaldte frie Hartkorn, som havde sin Frihed fra et formeligt Privilegium, nemlig Grevskabers og Baroniers**). Men ogsaa hvad Hovedgaardseiernes Skattefrihed angaaer har jeg ved en anden Leilighed***), som jeg tør paastaae tilstrækkelig, oplyst, at den, skjøndt den ikke i den faste Bestemthed, som den fik i 1670 og 1682, blev givet i Skikkelse af et formeligt Privilegium, dog havde sin Rod i de strax efter Enevoldsmagtens Indførelse udstedte Privilegier, navnlig Adelens; kun at den først, i de i de nævnte Aar givne Bestemmelser, paa den ene Side erholdt den Begrændsning, uden hvilken den vilde have været til stort Afbræk for Staten, og paa den anden Side den Fasthed, hvorved den og blev betryggende for de Vedkommende. Denne Frihed, under de endelige Bestemmelser som den da omsider fik, blev desuden Sædegaardseierne kun tilstaaet, mod at en betydelig Indskrænkning paa den anden Side blev dem paalagt, nemlig at de ikke selv maatte bruge den større Deel af de til Eiendommene hørende Jorder, men skulde være pligtige at overlade dem til andre og det under bestemte betydelige Indskrænkninger ****).

*) See Roeskilde Stændertidende for 1844 S. 2857—2858.

**) l. c. S. 2917—2920.

***) See Landsthingstidenden for 1ste Session 1850 S. 3250—3283, 3287—3291, 3480—3487, 3495—3498.

****) Det er en mindre rigtig Forestilling, naar man troer, at Skattefriheb blev Sædegaardseierne tilstaaet som Vederlag fordi de have

Den blev derhos fra en Forret for en enkelt Stand forvandlet til en Eiendommen stedse følgende Egenskab; og tabte derved den for den statsborgerlige Lighed krænkende og for hele Udviklingen fordærvelige Natur, at binde de fleste af Landets større Eiendomme til visse Slægter. Efter hvad jeg saaledes har godtgjort, er jeg uden Tvivl aldeles beføiet til at betragte den omhandlede Rettighed, som et Privilegium. Skjøndt hiin Yttring i ovennævnte Comiteebetænkning, efter mit Skjøn, ikke har været ganske vel anbragt, er jeg dog uvis om, hvorvidt den har havt nogen virkelig Andeel i den Skjæbne det privilegerede Hartkorn har faaet. De, som nu have grebet hiin Indrømmelse, uden at ville gaae ind paa hvad den viiste, at det kun var en Formen vedkommende Bemærkning og at der ikke i Sagen selv var noget indrømmet, vilde maaskee, hvis de ei havde havt denne formeente Indrømmelse have rettet deres Angreb mod Privilegiers Gyldighed i Grundsætningen. I al Fald viste det sig paa Rigsdagen, at Man med al den Vægt, der blev lagt paa, at de Jorder, hvorom Forhandlingerne især dreiede sig, ikke havde noget egentligt

---

at indestaae for Bøndernes Skatter. Dette vilde i og for sig ikke have indeholdt mindste Anledning til at tilstaae dem nogen Begunstigelse; thi Eiendomsskatter maae efter Sagens Natur altid hvile paa Eieren, hvis Sag det er igjen at søge dem godtgjorte hos Brugerne. Godseiernes Stilling med Hensyn til Fæsternes Skatter er heller ikke egentlig den, at han indestaaer for samme, men han er ligefrem den som har at betale Skatterne og som igjen maa søge sin Regres hos Fæsterne, Forpagterne o. s. v. Men den Omstændighed, at Jordbrotten er pligtig at bortfæste sit Bøndergods, hvoraf han kunde gjøre en ganske anderledes fordeelagtig Anvendelse, var derimod vel Noget, der kunde foranledige Lovgiveren til at tilstaae ham en Begunstigelse, og i Forbindelse med denne Tvang kan og hans Ansvar for Skatterne faae nogen Betydenhed. Imidlertid er det dog ikke ene herfra Skattefriheden havde sin Oprindelse. Skjøndt jeg flere Gange forhen har oplyst det Utilfredsstillende i hiin sædvanlige Forestillingsmaade, er den uden Hensyn dertil oftere blevet paaberaabt som noget aldeles givet.

Privilegium, dog ved Sagens endelige Afgjørelse ingenlunde stillede de Befrielser, som uomtvistelig havde et Privilegiums Form, fordeelagtigere end de øvrige. I det nævnte Tilfælde var Grevernes og Friherrernes saakaldte Frihedshartkorn; men dette betog man Friheden uden alt Vederlag. Paa den anden Side havde Kjøbstadjorders Skattebefrielse aldeles ikke Begrundelse i noget der kunde kaldes Privilegium *), men disse bleve dog optagne blandt dem, som man afknappede mindst af hvad der vilde fordres til fuldstændig Erstatning, (see Loven 26de Juni 1850 §§ 4 og 8). Ogsaa bleve de Anordninger, der allerede havde begrændset den ældre Skattefrihed, paaberaabte som Beviis for, at den ingen Retsgrund havde, og at derfor den Erstatning, man tilstod, kun blev givet af Høimodighed, medens det dog, saavidt jeg skjønner, laae klart for Øinene, at just de Love, som havde begrændset Friheden, maatte inden for denne Begrændsning give den et forøget Krav paa at holdes i Agt.

Men, som allerede bemærket, vare dog de Tvivl, der kunde opstaae om de privilegerede Jorders Behandling ved Udskrivning af en ny Eiendoms-Skat ikke, med Hensyn til Kongerigerne, af den Betydenhed, at de kunde have holdt Regjeringen tilbage, hvis der ellers allerede i de sidste Aar af det forrige Aarhundrede havde været tilstrækkelig Opfordring til at paabyde en saadan Skat. Men, med Hensyn til de klosterlige og adelige Godser i de tvende Hertugdømmer havde Sagen større Vanskelighed. Her gik Spørgsmaalet egentlig ikke umiddelbar ud paa Skattefrihed eller Skattelettelse, men paa Skattebevillingsret, og ikke blot for deres Hovedgaardsjorder men og for Bøndergodset. En saadan var ved den Forsikkringsakt, som Christian den 1ste under Navn af Privilegier udstedte, da han lod sig vælge som Hertug til Slesvig og Greve til Holsteen og Stormarn, indrømmet Adelen i Forbindelse med disse Landes øvrige Stænder. Den derved stiftede Forfatning var vel efterhaanden blevet mærkeligt svækket under de langvarige fiendtlige For-

---

*) See herom Mandix om det danske Kammervæsen, S. 84—85.

hold mellem de to Fyrstehuse, der, efter Landenes Deling, skulde i Fællesskab føre Regjeringen over samme i Forbindelse med Stænderne, naar der handledes om Anliggender hvori deres Indvilligelse behøvedes, og den havde i et Aarhundrede ikke været i nogen Virksomhed. Men dog var hiin Akt, som Privilegium for Ridderskabet, stedse blevet erkjendt og ved Tronleiligheder i Almindelighed udtrykkelig stadfæstet af den nye Landsherre. Ridderskabet vedblev og stedse at tilegne sig den Ret, ikke at kunne lægges i ny Skat uden med dets Samtykke. Det havde ogsaa viist en vedvarende stadig Opmærksomhed paa enhver selv ubetydelig Skat, der rammede Samme, og ved enhver Leilighed fremført sine Modforestillinger, endog hvor det hverken var en egentlig personlig eller en Eiendomsskat, men en Afgift, der skulde erlægges ved en forefaldende Begivenhed eller i et bestemt Retsforhold, saasom den ved Fdg. 31te Mai 1781 *) paabudne $\frac{1}{4}$ pCt. Skat og den ved Fdg. 12de Septbr. 1792 foreskrevne Afgift af Arv; Afgifter, hvorfor end ikke Udlændinge kunde være frie i de Tilfælde, hvorfor de vare anordnede. Regjeringen havde heller ikke ved slige Leiligheder afviist Ridderskabets Modforestilling, som allerede i Grundsætningen ubeføiet, men kun, saavidt vides stedse uden nogen umild Udladelse, indskudt sig under de omhandlede Afgifters særegne Natur**). Visse Grene af denne Afgiftsfrihed, navnlig Toldfrihed og Stempelpapiirs Frihed, vare endog ved udtrykkelige Love gjentagne Gange blevne annerkjendte; ligesom og de Akter, hvorved den forrige Gottorpske Andeel af Holsteen i 1767 og 1773 blev overdraget den da regjerende Konge, indeholdt udtrykkelige Betingelser om at holde

*) See oven S. 57, der viser, at denne Frdg. saavelsom den under samme Datum for Norge udgivne kun i disse Statsdele indførte den Deel af den i Danmark tidligere paabudne $\frac{1}{4}$ Procent Skat, som skulde udredes af de i faste Eiendomme udlaante Capitaler, men intet indeholdt, der svarede til den i Forbindelse dermed Hartkornet paalagte Afgift.

**) See om alt dette i mit Skrift for Opretholdelsen af den danske Stat i sin Heelhed S. 91 og 97—98.

Prælater og Ridderskab ved de Friheder og Rettigheder, som de hidtil havde nydt. Det var saaledes at forudsee, at naar en betydende Skat blev uden Ridderskabets dertil erhvervede Samtykke paalagt de adelige Godser, vilde det ikke mangle paa Modforestillinger, som det ikke lod sig gjøre at møde paa samme Maade, som dem, der ved hine foregaaende Leiligheder vare indkomne. Paa den anden Side vilde det vistnok have været Uret, om der var bleven lagt en almindelig Skat paa al Eiendom i de forskjellige Statsdele, men betydelige adelige Godser i Hertugdømmerne derfra blevne undtagne; og at overlade det til Ridderskabet at bestemme, hvilken Andeel de vilde tage i Udgifterne til de Statsindretninger, hvoraf de fuldelig nøde godt, vilde og have været meget misligt. De samme Grunde, der, som foranført, talte for at de visse Jorders Besiddere i Kongerigerne tilsagte Friheder ikke burde være til Hinder for at disse indlemmedes i den nye Skat, synes saaledes og i det Væsentlige at maatte være anvendelige i Hertugdømmerne, skjøndt Privilegiernes Beskaffenhed og de historiskretlige Forhold vare i Meget forskjellige. Hvad i Særdeleshed Slesvig angaaer, var, naar det betragtedes særlig, Betænkeligheden vel heller ikke saa meget stor ved at gjøre den ovennævnte fra det almindelige Statsbegreb hentede Betragtning gjeldende. Der var, med Hensyn til dette Hertugdømme, Ingen, med hvem Kongen i nogen Maade deelte sin Souverainitet. Denne var, efterat Slesvig var kommet i de danske Kongers udeelte Besiddelse, ved en særlig Udfærdigelse for dette Hertugdømme endog udtrykkelig forbeholden i de paa Ridderskabets Privilegier meddeelte Confirmationer. I den Mellemtid, hvori Kongen var i udelukkende Besiddelse af Slesvig, men det Gottorpske Huus endnu besad en Deel af Holsteen, og ikke vilde opgive enten den det fratagne særegne Part af Slesvig eller dets Deel i begge Hertugdømmernes Fællesregjering, havde Kongen ogsaa udenvidere lagt Skatter saavel paa det i Slesvig bosatte Ridderskabs Personer, som paa Beboerne af dets Godser, hvilket navnlig var Tilfældet med den under 23de Septbr. 1762 udskrevne Kopskat. Men hvad den Deel af Ridderskabet angaaer, som hørte

hjemme i Holsteen, var Stillingen noget anderledes, thi ligesom de to sidste Omstændigheder ei mod dem kunde anføres, saaledes vare endnu de tydske Rigsretter ikke ophævede, til hvilke Undersaatterne i de tydske Lande kunde vende sig, naar de meente, at deres Rettigheder vare krænkede af Landsherren, det være sig ved Lovgivnings- eller Regjeringshandlinger. Vistnok var den tydske Rigsforfatning allerede til hiin Tid mærkelig svækket, men den bestod dog endnu, og navnlig var Rigsrettens Myndighed hverken ved Lov ophævet eller i Gjerningen sat ud af Virksomhed. Følgelig vilde Regjeringen, ved til hiin Tid at have villet indføre en Skat af den omhandlede Udstrækning, have udsat sig for en fortrædelig og vel ikke utvivlsom Rettergangstrætte med en Deel af Kronens Undersaatter. Det var saaledes fra den Side naturligt, at Regjeringen søgte saalænge som muligt at undgaae at udskrive en almindelig Skat.

Med Hensyn til den Deel, som Kjøbstæderne skulde tage i en saadan Skat, vare Vanskelighederne heller ikke ringe. Ogsaa for deres Beskatning maatte der dannes en ganske ny Grundvold; thi da af de tvende væsentlige Afgifter, som da hvilede paa de danske Kjøbstæders Indvaanere, Kopskatten og Consumtionen, den første ikke fandt Sted i Norge og den anden ikke i Hertugdømmerne, ligesom den i Norge var ansat til langt lavere Satser end i Danmark, saa var allerede dette i Veien for at søge det forøgede Bidrag af Kjøbstæderne ved en Forhøielse af ældre Afgifter, uden at tale om flere Aarsager, af hvilke det vilde have været aldeles utilraadeligt Men der behøvedes mange Overveielser for at finde en Maalestok, der kunde føre til en nogenlunde ligelig og taalelig Skatteforbeling mellem de enkelte Skatteydere, saa og for at komme til en nogenlunde rimelig Formodning om det Beløb, der kunde ventes udbragt ved en aldeles ny Kjøbstadskat, og for at kunne bedømme, hvorvidt derved et passende Forhold vilde fremkomme mellem Kjøbstad og Land, saa og imellem Kjøbenhavn og de øvrige Kjøbstæder.

XXXVI.

Her seer man da en Deel af de Tvivlsmaal og Vanskeligheder, som maatte frembyde sig for Regjeringen, naar den henvendte Tankerne paa en saadan almindelig Skat, som kunde give den de fornødne Midler til kraftig at paaskynde den Grundfæstelse af Landets Penge- og Finantsvæsen, som den havde for Øie. Der er mig aldeles intet bekjendt om, hvorvidt Regjeringen allerede da har tænkt paa en saadan Skat, og hvilke Betænkeligheder, der da havde holdt den tilbage. Men ved at sætte mig ind i Forholdene, saaledes, som de da vare, og ved Siden deraf nøiagtig og i deres Enkeltheder at overveie de Skatteforordninger, som udkom i 1802, er det mig klart, at den har havt Øie for alle fornævnte Vanskeligheder. Vel indeholde disse Anordninger tillige Opløsningen. Men foruden at det vist i mange Dele kun var Nødvendigheden, der bragte Regjeringen til at hvile ved denne Opløsning, hvis Ufuldkommenhed den uden Tvivl heel vel har indseet, saa var der i den korte Tid, der laae imellem, foregaaet Meget, som betog Betænkelighederne en Deel af deres Vægt, medens det paa den anden Side gav Opfordringen til at gribe ind en forøget Styrke. Denne mærkelige Forskjel i Stillingen, saaledes som den i 1802 var blevet og saaledes som den var til den Tid, hvori det paastaaes at Regjeringen havde forsømt at indføre de nye Skattepaabud, ønsker jeg ret at man skarpt opfatter. Man vil da, om jeg ikke feiler, komme til den Erkjendelse, at Sagens Behandling baade til den ene og til den anden af disse Tidspunkter vidner om det sikkre Blik, hvormed den daværende Regjering har vidst at overskue Forholdene.

I Præmisserne til Forordningerne af 1ste Octbr. 1802 og 15de Decbr. s. A. anføres to Grunde, som havde sat Kongen i den Nødvendighed at paabyde en almindelig Skat. Den ene er, at de overordentlige Foranstaltninger til Fædrelandets Beskyttelse, som Kongen under den lange Krig i Europa havde maattet føie til Landets og dets Handels og Søfarts Beskyt-

tælse, ikke havde kunnet bestrides ved de imidlertid paabudne overordentlige Afgifter, den anden at de stigende Priser paa alle Nødvendigheder ogsaa havde iøvrigt bevirket en Forøgelse i Statens Udgifter. Men til den Tid, hvori Skattepaabudene maatte være fremkomne, naar Depositokassesedlerne skulde være blevne overflødige, vilde disse Grunde ingenlunde have havt den Vægt, som de nu havde faaet, og endnu mindre vilde de da have fundet den Anerkjendelse i Folkets Bevidsthed, hvorpaa der nu kunde gjøres Regning. Med Hensyn til den førstnævnte Grund kan det være nok at erindre, at Fiendtlighederne med England i 1801 vare komne imellem, hvilke havde medført adskillige Millioners Udgifter, og i Særdeleshed sat Regjeringen i den Nødvendighed at benytte Depositosedlerne udenfor deres oprindelige Bestemmelse, og det i et Omfang, der maatte betage den det vel og allerede forud noget tvivlsomme Haab om, uden at lægge nye Byrder paa Undersaatterne at finde Midler til igjen at inddrage disse Sedler og paa nye forfølge sin Plan til at skaffe Landet et fast Pengevæsen. Hvad den anden Grund angaaer, da er det S. 114 bemærket, hvilken ganske overordentlig Forhøielse af Kornpriserne der indtraadte nu netop med Overgangen i det nye Aarhundrede. Disse vare iøvrigt allerede i de to nærmest forudgaaende Aar (1798 og 1799) betydelige, men foruden at de dog bleve langt tilbage for dem, som ethvert af de første 7 Aar i dette Aarhundrede bragte, kunde et Par Aars noget høie Priser ikke komme i Betragtning til at begrunde en blivende Forholdsregel som den omspurgte.

Det var først ved deres Vedvaren og fortsatte Stigen at de fik en betydende Indflydelse paa alle andre Priser. Nathanson har paa to Steder*) anført, hvorledes netop i de første Aar af dette Seculum Priserne hævede sig saavel paa andre Landets Produkter, som og paa mangfoldige af de Varer, der kom fra Udlandet. De der anmærkede Priser paa flere af disse Artik-

*) S. 783 og 817.

ler vil Man maaskee finde paafaldende saavel i Sammenligning med de nuværende, som og med dem, der havde fundet Sted nogen Tid tilbage; men det mærkelige Omslag i Priserne, som just til den Tid foregik, er mig fuldkomment i Erindring. Det var Gjenstand for en ganske almindelig Opmærksomhed, og var navnlig meget føleligt for Embedsstanden, hvis allerede knappe Lønninger bleve uforandrede. Men lignende Forhold fandt og Sted med Hensyn til Huusleie, Folkeløn og de forskjellige Arter Haandværksarbeide m. fl. Bemeldte Forfatter bemærker vel, at Arbeidslønnen og Haandværkernes Dagløn paa ingen Maade steg i Forhold til de overordentlig høie Priser paa Livets Fornødenheder, medens han dog anfører, at ogsaa Huusleien steg meget. Det forholder sig uden Tvivl ganske rigtigt, at al Arbeidsløn ikke just steg i samme Forhold som Fødevarerne. Det er det sædvanlige og naturlige, at Arbeidslønnen ikke strax saaer en tilsvarende Forhøielse, naar Livets Fornødenheder stige, men naar de høie Priser paa disse vedligeholde sig, ville dog Arbeidspriserne efterhaanden sætte sig i Ligevægt dermed, forsaavidt der ikke i en eller anden Arbeidsgreen er Overflødighed af Arbeidere, eller Efterspørgslen af dette Arbeide betydelig aftager, ligesom Fabrikarbeider, der ere beregnede paa Afsætning til Udlandet, langt fra ikke altid kunne holdes i en til Livsfornødenhederne svarende Priis.

Den omhandlede Priisstigen gav dobbelt Berettigelse til nu fremfor i den nær foranliggende Tid at paabyde Skatter. Medens de høiere Priser nødvendigviis maatte medføre forøgede Statsudgifter, bleve og de vigtigste Skatteyderes Midler til at betale derved forøgede. I Særdeleshed kunde det, under disse høiere Priser, ikke blive vanskeligt for Landmændene at betale noget mere i Skat, end hvad de før havde betalt; men ogsaa om de øvrige Skatteydere gjaldt omtrent det samme. I Særdeleshed kunde de af disse, som den i 1802 paabudne Skat umiddelbar rammede, nemlig Huuseierne, ordentligviis holde sig skadesløse hos Leierne, der endog umiddelbar ved Fdg. bleve tilpligtede for deres Deel at erstatte den nye Skat, hvorfor Eierne saaledes kun stode i Forskud. For

Mængen, hvis Indtægter allerede forud vare knapt tilstraakke, var Afgiften vistnok følelig, men den kom dog ikke i noget høit Forhold til de øvrige Udgifter, som han havde at tilveiebringe. Iøvrigt var og i de faa Aar, der ligge imellem de to Tidspunkter, som vi sammenligne med hinanden, den Kræfternes Udvikling, som var tilsigtet ved de foregaaede Forbedringer i Lovgivningen om Landboevæsnet, Told- og Handelsvæsnet, m. m., baade herved og ved de vedvarende og tildeels endog tiltagne fordeelagtige Conjuncturer for Handel, Søfart og Afsætningen af vore Produkter, skredet en Deel frem, og Folket var saaledes nu bedre istand til at taale forøgede Skatter end tidligere.

Hr. Nathanson troer endnu at burde dadle, at de nye Skattepaabud ikke traadte i Kraft inden de første 3 Aar af dette Aarhundrede, i hvilke Udgifterne aarlig vare stegne saa betydeligt*). Jeg skal ikke lægge Vægt paa, at de den 1ste Oktbr. 1802 og 15de Decb. s. A. paabudne Skatter allerede maatte tilsvares fra førstnævnte Dag, eller paa den Omstændighed, at Priserne dog ikke endnu i bemeldte 3 Aar vare komne saameget i Veiret, som i de nærmest paafølgende. Det er aabenbart, at det kun var efterat de forhøiede Priser havde faaet en vis Fasthed og en ikke ringe Grad af Indgriben i alle offentlige og private Forhold, at Regjeringen derved kunde lade sig bestemme til at lægge nye betydelige Skatter paa Landet. Der behøvedes og en ikke ringe Tid til grundig at gjennemarbeide en Sag, der var saa rig paa vanskelige og betænkelige Forviklinger, og derhos var af saa indgribende Vigtighed.

XXXVII.

Efter alt hvad der er udviklet om Forholdene i den omhandlede Tid, er der vistnok ingen Føie til at gjøre Regjeringen nogen Bebreidelse, fordi den tøvede saalænge, inden den

---

*) S. 506.

fred til de omfattende Skattepaabud, som ved to Forordninger af 1ste Octb. 1802 bleve udskrevne i begge Kongerigerne og ved Fdg. af 15 Decbr. næstefter i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen. Ogsaa turde det være oplyst, at der nu baade var indtraadt en indlysende Nødvendighed af at skaffe Statskassen en betydelig Forøgelse i dens Indtægter, og at ligeledes Forholdene havde saaledes forandret sig, at Folket maatte være istand til at bære forhøiede Afgifter. Foreløbig bemærkes iøvrigt, at der under førstnævnte Dato endnu udkom tre andre Skatteanordninger. Den ene paabød for de danske vestindiske Øer en Afgift af faste Eiendomme og sammes Production, for at der ogsaa af bemeldte Øer kunde faaes et passende Bidrag til de stegne Statsudgifter. Dette Bidrag svarede til de Afgifter, der til samme Tid bleve paalagte Eiendommene i Moderlandet, men de særegne Forhold i Colonierne medførte, at den Deel af samme, der skulde falde paa Jordeiendommene, blev fordeelt mellem Arealet og det Product det til enhver Tid gav, og at Bygningsskatten blev ansat høiere. Der kan ingen Tvivl være om, at Colonierne, efter de daværende Forhold, meget godt kunde taale disse Afgifter; og at de billig burde tage Deel i den nye Skattebyrde, som det fandtes fornødent at lægge paa Statens Hovedbestanddele, kunde saa meget mindre være tvivlsomt, som de, hvad Præmisserne og udtale, havde foraarsaget en Deel af de betydelige Udgifter, som Staten havde havt i Anledning af Krigsforholdene i Europa. Men over denne mindre vigtige Deel af den nye Beskatning skal jeg ikke videre indlade mig. To af hine Forordninger, den ene for Kongerigerne og den anden for Hertugdømmerne, indeholde blot en Forandring i de ovenfor S. 107 berørte overordentlige Skibsafgifter, som under Krigen bleve paabudne til nogen Erstatning for de til Flagets Beskyttelse trufne kostbare Foranstaltninger. Uagtet Europa i det Øieblik havde Fred, blev det efter Finantsernes Tilstand fornødent at lade denne Afgift vedblive, dog med nogle lettende nærmere Bestemmelser. Den saakaldte Extraafgift, der i Almindelighed hvilede paa alle saavel Indførsels- som Udførsels-

Varer, navnlig og de ellers toldfrie, med 1½ Procent af Værdien, vedblev og i mange paafølgende Aar, hvori det for en stor Deel atter blev fornødent at anvende betydelige Bekostninger af foranførte Slags, og iøvrigt Finantsernes Tilstand ei tillod dem at give Slip paa denne Indtægt; ligesom og i dette Tidsrum Søehandelen blev bebyrdet med andre Afgifter. Først ved de under 1ste Mai 1838 deels for Danmark deels for Hertugdømmerne udkomne almindelige Forordninger angaaende Tolden blev denne Afgift aldeles ophævet, efterat den forhen ved Placat 3die Novbr. 1819, Fdg. 27de Decbr. 1820 og Placat af s. D. allerede havde været sat ud af Kraft med Hensyn til de vigtigste Udførselsartikler.

Men det er alene de tvende førstnævnte Hovedanordninger af 1ste Octbr. 1802, og Fdg. 15de Decbr s. A., hvorved vi have at dvæle, for, som allerede bemærket oven S. 121 at gjøre det ret indlysende, at den Opgave, som Regjeringen ved disse med stor Omhu udarbeidede Anordninger søgte at løse, var forbunden med saa betydelige Vanskeligheder, at den med god Føie ikke derpaa indlod sig i en forudliggende Tid, hvori de Grunde, der talte mod en saadan nye Beskatning, havde større, og de der talte for samme, mindre Vægt, end de fik saaledes som Forholdene havde stillet sig i 1802.

Betragte vi nu for det Første Skattebeløbet for hvert af Statens Hovedbestanddele, da var det saa meget mindre muligt at forvisse sig om en fuldkommen Forholdsmæssighed deri, som det, efter hvad vi have udviklet, var nødvendigt at lægge de nye Skatter paa de faste Eiendomme og bygge disse paa en ny Grundvold, der maatte blive meget forskjellig i de forskjellige Statsdele, uden at det var muligt forud nøiagtig at beregne Beløbet. Hvad i Særdeleshed den Deel af den nye Skat angaaer, som skulde svares af Jordbruget, saa er det forhen viist, at det fandtes uforsvarligt at lægge de ældre Skatteligningsnormer til Grund, men nye Matrikuler vare naturligviis ikke blot meget bekostelige men og vidtløftige Arbeider, der krævede flere Aar. Det fandtes nu for det første hvad Danmark angaaer, at Skatten foreløbig og indtil den kunde

anlægges efter den nye Matrikul maatte for Hovedgaardsjorder, Præstegaardsjorder og andre saakaldte privilegerede Jorder sættes i Forhold til Arealet og den forskjellige Værdi, hvilken for visse Grændser, blev sat paa hver Tønde Land. For Bondejord antoges det hidtilværende Hartkorn at burde foreløbig bruges som Maalestok, men saaledes at det i Forhold til en Vurdering indenfor bestemte Grændser blev sat høiere eller lavere i Skat. Derhos bleve og Jorderne middelbar bebyrdede ved en særlig Afgift, der blev lagt paa Tienderne, ikke efter deres Ansættelse til Tiendehartkorn, hvorefter der alt hvilede nogen Skat paa de tvende Tiendens Dele, (Konge og Kirke-Tienden) men efter det tiendeydende Hartkorn, med nogen Forskjel efter Maaden hvorpaa Tiende ydes.

I Norge blev derimod Afgiften bestemt efter en særlig Vurdering paa hvert Jordbrug, uden at enten Arealet eller den ældre Skyldsætning kom i nogen lovbestemt Betragtning; dog blev der sat en vis Grændse for Værdisættelsen, ligesom ethvert Jordbrug, der blev ansat til Værdie af 150 Rd. eller derunder, blev fri for Afgifter. Tienden, og det baade Korn- og Fisketienden (hvilken første dog efter Fdg. 31te Juli 1801 overalt var forvandlet til fast aarlig Afgift i Korn eller Penge), blev ligeledes belagt med en vis Afgift for hver Rigsdaler som den indbragte. Iøvrigt blev ved Forordningens § 27 en Deel af de forhen paa de norske Landeiendomme hvilende Afgifter ophævede, mod en Forhøielse i den saakaldte Leilændingsskat, hvilken Forhøielse for de forskjellige Distrikter bestemtes efter forskjellige Regler, men at der i det Hele hermed var forbunden nogen Afgang i de Kongelige Intrader, indlyser dog af Forordningens Indhold. Ogsaa blev ved § 28 en anden ældre Afgift, der dog ei har kunnet være af betydeligt Beløb, eftergivet uden noget Vederlag. Om nogen ny almindelig Matrikulering er der ei Tale i den norske Forordning, kun indeholder § 26 en almindelig Forbeholdenhed for Kongen om at forhøie eller nedsætte Afgiften for de forskjellige Jordbrug, hvis den nu benyttede Maalestok i Tiden maatte vise sig at være mindre beqvem.

For Hertugdømmerne blev den hele Jordskat foreløbig, og indtil en ny Matrikul der kunde indføres, ogsaa hvad Bondejord angaaer, lagt paa Arealet efter den Værd der sattes paa samme. Dog skulde Brugerne af enhver Tønde Land opdyrket eller til Dyrkning opbrudt Jord, i hvis Sted i Marsken en Demat skulde træde, uden Hensyn til nogen Værdsættelse, eller til hvilken Classe af Jord den end hørte, svare en bestemt aarlig Afgift (3 Schilling = 9⅜ Rbß)., men Vurderingen tjene til Regel for den yderligere Afgift, der betragtedes som den egentlige Grundafgift, og for de laveste Taxter var ringere end hiin almindelige Afgift, men for de høiere taxerede oversteg samme. Iøvrigt vare udenfor Marsken Grændserne for den Taxt der kunde sættes paa hver Tønde Land Hovedgaardsjord, lige med de for Danmark bestemte, lavest 50 Rd. høiest 100 Rd. Men paa Marsken, hvor som meldt iøvrigt en Demat, der i Udstrækning kun er $\frac{11}{13}$ Tønde Land, skulde træde i Stedet for dette Maal, skulde Taxten kunne gaae til 150 Rd. og dermed ogsaa Afgiften, iberegnet de 3 Schilling, der svaredes uden Hensyn til Værdien, gaae over de 14 Schilling, som baade i Danmark og andetsteds i Hertugdømmerne var det yderste, indtil 9 Schilling for Demat, der som sagt i Maal endog er en Deel mindre end 1 Td. Land*). For andre end Hovedgaardsjorder og visse Arter af Jorder, som deraf sattes ved Siden, altsaa navnlig for Bondejorder, tillod derimod Forordningen en lavere Ansættelse, indtil det halve af den for bemeldte Jorder hjemlede Grundafgift, hvilken ved denne laveste Nedsættelse faldt ned til 1 Schilling, og altsaa blev tilligemed Brugsafgiften 4 Schilling. Om Tiendeafgift var der ikke Tale i Hertugdømmerne, hvor Tiende kun finder Sted i det nordlige Slesvig og der ordentligviis i Overeensstemmelse med

*) Ved Fdg. af 4de Juli 1813 § 13 blev dette særegne Skattemaal for Marsken ophævet og reduceret til Tønde Land, der fra den Tid ogsaa blev Maalestokken i bemeldte Egne, dog uden at den høiere Taxation sammesteds iøvrigt bortfaldt.

enkelte locale Bestemmelser eller Vedtægter udgjør en mindre Andeel af Avlen end i Danmark.

Det er kjendeligt, at Lovgiveren, langt fra ved den nye Skat at ville søge nogen Udjevning for det Skatterne i Norge stode lavere end i de øvrige Statsdele, har fundet Anledning til selv i denne nye Skat, navnlig hvad Landeiendommene angaaer, at tage Hensyn til den mindre Skatteevne, som bemeldte Riges Jorder have. Men i hvilket Forhold denne Skat er kommet til at staae til den, der blev paalagt Landeiendommene i Danmark og Hertugdømmerne, er mig ikke bekjendt. Af Schweigaards Statistik S. 35 og 56 sees, at Jordtaxationen efter Fdg. 1ste Octbr. 1802 med Tillæg af de Taxationer, der efter Fdg. 6te Mai 1812, § 23, bleve optagne over de Jordbrug, der ei vare anslaaede over 150 Rd. og derfor ved Forordningen 1802 undtoges, men dog vare af den Betydenhed, at der kunde fodres mere end to Køer paa samme, havde beløbet noget over 25½ Millioner Sp.; hvilken Ansættelse er fremkommet af den i Courant foregaaede ved efter Myntforholdet til Species at fradrage ⅕, saa at de i førstnævnte Valuta have udgjort noget under 32 Millioner*). Som Schwei-

---

*) Ved Rigsbankens Grundlæggelse antoges det dog, at Bank-Heftelsen i Norge vilde udgjøre omtrent 9 Millioner, mod circa 19 Millioner i Danmark og circa 14 Millioner i begge Hertugdømmerne, af hvilke 9 Millioner Jorderne efter ommeldte Taxationsbeløb, kun vilde have givet omtrent de to. Men efter Fdg. 9de Juli 1813 skulde ikke alene som i Danmark Tiender og Bygninger bære Bankheftelse, men dertil kom og Skove, Sangbrug og Bjergværker, (§§ 5 og 6) ligesom og Bjergstaden Kongsberg, skjøndt fritagen for Bygningsafgift, skulde underkastes Bankheftelse (§ 4). Regjeringen har saaledes indseet, at de 9 Millioner, som den dog fandt at være det mindste som de norske Bankheftelser burde udgjøre i Forhold til den Heftelse, der blev lagt paa de øvrige Statsdele, ei kunde udkomme uden ved at medtage de værdifulde Eiendomme, som Norge havde uden for dem, der vare Gjenstande for Skatten af 1802. Hvorvidt det beregnede Beløb ved Hjelp deraf kunde udkomme, har ikke viist

gaard bemærker ere disse Taxter deels paa Grund af Forordningens egne Bestemmelser, deels paa Grund af Eftergivenhed i Udførelsen, satte overmaade lavt. Beløbet er ogsaa meget langt fra det, som Taxationen udgjorde i de øvrige Statsdele, nemlig i Danmark henved 137 Millioner og i Hertugdømmerne nærved 125 Millioner Courant (respective omtrent 219 og omtrent 200 Millioner i Rigsbankpenge). Men ved Taxationsbeløbet er endnu ikke Afgiftsbeløbet givet. Foruden at det ikke vides, hvor stor en Andeel i dette Beløb de efter Frdgn. 6 Mai 1812 tilkomne Taxationer (hvilke efter de da foregaaede Skatteforhvielser i de øvrige Landsdele ikke kunde komme i Betragtning ved Sammenligningen) have havt, saa kan Forholdet i Afgiftsbeløbet ingenlunde udledes af Forholdet i Taxationsbeløbet, da Reglerne for Afgifterne vare meget forskjellige. Det er ikke uvigtigt, at det store Antal Landbrug, der bleve anslaaede under 150 Rd., hvilket svaret til 1 Tønde Hartkorn med laveste Taxt, ved den norske Forordning bleve undtagne, medens de mangfoldige meget ringere Landbrug her i Landet ei vare frie, og det er af den Omstændighed, at Lovgiveren i 1812 paabød under en vis Forudsætning at inddrage disse Jordbrug, og at de ligeledes ved Forordningen for Norge af 9de Juli 1813 bleve medtagne til Bankhæftelse, sandsynligt, at Afgangen for det Slags Jorder ei har været ganske ringe. Paa den anden Side kunde det synes, at de i den norske Forordnings § 13 bestemte Afgifter stode i et temmelig stort Forhold til Taxationssummen. Dette Forhold var imidlertid ikke lige paa de forskjellige Trin af Værdiansættelserne. Af et Jordbrug af 150 til 200 Rigsdalers Værdi var den nemlig 1 Rd. 18 ß, men siden steg den kun med 36 ß for hvert 100 Rd., dog at der indtil 400 Rd. gaves Tillæg for hver 50 Rd. men kun med 18 ß. Naar ved Siden af den Afgang, der var for Jordbrug, som

---

sig, da den norske Frdg. af 9de Juli 1813, uden at Bankheftelserne vare berigtigede, blev hævet ved Lov 14de Juni 1816 og den nye Bank funderet paa en ganske anden Maade.

e bleve ansatte over 150 Rd., tillige tages Hensyn til at nogle ældre Afgifter ved Forordningen bleve eftergivne eller lettede, vil man neppe sætte Beløbet af den ved Frdgn. 1ste October 1802 for Norge paabudne Jordskat for lavt, naar man beregner den til omtrent ¼ Procent af det totale Taxationsbeløb, eller med nogen Forhøielse og Afrunding, til 100,000 Rd., og da det udgjorde i Danmark omtrent 385,000 Rd. og i Hertugdømmerne omtrent 224,000 Rd., saa vilde vel Beløbet af bemeldte Afgift for Norge være meget for lavt i Forhold til den i de øvrige Statsdele paabudne, hvis Folkemængden ligefrem skulde være Maalestok, men den kan maaskee dog i Forhold til Indtægterne af Sammes Landeiendomme have staaet høit nok. Det maa ei heller oversees, at den norske Forordnings § 8, for at dog Norges betydelige Skoveiendomme skulde faae en passende Deel i den nye Skattebyrde, fastsatte en Afgift ved Trælasts Udførsel, der skulde betales i Forbindelse med Trælasttienden. Man er herved gaaet ud fra den Grundsætning, som Lovgivningen i det Hele fulgte ved Beskatningen for Norge, i dette Rige for en Deel at søge den Indtægt, som i de andre Statsdele blev ydet af selve Jorden, gjennem Afgift paa Productionen, navnlig paa Skoveffecter ved deres Udførsel. Hvormeget bemeldte Tillægsafgift til Trælasttienden har udgjort vides ikke, men den er naturligviis i de Opgaver, vi for det følgende Aar have af Norges Indtægter, gaaet ind under dette Riges Toldindtægter, som netop i disse Aar hævede sig høist betydeligt.

I Norge blev og ligesom i Danmark Afgift lagt paa Tienden. Dens Beløb vides ikke; det kan maaskee antages, at denne Skats Beløb i begge Kongerigerne har staaet i samme indbyrdes Forhold som Jordskatten; thi vel var paa den ene Side den Penge- eller Kornafgift, hvormed Korntienden i Overeensstemmelse med Frdgn. 31te Juli 1801 var afløst overalt i Norge, i det Hele lavt ansat, men paa den anden Side var der i Norge og Fisketiende, hvoraf Afgift skulde svares. Forholdet til Danmark bliver saaledes neppe forandret, idetmindste ikke synderligt, derved, at Tiendeafgiften maa medreg-

nes. Derimod maa denne Afgift nødvendigviis tages i særlig Betragtning, naar der spørges, hvorledes Forholdet stiller sig til Hertugdømmerne, hvor denne Afgift ikke fandt Sted, og altsaa Jorderne, der saa godt som alle vare tiendefrie, tillige burde gjøre Fyldest for den Skat, som de danske Jorder havde at yde gjennem Tienderne. Da denne Tiendeafgift, der saaledes som den var paabuden i Danmark ved Frdgn. 1ste October 1802 udgjorde 46,065 Rd., maa lægges til den umiddelbare Jordskats Beløb, saa bliver det hele Skattebeløb ogsaa ikke saa ganske lidet høiere for Danmark, sammenlignet med Hertugdømmerne, end Forholdet i Folkemængden vilde have medført.

Lovgiveren har aabenbar ikke lagt det an paa, at der navnlig i den Deel af Skatten, der faldt paa Landbruget, skulde finde et til Folkemængden aldeles svarende Forhold Sted mellem Norge og de øvrige Statsdele. Ligesom det Nysanførte viser, at det blev langt fra, at et saadant Forhold udkom, saa turde det og fremgaae af det forhen Udviklede, at det ingenlunde havde været retfærdigt eller forstandigt at efterstræbe det. Sandsynligere er det, at et saadant Forhold har været tilsigtet mellem Danmark og Hertugdømmerne. Med Hensyn til Hovedgaardsjorder ere Bestemmelserne, som vi have seet, aldeles tilsvarende paa det nær, at Beskatningen paa Marsken ligesaavel paa dette Slags Jorder som paa de øvrige Jorder, navnlig Bønderjorder, kunde gaae høiere, men hvilket hidrører fra Marskernes overordentlige Frugtbarhed, hvormed Jorderne inteitsteds i Danmark kunne sættes i Lighed. Den særlige Tiendeskat i Danmark var uden Indflydelse paa Forholdet, forsaavidt Hovedgaardsjorder angaaer, thi disse og de øvrige Jorder, som den danske Forordning satte ved Siden af dem, ere med enkelte Undtagelser tiendefrie, og hvor en saadan Undtagelse indtraadte, maatte Jorden naturligviis faae en tilsvarende Nedsættelse ved Taxationen. Med Hensyn til de øvrige Jorder, da have derimod Reglerne saavel for Burderingen som for Beskatningen været altfor forskjellige, til at det Forhold, hvortil de vilde lede, lod sig beregne med Nøiag-

tighed. Da, som foran bemærket, det danske Hartkorn, skjøndt efter de store Forandringer, der ei blot ved Dyrkningsflid, men og som Følge af Skoves Ryddeliggjørelse, Mosers Udtørring og paa mange andre Maader vare foregaaede med de dertil hørende Jorder, ikke længere svarede til disses indbyrdes Værdiforhold, dog i det Hele ikke var en ganske forkastelig Maalestok, saa fandt Lovgiveren det forsigtigere at begrændse den midlertidige Værdiansættelse af Bønderjorder (der i sin Tid skulde afløses ved en ny Matrikul) ved visse til Hartkornsstørrelsen knyttede Bestemmelser. Navnlig vilde i Jylland, hvor ofte et meget stort Areal ligger til 1 Tønde Hartkorn, Taxationen let være blevet for vilkaarlig og have paaført Brugerne en for stor Beskatning, hvis denne var skeet blot efter Tønde Land; og herved vilde det i Frdgn.. 15de December 1802 for Hertugdømmerne satte Minimum af 25 Rd. = 40 Rd. mangensteds være blevet meget for høit. I Hertugdømmerne fandtes derimod de forrige yderst forskjellige Skyldsætninger aldeles ikke brugelige som Maalestok for en ny Skat, ligesom Jordens Beskaffenhed sammesteds ogsaa var funden at tilstede det nylig nævnte Minimum. Men det blev en umiddelbar Følge af Reglernes Forskjellighed, at Resultaterne ikke kunde blive eensartede, og det er ikke underligt, hvad der skete, at Vurderingsbeløbet for Hertugdømmernes Jorder blev forholdsviis høiere end for Danmarks, men at derimod Afgiftsbeløbet forholdt sig omvendt. Det første Forhold er alt angivet S. 168; hvad det sidste angaaer, da blev derimod Beløbet af Jordskatten i Danmark omtrent 385,000 Rd., men i Hertugdømmerne kun omtrent 224,000 Rd., altsaa for Danmark noget høiere end i Forhold til Folkemængden, der nu nærmest er som 5 : 3. Men naar hertil lægges Tiendeafgiftens Beløb i dette, 46,065 Rd., saa bliver Forskjellen endog temmelig betydelig, og denne Afgift bør uden Tvivl i denne Sammenligning medregnes; thi uagtet den ikke udredes af Jordbrugerne som saadanne, saa gaaer den dog middelbar af Jordens Indtægter, ligesom det og er klart, at den tiendefri Jord har en forholdsmæssig høiere Værdie, der

før, at den maa kunne bære ogsaa den Tiendeskat, der svares af tiendepligtige Jorder. Vil man end tage Hensyn til, at de Embedsmænd, som lønnes med Tiende, før en Deel fik Tiende-Afgiften erstattet i den daværende Embedsskat (Frdgn. 1ste Oct. 1802, § 26, cfr. Fdn. 15de Decbr. s. A. § 8), saa kunde det dog ikke være uden en mindre betydende Deel, som af den Aarsag skulde gaae ud af Beregningen. Skjøndt Regjeringen ikke med Nøiagtighed kunde forudsee, at Forholdet vilde stille sig som foranført, saa har dog vist Sagen været saa nøie og grundig prøvet af veløvede Dine, at den maa have tænkt sig det i al Fald som en Mulighed, at Forholdet vilde faae den Retning. Naar man seer hen til det Forhold, der findes mellem Satserne for Byhningsafgiften i Danmark (Kjøbenhavn ikke medregnet) og i Hertugdømmerne, hvorom nærmere Forklaring vil blive givet i det Følgende, kunde man ledes til at troe, at Lovgiveren, med Hensyn til de Fordele, Danmark har af at Sædet for den almindelige Regjering findes sammesteds, har anseet det billigt, at dette Kongerige skulde bære en noget større Deel af Skatten. Men i alt Fald kan det antages, at man har i denne Betragtning fundet en Grund til, i Tvivlstilfælde, heller at sætte Skatten lidet for lavt end for høit for Hertugdømmerne.

Det er en ganske mærkelig Forvirring i Opfatningen af Forholdet mellem Arealet og det efter Frdgn. 1ste Octbr. 1802 taxerede Hartkorn, der har ligget til Grund for de bekjendte Tiedemannske Udregninger af en Overbebyrdelse, som Hertugdømmerne skulde have lidt ved den nævnte Skatteregulering, og som den Slesvigske Stænderforsamling for 1844 har taget for gode Varer. Navnlig er Man gaaet ud fra den grundforkeerte Forudsætning, at de høiere Vurderinger af 1 Tønde Hartkorn Bønderjord, hvormed Afgiften af det Slags Jord stiger efter Fdg. 1802, forudsatte Jorder af udmærket Godhed, og den laveste Hartkorns Værdie derimod Jorder af ringeste Slags, en Forudsætning, hvorved man og kom til det Resultat, at der i den hele Fremgangsmaade var en fuldkommen Tankeløshed, hvorved og tildeels enkelte Jordeiere i Danmark vare blevne

heilig forurettede. *) Det er aabenbart, at Hartkornsansættelsen, efter sin Bestemmelse, maa ved Jordtillæggets Størrelse have udjevnet Forskjellen i Jordernes Beskaffenhed, og det er endog det naturlige, ligesom det ved den nye Matrikul ideligt viste sig, at den Tønde Hartkorn, der paa Grund af Jordernes ringere Naturbeskaffenhed havde et stort Areal, havde i Tidernes Løb, ved Hjelp af Jordernes Forbedring, faaet en større Værdie, end den Tønde Hartkorn, hvortil der, paa Grund af Jordens fortrinlige Beskaffenhed, kun hørte et lidet Areal. I den bemeldte Stænder i 1846 meddeelte finantsielle Udvikling af Sagen er den Vildfarelse, hvorfra Beregningen er gaaet ud, opløst, og Stænderne derhos henviste til de oven angivne Talstørrelser for Afgiftsbeløbene i Danmark og Hertugdømmerne, som ganske umiddelbart afgjorde Spørgsmaalet, saa at den Mand, der ved hiin Bedrift erhvervede sig Navn af Hertugdømmernes Regnemester, kunde have sparet alle de Anstrængelser, hvorved han indviklede sig i saa synderlige Vildfarelser, naar han blot vilde have seet paa de Tal, der laae for Alles Øine. Det er imidlertid en Feiltagelse, naar det i et nylig udkommet Skrift, i Henhold til hiin finantsielle Udvikling, siges, at Eiendommene i Slesvig og Holsteen kun vare taxerede til lidt over Halvdelen mod Jylland og Øerne. **) Taxationerne kom, som vi have seet, hinanden meget nærmere og saa nær, at Hertugdømmerne virkelig vilde (i det mindste forsaavidt Folkemængden forudsættes at være den rette Maalestok for den indbyrdes Beskatning) have været overbebyrdede, hvis Afgiften havde staaet i et bestemt eensformigt Forhold til Taxationerne, men da den er fastsat efter ganske særegne og for Danmark og Hertugdømmerne forskjellige Regler, ligesom der og for selve Taxationerne vare forskjellige efter den forskjellige Beskatningsmaade afpassede Regler, saa kan Skattefor-

*) See 2ter Beilagenheft zu Zeitung für die Verhandlungen der vierten Schleswigschen Ständeversammlung S. 621—624.

**) See Wegeners Bidrag til Danmarks Historie i det 18de og 19de Aarhundrede. S. 70.

holdet ingenlunde udledes af Taxationsforholdet. Derimod er det vist, at Taxationsbeløbet blev Reglen for den siden paabudne Bankhæftelse, og at derfor Hertugdømmernes Eiendomme kom til at bære denne i et større Forhold end det, hvori de ellers toge Deel i Statens Byrder, dog ikke nær til i et saa stort som de oven angivne Tal kunde antyde, i det i Danmark ogsaa Tienderne bleve ansatte til Bankhæftelse, og det til omtrent 35 Millioner. *)

Som bekjendt blev den ved Frdgn. 1ste Octbr. 1802 valgte foreløbige Maalestok for Jordskatten i Danmark allerede opgivet ved Frdgn. 15de April 1818, længe førend den nye Matrikul blev indført. Men det er i dette Skrifts 1ste B. S. 320—321 samt 322—323 forklaret, hvorledes dette kun havde sin Oprindelse derfra, at de Misforhold, hvorfor den ikke var fri, under Pengerepræsentativernes fortsatte Nedværdigelse og den særegne Maade, hvorpaa Lovgiveren, under denne forvirrede Tilstand, bestemte de i Navnebeløb mangfoldig forøgede Skatter, som til den Tid bleve fornødne for nogenlunde at bøde paa Betalingsmidlets dybt sjunkne Værd, havde faaet en ganske an-

*) Skjøndt det er aldeles utvivlsomt, at baade Tiendeskatten og Bankrenten af Tienderne maa tages i fuld Betragtning, naar Danmarks og Hertugdømmernes Byrder skulle stilles mod hinanden, saa hører den Sum, hvortil de ere ansatte til Bankhæftelse, ikke egentlig til de ved Frdgn. 1ste Octbr. 1802 paabudne Vurderinger, og er derfor ikke indbefattet i den oven S. 168 omhandlede Vurderingssum. Tiendeafgiften blev nemlig ikke grundet paa nogen Vurdering, men udredet efter Tønder tiendeydende Hartkorn, hvorimod dens Værdi ved Frdgn. 9de Juli 1813 blev bestemt til Regel for Bankhæftelsen, og det dog ikke ved nogen Vurdering, men ved almindelige Lovregler. Det er iøvrigt vist, at Tienden, som allerede blev noget uforholdsmæssigt beskattet ved Frdgn. 1ste Octbr. 1802, blev i et endnu større Forhold ansat for høit til Bankhæftelse. See mit Skrift „For Opretholdelsen af den danske Stat i dens Hjelhed", S. 292, Note, og nærværende Værks 1ste B. S. 323—325. Maaskee der ved denne høie Ansættelse af Tienderne toges Hensyn til, at Danmarks og Hertugdømmernes Bankhæftelser derved i det Hele kom i et noget bedre Forhold.

den Betydning end den, hvorpaa der ved Forordningens Udarbeidelse kunde være tænkt. Hiin Maalestok kan derfor ligefuldt, med Hensyn til dens oprindelige Bestemmelse, have været ret vel betænkt. Og i Hertugdømmerne er den lignende Maalestok, som der blev indført ved Frdgn. 15de Decbr. 1802, ei allene blevet vedligeholdt med Hensyn til den derved bestemte Skat og den Forhøielse, den senere havde faaet, forsaavidt denne endnu er blevet ved Magt, men man har endog ordentligviis benyttet den i en Mængde Anordninger om visse Afgifters Ligning. Stænderne have ei blot deri været enige, men de have endog selv dertil givet Anledning. *) Og ligeledes er ved andre Leiligheder, hvori de danske Anordninger have brugt Hartkornsansættelsen som Maalestok for en Landeiendoms Beskaffenhed, Ansættelsen til Rytte- og Brugsskatten lagt til Grund i de tilsvarende Anordninger for Hertugdømmerne, see, til Ex., Frdgn. 15de Mai 1834 for Østifterne, § 16, for Jylland, § 15, for Hertugdømmerne, § 14. Forskjellen kan neppe søges deri, at enten Skatten selv eller Værdiesættelsen, saaledes som den blev indrettet ved Frdgn. 15de Decbr. 1802 for Hertugdømmerne, var mindre ufuldkommen end den tilsvarende i Danmark; tvertimod var der ved selve Skattereguleringen uden Tvivl en særegen Ufuldkommenhed i den ovenmeldte almindelige Pengeafgift, som Frdgn. 15de Decbr. 1802 lagde paa enhver Tønde Land uden Hensyn til dens Værd, hvilket og derfor blev rettet ved Frdgn. 9de Juli 1813 § 13, der forenede de tvende i Frdgn. 1802 foreskrevne Afgifter, og ansatte hele Afgiften i et stadigt Forhold til den efter Fdg. af 1802 satte Værd paa alle Landeiendomme. Men Grunden maa søges deels i den Omstændighed, at bemeldte Maalestok dog ledte til et langt bedre Forhold end den gamle Plovtaxt, og at den ved Frdgn. 15de Decbr. 1802 § 22 bebu-

---

*) Førstegang ved deres Forslag til Fordeling af de ved Stænderforsamlingerne og Stændervalgene foraarsagede Omkostninger, hvilke Forslag ligge til Grund for Patenterne af 31te Octbr. 1837.

dede nye Matrikul for Hertugdømmerne aldeles har været stillet i Beroe, men deels og i den Omstændighed, at den Omvæltning, som den slette Cours havde her i Danmark foraarsaget i Forholdet mellem gamle og nye Skatter, og hvorved Trangen til Forandring blev fremkaldt, ikke havde fundet Sted i Hertugdømmerne.

XXXVIII.

Det var heller ingen ringe Vanskelighed at udfinde en Beskatningsmaade, hvorved det forøgede Bidrag til Statsfornødenhederne kunde i et passende og billigt Forhold tilveiebringes af Kjøbstædeiendommene. Som bekjendt valgtes der en Afgift paa det bebyggede Rum, hvilken iøvrigt baade i Danmark og i Hertugdømmerne ogsaa omfattede saadanne Bygninger paa Landet, der enten vare indrettede til Beboelse for Kjøbstadbeboere eller til saadanne Næringsbrug, der komme overeens med Kjøbstadnæring. Det er let at opvise Mangler, som vare forbundne med denne Beskatningsmaade. Det er klart, at Forordningens Grundtanke, at Afgiften skulde staae i Forhold til den Indtægt, Bygningerne kunde give af sig, ikke fuldkomment kan opnaaes, men at der hverken i Hensyn til flere Kjøbstæder indbyrdes, eller til de forskjellige Bygninger i en og samme Kjøbstad, kan være noget stadigt Forhold mellem Bygningernes Omfang og den Indtægt, samme kunne give. I Særdeleshed maatte Skatten falde noget haardt paa tilbagegaaende Kjøbstæder, hvis under gunstigere Forhold opførte Bygninger lidet søgtes enten til Kjøb eller til Leie. Og selv i de bedste Byer, navnlig i Hovedstaden, gives der en Mængde mindre vel indrettede eller mindre fordeelagtigt beliggende Bygninger, der ingenlunde saa vel som de, der ere bedre indrettede og findes i de behageligere eller nærsommere Gader, kunne bære Skatten, og hvoraf det følgelig blev vanskeligt for Eieren at faae Beløbet dækket hos Leietagerne, enten umiddelbart eller ved en tilsvarende Forhøielse af Leien. I en Tid, hvori Tilstanden i Kjøbenhavn i det Hele var trykket, føltes dette temmeligt levende; blandt andet hørte til den

Tid ogsaa de meest anseelige Bygninger, hvilke netop kun lidet søgtes, til dem, hvoraf Eieren ikke var istand til at faae Afgiften erstattet af Leietagerne, paa hvem den dog efter Forordningens Hensigt skulde hvile. Udenfor Kjøbenhavn blev dog ikke det Rum, en Bygning indtog, gjort til eneste Maalestok for Afgiften, men denne tillige lempet efter Bygningernes formodede Værdie, som antoges udtrykt ved deres Forsikkring i Brandkassen (forsaavidt Afgiften kunde blive at udrede af de uforsikkrede Bygninger ved en Vurdering efter de for Brandforsikkringen gjeldende Regler), og i Overeensstemmelse hermed bleve Bygninger af mindre betydelig Værdi lavere, tildeels meget lavere, ansatte, og meget ringe Bygninger (de under 200 Rd., taxerede) aldeles forskaanede. Men skjøndt dette vistnok i det Hele indeholdt en billig Lempning, saa er det dog klart, at heller ikke Forsikkringsbeløbet frembyder en nogenlunde sikker Maalestok for den Indtægt, der kan faaes af en Bygning. Saadanne Ufuldkommenheder ved en Afgift kunne imidlertid ikke ligefrem gjøre Udslag mod samme. Det er ikke muligt at finde en Afgift, som rammer Alle i lige og billigt Forhold; der er ingen, hvorved der jo lader sig eftervise store Uforholdsmæssigheder, men derfor kan Spørgsmaalet om en Afgifts Tilraadelighed ikke besvares assondret, den kan kun bedømmes i Sammenligning med andre Afgifter, der vilde blive nødvendige, naar den forkastedes. Og fra denne rigtige Standpunkt maa Bygningsafgiften uden Tvivl ansees for en ret vel valgt Beskatningsmaade. Efter hvad oven S. 126-129 er bemærket, vilde en almindelig Kopskat, Indtægts- eller Classeskat have medført endnu større Ulemper. Nogle af disse kunde vel have været undgaaede, naar der var blevet lagt et vist Beløb paa enhver Bye, som denne ved Fordeling paa dens Indvaanere skulde tilveiebringe; men og heri vilde det have været meget vanskeligt at træffe og bevare et nogenlunde billigt Forhold, og derhos vilde det i Udførelsen have ført til mangehaande Besværinger og fortrædelige Vanskeligheder. Alt dette vilde især have vist sig ved Anvendelsen paa de forskjellige Hovedbestandele, hvoraf den danske Stat da var sammensat. Den Indretning

Bygningsskatten fik ved Fdg. 1ste Oct. og 15de Dec. 1802 er og meget at foretrække for den, som lignende Skatter have andetsteds, t. Ex. den engelske Vinduesskat, ligesom den under 6te Mai 1812 forsøgte Beskatning efter det cubiske Maal fandtes mindre hensigtsmæssig, og derfor ved Fdg. 17de April 1816 blev ombyttet med et Tillæg til Arealskatten. Det taler og meget til Fordeel for denne, at der i den lange Aarrække, hvori den nu har været sat i Kraft, saa godt som ingen Afændring i dens Beskatningsform er fundet fornøden. *)

Hvad det Forhold angaaer, hvori denne Skat vilde komme til at falde paa de forskjellige Landsdele, saa kunde det

*) Vel have de Holsteenske Stænder i 1844 indgivet et Andragende om en saadan Omordning (Ständezeitung 2tes Beilagenheft S. 527—530). Men naar det fremstilles som en Hovedindvending, at Bygningsskatten stedse stiger ved nye Bygninger og Bygningsudvidelser, medens Landskatten ikke forøges ved tiltagen Cultur, saa turde dog denne Forskjel have sin gode Grund i Beskatningsgjenstandenes forskjellige Natur. Medens den størst mulige Fasthed er ønskelig i Beskatningen af Landeiendommene, saa ligger det i Kjøbstadeiendommenes Natur, at ingen paa samme lagt Afgift kan have en saadan Fasthed (naturligviis med Undtagelse af Kjøbstadjorder), og at de Afgifter, der lægges paa samme, helst bør staae i Forhold til Grundenes Benyttelse. Bygningsskatten er og saavel i sin Natur som efter Lovgiverens Hensigt en paa Brugeren faldende Skat, medens Skatten paa de produktive Eiendomme ikke kunne andet end komme den til Byrde, der paa den Tid, Skatten udskrives, er Eier (cfr. Eunomia 2 B. S. 489—490). Selve Andragendet viser, hvorlidet Bygningsskatten er til Hinder for nye Bygninger og Bygningsudvidelser. De øvrige Anker, der sammesteds førtes over Bygningsskatten, angik nogle af Rentekammeret med Hensyn til adskillige Enkeltheder givne Resolutioner, hvilke Anker størstedeels turde være lidet grundede. I den Slesvigske Stænderforsamling for 1844 indkom et Andragende i foranførte Retning, men blev allerede ved den indledende Behandling afviist med 26 Stemmer mod 12 (Schleswigsche Ständezeitung für 1844, S. 507—524). Ei heller have de til Stænderne for Jylland indkomne Andragender angaaende Forandring og Nedsættelse i Bygningsskatten nydt Fremgang.

synes, at det uden videre vilde blive som det burde, naar Afgiften overalt blev sat efter de samme Regler. Dette er dog ikke ganske ubetinget skeet, idet Forholdenes Forskjellighed medførte, at den billige Lighed ikke kunde opnaaes uden nogen dertil svarende Lempning i Reglen. Saaledes var det vistnok med god Grund, at Forordningen satte andre Regler for de Kjøbenhavnske Bygninger, end for de øvrige. De lavere Satser, Afgiften med Hensyn til disse sidste har for Bygninger, hvis Forsikkring ei gaaer over 4000 Rdlr. (= 6400 Rbd.) vilde have været ligesaa betydningsløse i Kjøbenhavn, som de andetsteds havde en omfattende Indflydelse, og navnlig ere til Lettelse for den efter Formodning ikke formuende Deel af Indvaanerne, der eie ubetydelige Bygninger, hvilke de ordentligviis selv bruge. Ei heller vilde Forsikkringssummen ved Hjelp af andre Bestemmelser af Størrelserne kunnet blive en nogenlunde passende Maalestok for Skattens Ansættelse i Kjøbenhavn; thi det kan ikke som Regel antages, at de Kjøbenhavnske Bygninger, der kun have en Assurance af nogle faa tusinde Rigsdaler, betale sig mindre vel, end de høiere forsikkrede. Naar i Kjøbenhavn Afgifterne ere forskjellige for den Deel af Bygninger, der kan regnes til Forhuus, og for den, der hører til Side- og Baghuse, denne Forskjel derimod ikke gjøres andre Steder, men paa den anden Side mange Dele af Bygninger, der i Kjøbenhavn ere indbefattede under Afgiften, andetsteds ere undtagne, saa har det vistnok ogsaa en ret god Begrundelse i de forskjellige Bygningsforhold, skjøndt det ikke er vanskeligt at opgive enkelte Tilfælde, hvori Forskjellen ikke har meget for sig. Iøvrigt var der vel med Hensyn til alle Bygninger udenfor Kjøbenhavn temmelig Overeensstemmelse, men den var dog ikke fuldkommen. Navnlig var der i Beskatningens Udstrækning en Deel Forskjeller mellem Norge og de øvrige Statsdele. Den vigtigste var, at ingen Landbygning i Norge var inddraget under Beskatningen, og at endog Bjergstæderne vare fritagne; blandt disse Kongsberg med en Befolkning af omtrent 10,000, saa at Undtagelsen ei var uden betydelig Følge. Men disse Lempninger have uden Tvivl

kelte forhen afgiftsfrie Bygninger, nemlig de, hvis Forsikkring var mellem 125 og 200 Rdlr., nu kom ind under Afgiften, og at i Almindelighed alle Bygninger, der ikke havde den Assurance, hvormed den høieste Sats indtræder (over 4000 Rdlr.), kom ind under en høiere end den hidtil værende. Saaledes gik uden for Kjøbenhavn den Afgiftslettelse, som indeholdes i Myntfodens Forandring, tildeels (dog langtfra ikke aldeles) tabt ved de høiere Satser, der fulgte af Brandforsikkringens nominelle Forhøielse; hvorimod dette Tilfælde aldeles ikke fandt Sted med Hensyn til Kjøbenhavn. Men Forholdet blev atter noget forandret i samme Retning, da ved Frdgn. 17de April 1816 den ved Frdgn. 6te Mai 1812 i Stedet for den ophævede Kopskat paabudne Ildstedsskat blev forandret til en Forøgelse af Bygningsskatten med dens oprindelige Beløb; thi ogsaa dette Tillæg fik den nylig nævnte Egenskab, for Kjøbenhavn kun ligefrem at være det samme Navnebeløb i Rigsbankpenge, som Bygningsskatten, med sin oprindelige Størrelse, var i Courant, men andetsteds med de Forhøielser, der, som forklaret, fulgte af Beskatningens Forhold til Assurancen. Dette udviser sig tydelig i Finantsloven for Finantsaaret 1ste April 1850 til 31te Marts 1851, hvorefter Bygningsskatten for Kjøbenhavn bliver 199,000 Rbd. og for de øvrige Kjøbstæder 171,500 Rbd., saa at den første, uagtet de tilkomne $\frac{3}{4}$, endog forholder sig betydelig mindre til den sidste end oprindelig. Dette forandrede Forhold har vist allerede for en Deel sin Grund i, at den senere Tids Bygninger efter deres Beskaffenhed ere blevne høiere forsikkrede end de ældre, hvilket bliver uden Indflydelse paa Bygningsskatten i Kjøbenhavn, der blot er sat efter det bebyggede Rum uden Hensyn til Taxation eller Assurance, ligesom det og turde være, at Provindsialkjøbstæderne i det Hele ere nok saa tiltagne i Bygninger som Kjøbenhavn; men den ovenudviklede Forandring i Henseende til Assurancernes Beregning har dog ikke været uden Vigtighed, den maa indvirke paa Beskatningen af enhver Bygning uden for Kjøbenhavn, hvis Assurance er under 6400 Rbd. = 4000 Rdlr. Courant.

Bygningsskatten af Kjøbenhavn med tilhørende Forstæder m. m. forholder sig saaledes for Tiden til den, som udredes af de øvrige Kjøbstæder, omtrent som 20:17, medens Folkemængden forholder sig i et omvendt Forhold omtrent som 5:6. Men naar man regner efter Assurancebeløbene, findes Kjøbenhavn ingenlunde overbebyrdet ligeoverfor de øvrige Kjøbstæder. Disse sidstes Assurance udgjorde efter Regnskabet for Halvaaret fra 1ste October 1849 til 31te Marts 1850, 42,753,280 Rbd. For Kjøbenhavn var Forsikkringssummen derimod, d. 30te Septbr. 1850, 56,778,650 Rbd. og hertil maa lægges Forsikkringsbeløbet for Forstæderne og de øvrige bebyggede udenbyes Grunde, hvilke ei høre under Stadens, men under Landbygningernes Brandforsikkring, medens de dog lige med selve Staden tage Deel i at udrede dens Bygningsskat; men Forsikkringssummen for de udenbyes Bygninger udgjorde, efter Landbygningernes Brandforsikkrings-Regnskab for det nævnte Halvaar 3,705,460 Rbd. Dog kan det bemærkes, at der under den Kjøbenhavnske Assurance maaskee indbefattes forholdsmæssig flere af det Slags Bygninger, der, som offentlige, ere fritagne for Bygningsskat, end under de øvrige Kjøbstæders; men det er dog uvist, hvorvidt det strækker sig dermed.

Forordningen af 1ste Octbr. 1802 har vist heller ikke været uheldig i at træffe Kjøbstæderne og Landet i et passende Forhold. Efter Mandix om det Danske Kammervæsen S. 115 udgjorde Skatten paa Jorder og Tiender 431,061 Rd. 57 ß., hvoraf dog 7183 Rd. 93 ß. ere for Kjøbstadjorder; for Landbygningerne udgjorde Bygningsskatten, som allerede bemærket, efter samme Skrifts S. 133, 14,793 Rd. Naar man nu lægger den næstsidste Sum til Kjøbenhavns og samtlige andre Kjøbstæders forenede Bygningsskat, oprindeligviis 110,859 Rd., bliver Forholdet nogenlunde svarende til Folkemængdens.

Hvor meget Bygningsskatten oprindeligviis udgjorde for Hertugdømmerne er mig ikke bekjendt. Men naar man forudsætter, at Fremgangen i Bygning har været omtrent lige der og her, saa kan det indbyrdes Forhold nogenlunde udregnes af de kundgjorte Regnskabsoversigter. Derefter udgjorde den i

1846 for Danmark 386,116 Rbd. 13 ß. og for Hertugdømmerne 161,126 Rbd. 49½ ß., begge Steders Landbygninger og deri indbefattede*). Men for herfra at slutte til det oprindelige Forhold maa der bemærkes, at Bygningsskatten deels, som anført, ved Fdg. 4de Septbr. 1809 har for Kjøbenhavn faaet et Tillæg af ¾, deels at der overalt blev, i Følge Pl. 17 April 1816, tillagt ligesaameget, som Skattens oprindelige Beløb, til Erstatning for den derved ophævede Ildstedskat, der i 1812 blev sat i Kopskattens Sted, hvilket Tillæg naturligviis bortfaldt i Hertugdømmerne, hvor Kopskatten vedblev. Det er altsaa kun $\frac{4}{10}$ af Bygningsskattens Beløb for Kjøbenhavn 188,784 Rbd. 77 ß., og Halvparten af dens Beløb for de øvrige Kjøbstæder og for Landet 197,568 Rbd. 64 ß., altsaa ialt omtrent 166,000 Rd., der kan komme til Sammenligning. Men derimod kan man heller ikke med Hensyn til det oprindelige Forhold stille det hele Beløb af Bygningsskatten i Hertugdømmerne; thi medens det der gik over fra Courant til Rigsbankpenge med Tillæg af ⅔, gik det her i Riget kun over Daler for Daler, hvorhos dog, som bemærket, Skatten i de mindre Kjøbstæder og paa Landet fik nogen Forhøielse derved, at de Assurancesummer, der bestemme Overgangen til en høiere Sats, fik Tillæget for Myntfoden, men Overgangssummerne dog bleve uforandrede i Rigsbankpenge. Saaledes kan en nøiagtig Beregning ikke gjøres, men det kan dog ikke feile, at der uagtet den ovenberørte Forskjel i Afgiftssatserne baade har været og endnu er en temmelig Ligevægt; thi hvad den Omstændighed angaaer, at den oprindelige Skat i Hertugdøm-

---

*) Sammenligning kan ei anstilles med Hensyn til Kjøbstæderne alene; thi Regnskabsoversigterne udvise, at der var fra Amter, Landskaber og Godser i Hertugdømmerne indkommen en forholdsmæssig meget større Deel end i Danmark fra Amtstuerne, og dette kan kun hidrøre derfra, at de tildeels betydelige saakaldte Flækker i Hertugdømmerne, der iøvrigt næsten ganske ere at ansee som Kjøbstæder, ikke have Magistrat, men høre under Amterne, og saaledes ikke i Oversigterne ere affondrede fra de Amter, hvortil de høre.

merne ved sin Overgang til Rigsbankpenge fik det til Myntforskjellen svarende Tillæg af $\frac{3}{8}$, for Danmark derimod gik over Daler for Daler, saa kan dette ikke komme videre i Betragtning, da dette er udjevnet ved de øvrige Skatteforhold. Mærkeligt er det derimod, at der er en saa stor Forskjel mellem Afgiftsbeløbet i Holsteen og i Slesvig, idet det nemlig for det sidstnævnte Hertugdømme i 1846 kun udgjorde 54,721 Rbd. 61 ß., for det første derimod 106,409 Rbd. 93 ß. Men dette hidrørte naturligviis fra Stædernes og de paa Landet eller i Flækkerne værende afgiftspligtige Bygningers større Betydenhed i Holsteen end i Slesvig, hvilket desuden i andre Henseender er nok saa høit beskattet som Holsteen*).

XXXIX.

Af alt det Foranførte sees, at der vare mangehaande og betydelige Vanskeligheder forbundne med at træffe en retfærdig Ordning af den nye Skat; og det er allerede deraf meget forklarligt, at Regjeringen holdt sig tilbage, saa længe Trangen til en saadan Skat ei var blevet mere indlysende end den var endnu i de sidste Aar af det forrige Seculum. Men endnu vigtigere Betænkeligheder turde indeholdes i de oven S. 149—158 udviklede Forhold.

Jeg antager vel, at Regjeringen ikke har fundet de Tvivl, som den Hovedgaardene og adskillige andre Classer af Jorder i Kongerigerne tillagte, dog allerede noget indskrænkede, Afgiftsfrihed kunde fremkalde, at være af saa stor Betydenhed, at den derved vilde have ladet sig holde tilbage fra at paabyde en ny ogsaa disse Jordklasser medtagende Skat, naar den først havde overvundet de Betænkeligheder, som der fra andre Sider kunde være imod en saadan. Ligesom jeg, i Henhold til det

---

*) See min Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov m. v. S. 471—472. „For Opretholdelsen af den danske Stat" o. s. v., S. 214—215, cfr. S. 113.

oven S.150-151 anførte, finder den Grundsætning, som Frdgn. 1ste Octbr. 1802 i saa Henseende antog, indlysende retfærdig, saaledes var der heller intet, som kunde træde i Veien for Kongens Myndighed til at fortolke de Privilegier, hvorom her var Tale, i Overeensstemmelse med hvad han saaledes fandt at være det Rette. Det kunde heller ikke være uden Virkning paa dem, som ellers kunde være stemte til Utilfredshed, at to Medlemmer af Statsraadet, der tillige stode i Spidsen for de to Regjeringscollegier, hvis Stemme her maatte være den vigtigste, selv hørte til de største Besiddere af privilegerede Jorder, samt af andre Gjenstande, der nu, udenfor de hidtil gjeldende Regler, bleve betydelige Beskatninger undergivne. Baade Finants-Ministeren, Grev Schimmelmann og Rentekammer-Præsidenten Grev Reventlov vare nemlig, som bekjendt, Besiddere baade af betydelige privilegerede Jorder og af Tiender, hvilke ligeledes fra nu af, og det endog efter en temmelig stor Maalestok, kom til at deeltage i Landbeskatningen, ligesom en anden i den nye Forordning antagen usædvanlig Regel, at en Deel af Skatten paa Fæste- og Arvefæste-Godset skulde bæres af Godsbesidderne selv, gik ud over dem, som kun over faa Andre. Ved Siden af dette lysende Exempel paa Uegennyttighed maatte Enhver undsee sig ved at beklage sig over det Offer, som fordredes af ham. Disse Mænd vare og, med al deres ægte Liberalitet, for langt fra en løs Betragtning af erhvervede Rettigheder, til at man kunde troe dem istand til at ville krænke virkelige Rettigheder, og det hos en Classe af Landets Borgere, til hvilke de med saa mange Baand vare bundne.

Men af en ganske anden Natur vare de Betænkeligheder, som frembøde sig med Hensyn til det Slesvig-Holstenske Ridderskabs Privilegier. Jeg har forhen bemærket, hvorledes dette ved adskillige Leiligheder i en nærliggende Tid havde gjort Modforestillinger, naar Skatter, der kunde falde dem til Byrde, vare blevne udskrevne uden deres dertil erhvervede Samtykke, og at Regjeringen ikke havde afviist slige Modforestillinger, som i Grundsætningen ubeføiede, men kun holdt sig til de omhandlede i sig ikke betydende Skatters særegne Beskaf-

fenhed, navnlig som ikke vedkommende Ridderskabet eller de adelige Godser som saadanne. Ogsaa har jeg udhævet, at Ridderskabets og de adelige Godsers Fritagelse endog for visse indirecte Afgifter stedse har været anerkjendt baade i ældre og nyere Anordninger. Det er langt fra min Hensigt her at ville erklære mig for Retsgyldigheden af Ridderskabets Paastand om en endnu vedligeholdt Selvbeskatningsret, men jeg har kun til den daværende Regjerings yderligere Retfærdiggjørelse villet oplyse, at Sagen var i en saadan Stilling, at det navnlig endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede vilde have været meget betænkeligt at forkaste hiin Paastand. Jeg har derfor kun ganske kortelig angivet nogle herhenhørende Kjendsgjerninger, der, skjøndt de ere almindelig bekjendte, dog pleie ganske at forbigaaes af vore Forfattere, uden at jeg iøvrigt tillægger dem nogen afgjørende Betydning. Ei heller skal jeg indlade mig paa de mig ikke fremmede Grunde, som fra Regjeringens Side derimod ere anførte under de Forhandlinger, der paa et senere Trin af Sagen have været om Ridderskabets Skattebevillingsret. Jeg skal blot i Almindelighed bede mine Læsere ikke at lade sig hilde af de idelig gjentagne Forsikkringer om, at det var et nyt Opspind, hvorved Ridderskabet i 1802 søgte Leilighed til igjen om muligt at erhverve en for mere end et Seculum siden opgivet Skattebevillingsret, eller at hiin ofte siden gjentagne Paastand endog skulde være en senere Opfindelse af Professorer og Advocater, eller være fremkaldt af nogen forræderisk Bestræbelse for at skille Holsteen eller endog begge Hertugdømmer fra Danmarks Krone. De af mig anførte Kjendsgjerninger vise allerede, at det ingenlunde forholder sig saaledes, men at man, hvormeget man end vil have mod hiin Paastands Rigtighed at erindre, dog ikke med Sandhed kan nægte, at den er gammel og aldrig har været glemt. Men der ere to Sætninger, som jeg efter den Hensigt, hvori jeg har indladt mig paa dette Anliggende, maa fastholde. Den ene er, at Ridderskabets Paastand støttede sig paa saadanne historisk-retlige Grunde, at Regjeringen til den Tid, hvori vi maae sætte os tilbage, havde god Anledning til at gaae af Veien

for denne Strid. Den anden er, at det dog, efter det hele Forhold, som havde udviklet sig, saavel i Hertugdømmernes indre Tilstand, som i deres Forbindelse med Kongerigerne, vilde have været med den sande Retfærdighed, om denne ene Classe af Statsborgere skulde have en Ret til selv at beslutte over den Deel, den vilde tage i den almindelige Skattebyrde, medens Kongens øvrige Undersaatter vare hans uindskrænkede Beskatningsret undergivne. Jeg antager, at dette Brudstykke af en iøvrigt aldeles sønderrevet Forfatning kom i den Grad i Strid med det øvrige Statssamfunds Vel, Danmarks og Norges saavel som de øvrige Slesvigeres og Holsteneres, at Kongen, naar han var i afgjort Besiddelse af den dertil fornødne Myndighed, kunde have god Føie til at sætte sig ud over hvad der vel forhen var anerkjendt, som en endnu bevaret Levning af en ældre Retsbygning, men, som dog, løsrevet fra sin Forbindelse med de øvrige, havde tabt sin sande retlige Begrundelse. Her var et Tilfælde tilstede, hvori der mellem den formelle Ret, som maaskee kunde antages at være paa Ridderskabets Side, og den virkelige Ret var saadan Strid, at en Regjering, efter mine Retsanskuelser, saa lidet revolutionaire disse end ere, maatte gribe ind. Jeg har derimod udhævet det som en Hovedbetænkelighed, at den Holsteenske Deel af Ridderskabet, naar samme om Forstaaelsen og Gyldigheden af dets Privilegier kom i Strid med deres Landsherre, havde havt en ustridig Berettigelse til at bringe Spørgsmaalet for de daværende tydske Rigsretter, men just med Hensyn hertil var Forholdet i 1802 blevet saa forskjelligt fra det, som det endnu ganske faa Aar tidligere havde været, at Regjeringen nu ingenlunde kunde tillægge den derfra hentede Betænkelighed den Betydenhed, som den forhen havde havt.

Vel var den tydske Rigsforfatning ikke endnu opløst i 1802, men den var dog netop i den sidstforløbne Tid kommet sin Opløsning saa nær, at den ei mere frembød nogen Støtte for en Retsforfølgning mod det enkelte Lands Regent. I Slutningen af det forrige Aarhundrede havde Udsigterne for den tydske Keiserstat hævet sig under Frankrigs svage Regjering,

der var uden Anseelse i Landet, og under hvilken den forrige Krigslykke var veget fra det franske Banner. Men da kom Bonaparte tilbage fra det Aegypten, hvor Directoriet havde villet begrave ham, greb Statens Roer, bragte snart Seiren tilbage til de franske Faner, og afnødte det tydske Rige Lüneviller-Freden, der forberedte den Opløsning af Rigsforfatningen, som faa Aar efter fuldendtes ved Rhinforbundet, og Frants den Andens derved begrundede Nedlæggelse af den tydske Keiserværdighed. Fdg. 15de Decbr. 1802 og det i Forbindelse dermed til den vedvarende Deputation for Prælater og Ridderskab udstedte Rescript af 17de Decbr., hvori Kongen paaberaabte sig en ham utvivlsomt tilkommende uindskrænket Beskatningsret, fremkaldte som bekjendt en Bevægelse hos Ridderskabet, der først ansøgte Tilladelse til at faae Spørgsmaalet afgjort ved Landets Domstole, og, efterat dette var afslaaet, raadsloge om at bringe Sagen for Rigsretten. Men dette blev dog opgivet, idet mindste tildeels fordi man tænkte sig, at Rigsforfatningen, der var paa sit Yderste, vanskelig vilde opleve Enden paa en saadan Sag. Der er aldeles intet mig bekjendt, enten om den Tanke, Regjeringen i en tidligere Tid kan have havt om en mulig Indgriben i foranførte Henseende, eller om hvad den i 1802 kan have tænkt med Hensyn til den Indflydelse, som de da nye Begivenheder kunde have paa Betydningen af den tydske Rigsmagt. Jeg tvivler og paa, at der vil findes noget Actstykke til Oplysning herom. Regjeringens Mænd, og navnlig Peter Andreas Bernstorff, der i den længste Deel af den førstberørte Tid, foruden at være Sjælen i den almindelige Regjering, stod i Spidsen af det daværende tydske Cancellie, have vist nok, om de ellers havde tænkt paa den Mulighed, at inddrage Klostrene og de adelige Godser i Hertugdømmerne under en Beskatning, været for kloge til at lade nogen Forhandling om en Sag af en saa kilden Beskaffenhed komme til Acterne, saalænge de ikke havde besluttet at bringe den til Afgjørelse. Men det forekommer mig at ligge klart i selve Forholdenes Beskaffenhed, at de Regjeringens Raadgivere,

der i 1802, kom til det Resultat, at Regjeringen uden Hensyn til de paaberaabte Privilegier kunde tilegne sig en uindskrænket Beskatningsret i Hertugdømmene, kunde endnu et Par Aar tidligere derved have fundet overveiende Betænkeligheder.

Det synes at være en udbredt Mening, at man i den Afgjørelse, som de Holsteenske Prælaters og Ridderskabs senere Andragender til det tydske Forbund fandt i 1823, klarlig kan see den Skjæbne, som en under den forrige tydske Rigsforfatning forsøgt Retsforfølgning af Ridderskabets Selvbeskatnings-Ret vilde have faaet. Men der er en saa himmelvid Forskjel saavel mellem det Spørgsmaal, som da vilde have været sat under Afgjørelse, og det der forelaae det tydske Forbund i 1823, som og mellem de Myndigheder, som til hine forskjellige Tider vilde have havt Afgjørelsen i deres Hænder, og de Grundsætninger, hvorefter de havde at gaae frem, at der aldeles ikke kan sluttes fra den ene Sags Udfald til den andens. Hvis Ridderskabet i 1802, eller i nogensomhelst foregaaende Tid, hvori en Skat uden Prælaters og Ridderskabets Samtykke havde været lagt paa de klosterlige og adelige Godser i Holsteen, havde henvendt sig til Rigsretten, saa vilde Spørgsmaalet have dreiet sig om de denne Stand tilkommende Privilegier, og dette vilde have været at afgjøre efter de samme Grundsætninger, som ethvert andet Spørgsmaal af den private Ret. Som allerede bemærket vare Rigsretterne bemyndigede til at paakjende de Regjeringshandlinger, hvorved nogen Undersaat maatte føle sig krænket i sine Rettigheder, uden at de vedkommende Territorialfyrster, der ikke vare Souverainer, kunde lige over for Rigsmagten indskyde sig under deres Landshøihed. Ligesom nu Rigsrettens Medlemmer efter deres Kalds Beskaffenhed ikke burde dømme efter politiske Hensyn, saaledes vilde man, hvis man skulde tillægge dem en anden Retning, end den at haandhæve de gjældende Love og Retsregler, dog ingen Grund have til at tiltroe dem en særdeles Tilbøielighed til at holde over Territorialfyrsternes Myndighed. Endnu mindre vare de grebne af Lyst til at trykke Adelen. At denne og dens Godser med Hensyn til Beskatning vare undtagne

fra de Vilkaar, som andre Borgere vare undergivne, var saa langt fra at være en Sjeldenhed i det tydske Rige, at der vist nok i saa godt som alle de Lande, hvori Stændernes gamle Skattebevillingsret var gaaet til Grunde, var som Levning deraf bevaret et Skatteprivilegium for Adelen og adelige Godser. Ja denne Stand havde endog i mange, jeg skulde næsten troe i de fleste, tydske Lande beholdt udelukkende Ret til at besidde adelige Godser. Dette var idetmindste Tilfældet i den af de tydske Stater, hvori det monarchiske Princip uden Tvivl havde gjort de største Fremskridt lige over for Aristokratiet, nemlig Preussen, thi først i Reformperioden efter Tilsiterfreden blev der ved Edict af 9de Octbr. 1807 (cfr. Algemeines Landrecht 2ter Theil 9 Tit. § 2, saa og Tit. 14, § 3), givet Alle og Enhver den Ret til at besidde adelige Godser, som her i Danmark var blevet hjemlet strax efter Souverainiteten (L. 5—3—19 og Fdg. 28de Januar 1682). Det kan gjerne være tvivlsomt, om Ridderskabet, hvis en Beslutning, som den Regjeringen tog i 1802, allerede havde været taget i de sidste Aar af det forrige Aarhundrede, virkelig vilde være gaaet til Rigsretten, og jeg skal heller ikke paastaae, at det i saa Fald der vilde have faaet Medhold. Men det anseer jeg for vist, at Regjeringen dog ingenlunde den Tid kunde ansee sig saaledes sikkret, at det jo vilde have været uklogt, om den vilde have udsat sig for et saa fortrædeligt Tilfælde. Den Sag, hvormed Prælater og Ridderskabet i 1823 indkom til Forbundsdagen, gik derimod ingenlunde ud paa at faae et Retsspørgsmaal om deres særlige Rettigheder afgjort, noget der aabenbar laae uden for dens Virkekreds. Det var derimod et Forfatningsspørgsmaal, hvorom de, i Henhold til Art. 13 i Wiener-Forbundet, i Forbindelse med de under Navn af Wiener-Schluß-Act i 1820 udgivne nærmere Bestemmelser, henvendte sig til Forbundsdagen. Til Støtte for deres Andragende forsøgte de vel at bevise, at Holsteens ældre forfatningsmæssige Rettigheder ikke vare aldeles ophørte, men at de formeentlig vare vedligeholdte gjennem de Privilegier, som det var anerkjendt, at der endnu tilkom dem, men hvad de dermed

vilde begrunde, var dog kun en Begjæring om, at Forbundsdagen, ved sin Mellemkomst, vilde bevirke den ældre formeentlig ikke aldeles ophævede Forfatning fornyet med saadanne Afændringer, som Tidsforholdene krævede. Denne Begjæring blev af Forbundsdagen afviist, fordi den ikke kunde antage, at den ældre Forfatning var i det Tilfælde, som bemeldte Schlußakt Art. 56 forudsætter, at være i anerkjendt Virksomhed; og den derfor maatte ansee sig uberettiget til at bestemme enten en vis Tid, inden hvilken Forbundsaktens Art. 13 skulde sættes i Fuldbyrdelse, eller noget vist Omfang af Rettigheder, der skulde tillægges Stænderne, men, i Overeensstemmelse med meerbemeldte Schlußakt Art. 55 og 61, maatte overlade Landsfyrsten at ordne disse Forhold.

At Forbundsdagen ingenlunde har betragtet hiint Ridderskabets Andragende som en Begjæring om at faae det i 1802 opstaaede Retsspørgsmaal afgjort ved dens Kjendelse, og at den i intet Tilfælde derpaa vilde have indladt sig, fremgaaer ogsaa af den hele Afstemning i Sagen, fra først til sidst. Den præsiderende Keiserlig Østerrigske Gesandt bemærkede strax i Begyndelsen, at Andragerne ikke havde først nogen Klage, ei heller forlangt Kjendelse, men at de ved at skildre Retsforholdene kun, i Henhold til Art. 56 i Wiener Slutningsakt, havde villet formaae Forbundsdagen til mæglende at indskride hos deres Landsfyrste om en Forfatning, hvori deres gamle Rettigheder bleve iagttagne. Han finder nu, at der herved intet er at gjøre, efterat Kongen allerede ved sin Gesandt havde erklæret sig redebon til i Følge Forbundsaktens Art. 13 at give Holsteen en Forfatning, der i Overeensstemmelse med Art. 55 i Slutningsakten tog muligste Hensyn til de ældre Rettigheder, men dog tillige blev afpasset efter de nuværende Tiders Forhold. Det kan nemlig, vedblev han, paa ingen Maade antages, at bemeldte Forfatning var i anerkjendt Virksomhed, hvilket er Betingelsen for, at den af Anklagerne paaberaabte Artikel 56 i Slutningsakten kunde være anvendelig. Som Følge heraf maatte det i Henhold til Art. 55 og 61 overlades til Kongen, naar og hvorledes han vilde fuldbyrde Art. 13 i For-

bundsakten. De øvrige Vota slutte sig hertil og vidne yderligere om, hvor strængt man tog det med den i Wiener-Schlußakt § 46 opstillede Betingelse for Forbundsdagens Indskriden; i et Votum udvikles endog hvorledes selve det Andragendet indeholdt om, at Regjeringen lige fra 1802 aldeles havde tilsidesat den Beskatningsret, hvoraf Ridderskabet troede at være i Besiddelse, var Beviis paa, at denne nu ei var i anerkjendt Virksomhed. Det er ofte blevet antydet, at det heldige Udfald denne Sag fik for Kongen af Danmark, maa tilskrives den overveiende Indflydelse, som de to store tydske Magter havde paa deres Forbundsfæller, hvilken Indflydelse de saa vel ifølge deres Staters Sammensætning, der var lig den danskes, som efter deres øvrige politiske Tænkemaade ei kunde anvende uden i denne Retning. Men jeg finder det ganske klart, at Forbundsdagen, saaledes, som engang Forbundsakten var bleven nærmere forklaret ved den i 1820 udkomne Wiener-Schlußakt, ikke kunde komme til nogen anden Beslutning end den Samme tog. Men skjøndt jeg følgelig ikke med mange Andre kan lægge nogen Vægt paa de i Forbundsdagen herskende Retninger, som en Grund hvorfor den Anke, Ridderskabet under den tydske Rigsmagts Virksomhed kunde have bragt for en af sammes Rigsretter, der vilde have faaet et andet Udfald, end den Sag fik, der i 1823 blev afgjort af Forbundsdagen, saa vare dog disse Sager i sig selv af saa forskjellig Beskaffenhed, at Slutningen fra denne til hiin er aldeles uberettiget. Hvad jeg har sagt om de Betænkeligheder, som Regjeringen paa et foregaaende Trin af Sagen fra den Side kunde have havt ved saadanne nye Skatter, som de hvortil den i 1802 bestemte sig, staaer saaledes usvækket. Jeg maa iøvrigt bede nøie bemærket, at jeg paa ingen Maade har erklæret mig eller villet erklære mig for den Mening, at Sagen, hvis den var blevet afgjort ved de forrige tydske Rigsretter, vilde have faaet et for det Holsteenske Ridderskab gunstigt Udfald. Det er mig nok, at Sagen, bedømt fra det privatretlige Standpunkt, hvorfra en tydsk Rigsret vilde have havt at bedømme den, var saa tvivlsom, at Regjeringen har havt god Grund til, saalænge

Rigsforfatningen endnu havde noget at betyde, at tage sig iagt for at bringe dette Spørgsmaal frem. Ved at erkjende dette kan jeg ikke finde nogen Betænkelighed, da jeg, som allerede anført, er kommet til den Overbeviisning, at hiin Beskatningsret, afsondret fra dens Forbindelse med de øvrige aldeles omstyrtede Bestanddele af den ældre Forfatning, og efter det aldeles forandrede Forhold, der i Tidens Løb var opstaaet mellem Kongerigerne og Hertugdømmerne, i den Grad modsagde alle sunde Statsbegreber og i Tidens Længde kunde føre til saadan Uret baade mod Kongerigerne og mod Hertugdømmernes øvrige Beboere, at Kongen i det Øieblik, hvori der ikke var nogen Magt, der kunde hindre ham i at gjennemføre det han erkjendte for retfærdigt, var ved en høiere Retfærdighed opfordret til at bryde med det, der maaskee kunde antages endnu at have positiv retlig Gyldighed. Da derhos hiint Spørgsmaal for længst er gaaet til Graven, og der i alt Fald efter Forbundsdags-Beslutningen af 1823 ikke kunde være Tale om igjen at vække samme til Live, saa seer jeg ikke, at Fædrenelandets Tarv paa nogen Maade kan lide ved at Sagen forsaavidt sees, som den er. Men jeg finder det fra mange Sider fordærveligt, at mine Landsmænd forstene sig i en Mængde aldeles urigtige Meninger, som man i en Række af Aar, med den meest haardnakkede Fortien af alle Kjendsgjerninger og Grunde, som tale derimod, har prædiket som afgjorte Sandheder, hvilke kun skulde have været fordunklede ved et Parties Kunster og ved den Blindhed, hvormed Regjeringen var slaaet indtil 1848.

Nylig er der givet nogen Oplysning om Beskatningen af 1802 i de af Etatsraad og Geheimearchivar Wegener udgivne actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det nittende Aarhundrede (S. 70—71, S. 307—308). Men det gjør mig ondt, at denne agtede Forfatter ei alene intet meddeler angaaende det der egentlig var Sagens Kjærne, men at det lidet, han giver, kun er skikket til at nære Mistydning. Det er vel fra flere Sider interessant at læse hvad den høisalige Kong Christian den 8de under 30te November 1802 har optegnet i sin Dagbog om dette Anliggende, men hverken dette

eller noget andet af Wegeners Meddelelser tjener til at sætte Sagen i det Lys, hvori man kunde ønske den sat. Sagen faaer endog det ubehagelige Udseende, som om Ridderskabets Paastand og den Understøttelse samme fik af Præsidenten for det daværende tydske Cancellie, Grev Cai Reventlow, tillige Geheime-Stats-Minister, og hos et andet Medlem af bemeldte Cancellie, Grev Christian Rantzau, var blevet tilbageviist af en absolutistisk Forestilling om noget Utilbørligt i at Undersaatter tilegnede sig en Ret, som lagde Hindringer i Veien for en Beslutning, hvorfor Kongen var stemt. Man giver derved kun et vist Partie Anledning til at paastaae, at det var den uindskrænkede Magt, der ved Kongeloven var overdraget Kongen over hans Kongeriger, som man vilde overføre paa Hertugdømmerne, af hvilke det dog med Hensyn til det ene den Tid var afgjort, at hans Myndighed ikke var den samme. Ja selv uden Hensyn dertil kan det ikke bestaae med en frisindet Opfatning af Begrebet om den Kongelige Myndighed, at det skulde være Brøde, naar Undersaatter i Ahledning af en paatænkt Lov eller Foranstaltning beraabe sig paa erhvervede Rettigheder, eller at de Regjeringsmænd fortjene Uvillie, der, efter deres Overbeviisning, raade Kongen til at erkjende disse. Jeg er og overbeviist om, at Regjeringens Beslutning ikke blev bestemt ved en saadan Følelse, men at den er gaaet ind paa en rolig Undersøgelse af de Retsgrunde, hvorpaa Ridderskabets Paastande vare byggede, og derved er kommet til den Overbeviisning, at de vare uholdbare. Det er begribeligt, at den sextenaarige Prinds, uagtet den mærkelige Interesse, hvormed han allerede da underrettede sig om Statens Anliggender, ikke er blevet indviet i alle hiin Sags juridiske og politiske Spørgsmaal. Men derfor kunne de gjerne have været Gjenstande for en grundig Drøftelse i Statsraadet, hvad der og efter de Personligheder, hvoraf det bestod, maa forudsættes. Det forekommer mig derfor noget uforsigtigt, at den høitagtede Forfatter har meddeelt hine naturligviis ikke til nogen Offentliggjørelse bestemte Antegnelser, og det uden selv at gjøre nogen Bemærkning, som kunde tjene til at forebygge hiin Misforstaaelse. Det synes

iøvrigt, at Forfatteren selv ikke er fri for en saadan absolutistisk Følelse. Han bruger nemlig om Cai Reventlow, hvis Dygtighed og Retsindighed iøvrigt baade Prindsens Antegnelser og Wegeners egen Fortælling omtaler paa en meget hædrende Maade, det synderlige Udtryk, at han, skjøndt Kongelig Statsminister, gav Ridderskabets Fordringer Vægt, ved sin med Rette anseete og høitagtede Stemme. Efter mit Begreb var der, ogsaa under vor daværende Forfatning, Ingen nærmere end Kongens Statsministre til ærlig og uforbeholdent at sige ham deres Mening, og netop med stor Styrke, naar de fandt ham stemt for noget, som, efter deres Overbeviisning, laae udenfor hans Berettigelses Grændser eller udenfor en retfærdig Anvendelse af hans Berettigelser. Man har ofte gjort en senere Tids Ministere Bebreidelser for ikke at have modsat sig hvad der efter deres Mening var Uret, og for at hævde sig Berettigelse til at uddele Bebreidelser af dette Slags, har man opstillet den Paastand, at den Minister, som ikke kunde forhindre, hvad han holdt for urigtigt, burde søge sin Afsked. Cai Reventlow skal derimod, med saa megen Agtelse man end ellers omtaler ham, dog ikke have handlet, som det sig "en Kongelig Statsminister" bør, fordi han ei allene med Kraft og Fasthed udtalte sig imod en Myndighed, som Kongen var i Begreb med at tilegne sig, men endog tog sin Afsked, da denne Modstand blev uden Frugt *). Der har dog sandelig

*) Efter Wegener S. 71 var det i Begyndelsen af 1803 han fratraadte sit Embede, men det forholder sig, som jeg har anført i mit Skrift „For Opretholdelsen af den danske Stat" o. s. v. S. 92, at han endnu, inden Frdgn. 15de Decbr. 1802 udkom, tog sin Afsked, nemlig, som det citerte Sted af Coll. Tidende viser, den 12te December. Han blev ikke entlediget med Udtrykket „i Naade", men det heed, at han „paa Ansøgning allernaadigst" blev entlediget, en Form, som er blevet brugt ved de enkelte flere Leiligheder af dette Slags. Dersom dette har tydet paa nogen uvillig Følelse, saa har den neppe været grundet i det Partie, Cai Reventlow havde taget i Sagen, men i den Omstændighed, at han vilde gaae af fordi hans Mening ikke fik Kongens Bifald. Den Cancellie-Deputerede,

ikke i noget af de Tilfælde, hvori man har dadlet en senere Tids Ministre eller andre Kongelige Raadgivere, fordi de ei havde grebet denne Forholdsregel, været en Opfordring, der kunde lignes med den, som fandt Sted i hiin Sag. Jeg skal blot nævne det, hvori en saadan Bebreidelse baade mod mig og mod en høitagtet Collega er kommet frem med største Bestemthed, og det dog fra en Mand, der i Dømmekraft, som i Aand, langt overgaaer de øvrige Ordførere i Dagspressen, og hvori Sagens Vigtighed kunde synes at understøtte Anken. Man har nemlig i Anledning af det Kongelige aabne Brev af 8de Juli 1846, hvilket Udenrigsministeren Grev Reventlow Criminil og jeg havde fraraadet, fundet en Svaghed i, at vi ikke fratraadte vore Poster, da Kongen dog besluttede sig for samme*). For ikke at omtale andre Forskjæller, saa var det hverken min Collegas eller min Mening, at det, der udtaltes i hiint aabne Brev om den Slesvigske Arvefølge, var urigtigt. Vi

der findes nævnt som enig med ham, blev i Embedet indtil han nogle Aar efter blev befordret til en anden anseelig Post. Frederik 6te bevarede iøvrigt ikke hiin øieblikkelige Uvillie mod Reventlow, men gav ham endnu mange Aar derefter særdeles Beviis paa sin Agtelse og Anerkjendelse af hans Værd, i det han udnævnte ham til paa sine Vegne at tage Hertugdømmet Lauenborg i Besiddelse og modtage Hyldingseeden sammesteds (Patent 6te Decbr. 1815) og tillige til at være Gouverneur over denne nye Provinds, ligesom han kort efter blev hædret med Elephantordenen. Og dog havde Reventlow og hans Familie ikke taget ringe Deel i de flere oppositionelle Skridt, som Ridderskabet til hiin Tid foretog. Men det var ikke sjeldent, at Frederik den Sjette saaledes, og det stedse med god Skjønsomhed, søgte paa ny at knytte de dygtige og paalidelige Mænd til sin Tjeneste, der, paa Grund af Fastholden ved Meninger, hvorfor Kongen ei kunde give efter, vare udtraadte af samme.

*) See Nord og Syd, fjerde Bind, S. 16—17. Jeg kommer senere igjen til de øvrige forunderlig skjæve Fremstillinger af mine Embedsforhold og min Embedsadfærd, som hiin Forfatter i Forbindelse dermed har meddeelt.

meente kun, at denne Udtalelse ikke vilde være til Nytte, men at derimod de Lidenskaber, som allerede da vare i en høist betænkelig Bevægelse, derved ret vilde komme i Kog. Det var nu aabenbart, at vor Afstrædelse allene kunde tjene til at fremme det ulykkelige Indtryk, som vi befrygtede, at hiin Act vilde gjøre, og at det derfor var vor Pligt, som Fædrelandsvenner at overvinde den Lyst, som vi virkelig begge følte til at træde fra. — Grev Cai Reventlow maatte vel og i sin Tid kunne have forudseet, at hans Afgang kunde bidrage til at styrke Ridderskabets Paastand, men foruden at Landet til den Tid var i den dybeste Ro, kunde han, efter Sagens Beskaffenhed og sin Stilling, aldeles ikke blive paa sin Plads, uden at vedkjende sig den Grundsætning, hvorfra Fdg. 15de Decbr. var gaaet ud, og dette vilde, under den Forudsætning, som der ingen Grund er til at betvivle, at han havde en bestemt Overbeviisning om det Modsatte, have været et grovt Brud paa al politisk Moral.

Iøvrigt har Wegener, skjøndt ei paa det Sted, hvor det meest havde hørt hjemme, givet en kort Antydning af de historisk-retlige Grunde, hvorfor Regjeringen ei havde villet erkjende den Skattebevillingsret, som Ridderskabet tilegnede sig. Det hedder nemlig S. 311—312 Note, at Kongen paastod, at Ridderskabet siden 1675 ei havde udøvet nogen saadan Ret, og at denne ogsaa i 1712 formelig blev opgivet. Det er ogsaa vist, tilføies der, at Beskatningsretten gjennem det hele 18de Aarhundrede var udøvet af Kongen, f. Ex. 1762, Kopskatten i Slesvig *), 1781 Qvartprocentskatten, 1792 Collateralskatten og fl. — Det er ikke klart, hvorvidt denne Note er taget af Forhandlingerne i 1802, men i saa Fald er jeg dog vis paa, at de paaberaabte Omstændigheder ere blevne satte i Forbindelse med saadanne fra høiere Stats- og Retsbegreber hentede Betragtninger, der kunde give dem en Betydning, som de

*) See oven S. 54, der viser, at den og blev indført i den Kongelige Andeel i Holsteen.

i denne deres Nøgenhed ei kunne have. Sandt er det, at der siden 1675 ei var holdt nogen fuldstændig Landdag i Hertugdømmerne, hvorimod de tvende Fyrster, der skulde regjere dem i Fællesskab, havde under de vedvarende indbyrdes Fiendtligheder, uden Stændernes Medvirkning, paabudt Skatter hver for sig i sin særlige Deel og i hvad han havde bemægtiget sig af sin Medregents Andeel, og i den korte Tid, hvori de synes at være udsonede, gjort det i Fællesskab, men uden at høre Stænderne. Ogsaa er det vist, at Ridderskabet vel i 1712 bragte det til, at Fyrsterne sammenkaldte det til en saakaldet Landdag, men ei kunde formaae dem til ved Tilkaldelsen af Stæderne at give den en Landdags sædvanlige Characteer, ligesom Fyrsterne ei heller vilde indrømme Ridderskabet uden en raadgivende Stemme, i det de tilegnede sig selv en uindskrænket Beskatningsret. Men om Ridderskabet kan siges at have erkjendt de vist nok i og for sig uhjemlede Forestillinger om deres Magtsfylde, som Fyrsterne den Tid vilde gjøre gjeldende, er noget som idet mindste ikke er klart. Det er givet, at de i deres Forknyttelse have ført et vel ydmygt Sprog, som kunde synes at vidne om, at de ei turde tilegne sig nogen bestemt Rettighed. Men foruden at det i sig turde være noget misligt, deri at finde en Opgivelse af den Ret, som man dog ikke kunde nægte, at der den Tid virkelig tilkom dem, synes de Resolutioner, som Ridderskabet tilveiebragte ved Landdagens Slutning, endog at indeholde et Tilsagn om, at der ikke, udenfor den nu erkjendte staaende Landskat (den ordinaire Contribution) skulde kunne fordres nogen Skat af de adelige og klosterlige Godser uden efter forud afholdt Landdag, med mindre det i Krigstilfælde skulde blive en paatrængende Nødvendighed. Denne i ethvert Tilfælde noget indskrænkede Erkjendelse af en denne ene Stand endnu levnet Selvbeskatningsret blev dog ikke givet i saa klare og uforbeholdne Udtryk, at det jo kan underkastes Tvivl om de indeholdt et fuldt bindende Tilsagn. Det er ikke uforstaaeligt, at man fra Fyrsternes Side, hos hvem Tanken om at bryde alle forfatningsmæssige Skranker da var saa levende, har sat Ordene paa Skruer, og

at man fra den anden Side ikke har driftet sig til at trænge paa mere betryggende Erklæringer. I Følge hvad jeg forhen har yttret, skal jeg ikke nærmere undersøge hvilken af Parterne der med Hensyn hertil og efter Sagens øvrige Beskaffenhed kunde have havt størst Udsigt til at sætte sin Paastand igjennem, dersom Spørgsmaalet om en Prælater og Ridderskab endnu tilkommende Ret til at tage Bestemmelse om nye Skatter, navnlig saadanne, som skulde hvile paa deres Eiendomme, var i Slutningen af det forrige eller i Begyndelsen af dette Aarhundrede kommet for Rigsretten. Kun paastaaes, at Sagen dog ingenlunde stod saaledes, at en forstandig Regjering kunde være uden Betænkelighed ved at fremtvinge dens Afgjørelse ved en Rigsret, medens denne endnu havde nogen Myndighed. Jeg maa altsaa, efter den Kundskab, jeg har havt Leilighed til at erhverve mig til denne Sag, antage, at Regjeringen har havt god Grund til ikke at møde de ovenberørte Modforestillinger, som Prælater og Ridderskab til forskjellige Tider havde gjort i Anledning af enkelte dem rammende Skatter, anderledes end som den har gjort. Jeg vilde og saa meget vanskeligere vove at antage det modsatte, som i det mindste den ene af de nævnte Modforestillinger, den i Anledning af Fdg. 12te Septbr. 1792, indkom i P. A. Bernstorffs Tid, adskillige Aar før hans Død, uden at være tilbageviist, hvorimod den endelige Resolution, der paaberaabte sig, at Afgiften var personlig og kun skulde erlægges eengang for alle, først kom efter Bernstorffs Død. Men idet ved foranførte Leiligheder Foregaaede indeholdtes der en yderligere Grund, hvorfor Regjeringen senere maatte finde Betænkelighed ved at lægge nye Skatter paa klosterlige og adelige Godser, navnlig saalænge den tydske Rigsforfatning endnu ei var gaaet ganske til Grunde. Jeg bør iøvrigt ikke lade ubemærket, at den bedste trykte Hjemmel, som jeg kan anføre for hine Kjendsgjerninger, indeholdes i de Holsteenske Prælaters og det Holsteenske Ridderskabs ovenomhandlede Andragende til det tydske Forbund. Men hvor tilbøielig man end maatte være til at mistroe dets Indhold, saa kan dette dog ikke drives saavidt, at man skulde kunne anføre

det muligt, at de deri anbragte Fjendsgjerninger, som bleve lagte Forbundsdagen og derved tillige den danske Regjering under Øinene, vare opdigtede. Derimod kunde det vel tænkes, at Et og Andet kunde være forbigaaet med Taushed, som kunde forandre Betydningen deraf, eller at paa anden Maade en Forvanskning kunde have fundet Sted. Men da jeg intetsteds og navnlig ikke hos Wegener, der jo nu har gjort Bekjendtskab med alle herhenhørende Acter, har fundet Noget til Berigtigelse i foranførte Henseende, saa er det mig ubegribeligt, hvorledes han uden al Udvikling kan paaberaabe sig de af ham nævnte Anordninger til Beviis for, at de klosterlige og adelige Godser allerede til den omhandlede Tid vare blevne Kongens uindskrænkede Beskatningsret undergivne.

Det Foranførte uagtet, forekommer det mig meget antageligt, at de svage Sider, som der fandtes i den historisk-retlige Begrundelse af Ridderskabets paastaaede Selvbeskatningsret, ere blevne udhævede under de Forhandlinger, som gik foran Fdg. 15de Decbr. 1802. Men jeg tør dog forudsætte, at det har været saadanne fra almindelige Statsbegreber hentede Betragtninger, som de jeg oven S. 188 har udviklet, der have gjort Udslag, under hvilken Forudsætning det blev forklarligt, at Regjeringen i 1802 har grebet ind medens den endnu i en nær foranliggende Tid derimod havde fundet Betænkelighed.

Iøvrigt bekræfter det ovennævnte Stykke af Chr. 8des Dagbog, hvad jeg har anført i mit Skrift, „For Opretholdelsen af den danske Stat i dens Heelhed" S. 91—93, at Ridderskabet ei vilde vægre sig for at bære en forholdsmæssig Deel af de yderligere Paalæg, som det fandtes fornødent at affordre Borgerne, men at det kun vilde, at den nærmere Bestemmelse maatte overlades det selv. Saafremt den Begrændsning af Kongens Myndighed, som derved vilde have været erkjendt, ikke tillige vilde have medført fremtidig Fare for de øvrige Statsborgere, saa vilde det uden Tvivl have været utidigt, om Regjeringen, blot for at holde over en uindskrænket Myndighed, havde tilbageviist et Forslag, ved hvis Antagelse de mangehaande Fortrædeligheder kunde have været forebyggede,

som man kunde forudsee, at den uindskrænkede Beskatningsret, som Kongen nu tilegnede sig, vilde fremkalde. Men det vilde neppe have ladet sig gjøre, at indrømme noget i saa Henseende, uden at have givet den paastaaede Selvbeskatning en nye Bekræftelse, og dette vilde, om Ridderskabet end for Øieblikket havde samtykket i Alt hvad billigt kunde forlanges, dog kunne være traadt i Veien, hvis der siden blev Trang til yderligere Afgifter, et Tilfælde, der som bekjendt allerede viste sig i 1803, og atter i 1806, for ikke at tale om de Skatteforhøielser, som den kort efter indtraadte Krig gjorde fornødne. Man tør derfor ingenlunde fortænke Regjeringen i, at den med saa megen Bestemthed greb ind.

Ogsaa tjener bemeldte Brudstykke af Christian den Ottendes Dagbog saavelsom Forfatterens egne Meddelelser i Anledning af Fdg. 15 Decbr. 1802 til at bekræfte, hvad jeg i titnævnte Skrift S. 169—170 har udhævet om, at de daværende Statsministre størstedeels vare tydske; og det sees derhos, at ogsaa den tydske Deputerede i Rentekammeret Conferentsraad Hoe talte mod Ridderskabets Paastand (S. 308). Det synes derfor lidet troligt, at Danmarks Interesser lige over for Hertugdømmerne, navnlig for Ridderskabets, der til hiin Tid med saa stor Kraft bleve gjorte gjeldende, skulde under samme Fyrste i en senere Tid, navnlig i 1834, da den danske Deel af hans øverste Raad var saa aldeles overveiende (l. c. S. 147) være blevne forraadte eller dog af Svaghed opoffrede for statsopløsende Ønsker af hiin Stand. Dog, den saa haardt anklagede Regjering behøver ikke at lægge Vægt paa denne udvortes Omstændighed. Det Eneste den maatte ønske var, at de, der have ladet sig hilde af de idelig gjentagne Klager, vilde aabne deres Øine for de klare Kjendsgjerninger, der bevise disses Ugrund.

XL.

Naar man ret sætter sig ind i alle de forviklede Knuder, som den i Begyndelsen af dette Aarhundrede opstaaede Retsven-

lighed, at lægge nye betydelige Skatter paa alle Landsdele, paa Regjeringen at løse, saa kan man ikke andet end prise den Tid lykkelig ved at der var en viis og kraftfuld Regjering, som kunde i uforstyrret Ro paa lige Vægtskaal afveie de mange forskjellige Interesser, som stode imod hinanden. Saafremt de modstridende Interesser da havde slaaet sig løs i den blinde Lidenskabelighed, hvormed de til en Tid, da Opgavens indvortes Vanskelighed var langt mindre, have kastet sig over Samme, saa vilde ufeilbar de Ulykker, som siden ere komne over os, før en stor Deel allerede da været frembrudte.

Det turde af det oven Udviklede (S. 123 ff.) være klart, at det Forhold, hvori Norge skulde tage Deel i Statsudgifterne, frembød et ganske andet Stof for modsatte Paastande og Anker, end det mellem Danmark og Hertugdømmerne, der i de senere Aar fremkaldte saa sørgelige Spændinger. En sund og upartisk Opfatning vilde ikke kunne have misbilliget den Lempelighed, der ved Beskatningen vistes Norge, og vilde heller ikke paa den anden Side have fundet sig beføiet til den Klage, at dette Riges billige Krav ikke var tilstrækkelig iagttaget. Det lod sig imidlertid ingenlunde afgjøre ved Tal og haandgribelige Kjendsgjerninger, om det rette Ligevægtspunkt var truffet. Baade med Hensyn til Spørgsmaalet om Norges forholdsmæssige Evne til at taale Beskatningen og til det om de Fordele, det nød af Statsforbindelsen og af de til dens Opretholdelse fornødne Indretninger, var der Meget, som fra de forskjellige Sider kunde betragtes meget forskjelligt, og der saaledes maatte kunne give Stof til betydelige Besværinger i ganske modsat Retning, naar man fra hver Side ophidsede den nationale Følelse i dens Modsætnings-Forhold. Det skete den Tid af og til, at der fra norsk Side førtes bittre Klager over at Norge maatte yde for meget til Statsfornødenhederne, og igjen nød for lidet godt af det, det maatte yde. Som bemærket oven (S. 141—142) gave og deslige Klager sig stundom Luft i offentlige Skrifter, men det var den Tid en Sjeldenhed og vakte ingen udbredt Opmærksomhed eller Deeltagelse. Fra dansk Side vil man vanskeligt kunne anføre Exempler paa andet end

et maadeholdent Modværge, naar Klagerne kom frem i en overdreven og krænkende Skikkelse. Der var den Tid Ingen, som søgte at ophidse de Danskes Nationalfølelse ved at forestille dem, at de, skjøndt de nærmest berettigede i den Stat, som fører deres Navn, dog stedse vare behandlede som Stedbørn, ved Siden af de Folk, som nøde godt af den indbyrdes Statsforbindelse. Man hørte den Tid ikke saadanne paa en fuldkommen Miskjendelse af de sande Forhold grundede Paastande, som den, Hr. Nathanson har tilladt sig om de uforstandige Begunstigelser, som Norge nød i Beskatningen, eller som der indeholdes i Hr. Biskop Monrads mærkelige Yttring, „at en upartisk historisk Betragtning vilde godtgjøre, at Danmarks eneste finantsielle Fordeel af Forbindelsen saavel med Hertugdømmerne, som med Norge, har været den at bære uforholdsmæssige Byrder"*). Dersom danske Forfattere under vor forrige Forbindelse med Norge havde ført dette Sprog, saa vilde det have fremkaldt megen Forbittrelse i dette Broderland, og det vilde vist ikke fra norsk Side have manglet paa Beregninger over Forurettelse, maaskee ligesaa skjæve som de vi i en senere Tid gjensidigen have seet opgjorte fra Danmarks og fra Hertugdømmernes Side. Indtil 1802 bleve Beskatningsforholdene til Hertugdømmerne saa godt som aldrig førte paa Bane, navnlig i Pressen. For dem var der intet Stof til Klage hverken i Beskatningsforholdene eller i andre Henseender; de havde, siden de ved at være komne under en fælleds Landsherre, vare blevne udfriede fra de Ulykker, hvorfor de under det forrige fordærvelige Tveherredømme saa ofte havde været en Bold, fundet Ro til at udvikle deres naturlige Kræfter og lykkelige Beliggenhed. De vare og i det Hele mindre beskattede end Danmark, saa at der fra deres Side ikke fornuftigviis kunde være Tale om Overbebyrdelse. Snarere kunde der fra dansk Side have været Anledning til saadan Klage, men den spoREDES dog ikke. Det var vist nok ikke ubemærket, at de vare frie for

*) Flyvende Politiske Blade Nr. 4. S. 46.

Consumtionen og at deres Told var lavere, men foruden at en Fordring om Afgiftslighed mellem Danmark og Hertugdømmerne ikke vel kunde finde nogen Plads, saalænge der var endnu større Ulighed med Hensyn til Norge, havde Uligheden sin Grund i Forhold, som vare begrundede inden der opstod noget Slags Statseenhed mellem Danmark og Hertugdømmerne, og fra den Tid af var Lighed stedse omhyggelig blevet iagttaget naar nye Afgifter fandtes fornødne *).

Men var man til hiin Tid fri for al gjensidig Klage over Forurettelser ved Statsbyrdernes Fordeling mellem Danmark og Hertugdømmerne, da ere saadanne Klager i den senere Tid vaagnede og have bidraget til at forstyrre den indbyrdes Samdrægtighed. Fra Hertugdømmernes Side brøde slige Klager frem ved Fdg. 15de Decbr. 1802, og de fik ny Næring ved de betydelige Forhøielser i den da paabudne Landskat, som foregik i 1803 og 1806, men endnu mere under den i 1807 udbrudte Krig. Dog var det i Begyndelsen, saavidt vides, ingen anden Classe end Ridderskabet, der opløftede Klage, og denne gik just ikke saa meget ud paa, at Skatterne i sig vare overdrevne eller ubillige, som paa den Tilsidesættelse af deres Privilegier, der formeentlig var foregaaet. Slig Klage kunde saa meget mindre finde nogen ret Gjenklang hos Hertugdømmernes øvrige Beboere, som disse, der til hiin Tid ingen Tanke kunde have om den gamle forfatningsmæssige Stattebevillingsrets Fornyelse, ikke kunde ønske, at visse Personer, og visse Eiendomme, som en Levning af den forfatningsmæssige Ret, der tidligere havde tilkommet samtlige Stænder, kunde undtages fra Deelagtighed i de Byrder, som det øvrige Land maatte bære. Det er begribeligt, at Skatten under den store Tilvært, den fik i de paafølgende Aar, især under Krigen, fandtes trykkende; men man vil neppe finde Spor til nogen almindelig Utilfredshed eller til

*) Det var ingen Undtagelse herfra, at den i 1762 paabudte Kopskat ei blev lagt paa den Deel af Holsteen, der hørte enten under det Gottorpske Huses eensidige eller under dets og det Kongelige Huses fælles Regiering.

noget Deeltagelse hos de øvrige Stænder i Ridderskabets Midler, førend Fdg. 5te Januar 1813 udkom eller om man vil noget forud, da den Altonaer-Bank blev lukket, og det betydelige Beløb af de forskjellige Arter af Repræsentativer, der deels allerede i de første Aar i dette Sekulum, deels og især under Krigen, vare satte i Omløb, dog blot som Betalingsmiddel i og ved de Kongelige Kasser, sank i Værdi. Det, der i 1813 satte Gemytterne meest i Bevægelse, var den forsøgte Indførelse af Papiirpenge, der allerede begyndte med en slet Cours. Og skjøndt denne Forholdsregel midt i samme Aar toges tilbage, saa efterlod den sig dog adskillige skadelige Følger og endnu skadeligere Indtryk. Da man meente, at det især skyldtes Ridderskabets kraftige Forestillinger, at Landet saasnart igjen blev fri for et Onde, hvorfor man havde saa megen Gru, saa bidrog dette til at vække en Stemning for denne Stand hos de øvrige Borgerklasser, medens den Tanke, at det var i Danmarks særlige Interesse Regjeringen havde gjort et saadant Forsøg, fra en anden Side havde en uheldig Indflydelse paa Sindelaget. Blandt de flere Følger, som bleve tilbage af Fdg. var og Bankhæftelsen, og medens man ikke kunde nægte Retfærdigheden af, at Hertugdømmerne og maatte tage Deel i de Afgiftet, som den gjennem Seddelformerelsen stiftede Statsgjæld gjorde fornødne, meente man, at den Andeel, de havde faaet, var for stor. Iskærdeleshed fandt man en trykkende Ulighed i den Eftergivelse, de danske Landeiendomsbesiddere fik i deres Skatter for de $\frac{5}{8}$ af Hæftelsens Beløb, medens de Lettelser de Slesvigske og Holsteenske Eiendomsbesiddere fik i deres tidligere Skatter, vare mindre betydelige, ligesom man og fandt Hertugdømmerne stedmoderlig behandlede derved, at Kopskatten der vedblev, medens den i 1812 var ophørt i Danmark, imod at en anden Afgift blev paabudt, der ingenlunde svarede i Værdi til hiin Skat i oprindelig Pengeværdi, og som desuden om faa Aar blev for Landboernes Vedkommende ophævet. Naar man gaaer ret tilbunds i alle Skatteforholdene, findes det vel, at der ingenlunde var den Ulighed i Beskatningen, hvorover der førtes Klager, men under den store Forskjel, der var saa-

vel i det Betalingsmiddel, hvori Afgifterne skulde erlægges, som i Maaden, hvorpaa de vare ordnede (hvilken iøvrigt ogsaa havde sin første Grund i Betalingsmidlets Forskjellighed), vare dog Forholdene saa uklare og Bedømmelsen tildeels saa usikker, at man ei kan undre sig over den Opfatning, der laae til Grund for Klagerne. Da Ridderskabet under den almindelige Stemning for de ældre forfatningsmæssige Rettigheders, og især Skattebevillingsrettens Fornyelse, der strax efter den saakaldte Befrielseskrigs Tilendebringelse viste sig, overalt i de tydske Lande, traadte frem som Bevarere af Hertugdømmernes ældre for deres Vedkommende formeentlig ikke endnu tilintetgjorte forfatningsmæssige Rettigheder, for at fremkalde en fornyet Forfatning, saa fandt de ikke lidet Tilhæng hos de øvrige Borgere *). Her i Riget førtes vel i de første Aar efter Krigen heftige Klager over Skatterne, saavel gjennem Pressen, som endnu mere ad andre Veie, men der var den Tid intet Spor til at man troede sig overbebyrdet i Forhold til Hertugdømmerne. Om jeg ikke feiler udgjøre de oven S. 204 berørte Yttringer af Monrad, det første offentlige Ord i den Retning, idetmindste det første der har været forbundet med noget Forsøg paa en Begrundelse. Om det hele Forhold mellem Danmarks og Hertugdømmernes Deelagtighed i Skattebyrderne, baade paa det Punkt, hvortil samme omsider havde sat sig (jeg taler naturligviis kun om Tilstanden førend Marts 1848) og i den hele Udvikling i den nærmest foranliggende Tid, har jeg ved mange Leiligheder yttret mig, men fuldstændigst og sidst i mit Skrift „om Opretholdelsen af den Danske Stat i dens Heelhed", S. 284—

---

*) Et slaaende Beviis herpaa indeholdes i hvad der i mit Skrift „For Opretholdelsen af den danske Stat i dens Heelhed" S. 39 er anført om Peter Hjort Lorentzens stærke Udtalelser for Ridderskabet i den Slesvigske Stænderforsamling for 1835. Han stod vel den Tid paa den yderste Spidse af Slesvig-Holsteinismen, men hans Retning var dog allerede da aldeles demokratisk; det er saaledes mærkeligt, at han saae op til Ridderskabet som de troe Bevarere af hele Landets Rettigheder.

330, hvor jeg troer at have gjort det aldeles klart, at hiint Forhold, saaledes som det fra 1802 havde udviklet sig, omsider var blevet saa billigt og tilfredsstillende, som man kunde ønske det, og at der ligeledes i den hele Mellemtid har været viist al mulig Omhu fra Regjeringens Side for at tilveiebringe en forholdsmæssig Fordeling af Byrderne, skjøndt det i de mange Aar, hvori Betalingsmidlerne vare af saa forskjellig Værd, ikke har været muligt fuldelig at opnaae samme. Der kunde iøvrigt være Adskilligt, der saavel fra den ene, som den anden Side kunde anbringes til yderligere Støtte for den af de modstridende Meninger, som man vilde gjøre gjeldende, og som jeg, der for mange Aar siden har været paa det Rene med mig selv om dette Anliggende, kunde være tilbøielig til at gaae imøde. Men jeg har vistnok allerede i ovennævnte Skrift behandlet Sagen med en større Udførlighed, end den hvori jeg kan vente at Læserne ville følge mig, og jeg har desuden Frygt for, at jeg kun vilde forøge Stoffet til Mistydninger ved at gaae ind paa adskillige Forhold, der kunde frembyde Indvendinger, og dermed forbinde disses Besvarelse. Ogsaa den forhen omtalte finantsielle Udvikling, der blev de Slesvigske Stænder meddeelt i 1846, indeholder en klar og grundig Gjendrivelse af bemeldte Stænders i 1844 fremførte Klage, ligesom man og der kan finde en tilstrækkelig Oplysning om det hele Forhold, saaledes, som det omsider var blevet. Da imidlertid dette Arbeide, der uden Tvivl gjorde sin gode Virkning i Hertugdømmerne, efter sit særegne Øiemed og den Form, hvori det er affattet, lettelig kunde fra en anden Side benyttes til at bevise, at det i en modsat Retning havde manglet paa den rette og billige Ligevægt, saa troede jeg ikke, dette Arbeide uagtet, at burde aldeles tilbageholde de Undersøgelser, som jeg havde anstillet over hine Forhold*).

---

*) Wegener, der i sit titmeldte Skrift har villet give en Fremstilling af det Ubeføiede i de fra Hertugdømmernes Side førte Klager over Skattevæsnet, har heri, som i alt andet, betragtet mine Undersøgelser som ikke existerende, hvorimod han aabenbar har

Saa klart nu denne Sag ligger for Almeenhedens Øine, saa ere der vistnok enkelte Punkter, der ikke gaae op i saa-

villet bygge sin Fremstilling paa den ovennævnte Meddelelse til de Slesvigske Stænder. Men det er mærkeligt, hvor lidet denne Forfatter har ved Hjælp af hiin Meddelelse vidst at sætte sig ind i de heromhandlede Forhold, som uden Tvivl forhen vare ham aldeles fremmede. Hans Fremstilling er ei alene aldeles utilstrækkelig til at give Nogen et Begreb om Sagens egentlige Sammenhæng, der ei forud var inde i samme, men den er og fra først til sidst fuld af aabenbare Feiltagelser. Saaledes er det ingenlunde nøiagtigt, naar det S. 201 hedder, at Grundeierne havde til Staten at udrede en aarlig Skat af 6 pCt. af deres Eiendommes Værdie, og ligesaalidet, at Beskatningssystemet af 1802 viser det Forhold, hvori de forskjellige Landsdele maatte bidrage til Bankens Fonds, (cfr. oven S. 173—174). Side 202 nævnes den Sum af 772,000 Rdb., som hele Beløbet af Bankhæftelsesrenten for Hertugdømmerne, i Stedet for at det var Landeiendommene alene, som havde at tilsvare denne Sum. Længere nede paa samme Side samt Side 203 siges det, at det hele Skattebeløb efter Forordningen 9de Juli 1813 blev for Hertugdømmerne 1,572,000 Rbdlr. og for Danmark 3,020,000 Rbd. Om det nu endog, i Henhold til hvad han har forudskikket, forstaaes blot om Landskatten, saa er det dog ikke rigtigt. De opgivne Summer ere i hine finantsielle Meddelelser, i Overeensstemmelse med sammes nærmeste Hensigt, kun anførte som Beløbene af Skatten efter Forordningen af 1802 med senere Forhøielser, i Forbindelse med Bankhæftelsesrenterne, men foruden den var paa den ene Side i Danmark hvad de gamle Hartkornsskatter efter den ved Forordningen foregaaede Omsætning i Korn udgjorde, og paa den anden Side i Hertugdømmerne den ordinaire Contribution, der ingen lignende Forandring havde modtaget, for ikke at tale om Kopskatten. I Følge deraf opstilles det som Forholdet af samtlige Skatter, hvad der kun var det for de Afgifter, som hiin Meddelelse nærmest gik ud paa at oplyse, medens den samme Meddelelse paa et andet Sted indeholder nøiagtig Forklaring om hele Forholdet mellem Danmarks og Hertugdømmernes Bidrag, og det baade, naar man blot regner Skatter og naar man tager Domaineindtægter med (see „for den danske Stats Oprettelse" o. s. v. Side 284—288). S. 204—205 cfr. S. 220—222 tales der som om

danne umiddelbare Kjendsgjerninger og Begreber, der udelukkede al Tvivl, og med Hensyn til hvilke derfor de forskjellige Tilbøieligheder, der pleie at vise sig i Opfatningen af deslige Forhold, kunne føre til en Meningsulighed. Paa foranførte Sted S. 285—289 turde de vigtigste Spørgsmaal af denne Natur være belyste, og jeg skulde troe, at Alle, der med Rolighed og billigt Maadehold ville betragte de udhævede Forhold, ville erkjende, at man hverken fra den ene eller den anden Side kan have en Berettigelse til at faae saa tvivlsomme Punkter afgjorte aldeles efter sin Tilbøielighed, og at man derfor bør hvile ved det i Virkeligheden opnaaede Resultat, der har truffet den billige Ligevægt saa vel, at der vil være ligesaameget at sige mod som for en Afvigelse derfra, enten den attraaes i den ene eller i den anden Retning. Under en saa ophidset Stemning, som den nærværende, kunde det endda vel være tvivlsomt, om der lod sig tilveiebringe en overeensstemmende Anerkjendelse af hiin Fordeling, ligesom der og i al Fald angaaende det Enkelte i Afgifternes Ordning kunde blive ikke ringe Stof til Tvivl. Men den Tid, hvortil den fore-

---

det var i Følge det aabne Brev af 30te Juli 1813 at de Hæftelsespligtige i Hertugdømmerne havde Valget mellem at blive ved den der bebudede Kielske Afdeling af Banken eller at gaae ind under det Altonaer Bankinstitut, og som om hiin Bankafdeling ikke kom istand forbi det sidste blev foretrukket af de Fleste, ja det skulde synes, som om selve Ophævelsen af det tvungne Seddelomløb i Hertugdømmerne stod i Forbindelse med dette Valg. Alt dette er aabenbar Feiltagelse. Jeg skal iøvrigt vist ingenlunde give mig af med at understøtte de Anker, man fra Hertugdømmerne har ført i Anledning af hvad der deels i 1813, deels i 1818 blev foretaget med Hensyn til Penge- og Bankvæsenet. Jeg har derover udførlig erklæret mig l. c. S. 100—110, 325—330. Men skjøndt deraf vil fremgaae, at Regjeringen under de daværende særdeles vanskelige og forviklede Forhold har ladet det være sig magtpaaliggende at fordele Byrderne saa ligelig som muligt, saa vil man dog, naar Sagen sees i sin rette Sammenhæng, dømme rigtigere og billigere over disse Anker end fra en modsat eensidig Standpunkt.

gaaende Undersøgelse fører os tilbage, var der ikke tilveiebragt et saa godt Forhold mellem Danmarks og Hertugdømmernes Afgifter, som der siden er opstaaet, endnu meget mindre var der Lighed mellem Danmarks og Norges Beskatning, og de meget forskjellige Forhold tilstædte ikke denne Lighed, hverken i selve Afgiftsbeløbets Størrelse eller i Maaden, hvorpaa det skulde søges tilveiebragt. Spørgsmaalet om den større eller mindre Grad, hvori de forskjellige Statsdele nøde godt af de Indretninger, hvortil deres Afgifter brugtes, var og meget vanskeligere at afgjøre med Hensyn til Norge, end det vilde være mellem Danmark og Hertugdømmerne. Dersom altsaa til hiin Tid Spørgsmaalene om Statsbyrdernes billige Fordeling var blevet en Tumleplads for de eensidige Interesser og den skjæve lidenskabelige Opfatning af de indbyrdes Forhold, der i vor Tid under langt ringere Anledning have fremkaldt saa fjendtlige Stemninger, saa vilde det uden Tvivl havt en ulykkelig Indflydelse paa den hele indvortes Fred.

Det er ikke blot i den Regjeringsperiode, hvis Retfærdiggjørelse fornemmelig har været Formaalet for de ovenstaaende Undersøgelser, at der med saa megen Omhu blev sørget for, at de forøgede Indtægter, Statens Fornødenheder krævede, bleve fordeelte paa den billigste og ligeligste Maade. Den samme Bestræbelse er og fortsat i de følgende Tider, og skjøndt det under det forstyrrede Pengevæsen, som man havde i Danmark, medens Hertugdømmernes var fast og regelmæssigt, ei var muligt til hiin Tid at iagttage fuldkommen Lighed, saa er dog, som oplyst, det endelige Resultat af alle de foregaaede Forandringer blevet, at Skatterne i deres samlede Beløb ere komne i et meget billigt indbyrdes Forhold. Den Ulighed, der i Mellemtiden har fundet Sted, har heller ingenlunde havt sin Grund i nogen eensidig Lyst til at begunstige den ene eller den anden Statsdeel, hvorimod den Omhu bør paaskjønnes, som Regjeringen i hine vanskelige Tider viste for at udjevne Misforhold, som fulgte af den store og stedse afvexlende Forskjel mellem de Betalingsmidler, hvori Skatterne bleve erlagte i de forskjellige Landsdele; kun vare Forholdene og Følgerne paa

den ene og den anden Side saa uligeartede, at det hverken da var muligt at opnaae fuldkommen Ligevægt, eller nu er muligt med nogen Sikkerhed at bedømme, hvo der kom til at lide meest, hvilket i al Fald i forskjellige Dele af hiin Tid blev meget forskjelligt. Dette vil, troer jeg, blive klart for dem, der ville følge mig i den Udvikling, som jeg i mit oftnævnte Skrift S. 297—230 har givet saavel af Skattevæsnet for Danmark paa den ene og for Hertugdømmerne paa den anden Side, som og af de Virkninger, det forskjellige Pengevæsen iøvrigt havde paa de indre Tilstande.

XLI.

Skjøndt det ligger baade udenfor den Regjeringsperiode, hvormed jeg ellers her nærmest har beskjæftiget mig, og udenfor den Green af Regjeringsvæsnet, som jeg fornemmelig har havt for Øie, saa bringer dog et under Trykningen heraf udkommet og allerede flere Gange her anført Skrift mig til at indlade mig paa en anden Side, hvorfra man har forekastet Regjeringen en utilbørlig Begunstigelse for Hertugdømmerne og en saadan, der skulde have bragt alle de Ulykker over Landet, hvorunder det i de sidste Aar har lidt og vistnok endnu længe vil komme til at lide. Denne Anke var vel saaledes, som den er fremsat i det paapegede Skrift, stilet mod en senere Tids Regjering, men det er dog aabenbart, at denne i den Retning, som nu fordømmes, kun er gaaet i den Regjerings Spor, som styrede Landet i hiin Periode, i hvis Priis man tilsyneladende stemmer med mig, ja, at den endog vil kunne antages at have fjernet sig noget fra samme, men da i en ganske modsat Retning af den, hvori dens Brøde skal bestaae. Det er Etatsraad og Geheime-Archivar Wegeners „Actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det nittende Aarhundrede", Tredie Stykke, Afsnit I. S. 246 ff., som jeg her agter at belyse, forsaavidt han deri opstiller den Paastand, at Frederik den 6te lod sig forlede til at skabe en nærmere Forbindelse mellem Holsteen og Slesvig, og derved har for-

anlediget den urolige Stemning, som strax derefter skal være udbredt i vort forhen saa lykkelige Fædreland, og hvorfra saa meget Ondt har udviklet sig. Om dette end er en noget stærk Afvigelse fra den Plan, som jeg havde lagt for nærværende Deel af mit Skrift, saa hører dog Gjenstanden selv endog mere bestemt end de Undersøgelser, som jeg hidtil i dette Hefte har leveret, hen til dette Skrifts Hovedformaal, idet samme ikke blot bliver et Bidrag til min Tids Historie, men og hører til mit Livs Historie, eller i det mindste kommer i nær Berørelse dermed.

Forfatteren synes ikke ganske enig med sig selv om hvorvidt det allerede var ved Provindsialstænder-Indretningen Frederik den Sjette lagde Grunden til Landets Ulykke, men det skal i al Fald være skeet ved nogle samtidig dermed trufne Bestemmelser, der, som han yttrer, syntes mindre betydende, men i Virkeligheden vare mere indgribende. Disse gik, saa vedbliver han, ud paa at skabe et Slags administrativt Fællesskab mellem det danske Slesvig og det tydske Holsteen i visse Grene af den indre Bestyrelse. I en Note anfører han de samtidig med Forordningen om Provindsialstændernes Indretning af 15de Mai 1834 udgivne Anordninger, hvorved hiin formeentlig nye Skabning skal være frembragt, nemlig den, som indeholder Instructionen for den da stiftede Provindsial-Regjering, den, som indeholder en provisorisk Rettergangsorden for den samme Dag stiftede Overappellationsret, og endelig de, der kundgjorde Oprettelsen af et fælleds Examinations-Collegium for Candidater til Prædikeembedet, og et andet for Candidater i Retskyndigheden. „Derved", udbryder han fremdeles, „blev den følgende Periode egentlig saa ulykkelig. Man vil, vedbliver han, forbauses derover, ei alene med Hensyn til de Advarsler, Historien gjennem Aarhundreder havde givet, men ogsaa med Hensyn til de Grundsætninger, Kongen nys saa bestemt havde udtalt", (nemlig at han aldrig kunde og vilde tilstæde, at Slesvig og Holsteen fik en fælleds Forfatning). „Alligevel", tilføier han, „lader dette uhyre Misgreb sig forklare baade af Kongens Characteer og af de Omgivel-

ser og Forhold, under hvilke han regjerede. Den herskesyge holsteenske Stræben efter et saa kaldet Fællesdsskab med Slesvig, det er efter Herredømmet over Slesvig, havde ogsaa blandt Frederik den Sjettes høitbetroede og indflydelsesrige Mænd sine mægtige Repræsentanter. Da disse ikke kunde trænge igjennem med deres Ønsker om et forfatningsmæssigt Fællesdsskab ved Stændernes Forening, saa opgave de for det Første klogelig dette Punkt, og kastede sig derimod desto kraftigere paa en anden Bestræbelse, nemlig den at frembringe et administrativt Fællesdsskab i enkelte af Statsforvaltningens Grene, saa mange som det vel var muligt. *) Man maatte, heed det, gjøre noget for at vinde Stemningen i Holsteen, ved at give ligesom Erstatning for den nægtede Forening mellem Stænderne. Dette kunde uden Fare skee ved at oprette i Landet selv en fællesds Melleminstants for de indre Anliggender, underordnet Justitscollegiet i Kjøbenhavn; saadant vilde i ingen Henseende hverken" (enten) „svække Kongens Magt eller krænke Danmarks Rige, eftersom den souveræne Magt ligefuldt havde sit høieste Organ i Justitscollegiet og Statsraadet, og den hele Institution var alene af administrativ og ikke af statsretlig Betydenhed. Man glemte vel heller ikke at berolige Kongen ved saadanne Erklæringer som Falcks, „at der ei existerede noget udtrykkeligt Fordrag (sic) for en Forbindelse mellem Holsteen og Slesvig", eller Prindsen af Noers „at der ikke existerede noget Schleswig-Holstein". Den godmodige Frederik den Sjette vilde gjerne, hvor man ei angreb hans nedarvede Kongemagt, føie sig efter sine Raadgiveres Meninger; han havde store Tanker om den Kongelige Magtfylde over Statens Embedsmænd og lidet Begreb om Sympathiers og Theoriers dialektiske Egenraadighed. Saaledes kunde det skee, at han blev overrumplet og misledet til at skabe en fællesds saa kaldet Provindsialregjering og andre

*) Herved har Forfatteren anbragt den snurrige Note: „Hvor meget de opnaaede, kan man see af de nylig Note 190 anførte nye Love og Patenter (de oven i Parenthes anførte). En yderligere Specification turde ikke her være paa rette Sted".

lignende forhen ukjendte Foranstaltninger. Men dermed var ogsaa den rolige og for Holsteen saavelsom for Danmark lykkelige Periode, der var indtraadt siden Slesvigs Incorporation og Reunion med Moderlandet, næsten øieblikkelig forsvundet. Enhver nok saa ringe Forbindelse af Slesvig med Holsteen er en Løsning af Baandet mellem Delene af Danmarks Rige; blodige Aarhundreder havde lært, at enhver Løsnen af dette Baand er et Forbud paa de største Ulykker".

I Forbindelse med den paafaldende Dom, Forfatteren har givet over Frederik den Sjettes Regjerings Dygtighed, har han anbragt en Note, hvori det hedder, at denne Kongens udhævede Ringeagt for de intelligente Kræfters Betydning gaaer igjennem hele Danmarks Historie, og er en almindelig Anke over de Danske Statsmænd, tilføiende, „de tydske havde desværre for Danmark en ganske anden Mening". Med Hensyn til Udtrykket „Provinsial-Regjering" tilføies en Note, der indeholder, at dette var et snildt Paafund, der sagde langt mere end bemeldte Institut var og bebudede hvad man i Tiden kunde gjøre deraf. En Regjering var det, hedder det fremdeles, ikke i almindelig Forstand.

Det er vel ofte forhen blevet sagt, at den administrative Forbindelse mellem de to Hertugdømmer først er bleven skabt ved den i Overeensstemmelse med Anordningen 15de Mai 1834 oprettede Slesvigske Provindsial-Regjering. Det har altid vakt min Forundring, at Mænd, der fandt sig kaldede til at afgive Mening om offentlige Anliggender, kunne komme frem med en mod de vitterligste Kjendsgjerninger saa stridende Paastand, navnlig forundrede det mig ikke lidet, da jeg fandt den i Wegeners Skrift „Ueber die unzertrennliche Verbindung Schleswigs mit Dänemark." Men endnu større er dog min Forundring blevet ved nu, efterat jeg i mit Skrift „For den Danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed" har, som jeg troede, til Uimodsigelighed oplyst Urigtigheden af denne Paastand, og meget andet, som han i Forbindelse dermed havde anbragt, at see ham gjentage dette selvsamme og det uden mindste Forsøg paa at begrunde

det, uden mindste Hensyn til alt hvad jeg i saa Henseende har bemærket. Vel forholder det sig vist, som der er blevet sagt i Nord og Syd 4 B. S. 8, at der gives Mange, der ei ville læse bemeldte min Bog, fordi det skal være en Mands Pligt i denne Tid at holde paa sin eengang fattede Troe, endog med nogen Eensidighed, for at bevare sin Kraft og navnlig vogte sig for min Alsidighed, eller alsidige Slaphed, hvoraf Staten har havt nok Men jeg har dog ondt ved at tænke mig at en Mand, som Wegener, skulde bruge saadanne Forsigtighedsregler, for at holde sig fast i sine eengang antagne Meninger. Men jeg kan heller ikke vel troe, at mit Skrift er blevet ham ubekjendt, eller at han har fundet dets Indhold saa aabenbar grundløst, at det ikke behøvede Svar, og at det saaledes maaskee endog skulde være velvillende Skaansel at have forbigaaet det med Taushed. Dog, hvorledes det end hermed forholder sig, vist er det, at hvad denne ærede Forfatter her gjentager, som en afgjort Sag, er i hiint Skrift paa det Bestemteste imodsagt, og for mig er det ligeledes saa sikkert, som noget kan være, at jeg paa det klareste har eftervíist dets fuldkomne Urigtighed. Jeg har derfor været i Tvivl om hvorledes jeg i den Anledning havde at forholde mig. I sig vilde det være naturligst enten at tie dertil eller blot i almindelige Udtryk henvise til den Gjendrivelse, som alt er at læse i mit Skrift. Men da jeg veed, at hvad hiin Forfatter leverer angaaende de Slesvigske Spørgsmaal, uden videre antages for en Troesartikel, og der maaskee end ikke ere Mange, som erindre sig, at der i hiint, som det synes, til Glemsel overantvordede Skrift findes Noget om fornævnte Anliggende, skal jeg dog, saa fortrædeligt det end er, blandt andet paa Grund af at jeg saare nødig vilde sige denne Forfatter noget Ubehageligt, forsøge, om et nyt Ord i denne Sag kan finde nogen Indgang. Jeg har saa meget mindre troet at burde spare mig for denne Ubehagelighed, som der i Forfatterens Fremstilling er saa meget, der i høi Grad er krænkende saavel for vor forevigede Frederik den Sjettes Eftermæle, som og for de Levendes og Dødes, som vare hans Raadgivere i hiin Sag,

ja endog maa kaste en mørk Skygge paa vor Regjering igjennem flere Slægtfølger lige til Marts 1848. Vel er omtrent det samme ofte forhen og i endnu haardere Udtryk sagt andetsteds, men det har faaet en ganske anden Vægt ved at være gjentaget af denne Forfatter og i et Værk som hans. Dersom mine Medborgere ville skjænke det, jeg ved denne Leilighed kommer til at fremføre, nogen Opmærksomhed, vilde det maaskee ikke saa lidet føre til Berigtigelse af de Meninger, der have gjort sig gjeldende om den til hiin Tid fulgte Regjerings-Politik. Det kan vistnok med Føie antages, at Wegener, der har gjort denne Dom til sin, har af alt, hvad der er sagt til dens Begrundelse, optaget det, der maatte have meest Betydning; naar nu Svagheden deraf klarlig lægges for Dagen, synes det at være en berettiget Forventning, at man enten tager den derpaa grundede fordømmende Dom tilbage, eller forsøger paa bedre at begrunde den.

Efter hvad vi have seet, gaaer Forfatteren nu endog videre end i sit ældre Skrift. Hvad han der i det samme tilføiede Register S. 108 syntes at have villet antyde, har han nu ganske umiddelbar lært, nemlig at det hele administrative Fælledsskab, som der var imellem de to Hertugdømmer, først blev skabt ved den af ham nævnte Anordning af 15de Mai 1834. Jeg har i ovenmeldte mit Skrift nævnt hiint Sted i Registeret, men kun løst, og var endog i Tvivl, om jeg ikke heller maatte lade det være, da det kunde synes noget nærgaaende endog blot at anføre et saadant tilsyneladende Spor til en Mening, der baade i og for sig var saa aabenbar urigtig og derhos uovereensstemmende med selve Skriftets Indhold. Stedet havde mig imidlertid noget særdeles paafaldende, og jeg erfarer nu, at Forfatteren virkelig vil gjøre den Paastand gjeldende, som den Tid snarest syntes ved et Slags Uagtsomhed at være kommet ind i Registeret til hans Bog. Men i fornævnte mit Skrift S. 188 ff. har jeg, som jeg tør paastaae, uigjendriveligt beviist, at der lige fra den Tid, da Frederik den 4de havde sat sig i udelukkende fast Besiddelse af det hele Slesvig, er, istedetfor det forrige Forfatningsfælledsskab mellem det og Hol-

steen, traadt et Fællesskab i Lovgivning og Administration, der vel før 1831 ikke udtrykkelig var blevet udtalt i nogen særlig Kundgjørelse, men, som en uophævet Levning af hiint ældre Fællesskab, stiltiende var lagt til Grund gjennem hele Lovgivningen og Statsbestyrelsen. Det har ikke blot viist sig i de for Hertugdømmerne udkomne Love og de for samme trufne almindelige Foranstaltninger, hvilke med Undtagelse af de enkelte som af særegne Aarsager indskrænkede sig til det ene Hertugdømme eller en Deel af samme, ere kundgjorte som fælleds for begge, og det selv paa den Tid, da Holsteen kun for en Deel hørte under Kongens Myndighed, og hvor Loven altsaa snart udtrykkelig var indskrænket til den Kongelige Andeel, snart som Følge af Sagens Natur kun der var anvendelig, uagtet Lovgiveren i almindelige Udtryk talte om sine Hertugdømmer Slesvig og Holsteen; ligesom alle Love og Kongelige Kundgjørelser for Slesvig indtil den senere Tid udelukkende kom ud i det tydske Sprog. Men ogsaa laae denne Forudsætning til Grund i alle for hele Danmark udkomne Love og Kongelige Kundgjørelser, der aldrig som saadanne vedkom Slesvig, men i de enkelte Tilfælde, hvori deres Indhold ganske eller tildeels skulde gjælde sammesteds, der bleve satte i Kraft ved en særegen Akt, udgaaet fra et Statscollegium, hvorunder Slesvig tilligemed Holsteen laae. Jeg har endvidere bemærket, hvorledes Fællesskabet ei ved de i 1834 udgivne Anordninger er blevet udvidet til noget eneste Anliggende, der ikke allerede forhen var indbefattet under samme, men at der kun skete Forandring med Hensyn til de Indretninger, gjennem hvilke Rets- og Bestyrelses-Fællesskabet skulde gjøres gjældende. Det er derhos udviklet, at de i saa Henseende foretagne Forandringer deels vare grundede i en uafviselig Nødvendighed deels iøvrigt vare hensigtsmæssige og ikke i Strid med nogen velforstaaet dansk Interesse (S. 207). Det er mig derfor ubegribeligt, hvorledes en Mand, som Wegener, nu uden videre kan udtale, at det administrative Fællesskab er blevet skabt i

1834. Dersom Forfatteren havde forsøgt at begrunde denne Paastand ved at modsige noget af hvad jeg har anført, vilde Intet have været mig lettere end at besvare det; nu er jeg i et Slags Forlegenhed, fordi der er saa aldeles Intet at gjendrive. Jeg skal imidlertid, ved iøvrigt at henholde mig til mit ældre Skrift, bede ham at kaste et Øie paa den af ham anførte Instruction for den Slesvig-Holsteenske Regjering af 15de Mai 1834. Han vil allerede §§ 1, 3 og 4 see, at denne Regjerings Virkekreds aldeles ikke gaaer uden for hvad der forhen hørte til Hertugdømmernes særegne indre Forvaltning, og at der endda ere gjorte adskillige betydelige Undtagelser, samt at den med Hensyn til denne *sin hele Virkekreds aldeles stod under de i Kjøbenhavn værende Immediatcollegier, hvis Virkekreds heller aldeles ikke fik nogen Udvidelse.* Medens Forfatteren iøvrigt paa den ene Side vil udhæve, hvor indgribende det var, som blev inddraget under den nye Regjering, har han paa den anden brugt Udtryk, som skulle gaae ud paa, at den kun var indskrænket til visse Grene af det administrative Fælledsskab. Han synes endog at ville antyde, at det kun strakte sig til Justitssager; thi ligesom han i sit ældre Skrift har lært, at det kun angik Justitien og Politiet, saaledes nævner han nu, og det to Gange, Justitscollegiet i Kjøbenhavn som det, Samme skulde være underordnet. Hvor aldeles feilende det er, baade naar Forfatteren forudsætter, at det Slesvig-Holsteenske Cancellie var det eneste af de herværende Statscollegier, gjennem hvilket en særlig Overbestyrelse blev ført for Hertugdømmerne, og naar han mener, at Cancelliets Virkekreds indskrænkede sig til Justits og Politie, har jeg langt omstændeligere end det kunde synes fornødent udviklet i bemeldte mit Skrift S. 196—198, og jeg gad seet, hvad man deri kunde paapege som urigtigt. Men jeg skal dog endnu gjøre opmærksom paa, at selve Instruxen viser, baade at den nye Regjering stod under samtlige Immediatcollegier, der havde med Hertugdømmernes Sager at gjøre, blandt hvilke, næst Cancelliet, Rentekammeret og Generaltoldkammer- og Commerce-Collegiet især blive at mærke, og

at langt fra at dets underordnede Forhold til Cancelliet indskrænkede sig til Justitssager, var dette Slags Sager, netop som de de citerede §§ vise, aldeles undtagne fra Regjeringens Virkekreds, idet alt hvad der hørte til den administrative Justits blev hos de særlige Overretter, som hvert af Hertugdømmerne frembeles som hidtil beholdt, medens de kun afgave de egentlige Forvaltningsgjenstande til den nye Regjering. Ligesom dette fremgaaer af selve Instructionen for Regjeringen, saaledes sees det og af de Instructioner, der under samme Dato bleve meddeelte bemeldte to Overretter med Hensyn til den Forandring i deres Stilling, der fulgte deels af Overappellationsrettens, deels af den Slesvig-Holsteenske Regjerings Oprettelse. Det leder saaledes kun til Misforstaaelse, naar Forfatteren betegner det Slesvig-Holsten-Lauenborgske Cancellie som Justitscollegiet. Det danske Cancellie blev jevnlig betegnet med dette Navn, men det har kun været passende, hvor der har været Tale om dets Virksomhed i Justitssager. Det var meget langt fra at udtømme dets Forretningskreds, hvoraf ogsaa ved de forrige Collegiers Ophævelse en stor Deel er afgivet til Cultusministeriet, og en anden ikke lidet omfattende til Ministeriet for det Indre, imedens Adskilligt af det, der efter sin Natur vilde henhøre under dette sidste Ministerium, endnu er blevet hos Justitsministeriet. Det tydske eller, som det senere kaldtes, det Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie, er neppe nogensinde blevet saaledes benævnt. Dette vilde have været saameget mindre passende, som man ved Justitscollegier, efter den tydske Talebrug, ikke forstaaer andet end collegialiter indrettede Domstole, hvilket endog kan sees af den nævnte § 1 i Instruxen for Regjeringen. Ligesaa vildledende Forfatterens Fremstilling nu er i den Deel af samme, der antyder den nævnte snævre Grændse for bemeldte Collegiums Virkekreds, ligesaalidet begrundet er, hvad han i Modsigelse dermed udtaler om den store Udstrækning, som man havde tillistet den nyskabte Regjering. Foruden at der Intet er optaget i Instruxen, som ikke allerede hørte under de Slesvig-Holsteenske Regjeringsmyndigheders Omraade, ere endog betydende Dele heraf ved

§§ 3 og 4 undtagne fra hiin provindsielle Regjerings Virkekreds, deriblandt, foruden alt hvad der hører til Justitsvæsenet, ogsaa Adskilligt af hvad der staaer i nær Berørelse med de almindelige Statsinteresser, saavelsom det, hvori en Mellem-instants mellem den øverste Regjering og de locale Øvrigheder fandtes overflødig, og kun tidsspildende, eller i andre Henseender utilraadelig (f. Ex. hvad der angaaer Universitetet). Men hvor megen Forundring end alle disse feilagtige Fremstillinger af bemeldte Regjerings Virkekreds maatte vække, saa er det dog ikke mindre synderligt, naar Forfatteren finder et Spor af det Holsteenske Parties Anmasselse og Lumskhed i det Navn, der blev tillagt den nye Provindsialbestyrelse. Det er jo dog bekjendt, at i mangfoldige saavel tydske som andre Lande blive ogsaa underordnede forvaltende Collegier (hvormed iøvrigt i ældre Tider gjerne Jurisdiction var forbunden) kaldte Regjeringer, at dette Navn i ældre Tider har været brugt baade i Slesvig og i Holsteen, men senere var blevet ombyttet med Overretter, fordi den dømmende og mere selvstændige Myndighed, der tilkom dem, blev betragtet som mere anseelig end deres Forvaltningsmyndighed, hvori de vare mere afhængige; at ligeledes den øverste locale Forvaltning i Lauenborg har beholdt det Navn Regjering, som det førte med sig fra den hannoverske Tid, og at dette Navn ligeledes brugtes om de locale Bestyrelser i vore Colonier. Tillægsordet Provindsial maatte og i al Fald gjøre en Forblanding af denne underordnede locale Bestyrelse med den høiere Regjering umulig. Det er altsaa en ganske forunderlig Mistænkelighed, der heraf kan tage Anledning til at tænke paa List fra den ene eller Eenfoldighed fra den anden Side.

Skjøndt Forfatteren kun taler om det administrative Fællesskab, der formeentlig blev stiftet den 15de Mai 1834, har han dog i Noten ogsaa anført den under samme Dato udgivne Retsordning for Overappellationsretten. Han vil saaledes rimeligviis have dette judicielle Fællesskab indbefattet under det administrative, som han saa haardt fordømmer. Men da han iøvrigt ikke med et Ord rører ved denne Institution,

skal jeg alene henvise til bemeldte mit Skrift S. 201—206, hvor jeg tør paastaae at have tilstrækkelig retfærdiggjort samme. Men blandt de indgribende Forordninger, hvorved Kongen bemeldte Dag skal til Statens Ulykke have knyttet de to Hertugdømmer til hinanden, nævnes endnu de Patenter, hvorved der i Stedet for den særegne theologiske Examen, der blev holdt ved hvert af Hertugdømmernes Overconsistorier, og den særegne juridiske ved hver af disses Overretter, blev indrettet en fælleds Examen for tilkommende Præster i Slesvig og for Jurister i Kiel. Saafremt den forrige Indretning havde været den, at den Examen, der toges i det ene Hertugdømme, ikkun gav Adgang til Beforbring i samme, saa kunde jeg endda forstaae, hvorledes der fra deres Side, som mene, at Landets Velfærd beroede paa at holde de to Hertugdømmer saa langt som muligt fra hinanden, kunde opstaae Betænkeligheder ved hiin Forandring med Embedsprøven. Men dette var paa ingen Maade Tilfældet; det var kun det Sted, hvor Candidaten var født, der bestemte hvor han skulde underkaste sig Examen, hvorfra iøvrigt Cancelliet kunde bevilge Undtagelse; men den i det ene Hertugdømme tagne Examen gav fuld Adkomst til Embede i det andet. Den Ulighed i Bedømmelsen af Candidaternes Duelighed, som denne Dobbelthed medførte, var længe blevet erkjendt som en betydelig Ulempe; navnlig var det en Tidlang en almindelig Mening, at den Gottorpske juridiske Examen var mindre streng og paalidelig end den Gluckstadtske, hvilket endog skal have foranlediget Bestræbelser for ad Dispensationsveien at kunne tage Examen paa det første Sted, naar man efter Reglerne hørte til det andet. En Forandring heri var saaledes meget at ønske, og da der nu blev en fælleds Overappellationsret for begge Hertugdømmer, var intet Naturligere end at den juridiske Examen, der er aldeles uafhængig af Universitetet, overlodes denne øverste Domstol, medens det forhen ikke vilde have været passende at gjøre enten den ene eller den anden af de sideordnede Overretter til fælles Examinationscollegium. Det vidner saaledes om en ganske forunderlig Tilbøielighed til i Blinde at fordømme ethvert Foretagende af hiin Tids Regjering, der an-

gaaer Hertugdømmernes Forhold, at en ellers saa indsigtsfuld Mand kan inddrage en saa naturlig og uskyldig Foranstaltning under denne Fordømmelse.

Det er mig iøvrigt ikke klart, om ikke Wegener indbefatter selve Stænderindretningen eller i al Fald den Ordning samme fik ved Forordningerne af 15de Mai, under "de uhyre Misgreb", hvortil Frederik den 6te i sin Tid har ladet sig forlede af slette Raadgivere. Jeg vil nu ingenlunde sige Provindsialstænder-Indretningen fri for de Bevægelser, der have forstyrret Fædrelandets Ro. Jeg har vel aldrig tvivlet paa, at det, om end ikke for den Tid, hvori Landet endnu beholdt sin gamle Konge, saa dog i Hensyn til Fremtiden, maatte være nødvendigt, at der gaves Folket en vis Deelagtighed i Lovgivningen, og jeg vilde paa den anden Side, om det end havde været sat under Spørgsmaal, ikke have vovet for Øieblikket at gaae videre end til en raadgivende Medvirkning. Men i denne Raadgivnings Adsplitning mellem fire forskjellige Stænderforsamlinger, uden at der var sørget for noget Foreningsled, fandt jeg altid en Hindring for dens velgjørende Virksomhed; jeg var heller ikke uden Frygt for, at jo deraf vilde udvikle sig betænkelige Følger. Jeg har allerede i mit Skrift: „For Opretholdelsen af den Danske Stat o. s. v.", havt Leilighed til, saavidt jeg fandt det fornødent, at meddele, hvorledes jeg til forskjellige Tider har foreslaaet, hvad jeg under de tilstedeværende Forhold maatte ansee tilraadeligt for at bevare og befæste Sammenhold og Samvirkning, og det er endnu min Overbeviisning, at meget Ondt vilde have været forebygget, hvis man var gaaet de Veie, som jeg har betegnet. Men Meningen af Forfatterens Anke maa være, at Spiren til Indretningens uheldbringende Gang skal have ligget i den Gunst, der blev viist den i Hertugdømmerne herskende Tilbøielighed til at udgjøre en for sig bestaaende Stat, og det er kun fra denne Side jeg her har at betragte Sagen. Der var neppe enten til den Tid (11te Januar og 28de Mai 1831) da Provinsialstænderne først bleve bebudede, eller til den (15de Mai 1834), da deres Indreining blev anordnet, eller i de første

6 Aar derefter, Nogen der tænkte paa Muligheden af et Angreb fra denne Side.

Naar man vil møde de Angreb enten paa selve Stænderindretningen, eller paa de øvrige under 15de Mai 1834 udkomne Anordninger, som Forfatteren eller Andre have gjort fra det ovennævnte Synspunkt, saa kan man kun være forlegen ved den fuldkomne Mangel, som der er paa enhver Kjendsgjerning, der kunde frembyde en nogenlunde tilsyneladende Begrundelse af deslige Angreb. Det er derfor et høist fortrædeligt og kunde synes at være et haabløst Foretagende, at forsøge en Gjendrivelse af de vrange og uretfærdige Domme over hiin Tids Regjering, der længe have gjældt for Troesartikler. Imidlertid har jeg Taalmodighed nok til at indlade mig paa disse Forsøg, idet jeg ikke ganske kan opgive Haabet om, at det vil være muligt at formaae mine Medborgere til at aabne Øinene for de klare og uimodsigelige Kjendsgjerninger, hvortil jeg i dette Øiemed har at henvise.

Det kan dog vel ikke paastaaes, at Kongen gav Holsteen for meget, da han omtrent 20 Aar efter at det tydske Forbunds Artikel 13 havde tilsagt alle Forbundslande en landstænderisk Forfatning gav dette Hertugdømme raadgivende Provindsialstænstænder. Det er bekjendt, hvorledes det i Begyndelsen var en baade i og udenfor Tydskland herskende Mening, som de Forhandlinger, der gik foran Wiener-Forbundets Afslutning ogsaa gave megen Sandsynlighed, at Landstænderne skulde have en besluttende Medvirkning paa Statens vigtigste Anliggender, navnlig Lovgivningen og Finantsbestyrelsen. Efterhaanden viste det sig, at Forbundsdagen ingenlunde tillagde Artiklen en saa omfattende Betydning, navnlig blev det aldeles klart ved ovennævnte Wiener-Schlußact; dog ansaaes det vel endnu en Tidlang for uvist, om hiin § i Forbundsakten kunde fyldestgjøres ved blot raadgivende Stænder; men Preussen gav i 1823 først et Exempel paa at dette foreløbig kunde være nok*).

---

*) Den almindelige Lov om disse Stænders Indførelse af 5te Juni 1822 indeholder dog udtrykkelig, at denne kun var en foreløbig

Kongen af Danmark gik saaledes vist ikke for vidt ved nu omsider at give Holsteen det samme. At baade Slesvig og Danmark bleve deelagtiggjorte i den Adgang til politisk Virksomhed, der blev aabnet Holsteen, vidner om Frederik den Sjettes sunde Blik, men var paa ingen Maade nogen Indrømmelse for Holsteen. Det skete snarere for at de øvrige Statsdele ikke skulde blive lidende eller idet mindste troe sig tilsidesatte fordi de ei vare Medlemmer af Forbundet. Navnlig vilde Holsteen have faaet en unaturlig og hidtil aldeles ukjendt Overvægt over Slesvig, der havde de fleste Love og Indretninger fælleds med Holsteen, dersom det ikke havde faaet en lige Indvirkning med Samme paa de fremtidige Love og offentlige Foranstaltninger. Der var heller Intet, som saa godt kunde tjene til Retfærdiggjørelse for at der kun blev givet raadgivende Stænder, som det Forhold til de øvrige Kongens Scepter underlagte Lande, der udtryktes ved de lige men dog særskilte Stænder, der bleve indførte i disse. I Preussen havde og de to Hovedprovindser, som ei vare Dele af det tydske Forbund, faaet sine Provindsialstænder, som de øvrige.

Selve Stændernes Indretning blev iøvrigt vistnok i mange Maader langt folkeligere i det Danske Monarkie end i det Preussiske. Men dette var meget langt fra at være en Gunst for dem, der ikke uden Grund ansaaes som den Slesvigholsteenske Paastands Bærere, Ridderskabet. Riddergodsernes Besiddere udgjorde i alle preussiske Stænderforsamlinger en egen fra Borgerstanden og de alminbelige Landmænd afsondret Stand; i nogle Provindser enten alene eller i Forening med enkelte af Kongen særlig udnævnte større Possessionærer, den første Stand, i andre derimod, hvori der af nogle Fyrster og Standsherrer dannedes en første Stand, den anden. Med

———

Indretning, og at denne ved Frdng. 22 Mai 1815 tilligemed Provindsialstænder tilsagte repræsentative Forsamling for hele Staten ei var opgiven, ligesom en almindelig Stænderforsamling med en skjøndt meget begrændset besluttende Myndighed, navnlig i Finantssager, blev sammenkaldt i 1847.

ubetydelige Undtagelser for enkelte Provindser, havde Ridderskabet og Besidderne af Riddergodserne enten alene eller i Forbindelse med dem, der udgjorde en endnu høiere Stand, ligesaa mange Pladser, som de to andre Stænder, Borgerstanden og den almindelige Landbostand, tilsammen. De forskjellige Stænder bleve adskilte paa Landdagen ved særegne Pladser. Landdags Marskallen (Præsidenten) kunde kun tages af Ridderskabet eller og af den Stand, der var sat endnu høiere; i Sager, hvori Stændernes Interesser vare forskjellige, kunde en Stand med ⅔ Stemmer fordre Forsamlingen opløst i forskjellige Stænder, hvis særlige Betænkninger bleve Kongen forelagte. I de tydske Stater, der havde egentlige Forfatninger, havde de høiere Stænder endnu større Fortrin, navnlig derved, at de fornemste udgjorde Hovedbestanddelen i det første Kammer, hvorhos der endog, skjøndt paa forskjellig Maade, var sørget for at give dem en betydende Andeel i det andet Kammer (Valgkammeret).

Efterseer man nu hvad der blev indrømmet Ridderskabet ved Fdg. 15de Mai 1834, saa finder man, at det var lidet mod det, der var tilladt den Samfundsclasse, hvortil de hørte, i de raadgivende Provindsialstænder i Preussen, for ikke at tale om dens endnu større Betydenhed i de tydske Lande, hvori medbesluttende Stænder vare indførte. Der vare kun fire Pladser i Holsteen og ligesaa mange i Slesvig, der bleve dem forbeholdne, altsaa resp. $\frac{1}{12}$ og $\frac{1}{11}$ af den hele Forsamling, og disse Pladser besattes ikke ved Valg af Standen selv, men ved Kongelig Udnævnelse. Om man hertil vil føie den Virilstemme, som i hver af Forsamlingerne blev tillagt Besidderne af et fyrsteligt Fideicommis, saa blev det dog kun en meget ringe Brøk af den hele Forsamling. Hvad der saaledes indrømmedes Ridderskabet, var af saa meget mindre Betydenhed, som paa den anden Side de Pladser i Forsamlingen, der bleve at besætte ved Valg af de adelige og andre store Godsers Besiddere, bleve i et dertil svarende Forhold færre i Hertugdømmerne end i Danmark, i Holsteen 9 og i Slesvig 5, medens Tallet i Oestifternes Stænder var 17 og i Jylland 12, saa at den

store Grundbesiddelse ikke fik en større Indflydelse i Hertugdømmerne, navnlig i Slesvigs Stænder, end i de danske, selv naar man seer bort fra den Forstærkning, som den i disse kunde vente af de fire Grundeiere, som Kongen kunde udnævne i hver af dem, og hvortil første Gang lutter Sædegaardseiere, og for største Delen netop af de betydeligste og meest anseelige, bleve udnævnte *). Ridderskabet, der besad en stor Deel af de ade-

*) Vel finder man allerede i den første Samling af de jydske Stænder to af hine Pladser besatte med mindre Grundeiere. Men det var fordi at to af de oprindeligen udnævnte havde undskyldt sig. (See Coll. Tid. for 1834, S. 714—715 og for 1835 S. 96 og 543). Skjøndt jeg for min Part ikke har nogen Anledning til at tage mig af hine Valg, da jeg paa ethvert Trin af Sagen havde erklæret mig imod, at de fire Pladser, Kongen vilde forbeholde sig, skulde bindes til Grundeiendom, maa jeg dog bemærke, at der ikke var nogen Inconseqvents i den Forskjel, der i fornævnte Henseende viste sig mellem de første Valg og de senere. Kongen foretog nemlig de første Udnævnelser inden noget andet Valg havde fundet Sted, og det antoges derfor, da dog ei andre end Grundeiere kunde vælges, naturligst, at saadanne toges af dem, der i denne Egenskab hørte til de mere betydende, især da det var vanskeligt blandt de mindre Grundeiere at udsøge Enkelte, hvis personlige Betydenhed skulde give dem en særdeles Adgang til at foretrækkes. Men senere blev Valget særdeles vanskeligt blandt Sædegaardseierne efter at de meest betydende allerede vare valgte af deres Standsfæller. Det er iøvrigt mærkeligt, at en af dem, Kongen først havde udseet til en saadan Plads i den jydske Stænderforsamling, var et i sin Tid virksomt Medlem af det Slesvig-Holsteenske Ridderskab, nemlig General-Major Grev Heinrich Reventlow (Broder til Cai og Fritz Reventlow, Fader til Klosterprovsten i Preetz), som den Tid var Eier af Aakiær i Jylland, hvilken dog, skjøndt først da Stændernes Sammenkaldelse nærmede sig, undskyldte sig med Svaghed. En af de fire Ridderskabs-Pladser i Slesvig blev igjen besat med en dansk Mand, Grev Reventlow til Christianssæde, som Besidder tillige af Grevskabet Sandberg i dette Hertugdømme. Hverken paa det ene eller andet Sted var der Spor til Utilfredshed med disse Valg, i det mindste erfarede jeg, at man i Jylland beklagede, at Grev Heinrich Reventlow, som der var særdeles agtet, ei havde kunnet modtage Valget.

lige Godser, og som altid havde overveiende Betydning, naar de kom sammen med de øvrige Godsbesiddere (non recepti), vilde saaledes maaskee have faaet ligesaa mange Pladser i Stænderforsamlingen, dersom det sammenlagte Tal (resp. 13 og 9) af de Kongelig udnævnte og dem, som Godseierne valgte, havde været besat ved Valg. I Forsamlingen selv havde Ridderskabet ikke mindste Fortrin for de øvrige Stænderdeputerede. Da det dog, efter hvad der var foregaaet i Frankfurt, *) var nødvendigt, at der skulde tages Hensyn til den gamle Forfatning, og da det Kongelige Rescript af 13de Januar 1831 indeholdt, at Provindsialstænder skulde indføres i den Form og efter de Grundsætninger, der vare fulgte ved de i 1823 i de Kongelige Preussiske Stater indførte Stænder, saa vil det ei kunne nægtes, at man ved Anordningernes Udarbeidelse afsandt sig saa lempeligt som muligt med de aristokratiske Interesser, navnlig for Hertugdømmernes Vedkommende med Ridderskabet; man kunde snarere have ventet alt andet, end at der om nogle Aar skulde blive opløftet Klage over den Magt, som disse Interesser skulle have udøvet ved Ordningen af hiint Anliggende.

Maaden, hvorpaa Forordningen opløste Spørgsmaalet om Ridderskabets Adgang til Stænderne, var og i den Henseende høist ubehagelig for dette og for Enhver, der sluttede sig til Samme, at det ved denne Leilighed ikke blev betragtet som en fælleds udeelt Corporation, men sondret i et Slesvigsk og et Holsteensk Ridderskab. Netop ved Stænderindretningerne traadte baade de to Hertugdømmer i det Hele og deres Ridderskab i Særdeleshed frem i en aldeles uvant Adskillelse. Dette var derfor i høi Grad utilfreds hermed, og nogle af de til denne Stand hørende erfarne Mænd indgave en særlig Forestilling mod hvad der saaledes indeholdtes i det dem forelagte Lovudkast, hvilket iøvrigt forsaavidt var udelukket fra Forsam-

*) See oven Side 192.

lingens Overveielse og Meningsyttring *), men de udrettede derved Intet.

Saafremt man vil lade det gjælde, hvad Wegener antyder om at Ridderskabet og alt, hvad der sluttede sig til dets Ønske om en fælleds Forfatning med en betydelig aristokratisk Bestanddeel, arbeidede for at faae Valgretten og Valgbarheden i de øvrige Samfundsklasser skruet høit op, saa vidner Forordningen 15de Mai 1834 om, hvor forgjæves disse Bestræbelser have været, hvor stærk altsaa og den Modstand maa have været, hvormed disse Bestræbelser bleve overvundne. Ogsaa i denne Henseende er det mærkeligt, med hvilken Frihed det Preussiske Mønster, hvortil Rescriptet af 1831 havde henviist, blev benyttet ved den Ordning, der blev givet denne Indretning. Jeg skal ikke dvæle ved at udpege de mange Stykker, hvori vort Valgsystem blev mere stemmende med det, der almindelig ansaaes for det folkeligste, end det Preussiske, eller noget af dem, der bleve lagte til Grund for den Tids Forfatninger. Man vil ikke kunne opgive nogen af disse, hvori Betingelserne for Valgret og Valgbarhed vare satte lavere, dem undtagne, hvorefter Valgene (som i Norge) vare middelbare, eller hvor der ved Siden af det ved Valg sammensatte Kammer var et andet, hvori kun de høiere Classer enten i Kraft af Arv eller i Følge Landsherrens Udnævnelse eller af visse anseelige Stillinger eller Formuer kunde faae Plads. Selv i de fleste af disse Stater vare endda Valgbetingelserne satte høiere og derhos Valgene i Borger- og den almindelige Landbostand middelbare. Begge Dele fandtes og i den Preussiske Provindsialstænderforfatning, hvor desuden, som allerede bemærket, de høiere Stænder udelukkende besatte omtrent de halve Pladser. Wegener erkjender selv den Valgcensus, Forordningerne foreskrev, for „anstændig og betryggende", men han synes at betragte det som en Seier, som de indkaldte erfarne Mænd havde vundet over de Bestræbelser, der fra den

---

*) „For den danske Stats Opretholdelse" o. s. v. S. 34.

Augustenborgske Side vare anvendte imod directe Valg og „mod en lav Census, der kunde bringe Mænd udenfor en vis privilegeret Stand indenfor Stændersalen". Men jeg kan forsikkre Forfatteren, at Forordningerne i saa Henseende uden nogen Afændring, der kunde fortjene her at udhæves, ganske og aldeles vare i Overeensstemmelse med det Regjeringsudkast, der blev forelagt de Mænd, der i saa Henseende bleve indkaldte, deels fra Hertugdømmerne, deels fra Danmark. Der blev vel bragt enkelte Forandringer i Forslag af bemeldte Mænd, der havde en Nedsættelse i Valgbetingelserne til Gjenstand, men disse holdt sig indenfor Grundsætningerne i de forelagte Udkast og gik kun ud paa en Lempelse i Anvendelsen, hvorfor de meente at locale Forhold talte. Det eneste Forslag i bemeldte Retning, der blandt de fra de danske Provindser indkaldte Mænd fik, og det dog kun en svag, ja endog noget tvivlsom Pluralitet, var, at Hartkorns Størrelsen skulde, paa Grund af de locale Forhold, nedsættes for Jylland, hvilket Forslag dog blev uden Følge. Jeg har endog stor Anledning til at troe, at de sammenkaldte Mænd vilde have været meget vel tilfredse med høiere satte Valgbetingelser, og endnu hellere med indirecte Valg, naar noget lavere Betingelser for Valgretten dermed havde været forbundne. Men de Fleste fandt det mindre passende til deres Stilling at slaae af paa det Regjeringen havde fundet at kunne indrømme, og tiltroede sig ikke Indsigt nok til at have en sikker Dom over saa vanskelige og omtvistede almindelige Spørgsmaale af den politiske Bygningskonst. Hvad de erfarne Mænd for Hertugdømmerne angaaer, saa veed jeg vel, at der var opstaaet Spørgsmaal om nogen Nedsættelse af den Eiendomsværdi, der efter Udkastet udkrævedes til Valgret og Valgbarhed i Kjøbstæderne; men den fik, saavidt jeg erindrer, ikke Stemmefleerhed for sig, og i alt Fald er det vist, at den ei blev fulgt, da det ogsaa allerede var i Regjeringsudkastene at Betingelserne vare satte, saaledes som de findes i Forordningen. *)

*) Det er kun om det, man kalder Census (rettere sagt Formuebetin-

For ikke at forbigaae Noget, hvori maaskee Nogen vilde finde et Spor til den slesvig-holsteensk-aristokratiske Indvirkning, der til hiin Tid skal have fundet Sted, skal jeg nævne en Omstændighed, der, saa svag en Anledning den vilde frembyde til en slig Mistanke, dog er nær ved at være det stærkeste, jeg med al min Søgen seer mig istand til at finde. Det er nemlig at baade Valgrets- og Valgbarhedsbetingelserne i Kjøbstædernes og i de mindre Landeiendomsbesidderes Valgkredse ere stillede høiere i Forordningerne for begge Hertugdømmerne §§ 14 og 15 end i Frdgn. for Østifterne §§ 14 og 16 og for Nørre-Jylland §§ 13 og 15. Men intet vilde være urigtigere end heri at see en Lyst til at gjøre Adgangen til Stændersalen vanskeligere for Bonde eller Borger i Hertugdømmerne end i Danmark. Det var Forholdenes Forskjellighed og ikke nogen forskjellig Grundsætning, hvorved hiin Forskjel blev fremkaldt. Hvad Landeiendommene angaaer, da var der ingen anden passende Maalestok, der ved en saadan Leilighed kunde lægges til Grund her i Danmark, end Hartkornet; men i Hertugdømmerne havdes ingen ældre Skyldsætning,

---

gelser; thi en egentlig Census fandt ikke Sted efter Stænderanordningerne) at her er Tale. I andre Henseender havde vel de indkaldte Mænd gjort Forslag, som førte til nogen Udvidelse af Valgret eller Valgbarhed, og som tildeels bleve antagne. Saaledes var det i Anledning af de oplyste Mænds Betænkning, at der blev tillagt Jøderne Valgret i Danmark, men dog ikke Valgbarhed, hvorpaa de og havde andraget. For Hertugdømmerne blev ingen af Delene hverken foreslaaet af de indkaldte Mænd eller i Forordningerne bevilget. Istedetfor den Tid af 2 Aar, hvori man efter samtlige Forordningers § 4 Nr. 3 skulde have besiddet en Eiendom af den foreskrevne Beskaffenhed for at blive valgbar, havde Udkastet nævnt 5 Aar, det Halve af den Tid de Preussiske Anordninger fordrede, men dette blev, i Anledning af de indkaldte Mænds tildeels endog videre gaaende Forslag, indskrænket til 2 Aar. Erfaring synes iøvrigt at have viist, at denne Tid var alt for kort til at forebygge det Proformaværk, som ved en slig Bestemmelse skulde forebygges.

som kunde anvendes, saa at kun den efter Frdgn. 15de Decbr. 1802 derpaa satte Vurdering maatte tjene til Regel, medens den tilsvarende Taxation paa de danske Eiendomme saa meget mindre burde anvendes, som den siden 1818 var aldeles ophørt som Maalestok for Beskatningen. Nu er det vel saa, at resp. 4 eller 8 Tdr. Hartkorn ikke ganske svare til en Skattetaxation af resp. 3200 Rbd. og 6400 Rbd. (2000 eller 4000 Thlr. Courant); thi Middeltallet af Taxation paa 1 Td. Hartkorn efter Frdgn. 1ste Octbr. 1802 blev knapt 300 Rdlr. = 480 Rbdlr.*) Men foruden at Taxationerne i Hertugdømmerne, som vi have seet, skete efter andre Regler, saa at Forholdet ikke nøie kan bedømmes, saa antoges det og uden Tvivl med Rette, at der ved de valgte Taxationssummer vilde fremkomme et tilstrækkeligt Antal af Vælgere og Valgbare, og at man derfor ei burde lade sig nøie med en mindre betryggende Værdibestemmelse. I Danmark kunde man derimod efter Landeiendommenes Fordeling ikke fordre et større Hartkorn end man gjorde; thi Gaarde over 8 Tdr. Hartkorn ere sjeldne. Consequentsen fordrede derhos, at man maatte strække Fordringen noget høiere med Hensyn til Fæsterne, og herved kom man til 10 Tdr. Hartkorn; var det blevet sat høiere, vilde Fæsternes Valgbarhed have været et blot Skin. Mere paafaldende kan det være, at den Bygningsassurance, der skal begrunde Valgret og Valgbarhed, er for Hertugdømmerne sat høiere end for Danmark, dog med Undtagelse af Kjøbenhavn, hvor den endnu er betydelig større. Men det blev antaget stemmende med Bygnings- og Assuranceforholdene i disse forskjellige Landsdele, at man kunde og burde gaae noget videre i Hertugdømmerne, hvor der baade var en forholdsmæssig større Deel af Befolkningen hørende til Kjøbstæderne og til Flækkerne, som dermed bleve satte ved Siden, og tillige Kjøbstadeiendommene til den Tid havde større Værdie og Assurance. Man antog, at der i Danmark i enkelte Kjøbstadkredse

---

*) See Eunomia 2 D. S. 541.

vilde blive for faa Vælgere og Valgbare, hvis man der som i Hertugdømmerne havde fordret en Assurancværdie af resp. 1600 og 3200 Rbd., medens det antoges at disse Størrelser der ingenlunde vare overdrevne. Om det maaskee ikke dog havde været nok saa passende at have truffet en lige Bestemmelse enten efter det ene eller det andet Forslag eller midt imellem, derpaa skal jeg ikke indlade mig. Men saa meget er vist, at jeg aldrig har mærket til at nogen af de Mænd, som have havt med Forordningen at gjøre, har tænkt sig, at enten den Betydning, Borger og Bonde i Forhold til de større Eiendomsmænd kunde faae i de resp. Forsamlinger, vilde forøges ved en lav Formuebetingelse eller lide Afbræk ved den større, forudsat, at denne ikke var ganske overdreven. Det turde endog være, at disse Classers Indflydelse snarere forøges derved, at deres Tarv varetages af Mænd, hvis udvortes Stilling giver Formodning om Selvstændighed og et frit Blik over Livsforholdene, end naar det betroes i en mindre selvstændig og mindre skjønsom Mængdes Hænder. Man har og mange Exempler paa, at de, der, som Aristokrater, ønske at herske i de lovgivende eller raadgivende Forsamlinger, hellere ville have den Deeltagelse, der maa indrømmes de øvrige Classer, udvidet til en stor Mængde, end indskrænket til et ringere Antal af dannede og selvstændige Mænd.

Skjøndt det efter de foranførte Ord maatte synes, at Wegener var tilfreds med de i Forordningen foreskrevne Valgbetingelser, saa synes det dog umiddelbart derpaa, at han ikke vil erkjende dem for demokratiske nok. Idet han ikke mener, at nogen fornuftig Mand kunde klage over en utilbørlig demokratisk Overvægt i Provindsialstænderne, (et meget stærkt Udtryk), tilføier han netop det Modsatte at være Tilfældet i Slesvig. *) Det er mig ikke klart, hvorledes han vil have det forstaaet, navnlig om han mener, at der i Slesvig burde have været indført et andet Valgsystem end i de øvrige Stæn-

*) Side 246, cfr. S. 251.

derkredse, eller om det og i disse skulde have været lempet saaledes, at det og i Slesvig kunde betrygge de mindre formuende Borgere tilbørlig Indflydelse. Men alle Kjendsgjerninger tale imod at de foreskrevne Valgbetingelser spærrede Veien til Stændersalen for simple Borgere og Bønder i Slesvig. Det er mærkeligt, hvorledes netop i Slesvig den allerstørste Deel af de 17 Pladser, som vare tillagte de mindre Landeiendomsbesiddere, vare ved de første Valg besatte med Gaardmænd; i de nordlige Districter var dette Tilfældet med dem alle, med Undtagelse af een, der var besat med en dansk Præst fra Als, hvilken allerede langt tilbage havde kæmpet imod de tydske Bestanddele, som der fandtes. Af alle 17 Pladser var kun een besat med en Advokat, og iøvrigt vare næsten alle de Valgte, selv i det sydlige Slesvig, enten Mænd af Bondestanden eller dog saadanne, som stode denne Stand meget nær. Sammenligner man hermed Valgene til de danske Stænder, saa finder man der langt flere Rangspersoner, Embedsmænd, Procuratorer, eller det Slags Landmænd, der kaldes Proprietairer. Om man end vilde tilskrive Tilfældet disse Forhold, saa maatte man dog tilstaae, at der aldeles intet Spor var til at Stænderindretningen mere i Slesvig end i de øvrige Stænderkredse var i Veien for at ogsaa Mænd af den simple Landbostand kunde faae Plads i Folkerepræsentationen. Men jeg tør endog antage, at det ganske har ligget i de naturlige Forhold der i Landet, at Valget faldt paa et større Antal saadanne Mænd end andetsteds. Bondergaardene ere der baade oprindelig større og mindre udstykkede, og ere derhos største Delen i Selveieres Hænder. Der vare saaledes forholdsviis flere Bønder, der havde den fornødne Oplysning og Selvstændighed til med Nytte at kunne indtage en Plads i Stænderne end i de danske Provindser, og selv den større Eiendom, der krævedes baade til Valgret og til Valgbarhed, turde have virket i hiin Retning, deels ved at skaffe selvstændigere Vælgere, deels ved at samle disse om enkelte af deres Egne. Hvad man nu i den senere Tid finder for godt at sige om de forkuede Slesvigere, kan ikke bestaae med disse uimodsigelige Kjendsgjerninger; men det kan endnu mindre bestaae med det Billede, der fra samme Side paa et tidligere

Trin af dens Agitationer angaaende de Slesvigske Forhold blev givet af de Slesvigske Bønder, navnlig af de nordslesvigske. „Fædrelandet“ udtalte sig i meget høie Toner om den Dygtighed og Selvstændighed, hvormed disse ragede høit op over vore øvrige Bønder; og skjøndt dette Blad vel den Tid kan have stemt Tonen for høit til de Haderslevske Bønders Priis, saa taler dog alt hvad der er mig bekjendt for, at de, om ikke overgaae, saa dog fuldkomment kunne staae ved Siden af de dygtigere Bønder i de Provindser eller Egne, hvori Oplysning og Velstand har slaaet de dybeste Rødder. Ogsaa have de ved flere Leiligheder udtalt sig med en mærkelig Grad af Selvfølelse.

Hvad man har at udsætte paa den Aand, der har viist sig i den Slesvigske Stænderforsamling, kan, saa vel begrundet det end tildeels maatte være, dog ikke tjene til Hjemmel for nogen dadlende Dom over Maaden, hvorpaa den blev sammensat. Naar Sammensætningen var en saadan, at de forskjellige Samfundsklasser, og de forskjellige Retninger i Forhold til den Magt, hvormed disse levede i Folket, fik Leilighed til at gjøre sig gjeldende, saa svarede den aldeles til sin Bestemmelse. Saafremt det havde været muligt at ordne Stænderforsamlingen saaledes, at en vis bestemt Retning, nemlig den, som bøiede sig meest mod Danmark, derved fik afgjort Overhaand, saa vilde det dog kun have været at forfalske Indretningens Væsen. Men jeg tvivler og meget paa, at de, der mene at Stænderanordningen ikke var skikket til at give det rette Slesvigske Folk den tilbørlige Indflydelse, vilde have været istand til at træffe en Indretning, hvorved det de saaledes tænke sig virkelig vilde have været opnaaet. Man finder hos dem intet Vink om hvorledes de vilde have havt denne Opgave løst, og jeg skal ikke tillade mig et Tankeforsøg for at komme til deres Mening herom. Men det er mig klart, at hvor meget man end for hiint enkelte Øiemed vilde have opoffret ethvert andet fornuftigt Hensyn ved at lægge Valgene i den Classes Hænder, hvori man formodede at finde meest af foranførte Retning, saa vilde man kun derved have fjernet sig

end mere fra det, der opstilles som det ene Fornødne. Om det end var afgjort, at denne Deel af Befolkningen var den talrigste, saa er det dog erkjendt, at den stod tilbage for den, hvis Retning var den modsatte, i Dannelse, Formue, borgerlig Betydning, og i andre Egenskaber, som give Indflydelse paa Mængden. Hvis man end ikke ved at gaae dybt ned i Almuen vilde have fundet den Grad af Forkuelse, som man, naar det behøves for de Slutninger, som man gjerne vil gjøre, endog forudsætter hos de betydeligere Eiendomsbesiddere af Bondestanden, saa vilde det dog neppe have været vanskeligt for dem, der i foranførte Henseende havde Overvægten, at vinde Stemmer hos Smaamændene, og det saa meget mindre, som disse i deres Fleerhed dog vistnok vare temmelig ligegyldige for selve Sagen. Men det er derhos utvivlsomt, at saafremt Regjeringen, ved en øiensynlig derpaa belavet Valglov, og ved Massernes Bearbeidelse i en tilsvarende Retning havde søgt at opægge den Deel af Befolkningen, der dog langt fra ikke alle vare dansktalende og endnu mindre havde nogen levende Interesse for Danskheden, saa vilde ikke alene den Deel af Befolkningen, som allerede forud i Tilknytningen til Holsteen saae Landets Lykke, men endog mange andre, som frygtede for Følgerne af hiin Opæggelse, have sluttet sig tæt til hinanden for at modarbeide den Indflydelse, som viste sig fra den Side. Maaskee netop de velhavende Gaardmænd, i hvilke man fandt saa dygtige og faststaaende Kjæmpere for det danske Sprog, da ogsaa vilde heri have holdt paa det Bestaaende. Det vilde saaledes, selv ved at anvende hiin demoraliserende Fremgangsmaade, neppe blevet gjørligt at bringe noget stort Tal ind i Forsamlingen af dem, der skulde kæmpe for den danske Retning. I selve Stænderne vilde der og være blevet en haardnakket Modstand mod alt hvad der vilde være blevet foreslaaet fra denne Side. Der vilde saaledes have været langt slettere Udsigter for gjennem Stænderne at faae noget sat igjennem til Fremme for berettigede danske Interesser end den, som der var aabnet ved Fdg. 15de Mai 1834.

Denne Udsigt var i Sandhed ingenlunde ringe; thi foruden at der netop i Slesvig med Hensyn til de der bestaaende Forhold var aabnet en ikke ringe Adgang til Stændersalen for den simple Landmand, og navnlig for de dygtige selvstændige og djærve nordslesvigske Bønder, saa er det en aldeles urigtig Forudsætning, at man i de øvrige Classer maatte finde lutter Modstandere af hine Interesser. Disses Berettigelse havde forlængst fundet Anerkjendelse navnlig hos dem, der ellers holdt meest over Vedligeholdelsen og Befæstelsen af Hertugdømmernes indbyrdes Forbindelse. Førend Tvedragtsaanden fik saa sørgelig Overhaand vilde man saaledes havt god Grund til at vente, at denne Sag vilde faae Stemmefleerhed for sig. Og dette var jo netop det, som Erfaring i de to første Slesvigske Stænderforsamlinger bekræftede. Det af Etatsraad Wegener S. 252 omtalte Forslag af Nis Lorenzen, der iøvrigt dog ingenlunde i den der nævnte Almindelighed, men kun for de Distrikter, hvori Underviisningssproget var danſk, begjærte dets Indførelse i Regjerings- og Retssager, blev jo ingenlunde forkastet. Det blev tvertimod paa den første Stænderforsamling, efterat Enkelte og fornemmelig Etatsraad Falck, der selv havde indgivet en lignende Petition, havde understøttet samme, men Ingen havde udtalt sig derimod, henviist til en allerede nedsat Comitee og Falck tilforordnet denne. Comiteens Betænkning har, efter hvad Forhandlingerne i Forsamlingen for 1838 viser, været ganske til Fordeel for Propositionen, men den findes ikke i Stændertidenden fordi Sagen ikke i 1836 kom til videre Forhandling, en Skjæbne, som den havde fælleds med en Mængde andre endog Kongelige Propositioner, hvis i Anordningen hjemlede Fortrin til at behandles den Kongelige Commissarius indtalte fra den Tid af, at det befandtes at man ikke inden den af Kongen berammede Frist kunde blive færdig. Og da samme Sag atter i 1838 optoges, gik den jo igjennem. Vel skete dette kun med en liden Pluralitet og efter en levende Kamp, og jeg tvivler ikke paa, at det vilde været skeet lettere og med flere Stemmer, hvis den i 1836 var kommet til Forhandling; thi den Modstand, der viste sig 1836, havde for en stor Deel sin Oprin-

delse af hvad der i Mellemtiden var foregaaet. Men det var ligefuldt et Udfald, hvormed den danske Befolkning maatte være vel tilfreds. Det er i en noget uegentlig Forstand, naar Wegener siger, at det, som der blev forlangt, kun var, at de indfødte Slesvigeres (det vil sige de dansktalende Districters) naturlige lovlige Rettigheder skulde respecteres; thi saa naturligt end deres Forlangende var, saa gik det dog ud paa en indgribende Forandring i den Aarhundreder gamle Tingenes Orden. Det var allerede paa Grund deraf ikke at vente, at det skulde gaae igjennem uden Modstand. Denne Modstand støttede sig iøvrigt deels paa de praktiske Vanskeligheder, som Forandringen fra flere Sider vilde medføre, hvilke iøvrigt vistnok bleve fremstillede med alt for stærke Farver; deels paa den Frygt, at det kun var det første Skridt til en Omændring i den hele bestaaende Retstilstand, hvorpaa der formeentlig fra dansk Side blev arbeidet. Det var just denne Tanke, som i Tiden mellem de to Stænderforsamlinger var blevet levende hos mange, der gjorde, at Seiren nu var bleven vanskeligere end den vilde have været i 1836. Den store Iver, hvormed saavel Hertugen, som Prindsen af Augustenborg, traadte i Skranken mod Forslaget, gjorde vel ikke noget godt Indtryk her i Landet, og det var det første Skridt, hvorved Disse forskjærtsede den Stemning, som de forhen havde for sig i Danmark. Men da Sagen dog gik igjennem, maa denne Modstand snarere tjene til Beviis for, hvor bestemt dog Fleertallets Mening var til Bedste for Samme. Ligesom nu allerede dette Udfald viser, at de nordslesvigske Bønder ingenlunde stode ene i denne Strid, saaledes sees det af Stændertidenden, at de netop understøttedes fra en Side, hvorfra man, efter den Maade, hvorpaa man nu gjerne vil have Sagen fremstillet, maatte have ventet det ganske Modsatte. Det er forhen anmærket, hvorledes Falck, da Propositionen først blev indgivet, erklærede sig for samme, og blev Medlem af en Comitee, hvorfra den fik Understøttelse. I 1838 beklædte han Præsidentstolen og kunde altsaa ikke træde ind i den Comitee, som da blev udvalgt, men han deeltog dog i Forhandlingerne for at udtale

sig til Fordeel for Nordslesvigernes Andragende, ligesom han paa anden Maade, hvorom Mere siden, i Anledning af et Spørgsmaal, som blev sat i Forbindelse med samme, viste sin alvorlige Stræben for at hævde det danske Sprog dets Berettigelse i de danske Distrikter. Det er mig uforklarligt, hvorledes Wegener kan sige, at Nyheden og Sandheden i Nis Lorenzens Fordring ogsaa sloge adskillige Modstandere, saa at endog Falck erklærede sig for dette Forslag. Foruden at Falck, som bemærket, selv havde indgivet en Petition af samme Indhold, havde han forlængst, som Forfatter, paatalt det Uvæsen, at Retten i adskillige aldeles danske Dele af Slesvig blev holdt paa tydsk. Der kan sandelig intet andet have været ham nyt i Nis Lorenzens Fordring, end maaskee enkelte Overdrivelser, hvorom han dog ikke gjorde nogen Bemærkning. Ei heller kan det have kostet ham nogen Overvindelse at erklære sig for et Forslag, der stemte med hvad han forlængst selv havde bragt i Bevægelse, og som han siden stedse har forfægtet. En anden Mand, der var gaaet meget videre i Slesvig-Holsteensk Retning end Falck, og dog understøttede Nis Lorenzens Forslag, var den siden saa bekjendte Peter Hjort Lorenzen, der var Medlem af Comiteen i 1838 og enig i sammes Betænkning, der anbefalede Forslaget. Hvorledes denne Mand saavel i denne, som i den forrige Stænderforsamling, havde viist sig i de forreste Rækker af dem der kjæmpede for Hertugdømmernes faste Forbindelse og Uafhængighed af Danmark, er oplyst i mit Skrift „For Opretholdelsen af den danske Stat i sin Heelhed", S. 30 og 39. Man har altsaa og deri et slaaende Exempel paa, at Man ingenlunde i Alle, der holdt paa Hertugdømmernes indbyrdes Forbindelse, kunde vente Modstandere af det danske Sprogs Berettigelse. Det samme sees endog af alle de Erklæringer, som baade i 1838 og 1840 afgaves netop af de Stænderdeputerede, som toge sig af denne det danske Sprogs eller rettere sagt den danske Befolknings Berettigelse. Da i det sidstnævnte Aar Striden havde taget en langt bittrere Vending end forhen, udtalte de eftertrykkeligt og eenstemmigt, at de dansktalende Slesvigere,

saa levende de end ønskede deres Sprog hævdet, dog ingen Forandring attraaede i deres statsretlige Forhold, ingen anden Forbindelse med Danmark end den alt bestaaende *). De Holsteenske Stænder blandede sig heller ikke i nogen Maade i denne Sag, men det blev endog udtalt i disse, at der ikke i det, der i 1840 desangaaende blev anordnet, var nogen Anledning til at tiltroe Regjeringen den Hensigt at løsne Hertugdømmernes indbyrdes Forbindelse **). Det blev i sin Tid, under Udarbeidelsen af Stænderanordningerne ***) forudsat, at der i de Slesvigske Stænder vilde skee Bevægelser om det danske Sprog, som Rets- og Forretningssprog i de aldeles danske Distrikter. Det var i Særdeleshed at vente, at naar ingen anden vilde træde frem med et saadant Andragende, saa vilde det komme fra Falck, som man ikke tvivlede paa at ville af Kongen blive udnævnt til Deputeret for det Kielske Universitet. Man fandt det derimod utilraadeligt, at Regjeringen satte noget i Bevægelse med Hensyn til Sproget. Det vilde da let have faaet Udseende af, at den i sin eller i dansk Interesse vilde paatvinge Slesvigerne dansk Sprog, og, som man da maaskee vilde blive tilbøielig til at troe, ogsaa danske Love og Indretninger; dette vilde have gjort et slet Indtryk endog her i Danmark, hvor der til den Tid intet fandtes af den brusende Sprogiver, som siden er bleven saa mægtig, men tvertimod de Skridt fra en noget tilbageliggende Tid, der kunde synes at vidne om hiin Retning, aldeles ikke havde Bifald ****). Alle, der i de første Aar efter Stændernes Indførelse toge Ordet i vor Presse til Bedste for de danske Interesser i Slesvig, vare enige om, at enhver Forandring i denne Retning maatte udgaae fra Slesvigernes egne Ønsker og eget Tarv,

*) „For den danske Stats Opretholdelse" o.s.v. S. 139—141.

**) See samme Skrift S. 272—273.

***) Dette var foreløbig overdraget til begge Cancelliepræsidenter, til Over-Procureuren, daværende Conferentsraad Høpp, og til nærværende Skrifts Forfatter.

****) See samme Skrift S. 94—95.

og afviste med største Heftighed enhver Sigtelse for en modsat Stræben **). At Regjeringen ikke selv bragte Sagen i Bevægelse, vilde iøvrigt naturligviis ikke udelukke den Mulighed, at hvis, som man dog ikke ventede, et Partie skulde vedblive haardnakket at modsætte sig billige Fordringer, Kongen da ved sin Myndighed kunde gribe ind. Jeg er temmelig vis paa, at Frederik den Sjette aldeles deelte disse Tanker. Han havde erfaret, at han ved enkelte Foranstaltninger i en tidligere Tid havde givet Anledning til at man tillagde ham den Hensigt at ville fordanske Hertugdømmerne; desto varsommere var han nu for alt hvad der kunde sætte nyt Liv i denne Formodning, men dog vilde han sandelig ikke være veget tilbage, naar han var kommet i den Nødvendighed at skulle skille mellem billige Fordringer og haardnakket Modstand. I de Brudstykker, Wegener har meddeelt af Christian den 8des Dagbøger, findes under 19de April 1832 anført Noget, som denne havde bemærket for Høpp, om Adskilligt, der i Slesvig maatte gjøres for at hævde det danske Sprog, og dertil føiet Høpps Yttring, at dette var en delikat Sag. Herved har denne uden Tvivl netop villet udtrykke den Mening, som han deelte med sine Medarbeidere, at Regjeringen idetmindste for Øieblikket ikke burde tage Initiativet i Anliggender af det Slags. Jeg finder det, efter de mig bekjendte Forhold, meget troligt, at Høpp for Prindsen, der var den eneste af hvem han ventede at en modsat Mening vilde kunne komme frem i Statsraadet, ved denne Leilighed har yttret sig med den Tilbageholdenhed, som Antegnelsen synes at tilkjendegive. Det var og i fuld Overeensstemmelse med foranførte Synsmaade, at han, som Kongelig Commissarius, under Forhandlingerne baade i 1836 og i 1838 over denne Sag holdt sig fra nogen Meningsyttring desangaaende.

Men Wegener har udfundet, hvorledes de „forhærdede Modstandere", som det Nye i Nis Lorenzens Forslag

**) Et Exempel herpaa kan sees samme Skrift S. 276 Note **.

havde slaaet (cfr. S. 239), skulde have udtænkt en listig Udvei til at tilintetgjøre det, nemlig ved, som allerede bemærket, at henvise hans Forslag til den Comitee, som var nedsat i Anledning af et andet Forslag, som netop havde en modsat Retning, i det Samme gik ud paa, at der ogsaa i de danske Bondeskoler skulde indføres tydsk Underviisning. Jeg kan nu aldeles ikke forstaae hans Tankegang ved denne Leilighed. Han søger at godtgjøre Utilraadeligheden af det sidstomtalte af en anden Bonde fra det nordlige Slesvig, A. Petersen, om hvem det siges at han var rig, fremsatte Forslag, og de Farer, som dets Fuldbyrdelse vilde have medført for det danske Sprog. Men hvorledes det end hermed forholder sig, saa sees det ikke, at enten dette Forslag kunde vinde eller Nis Lorenzens tabe ved at de kom under fælleds Behandling. Med Hensyn til Petersens Forslag var der allerede næsten 4 Uger førend Lorenzens kom for, nedsat en Comitee, og det viste sig under den Behandling Sagen fik i 1838, at saavel den da nedsatte Comitee, som og Forsamlingen anbefalede begge Forslag, men at Petersens dog havde en mere almindelig Stemning for sig. Det var altsaa ikke det, som kunde vinde ved den Forbindelse, der blev besluttet, men det var snarere Lorenzens Forslag, som havde været udsat for at lide under at det først kom til Forhandling efterat Petersens var antaget, noget som let kunde have været skeet, da det første saa meget silddigere var blevet indbragt. De Medlemmer deels af Comiteen, deels af Forsamlingen, som meest interesserede sig for Petersens, kunde nemlig frygte for at det vilde tabe Stemmer, dersom de ikke ogsaa antoge sig Lorenzens. Alt hvad der ellers foregik, taler ogsaa for, at hvis man ved at bringe begge Sagerne under fælles Comitee har havt anden Bevæggrund end den Tidsbesparelse, som derved blev opnaaet, saa har det netop været at fremme det Lorenzenske Forslag. Det var Falck, der, idet han, som bemærket, erklærede at ville understøtte Lorenzens Forslag, yttrede sig for at det sattes i Forbindelse med Petersens allerede til Comiteebehandling overgivne Forslag. Men Falck havde for stedse, og det allerede for tyve Aar siden, udtalt sig for

Rettens Pleie paa Dansk i de reent danske Districter, og vedblev paa alle Sagens Trin i Stændersalen at tage sig af Nis Lorenzens Forslag. Det er endog sandsynligt, at det skyldtes hans Understøttelse, at dette Forslag, trods den betydende Modstand det fik, da Sagen i 1838 kom til Behandling, dog seirede; thi, ligesom det er rimeligt, at hans tidligere Udtalelser have stemt Flere for Sagen, saa maatte hans Anseelse baade som Præsident (hvad han blev i 1838) og som Retslærd, og som den, der desuden allerede fra sin Ungdom var vel bekjendt med de Slesvigske Forhold, have megen Indflydelse paa Forsamlingen, og hvad der endnu mere maatte være til Sagens Fordeel, var den Overbeviisning Enhver havde om, at den Hensigt, hvoraf Forslagets Modstandere vilde hiblede samme, Attraae efter at omstyrte Slesvigs hidtilværende Retstilstand, var langt fra ham. Men det viste sig desuden i 1838, at han ingenlunde var sindet at fremme Petersens Forslag i det Hele; thi han, og han alene, talte da for en Indskrænkning i Samme, der betog det sin Betydenhed, og dette gav uden Tvivl Anledning til at to Medlemmer afgave et Minoritets-Votum for en saadan Indskrænkning, hvilken og fandt Kongens Bifald. Jeg kommer strax til at berøre denne mærkelige Omstændighed, der, skjøndt udhævet i titnævnte mit Skrift, S. 138 — 140, dog aldeles er forbigaaet af Wegener. Denne finder det endog haandgribeligt, at det ved den i 1836 vedtagne Behandling af Lorenzens Forslag var lagt an paa Bedragerie, men efter det her Anførte er dette endog utænkeligt. Forfatteren synes at finde det særdeles paafaldende, at Sagen kunde overgives til den ældre Comitee, uagtet Proponenten stod paa Nedsættelse af en egen Comitee. Men ligesom Forslagsstillerens Mening herom aldeles intet bindende havde, har den sandsynligviis kun hidrørt fra en Misforstaaelse; thi da senere saavel hans som Petersens Forslag, der, som meldt, ikke fandt Afgjørelse i Stænderforsamlingen for 1836, blev indbragt for Stænderforsamlingen i 1838, erklærede de dem begge enige i, at begge Sager med Hensyn til deres nøie indbyrdes

Sammenhæng bleve behandlede i en fælles Comitee.*) Petersen havde intet mod Lorenzens Forslag og denne intet mod hans, kun deri var Uovereensstemmelse, at hver af dem ansaae sit for det vigtigere. Endnu fortjener det at bemærkes, at under Sagens Behandling i 1838 indledede Comiteens Referent Provst Boiesen sit Foredrag med den Bemærkning, at Stænderforsamlingen, ved at overgive begge Forslag til een Comitee, havde anerkjendt, at hverken det ene eller det andet gik ud paa at forfølge en Partieinteresse, men at begge havde et fælles Formaal, at afhjelpe en trængende Fornødenhed, en Overbeviisning, som og maatte fremgaae af begge Partiers Motiveringer. Han tilføiede, hvorledes Rigtigheden af den nuværende Præsidents i 1836 giorte Bemærkning om det Uheldige i denne Behandlingsmaade kunde sees af de Angreb, tvende Artikler i "Kjøbenhavnsposten" af 15de Juni og 15de Juli havde giort derpaa, hvorhos han søgte at vise Skjævheden i de Paastande, som navnlig den første af disse Artikler lagde til Grund. Ligesom dette Foredrag bekræfter, at Falck ved i 1836 at foreslaae de to Sagers Forening netop havde sigtet til at fremme de danske Interesser, saaledes tjener dette og flere Foredrag i denne Sag til at bestyrke den Formodning, at den danske Presses Indblanden i denne Sag, hvori man antog, at allene Slesvigernes Ønsker og Interesser burde komme i Betragtning, skilte Sagen ved endeel af de Stemmer, som den vilde have faaet, hvis den i 1836 var kommet til Afgjørelse i Stænderne. Den Harme, som strax havde yttret sig mod hiin i 1836 tagne Beslutning, hvori nogle havde seet den Hensigt, at undergrave Nis Lorenzens Proposition, og den Roes, som ved denne Leilighed blev ham ydet, var iøvrigt ikke til Hinder i at han i 1838 selv androg paa, at der skulde forholdes i Overeensstemmelse med samme. Om denne siger dog Wegener, S. 253, Note 294, at han var Mand for at staae paa sine egne Fødder.

---

*) Slesvigs Stænd. Tidende for 1838, S. 73.

Jeg har allerede antydet en særlig Omstændighed, der synes at maatte forjage enhver Tanke om den svigefulde Hensigt, Forfatteren forudsætter at have været forbunden med den af Falck i 1836 foreslaaede og af Stænderne bifaldte Behandlingsmaade, selv om den end ellers havde havt noget Skin for sig. Dette skal jeg nu nærmere forklare; men foreløbig maa jeg bemærke, at A. Petersens Forslag, navnlig saaledes som det blev nærmere bestemt saavel i det nedsatte Udvalgs som i Forsamlingens Betænkning, uden at der herved var mødt mindste Indsigelse, ikke havde det Omfang, som det efter Wegeners Fremstilling skulde synes. Det gik nemlig ingenlunde ud paa, at Underviisningen i det tydske Sprog skulde indføres i Bondeskolerne i de dansktalende Districter, som en Deel af den Underviisning, Skolebarnet nødvendigviis skulde have; kun under den Forudsætning kunde det være nogenlunde berettiget, at han kalder det en Affindighed (S. 262). Men man vilde kun, at denne Underviisning skulde være at faae i disse Skoler, hvis Forældre eller Værger attraaede det, og at dertil skulde anvendes tre Timer ugentligen af den sædvanlige Skoletid. At Børn af dansktalende Forældre, i dansktalende Districter, hvis hele Underviisning iøvrigt foregik paa dansk, og som i dette Sprog skulde confirmeres, skulde, ved denne ubetydelige tydske Underviisning, kunne vende deres Tunger og Hjerter fra det danske Sprog, er en noget synderlig Frygt. Der er heller ikke mindste Spor til at dette Andragende, som just var udgaaet fra de dansktalende Districter, og blev forfægtet af disses Affendte, alle saa godt som Bønder og størstedeels varme Talsmænd for det danske Sprogs Indførelse som Rets- og Forretningssprog, herved har havt noget andet for Øie, end hvad der angives, at forhjelpe de Forældre, der ønskede at skaffe deres Børn den paa Grund af det udbredte Samqvem med deres tydsktalende Naboer for dem saa vigtige Kundskab i dette Sprog, Leilighed til uden nogen Bekostning at bibringe dem denne Kundskab. Comiteen og Forsamlingen meente, at hine ugentlige tre Timer, efter den Fod, hvorpaa Folkeskolevæsenet var bragt, saavel i Slesvigs danske Skoler som ellers i

Hertugdømmet, kunde gjerne undværes fra den øvrige Underviisning. Hvad enten nu denne Mening er rigtig eller ikke, saa kan den dog ikke siges at have den indvortes Urimelighed, at man deraf skulde kunne være berettiget til at drage den Slutning, at det ei kunde være alvorligt meent. Det er dog ofte hos os og det tildeels af kyndige Skolemænd yttret, at de anordnede Underviisningsgjenstande ikke krævede saa lang en Tid, som Skoleanordningerne foreskrive, navnlig efterat den indbyrdes Underviisning var indført, og dette var, efter Betænkningens Indhold, Tilfældet i næsten alle hine Skoler, hvorfor Comiteen endog meente, at de Børn, der ei deeltoge i den tydske Underviisning, kunde, medens denne gaves, beskjæftiges af deres Lærer. Dette blev imidlertid under Forhandlingerne modsagt af Præsidenten Etatsraad Falck, ligesom denne og fandt det stridende mod hele Skoleindretningens Aand, at den tydske Underviisning, der ikke var en Fornødenhed for Alle, men kun vilde attraaes af et forholdsmæssig lidet Antal Forældre, optoges i den almindelige Skoleunderviisning, hvorimod han ansaae det gavnligt, at der blev aabnet Leilighed for disse til at skaffe deres Børn saadan Underviisning for en billig Betaling, udenfor de sædvanlige Skoletimer. *) Skjøndt ellers Ingen udtalte sig i denne Retning, findes der dog i Forsamlingens endelige Betænkning en Minoritet, men kun af to, der gjorde denne Mening til deres **). Hvorledes det nu efter alt dette er muligt dog at nære den fjerneste Tanke om, at Falck ved at foreslaae hine to Sagers Behandling af en fælles Comitee, har villet forraade den, der gik ud paa det danske Sprogs Indførelse som Ting- og Forretningssprog, er mig en Gaade, og næsten end mere gaadefuldt, hvorledes Wegener endog ganske kan forbigaae den nysnævnte Omstændighed, saavelsom alle de øvrige Kjendsgjer-

*) Stænd. Tidenden S. 594—595.

**) S. 1116—1117. I Hertugdømmernes Stænderforsamlinger blev der aldrig, saaledes som i de danske, nægtet Minoriteten Ret til ogsaa i Petitioner at frembære deres afvigende Meninger.

ninger, der indeholde et saa fyldestgjørende Uskylds-Beviis, som yderst sjelden nogen Anklaget vil være istand til at føre.

Hiin Falcks Indvending blev saa meget mere vigtig, som Kongen ved sit Rescript 15de Mai 1840, i Overeensstemmelse med det Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellies Forestilling, holdt sig nærmest til det i Overeensstemmelse dermed afgivne Minoritets Votum, saa at al den Fare for det danske Sprog, som kunde være at befrygte af Forslaget, derved blev aldeles tilintetgjort. *) Heraf seer man nu og, hvad mange andre Kjendsgjerninger bevidne, hvor langt det var fra Christian den 8de og hans nærmeste Raadgivere at give efter for Ønsker, der i fjerneste Maade kunde føre til at fortydske Slesvig. Man kan ikke nægte, at her netop er viist en yderlig gaaende Varsomhed i Anledning af et Andragende, hvori vel ingen Upartisk kunde finde nogen planmæssig Bestræbelse i denne Retning, men som dog mulig i Længden kunde blive til Afbræk for det danske Sprog, og som derhos i ethvert Tilfælde, saaledes som Falck havde udhævet, medførte en Begunstigelse for dem, der ønskede at skaffe deres Børn tydsk Underviisning, hvilken blev ubillig mod den Fleerhed af Skolecommunens Beboere, der maatte lønne Skolelæreren for en Tid, der bedre kunde været anvendt for dem. Den af Kongen tagne Bestemmelse, der, som man kunde vente, opvakte en høi Grad af Utilfredshed i den Slesvigske Stænderforsamling, blev, i Stedet for fra dansk Side at finde Anerkjendelse, ogsaa her dadlet, fordi den havde til Følge, at Statskassen maatte udbetale smaae Godtgjørelser til de Skolelærere, som paatoge sig hiin Underviisning i Tydsk. **) Men jo større Vægt man fra det danske Sprogs og den danske Nationalitets Standpunkt lægger paa, at den tydske Sprogunderviisning ikke i de danske Skoler, i Overeensstemmelse med den store Pluralitets Indstilling, foregik i den almindelige Skoletid (skjøndt

*) See Coll. Tid. for 1840, S. 567, cfr. 565.

**) Viborger Stænder-Tidende for 1844, S. 2351—2352.

dog heller ikke dette Forslag gik ud paa, at den skulde blive optaget blandt de befalede Underviisningsgjenstande), jo mindre burde man beklage sig over den temporaire Udgift, som fulgte af den istedet derfor valgte Forholdsregel. Man kunde vel sige, at Regjeringen kunde have aldeles ladet hiint Andragende falde. Men det var dog allerede noget stærkt at tilsidesætte det Forslag, som den store Pluralitet i Stænderforsamlingen havde gjort, medens det andet i samme Petition fremførte Forslag, der kun havde havt meget ringe Pluralitet for sig, ikke blot fuldstændig men endog med et forøgende Tillæg blev antaget; man kunde forudsee, at dette vilde blive udledt af en særdeles Uvillie mod tydsk Underviisning, og det var derfor naturligt, at Regjeringen dog vilde vise, at dette ikke var dens Bevæggrund, men at den kun havde fundet det uret mod Skolecommunen, til Bedste for en Underviisning, der ikke var fornøden for alle, og som kun et Mindretal af Communens Medlemmer kunde formodes at ønske, at tage noget af Tiden bort fra den nødvendige anordningsmæssige Underviisning. Sandelig, hvis en med en saa stor Pluralitet afgivet Petition fra en af de danske Stænderforsamlinger var blevet afslaaet, saa vilde der have viist sig en almindelig og levende Beklagelse, saa at Regjeringen burde have ventet at man herfra, istedetfor at besvære sig over den ubetydelige Udgift, som fulgte af det Lidet, der blev indrømmet de Slesvigske Stænder, vilde have særdeles paaskjønnet den Fasthed, hvormed den havde staaet imod deres næsten eenstemmige Andragende. Men nu var et indflydelsesrigt Partie her i Landet allerede kommet saa vidt, at man vilde, at Kongen skulde regjere Hertugdømmerne uden mindste Hensyn til de Meninger og Ønsker, som der udtalte sig gjennem de lovmæssige Organer, som de nylig havde faaet lige med Danmark. I Slesvig var man, som alt bemærket, i høieste Grad utilfreds med at ikke mere blev indrømmet; og det er især mærkeligt, at selve Nordslesvigerne paa Stænderforsamlingen i 1840, uagtet Spændingen mellem dem og den øvrige Deel af Stænderne, der nu udgjorde en Pluralitet mod dem, var kommet til en stor Høide, vedblev

det ældre Ønske i sammes hele Udstrækning og yttrede, at den indskrænkede Maade, hvorpaa Rescriptet havde bevilget Samme, efter deres Overbeviisning ikke vilde tilfredsstille den baade i de høiere og lavere Classer almindelige Trang til Kundskab i det tydske Sprog, hvorpaa Petitionen var bygget. Regjeringen var vistnok allerede nu kommet i en særdeles uheldig Stilling til de forskjellige Stænder, en Stilling, som jeg fandt aldeles uholdbar, og hvorimod jeg intet andet Raad vidste, end den Sammenkaldelse af ansete Mænd fra de forskjellige Statsdele til fælles Overveielse af vore Forhold, hvoraf jeg formodede, at der for det første vilde udvikle sig en ny Institution, som Forbindelsesled mellem de forskjellige Statsdele, og i Tiden vel en endnu nærmere Forbindelse*).

Som en anden Sag, hvorunder det ved Begyndelsen af Stændervæsenet skal have viist sig, at „Valgloven havde lagt Magten i de fornemme Hjemmetydskeres Hænder“, nævner Wegener den til det Barnagtige gaaende Iver, hvori de bleve bragte, ved det af Trykkefriheds-Selskabet udgivne „Kort over Danmark“, hvori Slesvig var optaget **). Det synes vel her at volde nogen Forlegenhed, at det netop var P. H. Lorenzen, der henvendte Forsamlingens Opmærksomhed paa „dette mærkværdige Aktstykke“. ***) Men det skal dog være en Underfundighed, naar dette af to holsteenske Forfattere er nævnt uden at de have tilføiet „at han næsten umiddelbart derefter gjorde Bod for sit Misgreb og siden hele Livet igjennem blev den meest afgjorte og djærveste Modstander af det holsteenske Regiment i Slesvig“. Jeg har vist intet Kald til at staae frem som disse Herrers Sagfører, men de Bebreidelser, der gjøres dem ved denne Leilighed, lade sig ligesaavel anvende paa mig, der i titmeldte mit Skrift S. 30 og 39 ogsaa har udhævet de ganske modsatte Maader, hvorpaa Lorenzen er fremtraadt. Vel har jeg ingenlunde fortiet

*) For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 32—37.
**) Side 261.
***) Stænd. Tidenden for 1838 S. 38.

den Deel af hans politiske Løbebane, hvorved han erhvervede den Roes, Wegener tillægger ham, saa lidet som den tidligere, hvori han traadte frem som den yderligste Slesvigholsteener. Men det have hine Forfattere ikke heller gjort eller kunnet gjøre, da det just var i Modsætningen til hans senere politiske Rolle, at de havde fundet noget Mærkeligt i at det var ham, der i 1838 gjorde Bevægelse i Anledning af bemeldte Kort. At hans senere politiske Optrædelse skulde være en Bodsøvelse til Afsoning af ældre Synder, var imidlertid ikke faldet mig ind, og der er intet Spor til at han selv har betragtet det saaledes. Jeg har blot ved denne og flere Leiligheder villet fremhæve de klare Kjendsgjerninger, hvorfor man gjerne vil at Alle skulle lukke Øinene, at den skjærende Modsætning til Lorenzens tidligere Færd idetmindste havde en betydelig Andeel i det Indtryk, som det gjorde da han, som dog var tydsk opdraget og kun besværlig talte dansk, pludselig gav sig til at bruge dette Sprog. Saa vel det er mig bekjendt, at dette er noget, der ei maa høres, saa ondt har jeg ved at begribe den Brug Wegener nu gjør af den netop fra Lorenzen udgaaende Bevægelse, som hiint Kort fremkaldte i den anden Slesvigske Stænderforsamling. Jeg skal intet have imod at man dømmer saa mildt som muligt om hans Overgang fra en politisk Yderlighed til en anden, jeg skal selv ved en anden Leilighed fremsætte en Forklaring af denne Overgang, som jeg har af hans egen Mund, og som er saa lidet uforbeelagtig for hans personlige Charakter som muligt. Men naar han har været en retsindig og fornuftig Mand, saa maa han vel ligesaavel have været det i 1838, som i 1842, kun med forskjellige politiske Begreber. Og da seer jeg ikke, hvorledes det Bifald, hvormed Forsamlingen optog hans Optræden i Anledning af hiint Kort, (der iøvrigt ingenlunde var det stærkeste Stykke af hans daværende Slesvig-holsteenske Retning), kan bruges som Beviis paa en fordømmelig Aand hos den. Men afseet endog fra denne mærkelige Inconseqvents er Wegeners Bedømmelse af denne Sag aldeles uberettiget. Titelen paa hiint Kort var nu for det Første ikke, som han anfører, „Kort over Danmark“,

men „Kort over Danmark, Holsteen og Lauenborg"*). Dette gav vistnok megen Anledning til at troe, at Selskabet, i hvilket man fandt et Udtryk for den Aand, som da gjorde sig gjældende i Danmark, ei vilde erkjende et Hertugdømme Slesvig, men betragtede Slesvig, der dog fandtes paa Kortet, men under Navn af Sønderjylland, som en Provinds af Kongeriget. Iøvrigt besværede Trykkefrihedsselskabet sig høilig over, at man i dette Kort havde kunnet finde noget Tegn til den Lyst, at betage Slesvigerne deres nedarvede Institutioner og i deres Sted indføre danske, ja endog at incorporere Hertugdømmet Slesvig i Danmark. Ei alene fralagde det sig med den da ved slige Leiligheder sædvanlige Varme denne Hensigt, men det fandt og en stor Uforskammenhed i at beskylde Selskabet derfor. Det blev derhos til Titlens Retfærdiggjørelse anført, at man ikke i Geographier eller paa Landkorter finder Slesvig nævnt som en selvstændig Hovedafdeling af Europa. Dette kunde imidlertid kun den, der var stemt for at tage alt i den bedste Mening, lade gjelde; thi her var jo ei Tale om et Kort over hele Europa, eller et stort Partie af samme, men kun om et Kort over de danske Hovedlande i Europa, hvori Danmark kun var nævnt som Modsætning til de øvrige til Monarkiet hørende Lande. Men hvordan man end vil dømme om denne Undskyldning, og skjøndt man ei bør tiltroe Selskabet den Hensigt, som det i saa stærke Ord fralagde sig, saa havde det dog vistnok viist en beklagelig Mangel paa behørig Vaersomhed, paa Hensyn til den i de øvrige Dele af den fælles Stat herskende Følelse, hvis Pirrelighed dog var bekjendt nok. Man kan derfor, naar man vil være retfærdig, ikke fortænke enten Lorenzen eller de Andre, der deelte hans

---

*) Lorenzen anførte Titelen saaledes: „Kort over Kongeriget Danmark" o. s. v. Men det første Ord fandtes ikke, hvilket i Kjøbenhavnsposten for 1838 S. 708 og 709 i en Artikel af Orla Lehmann stærkt blev udhævet, til Beviis for Uredelighed i hans Angivelse, ligesom og det derhos blev paaanket, at Præsidenten ei havde berigtiget det.

Uvillie; men at dette Kort ikke bidrog lidet til den uvenlige Stemning, som just fra den Tid begyndte at vise sig i den Slesvigske Stænderforsamling, ligger klart for Dagen. Blandt andet blev under Sprogsagen dette Beviis paa de Danskes Tilbøielighed til at gjøre Slesvig til en simpel Provinds, og den derved i dette Land vakte Indignation, paaberaabt af en Deputeret, der stod stærkest imod Andragendet om det danske Sprogs Indførelse som Rets- og Forvaltnings-Sprog *). Men ogsaa fortjener det at bemærkes, hvorledes der strax efter at Lorenzen havde gjort Forsamlingen opmærksom paa bemeldte Kort, viste sig Spor af en uvenlig Stemning, hvoraf der forhen ikke var seet noget. Saaledes fremkommer nu det vist nok urimelige Spørgsmaal, om Forsamlingens Præsident havde gjort Ret i gjennem Præsidenten for den jydske Forsamling at erkyndige sig, om hvorvidt dennes Medlemmer ønskede danske eller tydske Exemplarer af den Slesvigske Stændertidende, i det der paastodes, at den blot med Hensyn til de dansktalende Distrikter af Slesvig trykte danske Oversættelse af den Slesvigske Tidende ligesaa lidet blev at bortforære til de danske Stænderforsamlinger, som disse sendte den Slesvigske deres Tidender paa Tydsk **), en Tvivl som aldeles ei havde viist sig, da Præsidenten nogle Dage forhen havde forhandlet det Fornødne angaaende Frieremplarers Uddeling ***). Der blev og senere gjort Forslag om reent at indstille Tidendens Udgivelse paa Dansk, hvorpaa der, efter hvad der angaves, kun vare 53 Subskribenter, og deraf ikke flere end ser i Slesvig ****). Vel blev Forslaget med stor Stemmefleerhed forkastet, efter at Præsidenten med Grund havde bemærket, at Tidendens Trykning ogsaa paa Dansk var en Berettigelse for de danske Distrikter. Men saavel dette Forslag, som hiint vrangvillige Spørgsmaal, der iøvrigt blev uden Virkning, vid-

*) Stændertidenden S. 593.
**) Stændertidenden S. 77—78.
***) Stændertidenden S. 37.
****) Stændertidenden S. 452—475.

nede dog om den Uvillie, som fra den Tid af, da Forsamlingen paa en saa eftertrykkelig Maade var gjort opmærksom paa hiint Kort, yttrede sig; og man feiler vist ikke, naar man antager, at dette i Forbindelse med Bladliteraturens Virksomhed deels her i Riget, deels i Slesvig, var det der bragte den uheldige Stemning mod det Danske ind i den Slesvigske Stænderforsamling, hvoraf der intet viste sig 1836.

Wegener nævner endnu det Andragende, der i 1838 af bemeldte Stænder blev indgiven om Forening af begge Hertugdømmernes Stænder, som Beviis paa en allerede da herskende Uro, der bebudede en ulykkelig Fremtid, og levende viste, hvilket Misgreb der var begaaet (S. 262). Det er en ganske mærkelig Opfatning af Forholdene og Tilstandene, hvorfra Forfatteren gaaer ud, naar han saaledes i et Andragende om de Slesvigske Stænders Forening med de Holsteenske finder en Formastelse, hvortil Modet alene kunne komme fra den overvættes Eftergivenhed for Slesvig-Holsteenske Ønsker, som Regjeringen skal have lagt for Dagen ved de Indretninger af 1834, som Forfatteren betegner som uhyre Misgreb. Det er jo dog vitterligt for Alle, at der i et Tidsrum af omtrent 30 Aar, det er lige fra den Tid, da der opstod Anledning til Frygt for en Forandring i det siden 1720 uafbrudt vedligeholdte legislative og administrative Fælledskab mellem begge Hertugdømmer, idelig og idelig vare, deels gjennem Petitioner, deels gjennem Pressen, frembaarne paatrængende Ønsker om en for begge Hertugdømmer fælles fra Danmark afsondret Forfatning. Ligesaa vist er det, at Kongen med al den Bestemthed, hvormed han havde tilkjendegivet, at han ingensinde derpaa vilde gaae ind, dog havde baade i Gjerningen, ligesom alle hans Forfædre, vedligeholdt hiint Fælledskab, og derhos ved udtrykkeligt Tilsagn stadfæstet dets Vedvarelse. Det var nu naturligt, at Hertugdømmernes Beboere, selv de som ikke ønskede at knytte dem nærmere sammen end de hidtil havde været, dog maatte være bekymrede for at deres forskjellige Stænderforsamlinger kunde føre til en Svækkelse af den hidtilværende Forbindelse, og at de derfor allerede for at

vedligeholde den, kunde ønske Raadgivningen samlet i en fælles Forsamling. Saavel Kongen som hans meest betroede Mænd vare og, da Stænderindretningen blev truffen, belavede paa, at Andragender af sligt Indhold vilde fremkomme fra Hertugdømmerne, skjøndt Kongen og Fleerheden af hans Raadgivere ogsaa vare bestemte for at hiin Forening ei burde indrømmes. Der var vel og en Deel Stemning for at Andragender af det Slags, som stridende mod det, der i Anordningen af 28de Mai 1831 var erklæret for Stænderindretningens faste Grundlag, slet ikke burde tilstedes, men uden videre afvises, og det da naturligviis hvad enten det var i en af Danmarks eller i en af Hertugdømmernes Stændersale noget Forslag derom maatte fremkomme. Dog blev en saadan i sig selv neppe tilstrækkelig begrundet eller tilraadelig Beslutning ikke taget, og de kongelige Commissarier ved Stænderne saae sig derfor ikke beføiede til at modsætte sig selve Forhandlingen om de i alle Stænderforsamlinger efterhaanden fremkomne Forslag om Stændernes Forening, hvorimod de, efter bedste Evne, søgte at overbevise Forsamlingerne om det Ubetimelige i allerede ved Indretningens Begyndelse at andrage paa saadan Grundforandring. Men naar Regjeringen ikke ved sin Magtfuldkommenhed kunde og vilde holde dette Emne udenfor Stændersalen, saa var det aldeles ikke at vente, at Stænderne enten i Danmark eller i Hertugdømmerne vilde være længe førend de baade der og her almindelig erkjendte mangesidige Uleiligheder, der fulgte af Raadgivningens Adsplittelse i 4 forskjellige Stænderforsamlinger, bragtes paa Bane. Begge de danske Stænderforsamlinger vare og ligesaa hurtige som den Slesvigske og hurtigere end den Holsteenske med at frembære Ønsket om Stændernes Forening; og jeg tvivler paa at Forfatteren vil heraf gjøre hine Stænderforsamlinger en Brøde. Men hvorfor begge Sæt Stænder for den samme Handling skal være saa ulige Bedømmelse underkastet, vil det være vanskeligt at begribe. Det er dog aabenbart, at de raadgivende Stænders Forening for begge Hertugdømmer var meget langt fra Fornyelsen af den ældre fælles og fra

Danmark afsondrede Forfatning, og at alle de Grunde, som man gjorde gjeldende for de danske Stænders Forening, ogsaa i det Hele vare anvendelige paa de Slesvigskes og Holsteenskes Det var ikke mindre mellem disse end mellem hine, med ganske faa Undtagelser, de samme Sager, der kom frem ved de afsondrede Stænder, og saaledes vare de mange med Raadgivningens Afsplitning mellem flere Stænderforsamlinger forbundne Hæmminger og Misligheder, som de danske Stænder paaberaabte sig, ikke mindre gjeldende for Hertugdømmerne; og det var netop Betragtninger af det Slags, der fornemmelig lagdes til Grund for den Slesvigske Petition i 1838, skjøndt denne ikke saa fuldkommen som den de Holsteenske Stænder (der af alle fire Stænderforsamlinger senest traadte frem med sligt Andragende) indgave i 1840, holdt alle fra Landets ældre Ret og Privilegier hentede Grunde ude af Sagen *). Allermindst kunde de Slesvigske Stænder i det, der var foregaaet i 1834, finde nogen saadan Tilbøielighed til at føie sig efter Ønsker i Hertugdømmerne, at de derfra kunde hente Opmuntring til den ovennævnte Petition. Den Dom, Forfatteren udtaler over hiin Slesvigske Petition af 1838, staaer og i en skjærende Modsigelse med Maaden, hvorpaa dette Anliggende blev betragtet af begge danske Stænderforsamlinger baade i 1838 og 1840, ja man kan gjerne sige endnu i 1842 **). Man skal heller ikke førend i 1840 i vor Literatur finde nogen Udtalelse imod Foreningen af Hertugdømmernes Stænder, hvilken man meget gjerne havde seet, naar ligeledes de danske Stænder, hvilket vist nok da ufeilbar maatte være skeet, vare blevne forenede.

Der indbragtes iøvrigt i den Slesvigske Stænderforsamling for 1838 meget videre gaaende Petitioner end den, som Etatsraad Wegener har fundet saa formastelig. Men disses

---

*) See den Holsteenske Stændertidende for 1840, S. 947—959.

**) Jevnfør mit Skrift: „For den danske Stats Opretholdelse i sin Heelhed", S. 24—31.

Skjæbne vidner netop om hvor langt de Slesvigske Stænder den Tid vare fra at attraae nogen Løsning af de Baand, der bandt dette Hertugdømme til Danmark. Der indkom nemlig af Cancellie-Secretair Clausen et Forslag om at andrage paa, at den Slesvig-Holsteenske Landdags forfatningsmæssige Skattebevillingsret maatte overdrages til en forenet Slesvig-Holsteensk Stænderforsamling, hvortil der knyttede sig et andet af den siden saa bekjendte Peter Hiort Lorenzen, om en fuldkommen Adskillelse af Hertugdømmernes Finantser og Statsgjeld fra Danmarks, samt om en særlig Forvaltning af Hertugdømmernes Finantser og Statsgjeldsvæsen under en Directeur, der skulde være den forenede Stænderforsamling ansvarlig. Men begge disse Forslag bleve tilbageviste uden at nogen Comitee blev nedsat, og navnlig blev Lorenzen haardelig angrebet, i Særdeleshed af Hertugen af Augustenborg, og det saavel paa Grund af Forslagets Indhold, som fornemmelig for den Fremfærd, som han havde brugt for at tilveiebringe de Petitioner, hvormed han understøttede det *). Fornævnte Forslag kunne saaledes ikke tjene til Beviis for den Paastand, at den ulykkelige Aand, der viste sig i de sidste Slesvigske Stænderforsamlinger, allerede oprindeligviis var herskende, og havde sin Spire i Maaden, hvorpaa Forsamlingen var dannet. Bemeldte Forfatter har ei heller dertil benyttet dem, hvilket dog vel fornemmelig har sin Grund deri, at det stærkeste af hine Forslag kom fra en Mand, der siden, maaskee nærmest foranlediget af den haarde Maade, hvorpaa han ved denne Leilighed blev tilbageviist, antog en ganske anden politisk Rolle, hvorved han vandt at blive stillet i den øverste Række af ægte danske Patrioter. Men ligesom ethvert Beviis, Wegener har villet føre for hiin Paastand, brister, saaledes ligger der i det allerede Udviklede et uforkasteligt Beviis for det Modsatte. Jeg kan imidlertid ikke undlade af det meget Stof, der ligger for Alles Øine, skjøndt Ingen synes at ville see

---

*) See den Slesvigske Stænderforsamling for 1838, S. 429—442.

det, endnu at fremtage tre af de paa den første Slesvigske Stænderforsamling behandlede Sager, der klarlig bevise, at denne ingenlunde gjorde sig til Træl af den Holsteenske, eller ubetinget ønskede sig den i Holsteen gjældende Retstilstand, og ligesaalidet var beherstet af aristokratiske Interesser, ligesom de tillige vise, at Regjeringen ikke var ængstelig for at gjennemføre endog meget indgribende Forandringer, fordi de havde fundet Modstand enten i begge Hertugdømmernes Stænderforsamlinger, eller særlig i den Holsteenske.

Den første Sag, som jeg saaledes skal nævne, er den om Toldvæsnets Forandring. Jeg skal ingenlunde udhæve alle de Enkeltheder, hvori denne Sag frembyder et Stof, som her var at bruge, men kun holde mig til det, der var Hovedpunktet. Den Holsteenske Forsamling fraraadede i dens Fleerhed Udgivelsen af den i Udkast forelagte Lov, i Særdeleshed fordi den Ophævelse af den enkelte Distrikter og Stænder tillagte Toldfrihed, der var dens Grundvold, hverken kunde findes retfærdig eller hensigtsmæssig førend den de Paagjeldende tilkommende Erstatning var udfundet, enten ved fri Overeenkomst, der først og fremmest maatte søges, eller paa retlig Maade. Et Mindretal fandt vel at Loven, med de Forandringer, som det foreslog, strax burde udgives, men kun under Forbehold af Erstatning, og det meente, at hvad enten mindelig Overeenskomst kunde erholdes eller Godtgjørelsen skulde bestemmes ad Rettens Vei, maatte endelig Beslutning ikke tages inden Forslag dertil var bleven forelagt Stænderne til Prøvelse og Bedømmelse. I de Slesvigske Stænder blev derimod Fleerhedens Mening væsentlig overeensstemmende med den, som i de Holsteenske Stænders var Mindretallets. Ved den under 1ste Mai 1838 udgivne Toldforordning, der, under Hensyn til adskillige af Stændernes enkelte Bemærkninger, var overeensstemmende med det dem forelagte Udkast, bleve de omhandlede Friheder fra 1ste Januar 1839 af ophævede under Forbehold af den Erstatning, der maatte blive bestemt, men uden at der udtaltes noget om Maaden, hvorpaa den skulde udfindes. Denne vigtige Reform, der gav Statsindtægterne en meget betydelig

Tilvært, blev saaledes gjennemført, uden at Kongen bandt sig til nogen af Stænderforsamlingernes Forslag, men især blev Loven i høi Grad afvigende fra den Mening, der i de Holsteenske Stænder var Fleerhedens. At Privilegierne der havde stærkere Talsmænd end i de Slesvigske, maa vistnok tildeels forklares deraf, at der baade i Holsteen vare flere og større privilegerede Districter, og at de klosterlige og adelige Godser der havde en betydeligere Repræsentation, end i Slesvig. Men hvor høit eller hvor lavt man end vil ansætte Virkningen af denne Forskjel, saa vidner Sagen dog om, at de Slesvigske Stænder ikke slavisk gik i de Holsteenskes Spor. Ogsaa viste det sig, at Regjeringen end ikke tog i Betænkning at gaae uden for begge Stænderforsamlingers Raad, selv hvor det gjaldt at gjøre en høist indgribende Forandring i de bestaaende Forhold, naar den med fuld Overbeviisning erkjendte, at det almene Vel og den sande Retfærdighed krævede en saadan Forandring. Om Erstatningen kom iøvrigt Regjeringen mindelig overeens med de Paagjældende inden Stænderne i 1840 traadte sammen, saa at intet videre Spørgsmaal om dens Udfindelse opstod. I hiint Mellemrum havde og den Erkjendelse mere og mere udbredt sig, at Forordningen baade var retfærdig og at den vilde være til Landets sande Vel, ligesom man heller ikke gjorde sig Haab om ved fortsatte Modforestillinger at kunne opnaae større Erstatning, end den, der tilbødes af Regjeringen, der ikke ved Forordningen havde underkastet sig nogen Regel med Hensyn til dens Bestemmelse. Der haves i de danske Stænders Historie intet Exempel paa en uden disses Samtykke foretagen Lovforandring af en saa indgribende Art. Dette maa vistnok forklares deraf, at der heller ikke her fandtes nogen retlig begrundet Tilstand, der i den Grad var i Strid med alle Statsinteresser, som hine Toldprivilegier, hvilke gjorde en paalidelig Ordning af Toldvæsenet over hele Landet umulig. Men det staaer dog ligefuldt fast, at Kongens, eller om man vil, den samlede Stats Kraft ingenlunde ved Stænderindretningen var blevet svækket; tvertimod vil man

ikke, fra den Tid vore Konger regierede Hertugdømmerne uden Stænder, finde Exempler paa en saa stor og med saa megen Raskhed gjennemført Forandring i den hidtilværende Tingenes Orden, det skulde da være den der skete ved Fdg. af 15de Decbr. 1802, der dog ikke ganske var af samme Natur*) Forsaavidt nogle Yttringer, som den Kongelige Commissarius havde brugt under Toldsagens Forhandling, gav Anledning til den bekjendte Paastand om at den forøgede Indtægt, som den nye Toldlov for Hertugdømmerne medførte, udelukkende skulde komme disse tilgode, saa kan det her være nok, at Regjeringen ei gik ind paa denne Paastand, og at der altsaa ei kan være Tale om nogen Slesvig-Holstenerne viist Begunstigelse.

Den anden Sag, som jeg her skal paapege, er den Forordning om Søindrulleringsvæsnet, hvortil i 1835 og 1836 Udkast blev forelagt de Holsteenske og de Slesvigske Stænder. De første erklærede sig, i deres Fleerhed, aldeles mod denne Lov, holdende for, at der deels efter den hidtil i Holsteen bestaaende Tingenes Orden, deels af almindelige Grunde ikke i Fredstider burde ved Tvangsforanstaltninger udtages Mandskab til Flaadens Bemanding, hvilket maatte kunne faaes ved frivillig Forhyring. I Stænderforsamlingen for Slesvig, hvor den factiske Tilstand hidtil og for en Deel havde været en anden, fik derimod den modsatte Mening Stemmefleerhed. Sagen, hvori Falck var Referent, blev der behandlet med megen Sagkundskab og i den bedste Aand, og det blev derved Regjeringen saa meget lettere, uagtet den Holsteenske Stænderforsamlings Modstand, i det Væsentlige at sætte den tilsigtede Reform igjennem, hvilket og skete ved Fdn. af 17de April 1838. Denne gik end ikke synderligt ind paa de fra den Slesvigske Stænderforsamlings Side foreslaaede Forandringer i det forelagte Udkast, navnlig paa Ophævelsen af Sølimitdistrikterne. Denne, der af bemeldte Stænderforsamling var understøttet med

*) Papirpengees Indførelse ved Fdg. 5te Jan. 1813 var vel i sig selv en endnu stærkere Forholdsregel; men da den om et halvt Aar igjen maatte opgives, saa kan den ikke her komme i Betragtning.

vigtige Grunde, havde og længe været under Spørgsmaal i Danmark, men fandt stedse en saa bestemt Modstand i Admiralitetets-Collegiet, hvilket endog vilde have de i Sølimitdistrikterne fødte Personers Forbindelse med Søkrigstjenesten skiærpet *), at Betænkelighederne beholdt Overhaand, indtil omsider hiin af de Slesvigske Stænder foreslaaede Forandring blev indført ved Lov af 12te Febr. 1849, efterat der allerede i de Roeskildske Provindsialstænder for 1846, i Anledning af det da forelagte Udkast til en Værnepligtslov, derom var gjort Andragende, medens derimod den jydske Stænderforsamling havde forkastet et Ændringsforslag i denne Retning. Her har man ikke blot endnu et Exempel paa, at den Slesvigske Forsamling ikke lod sig beherske af den Holsteenske, og at Regjeringen end ikke tog i Betænkning at holde over sit Lovudkast, selv i det, hvorimod begge Stænderforsamlingerne erklærede

---

*) See Viborger Stændertidende for 1844, S. 119—122, og den Roeskilder Stændertidende for samme Aar, S. 70—74. Saalænge Sølimitindretningen skulde vedligeholdes i Danmark, kunde Regjeringen ikke vel undvære den i Hertugdømmene; thi disse vilde da ikke have kunnet levere forholdsmæssigt Mandskab til Søkrigstjenesten, naar ikke paa den anden Side Udskrivningen skulde saaledes medtage dem, der drive Søfart, at denne Næringsvei derunder vilde lide. Denne Sag hørte til de mange, hvori Heelstatstanken maatte hos den høieste Regjering have en saa afgjørende Vægt, at den blot provindsielle Raadgivning, hvor vel den ellers kunde være begrundet, ikke kunde faae nogen stor Betydning. Imidlertid opvakte hverken den eller Toldsagen nogen mærkelig Spænding i Hertugdømmene. Disse to Sager bidroge derfor ikke lidet til for Øieblikket at formindske de Betænkeligheder, jeg, som fremført, tidligere havde næret ved de fire adsplittede Stænderforsamlinger. Den Tid herskede der endnu en saa god Aand, at Indretningens Brøst blev mindre iøinefaldende. Men ved de Bevægelser, som det kort efter forefaldne Tronskifte foraarsagede, blev det mig klart, at et forenende Led var uopsættelig nødvendigt, naar Statens Sammenhold ei skulde udsættes for Fare, og jeg arbeidede derfor ved enhver Leilighed paa at faae denne Mangel afhjulpen, uden at dette dog blev opnaaet.

sig. Men man har her endog et slaaende Exempel paa at just Forbindelsen mellem begge Hertugdømmerne tiente til at bringe ogsaa den Holsteenske Lovgivning i Overeensstemmelse med den danske, Noget hvorpaa det var let at anføre flere Exempler, medens Man skal have ondt ved fra den Tid af da Slesvig kom under den danske Konges udelukkende Herredømme at finde noget Exempel paa at den Slesvigske Lovgivning har, paa Grund af sin Forbindelse med Holsteens, fjernet sig fra den danske.

Den tredie Sag, som jeg her skal nævne, er den om Pressetilstanden i Slesvig, hvorom der indgik et Andragende fra den første Slesvigske Stænderforsamling. Dette Andragende blev sat i Bevægelse af den oftere forhen omtalte Peter Hjort Lorenzen, der under 16de Mai 1836 indførte sit i saa Henseende indgivne Forslag i Forsamlingen og udviklede, hvorledes Pressens lovbegrundede Frihed i Gjerningen var ophævet derved at den Slesvig-Holsteenske Regjering, i Henhold til sin Instrux, ansaae sig berettiget til endelig og med Udelukkelse af Adgang til Domstolene at afgjøre Besværinger over Politiforbud mod trykte Skrifter. Forsamlingen besluttede strax med stor Stemmefleerhed, at der i denne Sag skulde nedsættes en Comitee, og valgte til dens Medlemmer Etatsraad Falck, der blev Ordfører i Sagen, Proponenten og Vicepræsidenten Justitsraad Jaspersen *). Det nedsatte Udvalg anbefalede paa det Indstændigste det gjorte Forslag, som og med megen Varme blev understøttet af flere Medlemmer, hvoriblandt Grev Christian Reventlow bør mærkes **), hvem og Ordføreren takkede for hans Varme, medens han dog erklærede sig mod nogle af denne gjorte yderligere Forslag. Kun den kongelige Commissarius talte mod Forslaget, hvorimod især Ordføreren, Forslagsstilleren og Grev Reventlow af alle

---

*) Stændertidenden S. 344—347, cfr. S. 281.

**) Som foran bemærket var denne i sin Egenskab som Besidder af Grevskabet Sandberg en blandt de fire af Kongen udnævnte Medlemmer af Ridderskabet.

Kræfter toge sig af samme. Forsamlingen beslutttede med 27 Stemmer en Petition efter Proponentens Andragende *), hvorimod et Mindretal af 7 yttrede en afvigende Mening. Denne Minoritet var imidlertid enig med Fleerheden i Grundsætningen, at Sager af det omhandlede Slags burde høre under Domstolene, kun holdt den for, at dette ei for Tiden kunde gjennemføres, fordi der manglede Lovbestemmelser angaaende Strafansvar for Trykkefrihedens Misbrug, og androg derfor paa, at en Lov desangaaende maatte blive forelagt næste Stænderforsamling **). Den Sag, der saaledes med stor Stemmefleerhed, ja man kan i en vis Betydning sige med Stemmeenhed, gik igjennem i den Slesvigske Stænderforsamling, fandt nu i høieste Grad Gjenklang i vor Presse, og jeg erindrer mig i Særdeleshed en velskreven Artikel i Kjøbenhavnsposten, der med stor Varme tog sig af samme og skarpt gjennemgik den kongelige Commissarii Indvendinger. Andragendet gik nu ud paa at beholde den ældre Pressefrihed, saaledes som Hertugdømmerne forhen havde havt den fælles med Danmark, hvilken Trykkefrihed, efterat den som Følge af det tydske Forbunds Beslutning var betaget Holsteen, dog var med nogen Indskrænkning vedligeholdt i Slesvig, men først ved en Praxis, der søgte Medhold i Instruxionen for Provindsialregjeringen, var kommet omtrent paa samme Fod som i Holsteen. Forslaget hidrørte fra en Mand, som den Tid gik til det Yderste i den Slesvig-Holsteenske Retning, og det blev understøttet af en Mand, som man hos os er blevet vant til at regne til Spidsen af Slesvig-Holstenerne, og der var ikke en Eneste af Forsamlingens Medlemmer, der ikke i det Væsentlige bifaldt Samme. Det synes derfor, at denne Sag maatte være nok for at overbevise Enhver, der vil tage mod Overbeviisning, om, at den i Hertugdømmerne herskende Hengivenhed for den indbyrdes Forbindelse den Tid ikke gik saa-

*) Stændertidenden S. 945—972.
**) See 2010—2015.

vidt, at man i det ene, nemlig i Slesvig, skulde foretrække den Tilstand, som var og maatte vedblive i Holsteen, for den, som man i sig fandt bedre, og hvori man var Danmark nærmere. Ogsaa seer man, at der heller ikke da i Forsamlingen var Tanke om gjennem Pressens Forkuelse at undertrykke Meninger og Stemninger, som ikke vare et vist Partie tilpas. Fornævnte Andragende blev imidlertid kort og tørt afslaaet ved den under 12te Mai 1838 udfærdigede Kundgjørelse til de Slesvigske Stænder angaaende Resultaterne af deres Forhandlinger i 1836 *). Hvad man end fra andre Sider maatte finde at dadle ved dette Sagens Udfald, saa indeholder ogsaa det dog et Beviis paa, at Regjeringen ingenlunde havde givet Magten over Hertugdømmerne i Stændernes Hænder. Jeg veed imidlertid ikke, om den Mistænkelighed, der i ethvert af den daværende Regjerings Skridt, forsaavidt Samme angik Hertugdømmerne, øiner en lønlig Virkning af Holstenernes Lumskhed og dens egen blinde Godtroenhed, gaaer saavidt, at man ogsaa i hiint Afslag vil søge en Eftergivenhed mod Holsteenske Ønsker. Men dette vilde ikke alene være den meest vilkaarlige Paastand, det vilde og have al indvortes Rimelighed og en Række af klare Kjendsgjerninger mod sig. Foruden hvad der ligger i det nylig Anførte om Sagens Gang i den Slesvigske Forsamling saavelsom om de Personligheder, som deri toge Deel, lader det sig end ikke tænke, at der fra Holsteensk Side skulde have viist sig nogen Lyst til at træde i Veien for den friere Presseforfatning i Slesvig, som dettes Stænder med saa megen Iver vilde hævde. Man var i Holsteen ligesaalidt som i andre tydske Forbundslande tilfreds med de Indskrænkninger i Pressefriheden, som vare udgaaede fra Forbundsdagen, og medens man nu ei kunde gjøre sig Haab om at faae disse Indskrænkninger hævede i Forbundslandene, var det dog en Tilflugt at have et censurfrit Venne- og Naboland, hvori man kunde faae det trykt, som Censuren hjem-

*) Stændertidenden S. 13.

me ei vilde tilstæde. Strax efterat Censuren var indført i Holsteen, saae man og dets Forfattere at benytte den Slesvigske Presse. Dette var netop den nærmeste Grund til at Regjeringen fandt ei ganske at kunne lade det blive ved den ældre Trykkefrihedstilstand i Slesvig, der var den samme som den vi havde i Danmark indtil 1799; men fandt den Anordning fornøden, der udkom under 22de Febr. 1820. Denne gik dog ikke videre end til at styrke det Værn, som de ældre Anordninger havde villet reise mod Trykkefrihedens Misbrug, ved at tilføie den Forpligtelse, strax at aflevere et Exemplar af hvert trykt Skrift under en vis Størrelse til Politiopsynet, som Forordningen 27de September 1799 med en liden Forskjel i Henseende til Arketallet havde paabudet for Danmark, og det uden dermed at forene det ved Placaten af 13de Mai 1814 befalede foreløbige Eftersyn, hvorved Trykkefriheden i Danmark var blevet forqvaklet *). Jeg tør og paastaae, at det Kieler Correspondentsblatt og andre Holsteenske Blade toge Ordet for den Slesvigske Pressepetition, skjøndt jeg ikke har disse Blade ved Haanden, og heller intet Særligt i saa Henseende har bevaret i Hukommelsen, forbi der aldeles ikke passerede andet end hvad man maatte vente. Vel antager jeg, at det Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie, og deriblandt Overprocureuren, der som Kongelig Commissarius i Slesvig af alle Kræfter havde forfægtet den ved den antagne Fortolkning af Regjerings-Instruxionen **) der indførte Trykkefrihedstilstand, søgte at hævde denne. Men dette har dog ingenlunde været af Tilbøielighed til at holde Hertugdømmerne sammen i

---

*) See nærværende Skrift 1ste B. S. 98 ff.

**) Jeg for min Deel var overbeviist om, at Instruxen ikke indeholdt nogen sand Hjemmel for hin Fortolkning, og jeg antog tillige, at det havde været den rette Politik at holde ved den i 1820 med meget godt Overlæg valgte Forholdsregel. Men dette ligger for langt fra den Side af Sagen, som jeg har havt Anledning til at berøre, til at jeg derpaa videre tør indlade mig. Jeg havde, efter min daværende Embedsstilling, aldeles ingen Stemme i hin Sag.

et Forhold, hvori de ikke selv ønskede det. Aarsagen har derimod ligget i deres Forestillinger om selve Presfefriheden og Midlerne til at raade Bod paa dens Misbrug; men disse Forestillinger vare i det mindste ligesaa bestemte hos alle, der ellers havde Indflydelse paa hiin Petitions Skjebne. Navnlig havde Kongen selv i flere Aar fattet en levende Uvillie over den Misbrug, som her blev dreven mod Pressen. Til den ædle Konges Ære være det bemærket, at denne Stemning var ældre end den Tid, da Pressen begyndte igjen at faae nogen politisk Betydenhed. Den havde, saavidt jeg kunde mærke, sin Rod i hans inderlige Modbydelighed for de nedrige Angreb paa Medborgeres Ære, der en Tidlang gik ud fra Raketten og andre Smudsblade, saavelsom fra den hæslige Maade, hvorpaa et vist Parti, der vilde betragtes som Kirkens og Kongemagtens troe Vogtere, med Kongeloven og Landsloven i Haanden søgte at opægge Regjeringen og Folket mod de Universitetslærere og Præster, i hvis Lære de ei fandt bogstavelig Overeensstemmelse med den ved hine Love omhegnede Tro, eller hos hvem de kunde udspeide nogen om end nok saa uvæsentlig Afvigelse fra de befalede rituelle Former. Det var ikke uden en vis Uvillie at Kongen gav efter for de juridiske Betænkeligheder, der vare i Veien for at standse hvad den umiddelbare Rets- og Sædelighedsfølelse saa bestemt fordømte, og Cancelliet maatte til den Tid fra mange Sider høre ilde fordi der ei blev grebet ind. Men ogsaa da Dagspressen begyndte at tage sig ivrigt af Statens indvortes og udvortes Anliggender, var den Maade, hvorpaa den gjorde dette, lidet skikket til at forandre hin Kongens Stemning, og ligesom adskillige umiddelbare Rescripter vise, hvor meget det var Kongen om at gjøre at hemme det forannævnte Uvæsen *), saaledes blev han

*) Jeg skal her blot bringe i Erindring Rescriptet af 4de Decbr. 1831 (see Uesings Samling), der viser, at i Særdeleshed den haanlige Omtale af fremmede venskabelige Magter, hvortil visse Blade vare saa tilbøielige, og de forklædte Angreb paa Embedsmænd eller Privatpersoner, som ligeledes hørte til Dagens Orden, hørte til det

og i Særdeleshed tilbøielig til i det mindste med Hensyn til Bladlitteraturen at indføre en Tilstand lig den, der havde dannet sig i Hertugdømmerne og navnlig i Slesvig. Der ere vistnok endnu Adskillige, der have i Erindring, hvorledes et herom udbredt Rygte fremkaldte den i Begyndelsen af 1835 indgivne med en Mængde Underskrifter af høit anseete Mænd forsynede Petition, saavelsom det ikke mindre bekjendte Rescript af 26de Febr., der er at læse i Collegial-Tidenden og i Ussings Samling, og som foranledigede Trykkefrihedsselskabet. Kongen, hvis Resolution vidner saavel om hans Selvfølelse som om hans Mishag med hiint Andragende, der var af en da ganske usædvanlig Natur, vilde naturligviis ikke gjøre Regnskab for hvorvidt han havde næret den Tanke, hvorimod hiin Petition var rettet. Udentvivl vedligeholdt sig den Mening, at en Forandring af foranførte Slags havde været paatænkt, og man var vel i nogen Tid i Tvivl om hvorvidt den ikke endnu kunde være at vente, men man kom dog snart til den Tro, at den var opgivet, og dette tilskrev man fornemmelig Petitionen. Imidlertid erfarede jeg, at der tillige hos nogle af dem, der ivrigst havde taget Deel i Petitionen og det strax derefter stiftede Trykkefrihedsselskab, var en Mening om at jeg, men ogsaa jeg alene blandt Kongens Raadgivere i denne Sag havde fraraadet den paatænkte Forandring. Skjøndt jeg til hiin Tid bevarede hvad der om alt dette var mig bekjendt i dyb Hemmelighed, finder jeg dog nu

---

Kongen ønskede undertrykket. Naar man med dette Rescript sammenholder den Instrux af 25de April 1833, der og findes hos Ussing, vil man see, hvormeget Cancelliet har formaaet Kongen til at frafalde af hvad der i bemeldte Rescript var tilsigtet. Den lange Tid, der ligger mellem denne Instrux og den til dens Udarbeidelse givne Befaling, hidrørte ikke fra nogen Seendrægtighed i at opfylde Kongens Befaling, men derfra, at Kongen, der ugjerne vilde indskrænke sig til det Cancelliet havde foreslaaet, lod Sagen hvile en Tidlang, men siden igjen optog den og da afgjorde den i Overeensstemmelse med Cancelliets Forslag.

ingen Betænkelighed ved at bekræfte, at det, der saaledes blev antaget, i det Væsentlige forholdt sig rigtigt, da jeg derved uden at komme Nogens, være sig Levendes eller Dødes, Ære for nær, kan oplyse et ikke uvigtigt Punkt i vort offentlige Liv. Det var iøvrigt, som allerede bemærket, kun med Hensyn til Bladlitteraturen at Sagen var sat i Bevægelse, og den dreiede sig fornemmelig om det Spørgsmaal: hvorvidt nogen Indskrænkning kunde skee i den hidtil lovhjemlede Frihed, uden at Stænderne først bleve raadspurgte. Jeg har blandt mine Papirer fundet Concepterne til to Betænkninger, jeg desangaaende har afgivet (saadanne Concepter har jeg ellers meget sjeldent opbevaret), og jeg har gjennemlæst dem med Tilfredshed, forsaavidt jeg deri finder Stadfæstelse paa hvad jeg var mig bevidst om den Fasthed, hvormed jeg stedse holdt over hvad der var min Overbeviisning, ligesom jeg ikke kan andet end finde mine Slutninger i alle Sagens Dele rigtige *). Med alt det er det, under Tingenes senere Gang, ofte faldet mig ind, om jeg, forsaavidt jeg maatte have været Medaarsag til at den paatænkte Forandring blev holdt tilbage, ikke derved har gjort mit Fædreland en slet Tjeneste, noget der og stundom er blevet mig forekastet af dem, der havde været for en saadan Forandring. Da jeg imidlertid ikke blot har handlet efter bedste Overbeviisning, men, som jeg med fuld Fortrøstning antager, ogsaa efter en fra det Standpunkt, hvorfra Sagen da maatte sees, velbegrundet Overbeviisning, saa kan jeg dog intet have at bebreide mig. Men de hadefulde og forhaanende Yttringer, hvormed jeg i adskillige Aar blev overøst i vore Blade, som Trykkefrihedens Fjende, have og saa meget mindre kunnet gaae mig til Hjerte, som min Bevidsthed sagde mig, at hvis jeg havde feilet i dette Anliggende, saa har det været i en ganske modsat Retning af den, hvorfor jeg er ble-

*) Maaskee jeg engang meddeler fornævnte Betænkninger i deres Heelhed; jeg vilde gjerne have gjort det ved denne Leilighed, men jeg har ikke vovet derved yderligere at vidtløftiggjøre denne Sags Afhandling paa dette Sted.

vet angreben. Iøvrigt maa jeg tilføie, at jeg allerede den Tid var overbeviist om, at den Tilstand, hvori Plakaten af 2den October 1810 og 13de Mai 1814 havde bragt vor Trykkefrihed, var saa uholdbar, at jeg vilde have været meget villig til at ombytte den med en til Blade og Skrifter paa ganske faa Ark indskrænket virkelig paa tilstrækkelig Lovhjemmel hvilende Censur, hvorimod der, hvad de større Skrifter angaaer, blev at forholde efter Forordn. 27de Septbr. 1799. Men hvad jeg maatte holde fast ved var, at det, nu da Stænderindretningen var blevet aldeles ordnet ved Forordn. 15de Mai 1834, vilde stride mod det ved Anordningen af 28de Mai 1831 givne Tilsagn, at gjøre en saadan Forandring uden først at raadspørge Stænderne. Dette vilde vistnok ogsaa efter den hele Stemning have været aldeles utilraadeligt, medens heller Ingen vilde tilraade, at gaae til Stænderne med en saadan Lov.

Skjøndt nu saaledes den Tanke, at bringe den danske Trykkefrihed i nærmere Overeensstemmelse med den, der havde dannet sig i Slesvig, og som formeentlig havde faaet Hjemmel ved Instruxen for Provindsialregjeringen, blev opgivet, saa bortfaldt dog derved ikke den Mening, at denne Tingenes Orden i sig var at foretrække for den som fandt Sted i Danmark. Hvad der senere var foregaaet, bestyrkede endog Kongen saavelsom hans indflydelsesrigeste Raadgivere i den Mening, at der ad den ordentlige Retsvei ikke var meget at udrette til at hæmme Pressens Misbrug, der snarere vare i Tiltagende end i Aftagende. Da Kongen fandt det nødvendigt at foretage noget i denne Retning, bifaldt han dog, at der gjordes Forsøg paa ved et Stænderne forelagt Lovudkast at styrke det Værn, Presseloven skulde indeholde *); men da hans Forventning om dette Middels Virksomhed, som begribeligt er, kun var saare indskrænket, søgte han ogsaa at give de øvrige Midler, hvortil han i de gjældende Love fandt nogen

*) Jevnfør dette Skrift 1ste Bind, S. 272.

Hjemmel, den muligste Kraft, hvilket til Exempel kan sees af Rescriptet af 10de April 1836 *). Af denne Stemning er det let at forklare sig, at fornævnte Slesvigske Petition ikke blev taget i Betragtning; og jeg skulde haabe at man, efter alt hvad jeg her har forklaret, vil finde, at enhver Formodning om en lønlig Slesvig-Holsteensk Indvirkning, som man her kunde have Lyst til at opstille, ikke allene vilde være grebet af Luften, men endog staae i Modsigelse med afgjorte Kjendsgjerninger.

XLIII.

Hvad der nylig er udviklet om flere Sagers Gang i de to første Stænderforsamlinger for Hertugdømmerne, turde til Overflødighed bekræfte, hvad der forhen af selve Maaden, hvorpaa Provindsialstændernes Indretning blev ordnet, er beviist, at der til den Tid aldeles ikke var noget som kunde opvække rimelig Frygt for at Slesvig-Holsteenske Ønsker eller Interesser derigjennem bleve fremmede til Afbræk for danske. Der vilde endnu i Stændernes Historie fra sammes første Tider være mange flere Kjendsgjerninger af lige Beskaffenhed at finde, men jeg har anseet det fornødent at give de enkelte, som jeg vilde benytte, en saadan Udvikling, at deres Beviiskraft maa blive ret indlysende, endog for dem, der ere stærkt indtagne for den modsatte Mening, og for ikke at blive for vidtløftig, har jeg maattet lade meget ligge af det andet Stof, der frembød sig. Det vilde derimod være mig saare kjært, om En eller Anden skulde finde sig opmuntret til at eftergranske Stændernes Aarbøger, for at prøve hvorvidt der enten i selve de paaberaabte Kjendsgjerninger, naar disse nøiere betragtes, eller og i Andet hvad der til hine Tider foregik i Stænderne, maatte være noget som svækkede det Beviis, jeg har fundet i de af mig udhævede Sager. Jeg er ganske vis

*) cfr. dette Skrift 1ste Bind, S. 109.

paa, at slig Prøvelse blot vil tjene til at bestyrke, hvad jeg her har anført.

Iøvrigt maa jeg bede, at man holder sig klart for Die, hvad det er som fra andre Sider er blevet paastaaet og fra min modsagt. Jeg er langt fra at nægte, at der ved Provindsialstændernes Indførelse blev lagt en Spire til den Splidagtighed mellem de under Kongens Scepter forenede Folk, der siden har faaet en saa frodig Vært; jeg har tvertimod udviklet hvorledes jeg fra først af havde næret Frygt for dette Onde og ved flere Leiligheder bragt Midler i Forslag, der efter min Overbeviisning vilde have kunnet raade Bod derpaa. Men naar det paastaaes, at den uheldbringende Spire laae i de særlige Bestemmelser, som det lykkedes Holstenernes List at bevirke til Befordring af deres Statens Sammenhold truende Ønsker, saa har jeg klarlig beviist, at der ei alene aldeles intet var i den Indretning, der under 15de Mai 1834 blev givet Stænderne, som med noget Skin dertil kan henføres, men at ogsaa Sagernes Gang i Stændernes første Tider vidner om at der, navnlig i den Slesvigske Forsamling, ingen Retning var til at løsne Forbindelsen med Danmark, og at den Holdning, Regjeringen iagttog, paa det Bestemteste viser, at den stod fast paa hvad den til det Heles Vel havde fundet nødvendigt, om der endog yttrede sig Modstand i Hertugdømmernes Stænder.

Jeg kommer nu tilbage til de øvrige under 15de Mai 1834 udkomne Anordninger for Hertugdømmerne, der, efter Wegener, endnu stærkere end Stænderindretningen selv skulde vidne om den Magt, som den holsteenske Herskesyge havde faaet over Kongen og hans Raadgivere. Vel findes det oven Side 215—223 i Forbindelse med det der anførte Sted af mit Skrift: „For Opretholdelsen af den danske Stat" o. s. v., beviist, fra hvilke fuldkomne Misforstaaelser saavel af den forhenværende Tingenes Orden som af den, der blev hjemlet ved hine Anordninger, disse Anker gaae ud. Men de Stemmer, til hvilke man fornemmelig har lyttet, have nu i saa mange Aar uafbrudt ført denne Tale, at den er bleven til en Troesar-

tikel. Skjøndt nu Wegener aldeles Intet har sagt, som kunde tjene til dens Begrundelse, saa maa dog hans Anseelse bidrage til at styrke hiin Tro. Jeg har derfor, saa overflødigt det end kunde synes, og saa fortrædeligt det end af flere Aarsager er mig, dog fundet det tilraadeligt endnu at belyse nogle af hans Meddelelser og Bemærkninger, der let under denne Stemning kunde gjelde som Grunde, ja som afgjørende paa Kjendsgjerninger hvilende Grunde.

At Frederik den Sjette kun ved de Forførelseskunster, som sattes i Gang af den holsteenske Herskesyge, der blandt Kongens „høitbetroede og indflydelsesrige Mænd havde sine mægtige Repræsentanter, har kunnet lade lade sig forlede til det uhyre Misgreb", at skabe en fælleds saakaldet Provindsialregiering, skal, efter Wegener, være klart deraf, at Kongen nylig, navnlig gjennem en Skrivelse fra Cancelli-Præsident Grev Otto Moltke til Verbitter Grev Rantzau den 3die November 1830, bestemt havde udtalt, at han aldrig vilde tilstede at Slesvig og Holsteen fik en fælleds Forfatning. (S. 247—248, cfr. S. 240—241, 465—466). Men det er kun ved et ubegribeligt Tankespring, at der kan findes Modsigelse mellem hiin Beslutning og denne Ytring. Den nye fælles Provindsialregjering udgjorde dog ingen Forfatning og frembød aldeles ikke de Betænkeligheder, med Hensyn til hvilke Kongen paa ingen Maade vilde indrømme en fælles Forfatning. Medens denne vilde have betaget ham Magten til at udskrive de Skatter og gjøre de Forandringer i Lovene, som han maatte finde fornødne til Bedste for den hele Stat, hvoraf Hertugdømmerne kun udgjorde en Deel, saa tabte han intet af denne sin Magt ved at adskillige i begge Hertugdømmerne forekommende Anliggender, der næsten altid vare uden politisk Interesse, ligesaavel paa det underordnede Trin, som de hidtil stedse havde været det paa et høiere, betroedes et fælles Collegium. Foruden at det ganske beroede paa Kongen at besætte dette Provindsial-Collegium med Mænd, som havde hans Tillid, saa var enhver af Samme tagen Beslutning underkastet Rettelse og Forandring af de Collegier i

Hovedstaden, hvorunder hine Anliggender fremdeles som hidtil bleve henhørende, for ikke at tale om Kongens egen høieste Myndighed, der blev aldeles usvækket. Den nye Provindsialregjering havde derhos at rette sig efter alle de Forskrifter, som fra de høiere Regjeringsmyndigheder maatte gives den. Det vilde end ikke have været i mindste Modsigelse med den paaberaabte Tilkjendegivelse, om Kongen havde bevilget fælles raadgivende Stænder; thi disse dannede ingen Forfatning og medførte ikke den ovenberørte Formindskelse i Kongens Magt til at give de Love og gjøre de Foranstaltninger, som med Hensyn til det Heles Vel fandtes fornødne. At dette ikke blot i Begrebet, men og i Virkeligheden forholdt sig saaledes, derpaa indeholde de oven S. 257—269 anførte Kjendsgjerninger uforkastelige Vidnesbyrd. Den paaberaabte Skrivelse fra Cancelli-Præsidenten kan og saa meget mindre forklares om raadgivende Stænder, som den er fra en Tid, hvori der endnu ikke var tagen nogen Beslutning om slige Stænders Indførelse eller noget derom bragt til Omhandling; navnlig var den af Ridderskabet attraaede fælles Forfatning, hvorom Brevet handlede, ingenlunde indskrænket til Raadgivning. Da Kongen kort efter kom til den Beslutning at indføre raadgivende Stænder, fandt han imidlertid ogsaa Betænkelighed ved at gjøre disse fælles for begge Hertugdømmerne, idet han antog, at dette Slags Stænder dog vilde faae en moralsk Indflydelse, der vilde nærme sig besluttende Stænders. Heri var han og saa fast, at der vist ikke var nogen i hans Raad, som ansaae det muligt at rokke hans Forsæt. Men, uagtet Kongen saaledes vist nok var og stedse vedblev at være yderlig forsigtig i at knytte Hertugdømmerne nærmere til hinanden end de vare, saa vidste han for vel at bedømme Forholdene til ogsaa at ængstes for, ved den Ombannelse af den hidtilværende provindsielle Regjering, der var blevet nødvendig for Hertugdømmerne, at gjøre den nye Regjering fælles for dem begge. Han erkjendte, at denne i alle Henseender blev afhængig baade af Kongen selv og af de ham nærmest staaende Regjeringsmyndigheder, der hidtil havde havt og fremdeles be-

holdt netop den samme Myndighed som forhen, uden Forøgelse og uden Formindskelse.

Forfatteren siger, at da de ovenmeldte høitbetroede og indflydelsesrige Mænd ikke kunde trænge igjennem med deres Ønsker om et forfatningsmæssigt Fællesskab ved Stændernes Forening, saa opgave de for det første klogelig *) dette Punkt, og kastede sig derimod desto kraftigere paa en anden Bestræbelse, nemlig den at tilveiebringe et administrativt Fællesskab i enkelte af Statsforvaltningens Grene, saa mange som det vel var muligt **). Jeg veed ikke, om Forfatteren har nogen historisk Hjemmel for hvad han anfører om denne listige og heftige Bestræbelse. Det synes rimeligt, at han maa grunde en saadan Sigtelse paa en Overlevering, til hvilken han sætter stor Tillid; men om end nogen Gisning i saa Henseende er faldet mig ind, finder jeg det dog utilbørligt paa en blot Formodning at nævne eller betegne Nogen. Kun det vil jeg bemærke, at jeg, hvis han skulde enten offentlig eller privat ville opgive mig sin Hjemmel, uden Tvivl vil være istand til at oplyse dennes Uværd. Jeg for min Deel veed ikke Nogen af dem, der i fjerneste Maade kunde henregnes til Kongens høitbetroede og indflydelsesrige Mænd, med Hensyn til Hertugdømmernes Sager ***), der til den Tid, Stænderindretningen stod paa, tog Ordet for en Forening af de raadgivende Stænder, endnu mindre for en Forfatning, altsaa heller ikke for en fælles Forfatning. Ei heller var der nogen af disse, som enten var de slesvigholsteenske Ønsker hengiven, eller til hvem Repræsentanterne for disse Ønsker havde nogen Tillid. Den

*) Disse to Ord findes ei med fede Bogstaver hos Wegener.

**) Jevnfør herved det oven S. 218—219 Anførte.

***) Jeg maa herved bede erindret, at jeg ikke hørte til dem, der havde nogen Stemme over de omhandlede Spørgsmaale, der laae aldeles udenfor mit daværende Embedes Virkekreds. Min Mening om Stændernes Affondring og sammes Virkning kan man iøvrigt see af mit Skrift „For Opretholdelsen" o.s.v. S, 27—31.

Mand, der, ved Siden af Præsidenten for det Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie, til hvem Wegener ikke synes at have nogen Mistanke, havde den største Indflydelse paa Behandlingen af Hertugdømmernes Anliggender, var upaatvivlelig den daværende Overprocureur Høpp. Ligesom nu Wegener S. 242 vidner, at Kongens betroede Mænd ikke havde Tillid til Augustenborgerne, saaledes findes, der Side 488 og 495—496 et Brevstykke, hvorefter Høpp stod i et slet Lys hos disse. Ogsaa viser et andet S. 463 meddeelt Brevfragment at Prindsen endog havde gjort baade ham og daværende Canzler ved den Slesvigske Overret Spieß mistænkelige hos Kongen som Mænd, der, om ikke selv Demokrater, dog lode sig føre i Ledebaand af demokratisk sindede Slesvig-Holstenere. Ogsaa indeholde de slesvigske Stændertidender Spor nok af Hertugens og Prindsens Tilbøielighed til at fortrædige Høpp, som Commissarius i disse Stænder, ligesom det og sees, at han paa ingen Maade vilde bøie sig for dem. Denne Mand, der nød Kongens ganske særdeles Tillid, og var Kongen og det monarkiske Princip i høieste Grad hengiven, var heller ingen Ven af Ridderskabet. Vel havde han ingen Tilbøielighed til at gaae denne Stand for nær, men han havde heller ingen Lyst til at hæve den i Veiret, saalidet som han erkjendte, at dens ældre forfatningsmæssige Rettigheder endnu vare i Kraft, eller at den iøvrigt kunde gjøre Fordring paa andre Rettigheder end dem, der siden de gamle Stænders Ophør stedse havde været den indrømmede. Uden Tvivl var Høpp Forfatter til den korte og fyndige og derhos noget spidse afvisende Resolution af 27de Mai 1831 paa det af den bestandige Deputation af de Slesvig-Holsteenske Prælater og Ridderskab under 7de April næstforhen indgivne Andragende, grundet paa hele Corpsets saavelsom de øvrige Godsbesidderes (non receptorum) Beslutninger, ved hvilket Andragende det samlede Corps, i Henhold til derom forhen indgivne Forestillinger, bragte de ældre og efter deres Paastand ikke ophævede Landsrettigheder i Erindring, og paa Grund deraf begjærte, at der maatte gives det Leilighed til i fælles Forsamlinger at overveie den da be-

sluttede Indretning af raadgivende Provindsialstænder forinden samme blev indført *). Forhandlingerne i de to Stænderforsamlinger for Hertugdømmerne, hvori Høpp var Commissarius, vise og, at hans Forhold til Ridderskabet var temmelig koldt. Han havde iøvrigt, som til hiin Tid de fleste andre Mænd fra Hertugdømmerne, der havde Embede i den fælles Stats Hovedstad, mange venskabelige Forbindelser sammesteds, og var her saa tilfreds, at han sikkert ikke var gaaet tilbage til Hertugdømmerne, saafremt han havde havt Christian den 8des Fortrolighed i den Grad, som dennes forevigede Forgængers. Forfatteren har S. 229—230 omtalt den „udførlige og grundige Gjendrivelse af Ridderskabets Klageskrift", som Cancellie-Præsident Grev Otto Moltke i Begyndelsen af 1823 havde tilstillet Udenrigsministeren til Benyttelse paa Forbundsdagen, men de Mænd, som da havde gjort saa god Tjeneste mod Ridderskabets Fordringer, og deriblandt Grev Moltke og Høpp, vare gjennem hele det Tidsrum, hvori der handledes om de Indretninger, der traadte frem den 15de Mai 1834, Medlemmer af Cancelliet, hvor den Sidstnævnte endog siden 1823 havde faaet en meget forøget Betydenhed **). De Forandringer, der imidlertid vare foregaaede i Statsraadet, vare heller ingenlunde af den Natur, at dets Retning i foranførte Henseende skulde have forandret sig. Vel har den Mening fundet megen Udbredelse, at Prinds Christian var de Slesvig-Holsteenske Theorier særdeles hengiven, men at dette er en aldeles urigtig Forudsætning, fremgaaer netop af Wegeners

*) Dette Andragende med derpaa afgivne Resolution, der kan læses i Coll. Tid. for 1831, Nr. 26, har Wegener ikke omtalt, medens han lægger megen Vægt paa ganske løse Bevægelser af Ridderskabets til hiin Tid foretagne Skridt, der findes i Christian den 8des private Optegnelser.

**) Jeg har en Formodning om, at et siden i andet Embede ansat Medlem af det daværende Cancellie (den som Curator ved Kiels Universitet afgangne Jensen) har havt en betydelig Deel i hiint omhyggelige og dygtige Arbeide; men de øvrige, navnlig Moltke og Høpp, have dog deri været aldeles enige og vist ikke været uden virksom personlig Deeltagelse i Sagen.

Meddelelser. Fra Kongens anerkjendte Raadgivere kan saaledes den Forførelse ikke være kommet, hvorfor til hiin Tid Kongen, og med ham Landet, skal være blevet et Bytte. Forsaavidt den skulde hidrøre fra Indvirkninger andetsteds fra, saa er det i sig selv usandsynligt, at disse kunne have overvundet en saa fast Retning hos Kongen og hans Raad. Men desuden har Wegener, som dog alle Midler til at gjøre Opdagelser af det Slags have været til Raadighed, ikke været istand til at anføre Noget, der kunde give Formodningen om en saadan Indvirkning noget Skin. Hvad han har meddeelt om Bestræbelser, der skulle være anvendte for at tilveiebringe en til de da i Hertugdømmerne herskende Ønsker svarende Ordning af de da under Spørgsmaal værende Indretninger, er til en ganske forunderlig Grad magert og intetsigende. Foruden nogle Yttringer af Hertugen og Prindsen af Augustenborg, hvorom det ialfald af hans Fremstilling fremgaaer, at de have været uden al Virkning, synes han ikke at have fundet andet i de mange Papirer, han har havt til Brug, end et Brev fra Verbitter Grev Rantzau til Prinds Christian, der er meddeelt S. 477—479. Dette Brev bliver flere Gange omtalt som et særdeles mærkeligt Aktstykke; blandt Andet anføres det S. 265 som et Beviis paa Ridderskabets Indflydelse i Kjøbenhavn, og det bliver allerede udhævet som noget Særdeles, at denne Prælat correspondrede med Prinds Christian selv (!!!) og forestillede ham, hvorledes en Forening af Stænderforsamlingerne vilde gjennem Slesvig sikkre det danske Monarkie Besiddelsen af Holsteen. Da dette Brev er af 1836, kan det allerede af den Grund ingen Indflydelse have havt paa Beslutningerne af 1834, hvilke desuden netop vare imod en saadan Forening. Men Wegener lader os derhos i Uvished om den Opfatning af Brevet, hvorpaa han grunder den Vigtighed han tillægger samme. Det knytter sig til en foregaaende indbyrdes Correspondence, der efter Noten 600 S. 477 er tilstede, men som ikke meddeles. Saaledes som det foreligger og som jeg ellers har Grund til at antage vidner

det netop om en særdeles Hengivenhed for det danske Monarkies og det danske Kongehuses Interesser, idet Grev Ranzau nemlig antager, at Holsteen i 1806 retsgyldigen er blevet indlemmet blandt de Kongelige danske Arvelande og at dette ikke kunde tabe sin Kraft ved Indtrædelsen i det tydske Forbund. Dersom denne Paastand, hvis sidste Leed vistnok ikke med noget Rettens Skin lod sig modsige, stod fast i sin Heelhed, saa vilde de Vanskeligheder for det danske Monarkies Bestaaen, som da vare begyndte at dukke op, have været bortfjernede. Forsaavidt Ranzau tillige yttrer, at Hertugdømmernes Forbindelse vilde tjene til at sikkre Danmark Besiddelsen ogsaa af Holsteen, saa indeholdes der i det, Wegener har fundet for godt at meddele af Brevverlingen, intet om den Tankegang, hvorved han var kommet til dette Resultat; efter hvad der lod sig slutte af Paastandene om det danske Kongehuses ligesaa stærkt begrundede Arveret i Holsteen, som i Slesvig, vilde vist det Hele have Præg af Omhu for den fælles Stat. Dersom Forfatteren imidlertid antager, at det ikke var ærlig meent med hiin Paastand, men at den kun var anlagt paa at mislede og forføre, veed jeg ikke hvorledes han vil begrunde dette. Efter Maaden, hvorpaa Grev Ranzaus Brev er omtalt, i det strax forhen (S. 475—476) meddeelte Brudstykke af Prindsens Dagbog, er det ikke usandsynligt at denne, ligesom Wegener (S. 277 og 285), har taget Indrømmelsen med Hensyn til Patentet af 1806 til Indtægt, men derimod er det deraf klart, at Prindsen ei har ladet sig omstemme med Hensyn til Spørgsmaalet om Ønskeligheden af Stændernes Forening, hvoraf han stedse, baade som Prinds og som Konge, var en afgjort Modstander. Ridderskabet vilde vist heller ikke vedkjende sig Indholdet af hiint private Brev, hvori Ranzaus Hengivenhed for Danmark og det danske Kongehuus og i Særdeleshed for Prinds Christian øiensynlig har havt Overhaand over hans Interesser for Ridderskabets Paastand. Det er høist mærkeligt, hvor aldeles ubrugbart til Hensigten dette Aktstykke er, det eneste fra hiin Tid Forfatteren har kunnet levere til Beviis paa de kraftige Bestræbelser, som i

Tidsrummet fra 1831—1834 skulle være anvendte paa at skaffe de Slesvig-Holsteenske Interesser en utilbørlig Indflydelse paa de Indretninger, som da vare i Værk.

Men jeg maa med Hensyn til den i 1834 oprettede Provindsial-Regjering endnu gjøre den Bemærkning, at den ingenlunde var til noget særdeles Behag i Hertugdømmerne. Vistnok fandt det Bifald, at den blev fælles for begge Hertugdømmerne. Saafremt Regjeringen nu, da det var blevet nødvendigt, fra de hidtilværende Overretter i Slesvig og i Glückstadt at skille den administrative Myndighed, som de hidtil havde havt, ved Siden af de nu til Justitien indskrænkede Overretter havde oprettet to forskjellige administrative Collegier (vel og tillige to øverste Domstole), saa vilde denne Ødslen af Kræfter for at faae en for Forretningerne mindre gavnlig Indretning, have været et Tegn paa en Attraae efter at svække den da af Ingen omtvivlede administrative Forbindelse mellem Hertugdømmerne, og det forenet med en smaalig, uklar Mistænkelighed. Men derfor var Indretningen dog ikke videre kjærkommen, og jeg troer at de fleste og meest betydende Slesvig-Holstenere ligesaa gjerne vilde have ladet det blive ved det Gamle, hvis dette ellers havde været gjørligt. Ligesom deri ikke kunde øines nogen Vei til en nøiere Forbindelse mellem de to Hertugdømmer, vare alle Partiets Grene lidet tilfredse med dette nye Regjerings-Collegium. En mærkelig Prøve paa den demokratiske Slesvig-Holsteinismes Stemning har man i den oven S. 261 omhandlede Petition fra P. H. Lorentzen angaaende den Slesvigske Presfrihed, hvori han nævner den ogsaa i den Henseende betydningsfulde 1ste October 1834 (den Dag, da den nye Regjering traadte i Virksomhed) som den Dag, hvorpaa den Slesvigske Presfrihed tabte sin forhen lovbestemte Basis. Den heri udtalte ikke blot til Følgerne for Pressen indskrænkede Utilfredshed med den nye Indretning forklarer man og let deraf, at den i § 100 af Instruxen, som han strax efter citerer, bestemt forkyndte Grundsætning om de administrative Afgjørelsers Uafhængighed af Domstolene er den demokratiske

Tænkemaade meget imod *). Ogsaa har jeg erfaret, at Hertugdømmernes Embedsmænd, navnlig Amtmændene og Andre, der stode ved Siden af disse, for en stor Deel vare meget misfornøiede med et localt Regjeringscollegium, der fik ganske anden Tid og ganske andre Kræfter til at gribe ind i deres Embedsbestyrelse og besvære samme med nye Forretninger og nye Forretningsformer, end de forrige Overretter eller de høieste Regjeringscollegier, mod hvilke de forresten dog beholdt deres forrige Underordningsforhold.

For Statholderen Landgreve Carl var den nye Indretning lidet behagelig, idet han fandt at hans Embede, der allerede forhen ikke havde svaret til den Betydenhed, som dets Begreb syntes at udtrykke, derved endog tabte i hvad der var Samme levnet. Wegener lærer rigtignok, at Statholderskabet ved Provindsialregjeringens Indretning havde faaet en Betydenhed, som det aldrig forhen havde havt, og det fordi Statholderen var blevet Overpræsident i det nye Collegium. Men Oldingen vidste dog for vel, at dette kun var en Navneværdie-Forhøielse, paa hvilken han efter sin Stilling ikke kunde sætte mindste Priis. At han, der var Præsident i begge de forrige Overretter, fik Benævnelse af Overpræsident i Provindsialregjeringen, var kun for at kunne give den stadig styrende Formand Navn af Præsident, hvilket fandtes bedst at betegne denne Egenskab, medens det var mindre passende paa Statholderen, der kun undtagelsesviis vilde indfinde sig i Regjeringen, og da vel tage Forsæde, men neppe befatte sig med Ledningen. Iøvrigt tillagde Instruxen ham saare liden virkelig Myndighed, og det sees tydeligt, at man ikke gjorde Regning paa en Indvirkning af nogen Betydenhed fra hans Side.

---

*) Hvorvidt den i sig selv er den rette, er her naturligviis ligegyldigt. Dog bemærkes, at den, med Hensyn til adskillige under bemeldte Regjering henlagte Sager, der i deres Natur og efter de for Danmark givne Love vare judicielle, fik en langt mere udstrakt Virksomhed end den samme Grundsætning havde her i Danmark. See min Haandbog 6te Bind S. 540—541.

§ 44 hjemlede ham Adgang til at møde i Sessionerne og tillagde da hans Stemme, i Tilfælde af lige Meninger, den Vægt, som i Almindelighed tilkommer en Formands Stemme. Endvidere skulde der saavel efter denne § som efter de to følgende §§ meddeles ham Underretning om naar visse Sager foretoges og tilstilles ham Duplikater af visse Indberetninger og Forslag, der indsendtes til vedkommende høieste Regjeringsmyndigheder i Kjøbenhavn, for at han kunde sættes istand til, hvor han fandt det fornødent, at meddele sine Bemærkninger. Ogsaa blev han, ved sidstnævnte §, bemyndiget til, hvor han fandt det fornødent, at affordre Regjeringen Oplysning om ethvert Anliggende, der havde været under Behandling ved Samme. Det var nu vistnok meget beqvemt for Statholderen, at han aldeles intet fik at gjøre med nogen Sag, naar han ei selv fandt for godt at blande sig deri. Men just dette viste ham, at hans Medvirkning ikke ansaaes nødvendig, og han vilde saaledes sjeldent finde noget Kald til at befatte sig med Sagerne. Det vilde allerede have givet hans Stilling noget mere Betydenhed, hvis det havde været foreskrevet, at Provindsialregjeringens Betænkninger og Forslag til Statscollegierne i Kjøbenhavn skulde indsendes gjennem ham og ledsages af hans Yttringer desangaaende, end den fik ved at der tilstilledes ham Duplikater af de umiddelbar indsendte Betænkninger, uden nogen Forpligtelse for ham til derover at afgive sin Mening. Medens saaledes hans Indflydelse paa de under den nye Regjering hørende Sager blev lidet sigende, bleve de vigtigste af de Sager, som forhen havde hørt under Statholderskabet, henlagte til Regjeringen, navnlig de der vedkom Kjøbstædernes Oeconomie og Næringsvæsen, samt det derhen hørende Politie, saa at Stillingen vistnok tabte i virkelig Betydenhed. Men desuden bidrog Regjerings-Instruxen til at sætte Embedets ringe Betydenhed i et endnu klarere Lys, end det maaskee ellers stod i for Mange. Forsaavidt man nemlig maatte have antaget, at det laae i dets Natur, at Statholderen, i fornødent Tilfælde, maatte kunne gribe ind ved saadanne overordentlige Foranstaltninger, som han fandt at Statens Sikkerhed

eller Velfærd øieblikkelig fordrede, saa synes netop Regjerings-Instruxen, der end ikke gav ham Ret til at suspendere en Regieringsbeslutning, som han fandt lovstridig eller skadelig, at vidne om, at han ingen saadan Magt skulde have *). Men de af Wegener udpegede Personligheder, der nærede Udsigter til Statholder-Værdigheden, vare vist endnu mere end den høithædrede Olding, som da beklædte samme, forstemte over den liden Myndighed, som dermed vilde være forbunden saalænge den nye Regjering bestod. De meente, at det havde været meget bedre, om den provindsielle Overbestyrelse, der blev denne Regjering betroet, var blevet henlagt under Statholderskabet, som da nogle faa i administrative Forretninger øvede Mænd maatte være tilforordnede til Raadgivning og Udfærdigelser **). Der vare og Flere, der deelte den Mening, at Provindsialregjeringen var altfor talrig besat, og at dette kun foranledigede, foruden Bekostninger, en større Forvikling og Langsomhed i den allerede tilforn ingenlunde raske Forretningsgang. Blandt dem, som i denne, maaskee og i flere Henseender lidet yndede dette Collegium, var netop Christian den 8de. Denne var i det Hele ingen Ven af de collegiale Former, hvilket han og lagde for Dagen ved omtrent et Aar efter sin Thronbestigelse saaledes at forandre Organisationen i de fleste Collegier, at Forretningsgangen ikke blev meget forskjellig fra den som finder Sted under ministerielle Regjeringer, og han havde havt stor Tilbøielighed til at gaae videre, men gav kun for

---

*) Det var derfor en temmelig almindelig Formodning, som jeg og deelte, at Statholderposten efter Landgrevens Død ikke vilde blive besat; hvilken Formodning, som bekjendt, dog ikke bekræftede sig.

**) I Forbigaaende kan det bemærkes, at Statholderskabet indeholder et Exempel paa en fælles local Myndighed i Hertugdømmerne, der var meget ældre end 1834. Et saadant havdes og i Generalsuperintendenturen, forsaavidt den stundum har været og netop i 1834 var fællles for begge Hertugdømmerne. Disse fik dog kort efter hver sin egen General-Superintendent; noget som alt tidligere var besluttet fornemmelig med Hensyn til Forretningernes Mængde.

Øieblikket efter med Hensyn til Cancellierne, fordi han lod det gjelde, at det efter de derunder hørende Sagers Beskaffenhed vilde fremkalde Bekymring hos Borgerne, om disse skulde kunne afgjøres af enkelte Mænd *). Han var og længe betænkt paa at ombanne den Slesvig-Holsteenske Regjering, hvilket han omsider under sit Ophold i Hertugdømmerne og uden sit Statsraads Medvirkning udførte ved Patent af 7de Sept. 1846. Vel var det nærmest den urolige Aand, der viste sig overalt i Hertugdømmerne, efterat det aabne Brev af 8de Juli var udkommet, hvorved Kongen blev bevæget til i det Øieblik at foretage Forandringen, ligesom denne og, under andre Omstændigheder, maaskee vilde været skeet paa en noget anden Maade. Men den Grundtanke, hvorfra den gik ud, var dog den, som Kongen længe havde næret, navnlig forsaavidt Myndigheden fortrinsviis lagdes i Eens Hænder. Om de to Hertugdømmers Afsondring kunde der ved den Leilighed saa meget mindre være Tale, som Hensigten just var at tilveiebringe større Eenhed og Raskhed, og Kongen derfor vilde saavidt muligt have hele Myndigheden lagt i een Mands Hænder, til hvem han havde særdeles Tillid.

Det er saaledes fra alle Sider beviist, at der ikke i hine Anordninger er mindste Spor af nogen fremherskende Tilbøielighed til at føie sig efter Slesvig-Holsteenske Ønsker, og at der ligesaalidet virkelig indeholdes noget i disse Anordninger, der kunde tjene til Understøttelse for disse. Wegener har, som alt bemærket oven S. 214, anført, at de Kongens „høitbetroede og indflydelsesrige Mænd“, der arbeidede paa hvad han kalder at tilveiebringe et administrativt Fællesskab (der var kun Tale om en Omændring i de Organer, gjennem hvilke

*) Saafremt der forundes mig Tid til at fuldende dette Værk, vil jeg faae Leilighed til deri at yttre mig om hiin Reform, der paa en Tid, da jeg var fraværende i Stænderne, blev igjennemført uden at jeg derom kom til at ytttre mig, hvorover jeg iøvrigt heller ikke kan beklage mig, da det Collegium, hvori jeg havde Sæde, beholdt sin forrige Forfatning.

Anliggender, der i Aarhundreder havde været fælles, skulde bestyres) paaberaabte sig, at man, for at vinde Stemningen i Holsteen, burde give en Erstatning for den nægtede Forening mellem Stænderne *). Det sees nu ikke, om Forfatteren har fundet noget til Hjemmel herfor i den Forestilling, som blev nedlagt angaaende Provindsialregjeringens Oprettelse, og jeg kan ikke troe, at det er af saadanne Kilder han har øst: saa meget mindre, som jeg gjennem hans hele Skrift, ogsaa i de Partier, som ikke staae i Forbindelse med hans Hovedformaal, har fundet paafaldende Spor til at han ikke synderlig har bekymret sig om de af ham berørte Sagers Akter. Selv har jeg aldrig seet hiin Forestilling og kan altsaa ikke sige, hvorvidt hiin Betragtning deri er at finde. Men det tør jeg med Sikkerhed paastaae, at den i saa Fald kun kan have indtaget en meget underordnet Plads, kun kan være brugt som en Bigrund, beregnet paa den Mulighed, at Nogen af dem, der fik Indflydelse paa Afgjørelsen, ikke tilfulde vilde erkjende de af Sagen selv tagne Grunde. Dette forudsat kan jeg heller ikke andet end finde denne Betragtning ganske fornuftig, skjøndt den burde have været overflødig. Det er mærkeligt, hvorledes man netop fra deres Side, som vilde, at det, man i Danmark udgav for den offentlige Mening, skulde være raadende i alle Lovgivnings- og Regjerings-Beslutninger, har forarget sig over ethvert Hensyn, der i Hertugdømmerne er blevet taget til Stemningen. Her stod iøvrigt Sagen, efter hvad vi have udviklet, saaledes, at der ingen nogenlunde holdbar Grund lod sig anføre mod at der ved den Indretning, som ved Administrationens Adskillelse fra de forrige Overretter maatte gjøres, blev sørget for at tilveiebringe saa stor Eenhed i de derunder hørende Sagers Afgjørelse som muligt, men at kun en Ængstelighed fra dansk Side for Følger, som man end ikke var istand til tydelig at udvikle, kunde have bevæget Regjeringen til at lemlæste den nye Indretning. Saafremt der nu i Forestillingen maatte være taget Hensyn til en saa-

*) Side 248.

van i sig ubegrundet Ængstelighed, saa har det visnok været aldeles beføiet derimod at sætte den Mistemning, som hiin Forvanskning maatte foraarsage i Hertugdømmerne; her kunde iøvrigt slet ikke være Tale om at indvnde Regjeringen sammestebs ved en der ønsket Indretning, men blot om at betage den af Regjeringen besluttede Forandring i Organerne for Retspleien og Forvaltningen et aldeles forhadt Præg. Men til en Ængstelighed af den foranførte Natur havde der desuden til hiin Tid intet Spor viist sig her i Danmark, saa at Regjeringen vist ikke her vilde have vundet nogen Tak ved at afsondre Hertugdømmernes Forvaltning i to forskjellige Collegier. Dette vilde Ordførerne i vor Presse snarere have udhævet som en Virkning af Absolutisme og blind Mistænkelighed. Hvad jeg til hiin Tid leilighedsviis mærkede til nogle Enkeltes Betænkeligheder ved Fællesregjeringen, var og af den Natur og kom netop fra saadanne Sider, at man deri vilde have fundet en yderligere Anledning til at hidlede dem fra Absolutisme.

Vel nævner Wegener S. 247, Note 492, en meget agtet Videnskabsmand, der allerede strax skal have indseet Følgerne af hiin Foranstaltning, den nu afdøde Etatsraad Estrup nemlig. Men foruden at dette til den Tid var aldeles ubekjendt, har Wegener Intet meddeelt om den Opfatning af den nye Indretning og dens Forhold til den forhenværende Tingenes Orden, der laae til Grund for hiin afdøde Lærdes Ængstelse. Seer man hen til Dennes forskjellige Afhandlinger over de Slesvig-Holsteenske Forhold, hvilke nu alle ere at læse i hans nylig udkomne samlede Skrifter, 2 B. S. 132—189, og S. 205—240, saa er det saa langt fra, at disse indeholde noget der kunde tjene til Oplysning desangaaende, at det endog efter disse bliver uforklarligt, hvorledes han kan have fundet noget Faretruende i det Regjeringen foretog i 1834.

Over et Partie i Estrups Undersøgelser, det som angaaer Bedømmelsen af de Acter, hvorved Hertugdømmernes Forhold til hinanden indbyrdes og til Danmark blev begrundet 1460

og i de nærmest følgende Tider, har jeg havt Leilighed til at udtale mig i mit Skrift: for Opretholdelsen af den danske Stat o. s. v. S. 170—184; og der turde det være tilstrækkelig efterviist, at der i den Opfatning af de daværende Forhold, hvorpaa han grunder sin Misbilligelse af hine Handlinger, er Meget, som idetmindste er usikkert og tvivlsomt, og at det med større Føie lader sig antage, at det var en klog og velovervejet Politik, som Christian den 1ste og hans Rigsraad ved denne Leilighed fulgte, medens det neppe er med Grund han frakjender Rigsraadet, hvis Indvilligelse han ei nægter, Berettigelse til at samtykke i hiint Foretagende. Men Estrup indrømmer desuden, at foranførte hans Bedømmelse kun har historisk Interesse, idet han (see, til Ex., S. 170) antager, at den ved hine Handlinger stiftede Forbindelse, skjøndt den, efter hans Mening, i Begyndelsen var uden behørig Retshjemmel, dog ved paafølgende Begivenheder havde faaet en saadan Anerkjendelse, at den ikke længere lod sig bestride, naturligviis forsaavidt den ikke ved senere retsgyldige Statshandlinger var blevet svækket. Han lægger heller ikke Skjul paa, at hans Domme over Acten af 1460 ere ganske forskjellige fra vore ældre Historieskriveres, om hvilke han S. 178 bemærker, at de have været tilbøielige til i Christian den Førstes ved denne Leilighed udviste Fremgangsmaade at finde et Mesterstykke af Statskunst, og som Exempel herpaa i Noten 3 anfører Holberg og Langebek. Jeg vilde derfor aldeles ikke have havt Anledning til at indlade mig paa disse Estrups Undersøgelser, saafremt det ikke var blevet almindeligt, at senere Forfattere, der tage den foranførte Deel deraf for en Troesartikel, ganske see bort fra det, der efter hans velbefæstede Indrømmelser gjør, at Samme dog maatte blive uden Betydning for den senere Retstilstand.

Men det er ikke blot med Hensyn til hiint tidligere Trin af de indbyrdes Forholds Udvikling, at Estrups Resultat er et ganske andet end det, de senere Forfattere ved at bygge paa ham have villet uddbringe. Det selvsamme gjelder om det, der for vor Tid har været og endnu er uden Sammenligning

vigtigere, den Tingenes Orden, der havde dannet sig fra 1721. Heri er Estrup saa langt fra de Meninger, der i den senere Tid have gjort sig gjeldende, at han tvertimod ubetinget og med Varme erklærer sig for den daværende Regjerings Anskuelser af de Slesvigske Forhold. Han har paa det bestemteste erkjendt, at Slesvig var en selvstændig Statsdeel „med særegne Attributer, eget Vaaben, egen Lovgivning og Retsforfatning, egen Forvaltning i Cultus og det Indre, og Andet forskjelligt fra Institutionerne i det egentlige Danmark"; ligesom han ogsaa bemærker, at „Sprog og Sæder havde modificeret sig paa en særegen Maade *), som gjerne er Tilfældet i Overgangslande" (S. 187). Og han erklærede, ligesom andre danskfindede Forfattere til hiin Tid, det for en Usandhed, naar man fra Hertugdømmernes Side tillagde de Danske nogen „Plan og Bestræbelse efter at incorporere Slesvig i Danmark„ eller" „at frembringe en større Statseenhed mellem Danmark og Hertugdømmet end den der alt fandt Sted", hvorimod han udtalte „at den forstandige Majoritet agtede og fremdeles vilde agte og bidrage Sit til at bevare ukrænket de særegne Forhold, hvorved og hvori Slesvig faktisk adskilte sig fra Danmark, og at han ikke kunde ønske sine Ord anderledes forstaaede, naar han talte om den evige Forbindelse med Danmark" (S. 188—189 og 226—227). Ikke mindre bestemt anerkjendte han det Berettigede i Forbindelsen mellem Slesvig og Holsteen, saaledes som den fra 1721 havde uddannet sig. Han gjør den vistnok meget rigtige Bemærkning, „at Slesvig tidlig fremtræder i Historien som Forbindelsesled mellem Danmark og Saxen, beliggende paa Overgangen fra Skandinavien til Germanien, adskillende og mæglende mellem begge, med en Blanding af tydske og

---

*) Hvad her og i de følgende Citationer af Estrup er aftrykt med spærrede Bogstaver, findes ikke saaledes udhævet hos ham.

danske Elementer“ (S. 187). „Og det var“, vedblev han, „denne samme hæderlige, mæglende, rolige og selvstændige Stilling, hvori det nu befandt sig under det danske Monarkie“, og som det fornuftigviis ikke kunde ønske at ombytte imod den, som vilde tilfalde det i en særlig Stat Slesvig-Holsteen (S. 226), medens man og fra dansk Side maatte finde Slesvigs Stilling til Monarkiet tilfredsstillende. I Særdeleshed yttrer han, at man ingen Anledning havde til at ængste sig over den bekjendte Erklæring Kongen i 1842 gjennem sin Commissarius afgav i den Slesvigske Stænderforsamling. „Kongen har“, siger han, „udtalt en gjeldende Maxime for sin Regjeringstid, og der er ingen Grund til at befrygte, at nogen efterfølgende Konge skulde forandre Maximen og gjøre Brud paa den hidtilværende Forbindelse mellem begge Hertugdømmer, saalænge Holsteen forbliver i den hidtilværende Forbindelse med Danmark. Men naarsomhelst en forskjellig Arvesuccession maatte medføre Adskillelse af Holsteen fra det danske Monarkie, da vilde en Konge af Danmark og Hertug af Slesvig, der ikke tillige var Hertug af Holsteen, nødsages til at forandre Maximen, og at ophæve baade den administrative og sociale Nexus mellem begge Hertugdømmer. Det er af de Brud, som vilde smerte ikke blot Hertugdømmenes Beboere, men ogsaa deres Medborgere i Danmark, og som man maa bede den Allerhøieste, i hvis Hænder Folkenes og Staternes Skjæbner beroe, i sin Raade at afvende, fra dette ved en Række af Statsfeil og Ulykker forvirrede Rige“. (S. 227–228). Da alt, hvad Estrup her har udtalt, paa det Fuldkomneste stemmer med den daværende Regjerings Anskuelser, ligesom det og fremlyser at han heel vel var sig denne Samstemmelse bevidst, saa kunde det blot være ved en urigtig Opfatning af den i 1834 stiftede fælles Provindsialregjering at han deri kunde øine nogen Fare Men

det ligger desuden klart for Dagen, at han senere var kommen til en rigtigere Erkjendelse; thi de ovenmeldte Ytringer, der jo angaae Forbindelsen saaledes som den da var, ere meget yngre, navnlig ere de sidst fremførte fra 1843. Vel har Estrup i 1844 underskrevet en Petition til Stænderne saavel i Viborg som i Roeskilde, der gik ud paa Foranstaltninger til Ophjælpning af den danske Nationalitet i Slesvig og deriblandt Omdannelsen af de høiere Regierings- og Retsautoriteter (Viborg Stænd. Tid. S. 444—451, Roeskilde Stænd. T. S. 721—729). Men denne Petition var en Frugt af den stedse stigende Spænding, som til hin Tid udviklede sig af det der var foregaaet i de Slesvigske Stænder i 1842 i Anledning af Lorentzens Optrædelse. Som det allerede Anførte viser, vedblev Estrup dog med al sin Harme over bemeldte Stænders Adfærd ved hiin Leilighed endnu i den nærmest derpaa følgende Tid at ansee den daværende indbyrdes Forbindelse mellem det danske Monarkies forskjellige Dele for den rette og for samtlige disse heldigste. Nogle af de meest betydende Mænd, hvorfra hiin Petition siden gik ud, syntes heller ikke den Tid endnu at have havt anden Tanke. Men man kom i hiint Tidsrum stedse videre og videre, idet Pressen i Forbindelse med de øvrige Midler, der i Samstemning med samme bleve satte i Gang for at bearbeide Meningen, baade her og i Slesvig (Holsteen syntes derved temmelig neutral) vedblev mere og mere at gyde Olie til de Lidenskaber, som i 1842 vare komne saa stærkt i Kog, og ved ufalige Misforstaaelser blev den Mening almindelig udbredt, at den da opstaaede Strid vilde af Regjeringen blive afgjort paa en den danske Befolknings Ære og Interesser krænkende Maade *). Herved var det, at en Tanke, der allerede i 1842 var dukket op i Fædrelandet, og i 1843 havde fundet nogle flere Tilhængere i Pressen **), efterhaanden fik Indgang hos mange

*) See herom mit iilnævnte Skrift S. 45—49.

**) See samme Skrift S. 42—43.

Fædrelandsvenner, den at en Forandring i den hidtilværende administrative Forbindelse mellem Slesvig og Holsteen var nødvendig, naar ikke det danske Sprog og den danske Nationalitet i Slesvig skulde gaae til Grunde. Det var først nu Estrup forlod sin tidligere Mening om denne Forbindelse. Det var imidlertid idetmindste ikke hovedsagelig Indretningerne af 1834, hvorpaa hine Petitioner gik løs, men det, paa hvis Forandring man androg, var den hele hidtilværende Tingenes Orden, i hvis Følge de Hertugdømmerne vedkommende Sager (med Undtagelse af adskillige, der vare fælles for hele Staten) bleve behandlede efter Regler, der vare forskjellige fra de for Danmark gjeldende, men ordentligviis fælles for begge Hertugdømmer, og gjennem særegne Regjeringsmyndigheder. Dog var man den Tid endnu meget langt fra at tænke paa Slesvigs Incorporation i Danmark, hvorimod man vilde, at Slesvig skulde have „sin paa de særegne Forhold sammesteds beregnede selvstændige Administration, navnlig et særeget Cancellie", og „da kunde", meente man, „begge Nationaliteter, den danske og den tydske, vente at erholde lige Ret og Beskyttelse".

Naar jeg i Anledning af Wegeners fremførte Paaberaabelse af Estrup er gaaet saa meget ind paa denne hæderlige Forfatters Arbeider over de Slesvig-Holsteenske Forhold, saa har vel den nærmeste Aarsag været, at hævde min Paastand, at der i 1834 og de nærmest paafølgende Aar ikke her i Landet rørte sig nogen Utilfredshed med de Foranstaltninger, hvorved Wegener nu mener at Grunden blev lagt til de Danmark siden overgaaede Ulykker. Men jeg har ogsaa benyttet Leiligheden til at gjøre mine Læsere opmærksomme paa den uhyre Forskjel mellem de Anskuelser, som man finder hos de fædrenelandsksindede Forfattere, der i de første Aar hvori vor Presse opløftede sin Stemme mod de Bestræbelser, som viste sig for at løsne Forholdet mellem Danmark og Slesvig, med størst Varme toge sig af den danske Sag, og dem, hvori man nu vil at Enhver, der vil ansees for en tro dansk Mand, skal være enig. Jeg kunde være fristet til endnu at opholde mig noget ved den hele Aand, der gaaer igjennem de

Estrupske Afhandlinger, og deres Forskjellighed fra den som nu viser sig selv hos de Forfattere, der udentvivl til den Tid meget vel samstemte med ham, men som have overladt sig for meget til Indvirkningen af den senere Tid. Man finder overalt i disse Afhandlinger en rolig Undersøgelse, der, om den end ved enkelte Leiligheder i patriotisk Iver seer Forholdene noget anderledes end de virkelig vare, dog altid ledes af Retfærdighed, Billighed og et sundt Blik over Fædrenelandets sande Tarv. Hvor han bestrider de fra andre Sider yttrede Meninger, hvilke han med større eller mindre Ret betragter som Vildfarelser, der vilde kunne blive til Fædrenelandets Skade, saa behandler han dem derfor ikke som Forbrydelser eller glemmer, at retsindige Mænd over tvivlsomme retlige og historiske Spørgsmaal kunne have forskjellige Meninger, og det fremfor alt naar de leve under forskjellige Forhold og Omgivelser. Medens det laae ham varmt paa Hjerte at frede hans Fædreland mod Overgreb fra tydsk Side, var han meget langt fra Bitterhed og Ringeagt mod det tydske Folk og navnlig dets Lærde. Ei heller vilde han, at den tydske Deel af Slesvigs Befolkning paa nogen Maade skulde undertrykkes til Fordeel for det danske Sprogs Udbredelse. Han vilde kun, at begge Sprog og begge Nationaliteter skulle nyde lige Beskyttelse, og det under Hensyn til den engang tilveiebragte og længe befæstede Tilstand. Det var saaledes langt fra ham at grunde nogen Berettigelse for det danske Sprog paa det større Omraade, som det i ældre Tider havde havt. Saafremt Nogen nu stod frem med de Paastande, som han til hiin Tid netop i den varmeste Fædrenelandskjærlighed udtalte, saa vilde det være nok for at stemple ham som Slesvig-Holstener, Heelstatsmand, eller hvilketsomhelst andet Navn, som man nu bruger for at betegne Forræderie eller politisk Blindhed. Men man drager nu et Skjul over det, der udgjorde den høitagtede Mands klart og bestemt udtalte Mening over Datidens Spørgsmaal, og benytter blot hans i sig ikke holdbare Bedømmelse over de Acter, hvorved Forholdene for henved 400 Aar siden bleve bestemte, for, uagtet hans udtrykkelige Erkjendelse af at

Samme var uden Indflydelse paa hiine Spørgsmaale, at kunne paaberaabe sig ham som en Allieret.

Her har man da nu yderligere Kjendsgjerninger, der forene sig med de i Noten S. 288 anførte Steder af mit Skrift: For Opretholdelsen af den danske Stat o. s. v. til Beviis for, at Misstemningen mellem Danmark og Hertugdømmerne, og den Uvillie imod disses indbyrdes Forbindelse, der i en senere Tid har faaet saa frygtelig Overhaand, ikke viste sig hverken til den Tid, da Stænderindretningen var under Omhandling, eller i de første Aar efter at den var traadt i Live. Imidlertid skal jeg dog her endnu anføre et meget slaaende Beviis, hvorpaa jeg tilfældigviis er stødt. Det findes i Kjøbenhavnsposten for 1839 Nr. 10, hvor Redacteuren Gjødwad yttrer, at Flere havde anmodet ham om at henvende Opmærksomheden paa den Leilighed, der var for det danske Universitet til at vinde en udmærket Orientalist (Ewald), der, som Følge af sin Opposition mod den i 1833 i Kongeriget Hannover indførte Forfatnings Omstyrtning af Tronfølgeren, var blevet entlediget fra sit Professorembede i Gøttingen, og derpaa tilføier, at Statsvidenskabernes Fag ved Professor Davids Afgang her stod ledigt, og at den berømte Dahlmann befandt sig i samme Tilfælde, som hiin Orientalist, saa at det ikke var umuligt, at vor Regjering kunde være saa lykkelig at overtale ham til at antage en Post ved vort Universitet, til hvis ypperste Prydelser han i saa Fald vilde høre. Hertil lægges Adskilligt for at gjøre det end mere indlysende, hvor ønskelig denne Erobring vilde være, og Artiklen slutter saaledes: „Hvad der i høieste Grad maa sikkre ham enhver redelig Mands høieste Agtelse, er det høihjertede og ædle Sind, hvorpaa hans hele Liv har givet Beviis, og hvad der især maa anbefale ham til alle Regjeringers Beskyttelse, er de conservative Grundsætninger *), hvis Offer han er ble-

*) Der er intet Underligt i at hint Blad fandt en conservativ Aand i den Fasthed, hvormed Dahlmann og flere Gøttingske

vet". Det er bekjendt, at Kjøbenhavnsposten den Tid var den liberale Presses indflydelsesrigeste Organ, og at deri de samme Kræfter virkede, som have viist sig i „Fædrelandet", og ved Siden deraf endog andre større, saa at det vistnok i det mindste var af samme Betydenhed, som det sidstnævnte Blad var i sine bedre Tider. Dens daværende Redacteur var netop den Mand, under hvilken Fædrelandet fuldstændigt antog den Characteer, der gav det en saa stor Indflydelse (Gjødwad). At Dahlmann var den, der med størst Anvendelse af Lærdom og Dygtighed havde talt Ordet for Hertugdømmernes Fordringer paa en fælles Forfatning, var ham naturligviis meget vel bekjendt; og saaledes bliver hiin Artikel et afgjørende Beviis paa, hvor langt Ordførerne i vor liberale Presse den Tid maatte være fra nogen Tanke om at et fælles Collegium, med en saa indskrænket og underordnet Virksomhed, som hine Provindsialregjeringer, var noget som enhver dansk Fædrelandsven maatte fordømme. Kjøbenhavnsposten havde iøvrigt og allerede forlængst taget Deel i Bestræbelserne for de danske Sprogs Hævdelse og Udbredelse i Slesvig, men den Tid vare Hovederne klarere og mindre hede end de siden bleve, og man holdt derfor Sprogsagen udenfor det politiske Spørgsmaal, og erklærede ved enhver Leilighed, at det blott var den danske Befolknings Sprog man vilde opretholde og forædle, og at man vel derved haabede at styrke dens Kjærlighed til Danmark, men at man ingenlunde vilde herfra udøve nogen Indvirkning paa de politiske og borgerlige Forhold, og ethvert Paasagn om en saadan Hensigt erklærede man derimod for en taabelig og uforskammet Bagvaskelse.

Den Form, hvori Wegener fremdeles omtaler den Støtte, som de, der arbeidede i den af ham paatalte fordærvelige Retning, rimeligviis have søgt i Falcks Erklæring om at Forbindelsen mellem begge Hertugdømmerne ei er bygget

---

Professorer vilde hævde den for faa Aar siden af Konge og Stænder vedtagne Forfatning, som Tronfølgeren ei vilde erkjende.

paa noget udtrykkeligt Forbund (see oven S. 214), viser allerede, at det kun er en Formodning han vil opstille. Dette kan han altsaa ikke have hentet af den i sin Tid af det Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellie nedlagte Forestilling, hvilket end yderligere følger deraf, at der i Sammenhæng dermed tales om hvad Prindsen af Augustenborg har sagt i et Brev af 1845. Men Formodningen er desuden paafaldende urigtig; thi at Stedet hos Falck, naar det læses i Sammenhæng, netop viser at Forbindelsen efter ham var forfatningsmæssigt begrundet, findes oplyst i mit Skrift: For Opretholdelsen af den danske Stat o. s. v. S. 198—99; hvilket ingenlunde kan rokkes derved, at Forfatteren gjentager sit Forrige, uden at agte paa de afgjørende Indvendinger, som derimod ere gjorte.

Som allerede bemærket, er ovenanførte Forestilling mig ubekjendt, men jeg kan ikke have mindste Tvivl om, at Collegiet saavelsom den Commission, der foreløbig havde bearbeidet Sagen, er gaaet ud fra det allerede tilstedeværende ældgamle Fællesskab, saaledes som det ligefra 1720, da den ældre forfatningsmæssige Grundvold blev ophævet, uafbrudt har været erkjendt, og at Man derhos har fundet, at det, under de tilstedeværende Omstændigheder, var naturligt og fra ingen Side betænkeligt, at Sagerne og i Melleminstantserne behandledes af et fælles Collegium. Det Første er dog sandsynligviis mere forudsat som noget allerede givet, end udtrykkelig udtalt, i al Fald har Collegiet vist ikke indladt sig i noget udførligt Beviis derfor, da det var noget, hvorom hverken Kongen eller noget af Statsraadets Medlemmer kunde være i mindste Tvivl. Hvad det Andet angaaer, da er jeg vis paa, at det ingenlunde er fremstillet som noget, hvorpaa Hertugdømmene havde noget bestemt retligt Krav. Saa lidet som det kunde falde hiint Collegium ind, at der blev begrundet et nyt Fællesskab ved den fælles Provindsial-Regjering, saa lidet kunde det antage, at det, der var, vilde være blevet ophævet derved, at hvert Hertugdømme havde faaet sit eget administrative Collegium, kun om Hensigtsmæssigheden kunde der være Tale. Jeg tør overalt ubeseet antage det for aldeles afgjort, at der i Collegiets

Forestilling ikke indeholdes noget, hvorved den factiske Tilstand var sat i et urigtigt Lys, og at heller ikke noget er blevet skjult for Kongen af det, der ved hans Beslutning kunde være at tage i Betragtning. Hvis noget saadant var skeet, vilde Wegener jo og have havt den bedste Leilighed til at oplyse det. Hvad denne Forfatter antyder om Kunstgreb, der skulde være brugt, maa derfor snarere sigte til hemmelige Rænker, som skulde have været anvendte i hiint Diemed. Men foruden at Forfatteren burde have taget sig iagt for at udtrykke sig saaledes, at Læserne snarest bringes til at kaste deres Mistanke paa Kongens officielle Raadgivere, maa jeg i Henhold til alt hvad jeg har udviklet, ansee det for en fuldkommen Umulighed, at Sagens Udfald kan være bevirket ved noget Slags hemmelige Rænker. Foruden at der hverken i Sagen selv, eller i nogen, jeg vil ikke tale om beviist, men endog blot nogenlunde bestemt opgivet Omstændighed, er det mindste Spor heraf, var Frederik den 6te ingenlunde let at besnakke. Vel har Forfatteren, saaledes som vi alt have anført oven S. 214, ved denne Leilighed fundet for godt at give et Billede af den forevigede Konge, der er et ganske andet end det, som man efter hans øvrige Fremstillinger maatte danne sig om Frederik den 6te. Men det ligner aldeles. ikke. Vistnok holdt Frederik den 6te fast ved sin Kongemagt, fordi han i denne, ved Siden af hvilken hans Kongepligt stedse stod ham levende for Dinene, saae det tryggeste Værn for Alles Ret, men han var ingenlunde saa blind, at han ikke skulde have havt Begreb om de Hindringer og Farer, som Meninger og Stemninger især i de bevægede Tider, som han oplevede, kunde lægge i Veien for hans Magt. Hvad Forfatteren kalder „Sympathiernes og Theoriernes dialektiske Selvraadighed" var, skjøndt under andre Navne, Kongen heel vel bekjendt, og han gjorde sig vist ikke en for ringe Forestilling om den forstyrrende Virksomhed, som derfra kunde udgaae. Han var og meget langt fra at gjøre sig noget overspændt Begreb om „den Kongelige Magtfylde over Statens Embedsmænd". Snarere lagde baade han og hans Raadgivere for megen end for liden Vægt paa den Omstændighed,

at den Opposition, der i hans sidste Aar havde reist sig hos os, fornemmelig gik ud fra Embedsstanden, eller dog fandt sin kraftigste Støtte i denne. Selve Stænderanordningerne vidne om, at han paa ingen Maade ønskede derigjennem at give Embedsstanden nogen sær Indflydelse*). Wegeners ved denne Leilighed anbragte Note, om den Ringeagt for de intellectuelle Kræfter, der skal gaae igjennem Danmarks hele Historie, og den Modsætning, der i saa Henseende skal have viist sig imellem vore danske og tydske Statsmænd, er mig aldeles uforklarlig. Jeg kan ei troe, at Forfatteren vil have dette forstaaet i dets fulde, ei blot for de danske Statsmænd, men og for det hele danske Folk ydmygende Betydning, men jeg seer mig ikke istand til at udfinde den Begrændsning eller nærmere Bestemmelse, hvorved det kunde blive svarende til hans Mening; og at gaae ind paa forskjellige i sig lidet tilfredsstillende Gisninger, vilde af flere Aarsager være misligt.

Derimod har Wegener vist Ret i, at Frederik den 6te ikke var uden Anelse om, at der af Stænderindretningen kunde udvikle sig en Indflydelse, der kunde blive betænkelig for Kongemagten. Han vilde sandelig ikke have behøvet den Advarsel, som Forf. finder i den S. 471—473 meddeelte Reservation, som en fjern Tronarving, i den Anledning indgav; noget hvori Kongen ikke kan have seet Andet end et Beviis paa dennes vedvarende Forskruelse. Efterat imidlertid den forevigede Landsfader engang havde overbeviist sig om, at det Skridt, han foretog sig, efter Tidernes og Forholdenes Beskaffenhed,

*) Under Forhandlingerne om Stænderindretningen var det foreslaaet, at visse Embeder, uden Hensyn til Grundeiendom, skulde give Valgbarhed, og at Præster og andre Besiddere af beneficeret Gods skulde have samme Valgret og Valgbarhed som Grundeiere eller i det mindste som Fæstere. Intet af disse Forslag, der dog efter min Mening vare velbegrundede, fandt Bifald. Ei heller vilde Han gaae ind paa, at de Medlemmer, der skulde indtræde for Geistligheden eller for Universitetet, skulde vælges af vedkommende Embedscorporationer.

var nødvendigt, undertrykte han enhver Betænkelighed og gik, med den ham egne Rolighed og Fasthed, frem ad den valgte Vei. Dette skete dog stedse med den yderste Varsomhed, saa at det vilde have været ligesaa vanskeligt at bringe ham til at gaae udenfor samme, som til at vige tilbage. Jeg veed iøvrigt ikke, om det er Forfatterens Mening, at Kongen slet ikke burde have indladt sig paa at indføre Stænder; under denne Forudsætning skulde jeg blot, uden at indlade mig paa det meget andet, som her var at sige, henholde mig til hvad der oven S. 224—225 er udviklet, om at det var uundgaaeligt at give Holsteen idetmindste Det, der blev givet, og at de øvrige Statsdeles Deelagtiggjørelse heri var et velvalgt Middel til at vedligeholde Kongens Magtfuldkommenhed i Holsteen og til at forhindre den Overvægt, dette Hertugdømme ellers kunde have faaet over det øvrige Monarkie.

XLIV.

Inden jeg forlader denne Materie, maa jeg endnu gjentage, at man neppe vil være istand til at opgive et eneste Anliggende, hvori det har været til Skade for nogen dansk Interesse, at den nye provindsielle Regjering, som det i 1834 blev nødvendigt at danne i Hertugdømmerne, blev fælles for disse. Jeg forudseer vel, at Mange ville troe at have et afgjørende Exempel tilrede i Maaden, hvorpaa den Slesvig-Holsteenske Regjering har udøvet den Myndighed over Pressen, der blev tillagt samme. Men, om der end maatte være nok saa megen Grund til de Anker, som i denne Henseende ere førte, saa er det aldeles uantageligt, at der vilde være blevet mindre Stof til slige Klager, saafremt hvert af Hertugdømmerne havde faaet sit særlige provindsielle Regjeringscollegium. Det er dog almindelig erkjendt, at Embedsstanden i Slesvig, navnlig den Deel deraf, som forudsætter de der befalede videnskabelige Prøver, var ligesaa indtagen af de Theorier, der have ført til Splid med Danmark, som den Holsteenske. Ja disse Theoriers Virkning var endog større i

Slesvig end i Holsteen, hvor idetmindste en Tidlang den Tanke havde faaet en Deel Indpas, at dette Hertugdømme vilde sørge bedst for sit Tarv ved blot at arbeide for selv at faae en friere Forfatning, uden Hensyn til om Slesvig deri kunde gjøres deelagtigt *). Saafremt det altsaa var en begrundet Mistanke, at den Slesvig-Holsteenske Provindsial-Regjering ved hiin Myndigheds Udøvelse havde opelsket den Deel af Pressen, der var fiendtlig sindet imod Danmark, og derimod trykket den, som bekeidede den Slesvig-Holsteenske Retning, saa er der dog ikke mindste Rimelighed i, at enten den Slesvigske Overret, hvis den fremdeles havde beholdt Administrationen, eller at en særlig Slesvigsk Provindsialregjering vilde have handlet anderledes **). Dersom man ved den Leilighed vilde bemærke, at dette kun var en Følge af den Tilslutning mellem de to Hertugdømmer, som feilagtig var bleven vedligeholdt fra den Tid Kongen var bleven Herre over hele Slesvig, saa berører dette aldeles ikke det, hvorom her handles. Her er nemlig kun Spørgsmaal om, hvorvidt Slesvig i 1834 blev knyttet nærmere til Holsteen og mere fjernet fra Danmark. Ogsaa vilde det være aldeles ulogisk, om man her vilde paaberaabe sig det Urigtige i at den omhandlede Magt over Pressen var indrømmet Administrationen. De Grunde, hvorfor Lovgivningen indrømmede Provindsialregjeringen denne Myndighed, og senere imod de Slesvigske Stænders eenstemmige Mening hævdede samme, laae aldeles ikke i dens Natur som fælles. Det var efter den Maade, hvorpaa Sagen af den Kgl. Commissarius blev fremstillet i den Slesvigske Stænderforsamling i 1836, en Myndighed, som forhen havde tilkommet Overretterne

*) Dette fandt og levende Sympathie i den ultradanske Presse, der i det saakaldte ny-holsteenske Partie meente at have faaet en mægtig Allieret. See mit titnævnte Skrift S. 137. Ogsaa finder man i den Roeskildske St. Tid. f. 1842 S. 2233—2234 kjendelige Spor af denne Forhaabning, skjøndt den allerede da havde tabt noget af sin tidligere Livlighed.

**) See mit nylig nævnte Skrift S. 204—205.

i Kraft af den dem tillige tillagte Regjeringsmyndighed. Iøvrigt var der, paa den Tid Sagen blev forhandlet i de Slesvigske Stænder, ikke Tanke om nogen Betydning, som den kunde faae med Hensyn til Pressens Behandling af Forholdene mellem Danmark og Hertugdømmerne. Den siden opstaaede indbyrdes Bitterhed er af senere Oprindelse. Pressen saavelsom Stænderne arbeidede den Tid i alle Landsdele eendrægtigen for fælles Formaal, paa at forøge de offentlige Friheder, at indføre Besparelser i Statshuusholdningen, Offentlighed saavel i denne som i Stænderforhandlingerne. Det var derfor et fælles Ønske saavel i Danmark som i Slesvig, at Pressen i dette sidste maatte blive frigjort for den Afhængighed af Regjeringen, hvori man havde lagt den, ligesom man og med god Grund kan antage, at Holsteen dermed sympathiserede. Naar foranførte Andragende dog ei fandt Indgang hos den høieste Regjering, saa havde dette, som forhen omstændelig udviklet, sin Grund i de til den Tid hos Samme herskende almindelige Anskuelser om Pressen og Midlerne til at sætte Grændser for dens Misbrug *).

Efter alt det Anførte, kunde den Partiskhed, som den oftmeldte Provindsialregjering paastaaes at have viist ved Pressens Behandling, i al Fald ikke tilskrives den Omstændighed, at den var fælles for begge Hertugdømmer, og saaledes ikke tjene til Støtte for den Anke over de i 1834 trufne Indretninger, som Wegener i de stærkeste Udtryk har gjentaget. Det er følgelig med Hensyn til hiin Anke lidet vigtigt, om og hvorvidt den paaklagede Partiskhed i Pressetilsynet virkelig har fundet Sted, eller ikke. Men den hele Anke turde desuden høre til det Meget, der paa enkelte Bladskriveres Ord er gaaet omkring som uomtvistelig Sandhed, uden at det dog holder Prøve, naar Nogen drister sig til at kalde det i Tvivl. Censurmyndighedens Udøvelse vil altid give Stof til Klager, og i Særdeleshed kan det ikke feile, at af to heftig imod hin-

*) See herved det oven S. 261—267 Anførte.

nden staaende Partier hvert især vil finde rigelig Anledning
il Klager baade over det, Censuren formener det selv, og over
et, der tilstedes Modpartiet. Det er altsaa intet Under, at
Censuren i Hertugdømmerne og i Særdeleshed i Slesvig frem-
aldte slige Klager og det fra begge de Partiers Side, som
efeidede hinanden. Disse Klager kunne ikke bedømmes ved
Hjelp af de enkelte Exempler, som hvert Partie især har paa-
beraabt sig; thi, foruden at det, der ved Censuren undertryk-
es, ordentligviis ikke kommer for Almeenheden uden i en for-
vansket Skikkelse, udrevet af dets rette Sammenhæng, oftest
endog kun i uklare Antydninger, saa er der her ikke Spørgs-
maal om, hvorvidt den Censormyndighed, der i de enkelte Til-
fælde er blevet udøvet, fortjener Bifald eller ikke, men kun om
den Holdning, den i det hele har udviist mod de stridende
Partier. Det er i Særdeleshed og en Overilelse, naar man
vil kaste Skylden for enhver Ulighed, der i saa Henseende
maatte kunne paavises, paa oftmeldte Regjering; thi det for-
holdt sig ingenlunde i Slesvig, som i Danmark — for kun
at holde mig til fornævnte Hertugdømme, hvorom der saa godt
som ene er Spørgsmaal — at Politimesteren, naar han lagde
Beslag paa et Blad eller Skrift, havde at indstille dette til
den overordnede Myndigheds Bedømmelse. Det var den ved-
kommende Forfatters eller Redacteurs Sag, om han vilde træde
frem som Klager til Regjeringen. Dette skete naturligviis kun
enkelte Gange, og Regjeringen kunde i disse saa meget paa den
subjective Opfatning beroende Sager fornuftigviis ikke under-
kjende Politimesterens Beslutning i ethvert Tilfælde, hvori den
selv heller havde villet tage en anden, men kun hvor han li-
gefrem fandtes at have feilet. Der er desuden en Omstæn-
dighed, hvorfra man ei ganske kan see bort, naar man vil
bedømme, om der ved Pressetilsynet i Hertugdømmerne blev viist
Iver nok for at afværge hadefulde Angreb mod hvad Dansk
var, navnlig hvorledes man i Danmark forholdt sig med Hen-
syn til de i modsat Retning tilsvarende Angreb. Nu er det
vist, at det danske Pressetilsyn saa godt som Intet udrettede i
denne Henseende. Allerede i 1842 og maaskee tidligere erklæ-

rede „Fædrelandet“ de i Hertugdømmerne antagne Læresætninger om disses Berettigelse til en indbyrdes Forbindelse og en fra Kongeloven forskjellig ogsaa Slesvig omfattende Arvefølge for Høiforræderie; og efterhaanden som Lidenskaberne mere og mere opflammedes, blev dette idelig og idelig under mangehaande Vendinger, som man stedse søgte at gjøre saa skarpe som muligt, gjentaget saavel i hiint Blad, som paa mange andre Steder. Den danske Regjering indsaae vistnok tilfulde det Fordærvelige og Faretruende i den forbittrede Stemning, som vore Bladskrivere saa trolig arbeidede paa at opvække mellem de forskjellige Dele af det fælles Fædreneland, og det manglede heller ikke paa Advarsler mod denne Retning i Pressen, hvilke fornemmelig udgik fra Kongen selv. Men man havde her i Riget intet virksomt Middel til at overholde slige Advarsler, da hverken det umiddelbare Pressetilsyn eller Cancelliet havde Magt til at undertrykke de Skrifter eller Bladartikler, hvori samme bleve tilsidesatte, uden dermed at forbinde justitiel Paatale, og man kunde ikke vente, at Domstolene, saalænge de ikke havde en Lovbestemmelse desangaaende, vilde finde en Trykkefrihedsforbrydelse i denne Adfærd *). Men i Hertugdømmerne og i Særdeleshed i Slesvig er det derimod utvivlsomt, at Meget ved Pressetilsynet blev undertrykt af hvad der i en mod Danmark fiendtlig Retning skulde have været indført i Smaaskrifter eller Blade; og navnlig blev der i de seneste Aar, da Spændingen havde faaet en saa betænkelig Natur, fra den herværende høieste Regjerings Side, givet saadanne Tilhold til den alvorligste Strenghed i saa Henseen-

*) Det de danske Provindsialstænder i 1844 og 1846 forelagte Udkast til en Presselov optog derfor og en Bestemmelse, hvorefter Straf af Bøder eller Fængsel skulde anvendes paa den, der ved Skrifter søgte at opvække Had og Forbittrelse mellem de forskjellige Kongens Scepter undergivne Statsdele eller og mellem forskjellige Samfundsclasser. Den paatænkte Lov udkom, som bekjendt, ikke. Iøvrigt havde ingen af Stænderforsamlingerne erklæret sig imod foranførte Bestemmelse.

de, at den perriodiske Presse saa godt som ganske maatte opgive hine Bestræbelser, hvorfor der og blev ført de stærkeste Klager over Undertrykkelse. Da den ulige Fremgangsmaade havde sin Grund i den forskjellige Pressetilstand, saa vilde Pressetilsynet i Hertugdømmerne ogsaa inden det fik sligt Tilhold have kunnet iagttage al ellers tilbørlig Strenghed, uagtet der ingen Gjensidighed fra dansk Side kunde ventes. Men det er dog naturligt, at hiint Tilsyn, saa længe Strenghed ei fra den høieste Regjering var indskjærpet Samme, maatte finde Betænkelighed ved at gaae vidt heri, naar Pressen i Danmark uhindret kunde være saa nærgaaende som den vilde imod de Bestræbelser, der i Hertugdømmerne anvendtes paa at hævde deres formeentlig berettigede Interesser. Vor Presses Færd maatte gjøre et saa meget synderligere Indtryk, som det samme Blad, der daglig anklagede dem som Høiforrædere, der lærte at Slesvig i et muligt Tilfælde kunde, ligesom Holsteen, blive skilt fra Danmark, ikke blot indrømmede saadan Mulighed med Hensyn til det sidstnævnte Hertugdømme, men endog gjorde sig en Fornøielse af at forkynde denne Mulighed, og det som noget man fra dansk Side maatte ønske snarest muligt at komme til Virkelighed, ja at det end ikke lod det blive derved, men endogsaa gottede sig ved idelig og idelig at udtale den statsretlige Urimelighed, at Holsteen allerede ved sin Indlemmelse i det tydske Forbund var gaaet ud af dansk Statshøihed. Heller ikke kunde man andet end finde det høist mærkeligt, at det Blad, der førte hiint Sprog mod de Slesvig-Holsteenske Lærdomme, som kunde løsne Forbindelsen med Danmark, til samme Tid gjorde det til sin daglige Syssel at indgyde det danske Folk den Tanke, at der ingen Frihed eller Sikkerhed fandtes i Danmark, saalænge den beholdt sin daværende Statsforfatning, og at opfordre Folket til af alle Kræfter at arbeide for snarest muligt at faae den omændret. Der har rimeligviis endog været den Tid, hvori det for Pressetilsynet i Hertugdømmerne ikke har været klart, om det ikke heller maatte lade Striden om de indbyrdes Forhold frit udkjæmpe sig i Pressen, naar intet egentligt Forbryderisk deri

indeholdtes, og det havde maaskee været bedre, om det var blevet derved. Men vist er det, at der, i al Fald efterat det herfra blev indskjærpet, blev viist en ikke ringe, til sine Tider endog en meget vidt gaaende Omsorg for at forhindre Pressens Benyttelse i foranførte Retning. Iøvrigt ere der vel Mange, som, uden Hensyn til nogen Erfaring om, hvorledes oftmeldte Regjering havde forholdt sig i det omspurgte Anliggende, ville finde det utvivlsomt, at den maa have viist Partiskhed for den Deel af Pressen, der gik i Slesvigholsteensk Retning. Da de ei tvivle om, at bemeldte Regjering selv deelte de Anskuelser, til hvis Fordeel Pressen arbeidede, saa kunne de ei heller andet end finde det afgjort, at den havde forholdt sig paa slig partisk Maade. Men uagtet jeg ogsaa holder for, at Regjeringens Medlemmer, indtil Dens Omdannelse i 1846, i et større eller mindre Omfang antoge de Sætninger, hvorpaa Læren om Hertugdømmernes Selvstændighed og Ret til indbyrdes Forbindelse hvilede, saa er det dog ingenlunde givet, at det udstrakte sig til alle hine Sætninger. I Særdeleshed have vel de Fleste i det mindste været i Tvivl om den Deel deraf, som var den meest betænkelige for den danske Stat, den nemlig, at Slesvig, i Tilfælde af Danmarks og Holsteens Adskillelse, skulde følge det sidste *). Ialfald vare, indtil Spændingen ved det aabne Brev af 8de Juli 1846 gik til det Yderste, vist kun Faa gaaede saavidt, at de have ønsket en Opløsning, hvorimod det sikkert var det Almindelige, at selv de, der antoge hine Sætninger i deres fulde Omfang, ønskede og haabede, at den Adskillelse, som Successionsforholdene lode befrygte, maatte afvendes enten ved Begivenhedernes Gang, eller ved kloge og lykkelige Underhandlinger, saaledes at den danske Stat kunde blive bestaaende i sin Heelhed. Men selv de, som maatte have været de meest ivrige i Troen paa de Slesvigholsteenske Theorier, maatte dog fra flere Sider finde det fordærveligt, at de statsretlige Spørgsmaal, der i

---

*) See „For Opretholdelsen af den danske Stat" o. s. v. S. 69—75.

visse modende Tilfælde kunde true Statens Sammenhold, allerede forud bleve Gjenstand ikke blot for skarpe Undersøgelser, men og for løse og lidenskabelige Udtalelser i Blade, der vare bestemte til Massens Bearbeidelse. Det har saaledes neppe engang været hine Mænd imod at træde hindrende frem mod sligt Skriveri, naar de vidste, at det var den høieste Regjerings Villie, og især vilde de uden Tvivl gjerne have rakt Haanden hertil, naar den danske Presse ikke med den yderste Haan og Bitterhed havde angrebet det, som, efter de i Hertugdømmerne herskende Forestillinger, var Grundvolden for deres hele Retstilstand. Endnu vissere er jeg paa, at de Mænd i Hovedstaden, der hørte til den øverste Bestyrelse for Hertugdømmerne, tænkte saaledes, og at de, selv uagtet den Retning, der uhindret gik igjennem den danske Presse, anvendte al mulig Omhu for at undertrykke en lignende i Hertugdømmerne.

Ved det, der her er talt om Pressetilsynets Virksomhed i den omhandlede Hehseende, har jeg kun havt den lidenskabelige og forbittrede Behandling af det omhandlede Æmne for Øie, der efterhaanden udbredte sig i Hertugdømmernes som i den danske Dagspresse, men ikke de Skrifter, som indeholdt rolige historisk-statsretlige Undersøgelser. De Skrifter af det Slags, der ofte med en dialektisk Kløgt, som man vist nok maatte have ønsket en anden Anvendelse, forsvarede Lærdomme, der, under visse Forudsætninger, kunde føre ikke blot til Holsteens, men og til Slesvigs Adskillelse fra Danmark, bidroge vistnok ikke lidet til at vække Uro og Spænding, men naar ellers intet Lovstridigt deri fandtes, kunde den ikke med Rette eller med Nytte undertrykkes. Forsaavidt de vare over 20 Ark, vare de og udenfor al Censurmyndighed, ligesom man og uden Afbræk for det, man vilde udrette, kunde lade slige Skrifter trykke i Udlandet, hvilket og for en stor Deel skete, i Særdeleshed efterat det aabne Brev af 1846, og de med Hensyn dertil givne Forbud mod al Forhandling om Arvespørgsmaalet i de Holsteenske og de Slesvigske Stænder havde opvakt Frygt for at

der vilde lægges Hindringer i Veien for slige Skrifters Trykning indenfor Hertugdømmernes Grændser *).

XLV.

Naar jeg Side 240-241 har yttret, at Frederik den Sjette, da Provindsialstænderne for Slesvig skulde ordnes, ikke var stemt for at tage Initiativet for det danske Sprogs Indførelse som Rets- og Forretningssprog i de dansktalende Dele af dette Hertugdømme, saa ville udentvivl Mange finde dette i Strid med de Rescripter af 15de Decbr. 1810 og 19de Januar 1811, der viste, at Kongen da var sindet, efterhaanden som Forholdene tillode det, at indføre det danske Sprog som Kirke- og Underviisnings-, Rets- og Forretningssprog i alle dansktalende Distrikter af Slesvig. Det er, fornemmelig efterat disse Reskripter, som ikke paa nogen authentisk Maade vare kundgjorte, i den seneste Tid ere blevne satte i Udøvelse i bemeldte Hertugdømme, paa det stærkeste blevet udhævet, hvorledes de indeholde et afgjørende Beviis paa, at de Mænd, som Kongen til den Tid havde betroet Hertugdømmernes Anliggender, enten modvillig have været hans Villie overhørige, eller og vidst ved Rænker at omgaae samme, og saavidt vides har dette hidtil ikke fundet nogen Modsigelse. Det var førend hine Reskripter vare blevne frembragne og iværksatte, at jeg nedskrev hine Ytringer, og jeg vilde derfor den Tid ikke gaae ind paa den omstændelige Forklaring, der behøvedes for at sætte Sagen i sit rette Lys **). Nu finder jeg mig derimod hertil opfordret, baade for at forsvare ovenanførte min Yttring og for at værge hine Mænd mod en Mistanke, der ved denne Leilighed dog har en mere tilsyneladende Grund for sig end ved nogen af de øvrige Leiligheder, hvor man har slig Anklage tilrede. Ved

*) See mit Skrift „For Opretholdelsen af den danske Stat" o. s. r. S. 81—68.

**) En langvarig Sygdom har været Aarsag i at dette Værks Trykning saa længe har været forhalet.

har jeg været aldeles udenfor den Deel af Bestyrelsen, hvorom her er Tale; men de Personer og de Forhold, som derved kunne komme i Betragtning, vare mig saa nøie bekjendte, at jeg ei alene har den fuldkomneste Overbeviisning om, at hiin Mistanke er aldeles ugrundet, men endog seer mig istand til at understøtte denne min Overbeviisning med saa indlysende Grunde, at jeg tør gjøre Regning paa ogsaa at fremkalde lige Overbeviisning hos Andre. Jeg skal iøvrigt aldeles ikke udlade mig over den Anvendelse, hine Reskripter nu have faaet, jeg har ikke her at befatte mig med nogen Bedømmelse af den nyeste Tids Bestyrelse; kun ønsker jeg at retfærdiggjøre hiin Tids Regjering mod en uforskyldt Mistanke, der dog ikke er uden Skin af Grund.

De ovennævnte Reskripter indeholde nu ingenlunde en Befaling, som de underordnede Embedsmænd skulde og kunde umiddelbar udføre, hvor de skjønnede at dens Forudsætninger vare tilstede, men udtrykke kun eet Formaal, som de havde at forberede og fremme, men hvis endelige Gjennemførelse paa ethvert Sted var den Kongelige Bedømmelse og Afgjørelse forbeholdt. Imidlertid er det vist, at Kongens Hensigt ikke blev fuldbyrdet. Der blev vel strax indhentet Oplysninger og Erklæringer fra de lokale Embedsmænd, og derefter blev det ved Patent af 23de Octbr. 1811 og 7de Septbr. 1812 befalet, at der ved ethvert Embedes Besættelse i Hertugdømmerne (ei blot Slesvig men og Holsteen) skulde tilveiebringes Oplysning om, hvorvidt Supplikanterne talede og skreve Dansk; hvormed Formaalet var, at alle disse Embeder i Tiden kunde blive besatte med Mænd, der vare det danske Sprog mægtige i den Grad, hvori det, efter Embedets Beskaffenhed, fandtes at denne Egenskab burde paasees. Det var nemlig blot befalet, at Oplysninger om den Paagjeldendes Færdighed i det danske Sprog skulde tilveiebringes, men Regjeringen havde sig det forbeholdt at bedømme sammes Indflydelse, og vilde fornuftigviis derved tage Hensyn til den meget forskjellige Vigtighed, som denne Færdighed havde for Embedsmænd i de dansktalende Distrikter, eller under hvis Virkekreds dansktalende Distrikter faldt,

og Dem, der ikke vare i et saadant Tilfælde, ligesom og den forskjellige Art af Virksomhed, hvori Embedet bestod, maatte med Hensyn til hine Embeder komme i videre Betragtning. Derefter maatte det især ved Besættelsen af de Præstekald, hvori det danske Sprog i større eller mindre Omfang var Folkesprog, nøie være at paasee, at Aspiranten var det danske Sprog fuldkommen mægtig; noget som allerede Christian den 6tes Reskripter af 7de Octbr. 1739 og 23de Mai 1740 *) havde søgt at bevirke, men uden at dog de der trufne Bestemmelser ganske svarede til Øiemedet **). Derimod var det efter fornævnte Patent ikke fornødent, ubetinget at udelukke dem, der ei vare kyndige i det danske Sprog, fra de Embeder, indenfor hvis Virkekreds intet dansktalende Distrikt hørte, navnlig de holsteenske og adskillige i Sydslesvig. I Særdeleshed vilde det med Hensyn til de allerede ansatte Embedsmænd have været ubilligt af den Aarsag at nægte dem videre Beforbring til Embeder af det Slags, medens det vistnok laae i Kongens Villie, at alle de, der i Fremtiden dannede sig til Embeder, i Hertugdømmerne, skulde kunne læse og skrive Dansk. Medens fornævnte Patenter, der efter det Slesvig-Holsteenske Cancellies Skrivelse af 5te Juni 1813 ogsaa skulde anvendes paa Advokater, fjernede en af de betydeligste Hindringer, der traadte i Veien for den ved Reskripterne af 1810 og 1811 tilsigtede Tingenes Orden, indeholde de og et iøvrigt aldeles overflødigt Beviis for at disse Reskripter ei kunde være anderledes at forstaae, end som ovenanført. Fremdeles gav en Kongelig Resolution af 1811 de ved Kjøbenhavns Universitet examinerede theologiske Candidater Adgang til geistlig Beforbring i Hertugdømmerne, som omvendt de ved et af disses Overconsistorier examinerede i Danmark, begge Dele imod at Candidaten var det Sprog fuldkommen mægtig, hvori han skulde udføre sin Embedsgjerning. Herved blev der Hjemmel

*) See Werlaufs Priisskrift angaaende det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig S. 117—119 og 123—124.

**) Patent om det nye og fælles Examinationscollegium for theologiske Candidater af 15de Mai 1834 § 5, gav hensigtsmæssigere Bestemmelser.

til at besætte Præstekaldene ogsaa i de Dele af Slesvig, der ei henlaae under en dansk Bispestol, med danske Candidater *). Endvidere blev det ved den Slesvig-Holsteenske Skoleanordning af 24de August 1814 befalet, at der i alle Hertugdømmernes lærde Skoler og i deres Borgerskoler skulde gives Underviisning i Dansk, hvilken i de første skulde være mere omfattende end i de sidste. Ogsaa var der allerede i 1813 ved Kiels Universitet oprettet en Læerestol i det danske Sprog og den danske Literatur. Men det vides ikke, at der iøvrigt blev Noget iværksat ifølge hine Reskripter, og paa den Tid Provindsialstænderne bleve indførte var det tydske Sprog endnu Rets- og Forretningssproget ogsaa i de Distrikter, hvori Kirke- og Skolesproget var Dansk; ligesom der heller ikke var foretaget Noget for at indføre det ved Gudstjenesten og Skoleunderviisningen i de Menigheder, hvori det i større eller mindre Omfang var Almuens Sprog, men Tydsk Kirke- og Skolesprog. Der ere imidlertid uimodsigelige Kjendsgjerninger, der klarlig vise, ei allene at det ei kan have været af Ulydighed imod Kongens Villie, at det ei var kommet videre med dens Gjennemførelse, men og at det ligesaalidet er tænkeligt, at han ved falske Forestillinger var blevet forledet til at opgive samme, men at det maa have været med klar Bevidsthed og godt Overlæg at han har ladet dette Anliggende stille i Bero. Der er en dobbelt

*) Skjøndt Reglen var aldeles gjensidig, laae det dog i Forholdenes Beskaffenhed, at den fik en større Anvendelse til Fordeel for de i Kjøbenhavn examinerede Candidater end i den omvendte Retning. Dette var dog Noget, hvorover ingen grundet Besværing kunde føres. Derimod fandtes der i Resolutionen fra en anden Side en ubillig Ulighed, som til sin Tid ei var blevet bemærket, foranlediget ved Examens-Characterernes ulige Betydning ved Kjøbenhavns Universitet og ved Hertugdømmernes Examinationsanstalter, men denne blev berigtiget ved den kongelige Resolution af 29de Juni 1842, der for Danmark blev kundgjort ved Cancellie-Plakat af 21de Juli næstefter, om hvilken Resolutions Indhold saavel begge Cancellier som det Kjøbenhavnske theologiske Facultet og Universitets-Directionen vare aldeles enige. See Ny Coll. Tid. for 1842 S. 761—766.

i Kraft af den dem tillige tillagte Regjeringsmyndighed. Iøvrigt var der, paa den Tid Sagen blev forhandlet i de Slesvigske Stænder, ikke Tanke om nogen Betydning, som den kunde faae med Hensyn til Pressens Behandling af Forholdene mellem Danmark og Hertugdømmerne. Den siden opstaaede indbyrdes Bitterhed er af senere Oprindelse. Pressen saavelsom Stænderne arbeidede den Tid i alle Landsdele eendrægtigen for fælles Formaal, paa at forøge de offentlige Friheder, at indføre Besparelser i Statshuusholdningen, Offentlighed saavel i denne som i Stænderforhandlingerne. Det var derfor et fælles Ønske saavel i Danmark som i Slesvig, at Pressen i dette sidste maatte blive frigjort for den Afhængighed af Regjeringen, hvori man havde lagt den, ligesom man og med god Grund kan antage, at Holsteen dermed sympathiserede. Naar foranførte Andragende dog ei fandt Indgang hos den høieste Regjering, saa havde dette, som forhen omstændelig udviklet, sin Grund i de til den Tid hos Samme herskende almindelige Anskuelser om Pressen og Midlerne til at sætte Grændser for dens Misbrug*).

Efter alt det Anførte, kunde den Partiskhed, som den oftmeldte Provindsialregjering paastaaes at have viist ved Pressens Behandling, i al Fald ikke tilskrives den Omstændighed, at den var fælles for begge Hertugdømmer, og saaledes ikke tjene til Støtte for den Anke over de i 1834 trufne Indretninger, som Wegener i de stærkeste Udtryk har gjentaget. Det er følgelig med Hensyn til hiin Anke lidet vigtigt, om og hvorvidt den paaklagede Partiskhed i Pressetilsynet virkelig har fundet Sted, eller ikke. Men den hele Anke turde desuden høre til det Meget, der paa enkelte Bladskriveres Ord er gaaet omkring som uomtvistelig Sandhed, uden at det dog holder Prøve, naar Nogen drister sig til at kalde det i Tvivl. Censurmyndighedens Udøvelse vil altid give Stof til Klager, og i Særdeleshed kan det ikke feile, at af to heftig imod hin-

*) See herved det oven S. 261—267 Anførte.

ja at til 1831 ikke en eneste Slesviger eller Holstener deri havde havt Sæde, og at den enkelte Holstener, som i sidstnævnte Aar kom ind i Statsraadet, ingen synderlig Virksomhed der udfoldede. Her maa jeg tilføie, at hiin danske Retslærde A. B. Rothes Ansættelse i det Slesvig-Holsteenske Cancellie netop havde til Hensigt at virke for at bringe Hertugdømmernes Love og Indretninger i muligste Overeensstemmelse med de danske. Denne Opgave var allerede nogle Aar tidligere blevet ham stillet som Medlem af den Commission, der, strax efterat Patentet af 9de Septbr. 1806 var udstedt, blev nedsat til at udarbeide en Lovbog for Hertugdømmerne, hvorved den danske Lov skulde lægges til Grund*). Han var den eneste danske Retslærde, som deri havde Sæde, ligesom han og i denne Anledning var fritaget for sine Embedsforretninger som daværende Assessor i Lands-Over- samt Hof- og Stads-Retten, samt Formand i Kjøbenhavns Forligelses-Commission, for at han kunde anvende sin Tid til den nye Virksomhed, hvortil han var kaldet, og det er mig bekjendt at han virkelig beskjæftigede sig meget hermed. Han blev og senere Chef for Kirke- og Underviisnings-Departementet i bemeldte Collegium, hvori han havde faaet Sæde i 1809. Dette kunde saaledes ikke andet end være forsynet baade med Villie og med Kræfter til at gjennemføre det i hine Rescripter Foreskrevne. Det er mig og bekjendt, at der intetsteds i Samme fandtes nogen ubetinget Modstræben, skjøndt vel en eller anden Enkelt kan have været i Tvivl om Omfanget hvori, og Maaden hvorpaa Sagen rettelig kunde gjennemføres, og ikke undladt at udtrykke disse.

---

i al den Tid Statsraadet størstedeels bestod af danske Mænd (Rosenkrantz og Sehested vare vel Normænd, men man kan neppe have noget imod at de ved denne Leilighed regnes lige med Danske) og at Saadanne endog indtoge de, navnlig med Hensyn til det omhandlede Anliggende, indflydelsesrigeste Pladser i det ovennævnte blot for Hertugdømmerne indrettede Collegium.

*) See mit Skrift: „For den danske Stats Opretholdelse" o. s. v. S. 115.

Ligesom det under den foranførte Sammensætning, saavel af Statsraadet, som af fornævnte Cancellie er utænkeligt, at Kongens Hensigter for det danske Sprogs Fremme i Slesvig vare blevne tilsidesatte eller forraadte af Slesvig-Holsteensk Interesse, saaledes maa Enhver, for hvem Frederik den Sjettes Regentfærd ikke var aldeles fremmed, holde sig forvisset om, at han ikke havde fundet sig i en modvillig Forsømmelse af hvad han, i et Anliggende af den Vigtighed, havde befalet. Hans Cabinetssecretair Jessen, der og var særdeles stemt for Alt, hvorved Hertugdømmerne kunde knyttes nærmere til Danmark, og upaatvivlelig har havt en betydende Medvirkning til hine Reskripter, hvilke udkom under Cabinets-Regjeringen, vilde sikkert heller ikke have glemt at bringe Sagen i Kongens Erindring, om det havde været fornødent; Noget hvortil han, ogsaa i den Stilling han beholdt, efterat Statsraadet i 1814 var sat i Virksomhed, havde god Leilighed.

Medens det nu har al Rimelighed imod sig, at Aarsagen til at Kongens i de titnævnte Reskripter tilkjendegivne Villie ei blev fuldbyrdet, har ligget i Forsømmelse eller Rænker fra de ham nærmest staaende Embedsmænds Side, er det derimod ikke vanskeligt at forklare sig, hvorledes han under Tingenes senere Gang selv har fundet overveiende Betænkeligheder ved at drive denne Sag igjennem. For at sætte dette i et klart Lys ogsaa for dem, der ikke have synderligt Bekjendtskab med disse Forhold, maa jeg tillade mig her at anbringe nogle almindelige Betragtninger over Frederik den Sjettes Regjerings-Historie, der ellers først vilde have faaet Plads i en følgende Deel af dette Værk.

I den forevigede Konges Regjering finder jeg at maatte skjælne tre Afsnit, gjennem hvilke der vel gik samme Grundstræben, men hvori der dog i de Veie og Retninger, ad hvilke han søgte sine ædle Formaal opnaaede, frembyde sig Forskjelligheder, der ikke vare uden betydelig Indflydelse. Den første omfatter den lange Aarrække, hvori han i sin Faders Sted styrede Statsroret, men under Medvirkning af et fortrinlig dygtigt og indflydelsesrigt Statsraad, og med Understøttelse af

udmærkede og for en Udvikling af alle Statens Kræfter varmtfølende Mænd i de Regjeringsmyndigheder, der stode Kongen og Statsraadet nærmest. Det er almindelig erkjendt, at dette Afsnit var rigt paa store og indgribende, med Kraft og Klogskab udførte Forbedringer i alle Grene af Lovgivningen og Statsstyrelsen, og at Staten derved blev fremhjulpen til en forædlet Retstilstand, til en Oplysning, og til et almindeligt Velvære, der vel i en senere Tid blev forstyrret ved den tunge Skjæbne, som gik over Landet, men dog, efterat blidere Dage igjen bleve det beskikkede, paa ny voxede frodigen frem af de Spirer, som i hiin Tid vare blevne nedlagte. Det har i det, jeg hidtil har leveret af nærværende Værk, været min kjæreste Opgave ret at udvikle hine velgjørende Reformers store Værd og Betydning, og navnlig at vise, hvorledes den Mening, som en senere Tid saa gjerne har villet udbrede om, at deri dog var noget Halvt og Ufuldstændigt, kun hidrører fra Mangel paa Indsigt i de Tidsforhold, som de Mænd, der da styrede Staten, havde opfattet og overveiet fra alle Sider.

Der kan være nogen Tvivl om den Tid, hvormed fornævnte Afsnit af Frederik den Sjettes Regjeringshistorie skal sluttes. Det Simpleste vilde være at regne det til hans Tronbestigelse, da han umiddelbar derpaa, ved et Reskript til det danske Cancelli af 19de Marts 1808, som derfra blev de andre Regjeringscollegier meddeelt, ophævede de hidtil gjældende Regler om Sagernes Behandling i Statsraadet, og paabød, at alle de Sager, hvori Kongelig Resolution behøvedes, skulde skriftligen tilstilles ham, for at han, efter deres Beskaffenhed, enten umiddelbart kunde afgjøre dem ved sin Resolution, eller befale dem sig foredragne gjennem Statsraadet, af hvilken sidstnævnte Vei han dog i en Tid af omtrent 6 Aar ikke gjorde Brug, saa at den forrige Regjeringsmaade fuldstændig blev afløst ved en personlig Regjering gjennem Cabinettet *). Naar

*) Vel bleve der i 1810 udnævnte to nye Geheime-Statsministre (Præsidenten i General-Toldkammeret F. Moltke og den nylig til

der imidlertid ei blot skal sees paa den udvortes Form, men fornemmelig paa den Aand, der har viist sig i de forskjellige

Minister for de udenlandske Anliggender i den udtraadte Geheimestatsminister Grev C. Bernstorffs Sted udnævnte Rosenkrantz; men det maa være skeet i andre særdeles Hensyn og ikke for at have et forstærket Statsraad til Raadgivning. Dog fandt der, saaledes som Wegeners tilmeldte Skrift S. 192 viser, den 5te Decbr. 1813 et overordentligt Statsraad Sted, men kun til Overveielse af det Spørgsmaal, om man i Statens daværende yderst betrængte Forfatning skulde gaae ind paa de haarde Betingelser, uden hvilke Fred ikke var at faae; og jeg erindrer, at der senere bleve holdte to eller maaskee tre slige overordentlige Statsraad, uden Tvivl angaaende Gjenstande, som stode i Forbindelse med hiint Anliggende, men hvorunder dog ikke Enkelthederne i Fredstraktaterne have været indbefattede (jevnfør oven S. 94—95, Noten). Da jeg anseer det sandsynligt, hvad der ved Wegeners Meddelelse synes mig at være bestyrket, at der ingen Protokol har været holdt over Forhandlingerne i bemeldte Forsamlinger, og der maaskee ere Faa tilbage, der kjende og erindre saameget om disse overordentlige Statsraad, som jeg, skal jeg i Forbigaaende bemærke, at foruden de fire daværende Statsministre (Schimmelmann, Reventlow, F. Moltke og Rosenkrantz) den i 1784 af Statsraadet udtraadte Grev F. G. Moltke, der Dagen efter paany blev udnævnt til Geheime-Statsminister med Sæde efter sin forrige Anciennetet, saavelsom de vigtigste Collegiechefer, der ikke vare Statsministre, navnlig de to Cancellipræsidenter Kaas og Møsting (hvoraf den Første Dagen efter udnævntes til Justitsminister, den Sidste til Finantsminister og Præsident for Rentekammeret og saaledes udtraadte af det Slesvig-Holsteenske Cancellie, hvor hans Plads blev besat med Grev O. Moltke) samt Sehested og Malling vare kaldte til forannførte Raadgivning, og til de to andre omtalte Samlinger vare endnu nogle af de øverste Medlemmer af de vigtigste Collegier kaldte. Dette beroer vel alene paa min Erindring; men jeg er vis paa, at der idetmindste ingen betydelig Irring er deri. At der saaledes, som Wegeners Meddelelser viser, angaaende Sagen selv ingen Meningsforskjel var, er og stemmende med hvad jeg til hiin Tid hørte af Velunderrettede. Skjøndt man vel maa betragte fornævnte overordentlige Raad som Statsraadsforsamlinger, saa behøver den ovenstaaende Angivelse af det Tidsrum, hvori intet

Tider, saa kan jeg ikke ubetinget henføre samtlige 30 Aar fra 1784 til 1814 til det samme Afsnit, men der var en Tid, hvori der efterhaanden skete en Overgang til det andet, idet nemlig Statsraadet allerede tabte i sin forrige Kraft og Betydning *). Vel kunde man være ligesaa berettiget til at regne denne Overgangstid til det første som til det andet Afsnit. Men den havde dog i Aand og Væsen mere tilfælles med dette, hvilket det ialtfald gik imøde, end med hiint, hvorfra det fjernede sig. Der kan iøvrigt vel være nogen Meningsulighed om den Tid, hvormed man skal sætte hiin Forandring i Statsraadets Betydning at være foregaaet. Nogle ville maaskee snarest finde Vendepunktet i A. P. Bernstorffs Død, men, hvor stort end dette Tab var, saa vedblev dog Sagerne i den nærmeste Tid efter hans Død at behandles ikke blot i samme Form som forhen, men og i samme Aand, i hvilken saavel de Mænd, der havde været i Statsraadet med ham, som de to meest betydende af dem, der indtraadte efter hans Død (Christian Reventlow og Cay Reventlow) vare indlevede tilgavns. Og har jeg end Formodning om, at nogle i de nærmest paafølgende Aar forefaldne Sager vilde have faaet et andet Udfald, hvis han havde været i Live, saa kan jeg dog, af flere Grunde, ikke her indlade mig paa at fremsætte denne Formodning, som ialfald vilde behøve en udførlig Retfærdiggjørelse. Derimod maa jeg som Overgangspunkt sætte den Tid (fra

---

Statsraad holdtes, dog derfor ingen Berigtigelse, og iøvrigt vedblev endnu efter disse Samlinger den udelukkende Cabinetsregjering ligefuldt indtil Statsraadet ved aabent Brev af 29de April 1814 igjen blev sat i Virksomhed. Bemeldte Forsamlinger vare iøvrigt, Gjenstandens uhyre Vigtighed uanseet, dog ikke stort andet end en Form, da der, efter den Stilling, hvori Tingene engang vare komne, ikke vel kunde være Tale om noget Valg.

*) I min Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og til en Valglov S. 148, Note, har jeg allerede antydet, hvorledes Statsraadet nogle Aar førend 1808 havde tabt en Deel af sin forrige Betydning.

1803) da Kronprindsen for det meste opholdt sig i Kiel ved det paa Statens Sydgrændse forsamlede Troppecorps. Fra dén Tid af bleve Sagerne, om ikke altid saa dog ordentligviis inden de foredroges i Statsraadet, men ialfald forinden endelig Resolution toges, Kronprindsen tilstillede eller af vedkommende Collegiepræsidenter, der ogsaa idelig opholdt sig i Kiel, overleverede, hvorefter han, gjennem sit civile Departementscontoir — der i Gjerningen omtrent var hvad fra 1808 Cabinettet blev — tilkjendegav, hvorledes han fandt at Sagen burde afgjøres. Da han nu var den eneste Bærer af den kongelige Villie, fulgte det af sig selv, at Resolutionen gjennem Statsraadet ikke kunde blive en anden, undtagen naar der i noget enkelt Tilfælde blev gjort ham Forestilling *) om Forandring, og han dertil gav sit Bifald. Af og til udstedte Kronprindsen og i eget Navn Befalinger angaaende Gjenstande, der egentlig krævede kongelig Resolution, og det faldt Ingen ind at kalde deres forpligtende Kraft i Tvivl. Saaledes var i Gjerningen Cabinetsregjeringen allerede begyndt i 1803, skjøndt den først i 1808 fik en bestemt Form og derved tillige en forøget Fasthed.

---

*) I nærværende Skrifts første Bind S. 285—286 findes anført et Exempel paa en Lempning, som blev tilveiebragt i en paa foranførte Maade af Kongen afgiven Resolution. Wegener meddeler S. 79—96, 319—332 Adskilligt om Forhandlinger, som i Statsraadet fandt Sted angaaende Patentet af 9de Septbr. 1806, om hvis Udfærdigelse der i Kiel havde viist sig Meningsulighed mellem Ministeren for de udenlandske Affairer og Præsidenten for det daværende tydske Cancelli. At den Affatning, som de herværende Ministre bifaldt, og som stemte med Udenrigsministerens, ogsaa blev antaget, er saa meget mere forklarligt, hvis Kronprindsen, som Wegener anfører, allerede forud havde erklæret sig for samme. Iøvrigt ligger det udenfor den Gjenstand, hvormed jeg her befatter mig, at gaae ind paa den Fremstilling han giver af hiint Anliggende, men jeg skal dog henvise til mit Skrift: „For den danske Stats Opretholdelse" o. s. v. S. 63—64, Noten.

Medens Frederik den Sjette saaledes gjennem sit Cabinet styrede Landets Anliggender, finder man vistnok i Lovenes og Regjeringens Foranstaltninger samme retfærdige og landsfaderlige Sind som i dem, hvori han havde benyttet Statsraadets Medvirkning. Den Tids velgjørende Bestræbelser for Folkets Frihed, Oplysning og Velstand bleve fortsatte ved tildeels særdeles betydelige Love, og skjøndt de vigtigste skyldtes til hvad der i hiin foregaaende Periode var forberedet og som fremdeles blev bearbeidet ved de Kræfter, som da vare blevne satte i Bevægelse, saa maa det dog væsentlig tilskrives hans usvækkede Interesse for de deri behandlede Anliggender, at de heldigen fuldbragtes; ligesom han og med fast Villie holdt over de i denne som i den ældre Tid iværksatte Reformer, mod hvis Gjennemførelse der efterhaanden mødte en Deel Hindringer og Modstand (see dette Skrifts 1ste Bind S. 281, 289—291, cfr. S. 298–319, 335—344 og fl. St.). Ogsaa finder man ideligen paa Spor af det forstandige Maadehold, hvorpaa han allerede ved sin første Indtrædelse i Statsstyrelsen havde givet saa skjønne Prøver. I dette Skrifts første Deel S. 394—395 vil man saaledes finde et mærkeligt Exempel paa, at han i høi Grad begrændsede et Forslag fra det daværende danske Cancelli, der fra flere Sider maatte tiltale hans Tilbøieligheder, men hvori han fandt, at man, for at skaffe en videre Mark for den kongelige Magtfuldkommenhed, gik Privates lovhjemlede Rettigheder for nær. Men for en stor Deel vare dog ikke de Love og Foranstaltninger, som udkom i det her omhandlede Tidsrum, saa alsidig gjennemtænkte, som de der udmærkede hiint første Afsnit af Frederik den Sjettes Regjeringstid. I Særdeleshed skete det stundom, at de til Gjennemførelsen af en i sig god og retfærdig Hensigt valgte Midler ikke vare valgte med en saa omhyggelig og omfattende Overveielse af alle de derved berørte Forhold, som behøvedes for at det tilsigtede Øiemed virkelig blev opnaaet, uden at de fra andre Sider virkede forstyrrende. Jeg vil i det Følgende faae Anledning til derpaa at anføre flere Exempler; dog skal jeg her i Forbigaaende bemærke, at de meest betydende uden-

tvivl ville findes i adskillige af de Love og Foranstaltninger, som fremkaldtes ved det engelske Overfald i 1807. Men, hvad der her ligger os nærmere, er, at Frederik den Sjette netop i det omhandlede Tidsrum var noget stærkt grebet af Attraae efter at centralisere, og at denne bragte ham til nogle Beslutninger, som syntes at vidne om en Bestræbelse efter, med Tilsidesættelse af Hertugdømmerne Slesvigs og Holsteens hidtil stedse anerkjendte eiendommelige Retstilstand, at omdanne denne efter de danske Love og Indretninger. Vistnok vare, som Følge af disse Landes historiske Forhold og den Vanskelighed, der traadte i Veien for i dem at indføre indgribende Reformer, fremfor Danmark, mange af deres Love og Indretninger, til Hinder for en god Retshaandhævelse og Forvaltning, blevne paa den gamle Fod, medens man i Danmark forlængst havde gjort væsentlige Forbedringer i de tilsvarende Love og Indretninger, som man her havde havt *). Ogsaa var der Adskilligt, som ikke kunde blive uforandret, naar billig Lighed mellem de forskjellige Statsdele skulde finde Sted. Meget var vel især i den sidstanførte Henseende (fremfor Alt var Forordningen af 15de Decbr. 1802 **) af stor Betydenhed, men det var dog ingenlunde det Eneste) allerede skeet i det første Afsnit af Frederik den Sjettes Regjeringstid, og Meget af lignende Beskaffenhed er foregaaet deels i det andet og deels i det tredie. Jeg kan ikke Andet end bifalde dette, om just ikke altid i dets Enkeltheder, saa dog i dets Hovedretning, hvorved den ældre Ulighed er blevet udjevnet, saaledes at man, fra begge Sider, dermed burde have været tilfreds. Endnu mindre kan jeg have Noget imod hvad der i den førstnævnte Henseende skete, saasom ved den i 1ste Bind S. 398 omtalte Gerichtsordnung af 19de Juli 1805. Kun burde der, for Hertugdømmernes egen Skyld, have været gjort meget Mere i den Retning, men det

---

*) See mit Skrift „For den danske Stats Opretholdelse" o. s. v. S. 220—222.

**) See oven S. 166, 170—176, 180, 183—185 og i Forbindelse dermed det S. 154—158, S. 186—202 Anførte.

der stod tilbage, vilde udentvivl efterhaanden have været blevet oprettet ved Provindsialstændernes Medvirkning, dersom de til saadanne Formaal henvendte Bestræbelser, der viste sig i disse, ikke vare blevne qvalte ved andre, der kun førte til Forvirring og Splid.

Men til hiin Tid blev og foretaget Adskilligt, der gav en ikke ganske ugrundet Anledning til at formode en Stræben efter, uden for det som enten Hertugdømmernes eget Vel eller det øvrige Monarkies berettigede Interesser krævede, at sætte Alt paa lige Fod som i Danmark, og dette har, langt fra at virke til den Nærmelse, som derved blev tilsigtet, i Gjerningen kun været Aarsag til Fjernelse. Det var kort efter det tydske Riges Opløsning i 1806 at en saadan Retning begyndte at vise sig. Det synes, at Frederik den Sjette og nogle af dem, der stode ham nærmest, gik ud fra den urigtige Forudsætning, at den eiendommelige Retstilstand, hvori Hertugdømmerne havde befundet sig, kun hvilede paa Holsteens Forbindelse med det tydske Rige, og at der saaledes ved dettes Ophør Intet var i Veien for fuldstændig at indlemme dem i Kongeriget Danmark. Dette blev vel ingenlunde udtalt i det under 9de Septbr. 1806 udfærdigede Patent, men dets Affatning var dog en saadan, at den gav nogen Anledning til at troe, at denne Synspunkt laae i Baggrunden. En saadan Tanke fik dog endnu mere Næring ved den strax efter udgivne Befaling om en ny Lovbogs Udarbeidelse for Hertugdømmerne, ved hvilken den danske Lov, eller, som det endog heed, „Christian den Femtes Lov" skulde være Grundlaget *). Saafremt der havde været nedsat een eller flere Commissioner for at tilveiebringe større Overeensstemmelse mellem Danmarks og Hertugdømmernes Love, dog under Hensyn til at den hidtil i enhver Statsdeel gjeldende Ret ikke burde forandres, uden forsaavidt det kunde bestaae med dennes eget Vel, saa vilde dette, idetmindste i Grundtan-

---

*) „For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed" S. 115.

ken, have fortjent alt Bifald, og under en grundig Udførelse vilde det uden Tvivl have viist sig, at der var mere af Danmarks Lovgivning, der med Nytte kunde udvides til Hertugdømmerne, end omvendt af disses til Danmark. Men det var en mærkelig Miskjendelse af det hele Lovgivningsvæsen, saavelsom af de særdeles Forhold, at man gik ud paa en eensidig Omdannelse af Hertugdømmernes hele civile, processuale og criminelle Ret til Overeensstemmelse med den danske. Foruden at ethvert Land, med Hensyn til de fleste egentlig civilretlige Forhold, finder sig bedre ved den engang tilvante Ret med enkelte Forbedringer, der kunne knytte sig til Samme, end ved en i sig maaskee fuldkomnere fremmed, der ingen Rod har i dets forudgaaende Retstilstand, saa havde Danmark ingen Lovbog, hvormed det selv nogenlunde kunde komme ud. Det var kun ved Hjælp af en Mængde senere Love og ved den Udvikling, der skyldtes deels den retsvidenskabelige Stræben, deels Retspraxis, at det var i Besiddelse af en i det Hele ganske tilfredsstillende Retstilstand. Det maatte saaledes skaffe sig selv en ny Lov, der vel burde bygges paa dette Grundlag, men dog behøvede en gjennemgribende Omdannelse, inden der var nogen Lovbog tilstede, hvorefter en Lovbog for Hertugdømmerne kunde indrettes; men herpaa blev der, som det synes, slet ikke tænkt. Det var som om Danmark allerede var i Besiddelse af en tilfredsstillende Lovbog (noget andet end en tilfredsstillende Retstilstand), ligesom man og synes at være gaaet ud fra den Forudsætning, at den danske Lovgivning og den i Hertugdømmerne gjældende havde en saadan Grundlighed, at der ikke vilde være nogen sær Vanskelighed ved en Ombytning, en Forudsætning, der var aldeles urigtig, og det ikke stort mindre med Hensyn til Slesvig end med Hensyn til Holsteen, mellem hvilke desuden Commissoriet ikke gjorde Forskjel *).

*) See Wegener l. c. S. 81. Hvor lidet det betyder, at Valdemar den Andnes jydske Lov af 1240 ogsaa var givet i Slesvig, der dog strax efter i Lovgivning og Regiering skil-

Kort efter de ovennævnte ved det tydske Riges Opløsning foranledigede Handlinger, begyndte der en Række af Bestræbelser for det danske Sprogs Udbredelse i Hertugdømmerne, hvorved der, naar de ovennævnte Reskripter af 1810 og 1811 undtages, ikke blev gjort Forskjel mellem Slesvig og Holsteen. Adskillige af de i denne Retning trufne Bestemmelser fortjente i sig selv alt Bifald, skjøndt det vel turde være, at der kunde have været taget Forholdsregler, der vilde have givet mindre Anledning til Klage, og dog ført bedre til Maalet. I Særdeleshed var imidlertid en af hine Foranstaltninger meget uheldig, den nemlig, at alle Embedsbestallinger i begge Hertugdømmer skulde affattes i det danske Sprog, uagtet Embedsmændene ikke ubetinget vare pligtige at forstaae dette Sprog, og dette endnu mindre kunde fordres af den Kreds, hvori Bestallingen skulde tjene til Hjemmel for hans Embedsmyndighed. Da Bestemmelsen derhos fra ingen Side var til nogen Nytte, saa havde det Udseende som om det blot skulde betegne en vis Høihed, som tilkom Danmark (ikke blot dets Konge) over Hertugdømmerne. Denne Bestemmelse fandtes derfor meget stødende, ligesom man ikke kunde forklare sig, hvorfor Kongen ei kunde udstede Embedsbestallinger i det tydske Sprog, hvilket dog vedblev at være det egentlige Lovgivnings- og Regjeringssprog for Hertugdømmerne; thi den danske Text, som det nogen Tid forhen blev befalet at vedføie nye Anordninger, fik i Frederik den Sjettes Tid ikke Underskrift af Kongen, og kunde derfor kun ansees som Oversættelse *).

---

tes fra Danmark, og at den ogsaa endnu der er gjældende i Alt, hvori den ikke siden ved Lov eller gyldige Retsvedtægter er forandret, findes viist i mit tilnævnte Skrift S. 166—187, 238—239. Men da man ligefuldt bliver ved daglig at paaberaabe sig hiin Omstændighed, ja end ikke tager i Betænkning at paastaae, at den i Slesvig gjældende Ret er mere overeensstemmende med den danske end med den holsteenske, skal jeg dog et Sted i det Følgende ydermere belyse disse Paastandes fuldkomne Grundløshed.

*) I mit Skrift: „For den danske Stats Opretholdelse" o. s. v. S. 94, har jeg bemærket, at den i den Tid ved adskillige Regjeringsforan-

I de ovennævnte Reskripter indeholdtes der vistnok Intet, som jo kunde hidledes af Omhu for de dansktalende Slesvigeres eget Tarv. De gave saaledes i og for sig ikke Stof til de Formodninger, som bleve opvakte ved de øvrige omhandlede Foranstaltninger *). Men hvis de vare komne til Fuldbyr-

---

staltninger vakte Tanke om en attraaet Fordanskning af Hertugdømmerne ogsaa fik Næring ved enkelte Forfatteres Yttringer, som man, af særegne Grunde, tillagde megen Vægt. Men det var kun meget løselig jeg der berørte hine Foranstaltninger, og det især fordi det var mig imod at fremstille en saa svag Side i den ædle afdøde Konges Regjering, men jeg vilde og ugjerne udlade mig nærmere over den paapegede Skribentvirksomhed, fordi den Mand, der fremfor nogen anden ja saa godt som ene egnede sig til at nævnes i denne Henseende, er en hæderlig Olding, som nu paa en Tid, da han kunde have gjort saa megen Regning paa Taengsomhed for den Nationalitetsiver, som han for meer end 40 Aar siden forkyndte uden derved at gjøre Lykke, ikke havde talt et Ord for at opflamme denne Iver eller at indhøste den Anerkjendelse, som han ikke fandt den Tid han arbeidede i saadan Retning. Men med Hensyn til de fordærvelige Følger af den Yderlighed, hvortil Nationalitetsiveren er steget, maae slige Hensyn vige for Vigtigheden af at alt hvad der har havt en historisk Indflydelse paa de Forhold, hvoraf den har udviklet sig, sættes i et rigtigt Lys, og alt hvad der foregik i den forbenævnte Tid, som vakte Tanken om en Attraae efter at fordanske Hertugdømmerne, har heri havt en betydelig Deel, skjøndt dets Indflydelse paa de nærværende Tilstande og Stemninger kun er fjern og middelbar. Jeg veed ikke om det nu er nødvendigt at tilføie, at hiin Forfatter er Frederik Høgh Guldberg, og at det var hans Stilling som Lærer hos H. K. H. Prindsesse Caroline, og det dertil svarende Forhold til Kronprindsen og hans Hof i Kiel, der gav hans Udtalelser i hiin Retning saa stor Vægt. Af de flere Arbeider, hvori han lagde hiin Retning for Dagen, skal jeg her kun nævne et, hvortil der i Hertugdømmerne blev lagt særdeles Mærke, hans Fortale til G. H. Møllers i Kiel udkomne tydsk-danske Ordbog.

*) Naar jeg i mit Skrift: For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 95 har yttret, at alle de der omhandlede Bestemmelser angaaende det danske Sprog vare fælles for begge Hertugdømmer, saa er det, forbi jeg under disse slet ikke havde medtaget de to oven-

delse vilde dog netop de have givet Anledning til en Mængde Forviklinger og Splidagtigheder, som det vilde være blevet vanskeligt at afgjøre paa en med Retfærdighed og Befolkningens Tarv stemmende Maade. Det er alt bemærket i det Skrift, hvortil jeg her saa ofte maa henholde mig*), at det vel, naar man bliver staaende ved det blotte almindelige Begreb, er saa klart som Solen, at hvor Folkesproget er dansk, bør dette og være Kirke- og Skolesproget, men at man ved Anvendelsen paa de virkelige Tilstande aldeles ikke kan komme igjennem med denne almindelige Sætning, idet den Deel af Slesvig, hvori Kirkesproget, der i Almindelighed maa være bestemmende for Skolesproget, igjennem Aarhundreder har været tydsk, uden at dette dog er Folkesproget, for det meste hører til det blandede Sproggebeet, hvor Dansk og Tydsk, i Lighed med hvad der findes i andre Landstrækninger, der danne en Overgang fra eet Sprog til et andet, tales mellem hinanden, og den, der kun taler det ene, idelig forstaaer det andet**). Vel har Tydsk, deels i Reformationens Tid, deels

---

meldte Reskripter, der den Tid syntes lidet bekjendte og i al Fald aldeles ikke vare satte i Fuldbyrdelse, og derfor ikke havde havt den Virkning paa Stemningen, hvorom der var Tale.

*) For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed S. 269—271, der viser, hvorledes der dog i enkelte Menigheder, hvis Tal maaskee ikke vilde blive ganske lidet, kunde have været noget at gjøre for den danske Gudsdljenestes Fremme, og at der i alle Egne, hvori en ikke aldeles ubetydelig Sprogblanding finder Sted, burde, forsaavidt det ei alt er skeet, sørges ogsaa for dansk Underviisning. Men de omhandlede Rescripter gik meget videre.

**) En ædel Forfatter, der netop er født i den sydslesvigske By, hvori Dansk og Tydsk have de fleste Berørelser, har nylig imod de af hans Landsmænd, der kun ville erkjende et tydsk Slesvig, bragt J. H. Voßes Ord i Erindring:

„— — wo der dänische Pflüger den deutschen,
dieser den Dänen versteht, dem gesegneten Erbe der Angeln".

(Martensen Sendschreiben an den Herrn Oberconsistorialrath Nielsen in Schleswig S. 9). Ved disse Ord kan man ikke andet

senere, trængt sig ind som Kirkesprog i adskillige Menigheder, hvor det Danske saa godt som udelukkende var Folkesproget, og hvor det for en stor Deel er vedblevet at være Manges og paa nogle Steder endog de Flestes Huussprog. Men igjennem de lange Tider, hvori Tydsk har været Kirke- og Skolesproget, kan det ikke feile, at det har fundet saadan Indgang, at Menighedernes aandelige Tarv kunde komme til at lide under dets Afskaffelse, om end Dansk maatte i Hverdagslivet have vedligeholdt sig hos den overveiende Deel af Almuen.

Der er, saavidt vides, ingen Deel af Hertugdømmet Slesvig, over hvis voldsomme Fortydskning der er ført saa levende, saa bestemte og saa ofte gjentagne Klager, og det endog længe førend den almindelige Sprogtummels Tid, som Angeln og det navnlig Sammes nordlige Deel. Det er vitterligt, at Kloz eller Cloz, der fra 1636 til 1668 (under Christian den Fjerde og Frederik den Tredie) var Generalsuperintendent i den kongelige Andeel af Hertugdømmerne, i Midten af det syttende Aarhundrede, fik det høitydske Sprog indført overalt i de til denne Deel af Angeln hørende Menigheder, ligesom dette alt tidligere var skeet i den sydlige Deel, der hørte under Hertugen af Gottorp og den af ham ansatte Generalsuperintendent, noget, der dog af flere Aarsager var mindre underligt. Det er iøvrigt omtvistet, om Dansk lige til den Tid var det herskende Kirkesprog i Nordangeln, eller om det ikke i det mindste i nogle af hine Menigheder da var plattydsk, (see herom antislesvigholsteenske Fragmenter 8de Hefte S. 30–31 Noten). Men da den Tilstand, der indtil den allersidste Tid havde vedligeholdt sig, under enhver Forudsætning var bleven 200 Aar gammel, saa er det af liden praktisk Vigtighed, om det var endnu længere siden, at det danske

---

end med dyb Veemod tænke tilbage paa de Sambrægtighedens og den rolige Lykkes Dage, hvorved gjensidige Vildfarelser og blinde Lidenskaber saa sørgelig have skilt Fædrenelandet.

Sprog ophørte at bruges ved Gudstjenesten sammesteds. Ei heller er det i den Henseende vigtigt, om Generalsuperintendenten, saaledes som Klagen lyder, har af egen Myndighed gjort et saa dristigt Skridt, eller om han havde udvirket en kongelig Befaling derfor. At det danske Sprog, skjøndt i en meget ufuldkommen Dialect, dog maa have dybe Rødder i dette Landskabs Befolkning, er imidlertid indlysende deraf, at det meget længe vedblev at være Huussproget for Beboernes Fleerhed, og at det endnu forstaaes og tales af en meget stor, maaskee endog den største Deel af Befolkningen, skjøndt der klages over at det Tydske, der som andetsteds i den plattydske Skikkelse, fra Begyndelsen af dette Aarhundrede ogsaa efterhaanden i Familierne har trængt det Danske tilbage*). Da Christian den Sjette for at raade Bod paa det Uvæsen, at Gudstjenesten var tydsk paa mange Steder, hvor den største Deel af Sognebeboerne ei forstode dette Sprog, men derimod med faa Undtagelser det danske, ved Rescriptet af 10de Juli 1739 paalagde Kirkevisitatorerne i de Dele af Slesvig, hvori dette Tilfælde antoges at finde Sted, derom at anstille de fornødne Undersøgelser, erklærede Visitatorerne i Flensborg Amt, hvorunder Nordangeln hører, at Beboerne i alle dertil hørende Sogne mellem hinanden talte Dansk, og at der med Undtagelse af det nærmest til Gottorp grændsende ikke var noget, hvori man i Almindelighed talte tydsk, men at Beboerne i alle Sognene ikke desto mindre havde erklæret, at de langt bedre kunde forstaae en tydsk Prædiken end en, der blev holdt i, som det hedder, det rette sjællandsk-danske Sprog, (ved hvilket synderlige Udtryk vel Bogsproget forstaaes). Kirkevisitatorerne foresloge derfor ingen Forandring i Gudstjenestens Sprog, kun meente de, at det stedse burde paasees, at Kirke- og Skolebetjentene vare saa kyndige i det Danske, saaledes som det der taltes, at de vare istand til at handle med den Enkelte i det Sprog, hvori denne var bedst hjemme. Ved

*) See Wimpfen Geschichte der Zustände des Herzogthum Schleswigs oder Süd-Jütlands. Flensborg 1830 S. 319.

Rescript af 13de Mai 1740 bifaldt Kongen Kirkevisitatorernes Mening, ligesom han ogsaa befalede, at tre af dem udpegede tydskfødte Præster, der ei vare bevandrede i det danske Sprog, skulde forflyttes ved den første forefaldende Leilighed*).

Det kan vist ikke med Sikkerhed paastaaes, at de Undersøgelser, der laae til Grund for Kirkevisitatorernes Meningsyttringer, have været udførte med en saadan Omhyggelighed og med et saa uhildet Overblik, at man ganske kunde stole paa Udfaldets Rigtighed. Men udenfor de Tvivl, som man kan hente fra den Retning, man har Anledning til at tiltroe de vedkommende Embedsmænd, finder jeg dog Intet, som kan begrunde en Formodning om Partiskhed. Navnlig medfører det ingen indvortes Usandsynlighed, at Beboerne, skjøndt Dansk — hvad Visitatorerne ikke fordulgte — var vedblevet at være de Flestes daglige Sprog, dog bedre kunde forstaae Prædiken, Psalmer o. s. v. i det Sprog, der nu i ikke langt fra hundrede Aar udelukkende var brugt i Gudstjenesten, og hvori de havde modtaget deres Skoleunderviisning og vare confirmerede (thi Confirmationen var i Hertugdømmerne indført længe forend 1736 da den indførtes i Danmark), og i hvilket Biblen, Psalmebogen o. s. v. maatte være Menighederne nogenlunde bekjendte, end i det Sprog, som de ikke vare vante til at bruge uden for Hverdagslivets lavere Gjenstande, og det vist i en anden Skikkelse, end den, hvori Guds Ord værdigen og til Opbyggelse kunde forkyndes. Det er endog naturligt, at en stor Deel af Almuen, skjøndt den talte Dansk, aldeles ingen eller kun meget ringe Færdighed havde i at læse dette Sprog**). Ved de Undersøgelser, som bleve an-

*) See Werlaufs Priisskrift om det danske Sprog i Slesvig, S. 119—124.

**) Under den heftige Sprogstrid er det fra den ene Side paastaaet, at det Danske, der tales i det nordlige Slesvig, er et raat og forqvaklet Sprog, der slet ikke ligner det, der tales af dannede Danske, hvorimod man fra den anden Side har benægtet dette som en uforskammet Usandhed. Men Sagen forholder sig vist noget anderledes

stillede i 1811, fandtes det endnu, at Dansk havde vedligeholdt sig som Omgangssprog; men at det Tydske, efter at det i 70 Aar længere havde været det, hvorigjennem Almuen fik sin aandelige Dannelse, ogsaa maatte have fundet temmelig Indgang i Familielivet, kan ikke omtvivles. Om man da ved umiddelbar Tilspørgsel har søgt at udforske Beboernes Ønsker med Hensyn til Kirke- og Undervüsningsvæsenet er mig ubekjendt, men hvis saa har været, maa de upaatvivlelig være afgivne i samme Retning, som den man fik i 1739, vel endog med forøget Styrke. En Afstemning kunde vist intet andet Udfald have faaet, det være sig da, at Regjeringen paa en indgribende Maade havde bearbeidet Menighederne i en hertil svarende Retning. Men selv det vilde maaskee ikke have ført til det nærmeste Maal, og i ethvert Tilfælde vilde saadan Indblanding have været meget mislig.

Efter den oven betegnede Tingenes Tilstand lader det sig aldeles ikke formode at der i selve Menighederne var en nogenlunde almindelig Tilbøielighed til at ombytte det tilvante Kirkesprog. Derimod kan man vel med Vished antage at den, om end i Tal mindre, saa dog ved sin Dannelse og borgerlige Stilling indflydelsesrigeste Deel af Befolkningen, som det laae paa Hjerte at bevare de tydske Elementer i Slesvig, vilde have anvendt alle deres Kræfter for at opvække

i de forskjellige Dele af Slesvig. I den Deel af dette Hertugdømme, der i Kirke- og tildeels i Skolesager stedse har hørt under danske Biskopper og et dansk Regjeringscollegium, og derhos staaet i levende Samqvem med det egentlige Danmark, turde det Danske omtrent tales ligesaa godt som i visse Dele af Jylland. Det samme turde og med nogen Indskrænkning gjelde i de fra Danmark fjernere Menigheder, der have staaet under Hertugdømmernes Kirkebestyrelse, men hvor dog Dansk var Kirke og Skolesproget. Men i dem, hvori Dansk og Tydsk i det daglige Liv tales i Flæng, men kun det sidste er brugt ved Gudstjenesten og ved Ungdommens Underviisning, kunde et taaleligt Dansk neppe have vedligeholdt sig. Om Sproget i Angeln i Særdeleshed kan iøvrigt Werlauf l. c. S. 18 eftersees.

en bitter Stemning mod en saadan af Regjeringen attraaet Forandring. Og for at sikkre sig en afgjort Stemmeflerhed vilde de neppe have behøvet andet end den Forestilling, at Regjeringens Hensigt kun var at forberede Slesvigs Indlemmelse i Danmark, noget hvorfor Slesvigerne, paa Grund af Dettes forstyrrede Pengevæsen, til den Tid maatte have en ganske særdeles Skræk. Naar jeg yttrer, at slige Forestillinger vilde været anvendte af dem, der hørte til den tydske Retning, saa ligger deri ikke nogen Forudsætning om Løgn og Underfundighed, hvilken jeg ikke finder det retfærdigt at tillægge dem som et almindeligt Træk, men jeg antager at de selv stode i den Tro, at Hertugdømmets ja vel begge Hertugdømmers fuldkomne Indlemmelse i Kongeriget laae i Baggrunden for de Bestræbelser, Regjeringen den Tid i nogle Aar havde anvendt paa der at udbrede det danske, Sprog, og at dette vilde være en stor Ulykke. Om nu end Regjeringen havde vidst at sætte andre Kræfter i Bevægelse, hvorved hiin Modstræben kunde have været overvunden, og den ved saadanne Midler have bragt Afstemninger tilveie i den Retning, som den ønskede, noget som dog neppe i det Hele vilde have været opnaaet, saa vilde det dog have været heelt uvist, om den derved havde udrettet noget Godt. Det er ikke usandsynligt, at der snart, og det endnu under Forberedelserne til den tagne Beslutnings Udførelse, ogsaa hos den Deel i Menighederne, hvis Stemmer vare vundne for samme, vilde, i alt Fald ved de Paavirkninger i den Retning, som ei vilde have manglet, været opstaaet Utilfredshed og Mistanke, der blandt andet vilde have udtalt sig i Ansøgninger om at den besluttede Forandring maatte gaae tilbage; noget der vilde have foranlediget de meest fortrædelige Forviklinger og Spændinger. Saavel den Bearbeidelse af Befolkningen, der var anvendt for at forberede Stemmegivningen, som Gjennemførelsen af den vedtagne Forandring, vilde uden Tvivl og have givet Anledning til megen Ufred i og mellem Familierne. Om Forandringen, naar den var blevet sat igjennem, vilde have havt gavnlig Indflydelse paa Befolkningens, saavel den opvoxende Ungdoms som

de Ældres aandelige og religieuse Tarv, hvilket burde være Hovedsagen, turde og være tvivlsomt. Om der end vare Mange i de Menigheder, hvori Dansk hørtes meest i Husene, der, uagtet det tydske Sprog igjennem saa mange Slægtfølger havde været det udelukkende Kirke- og Undervisningssprog, dog som Følge af denne Sprogdobbelthed stode tilbage i Evne til at forstaae det Ord, der lyder i Kirken, saa synes det dog, at dette maatte være dem mere tilgjængeligt end om Gudstjenesten nu skulde været holdt i et Sprog, som de kun vare vante til i en meget ureen Form at bruge om det daglige Livs Forhold, men hvori de ordentligviis neppe havde hørt et religiøst Foredrag, seet en Bibel, en Psalmebog, eller anden til religiøs Underviisning eller Opbyggelse bestemt Bog. Man erindre sig herved hvad der oven S. 322–323 er forklaret om Angeln, af større Distrikter vistnok det, hvori det tydske Sprog paa meest voldsom Maade er blevet indtrængt i en overveiende dansk Befolknings Gudstjeneste.

Det er utvivlsomt, at de Foranstaltninger, der fra Aaret 1806 af fra Regjeringens Side vare blevne trufne til dansk Sprogs og danske Indretningers Udbredelse i Hertugdømmerne — Foranstaltninger der vare mere bebudende end virksomme — havde fremkaldt Bestræbelser fra den anden Side for at trænge det danske Sprog yderligere tilbage, og disse synes at have udrettet mere end hine. Herom have netop flere af Forkjæmperne for den danske Nationalitet i Slesvig aflagt Vidnesbyrd, og det i meget stærke Udtryk. Jeg skal blot nævne Wimpfen*), der med en ganske anden Sagkundskab og med mindre Lidenskabelighed har talt denne Sag end nogen af dem, der under den senere Tids Bevægelser har fægtet for samme. Men dersom Regjeringen havde udfoldet en særdeles Virksomhed for at tilveiebringe den i Reskripterne af 1810 og 1811 bebudede Tingenes Orden, saa maatte det have opvakt en endnu stærkere, almindeligere og varigere Modstræben.

*) l. c. S. 318.

For nogle Aar siden blev der i mange Menigheder med blandet Befolkning men med tydsk Gudstjeneste anstillet Efterforskning, om de heri ønskede Forandring, og de skulle ganske almindelig have erklæret sig derimod. Men dette hele Foretagende blev i flere danske og slesvigske Blade fremstillet som et listigt Paafund, hvorved tydskfindede Embedsmænd havde vidst at give den Tilstand, som de ønskede at vedligeholde, et falskt Skin af Menighedens Samstemming. Man kunde vistnok til hiin Tid endnu mindre end til den, hvori de ældre Undersøgelser have været anstillede, gjøre Regning paa en upartisk Udførelse. Og det var med god Ret at man ei vilde skjænke Udfaldet af dem, der havde fundet Sted, nogen Tillid. Men til enhver Tid er det en meget mislig Sag, ved Afstemning mellem Menighederne i et saadant Anliggende at komme til sikker Kundskab om deres sande Ønsker og deres sande Tarv, og det i Særdeleshed, naar det er Regjering eller Øvrighed, som fremkalder en saadan Afstemning, uden at der i selve Menigheden havde rørt sig noget Ønske i saa Henseende. Saafremt man i sin Tid ikke i Anledning af Rescripterne af 1810 og 1811 har opfordret til en saadan almindelig Afstemning, saa fortjener det vist ingen Dadel. Ja det kunde endog synes, at Cancelliet, ved at lade det gaae til saadan Afstemning, vilde have handlet mod Kongens derved tilkjendegivne Villie; thi, efter hvad der af Reskripterne er meddeelt, lader det ikke til at der skulde tages Hensyn til Menighedernes Ønsker. Hvad der ifølge samme kunde blive at undersøge var blot, om de vare dansktalende eller ikke; og hvorledes dette skulde bedømmes var aldeles ikke antydet. Blandt andet var det meget uvist, hvorhen de Mange skulle tælles, der med større eller mindre Færdighed talte begge Sprog. Cancelliet handlede sikkert rigtigst ved for Øieblikket at blive ved det Foreskrevne.

Som bekjendt har nu den overordentlige Regjeringscommissair i Slesvig, i Henhold til de omspurgte Reskripter, indført dansk Gudstjeneste, deels udelukkende, deels afvexlende, saa og dansk Skoleundervisning, i en stor Deel Menigheder, hvor Kirke- og Skolesproget til den Tid var tydsk. Men den hele

Retstilstand saavelsom Stemningen baade i Slesvig og Danmark havde i Mellemtiden undergaaet saa store Forandringer, at der vel kunde være Anledning til nu at behandle hiint Anliggende anderledes end i de Tider, hvori det forhen var kommet under Spørgsmaal. Jeg maa og forudsætte, at Regjeringscommissairen har været i Besiddelse af en saadan Magtfuldkommenhed, at han var bemyndiget til at gjøre en Anvendelse af bemeldte Rescripter i de enkelte Menigheder, der forhen vilde have behøvet en Kgl. Resolution. Det er og forklarligt, at han under de nuværende Forhold ikke kunde ansee den nøiagtige Undersøgelse fornøden eller passende, som man under den ældre Tingenes Orden vilde have anseet for uomgjængelig, inden man kunde skride til en i det hele Menighedsliv saa indgribende Forandring, men at han derimod antog, at der maatte gribes rask Beslutning, grundet paa den personlige Overbeviisning, han havde erhvervet om Menighedernes virkelige Ønsker og Tarv. Hvorvidt hans Mening om hans Myndigheds Omfang har været aldeles velgrundet, og hvorvidt han i sammes Anvendelse har været mere eller mindre heldig, er noget, hvorom jeg, efter den meget ringe Kundskab man har om alt hvad dermed staaer i Forbindelse, ikke turde tiltage mig nogen sikker Mening, og det vilde i ethvert Tilfælde ligge udenfor mit Øiemed at udtale nogen saadan. Det er mig nok, at der i 1811 vare Grunde, der maatte gjøre forstandige og upartiske Regjeringsmænd betænkelige ved, uden nogen fra Befolkningens Side dertil given Anledning, fra Statens Side at skride ind for at faae de gjennem Aarhundreder tilvante Sprogforhold forandrede, og at disse Grunde ingenlunde tabte deres Vægt i de nærmest paafølgende Tider, men at de da indtraadte Forhold gjøre det meget begribeligt, at Kongen selv kom tilbage fra den Tanke han i 1811 havde næret. Det er mig fuldkommen bekjendt, allerede fra den Tid, da den i de titmeldte Rescripter udtalte Hensigt var under Behandling, at Mænd, der paa ingen Maade kunde henregnes til Slesvigholstenere efter det Begreb, som man nu omstunder dermed forbinder, vel tilfulde erkjendte det Sande og Retfærdige i den Grundtanke, hvorfra den gik

ud, men frygtede for, at der ved Gjennemførelsen vilde opstaae mange forstyrrende og skadelige Virkninger. Saa meget de end beklagede de Overgreb og Forsømmelser, hvormed i en ældre Tid det danske Sprog var trængt tilbage af det tydske, saa maatte de dog finde det høist urigtigt, til Hevn derfor at opoffre den nuværende Befolknings Tarv, for at bringe det danske Sprog ind i sine forrige Besiddelser. At selve Sproget skulde have Rettigheder, for hvilke Befolkningens Tarv og dens Ønsker maatte vige, var en Tanke, som den Tid ikke var født. Baade den Aand, der havde viist sig i flere af de Foranstaltninger, der i den nærmest forudgangne Tid vare tagne til Bedste for det danske Sprog, og selve de Udtryk, hvori den Kongelige Befaling var affattet, frembød ikke liden Anledning til at formode, at der var Tanke om at give dem den meest udvidede Anvendelse, og at den saaledes kunde føre til det tydske Kirkesprogs Afskaffelse i Menigheder, hvis religiøse og aandelige Tarv, saaledes som oven udviklet, derved vilde blive lidende, og som vilde blive høist utilfredse ved en saadan aldeles ikke fra deres Side paakaldt Forandring i denne dog kun dem vedkommende Sag. Regjeringens Stilling under alle de spændte og uhyggelige Forhold, der heraf kunde udvikle sig, vilde være saa meget uheldigere, som det var ganske af egen Tilskyndelse den skulde skride ind. Fra de dansktalende Slesvigeres Side forelaae der ikke Noget, der vidnede om en Attraa efter de Forandringer, hvorom der var Tale — i det mindste er intet saadant blevet mig bekjendt — og ligesaa lidt rørte der sig i Danmark noget Ønske i denne Retning. Selv de af Nordslesvigs Beboere, der, saaledes som de senere udtalte i Stænderne, satte megen Priis paa, at deres Folkesprog ligesaavel skulde blive Rets- og Forretningssprog iblandt dem som det var og stedse havde været deres Kirke- og Skolesprog, vilde maaskee været blevne meget ængstelige ved en Indskriden, som de, i Særdeleshed med Hensyn til hine ældre Foranstaltninger og det Indtryk samme havde gjort, maatte være tilbøielige til at hidlede fra den Hensigt, i det Hele at ombanne deres Retstilstand efter den som fandtes i Danmark. Dette var nu No-

jet, hvorimod de endog i en meget senere Tid med stort Eftertryk erklærede sig,*) og som til hiin Tid maatte endnu mere føde dem tilbage paa Grund af Kongerigets forstyrrede Pengevæsen.

Paa den Tid da Frederik den Sjette udgav de omhandlede Befalinger af 1810 og 1811 maae naturligviis enten de foranførte Betænkeligheder ikke være komne for ham, eller og har han ikke fundet dem af den Betydenhed, at han derfor skulde vige tilbage fra det han havde tænkt sig at ville gjøre. Men, ligesom det, efter hvad der S. 308—310 er udviklet, ikke kan omtvivles, at han dog siden har opgivet sit Forsæt, saaledes er det ikke vanskeligt at forklare, hvorledes han var kommet til anden Erkjendelse. Den Tilbøielighed til at centralisere, som allerede forhen var temmelig fremskreden i Danmark, havde hos Frederik den Sjette faaet en yderligere Udvikling under den personlige Regjering, som han førte i den Tid, vi have henregnet til det andet Afsnit af hans Regjeringstid; og den kastede sig især paa Forholdene i Hertugdømmerne, hvor den forhen ikke nær til havde viist den Virksomhed som i Danmark eller engang som i Norge. Han blev herved vist ikke lidet paavirket ved Napoleons Exempel, men i den nærmest følgende Tid fik han større og større Anledning til Tvivl om, hvorvidt denne store Herskers indvortes og udvortes Politik vilde have den Bestandighed, som Kongen med de fleste Danske havde tiltroet samme, og det varede ikke længe førend Napoleons Herredømme var aldeles omstyrtet. I Løbet af denne Tid blev Statens Tilstand mere og mere betrængt; det Haab, som Kongen vel endnu i Begyndelsen af 1811 synes at have gjort sig om at hans mægtige Allierede kunde og vilde omsider skaffe Danmark Opreisning og dets Regjering ny Styrke, sank mere og mere, og allerede i 1812 besluttede han sig til at fjerne sig fra Napoleon for at erholde en saa taalelig Fred, som Omstændighe-

---

*) See: For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed S. 138—141.

derne tillode. Dette lykkedes dog ikke, og Staten blev, under forøgede Trængsler og Farer, paany kastet ind i Forbindelse med Napoleon. Til hiin Tid maatte der og stedse lægges nye Byrder paa alle Statens Dele, men i Særdeleshed blev der i 1813 gjort et Forsøg paa, ved en Eenhed i hele Monarkiets Pengevæsen, at lette Overgangen fra det forstyrrede Pengevæsen, hvorunder Danmark og Norge sukkede, til et paa Sikkerhed i alle faste Eiendomme bygget Pengerepræsentativ, der skulde afløse Kongerigernes dybt sjunkne Courantsedler, og nu blive det fælleds Betalingsmiddel for Kongerigerne og Hertugdømmerne. Som bekjendt blev dette, hvortil og alle ældre Gjældsforpligtelser skulde gaae over, født med en Cours, der satte samme omtrent 1/3 under det som det skulde forestille, og det vedblev at synke dybere og dybere. Hiin Forholdsregel fremkaldte i Hertugdømmerne, der, saa trykkende Forholdene end ellers havde været, dog havde vedligeholdt et fast Pengevæsen og i Forbindelse dermed en god Credit ogsaa i Udlandet,*) en saadan Forstyrrelse i alle Forhold og en saadan Misstemning, at Regjeringen om et halvt Aar maatte tage den tilbage. Hvad Den endnu af den tilsigtede Eenhed vilde holde vedlige, Rigsbankberegningen istedetfor den gamle Courant, medførte og en betydelig Spænding, som kun noget formildedes derved, at man i Gjerningen ikke brugte den nye Pengesort, men kun ved visse Leiligheder lod Navnet blive. De til den nye Banks Grundfæstelse paabudne Heftelser paa

---

*) Hvor ubegrundet den Mening var, at dette var et Gode, som paa Danmarks og Norges Bekostning var skjænket Hertugdømmerne, findes udførlig beviist saavel oven S. 48—50 som i mit Skrift: For Opretholdelsen af den danske Stat o. s. v. S. 300—304. Dette sidste Sted, saavelsom i samme Skrift S. 100—105, er det og viist, at det ei allene vilde have været uretfærdigt, om Regjeringen, uagtet de høittalende Erfaringer om det Feilgreb der var begaaet ved at ville paatvinge Hertugdømmerne Papirpenge, vilde have holdt fast ved denne Forholdsregel, men at det og vilde have været høist skadeligt for Danmark. See og S. 300—301 Note.

alle de faste Eiendomme gave og Anledning til megen Besværing; thi, skjøndt man ei kunde nægte, at alle Statsdele burde tage Deel i den Gjæld, Staten havde paadraget sig ved den til fælles Udgifters Bestridelse udstedte uhyre Seddelmasse, saa var der dog, baade med Hensyn til Formen og til det paa Hertugdømmerne lagte Beløbs Størrelse, adskilligt Stof til Klage. Ikke at tale om, at Ridderskabet i lang Tid vedblev sine Indsigelser mod Regjeringens Berettigelse til at paalægge deres Eiendomme slig Byrde uden at spørge om deres Indvilligelse. Langt fra at nu det foranførte Skridt bidrog til at bringe Danmark og Hertugdømmerne hinanden nærmere, virkede det tvertimod til at fjerne disse mere fra Danmark og derimod knytte dem nærmere til hinanden. Slesvigerne antoge i Særdeleshed, at ligesom deres nære Forbindelse med Holsteen, der atter staaer i saa umiddelbar og levende Samqvem med Udlandet, fra gammel Tid har gjort, at Regjeringen ei kunde tænke paa hos dem at indføre Papirpenge, saaledes var det denne Forbindelse at tilskrive, at det i 1813 gjorte Forsøg snart maatte tages tilbage, og navnlig troede de i saa Henseende at skylde Ridderskabet meget, i det Sammes kraftige Forestillinger meentes at have gjort Udslag. De nærmest følgende Aars Begivenheder, navnlig den Forfatning, der var tilsagt Holsteen som Medlem af det tydske Forbund, havde en lignende Virkning, idet Slesvig meentes, som Følge af sin gamle Forbindelse med Holsteen, at burde (med de Lempninger som fulgte af at det ei hørte til Forbundet) tage Deel i denne Forfatning og de Velsignelser, man til hiin Tid deraf lovede sig. Saavel dette Forfatningsønske, som Klagerne over de under Krigen meget forhøiede Skattebyrder, fremkaldte i de nærmest paafølgende Aar, som bekjendt, levende Bevægelser. Ved den Kraft, hvormed Regjeringen mødte hvad der var virkelig lovstridig Modstand, forenet med den Omhu, hvormed den, saavidt Forholdene tillode det, lettede hine Byrder, lykkedes det omsider at komme ud af den spændte Tilstand.*) Under denne var

*) See: For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed S. 93—94.

det naturligt, at den tidligere paatænkte Sprogforandring maatte hvile, og det havde vist heller ikke været raadeligt, da Stemningen igjen var blevet noget roligere, paany at opbringe den ved at skride ind i den i de titmeldte Rescripter bebudede Retning. Dette vilde have været saa meget mindre vel betænkt, som det var kjendeligt, at den lykkelige Forandring i Stemningen for en stor Deel skyldtes den Erkjendelse, at Regjeringen ikke siden 1813 var skredet videre frem i de Bestræbelser, som til sin Tid havde opvakt Frygt for en Fordanskning.*) Der var vistnok Ingen, der nu var mindre tilbøielig til at vende tilbage til saadanne Forholdsregler end Frederik den sjette. Og saa Tilstanden i Danmark var lidet gunstig for en saadan Indskriden. Her følte Folket sig ligesaavel som i Hertugdømmerne trykket ved forøgede Skatter og uheldige Afsætningsforhold men end mere ved de fordærvelige Følger af det forstyrrede Pengevæsen, der allerføleligst viste sig paa Overgangen til den bedre Tingenes Orden. Hvad man begjærte af Regjeringen var, at den skulde anvende al Omhu paa at læge disse dybe Saar. Dette gjorde den og, skjøndt det ikke kunde gaae saa hurtig dermed, som den ikke mindre end Folket ønskede, og heller ikke just enhver i den Henseende anvendt Bestræbelse var ganske heldig. Det var kun ganske Enkelte, som kjendte noget til de Slesvigske Sprogforhold eller tænkte paa at der i samme kunde være nogen Forandring at gjøre. Og de, der havde sat sig bedst ind i disse Forhold, følte vel en patriotisk Sorg over den Vanskjæbne, som det danske Sprog havde været underkastet i en Række af svundne Aarhundreder; men de indsaae, at det hverken var gjørligt eller paa nogen Maade tilraadeligt ved Regjeringens Befalinger at forandre den igjennem

*) At der efterhaanden var vundet en roligere Stemning i Hertugdømmerne, erkjendes og af Wegener l. c. S. 234. Men i dennes Fremstilling af hiin Tids Bevægelser er der dog meget, som jeg ingenlunde kan erkjende for aldeles rigtigt, ligesom og flere vigtige Leed ere forbigaaede, medens der paa adskilligt er lagt meget for stor Vægt.

saa mange Slægtfølger hævdede Tilstand. I Særdeleshed var det en almindelig Erkjendelse, at hvad der muligviis endnu lod sig udrette for det danske Sprogs fornyede Brug i de Menigheder, hvori det, skjøndt udelukket fra det offentlige Liv og navnlig fra Kirkerne, dog i større eller mindre Omfang havde vedligeholdt sig i det daglige Liv, maatte være betinget af Befolkningens eget Tarv og de Ønsker, der rørte sig i Samme. Det danske Folk var vel den Tid uden politisk Frihed, men der turde dog i den oplyste Deel af samme have herskket ganske anderledes sunde og skarpe Begreber om den borgerlige og personlige Frihed end nu omstunder*); og efter disse Begreber kunde den ikke ansee den høieste Magt for berettiget til at paanøde nogen Deel af Befolkningen en Sprogforandring; i Særdeleshed kunde man ikke finde nogen retfærdiggjørende Grund deri, at det kun skete for at bringe den Tilstand tilbage, der i ældre Tider paa lige Maade var blevet forstyrret.

I mit Skrift: For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed o. s. v. S. 96, har jeg nævnt Hr. Conferentsraad Werlauf's ved en af en fædrenelandsksindet Privatmand i 1815 opkastet Priisopgave foranledigede Skrift, angaaende det danske Sprog i Slesvig. Dette Skrift er vel skikket til at afgive en Maalestok for den Aand, hvori oplyste Fædrelandsvenner, inden Lidenskaberne havde bemægtiget sig dette Æmne, betragtede de Slesvigske Sprogforhold. Naturligviis er det ingenlunde min Mening, at den nøiagtige historiske Kundskab til disse Forhold, som denne Forfatter ved sin omfattende grundige Granskning havde erhvervet, var almindelig blandt hine Mænd; derimod troer jeg, at den Forstandighed og Billighed, der gaaer igjennem hele hans Skrift, fandt Samklang hos dem, forsaavidt de henvendte deres Tanker paa denne Sag. Hvad der giver dette Værk sin Betydning er iøvrigt den historiske Deel af samme, men netop i Fremstillingen af de Begivenheder, hvoraf de tvende Sprogs indbyrdes Forhold

*) Jævnfør oven S. 386.

efterhaanden havde udviklet sig, seer man Forfatterens uhildede Sandhedskjærlighed, saavelsom hans omhyggelige skarpsindige Granskning, hvorved han er kommet til at vise os Tingenes Gang saaledes som den virkelig har været, ikke saaledes som en eller anden Følelse kunde ønske den seet. De mange udsvævende Domme, der i de senere Aar have ladet sig høre over hine Sprogforhold, have for en meget stor Deel deres Rod i ufuldstændig Kundskab og falske Forestillinger om Maaden, hvorpaa de ere opstaaede. For dem, der kunne overtale sig til at sætte de Meninger, hvortil de engang have hengivet sig, paa Prøve, vilde der næppe være noget mere at anbefale end Læsningen af hiin lærde Historieforskers Skrift. Da Forfatteren, som han selv erkjender*), var blottet for local Kundskab, og der heller ikke den Tid havdes de statistiske Oplysninger om Forholdene mellem den tydsk- og dansktalende Befolkning, der i de senere Aar ere komne for Lyset, saa finder man intet saadant hos ham. Vist nok fortjene de Opgivelser af disse Forhold, som Paulsen har leveret, Opmærksomhed, men, ligesom jeg i mit titnævnte Skrift: For Opretholdelsen o. s. v. S. 274—275 har viist hvorledes man ved aabenbar Misforstaaelse har af disse Opgivelser udledt urigtige Resultatet angaaende Forholdet mellem den danske og tydske Befolkning, saaledes er det i de Stæder og Sogne, hvori begge Nationaliteter i et ikke ganske ringe Tal leve ved Siden af hinanden, og Mange forstaae og tale begge Sprog omtrent lige godt eller lige slet, ikke muligt at finde det rette Tal paa hver især. Men derhos kunde det, efter hvad jeg saavel her som andetsteds har udviklet, ikke ligefrem gjøre Udslag for en Ombytning af det længe tilvante Kirkesprog, at der var et større Antal af Beboere som i det daglige Liv fornemmelig brugte det andet Sprog. Hvad der derimod vilde have afgjørende Vigtighed var, hvorvidt Forskjellen mellem det Sprog, hvorigjennem den religiøse Underviisning og Opbyggelse maa søges, og det gjængse dagligdags Sprog lægger saadanne Hindringer

*) Fortale S. VI.

i Veien for den aandelige Udvikling og navnlig for den religiøse Oplysning og det religiøse Sind, at Befolkningen under ellers lige Betingelser maa staae tilbage for de, hvori slig Forskjel ikke finder Sted. Men det er mig ikke bekjendt, at der i alt det Meget der er skrevet om denne Sag er fremkommet Noget, som vidner om at Nogen har indladt sig paa en saadan Undersøgelse. Der vilde og udfordres ei allene et udstrakt og nøiagtigt Bekjendtskab til de Egne, hvorom der i saa Henseende blev Spørgsmaal, men endog en saa indtrængende og upartisk Opfatning, at man vanskelig turde haabe at tilveiebringe saa paalidelige Jagttagelser, at en Regjering kunde lægge dem til Grund for almindelige i Folkets Tilstand dybt indgribende Foranstaltninger. Det vilde saaledes uden Tvivl have været en mislig Vei, om Regjeringen, for at opnaae Formaalet med Reskripterne af 1810 og 1811, enten havde gjort en saadan Undersøgelse til en Opgave for de forskjellige lokale Øvrigheder, eller havde betroet en saadan til enkelte Mænd, til hvis Evne til rettelig at bedømme hine Forhold den havde særdeles Tillid. — Hvad selve Spørgsmaalet angaaer om de Forholdsregler, der kunde tjene til det danske Sprogs Opreisning i Slesvig, da er heller intet af Betydenhed herom at finde hos Werlauf. Men hans Hovedsætning, at der ei kunde tænkes paa dets officielle Indførelse, førend et bedre Bekjendtskab med Samme var blevet almindeligt (S. 133), er det, hvori jeg antager at han var i Overeensstemmelse med andre oplyste Fædrenelands-Venner i hiin Tid, ligesom og hans rigtige Indsigt i Opgavens indre Væsen fremgaaer af hvad han yttrede om den tvivlsomme og i al Fald langsomme Opnaaelse af Maalet, hvorpaa man maatte være belavet (S. 130, 136). Hermed har han iøvrigt ikke taget Hensyn til de betydelige Dele af Slesvig, hvori det danske Sprog altid er vedblevet at være fremherskende ei blot i det daglige Liv men og i Kirken og Skolen, men dog Rets- og Forretningssproget var tydsk. Dette sidste blev, som bekjendt, forandret i 1840, og det havde, skjøndt vist nok nogle, dog langt fra ikke de Vanskeligheder som den Forandring, der endnu var under Spørgs-

22

maal. Naar Forfatteren ubetinget anpriste de den Tid gjorte forberedende Skridt (S. 132 ff.), saa er det fordi han hidleder dem af hiin Grundtanke. Han har derved aldeles forbigaaet den oven S. 319 ommeldte Bestemmelse om alle Bestallingers Udfærdigelse i det danske Sprog, ligesom han heller ikke har udhævet hvad der ellers kunde give Hertugdømmernes Indvaanere Anledning til, i Baggrunden af den hele Række herhen hørende Foranstaltninger, der, hvilket han dog ikke lader ubemærket (S. 132), begyndte strax efter det tydske Riges Opløsning, at see en Hensigt til at fordanske begge Hertugdømmerne. Han har vel intet Kald fundet til at indlade sig paa denne Side af Sagen. — Jeg har forhen havt Leilighed til at oplyse, hvorledes en anden indsigtsfuld Historiegransker til en Tid, da Sprogbevægelsen var nær ved at have naaet sit Høidepunkt, har, uagtet sin Harme over et Partie, der søgte at undertrykke det danske Sprog i Slesvig og løsne dette Hertugdømmes Forbindelse med Danmark, udtalt sig i en Retning, der stemmer aldeles overeens med den hvori Werlauf havde behandlet sit Æmne (S. 286—287). Saavel heri som i adskilligt af hvad jeg ofte har havt Leilighed til at bemærke om den Aand, der viste sig i de tidligere Stænderforsamlinger, hvoraf jeg blot skal bringe de Yttringer i Erindring, som læses i Roeskilde Stændertidende for 1840, S. 2359 og Betænkningerne S. 113, findes yderligere Beviis for hvor langt danske Fædrenelandsvenner til den Tid, hvorom her har været Tale, vare fra de Forestillinger om det danske Sprogs Berettigelse i Slesvig, der senere synes at være blevne herskende. Saafremt Regjeringen altsaa til hiin Tid ved at skride ind for at omændre de Slesvigske Sprogforhold havde forøget Gjæringsstoffet i Hertugdømmerne, vilde den derved ingen Tak have erhvervet sig i Danmark.

Det Foranførte viser, at der i Tidsrummet fra 1811 til 1834 vare indtraadte saadanne nye og forandrede Forhold, at Frederik den Sjette, om end hans Regjeringsmaade og Regjeringsgrundsætninger vare blevne aldeles de samme, dog

vilde have havt god Anledning til at udsætte Fuldbyrdelsen af den i 1810 og 1811 tagne Beslutning om de slesvigske Sprogforhold, saalænge intet Ønske desangaaende kom frem fra den vedkommende Befolkning. Men det er aldeles naturligt, at de allerede kort efter hiint Tidsrums Begyndelse forefaldne Begivenheder havde gjort en Forandring i visse af Kongens Anskuelser, og ligesom dette endog viste sig i, at han i 1814 forandrede Cabinetsregjeringen til en Regjering ved Hjælp af et Statsraad, maatte ogsaa dettes Deeltagelse i Statens Styrelse medføre, at de Betænkeligheder, der frembøde sig mod en saavidt gaaende Foranstaltning, ikke kunde blive upaaagtede*). Saafremt Kongen saaledes nu havde sat foranførte Anliggende under sit Statsraads Overveielse, vilde det, navnlig under de da indtraadte Forhold, sikkert have raadet til i det mindste at stille det i Bero. Men jeg er overbeviist om, at dette under foranførte Tingenes Gang er umiddelbar blevet Kongen klart, saa det ei engang er kommet under Forhandling i Statsraadet. Det er ikke usandsynligt, at der allerede i det der foregik i Anledning af det oven S. 305 nævnte Patent af 23de

*) Her er ikke Stedet til almindelige Betragtninger over den Regjering med Statsraad, som paany blev indført i 1814 og siden vedblev saavel i Frederik den Sjettes som i hans nærmeste Eftermands Levetid. Allerede hvad jeg i min Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast o. s. v., S. 147—148 Note, i Korthed har anført, viser, at Statsraadet ikke da kunde have den Betydning, som det, der i det første Afsnit af Frederik den Sjettes Regjering med saa megen Kraft og Viisdom havde understøttet denne ædle Fyrste i de store og velgjørende Reformer, der begrundede den danske Stats Hæder og Lykke. Men med alle de Brøstfældigheder, som laae deels i den nye Statsraads Indretning, deels og i Personlighederne, der i det Hele ikke kunde udholde Sammenligning med dem, der i hiin herlige Tid udgjorde Statsraadet, saa havde der dog vist været baade Indsigt og Kraft nok i Samme til ved den omhandlede Leilighed at holde igjen, hvis ikke alt Spørgsmaal derom var bortfaldet ved den Forandring, som under Forholdenes Udvikling var foregaaet i Kongens tidligere Anskuelse.

October 1811, indeholdes et Beviis for, at Kongen ikke vilde have den ved Rescr. af 23de Januar næstforhen tilsigtede Tingenes Orden for Øieblikket paadrevet. Dette Patent synes nemlig at skulle være en fjern Forberedelse for denne Tingenes Orden, der blandt andet udfordrede, at de vedkommende Embedsmænd vare det danske Sprog mægtige. Den Forestilling, der gik forud for Patentet og den derpaa givne Resolution vilde maaskee kunne oplyse, om og i hvilket Omfang det blev antaget, at man indtil videre skulde blive staaende ved hiint forberedende Skridt og hvad der paa anden Maade kunde virkes til at gjøre Bekjendtskabet med det danske Sprog mere almindeligt i Hertugdømmerne. I og for sig indeholder Patentet dog intet aldeles afgjørende Beviis derfor. Om der imidlertid end hverken her eller andetsteds i vedkommende Arkiv findes nogen udtrykkelig Hjemmel derfor, saa er det dog aldeles vist, at det maa have været med Kongens eget Samtykke, at Sagen ei blev fremmet, ligesom det og er oplyst, at der herfor vare gode Grunde, hvad enten de nu ere traadte frem i Forestillinger fra vedkommende Collegium eller under Forhandlinger i Statsraadet, eller Kongen uden slig Raadgivning er kommet til hiin Erkjendelse. Efter Maaden, hvorpaa Sagerne bleve behandlede, finder jeg det ret sandsynligt, at ingen skriftlig Forestilling eller Resolution har fundet Sted, men at Kongen blot mundtlig har tilkjendegivet sin Villie til vedkommende Collegiechef.

Et særligt Beviis paa, at Kongen alt efter faa Aars Forløb havde opgivet Fuldbyrdelsen af den i 1810 og 1811 tagne Beslutning, turde der og indeholdes i den fornævnte for Hertugdømmerne udgivne Skoleforordning af 24de August 1814, der, medens den iøvrigt, som ovenanført, giver Forskrifter om Dansk Underviisning i samtlige Hertugdømmernes lærde Skoler, saavelsom i deres Borgerskoler, hvad Landsbyskoler angaaer blot indeholder, at Lærernes Foredrag i de tydske Skoler skal gives i den høitydske Mundart, men at der i Hertugdømmet Slesvigs danske Skoler ei maa tales andet end Dansk, uden at der foreskrives eller bebudes nogen Udvidelse af

de Skoler, der som saadanne bleve at ansee*). Og- saa sees det af alle Forhandlinger, der i 1836, 1838 og 1840 fandt Sted i de slesvigske Stænder angaaende det danske Sprogs Berettigelse som Rets- og Forretningssprog, at der den Tid ikke heller fra Stændernes og navnlig Nordslesvigernes Side var Tanke om nogen saadan Udvidelse af det danske Sprogs Brug, som Rescripterne af 1810 og 1811 tilsigtede, men at de indskrænkede sig til med Varme at forlange det danske Sprogs Benyttelse i Retterne og i Administrationen, der hvor det var Underviisningssprog. Heller ikke i de senere Aar, da Sprogspændingen havde naaet en saa stor Høide, kom der Petitioner frem i hiin Retning. Vel vilde der til den Tid ingen Udsigt have været til at sætte dem igjennem i Stænderne, men dette var dog ingen tilstrækkelig Grund til at tilbageholde Andragender, der i Tiden kunde tjene til Vidnesbyrd om, at der i de vedkommende Egne var Ønske for den omhandlede Forandring. Iøvrigt skal jeg ikke nægte, at en Deel af Beboerne kunde have næret et saadant Ønske, skjøndt det ikke traadte offentlig frem. Men havde det havt nogen mærkelig Styrke og Almindelighed, vilde det ikke let have holdt sig tilbage, navnlig i en Tid, hvor man visstnok fra flere Sider, har pirret Beboerne i denne Retning.

*) Det burde ikke behøve nogen Bemærkning, at jeg ved saaledes at beraabe mig paa hiin Anordning ingenlunde vil have erkjendt, at der ved den blev gjort Alt hvad der netop gjennem Folkeskolevæsenet i Slesvig kunde have været gjort for det danske Sprog; i mit Skrift: For Opretholdelsen o. s. v. S. 271 har jeg yttret, at der i de blandede Sprogdistricter, uden Hensyn til Kirkesproget, burde have været sørget ligesaa godt for dansk som for tydsk Underviisning, og skjøndt der herved vist vilde være mødt en Deel Vanskeligheder, saa vilde de dog vel have labet sig overvinde. Men jo mindre Anordningen af 24de August 1814 indeholder alt hvad der uden de Betænkeligheder, som Gjennemførelsen af Reskripterne af 1810 og 1811 frembøde, ved Samme kunde have været bestemt til Bedste for det danske Sprog, jo stærkere bliver det Beviis, som deri indeholdes, for at Kongen ikke vilde have den ved bemeldte Rescripter indslaaede Vei fortsat.

Endnu skal jeg ved denne Leilighed omhandle en i det andet Afsnit af Frederik den Sjettes Regjeringstid given Befaling, der deels med Hensyn til dens nærmeste Følger, deels betragtet som et Tegn paa det Forsæt, at paanøde Hertugdømmerne danske Indretninger, opvakte en ikke ringe Spænding. Ved en kongelig Resolution af 9de October 1808 *) blev det nemlig bestemt, at Stæderne, med nogle enkelte Undtagelser, efterhaanden skulde henlægges under Overdirectorat af Amtmænd eller andre Overembedsmænd**), i hvis Districter de ere beliggende. Dette blev dog kun tildeels udført, og Sagen blev i det tredie Afsnit af Frederik den Sjettes Regjering aldeles opgivet. Den overordentlige Regjerings-Commissair i Slesvig har imidlertid paa ny optaget den og ved en Beslutning af 16de September 1850, der ved Circulaire af 17de næstefter blev kundgjort, i Henhold til Resolutionen af 1808, sat dette Hertugdømmes Kjøbstæder under Amtmændenes Overbestyrelse. Det ligger ganske udenfor min Hensigt at bedømme dette Skridt; jeg vil gjerne troe, at der under de nærværende Tilstande have været særegne Grunde, som talte for hiin Indretnings Fornyelse; hvorfra dog vel Flensborg i al Fald synes at være udgaaet i Følge den kongelige Resolution af 30te September f. A., dersom det ellers kan antages, at denne Stad, skjøndt undtagen ved den kongelige Resolution af 1808, har været indbefattet under Regjerings-Commissairens Beslutning af 16de September. Bladskriverne, som den hele Sag forhen vistnok var aldeles fremmed, have af dens Fornyelse taget Anled-

---

*) I den chronologiske Samling findes denne Resolution i en Skrivelse fra det slesvigholsteenske Cancellie til Rentekammeret af 11te næstefter.

**) I Hertugdømmerne, især i Holsteen, bære i nogle Districter de Embedsmænd, som have Amtmænds Myndighed, andre Navne. Da dette imidlertid er noget uvæsentligt, har jeg i det Følgende udtrykt mig som om alle til Overdirecteurer for Kjøbstæderne udnævnte Embedsmænd vare Amtmænd, hvilket de, saavidt erindres, og paa een Undtagelse nær vare.

ning til at udhæve denne i Frederik den Sjettes Tid tagne men igjen opgivne Beslutning som en af de hensigtsmæssige Foranstaltninger, hvorved denne velvillende Konge havde søgt at skaffe Hertugdømmerne en, den danske lig, forbedret Administration, noget, som den gjenstridige Embedsstand med saa megen Kraft og Kløgt havde modarbeidet, at Kongen omsider, tilskyndet af sine nærmeste Raadgivere, havde havt den Svaghed at give efter. Dette er dog ikke andet end en af de blinde, lidenskabelige Domme, der daglig lade sig høre angaaende Sager af dette Slags. Enhver, som har en endog kun ganske almindelig Kundskab til Forholdene, vil dømme ganske anderledes.

Om det end var hævet over al Tvivl, at den Myndighed, som var tillagt Amtmændene i de danske Kjøbstæder, var vel afpasset efter vore Forhold, saa vare der dog saa mange og betydelige Forskjeller mellem disse og dem, som fandt Sted i Hertugdømmerne, at det vilde være en mærkelig Overilelse at slutte fra hine til disse. Allerede det var en Forskjel af Betydenhed, at foranførte Tingenes Orden var gammel i Danmark, i det Væsentlige omtrent saa gammel som Enevoldsmagten*), medens den i Hertugdømmerne var noget aldeles Nyt**). Men der var og i selve de slesvigske og holsteenske Kjøbstæders Beskaffenhed og i Forholdet til hele den øvrige Administration Meget, som gjorde den mindre anvendelig sammesteds. I Kongeriget var der et forholdsmæssigt større Antal Kjøbstæder, men disse for det meste ubetydelige. De fleste havde kun een Øvrighedsperson, og selv i

*) At Kjøbstæderne, indtil den ved Placat af 21de Juni 1794 anordnede forandrede Amtsinddeling blev indført, stode under Stiftsamtmændene istedetfor at de siden bleve lagte under Amterne, kan ei betragtes som noget Væsentligt, saameget mindre som Stiftamtmændene dog saa godt som altid vare Amtmænd i en Deel af Stiftet, for ikke at tale om at Stiftet og Amtet stundom faldt sammen.

**) For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 214.

de saa, der havde en af flere Personer bestaaende Magistrat, bleve de alle umiddelbar udnævnte af Kongen, medens Stæderne i Hertugdømmerne i Almindelighed havde en af flere Mænd sammensat Magistrat, der idetmindste for en Deel blev besat ved communale Valg. Men det indsees let, at jo mere betydende en Kjøbstad er, desto flere Eiendommeligheder maa den have baade i Næringsvæsenet og i Indretningen af dens Huusholdning, og det er vanskeligt for den Embedsmand, hvis egentlige Virkekreds Landdistricterne er, at sætte sig saaledes ind i alt dette, at han kan have en velbegrundet Dom, og det en saadan, der skal have mere Vægt end den hele umiddelbare Kjøbstadsbestyrelses. Ogsaa er der noget mindre naturligt i det vidtgaaende Underordningsforhold, hvori Kjøbstadøvrigheden sattes til en enkelt local Embedsmand, hvor denne Øvrighed bestaaer af flere Personer, end hvor Kjøbstaden kun har en enkelt Øvrighedsperson. Ved dette Underordningsforhold maatte Magistraterne i Hertugdømmernes Stæder saa meget mere finde sig krænkede, som Amtmændene sammesteds i deres nærmeste Virkekreds, Landdistricterne, ikke vare stillede saa høit som de danske, men for en stor Deel saavel i den dømmende som administrative Justits havde de Forretninger, som Herredsfogderne i Danmark, og saaledes vare Overretterne underordnede, af hvilke de stundom maatte døie alvorlige Tilretteviisninger og Mulcter. For ikke at tale om, at den første Magistratsperson baade i Retsindsigt og Forretningsdygtighed vel ordentligviis kunde maale sig med Amtmanden*). Saavel Maaden, hvorpaa Magistratsposterne i de

*) Der vare da, og har siden været, flere Amtmænd i Hertugdømmerne, som enten aldeles ikke havde nogen juridisk Dannelse eller dog ikke havde aflagt nogen Prøve paa Indsigt i Hertugdømmernes, fra den i Danmark gjældende høist forskjellige Ret. I det første Tilfælde var een af de Amtmænd, der tidligst og i længst Tid kom til at beklæde Overdirectoratet, og det over Staden Slesvig, Kammerherre Schack-Staffeldt. At der ogsaa i dennes Personlighed var noget, som maatte give Anledning til de Rivninger, hvorpaa

slesvigske og holsteenske Kjøbstæder besattes, som Beskaffenheden af disses Borgerrepræsentation, der iøvrigt just ikke var meget fuldkommen, indeholdt og Anerkjendelsen af en communal Selvstændighed, hvoraf de danske Kjøbstæder den Tid kun havde meget lidet. Denne Selvstændighed gik nu næsten ganske til Grunde, naar Magistraten og Borgerrepræsentationen saa godt som i alle Dele bleve bundne ved Amtmandens Bestemmelser og han beføiet til at kuldkaste deres fælles Beslutning. Men de Amtmænd i Hertugdømmerne, der bleve udnævnte til Overdirecteurer for Kjøbstæder, fik i denne Egenskab endog en langt mere indgribende Myndighed end den de danske Amtmænd havde. Den meget i det Enkelte gaaende Instruction for Overdirecteuren for Staden Slesvig af 13de October 1808, der findes i den chronologiske Samling, og som vistnok er aldeles eller dog væsentlig eenslydende med den, der blev givet med Hensyn til de øvrige Stæder, der kom under en saadan Overbestyrelse, indeholder fra først til sidst Bestemmelser, i Følge hvilke hans Myndighed blev meget større, end den de danske Amtmænd havde i de dem underlagte Kjøbstæder. For kun at nævne nogle faa Exempler, saa sees det af § 1 og § 6, at Overdirecteuren ikke blot havde Overopsigt over den hele Bestyrelse, men at han endog umiddelbar deeltog saavel i Justitsvæsenets Administration, og det baade i civile og criminelle Sager, som i Politiet og det Oeconomiske, og at derfor alle Mandater, Decreter, Stævninger og Domme skulde udfærdiges i Overdirecteurs, Borgemesters og Raads Navn, hvorhos der ugentlig skulde forelægges ham Fortegnelse over Retssagerne med Bemærkning om de givne Anstande. Imidlertid viser § 5, at han ikke tog Deel i Dommes og Kjendelsers Afsigelse, men dog stedse havde Adgang til at indfinde sig ved Retsmøder og tage Forsæde. Endnu mærkeligere er det, at de i Politisager af Magistraten afsagte Domme kunde indankes til Overdirecteuren, hvis Dom der-

---

hans Overdirectorat var rigere end nogen Andens, vil og fremgaae af den nylig over denne Digter udkomne Biographie.

imod alene kunde forandres ad den umiddelbare Supplicationsvei til Kongen (§ 9)*). I 1812 blev der gjort yderligere Indskrænkning i det Lidet, der endnu kunde være tilbage af Selvstændighed i Stædernes communale Bestyrelse idet Valget af deres deputerede Borgere blev undergivet Overdirecteurens Stadfæstelse, ligesom og deres Tal i samtlige Stæder blev nedsat**).

Hvad der endnu nok saameget som alt det Foranførte viser, at Exemplet af hvad der var anordnet for Kongeriget aldeles ikke talte for de slesvigske og de holsteenske Kjøbstæders Henlæggelse under Amtmændene, var, at man der allerede havde det fornødne nærmere Tilsyn med Kjøbstæderne, deels i Statholderskabet, navnlig hvad Oeconomi- og Næringsvæsnet og den dertil hørende Green af Politiet, deels i Overretten, navnlig hvad den administrative Justits saavel i criminelle som civile Sager angaaer, herunder og Tilsynet med Stifts- og Overformynderivæsenet, Pantebøgerne m. v., saa og den Deel af Politiet, der var nærmest beslægtet med Justitien. Heri var Stillingen en ganske anden i Danmark, hvor der ikke uden at skabe nye Embedsmænd kunde findes nogen anden end Amtmanden, der paa den ene Side stod Kjøbstadforholdene saa nær, at han kunde skaffe sig den fornødne personlige Kundskab dertil, og paa den anden selv var saa meget udenfor samme, at de høiere Regjeringsmyndigheder maatte kunne gjøre Regning paa fra ham at erholde en uhildet og upartisk Fremstilling og Bedømmelse.

---

*) Den Overdommer-Myndighed i Politisager, som Forordningen af 25de Marts 1791 havde tillagt de danske Amtmænd, strakte sig som bekjendt ikke til Kjøbstæder, og var derhos Appel undergivet. Den gav imidlertid Stof til mange Besværinger, (hvilke dog mere hidrørte fra Embedsmændene end fra Publikum) og blev omsider ophævet ved Lov af 14de Juni 1850; en betydelig Indskrænkning var allerede bragt i Forslag ved et Stænderne i 1846 forelagt Lovudkast.

**) Chronologisk Samling S. 222.

Maaskee Nogen maatte mene, at der dog var lidet tabt for Kjøbstædernes Selvstændighed ved at den Myndighed over samme, som forhen fandtes andetsteds, blev overgiven til Amtmændene. Men det ligger allerede i Sagens Natur, at disse i Udøvelsen af den dem nu betroede Myndighed vilde blive langt mere indgribende end enten Statholderskabet eller Overretterne. De særlige Bestemmelser i deres Instruxioner, som vi her tildeels have anført, vidne endog om, at dette var Hensigten. Det maa endnu her bemærkes, at det i Danmark ingenlunde har været en almindelig Erkjendelse, at det Forhold, hvori Kjøbstæderne vare satte til Amtmændene, var heldigt. Der blev tvertimod i de første Aar af den politiske Udvikling, som Provindsialstænderne deels forefandt, deels fremkaldte, ført idelige, tildeels stærke Klager over den communale Selvstændigheds Tilintetgjørelse ved den Amtmændene tillagte Myndighed. I Særdeleshed vare nogle Øvrighedsmænd i de større Kjøbstæder meget varme i at arbeide paa en Forandring deri, hvorom ogsaa Forhandlingerne i den første Stænderforsamling saavel i Roeskilde som i Viborg bære Vidnesbyrd. Det blev navnlig og udtalt, at om end en saadan Mellemmand mellem den umiddelbare Bestyrelse og Regjeringscollegierne kunde være nødvendig med Hensyn til de smaae Kjøbstæder, saa burde dog de større fritages for Amtmandens Tilsyn og umiddelbar henlægges under Cancelliet og de øvrige Regjeringscollegier. Ogsaa blev de danske Kjøbstæders Afhængighed af Amtmændene i flere Maader formindsket ved Anordningen af 24de October 1837; i Særdeleshed var det en vigtig Forandring i den forrige Tingenes Orden, at Amtmanden ikke længere kunde, af egen Myndighed, omstøde en fælles Beslutning af Magistraten og Borgerrepræsentanterne, men kun derom gjøre Andragende til Cancelliet, ligesom og Borgerrepræsentanternes Valg nu blev aldeles unddraget hans Indflydelse. Ved disse Lempninger og da dog, som under Stænderforhandlingerne angaaende bemeldte Anordning af den kongelige Commissarius blev udviklet, Amtmandens Medvirkning ved Kjøbstædernes Anliggender ei uden Skade for disse kunde

undværes, tabte hiin Klage sig efterhaanden. Men, som vist, skulde den Myndighed, som i de slesvigske og holsteenske Stæder tillagdes Amtmændene i Egenskab af Overdirecteurer, ikke blot have havt samme Udstrækning, som den til den Tid havde i de danske Kjøbstæder, men endog være gaaet betydelig videre. Der er saaledes Intet naturligere, end at den nye Indretning maatte føre til fortrædelige Rivninger i de Stæder, hvori den blev indført, og gjøre et uheldigt Indtryk overalt i Hertugdømmerne. Hverken Kongen eller hans Raadgivere fortjene saaledes nogen Dadbel forbi de ikke holdt fast ved en Beslutning, der viste sig at have været uhensigtsmæssig. Kun maa det beklages, at Sagen ikke var bleven bedre overveiet, inden Beslutningen blev tagen. Det er imidlertid, skjøndt dette foregik under Cabinetsregjeringen, ikke vist, hvorvidt det mere eller mindre hidrørte fra Kongens personlige Anskuelser; thi, som det sees af den ovennævnte Resolution af 9de October 1808 og den Skrivelse fra det slesvig-holsteenske Cancellie af 11te s. M., hvorved den blev Rentekammeret meddeelt, var den overeensstemmende med et af det førstnævnte Collegium fremsat og af det sidstnævnte tiltraadt Forslag. Men, hvor endog Sagens første Udgangspunkt har været, det var i al Fald den da herskende Luft, der bortveirede de Betænkeligheder, der fra saa mange Sider frembøde sig mod dette Centralisationsforsøg. At det bortfaldt under den Regjeringsmaade, der oven er betegnet som det tredie Afsnit i Frederik den Sjettes Regjering, har dog maaskee ikke havt sin Grund i nogen umiddelbar Indvirkning fra Statsraadet. Efter hvad der oven er udviklet, var Kongen uden Tvivl allerede, inden han igjen indførte denne Regjeringsmaade, for en stor Deel kommet tilbage fra de Centralisationstanker, der laae til Grund for Resolutionen af 1808, samt flere dermed samtidige Forholdsregler. Der er iøvrigt saare lidet bragt til offentlig Kundskab om Bevæggrunden til hiin Resolution, eller om det Omfang, hvori den blev sat i Værk, og ligesaa lidet om dens Ophævelse. Man kan dog, ved at gjennemgaae vore Statskalendere, erfare, at Overdirectoratet langt fra ikke blev indført i

alle de Kjøbstæder, der ikke ved selve Resolutionen vare undtagne, og at det efterhaanden ved Overdirecteurernes Afgang bortfaldt*). Saavidt mig er bekjendt er der heller ikke nogensinde gjennem Pressen givet en egentlig Fremstilling af de med Indretningen forbundne Ulemper, skjøndt Utilfredsheden med samme af og til findes antydet*). Den Udvikling, jeg i det Foregaaende har givet, hidrører fra min egen Overveielse af Forholdene, hvilken dog for en Deel er blevet ledet ved de trykte eller mundtlige Domme over denne Indretning, som jeg har fornummet.

Maaskee Nogen vil finde en Feiltagelse i hvad jeg oven har yttret om det forholdsmæssig ringere Antal Kjøbstæder, der vare i Hertugdømmerne end i Danmark. Men da maa

---

*) Den næstsidste Stad, for hvilken det blev ophævet, var Slesvig, hvor det vedblev indtil Kammerherre Schack Staffeldt, ved Rescript af 21de April 1824, paa Ansøgning blev entlediget (cfr. oven S. 344—345 Note). Et Par Aar længere vedblev den lille Kjøbstad Garding at staae under Overdirectorat.

*) Der findes til Exempel i Falks Haandbog kun liden Oplysning om hiin Indretning, der, skjøndt igjen gaaet tilbage, dog syntes, som et mærkværdigt Led i Stadsbestyrelsernes Historie, at kunne have været egnet til en nogenlunde nøiagtig Behandling i et Værk, der befatter sig saameget med den historiske Udvikling af Rets- og Administrations-Forholdene. Endmindre har denne Forfatter meddeelt nogen Bedømmelse af Indretningen, skjøndt det dog fremskinner, at han ei ansaae den for heldig, men det er kun sjeldent at han indlod sig paa saadan Bedømmelse. I Wimpfens Geschichte der Zustände des Herzogthum Schleswigs findes den heromhandlede Bestræbelse for at bringe Administrationen i Hertugdømmerne i større Overeensstemmelse med den danske aldeles ikke berørt, uagtet Forfatteren ellers med stor Iver udhæver de fra 1806 af Regjeringen tagne Forholdsregler og ved Siden deraf den Modstand, der mødte disse, saavelsom Regjeringens Mangel paa den Kraft og Udholdenhed, som den vilde have behøvet for at sætte dens Hensigter igjennem. Det kunde synes, at han ei har regnet Resolutionen af 9de October 1808 til de i hiin Retning trufne Bestemmelser, der kunde anprises, og hvis Tilbagekaldelse altsaa maatte beklages.

man regne de Stæder med, som under Navn af Flækker have de væsentligste af Kjøbstædernes Næringsrettigheder. Skjøndt nu disse i Folketal, Næringsdrift og Bygningsværdi tildeels endog kunne maale sig med vore større Stæder, og i deres Væsen ikke ere meget forskjellige fra Kjøbstæder, saa ere de dog netop med Hensyn til det, hvorom der spørges, aldeles skarpt derfra skilte; thi den meest afgjorte Forskjel er den, at de ikke have Magistrat, men høre under Amtmanden, saa at Resolutionen af 9de October 1808 ei paa dem kunde have nogen Anvendelse*).

XLVII.

Naar det staaer fast, at der hverken ved den i 1834 oprettede slesvig-holsteenske Provindsialregjering eller ved de øvrige samtidigt dermed trufne Foranstaltninger, der af Wegener i saa Henseende ere udpegede, blev stiftet en ny, forhen ukjendt Forbindelse mellem de tvende Hertugdømmer; naar det endog er aabenbart, at Regjeringen, netop til hiin Tid, tog en meget bestemt Holdning mod de paatrængende Ønsker, som derfra lode sig høre om en nøiere og fastere indbyrdes Forbindelse, og naar den siden aldrig derfor gav efter; naar det fremdeles er vist, at den gjennem dette hele Aarhundrede efter-

*) I 1846 blev dog Amtmanden over Gottorf Amt udnævnt til Overdirecteur for Flekken Cappeln. Men dette havde ganske færegne Grunde. Dette Sted, som allerede længe havde drevet en levende Handel og Skibsfart, men uden noget udtrykkeligt Privilegium som Flekke, var nemlig opført paa Grunde, der hørte til det adelige Gods Roest og altsaa ikke under noget Amt. Imidlertid havde Amtmændene over Gottorf Amt faaet det under deres Overtilsyn, men i Følge særlig Udnævnelse, og da det i 1846 blev ophøiet til en formelig Flekke, der fik en egen Dommer og Politimester under Navn af „Fleckenvogt", fandtes det dog hensigtsmæssigst at bemeldte Amtmand vedblev der at føre Overtilsyn. Men dette kunde han ikke gjøre umiddelbart i sin Egenskab af Amtmand, da Stedet ikke hørte under Gottorff Amt, ligesom et heller hans Forretningskreds blev den samme som i andre Flekker.

haanden har udjevnet de fra de ældre Statsforhold nedarvede Uligheder i de paa Riget og Hertugdømmerne hvilende Byrder; naar denne Udjevning ogsaa i den Tid, da Provindsialstænderne vare i Virksomhed, er blevet fortsat og derved bragt til et for Danmark fyldestgjørende Resultat, saa er det en paafaldende Vanskjæbne, at netop den Tids Regjering, medens den i Hertugdømmerne haardelig blev angreben for Tilsidesættelse af deres historisk begrundede Rettigheder, er blevet ikke mindre haardt angreben i Danmark for disses formeentlige Begunstigelse paa Kongerigets Bekostning. Dersom Danmarks Ret og Tarv virkelig var blevet opoffret ved den eiendommelige Retstilstand, der indtil 1848 blev vedligeholdt i Hertugdømmerne og navnlig i Slesvig, saa maatte dog det „uhyre Feilgreb“, hvorfor Wegener sigter Frederik den Sjette og hans Raadgivere, være de ældre Regjeringer at tilregne, i hvis Tid der havde været Leilighed til at indlemme Slesvig i Danmark og derved ophæve dets Forbindelse med Holsteen. Det var disse ældre Regjeringer, der, uagtet de forfatningsmæssige Baand, der i saa mange Slægtfølger havde forenet hine to Hertugdømmer, vare opløste, dog anerkjendte og vedligeholdt det af deres lange Forbindelse udsprungne Fællesskab i Lovgivning og Bestyrelse, uden dog at give Slip paa den Myndighed, deri efterhaanden at gjøre de Forandringer, som Forholdene og navnlig det hele Monarkies berettigede Interesser maatte fordre, en Myndighed, som ogsaa de senere Regjeringer ei blot tilegnede sig, men endog i dette Aarhundrede benyttede i et større Omfang end tidligere. Forudsat nu, at denne Tingenes Orden ikke tilfredsstiller Retfærdighed og Danmarks Vel, saa vilde man dog ikke rettelig kunne forekaste den Regjering, hvorfra Foranstaltningerne af 1834 gik ud, at den lod hiin saa længe vedligeholdte Tingenes Orden fremdeles gjælde. Det vilde sikkert have været uklogt, om den paa en Tid, da det var en i Hertugdømmerne vidt udbredt Paastand, at deres Ret og deres Velfærd krævede en nøiere og fastere Forbindelse, vilde have omstødt den, som til den Tid stedse var erkjendt, og dermed den hele tilvante og hævdede Retstilstand, og det

uden at der i Danmark havde opløftet sig nogen Stemme imod saadan Forbindelse, men denne blev almindelig erkjendt som berettiget og for hele Staten tilfredsstillende*). Saafremt man ikke havde Skye for at binde an med et saa stort Navn, da vilde, foruden Frederik den Fjerde og hans Raadgivere, Peter Andreas Bernstorff være den Mand, mod hvem man fornemmelig havde maattet rette sin Anke. Da nemlig Kongen af Danmark ved den endelige Overeenskomst med det gottorpske Huus i 1773 fik sit Herredømme over Slesvig endelig erkjendt og derhos erhvervede hele Holsteen, fremkom der nemlig et Vendepunkt, hvorunder den Grundsætning, som Frederik den Fjerde i 1721 havde antaget og siden ligesom hans Eftermænd stadig fulgt, med større Føie end i nogen følgende Tid kunde have været sat under Spørgsmaal. Fra den ene Side har man meent, at da nu de Hindringer vare bortfjernede, som i en lang Aarrække havde staaet i Veien for de fælles Stænders Sammenkaldelse, saa burde den ældre Forfatning paany have været traadt i Kraft, hvilket endog kunde synes at være tilsagt i Frederik den Fjerdes Svar af 17de September 1721 paa de slesvigske Stænders Andragende af 22de August næstforhen**). Men, efter den

*) Jeg skal dog for de mange Læsere, der have en svag Hukommelse, her bringe i Erindring, hvorledes de danske Stænder i mangfoldige af de Regjeringsforslag, der vedrørte hiin indbyrdes Forbindelse lige indtil 1844 uden mindste Indvending eller Beklagelse erkjendte denne Forbindelse og behandlede Sagerne med Hensyn dertil. Dette viser sig blandt Andet under Forhandlingerne saavel om det den første Stænderforsamling forelagte Udkast til en ny Toldtarif, som af de mange senere Sager, der angik Forandring i Toldtariffen, men maaskee paa den meest afgjørende Maade i Sagen om de stænderske Comiteer. Ogsaa det oven S. 286—288 Anførte indeholder et mærkeligt Vidnesbyrd om hvor langt de Fædrenelandsvenner, der under den store Spænding i 1842 og 1843 med størst Kraft og Indsigt traadte frem mod de slesvig-holsteenske Paastande, endnu den Tid vare fra at miskjende hiin Forbindelses historiske og politiske Berettigelse.

**) For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 185.

Forestillingsmaade, som i den senere Tid har faaet Overhaand her i Landet, burde Kongen tvertimod da have benyttet den Leilighed, han ved sit fuldstændige Herredømme over begge Hertugdømmer havde til endelig at sammensmelte dem, eller i al Fald dog Slesvig, med Danmark. Den Tid havde nu Bernstorff, som den lykkelige Istandbringelse af hine Overeenskomster for en stor Deel skyldtes, deels som Præsident for det daværende tydske Cancelli, deels ifølge sin store personlige Betydenhed, vistnok en afgjørende Indflydelse paa den Retning, der toges i Hertugdømmernes Bestyrelse. Han gik imidlertid hverken den ene eller den anden af de ommeldte Veie; men ligesom han paa den ene Side ingenlunde indlod sig paa nogen Fornyelse af den uddøde constitutionelle Forfatning, var han ligesaa langt fra at ville ophæve det hidtil anerkjendte Fælledsskab i Lovgivningen og Statsstyrelsen; og da han, efter i nogle Aar at have været fjernet fra Regjeringen, i 1784, da Kronprindsen greb Statsroret, blev kaldt tilbage for med forøget Glands og Betydenhed at indtage sin ældre Stilling, vedligeholdt han uafbrudt sin forhen antagne Grundsætning for Hertugdømmernes Regjering. Der blev endog samtidig med Hertugdømmernes fuldstændige Erhvervelse foretagen nogle Skridt, hvorved man i senere Tider har fundet, at de bleve bundne nærmere til hinanden end forhen; men man har dog, idet man dadlede disse Foretagender, undgaaet at nævne Bernstorffs Navn, fordi man ikke ønskede, at dette skulde staae i Spidsen for de Regjerings Grundsætninger, som man nu af alle Kræfter fordømte. At iøvrigt navnlig den Klage, man fører over den Befaling, hvorefter Hertugdømmernes Studerende skulde i to Aar studere ved Kiels Universitet, er grundet paa en fuldkommen Misforstaaelse af den ældre Tingenes Orden og Sammes Forhold til den, som fremkom ved hiin Befaling, har jeg andetsteds viist*). Ogsaa er det uden Grund man har besværet sig over den Ret, der ved Resolution af 27de April 1775 blev givet det slesvigholsteenske Rid-

*) For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 134—136.

derskab til ved en vedvarende Deputation at varetage Corpsets indvortes Orden og Indretning, men, som det udtrykkelig blev tilføiet, uden at denne iøvrigt skulde have nogen Indflydelse paa dets Forfatning.

Det var iøvrigt ingenlunde Bernstorffs Mening, at der jo Tid efter anden kunde skee Forandringer, hvorved Kongeriget og Hertugdømmerne efterhaanden kunde bringes hinanden nærmere. Et betydende Skridt i denne Retning foregik allerede i hiin Bernstorffs første Periode ved den under 15de Januar 1776 under de meest bindende Former indførte fælleds Indfødsret for den samlede Stat. Denne Lov var egentlig Guldbergs Værk; men den vilde sikkert ikke være kommet istand uden Bernstorffs Medvirkning og Samstemning, og det saa meget mindre, som det netop var fra Hertugdømmernes og navnlig Holsteens Standpunkt, at der kunde have været meest Anledning til Indvendinger mod et Skridt, hvorved det i en saa vigtig Henseende blev afsondret fra de øvrige tydske Lande og derimod aldeles sluttedes til de øvrige Dele af den danske Stat. Denne Lov blev, da den udkom, i Danmark og Norge hilset med høie Jubelraab, hvorimod man i Hertugdømmerne aldrig har været synderlig tilfreds dermed. I de Toner, der til hiin Tid bleve hørte til dens Priis, kan der vel have været noget overdrevent, men den har dog havt en Betydning og velgjørende Virksomhed for den hele nationale Udvikling, som den nærværende Slægt ikke synes at ville paaskjønne, skjøndt den netop for den ret fuldstændig har udfoldet sig. Det er og har nu i en lang Række af Aar været opnaaet, at saa godt som alle Statens Embeder og Bestillinger ere besatte med Landets indfødte Sønner. De faa Udtagelser have størstedeels udtrykkelig Hjemmel i de velgrundede Forbehold, som Loven selv havde taget, og iøvrigt størstedeels i yngre Anordninger*) eller i saadanne særdeles

*) Disse findes nævnte i min Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed 1ste Bind S. 134 og 135 Noterne. Der kunde vel med Hensyn til den Form af Grundlov, som med saa megen Hei-

Hensyn, som kom vel overeens med Lovens Grundsætninger*). Man hører vel idelig tale som om at den fælleds Indfødsret har bragt uforholdsmæssig mange Holstenere eller tydskdannede Slesvigere ind i Danmarks Embeder og givet dem en mod det danske Folk ubillig Indflydelse paa dets Anliggender. Men Enhver, der ikke enten vil lukke sine Øine for aabenbare Kjendsgjerninger eller gaae ud fra den Forudsætning, at Hertugdømmerne som underordnede Provindser skulde regjeres af Danmark, uden at der kunde indrømmes Sammes Sønner nogen eller dog ikke nogen forholdsmæssig Adgang til at tage Deel i deres egne eller de fælleds Anliggenders Forvaltning: enhver Saadan vil let kunne overbevise sig om at der i en meget lang Række af Aar ingenlunde har været et med Hensyn til Folketallet og Hertugdømmernes Betydenhed uforholdsmæssigt stort Antal af deres Sønner, som beklædte Statens Embeder og navnlig de vigtigste af disse. Jeg skal forsaavidt henvise til mit Skrift: For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 146—148, (see og oven S. 308—309). I samme Skrift S. 330 til Enden vil man og finde flere vitterlige Kjendsgjerninger udhævede, der vidne om, hvorledes alt hvad der i vore ældre Tilstande kunde tyde paa en den selvstændige Udvikling hæmmende Overlegenhed af det Tydske Tid efter anden

---

tideligheb blev givet Indfødsretten, være endeel at indvende mod de Udvidelser, bemeldte senere Love have gjort af de oprindelige Undtagelser. Men der have dog i sig selv været gode Grunde for alle disse senere Love, hvilke ogsaa have havt en meget indskrænket Anvendelse og navnlig have de kun i yderst faa Tilfælde faaet Indflydelse paa egentlige Embeders Besættelse.

*) Dette gjælder navnlig om de Undtagelser, der af og til have været gjorte til Fordeel for Personer, der vel vare fødte i Udlandet, men opdragne her i Landet og her havde aflagt de foreskrevne Dueligheds-Prøver. Man mærke iøvrigt det indskrænkende Udtryk „størstedeels", som jeg har tilføiet, fordi der have været enkelte, skjøndt yderst faa og ikke betydelige Tilfælde, hvori Nogen er af Kongen bleven benaadet med Indfødsretten uden at jeg kunde henføre samme til nogen af de ovennævnte Classer.

aldeles havde tabt sig. Hertil har uden Tvivl Indfødsretten lagt den første Grund, men der maatte Tid til at den kunde udvikle sin hele Virksomhed, der naturligviis og for en stor Deel var betinget af de befordrende eller forhindrende Omstændigheder, som Tiderne ellers førte med sig.

Men, foruden Indfødsretten, veed jeg intet Foretagende, enten fra det ene eller det andet Afsnit af Bernstorffs Deeltagelse i Statens Regjering, hvorved Forskjellighederne mellem Forholdene i Kongerigerne og i Hertugdømmerne bleve udjævnede, naar undtages, at der stedse blev iagttaget Lighed, naar det fandtes nødvendigt at lægge nye Afgiftsbyrder paa Staten, være sig enten til at dække de overordentlige Udgifter, der krævedes til de Rustninger, som Statens Betryggelse til flere Tider gjorde fornødne, eller til stadig Forøgelse af Statens Indtægter, medens enkelte Gange Norge blev skaanet*). Navnlig blev i den Tid den Selvbeskatningsret, som Ridderskabet tilegnede sig, ikke erkjendt i det Omfang, hvori det vilde gjøre samme gjældende. Men Regjeringen mødte dog ikke i Bernstorffs Tid de Modforestillinger, som det indgav med Hensyn til nogle af bemeldte Afgifter, med en saadan almindelig Paastand om Kongens uindskrænkede Beskatningsret, som den i 1802 udtalte, hvorimod den alene beraabte sig paa de særegne Grunde, som de omhandlede Afgifters Natur frembød**). Heller ikke i den ovenmeldte Mellemtid, hvori Bernstorff var udenfor Regjeringen, skete der noget synderligt for hiin Udjevning. Guldberg, i hvis Hænder Statsstyrelsen fornemmelig var lagt, synes, sin stærkt fremtrædende danske Nationalitetsfølelse uagtet, ikke at have havt nogen Tanke om Skridt, der kunde bane Veien til en Sammensmeltning mellem Danmark og Hertugdømmerne. Han var dertil for varsom, og han deelte desuden den almindelige Høiagtelse for den Mand, der til den Tid var Sjælen i det tydske Cancelli, Carstens, og denne fortræffelige Mand gik ganske i Bern-

*) See oven S. 136, 189.

**) See oven S. 107—108.

storffs Spor, under hvis Præsidium han og siden, som Directeur, vedblev at lede bemeldte Cancellie*). Dog udkom i hiin Mellemtid en Forordning af 31te Mai 1781, der i Hertugdømmerne indførte den Qvartprocentafgift af udlaante Prioritetscapitaler, der forlængst var paabuden i Danmark, men først under bemeldte Datum blev indført deels i Norge, deels i Hertugdømmerne. Denne Skatteanordning hørte til dem, hvorover Ridderskabet beklagede sig, men var netop af den Natur, at deres Privilegier der allermindst kunde komme i Betragtning (see oven S. 157 cfr. S. 57). Derimod skred man heller ikke enten i den Tid eller i Bernstorffs anden Periode til at lægge nogen stadig ny Afgift paa Landeiendomme, navnlig de adelige Godser. Man er vel ikke fuldt berettiget til deraf at drage den Slutning, at Bernstorff erkjendte, at Privilegierne i denne Henseende endnu vare ved Magt, vistnok i al Fald ikke i deres hele Strækning, men mulig med Hensyn til nye Skatter paa deres Godser i Fredstid. Sagens saavel juridiske som politiske Beskaffenhed har vist nok staaet saa klart for denne store Statsmand, som for Nogen. Men han maa have fundet det uraadeligt at benytte den Leilighed, som Ridderskabets mod nogle Skatter indkomne Forestillinger havde givet til i Almindelighed at forkaste den Ret, Samme tilegnede sig, og har anseet det rigtigere at holde sig til de

*) I hiint Tidsrum blev der vel givet en enkelt Bestemmelse, som man i den seneste Tid har paaberaabt sig som Beviis for, at man ret vel her i Danmark kunde aflægge fornøden Prøve paa Kundskab i Hertugdømmernes Ret, nemlig Fundats for Sorø Academie af 29de Januar 1782 Cap. 1 § 2, som indeholdt, at den, der efter at have studeret de politiske, juridiske eller mathematiske Videnskaber ved bemeldte Academi havde ved den der holdte Examen beviist sin Dygtighed, skulde have samme Adgang til Befordring, som de, der vare examinerede ved Universiteterne i Kjøbenhavn eller Kiel. Men denne fra alle Sider ilde overveiede Bestemmelse var uden al Betydning, da der slet ingen saadan Examen holdtes ved Universitetet i Kiel (cfr. Viborgske Stænderforhandlinger for 1844, 2354—2355).

særdeles Grunde, som laae i de Skatters Natur, hvorover det besværede sig. Selv om han for sin Person maatte have været fuldkomment overbeviist om den uindskrænkede Beskatningsret, som Reskript af 17de December 1802 senere udtalte, saa har han dog maattet erkjende, at der kunde reises saa megen Tvivl derom, at det var betænkeligt at sætte dette Spørgsmaal i Bevægelse. Han følte desuden vistnok dybt, hvor vigtigt det er, at den ved ingen Forfatning bundne Konge tager sig iagt for ikke at benytte sin Magt til at krænke Nogens Ret. Den holsteenske Deel af Ridderskabet havde og været berettiget til at indbringe sin Anke for den tydske Rigsret, og Sagens Udfald var da ikke med Sikkerhed at forudsee. Disse og maaskee flere Betragtninger, som jeg her ikke vil udhæve, kunde vel have bevæget Bernstorff til særdeles Varsomhed i at gaae ind paa hiint Spørgsmaal, om han end havde næret den Overbeviisning, der blev udtalt i Rescriptet af 17de December 1802. Vist er det, at Sagen ei blev bragt i det Rene i Bernstorffs Tid. I Dennes Tid bleve og Ridderskabets øvrige Friheder t. Ex. deres Toldfrihed og Stempelpapirsfrihed, deres Øvrigheds- og dømmende Myndighed uforandret ved Magt. Selv Sagen om Livegenskabets Ophævelse blev for en stor Deel overladt til den samlede Corporation af Ridderskabet og øvrige Godsbesiddere, der under 11te Marts 1797 tog en Beslutning om, at Livegenskabet om 8 Aar skulde ophæves, hvilken Beslutning stadfæstedes ved kongelig Resolution af 23de Juni næstefter — der først blev afgivet to Dage efter Bernstorffs Død, men dog vistnok var aldeles forberedet inden han faldt i den Sygdom, der bortrykkede denne store og ædle Statsmand — og siden ved Forordningen af 19de December 1804 bragtes til Udførelse, saaledes at alt Livegenskab ophørte fra 1ste Januar 1805.

Efter Bernstorffs Død ere derimod de mere omfattende Forandringer foregaaede, hvorved der mellem Danmarks og Hertugdømmernes Bidrag til Statens Udgifter blev tilveiebragt en saa billig Ligevægt som ønskes kunde. Ved den under 15de Decbr. 1802 udgivne Skatteforordning og den Be-

Fred, som i Forbindelse hermed blev givet Ridderskabet ved det ovennævnte Rescript af 17de s. M, blev Isen brudt og en Vei aabnet til efterhaanden at udjevne den hidtilværende Ulighed; og i de nærmest paafølgende Aar gjordes der det ene Skridt ad denne Vei efter det andet, hvorved man omsider var kommet til Ligevægt.

Jeg maa i saa Henseende henvise til mit Skrift: For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed Side 289—330, cfr. Side 90—94, 97—100. Ogsaa vil man i det nærværende Skrift finde adskillige Oplysninger og Bemærkninger, der yderligere godtgjøre Rigtigheden af hvad her er anført. Ligeledes ere de fleste andre Forhold, hvori de forskjellige Statsdele have en væsentlig Interesse i hverandres Love og Indretninger, enten blevne satte paa en aldeles lige Fod eller dog saaledes ordnede, at der ingen Anledning var for Danmark til at besvære sig over Ulighed (See det nysnævnte Skrift S. 222—221). Endelig blev der i Frederik den Sjettes, men endnu mere i Christian den Ottendes Tid, gjort meget for at hævde det danske Sprog i Slesvig, skjøndt Skjæbnens Uretfærdighed medførte, at den Sidste høstede næsten endnu mere Utak i Danmark, fordi der ei blev gjort nok, end hos et mægtigt Parti i Slesvig for det han gjorde (See samme Skrift S. 138—139, 266—268).

LXVIII.

Hvad der mere end noget andet maatte give det Wegenerske Skrift en særdeles Magt til at styrke de Domme over Frederik den Sjettes og Christian den Ottendes Behandling af Hertugdømmernes Anliggender, som i saa mange Aar have gjenlydt i vor Bladlitteratur, er den Formodning, som den tilforladelige Tone, hvori den lærde Historiker tilegner sig dem, opvækker om at de ere Frugter af sand historisk Granskning. Naar man imidlertid seer noget nøiere til, vil man oftest finde, at de i den Betydning, hvori de maae tages for at tjene til

Styrke for hine Angreb, mangle enhver holdbar Grund. Jeg vover ingenlunde at gaae ind paa noget Spørgsmaal, til hvis Besvarelse historisk Lærdom er fornøden. Jeg skal saaledes lade det uafgjort om de Angler, der udgjorde Slesvigs ældste Befolkning, vare en Green af den skandinaviske Stamme — noget som Wegener synes at ville antage, skjøndt han ikke derom udtaler sig ganske klart — eller om det var en sarisk Folkestamme, der senere blev fortrængt af indvandrende Skandinaver, efter at deres store og følgerige Udvandring til Britanien havde blottet deres Stammeland.*) Jeg indskrænker mig aldeles til uomtvistelige Kjendsgjerninger, og behøver ikke noget andet for at begrunde min Paastand.

De historiske Undersøgelser, som indeholdes i Forfatterens Indledning, gaae ud paa at vise, at Danmarks saavelsom Slesvigs Lykke stedse har staaet i Forhold til den Forbindelses Inderlighed, der har været imellem dem indbyrdes, og at selv den svageste Løsning af denne Forbindelse har efterladt en mærkelig Svækkelse i det hele Statslegeme og ført til de største Ulykker for hele Landet. Mod Sætningen selv kan jeg ikke have noget Væsentligt at erindre; men den finder netop sin fulde Forstaaelse og Bekræftelse i den Sandhed, Forfatteren S. 43 forkynder, at den Periode, der fulgte paa det forhen mellem to Grene af det Oldenborgske Huus deelte Slesvigs fuldstændige Erhvervelse af Danmarks Konge, var den roligste, lykkeligste og meest blomstrende Hertugdømmet nogensinde har havt. Dette er imidlertid just den Periode, hvori vi for ikke mange Aar siden stode, og, som Vi, uagtet alt hvad der i de nærmest forudgaaende Aar var arbeidet paa at undergrave Forbindelsen, endnu i Begyndelsen af 1848 kunde have havt Haab om at vedligeholde. Ja Forbindelsen havde siden 1720 vundet overordentlig meget i den Inderlighed, der efter S. 96 er en

---

*) Den sidste Mening er, t. Ex., antaget af Werlauf l. c. S. 10—14. I England er den og almindelig anerkjendt som noget ganske afgjort.

Maalestok for Rigets Velstand, Styrke og Hæder. Ikke alene var, som Wegener bemærker, den Tid nogle Stykker af Hertugdømmet endnu under andre Fyrster, skjøndt som Vasaller af Danmarks Konge, hvilke Landsdele efterhaanden ere blevne inddragne under Kongens umiddelbare Herredømme. Men alt hvad der var erhvervet i 1720 var endnu længe en Usikkerhed undergiven, der varede indtil man omsider (i 1767 og 1773) opnaaede en fuld retskraftig Afstrædelse fra det Gottorpske Huus, og uagtet de Garantier fra mægtige Stater, hvormed man just af Mangel paa Afstaaelse fra den Gottorpske Hertugs Side havde forsynet sig, blev Danmark dog af Ruslands Keiser, Søn af den fordrevne Hertug, truet med en farlig Krig, der især i 1762 tvang os til de meest anstrængende Rustninger og lagde Grunden til en betydelig Statsgjæld. Foruden at Besiddelsen af Slesvig saaledes siden 1720 var blevet deels fuldstændiggjort deels sikkret, er, som vi nylig have seet, i Særdeleshed i dette Aarhundrede bemeldte Hertugdømme, rigtig nok for det meste tilligemed Holsteen, i mange og vigtige Maader bragt Danmark nærmere. Fra Regjeringens Side vedblevés der uafbrudt i denne Retning, skjøndt i de Aar, der gik nærmest foran 1848 falske Forestillinger og lidenskabelige Stemninger gjorde mere for at skille dem fra hinanden, end Regjeringen kunde udrette for at bringe dem nærmere. Der er derimod intet ældre Afsnit i Historien, der giver Exempel paa en saa inderlig eller endog endnu inderligere Forbindelse mellem Danmark og Slesvig, eller paa en derved begrundet lykkelig Tilstand. Forfatteren fører os vel hen til den Tid, da de første danske Folkestammer mod Slutningen af det 9de Aarhundrede bleve samlede under en fælles Konge, og Sønderjylland stod i samme Forhold til Kongen og Riget, som de øvrige dertil hørende Provindser. Men herved maa for det første bemærkes, at dette Grændseland i Almindelighed var betroet Befalingsmænd, ordentligviis af den Kongelige Slægt, med en Magt og Anseelse, der i ikke ringe Grad indskrænkede deres Afhængighed af Kongen og Riget. Dette nød neppe heller nogen synderlig Indtægt af denne Provinds, men den

af Kongen satte Befalingsmand, han have nu hedt Hertug eller Jarl, har uden Tvivl nydt om ikke alle, saa dog de fleste Indtægter af de Kongelige Eiendomme (Kongens vigtigste Indtægtskilde) af denne Grændseprovinds, mod at holde Landet i god Orden og Forsvarsstand. Men der ere desuden ikke mange Dele af hint Tidsrum, der fremvise os den rolige, lykkelige Tilstand, hvori baade Slesvig og hele Danmark skal have befundet sig. Det maa vel være Danmarks Blomstringstid under Waldemar den Første og hans to Sønner, som Forfatteren har havt for Øine. De 50 Aar, som ligge nærmest foran Waldemar den Førstes Tid, vare netop en høist sørgelig Tid, hvori Danmark sukkede under Oprør og Borgerkrig, der for en stor Deel stod i Forbindelse med mørderiske Foretagender af det ene Medlem af Kongestammen mod det andet; stundom havde Rigets Provindser ogsaa deres forskjellige Konger, ligesom det forvirrede og svage Rige idelig blev hærget af Sørøvere. I en Deel af denne Tid gjorde vel den Prinds, som Befalingen over Sønderjylland var betroet, Knud Lavard, Søn af Erik Eiegod og Fader til Waldemar den Første, Riget store Tjenester. Men han kom og til en Magt og Anseelse, der ikke godt kunde forenes med den Afhængighed, hvori han skulde staae til Danmarks Konge. Han erhvervede endog et eget Rige som Obotriternes Konge, og blev i denne Egenskab kronet af Keiser Lothar, ved hvis Hof som Hertug af Saxen han havde tilbragt adskillige af sine tidligere Aar. Han blev derfor af Kong Niels, hans Farbroder og dennes Nærmeste mistænkt for at tragte efter den danske Krone og blev paa denne Mistanke snigmyrdet af Kongens Søn Magnus i Forbindelse med en Anden af Kongeslægten. De Folkebevægelser, som fulgte paa denne skjændige Daad, vidnede om at Meningen holdt Knud Lavard fri for slig Mistanke, ligesom ogsaa alle danske Historieskrivere fremstille ham som aldeles uskyldig. *) Men, saa

*) Dahlmann finder derimod, i Henhold til Helmolds Krønnike, sig ikke beføiet til at frikjende denne ellers og af ham høitpriste

tilbøielig man end maa være til heri at være enig, saa fremgaaer det dog klarlig af alt hvad Historien har bevaret om denne høihjertede og tappre Mand, at, inden Slesvig ved Forlehning skiltes fra Riget, havde den, som Kongen satte til Befalingsmand over denne Danmarks sydlige Grændseprovinds, en Magt, som han let kunde bruge til at gjøre sig uafhængig af Riget. Historien vidner iøvrigt ogsaa om Knud Lavard, „at han ved det sachsiske Hof havde tilegnet sig meget af „Tydsklands fuldkomnere borgerlige Indretninger og høiere Dannelse, som han ved sin Tilbagekomst søgte at forplante til Fædrelandet" *), og at han blandt Andet indkaldte en Mængde tydske Haandværkere, som bleve bosatte i Slesvig og Roeskilde. Saaledes havde allerede inden Slesvigs Bortforlehning tydske Sæder, tydsk Sprog og tydske Indretninger trængt sig ind i denne Grændseprovinds, hvori det, saafremt den tidligste Befolkning maatte have været en frisisk Stamme, vel heller ikke ganske har været forsvundet ved den danske Erobring af Landet. De Krigstog, hvori Slesvigerne toge Deel med deres tydske Naboer, ja selv de Krige, de førte mod disse, maatte og bringe dem i nære Forbindelser, hvilke naturligviis og paa flere Maader bleve fremmede ved fredelig Handel og Samqvem. Der har iøvrigt blandt dem, som Overbefalingen over Sønderjylland i hine Tider har været betroet, ikke været nogen saa fremragende Personlighed som Knud Lavard, eller Nogen, hvorom Historien har efterladt saadanne Erindringer som om ham.

Som allerede bemærket maatte det af Danmarks Historie førend 1720 være Waldemar den Stores og hans to Sønners Knud den Sjettes og Waldemar den Andens (Seiers) Tider, hvori man skulde finde Beviis for den oven S. 360 nævnte Sætning. Men det, hvorved dette Afsnit er blevet

---

Fyrste for saadanne vidtgaaende Hensigter, der kunde begrunde Kongefamiliens Mistanke (Geschichte von Dännemark 1ster Th. S. 224).

*) Allens Ord i Haandbog i Fædrelandets Historie 4de Udgave. 1849. S. 101. cfr. S. 107.

saa glimrende i Danmarks Aarbøger, var de krigerske Bedrifter, hvorved Rigets Grændser bleve udvidede langt over Elben, og saalænge disse Erobringer kunde hævdes, tabte Sønderjylland sin forrige Eiendommelighed som Grændseprovinds. Efterat Lykken havde vendt sig fra Waldemar den Anden, saa at han maatte trække sig tilbage indtil Eideren, forlehnede han derimod sin næstældste Søn med bemeldte Provinds, som fra den Tid af aldrig førend 1720 har været under de danske Kongers umiddelbare og udelte Herredømme. Iøvrigt udgjør hine tre Kongers Regjering vistnok en Glandsperiode i den danske Historie, og i Sammenligning med den, der gik forud for Waldemar den Første, var det og en borgerlig Ordens og Lykkes Tid, men den var dog stundom betydelige Forstyrrelser underkastet, navnlig ved udbredte og haardnakkede Oprør, i Særdeleshed i Skaane*) I den Tid blev der og lagt Grunden til det Geistlighedens og Adelens Vælde, der siden saa ofte viste sig fordærveligt for Konge og Folk. Det kan heller ikke feile, at hine tre Kongers Krige i Tydskland beredede Indgangen for adskillige tydske Skikke og Indretninger. Wegener siger S. 22, at Waldemar den Anden lod sig bedaare af Lehnsvæsenets Herlighed, som hans Forbindelser i Tydskland havde lært ham at kjende.**) Men har denne Konge, hvoraf Danmark er saa stolt, ladet sig af Tydsklands Exempel forføre til en saa stor Daarlighed, netop aldeles det modsatte af det Forfatteren har fremstillet som hans og hans to

*) Af Estrups Afhandling: Absalon som Helt, Statsmand og Bisp i hans Samlede Skrifter 1 Bind S. 332 til Enden faaer man ret et levende Billede om de nævnte Oprørs Betydenhed.

**) Denne Forudsætning, som Forfatteren, ved i Trykken at udhæve samme, har søgt at give særdeles Vægt, kunde endog tjene til Styrke for Hertugerne af den Abelske Slægt i den Paastand, der var Gjenstanden for deres vedvarende Strid med Danmarks Konger, at Slesvig var, som de tydske Rigslehn, arveligt, medens disse paastode, at det som de fleste andre danske Lehn kun var personligt.

Forgjængeres Politik, saa kan det ikke omtvivles, at tydsk Væsen i mange andre Retninger i hans Tid banede sig Vei til Danmark og fremfor alt til den Provinds, der stod i nærmest Berørelse med Tydskland.

Wegener vil dog ikkun have den nylig nævnte Forlehning betragtet som en i sig selv svag Løsnen af det naturlige Baand mellem Sønder- og Nørre-Jylland (S. 28—29), og troer derfor saa meget mere i de ulykkelige Følger, den drog efter sig, at høre Historiens advarende Røst mod ethvert Foretagende i denne Retning. Det ligger endog for Dagen, at han gjerne vilde have den Forbindelse mellem begge Hertugdømmerne, der er vedblevet siden 1720, i al Fald saaledes som den efter hans Mening blev udvidet i 1834, anseet for en nok saa stor og farlig Adskillelse mellem Danmark og Slesvig, som den der laae i hiin Provindses Overgivelse til et særligt Lehn. Det er uden Tvivl fordi Forlehningen antages fra først af og gjennem alle de Tider den blev i Abels Slægt, blot at have været personlig, at Forfatteren deri kun finder en svag Løsnen af det Baand, hvorved Slesvig var forenet med Danmark. Men, ligesom Lehnshertugen dog fik den hele indre Regjering over Slesvig og oppebar dets Indtægter, har i det mindste Erfaring viist, at man fra dansk Side aldrig med nogen varig Virkning kunde gjøre sine Indsigelser mod den Arvelighed, den Abelske Slægt tillagde Forlehningen, gjældende, eller engang bringe den til at erkjende nogen paa den hvilende Lehnspligt, hvorimod baade den og den Slægt, der efter den fik Forlehningen, næsten altid levede i Krig med Danmark, som derved stundom blev bragt paa Afgrundens Rand. Om der end havde været større Klarhed i det hele Forhold end der var, saa vilde det dog ikke have været at vente, at en Kongesøn, i Tider, da hver af en afdød Konges Sønner fandt sig berettiget til Part i Riget, og som i sin Levetid udøvede en fyrstelig Magt over en betydende Grændseprovinds, vilde være ligegyldig ved at den efter hans Død gik ud af hans Æt. Det var netop en Følge af Forholdets Uklarhed og Usikkerhed, at Slesvigs Hertuger maatte søge at styrke sig ved Forbindel-

ser med deres sydlige Naboer. Som Følge af de holsteenske Grevers Personlighed, Hansestædernes daværende Betydenhed, og den Skinsyge, man i mange Dele af det nordlige Tydskland følte mod det for kort Tid siden saa mægtige og om sig gribende Danmark, var det ikke vanskeligt at finde Understøttelse.

Man vilde imidlertid feile meget, hvis man udelukkende vilde hidlede den afmægtige og forvirrede Tilstand, hvori den for ikke længe siden saa mægtige danske Stat nu nedsank, fra de slesvigske Forhold. De flere slette eller dog maadelige Konger, der fulgte efter Waldemar Seier, bidroge ligesaa meget til Danmarks Ulykke, som de slesvigske Hertuger og disses Bundsforvante. Men hertil kom den løse Forbindelse, der var ogsaa mellem Rigets øvrige Provindser, og den hele høist ufuldkomne Statsorden. En af de beklageligste Feil var, at Thronen skulde besættes ved Valg, hvilket virkede saa meget fordærveligere, som der ved Siden deraf herskede en dybt indgroet Forestilling om en naturlig Arveberettigelse og det en saadan, der gav de flere Arvinger Fordring paa Deel i Riget. Valgrettigheden blev ogsaa benyttet til at udvide de to indflydelsesrigeste Stænders Vælde til Fare og Skade for Tronen og Folket. Den geistlige Magt kom derhos netop i hiint Tidsrum flere Gange i aaben Feide med Kongemagten, hvorved de sørgeligste Forhold bleve fremkaldte. Med alt dette stod en opløst sædelig Tilstand i nøie Forbindese baade som Aarsag og som Virkning; denne traadte endog jevnlig frem i Oprør, Kongemord og andre Statens Ro og Velfærd umiddelbart angribende Misgjerninger. Det er vel ganske troligt, at Slesvigs Hertug kan have havt nogen Medskyld i Mordet paa Erik Glipping, men det var dog i Jylland denne Udaad foregik; jydske Adelsmænd vare de egentlige Gjerningsmænd og deres Bevæggrund laae nærmest i deres Misnøie med hans Adfærd som Konge og som Menneske, og Hevn over personlige Fornærmelser, der vare enkelte af dem tilføiede. Ogsaa fandt Kongemorderne Medhold og Beskyttelse i Norge. Hvad i Særdeleshed den ulykkelige Tilstand angaaer, hvori Riget

blev bragt under Christopher den Anden, saa maa denne yderste Spidse af det allerede forhen dybt forfaldne Danmarks Elendighed nok saa meget tilskrives denne Konges Usselhed og Troløshed, som Grev Gerts Herskesyge.*)

Naar Wegener yttrer, at Dronning Margrethe, idet hun gav en holsteensk Greve Slesvig til arveligt Lehn, opofrede den Leilighed til at gjenforene det med Danmark, som den Abelske Slægts Uddøen havde aabnet, for Skyggen af en skandinavisk Union, saa er det Noget, som jeg ei ganske tør negte. Hiin vistnok uholdbare Union har maaskee og havt Indflydelse paa det ulykkelige Udfald af hendes Efterfølgers haardnakkede Krig om Slesvig. Men Forlehningens Gyldighed var dog uomtvistelig, om end Margrethe kunde have nægtet den, hvis hun ikke havde overladt sig til falsk Politik; og ligesaa lidet kunde det komme i Betragtning, at hun fortrød det i samme Dieblik (noget som Wegener finder Anledning til at udhæve i Trykken).

LIX.

Den bekjendte af Christian den Første under Navn af Privilegiers Confirmation udstedte Act, dateret Ribe den 5te Marts 1460, kan vistnok ingenlunde erkjendes for en saadan fast og uforandret Grundvold for Hertugdømmernes Statsret, som man fra een Side vilde gjøre den til, men den er dog af stor Vigtighed som det Udgangspunkt, hvorfra Hertugdømmernes senere Forhold saavel til hinanden indbyrdes som til Danmark har udviklet sig, under Medvirkning af senere Begivenheder, hvorved mange og store Forandringer, i Tidernes Løb, deri ere fremkomne. Jeg har derfor i mit Skrift: „For den danske Stats Opretholdelse i sin Heelhed", S. 170—189, belyst denne Akt baade fra den retlige og politiske Side med al den Nøiagtighed og alt det Hensyn til de derover udtalte Domme, som jeg, efter mit Formaal, kunde finde

*) See: „For den danske Stats Opretholdelse" o. s. v. S. 144.

fornødent og passende. Imidlertid turde der nu være Grund til yderligere at udbrede mig over flere Punkter i denne Sag, med særdeles Hensyn til de nye Undersøgelser Professor Wegschouw har leveret i sin „Udsigt over de Begivenheder, Forhandlinger og Overeenskomster, der have bestemt Slesvigs statsretlige Forhold til Danmark og til Holsteen siden 1459", hvilken læses i antislesvigholsteenske Fragmenter, niende Hefte. Vel er denne Afhandling ikke endnu sluttet, men den omfatter dog allerede Alt, hvad der vedkommer selve Bedømmelsen af hiin mærkelige Statsakt. Foreløbig erkjender jeg med sand Glæde, at den udmærker sig ved en saa grundig Undersøgelse, en saa klar og rolig Fremstilling, at den udgjør et værdigt Sidestykke til de tvende andre i fornævnte Samling indlemmede ligeledes fra Professorer ved Kjøbenhavns Universitet (Larsen og Werlauff) hidrørende Arbeider, som jeg har omtalt i oftnævnte mit Skrift S. 61 og 175, Note. Med Hensyn til de for de senere statsretlige Forhold meest afgjørende Punkter er der heller ingen synderlig Uovereensstemmelse mellem denne skarpsindige Historiker og mig; og de, hvorom vi ere meest afvigende, ere største deels saadanne, som jeg har erklæret for tvivlsomme. Men naar han, hvad disse angaaer, udtaler som vist det Modsatte af hvad jeg har fundet sandsynligt, saa er det med Hensyn til deres Beskaffenhed ikke uvigtigt, at jeg søger at retfærdiggjøre, hvad jeg efter nøie Prøvelse derom har yttret. Uden tvivl har den patriotiske Følelse blandet sig vel meget i Hr. Professorens Undersøgelse, og havt til Følge, at denne, uagtet Forfatterens overalt fremlysende Villie til at være upartisk, dog ikke ganske er blevet det. Hvad mig angaaer, da er jeg aldeles fattet paa, at de Fleste, ledede af samme Følelse, uden Betænkelighed ville slaae sig paa hans Parti, og kun ville føle Uvillie over, at jeg ikke lader mig beherske af lige Patriotisme. Men jeg befinder mig nu engang hvad dette hele Anliggende angaaer i en ganske anden Stilling end Fleerheden af mine Medborgere. Jeg var nemlig med Hensyn til de vigtigste Dele af det slesvigske Spørgsmaal kommet til en bestemt Overbeviisning forinden Lidenska-

derne bemægtigede sig samme*), og denne Overbeviisning har siden stedse vedligeholdt sig, ja er blevet mere og mere bestyrket under den lidenskabelige Strid, som i de senere Aar har bevæget Gemytterne. Ved Siden af denne urokkede Overbeviisning staaer og den, at de sørgelige Begivenheder, der have forstyrret Fædrelandets lykkelige Tilstand, fornemmelig have havt deres Oprindelse fra den lidenskabelige Opfatning, som de indbyrdes Forhold have fundet i to modsatte Retninger, og at det kun ved en gjensidig Erkjendelse af det Berettigede og Uberettigede i hinandens Opfatning, vil blive muligt Tid efter anden at vende tilbage til den forrige Ro og Lykke. Hvad end Andre dømme, saa er jeg mig bevidst, at jeg netop handler som Fædrenelandets sande Ven, naar jeg aabent udtaler hvad man i Øieblikket fra ingen af Siderne skjøtter om at høre, og jeg har ingen Tvivl om, at der vil komme en Tid, hvori dette vil blive anerkjendt af mine Medborgere.

At det af de slesvigske og holsteenske Stænder i Forening foretagne Regentvalg efter Adolph den Ottendes Død i sig var uberettiget, at Christian den Førstes Deeltagelse i dette Foretagende ikke var tilstrækkelig til at bøde paa deres Mangel af Afkomst, og at heller ikke Manglen blev afhjulpen ved de Underskrifter, som Jyllands fire Biskopper og 13 andre Rigsraader gave paa det ovennævnte Document, er noget, hvorom jeg er i fuldkommen Overeensstemmelse med den lærde Forfatter. I Særdeleshed ere vi aldeles enige i, at Tydsklands

*) Det er ingenlunde i Strid hermed, at jeg har fundet nogle Partier i foranførte Sag tvivlsomme. En begrundet Erkjendelse af det Tvivlsomme i dets Tvivlsomhed er og en Overbeviisning, og i denne forviklede Sag har jeg netop fundet, at hiin Erkjendelse er den, der bedst kunde have banet Veien til Forholdsregler, hvorved de gjensidige Berettigelser og det fælles Tarv kunde have været bevarede, hvilket jeg i tidtnævnte Skrift Side 69—87 har udviklet. Ulykken har derimod været, at man fra begge Sider har overvurderet de enkelte historiske Leed, der kunde synes at føre hen til det Maal, som meest behagede, uden at ville agte paa hvad Historien indeholdt i den modsatte Retning.

Keiser i sin Egenskab af Lehnsherre over Holsteen og Stormarn ingenlunde var pligtig at anerkjende den Ret, som disse Landes Stænder, og det i Forening med et Tydskland uvedkommende Lands, anmassede sig til at bestemme, hvem han skulde forlehne med hiint ledige Rigslehn, men at dog alt hvad der fra den Side var i Veien, bortfaldt ved det Forlehningsbrev, som kort efter blev meddeelt Christian den Første af Biskoppen over Lübek, som paa den Tid var bemyndiget til paa Keiserens Vegne at bortforlehne bemeldte tydske Lande. Endvidere antage vi begge, at de Mangler, der vare i Stændernes Adkomst til den Bestemmelse de havde taget med det danske Lehn Slesvig, bleve afhjulpne ved de senere Handlinger, hvorved Danmarks Rigsraad anerkjendte dette Foretagende, medens de danske Stænder, om end iøvrigt deres Berettigelse maatte erkjendes, i al Fald ingen Indsigelse gjorde.

Hr. Professor Velschow og jeg ere altsaa enige i, at den Forbindelse mellem Slesvig og Holsteen, som hiint Valg og de i Anledning deraf udstedte Privilegier gik ud paa at begrunde, med al disses oprindelige Brøst, dog snart blev retsgyldig. Dette maa uden Tvivl være det i hiin historiske Undersøgelse, som meest kunde komme i Betragtning ved Bedømmelsen af de statsretlige Forhold, der have dannet sig efterat Forbindelsen i sin oprindelige Skikkelse ved Begivenhedernes Magt var gaaet til Grunde. Imidlertid er der i Forfatterens Fremstilling af Begivenhederne i 1460 Adskilligt, som, efter mit Skjøn, er ikke velgrundet, og som leder til en urigtig og for Bedømmelsen af den senere Tingenes Orden ikke ligegyldig Opfatning af hine Begivenheders politiske Characteer.

Skjøndt der vistnok var noget dristigt i den Valgret, som de slesvigske og holsteenske Stænder tilegnede sig og Kongen indrømmede, saa kan jeg dog ikke af denne Begivenheds Historie udlede andet, end at baade Han og de have handlet med godt Overlæg, og at de allerede forud havde forvisset sig om, hvorledes de Indsigelser, der kunde gjøres mod Valget, vilde blive afhjulpne. Ganske kort Tid efter at dette var fore-

gaaet, havde Kongen affundet sig med alle dem, der kunde gjøre Fordring paa de ledige Lehn, og navnlig paa Holsteen. Dagen efter at han havde undertegnet Valgcapitulationen fik han Afkald fra sine to Brødre, der, under Forudsætning af at det Oldenborgske Grevehuus var det nærmest berettigede til Hertug Adolphs Lehn, vilde, efter de i det holsteenske Huus da gjældende Retsvedtægter, have havt Adgang til at dele Holsteen og Stormarn med ham, og som, skjøndt uden al retlig Grund, ogsaa ansaae sig berettigede til Deel i Slesvig, for hvilken Afstaaelse han iøvrigt maatte give dem anseeligt Vederlag. Og under 11te Mai næstefter indgik han Forlig med Grev Otto af Schauenburg, hvorved denne, der uden al Tvivl var den meest Berettigede til Holsteen og Stormarn, imod at faae en Pengesum udbetalt, paa egne og Arvingers Vegne frafaldt al Paastand saavel paa Holsteen og Stormarn som og paa Slesvig, i hvilken sidste Henseende Paastanden vistnok var ugrundet. Hr. Professoren anmærker selv, at det, efterat saaledes Christian den Første havde affundet sig med alle Prætendenter, blev saa meget lettere for ham at opnaae Forlehning med Holsteen og Stormarn, som Biskoppen af Lübek, der, som foranført, havde paa Keiserens Vegne at meddele Forlehningen, selv var en af de meest betydende Deeltagere i den hele Handel. Sagen blev saaledes med Hensyn til de tydske Rigslande snart jevnet. Men hvad Slesvig angaaer, var man uden Tvivl allerede inden Valget foregik endnu mere sikker i sin Sag; thi at ikke blot Kongen, der baade var Lehnsherre og efter sin ikke ilde begrundede Paastand tillige Lehnsarving, men ogsaa Rigsraadet vilde være enige i det hele Foretagende, kunde vist ikke med Føie betvivles. Vel er det fuldkomment rigtigt, at de 17 Rigsraader, der underskreve Valgcapitulationen af 5te Marts 1460, ikke udgjorde det hele Rigsraad, og at de heller ikke underskreve som Medlemmer af dette, men som Kongens Raader, og det blot til Vitterlighed. Men det lader sig dog ikke tænke, at baade Kongen og en saa anseelig Deel af Rigets Raad vilde være gaaet til Ribe for ved deres Underskrift at deeltage i

en vigtig Statsakt, som de havde kunnet frygte at det samlede Rigsraad siden vilde kuldkaste. Det kan ikke feile, at det hele Raad, og det sandsynligviis endnu i Hertug Adolphs levende Live, har været underrettet om den vistnok fra denne kloge Regent udgaaede Plan, og at det har været tilfreds med samme, hvilket og efter de Fordele den lovede Kongeriget (hvorom mere siden) er begribeligt. De sytten Rigsraaders Underskrift gav nu baade Kongen og Fyrstendømmernes Stænder en saadan Forvisning om, at det Valg, som disse sidste foretoge, ikke fra dansk Side vilde blive angrebet, at de, da de ogsaa havde et begrundet Haab om at see de Vanskeligheder, der kunde møde andetsteds fra, hævede, ikke toge i Betænkning at lade Valget gaae for sig. En formelig og mere bindende Forsikkring lod sig ikke saa let give. Om deres Underskrifter i Egenskab af Rigsraader og som indvilligende i dette Aktstykkes Indhold, kunde der saa meget mindre være Tale, som Privilegierne ikke i deres Heelhed vedkom Danmark, men gik ud paa de Rettigheder, som Kongen i sin Egenskab af Hertug over Slesvig samt Greve over Holsteen og Stormarn tilsagde disse Lande og deres Stænder. Derimod lod det sig tænke, at der kunde have været udstedt en særlig Akt angaaende det der vedkom Danmark, nemlig et Afkald paa den Paastand, der fra dets Side kunde have været nedlagt om Slesvigs Inddragelse, og i al Fald paa den Indsigelse, som det maatte kunne have gjort imod Stændernes Ret til at udnævne den, som Forlehningen skulde meddeles. Men det kunde, saalænge et en vis bestemt, de gjensidige Interesser tilfredsstillende Anvendelse af en saadan Akt var givet, have havt en Deel Vanskelighed at finde en Affattelse, hvormed man fra begge Sider kunde berolige sig, hvilke Vanskeligheder derimod løstes ved Valgets Fuldførelse. Et formeligt Samtykke til Valget, efter at det var foregaaet, hvorved endda lignende Vanskeligheder tildeels kunde have mødt, fandtes nu ikke fornødent, hvorimod der, i Henhold til Privilegierne, kun stod tilbage, at Kongen, som saadan, gav sig selv som Hertug Forlehning paa Slesvig, hvilket imidlertid, saavidt vides, end ikke skete. Imidlertid blev

Enkedronningen iøvrigt arbeidede for at den yngre Søn Frederik skulde blive forsørget med Hertugdømmerne, hvilket ogsaa synes at have været den afdøde Konges Ønske, og det i Hertugdømmerne (Holsteen var nu ophøiet til Hertugdømme) var en i de Classer, der havde politisk Indflydelse, udbredt maaskee tildeels ved Christian den Førstes ingenlunde priisværdige Regentfærd i Hertugdømmerne bestyrket Mening, at disse Lande vilde være bedre tjente med en egen blandt dem levende Landsherre, end med at finde denne i Kongen af Danmark, der tillige skulde være Konge i de to andre skandinaviske Riger og derved rimeligviis vilde blive indviklet i vidtudseende Krige, saa er det ikke at undres over, hvad vi dog meget maae beklage, at der viste sig en afgjort Uvillie til at gaae ind paa Kong Hans's og det danske Rigsraads Ønsker. Det var derfor nærved, at de slesvig-holsteenske Stænder havde benyttet den dem saavel ved Privilegierne af 1460 som ved Overeenskomsten af 1466 indrømmede Valgret ved at kaare Prinds Frederik til Hertug over begge Hertugdømmerne. Dersom dette var skeet, saa vilde i det Mindste for Tiden ethvert Baand, som forenede dem med Danmark, være blevet overskaaret, med Undtagelse af den lidet betydende Lehnshøihed over Slesvig, og de Bestemmelser, der i tidtmeldte Overeenskomst vare trufne til Opretholdelsen af indbyrdes Fred. Det er intet Under, at Kongen og det danske Rigsraad af alle Kræfter satte sig herimod, men det er heller intet Under, at de ikke opnaaede deres Formaal i Sammes hele Udstrækning, og ligesaa lidet at Hertugdømmernes Stænder dog indrømmede Noget og at man fra dansk Side tog til Takke med hvad der saaledes blev indrømmet. Det kan ikke feile, at bemeldte Stænder have erkjendt det Uholdbare i en vedvarende Valgret navnlig til Holsteen; thi at Keiseren eller den, der den Tid i saa Henseende traadte i hans Sted, havde, efterat Alle, som ellers kunde gjøre Fordring paa Forlehningen, vare affundne, udstedt Forlehningsbrev til den Cognat, som Stænderne havde valgt, beviste ingenlunde, at han indrømmede disse en vedvarende Ret til at raade for Lehnet, og mindst hvor der var en mere berettiget

ubekjendt, og er, efter hvad Professor Velschow anfører (l. c. S. 44, Note), først for nogle Aar siden fundet i en gammel Registrant i det slesvig-holsteen-lauenborgske Cancelli. Hr. Professoren bemærker, at den aldrig er bleven paaberaabt, og at den, da Tiden kom for sammes Anvendelse, blev tilsidesat, hvorhos han yttrer Formodning om, at Christian den Første har holdt den hemmelig, for ikke at støde de slesvig-holsteenske Stænder, og siden, da han fik en yngre Søn og tænkte paa at forskaffe ham Hertugdømmerne, har undertrykket den (S. 40 og 44). Dette er mig nu noget uklart, da Overeenskomsten ligesaavel hjemlede særligt som fælles Valg; men jeg kan ikke tænke mig, at en saa vigtig Statsakt kunde, da Kongen 15 Aar efter dens Oprettelse døde, være gaaet i Glemme, enten paa det ene eller det andet af de Steder, hvorfra den var gaaet ud. At den ikke nævnes i den magre og tildeels forvirrede Beretning, som Hvidtfeldts Krønike indeholder om de Forhandlinger, som 1482 foregik i Kiel mellem Kong Hans i Forbindelse med det danske Rigsraad, som tilligemed Kongen havde begivet sig til bemeldte Stad, og de der forsamlede slesvig-holsteenske Stænder, er i sig selv kun et svagt Beviis paa, at den ei der er kommet under Overveielse; og ligesaalidet kan dette godtgjøres deraf, at man heller intet andet Vidnesbyrd har derom. Foruden at det er i høi Grad usandsynligt, at den fra begge Sider var blevet glemt, forekommer det mig, at der i det Krøniken fortæller ere tydelige Spor af bemeldte Overeenskomst, uagtet Sagen hverken blev behandlet i den derved foreskrevne Form eller fik et Udfald, som aldeles svarer til dens Bestemmelser. At den Sammentræden af 12 Befuldmægtigede fra Danmark og ligesaa mange fra Fyrstendømmerne, der, efter Overeenskomsten, skulde have fundet Sted i Kolding inden 4 Maaneder (Velschow har ved en Feilskrift eller Feiltryk 4 Uger, S. 44), ikke saaledes blev iværksat, forklares af hvad Forfatteren selv har udviklet om de Aarsager (liggende tildeels i Forholdene til Sverrig, men iøvrigt i de forskjellige Ønsker, som man nærede om Valget), der gjorde at man fra begge Sider søgte at trække Valget i Langdrag. Da

Landene skulde blive sammen udeelte. Dette blev jo dog, skjøndt paa en vistnok kunstlet Maade, iagttaget derved, at samtlige Lande bleve i deres politiske Forbindelse gjennem fælles Stænder og fælles Bestyrelse af de vigtigste Anliggender. Det er naturligt, at han kun i den Forstaaelse af bemeldte Tilsagn, hvorfra Stænderne vare gaaede ud ved at vælge ham til deres Hertug, kunde stadfæste samme.

Dog den Dadel, Velschow udtaler over Kongens og Rigsraadets Adfærd i 1482, har fornemmelig sin Rod i hans haarde Dom over det der foregik i 1460. Han gaaer ud fra den Forudsætning, at den Grev Geerts Æt indrømmede arvelige Forlehning med Slesvig kun strakte sig til hans Mandsstamme, og finder det derfor utvivlsomt, at Lehnet ved den sidste Agnat Hertug Adolph den Ottendes Død i 1459 var hjemfalden til Kronen, uden at hans Søstersøn Christian af Oldenborg, der 11 Aar tilforn var valgt til Danmarks Konge, havde nogen Adgang til at faae det i Lehn for sig og Arvinger, hvilke ikke uden gjennem Valg kunde blive Konger af Danmark. Da han heller ikke vil vide af nogen Tvivl om at Danmark jo vilde have været istand til ved denne Leilighed at gjøre sin Ret gjældende, finder han det i høieste Grad uforsvarligt af Kongen og Rigsraadet, at de opoffrede det sikkre Gode, som Slesvigs Indlemmelse i Riget vilde have ført med sig, for de uvisse Fordele, som kunde flyde af en Personal-Union mellem Riget paa den ene Side og Slesvig saavelsom Holsteen og Stormarn paa den anden. Som jeg i mit tilnævnte Skrift S. 177—179 har udviklet, kan jeg ikke ansee hiin første Forudsætnings Rigtighed for afgjort, og derhos holder jeg for, at der, selv hvis det hermed havde været i det Rene, vilde i de fremfarne Tiders og især i den nærmest foranliggende Tids Historie, saavelsom i de Forhold, hvori Riget da befandt sig, have ligget meget vigtige Betænkeligheder ved et Forsøg paa ved Vaabenmagt at inddrage bemeldte Hertugdømme, især da der tilbød sig en mindelig Vei til at komme i en Personal-Union baade med det og med de Lande, som

eller en ligesaa berettiget Lehnsarving, som de fandt for godt at udelukke. Derimod kunde det ikke være vanskeligt at faae Keiserens Samtykke til Holsteens Deling mellem begge Arvinger, da slige Delinger, i Overeensstemmelse med den sariske Ret, idelig havde fundet Sted i det holsteenske Huus. Og vel kunde Danmarks Konge og Rigsraad med fuldkommen Føie have modsat sig en saadan Deling af Slesvig, der stedse havde været et udeleligt Lehn, men saa vilde de have udsat sig for at de slesvig-holsteenske Stænder vilde have benyttet den dem tilkommende Ret til at vælge mellem den afdøde Konges to Sønner, saaledes at de havde tilvendt Prinds Frederik hele Slesvig saavelsom Holsteen. Kongen og Rigsraadet fortjene derfor ingen Dadel, fordi de, ligesom Hertugdømmernes Stænder, gave Noget efter for ikke at tabe Alt. Naar Hr. Professor Velschow yttrer, at naar Rigsraadet efter Pligt havde hævdet Slesvigs uimodsigelige Udelelighed, saa kunde Kongen have forlehnet sig selv med Slesvig, medens han maatte have deelt Holsteen med sin Broder (S. 48), saa glemmer han, at der baade ved Privilegierne af 1460 og Overeenskomsten af 1466 ligefrem var indrømmet Stænderne Ret til at vælge hvem de vilde blandt den afdøde Landsherres Sønner. Hvorfor man lettere skulde kunne komme tilbage fra denne Deel af hvad man da havde vedtaget end fra den dermed forbundne Erkjendelse af at Slesvig ei var hjemfalden, indsees ikke. Det er og synderligt, hvorledes Forfatteren finder saa megen Urimelighed i den Bekræftelse, Kong Hans, kort efter at have modtaget Stændernes Hyldning, meddeelte paa alle de disse af hans Fader givne Privilegier, hvoriblandt den Ret til at vælge mellem flere Arvinger, som han faa Dage i Forveien havde nægtet dem. Efterat den Strid, han derover havde ført med Stænderne, ved gjensidig Eftergivenhed var bleven udjevnet, og det netop saaledes, at de udøvede deres Valgret, men paa den bestemte Maade, hvorom de vare blevne forenede, kunde og maatte han jo erkjende denne Valgret. Ei heller var der en ligefrem Modsigelse i hiin Stadfæstelse, forsaavidt den og gik ud paa det i Privilegierne givne Tilsagn om at sørge for at

Landene skulde blive sammen udeelte. Dette blev jo dog, skjøndt paa en vistnok kunstlet Maade, iagttaget derved, at samtlige Lande bleve i deres politiske Forbindelse gjennem fælles Stænder og fælles Bestyrelse af de vigtigste Anliggender. Det er naturligt, at han kun i den Forstaaelse af bemeldte Tilsagn, hvorfra Stænderne vare gaaede ud ved at vælge ham til deres Hertug, kunde stadfæste samme.

Dog den Dadel, Belschow udtaler over Kongens og Rigsraadets Adfærd i 1482, har fornemmelig sin Rod i hans haarde Dom over det der foregik i 1460. Han gaaer ud fra den Forudsætning, at den Grev Geerts Æt indrømmede arvelige Forlehning med Slesvig kun strakte sig til hans Mandsstamme, og finder det derfor utvivlsomt, at Lehnet ved den sidste Agnat Hertug Adolph den Ottendes Død i 1459 var hjemfalden til Kronen, uden at hans Søstersøn Christian af Oldenborg, der 11 Aar tilforn var valgt til Danmarks Konge, havde nogen Adgang til at faae det i Lehn for sig og Arvinger, hvilke ikke uden gjennem Valg kunde blive Konger af Danmark. Da han heller ikke vil vide af nogen Tvivl om at Danmark jo vilde have været istand til ved denne Leilighed at gjøre sin Ret gjældende, finder han det i høieste Grad uforsvarligt af Kongen og Rigsraadet, at de opoffrede det sikkre Gode, som Slesvigs Indlemmelse i Riget vilde have ført med sig, for de uvisse Fordele, som kunde flyde af en Personal-Union mellem Riget paa den ene Side og Slesvig saavelsom Holsteen og Stormarn paa den anden. Som jeg i mit titnævnte Skrift S. 177—179 har udviklet, kan jeg ikke ansee hiin første Forudsætnings Rigtighed for afgjort, og derhos holder jeg for, at der, selv hvis det hermed havde været i det Rene, vilde i de fremfarne Tiders og især i den nærmest foranliggende Tids Historie, saavelsom i de Forhold, hvori Riget da befandt sig, have ligget meget vigtige Betænkeligheder ved et Forsøg paa ved Vaabenmagt at inddrage bemeldte Hertugdømme, især da der tilbød sig en mindelig Vei til at komme i en Personal-Union baade med det og med de Lande, som

gjennem to Aarhundreder havde været dets stadige Bundsforvandte og i ligesaa lang Tid Danmarks farlige Fiender.

Over foranførte Retsspørgsmaal yttrede jeg mig kun i al Korthed. Gjenstanden for Samme udgjorde i sig selv kun et underordnet Leed i den Tankerække, som jeg forelagde, og de Forfattere, der havde udtalt Dadel over de Indrømmelser, der gjordes 1460, havde enten ligefrem antaget Christian den Førstes Arveberettigelse til Slesvig, eller opstillet denne og Lehnets Inddragelse som to for Danmark væsentlig lige betydende Alternativer. Denne sidste Fremstillingsmaade var rigtignok en kjendelig Vildfarelse, da Tronen ei var arvelig i Christian den Førstes Æt, men den var uden Tvivl en Hovedaarsag til, at Spørgsmaalet sjeldent havde fundet nogen ret indtrængende Undersøgelse. Dahlmann havde dog derfra gjort en Undtagelse, og hans Beviisførelse for den Paastand, at Qvindelinierne ei vare udelukkede, hvilken og syntes at være anerkjendt af Wegener, forekom mig i det Mindste at have bragt Sagen derhen, at man ei kunde gaae ud fra den modsatte Mening som en afgjort Sandhed; og dette var mig nok, da det ikke kunde ligge mig paa Hjerte at skille de to Meninger imellem, men kun at vise det Ubeføiede i de haarde Domme, som man i den senere Tid var blevet vant til at fælde over Kongens og Rigsraadets Adfærd ved den omhandlede Leilighed. Efter den Stilling, hvori Sagen er kommet ved Hr. Professor Velschows lærde og omhyggelige Undersøgelse, vil det derimod være nødvendigt at prøve, om Sagen derved virkelig er bragt paa det Rene.

Det berygtede Lehnsbrev, som den, efter Christopher den Andens Fordrivelse, af Rigets Store til Konge i Danmark kaldte, hidtilværende Hertug i Slesvig (af Abels Slægt) Waldemar den Tredie under 16de August 1326 meddeelte sin Formynder Grev Geert (kaldet den Store) paa bemeldte Hertugdømme, har i almindelige Udtryk overdraget dette Lehns Besiddelse til ham og hans rette og lovlige Arvinger (suisqve veris et legitimis heredibus); hvilket samme Udtryk og blev brugt i de af Rigets Bisskopper og et stort Antal

Adelsmænd udstedte bifaldende Erklæringer. Der var vistnok saare Meget at indvende mod dette Lehnsbrevs Gyldighed, ligesom der heller ikke var liden Tvivl om Forstaaelsen af den Expectance som Christopher, efter at være hjulpen tilbage paa den danske Throne, under 23de Februar 1330 meddeelte Grev Geert, der igjen havde afstaaet Slesvig til Erkongen Waldemar, om nemlig det i saa Henseende udfærdigede Document, der iøvrigt og lyder paa Grev Geerts Arvinger, efter dets Bogstav skulde indskrænkes til det Tilfælde, som aldrig indtraf, at Waldemar døde uden Børn, eller om det og blev anvendeligt naar dennes Æt senere uddøde.*) Men hvordan det end er, saa blev denne navnkundige Mands Sønnesøn, Geert den Fjerde, efterat den Abelske Slægt var uddød, af Kong Oluf

*) Tilforn have ikke blot vore Historikere ligefrem antaget, at Expectance-Brevet af 1330 ogsaa var anvendeligt i det sidstanførte Tilfælde, men dette har og været flere udmærkede Juristers Mening. See Oplysning angaaende det Spørgsmaal: om det kan lægges Dronning Margarethe til Last som en Statsfeil, at Grev Geert til Holsteen i 1386 blev forlehnet med Hertugdømmet Slesvig, af A. G. Carstens, indført i det Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter 10de Bind (Kjøbenhavn 1770), S. 104—131 og paa tydsk i B. A. Heinzes historische Abhandlungen 3ter Band, (Kopenhagen 1787, S. 1—41), saa og Kofod-Anchers samlede juridiske Skrifter 3die Deel S. 292, hvor ingen Anmærkning findes gjort af Medudgiveren Schlegel, saa at denne Lovlærde, der ellers rigelig har ledsaget Udgaven med Anmærkninger, heri maa have været enig med Kofod-Ancher. Den af flere nyere Forfattere antagne Indskrænkning har imidlertid Ordene for sig i det udstedte Dokument, der findes i Anti-slesvigholsteenske Fragmenter 7de Hefte S. 74—77. Maaskee have hine Retslærde ikke tilstrækkelig agtet paa Texten, hvilken de dog vistnok have efterseet, skjøndt den, saavidt vides, i deres Tid ei var trykt; men det kan og være, at de i Henstigten, som maatte være, at den Gjenafstaaelse af Slesvig til Erkongen Waldemar, hvortil Grev Geert havde beqvemmet sig, ei skulde komme denne og Æt til Skade for længere Tid end den, hvori Slesvig blev i den Slægts Besiddelse, hvortil det nu var vendt tilbage, have fundet en tilstrækkelig Grund til at gaae uden for Ordbetydningen.

og dennes Formynderske Dronning Margrethe i 1386, i Henhold til hine Akter, forlehnet med Slesvig; og skjøndt det til ham udstedte Lehnsbrev ei har været at finde, saa er det dog ikke tvivlsomt, at det, ligesom de yngre af 1440 og 1455, hvorved det af Christopher den Tredie og Christian den Første blev fornyet (hvilke lyde paa at Slesvig skulde være et ret Arvelehn), har været affattet i lige almindelige Udtryk som det oprindelige Lehnsbrev, hvorfra han hentede den Lehnsberettigelse, som fra dansk Side blev anerkjendt. Professor Velschow anseer det imidlertid for afgjort, at bemeldte Breve, deres almindelige Ord uanseet, ikke kunde være at forstaae anderledes end at Lehnsfølgen indskrænkede sig til den mandlige Linie.*) Hans første Grund herfor er, at Lehn i Danmark egentlig ingensinde ophørte at være hvad de oprindeligviis vare, Statsembeder, hvilke ikke kunde overdrages uden til Mænd. Men jeg begriber ikke, hvorledes man kan tænke paa at gjøre denne Synsmaade gjældende med Hensyn til arvelige Lehn, i Særdeleshed dem, der i vor Lehnsret kaldes de større eller fyrstelige. Naar endog Lehnsbesiddelsen var forbunden med en Tjenestepligt, saa er det dog aabenbart, at Lehnet ikke var oprettet for at faae denne Tjeneste udført, men for at sikkre Slægter, der enten formedelst deres Fødsel, i Særdeleshed som henhørende til Kongeslægten, eller deres Fortjenester, eller af andre Aarsager, fandtes egnede til en anseelig Stilling. Det blev heller ingenlunde fordret, at Lehnsarvingen skulde være istand til personlig at yde den Tjeneste, der maatte være forbunden med Lehnet; men om end Qvinde udelukkedes, saa stod dog Lehnet aabent for Umyndige, Sindssvage og Andre, der vare ligesaa uskikkede til i egen Person at udføre Tjenesten. Allermindst tilstedede de særlige Bestemmelser, hvorunder det slesvigske Lehn var givet til den Geertske Slægt, at betragte det som et Statsembede. Hverken i det ovennævnte Lehnsbrev af 1326 eller i de senere er der Tale om nogen Tjeneste, som Lehnsmanden havde at gjøre, men hiint Brev, der blev Grund-

*) Side 8—11.

laget for de senere Forlehninger, er kun givet til Tak og Belønning for de store Fortjenester Grev Geert skulde have indlagt sig af Danmark — (propter innumera beneficia nobis regno et regni personis impensa labores sumtusqve et expensas etc.). Der tilsiges iberhos ham og Efterkommere al Myndighed, alle Indtægter, enhver Herlighed, som Hertugdømmets Besiddelse kunde føre med sig, og, ligesom man havde taget Munden saa fuld som muligt til Priis for hans Fortjenester, saaledes har man i den Deel af Brevet, der skal være Hjemmel for hans Rettigheder, anstrænget sig for at finde de meest omfattende Udtryk.

Forfatterens anden Grund er, at den talrige Klasse af smaa Arvelehn, som kaldes Styrishavne, kun vare arvelige i Mandslinien. Det kunde i sig synes ret antageligt, at man fra denne Art af Arvelehn, den eneste hvorom der havdes Lovbestemmelser, maatte kunne drage en Slutning til hvad der skulde gjælde i andre Lehn, som, ifølge de Adkomstbreve, hvorved de hjemledes, skulde gaae i Arv uden at Arvegangen nærmere var bestemt. Men den Formodning, som hine Lovbestemmelser, hvilke findes i Jydske Lovs 3die Bog 20de Capitel, skulde begrunde for en indskrænkende Fortolkning af disse Adkomstbreve, turde dog tabe al Vægt, naar man tager vedbørligt Hensyn til fornævnte Arvelehns eiendommelige Beskaffenhed og det ganske Særegne i de Arveregler, som jydske Lov derfor havde bestemt. Styrishavnene vare i egentlig Forstand Tjenestelehn, og havde mere tilfælles med hvad vi nu kalde Embeds- eller Beneficiargods end med Lehn. Styrismændene vare satte som Høvdinger for de Kredse, hvori Landet var inddeelt, med Hensyn til det Søværn, som Indvaanerne havde at tilveiebringe (Sølægder).*) Styrismanden havde at sørge for den Indvaanerne paaliggende Tjenestes eller anden Ydelses rigtige Fordeling og Udredelsens rette Anvendelse samt anføre den Deel af Søværnet, som den ham underlagte Kreds

*) At Styrishavnene tildeels hørte under Bispperne, hvis Lehnsmænd altsaa Styrismændene da vare, er os her ikke videre vedkommende.

havde at udrede. I adskillige Kredse, sandsynligviis dem, hvori Styrismandens Tjeneste var forbunden med størst Besvær og Bekostning, var der, som det væsentligste Vederlag derfor, udlagt en Gaard, hvis Indtægter tilfaldt ham, og Besiddelsen heraf tilligemed Tjenesten var da arvelig. Men denne i sig selv anomale Arvelighed var særdeles indskrænket og bygget paa Regler, der vare meget afvigende fra de almindelige Arvelove, medens de vare ret vel beregnede efter Tjenestens Tarv. Det var kun Søn, Fader og Broder, som kaldtes til, i denne Følgeorden, at arve Styrismændenes Tjeneste tilligemed den Brugs- og Frugtsret af en Eiendom, hvormed den blev lønnet. Saaledes vare Sønnesønner udelukkede, hvilke saavel efter jydske Lov som efter vore øvrige Provindsiallove vare de nærmeste efter deres Fædre; noget, der var ligesaa stemmende med det Hensyn til Tjenestens Tarv, hvilket Loven her havde for Øie, som det var afvigende fra de almindelige Arveregler. Hiint Hensyn medførte iøvrigt vel ligefrem, at kun Mænd kunde arve, men det udelukkede just ikke alle paa Spindesiden beslægtede, og saadanne findes virkeligt blandt de faa Slægtforhold, som jydske Lov her tog i Betragtning; saa at Arvefølgen i Styrishavnene, saa indskrænket den end for Resten var, ikke kan siges at have været reen agnatisk. Under Brødre maatte nemlig ogsaa Halvbrødre være indbefattede, og det hvad enten de vare Samfædrene- eller Sammødrene-Brødre, noget, hvorom der saameget mindre kan være Tvivl, som jydske Lov saa lidet som vore øvrige ældre provindsielle Love kjende det Fortrin, som Christian den Femtes Lov gav Fuldbrødre. De forskjellige Classer af Brødre vare altsaa endog lige berettigede til at arve Styrishavnen, saa at uden Tvivl Alderen maatte gjøre Udslag mellem dem, hvorfra der dog rimeligviis gjordes Undtagelse i det Tilfælde, at den afdøde Styrismand havde arvet Tjenesten efter sin Fader. I Analogien af det, jydske Lov har fastsat om Arvefølgen i Styrishavnene, findes der saaledes Intet, der tjener til Styrke for den Paastand, at Successionen i de arvelige Lehn i Danmark var reen agnatisk.

En tredie Grund er, at det fra selve Grev Geerts Side var erkjendt, at Slesvig, i den Abelske Slægt, i hvis Sted hans i 1326 skulde indsættes, kun var arvelig i Mandslinien, og at det derfor ei kan antages, at han, da han lod sin Myndling forlehne sig med dette Hertugdømme, har villet hævde sine Efterkommere en mere udvidet Arveret. Men ogsaa denne Grund synes at bortfalde, naar man sætter sig ret ind i oftmeldte Lehnsbrevs Indhold og i de Omstændigheder, hvorunder det blev udgivet. Det var ikke Hertug Waldemar, der med den danske Rigsmagts Samtykke overdrog sit Lehn til den Geertske Slægt, men det var den for Øieblikket til Danmarks Konge ophøiede Waldemar, der gav Slip paa sit forrige Lehn, og, som Konge, med Samtykke af dem som toge Deel i at raade over Staten *), gav sin Formynder og dennes Afkom en aldeles ny Forlehning. Denne sluttede sig nu paa ingen Maade til den forrige Forlehning, og Lehnsbrevets Forfatter, der uden Tvivl har været en verdensklog og i Forretninger vel bevandret geistlig Herre, har taget sig vel iagt for at bruge noget Udtryk, der kunde føre til at enten den Tvivl eller den Begrændsning, som den yngre kongelige Linies hidtilværende Besiddelse af Slesvig havde været underkastet, skulde gaae over paa det nye Lehn, der da blev stiftet. Saavel Lehnsbrevets Indhold og Tone som Grev Geerts Historie vidner og om hans Tilbøielighed til at tage Alt hvad der var at faae, ligesom der og hos dem, der næst ham styrede Riget, viste sig den største Redebonhed til at give hvad han forlangte, saa at der just ikke kan være nogen Formodning for at han ei vilde have

---

*) Et Rigsraad, saaledes som det siden blev dannet, fandt til den Tid ikke Sted, og i det Hele var den Myndighed, hine Rigets Store da tilegnede sig, uden retlig Hjemmel. Men da det dog var det ovenmeldte Lehnsbrev, der siden havde faaet Anerkjendelse af den lovlige Rigsmagt, saa maatte det, skjøndt det hidrørte fra en Tid da den retlige Tilstand var aldeles opløst, være det, hvorefter det, da Grev Geerts Mandsstamme uddøde i 1459, maatte bestemmes, om der tilkom hans Ætling paa Spindesiden Christian den Første nogen Berettigelse til Slesvigs Lehn.

mere end den Slægt havde havt, som før ham havde været forlehnet med Slesvig. Hvad Hr. Forfatteren S. 14 udvikler om det Maal, Grev Geert havde sat sig selv og betegnet for sin Slægt, at forene Sønderjylland med Holsteen og Stormarn, gjør det og lidet sandsynligt, at han ikke skulde have villet holde Hertugdømmet i sin Slægt saa længe som muligt, ligesom det heller ikke er troligt, at Rigets daværende Store vilde i dette Stykke have modsat sig hans Villie, der ellers var deres øverste Lov. Det af Dahlmann paaberaabte Lehnsbrev, som den paa ny indsatte Kong Christopher den Anden to Aar senere (1328) meddeelte sin Halvbroder Grev Johan (den milde) af Holsteen paa Fehmern, hvilket udtrykkelig kalder alle „suos veros et legitimos heredes ab eo tam masculini qvam foemini generis descendentes," til Lehnsfølge, vidner yderligere om, at et ogsaa paa Spindesiden arveligt Lehn ikke var saa stridende mod de da herskende Begreber, at man paa Grund deraf kunde være beføiet til at lægge en Indskrænkning ind i hiint Grev Geert givne Lehnsbrev, der, skjøndt det ikke udtrykkelig nævner de fra ham paa Spindesiden nedstammende Personer, dog indbefatter dem under sine almindelige Udtryk. Lehnsbrevet af 1328 bærer vistnok ogsaa et stærkt Præg af hiin jammerlige Tids Rundhed i at bortskjænke Kronens og Landets Eiendomme, men dog har Grev Geert ikke i Begjerlighed, eller de, der med og under ham tilegnede sig Raadighed over Staten, i Eftergivenhed staaet tilbage for hvad der enten af det ene eller det andet fandtes i Aaret 1328. Naar Professor Velschow bemærker, at de ovenanførte Ord i Lehnsbrevet af 1328 ei saaledes ere blevne optagne i det Fornyelsesbrev, som Waldemar Atterdag i 1340 meddeelte Grev Johan, men at dette kun betegner Fehmern som et ret Arvelehn, saa ligger det nærmest deri at finde et yderligere Beviis for, at det sidste Udtryk, det samme som siden er brugt i de Hertug Adolph baade i 1440 og 1455 meddeelte nye Lehnsbreve paa Slesvig, indbefatter det samme som de mere omstændelige i det af 1328. Det var i ethvert

Tilfælde lidet skikket til at betegne en Indskrænkning i den da indrømmede Rettighed, og en saadan Indskrænkning kunde heller ikke have fundet Sted uden enten som et vilkaarligt Magtsprog eller med den Belehnedes Samtykke, men i begge Tilfælde vilde Lehnsherren vist have sørget for, at det, han saaledes havde tilvundet sig, blev udtrykt i Lehnsbrevet. Naar Forfatteren tilføier, at efterat Grev Johans Søn var død uden Børn, kunde Dattersønnen ikke komme i Besiddelse af Lehnet, men at hendes Fættere, de andre holsteenske Grever, der aldeles ingen Berettigelse havde, bemægtigede sig samme som det synes uden Indsigelse fra den danske Regjerings Side, saa forekommer det mig, at der dog maa være kommet en Affindelse eller anden Begivenhed imellem, uagtet man nu ingen Oplysning derom har. Men i intet Tilfælde kan det, der saaledes forefaldt, hidrøre fra en indskrænkende Fortolkning af det Lehnsbrev, Waldemar Atterdag havde givet den holsteenske Greve; thi Lehnet blev jo ikke efter Sønnens Død inddraget som arveløst, ei heller nogen Paastand derom gjort fra dansk Side, hvorimod aldeles Uberettigede skulle have bemægtiget sig samme.

Paa et andet Sted (S. 76—87) har Hr. Professor Velschow søgt et Beviis for at Slesvig ikke var et Qvindelehn i det navnkundige Forlig, der under 25de Marts 1579 blev indgaaet i Odense mellem Frederik den Anden og de tvende Fyrster, der den Tid vare deelagtige med ham i Regjeringen over Hertugdømmerne, til Afgjørelse af de Stridigheder, der i lang Tid havde fundet Sted angaaende de slesvigske Lehnsforhold. Herved skal det navnlig være erkjendt at den tydske Lehnsret, der udelukkede qvindelig Lehnsfølge, var den for Slesvig gjældende, ligesom en saadan Erkjendelse allerede skal ligge deri, at Hertugerne paatoge sig Lehnstjeneste, uagtet Hertugerne af Grev Geerts Slægt havde havt Slesvig som frit Lehn, og det altsaa med denne Egenskab maatte være gaaet over til den Oldenborgske Stamme, saafremt Christian den Første havde erhvervet Slesvig ved Arv. Nu maa det vistnok ansees som afgjort, at den tydske Lehnsret, og navnlig den mandlige Succession, efter det Odenseer-Forlig, maatte være

gjældende i Slesvig, idet samme indeholder, at alle Hertuger af Holsteen stedse skulde forlehnes med Slesvig, saa at den holsteenske Arvefølge nu og maatte tjene til Regel i førstnævnte Hertugdømme. Dette var iøvrigt allerede nødvendigt, naar begge Hertugdømmer, i Overeensstemmelse med Privilegierne af 1460, skulde holdes sammen; thi uagtet Keiseren gav Forlehningen til den, som Stænderne 1460 havde valgt, efter at de nærmere Berettigede havde ladet sig affinde, saa maatte dog i Fremtiden Forlehningen gives til de mandlige Descendenter, der vare de nærmest Berettigede, uden at noget Valg af Stænderne kunde berettige eller forpligte ham til at tage nogen Anden. Men dette beviser Intet med Hensyn til den Arvefølge, der gjaldt i Slesvig ved Hertug Adolphs Død. Det havde desuden stedse været de danske Kongers Paastand, at Slesvig ikke var et Lehn paa tydsk Viis, og de havde derfor, navnlig saalænge det var i Abels-Slægt, aldrig villet lade Arveligheden gjælde i Grundsætning, skjøndt de, paa Grund af Omstændighederne, fandt sig i, at det stedse blev hos den, der var nærmest i Slægten; ligesom det og var af hiin Grund, at Kong Hans efter Christian denFørstes Død forsøgte at forhindre Slesvigs Deling. Ei heller kan man af den Omstændighed, at Hertugerne ved fornævnte Forlig beqvemmede sig til at yde nogen Lehnstjeneste, udlede en Erkjendelse af, at Christian den Første hverken som Arving eller i Følge Stændernes Valg havde havt nogen Adkomst til Hertugdømmet. Den ene af Contrahenterne var tillige Konge af Danmark, hvis Interesse i denne Egenskab endog maatte overveie den, han havde som Medhertug i Slesvig, og de to andre Hertuger, hans Medregenter over Hertugdømmerne, kunde, om de end havde fundet Sagen utvivlsom fra den retlige Side, dog have været tilbøielige til at paatage dem den ringe Tjeneste, der blev bestemt ved Forliget, og hvori Kongen selv for sin Part af Hertugdømmet maatte tage Deel, for at ende de langvarige Stridigheder med det Kongelige Huus. Men der var desuden, som Hr. Professoren selv omstændelig forklarer, den Tid en særlig Arvetvistighed, som de ved Hjælp af Forliget fik afgjort til deres

Fordeel, og det var kun efter mangeaarige vidtløftige Forhandlinger og ved Hjælp af flere venskabelige Fyrsters Mægling, at Forliget blev tilveiebragt.

Der er iøvrigt saa meget mere Tvivl om, hvorvidt det agnatiske Princip havde den Fasthed her i Riget, at man, paa Grund deraf, kunde lægge den omhandlede Indskrænkning ind i den Adkomst, hvormed de Slesvigske Hertuger af Grev Geerts Æt besadde Slesvig, som Man flere Gange, og det netop fornemmelig i den nærmest liggende Tid, havde kaldet Cognater til Tronen. Netop alle de sidste fire Konger vare i dette Tilfælde, Oluf, Erik af Pommern, Christopher af Bayern og selve Christian den Første, ligesom det var et saadant Slægtskab, hvortil Rigsraadet tog Hensyn, da det først indbød Hertug Adolph til at lade sig vælge. Der var vel ved disse Leiligheder ikke Tale om en streng arveretlig Adkomst, thi Tronen blev besat ved Valg, men Man søgte dog altid den, der efter Arveforhold stod den forrige Konge nærmest, og gik kun denne forbi, naar særdeles politiske eller moralske Grunde talte imod ham.*) Det kan iøvrigt være, at man, efter den Tids Maade at betragte Sagen paa, vel ikke har fundet det andet Kjøn egnet til at være et Lands Regent, men derfor ikke har udelukket de paa Spindesiden med Regenten beslægtede Mandspersoner. En ret gjennemført Linealarvefølge tilsteder vistnok ikke, at tillægge den, der er Arveladeren beslægtet paa Mødrenesiden, en Arveret, som ikke tilkom Moderen selv; men saaledes vare Begreberne til hiin Tid ikke hos os udviklede. Efter Waldemar Atterdags Død uden Sønner var der ikke Tale om at vælge nogen af hans Døttre til regjerende Dronning, men der opstod Spørgsmaal mellem Sønnen af den ældre Datter Ingeborg, Albrecht af Meklenborg og af den yngre Margrethes Søn,

*) Afdøde Conferentsraad Engelstoft har i en Recension over Schlegels Danmarks og Hertugdømmernes Statsret i Maanedsskrift for Litteratur 1ste Bind S. 137—141 givet en klar og vel motiveret Fremstilling af den Blanding af Valg og Arv, hvorved Danmarks Trone i hine Tider blev besat.

Oluf, og det var kun fordi den Førstes Slægt stod i et saa fiendtligt Forhold til Danmark, at han blev udelukket. Da Kong Oluf faa Aar derefter døde, blev Margrethe, uagtet den store Anseelse hun ved at styre Riget for denne sin Søn havde erhvervet, og skjøndt hun i Norge blev erkjendt som regjerende Dronning, ikke dertil valgt i Danmark, men da man af samme Aarsag som forrige Gang ikke vilde have den Meklenborgske Prinds, der atter meldte sig, blev paa hendes Forslag en Dattersøn af en anden Søster, Erik af Pommern, et Barn paa 5 Aar, valgt, hun derimod erkjendt som hans og Rigets Formynderske, og i Gjerningen vedblev hun for en stor Deel at styre, efterat han var kommen til sine myndige Aar og traadt frem som regjerende Konge. Vi have og oven S. 362 seet, hvorledes vel ikke uden Mænd kunde arve Styrishavne, men at dog mandlige Cognater, forsaavidt de kunde findes i de faa Classer, hvortil bemeldte Arv var indskrænket, ingenlunde vare udelukkede.

Da jeg er blevet foranlediget til at gaae saa langt ind i de Grunde, der talte for at Christian den Første, skjøndt kun paa Spindesiden beslægtet med den sidstafdøde Hertug af Slesvig, og nedstigende fra Grev Geert, der først i denne Slægt havde faaet Forlehningen, dog var arveberettiget Lehnsfølger i dette Hertugdømme, skal jeg ikke tilbageholde den bestemte Anerkjendelse, som dette har fundet i en mærkværdig Statsakt. Indledningen til det af Frederik den Tredie tilligemed det danske Rigsraad, som Følge af den under 26de Februar 1658 med Sverrig sluttede Fred, den 2den Mai s. A. udstedte saakaldte Souverainitetsdiplom for det Gottorpske Huus indeholder nemlig, at den Grev Geert i 1326 meddeelte Forlehning paa Slesvig var nedarvet paa det oldenborgske Huus. Det kunde vel siges, at ligesom denne Akt i sit Hovedindhold kun var en Følge af den haarde Nødvendighed, hvori Kongen og Riget var bragt ved en ulykkelig Krig, saaledes kunde det tænkes, at Seierherrens Overmod ogsaa havde udøvet en trykkende Indflydelse paa Affatningen af Samme. Spor heraf turde der findes i den Roes, som Diplomet, ligesom

Forlehningsbrevet af 1226, skjøndt ikke i fuldt saa høitlydende Ord, udtaler over de store Tjenester, Grev Geert havde viist Riget. Forsaavidt der endnu kunde opstaae retligt Spørgsmaal om Christian den Førstes Adkomst til Slesvig, kunde naturligviis en Indsigelse af denne Natur ikke komme i Betragtning; noget anderledes forholder det sig derimod nu, da Spørgsmaalet blot har en historisk-politisk Betydning. Men det indsees ikke, hvorledes Hertugen af Gottorff, som ved Primogenitur-Statutet af 1608 forlængst havde faaet den mandlige Arvefølge ordnet for sine Efterkommere, kunde have nogen Interesse i at faae udtalt, at Lehnet ad Spindesiden var kommet til ham, og Sverrig kunde paa egne Vegne aldeles intet Ønske have i den Henseende. Documentets øvrige Affatning giver heller ingen Grund til at antage en saa vidtgaaende Forknyttelse fra dansk Side, at man havde ladet sig paatvinge ethvert Udtryk, der blev forlangt. Navnlig har man med særdeles Omhu sørget for, at den Befrielse for al Lehnsafhængighed, som man havde maattet tilstaae Hertug Frederik og hans mandlige Descendenter, ei skulde udstrække sig til en vedvarende Lehnsfrihed for selve Landet, eller give de gottorffske Hertuger Hjemmel til at skalte og valte saaledes med Samme, at det, efter at deres Mandslinier vare uddøde, ikke heelt og holdent kunde komme tilbage under dansk Lehnshøihed*). Paa

*) Iøvrigt har Velschow l. c. S. 126—127 forklaret, hvorledes man i foranførte Henseende havde et Forbillede i de Forbeholdenheder, som Kongen af Polen ved Tractat af 19de September 1657 havde taget med Hensyn til den Lehnsfrihed, som han derved tilstod Churfyrsten af Brandenborg og mandlige Afkom for det daværende Hertugdomme Preussen, men blot for deres Personer, saa at det, naar Churfyrstens mandlige Stamme uddøde, atter skulde træde tilbage i dets Lehnsafhængighed af Polen, hvori der først skete Forandring efter Polens Deling i 1773. Men desuagtet vidner foranførte Deel af Diplomet dog om, at det ikke ved det ulykkelige Documents Affattelse manglede Kongen og Rigsraadet paa Opmærksomhed for Statens Tarv.

den anden Side kan det heller ikke let tænkes, at Kongen, i hvis Andeel af Slesvig ogsaa reen mandlig Arvefølge var blevet indført i 1650, kunde have nogen Interesse i hiin Udtalelse. Den vilde saaledes neppe kunne have fundet Sted, hvis det ikke virkelig havde været antaget, at Sagen forholdt sig som anført.

Efter hvad jeg saaledes udførlig har udviklet, har jeg vist ikke sagt for Meget, naar jeg l. c. har yttret, at den ene af de Forudsætninger, hvorpaa vore senere Forfattere grunde deres Fordømmelsesdom over Christian den Førstes og det danske Rigsraads Adfærd i 1460, ikke er saa sikker, som de mene. Jeg havde uden Tvivl været beføiet til at gaae videre, men jeg havde, som alt bemærket, hverken Anledning eller Tilbøielighed hertil. Nu har jeg, endog blot for at overtyde mine Medborgere om at det ikke var uden veloverveiede Grunde, at jeg ei vilde erkjende den nu almindelig antagne Paastand, anseet det nødvendigt at udvikle disse Grunde med den Omhu, der er fornøden, naar man er i Strid med en saa kyndig Forfatter, og naar man derhos kan gjøre Regning paa at have en udbredt Stemning imod sig. Jeg har iøvrigt ikke fundet nogen videre Betænkelighed ved nu stærkere at udhæve de forhen paapegede Grunde mod den i den senere Tid antagne Mening; thi der er ingen sand fædrenelandsk Interesse, der kan lide under, at hiint historiske Forhold sees saaledes som det virkeligt var. Det kan vel gjøre noget Afbræk i den Lyst, som Mange nu finde i at stille den ved hiin Leilighed stiftede Forbindelse med Holsteen i det meest forhadte Lys, men det vil maaskee snart erkjendes, at det netop er til Fædrenelandets Tarv, at den ved mangehaande Indvirkninger fremkaldte Forbittrelse mildnes ved en rigtig Opfatning af Sagens Sammenhæng.

Den anden Forudsætning, der ligger til Grund for hiin Fordømmelsesdom, er at Danmark, foruden at have havt en utvivlsom Ret til efter Adolph den Ottendes Død at inddrage Slesvig, var i ligesaa utvivlsom Besiddelse af Magt til at gjøre denne Ret gjældende. Dette sidste antager Velschow

uden at imødegaae hvad jeg l. c. S. 176—177 har yttret om det Betænkelige, der, navnlig under de daværende Forhold, var i, med Forkastelse af den mindelige Overeenskomst, der frembød sig, at bringe Sagen til Afgjørelse ved Vaabenmagt. Imidlertid finder jeg meget i hans Skrift, der bekræfter mine i nysanførte Henseende yttrede Tvivl. Han mener vel, at Slesvig, da i 1375 Abels mandlige Afkom uddøde, upaatvivlelig vilde have været inddraget under Kronen, dersom Danmark ikke faa Uger derefter havde mistet sin virksomme Konge Waldemar Atterdag, men at Grev Geerts Søn og Sønnesønner under det derved fremkomne Interregnum fik Mod til at fremkomme med Fordringer paa det jydske Hertugdømme og benytte Leiligheden til at sætte sig i Besiddelse deraf. Derhos antager han, at det neppe vilde have oversteget Dronning Margrethes Kræfter atter at komme i Besiddelse af Hertugdømmet, dersom ikke hendes Hu havde staaet til at sætte Sverrigs Kongekrone paa sin Søn Olufs Hoved. Alene dette skal have bevæget hende til at søge de holsteenske Grevers Venskab og derfor beqvemme sig til at forlehne Geert den Fjerde med Hertugdømmet, og det endog i et større Omfang end det, hvori Hertugerne af den Abelske Slægt havde besiddet samme, og med Indrømmelse af den Arvelighed, som de fremfarne Konger stedse havde nægtet denne Sidegreen af den kongelige Familie (S. 4—6). Der turde imidlertid i Rigets daværende Tilstand i Forbindelse med de nærliggende Tiders Historie være ikke liden Anledning til Tvivl om den Forudsætning, at det i Margrethes Tid vilde have været en let Sag at inddrage Hertugdømmet. Men i al Fald indrømmer Forfatteren dog, at denne mægtige Herskerinde, naar hun ikke vilde opgive sine Planer paa Sverrig, behøvede at holde sig i god Forstaaelse med de holsteenske Grever, som Margrethes Medbeiler til den danske Kongethrone, Albrecht af Meklenborg, der som Søn af Valdemars ældre Datter endog stod nærmere (see oven S. 387), allerede havde vundet ved Løfter, blandt andet om Slesvig. Foruden at det nu her gjaldt Margrethe ikke blot om den svenske, men og om den

danske Krone, saa har der baade paa hendes Tid og i de følgende Tider viist sig en saadan Sympathi for hendes Plan til Rigernes Forening, at selv den, der for sin Person kunde være tilbøielig til i den Henseende at være af en kjættersk Mening, (hvortil jeg for min Deel er og altid har været forfalden), dog maa erkjende, at det var en national Politik, som hun fulgte, da hun, for at gjøre denne Plans Udførelse mulig, tilstod de holsteenske Grever den paastaaede Forlehning, og det endog, som Forfatteren bemærker, med yderligere Indrømmelser. Til Erik af Pommerns sex og tyveaarige Strid med Geert den Fjerdes Sønner, der end ikke vilde erkjende Danmarks Lehnshøihed, og til denne Krigs ulykkelige Følger for ham og Riget, har jeg alt paa det anførte Sted hentydet. Men Hr. Forfatteren anfører endvidere, hvorledes Rigsraadet, da Erik af Pommern havde forladt Riget og en voldsom Bondeopstand udbrød, fandt det nødvendigt for enhver Priis at bringe Hertug Adolph fra at understøtte denne Opstand. For at sikkre Riget herimod var det, saaledes fremstiller Forfatteren Sagen og vist nok meget rigtigt, at Rigsraadet, niende Dag efter at det havde opsagt Kongen Huldskab og Troskab, indgik en Fred om inden en vis kort Tid at overlevere Hertugen de ikke ganske ubetydelige Dele af Slesvig, som dog efter den af Erik indgaaede Vordingborgske Fred endnu vare blevne i dansk Besiddelse, og at tilholde den Konge, som det var i Begreb med at vælge, at give ham arvelig Forlehning, om hvilken Arvelighed Spørgsmaalet ved Freden til Vordingborg var blevet holdt aabent. Og det var i Kraft af denne Rigsraadets Bestemmelse at Christopher af Bayern udstedte det forhen omtalte arvelige Forlehningsbrev af 1440 (S. 6—7). De Omstændigheder, der til hine Tider gjorde det nødvendigt at indrømme de holsteenske Grevers Paastande, vare nu i ikke ringere Grad tilstede til den Tid, hvori Christian den Første og Rigets Raad beskyldes for at have forraadt Danmarks Interesse ved ei at indrage Slesvig.

Vel var det efter fleeraarige Krige, kort før Hertug

Adolphs Død, lykkedes for Christian den Første at fordrive Modkongen (Carl Knudsen) og selv at blive erkjendt og kronet i Sverrig. Men baade Modkongen og de mange andre fiendtlige Kræfter, der havde viist sig, vare dog endnu til, og ligesom det ikke varede længe førend de reiste sig paany og med forøget Styrke, saaledes maatte det allerede paa hiin Tid være Kongen og Rigsraadet klart, at Danmarks hele Vaabenmagt snart kunde være fornøden for at opretholde dets Forbindelse med Sverrig. Og ikke mindre klart maatte det være dem, at Danmark, for at kunne gjennemføre dette, maatte sikkre sig fra Sydsiden mod de Fyrster, Lande og Stæder, der i saa mange Slægtfølger havde ved deres Sammenhold været Rigets farligste Fiender. Ved at give Slip paa en Paastand, der paa nye vilde have vakt de kun i kort Tid slumrende Fiendskaber, kunde Riget derimod ikke blot værge sig mod denne Fare, men endog vinde en Personal-Union saavel med Holsteen som med Slesvig, hvoraf en fastere og inderligere Forbindelse i Tiden kunde udvikle sig. Desuden var Retsspørgsmaalet, efter hvad vi have seet, bragt paa en for den Geertske Slægt meget fordeelagtigere Fod end den, hvorpaa den befandt sig i 1375, da alle de begrundede Indsigelser, hvortil Valdemar den Tredies Lehnsbrev af 1326 saavelsom det siden erhvervede Exspectancebrev af 1330 gav Anledning, endnu stode aabne.

Hr. Professor Velschow formoder, at den overveiende Stemning i Slesvig vilde have været for Danmark, hvis der fra dettes Side var blevet gjort Paastand om Hertugdømmets Inddragelse. Dersom denne Formodning var tilstrækkelig begrundet, saa vilde dette have været en Omstændighed, som turde noget have formindsket Betænkelighederne ved et alvorligt Forsøg paa at sætte en saadan Paastand igjennem. Men det forekommer mig, at den Udvikling, han selv (S. 17—21) giver af Forholdene, snarere fører til den Slutning, at der fra den Side ikke var noget at regne paa. Det sees nemlig deraf, at de holsteenske Grevers Indflydelse allerede under den Abelske Slægt havde vidst at bringe de anseelige Krongodser i den

holsteenske Adels Hænder, som efterhaanden vare fravundne den danske Krone og som denne i 1313 endelig og fuldstændig maatte afstaae; han anfører derhos, at disse Godser for en stor Deel vare blevne opdyrkede af tydske Colonister, en Omstændighed, hvorpaa han lægger megen Vægt. Endvidere bemærker han, at de mere betydelige Embeder Tid efter anden vare blevne den holsteenske Adel betroede, samt at Bisskopperne i Slesvig idetmindste siden 1421 alle havde været Tydskere, og at de fleste Domherrer ligeledes vare det*), fremdeles at de talrige i Slesvigs Stæder bosatte tydske Handelsmænd uden Tvivl havde Overhaand i Magistraterne, og at derfor de Deputerede, som disse sendte til Landdagen, sandsynligviis ogsaa for det meste vare Tydskere. Efter alt dette finder han det endog muligt, at ingen Dansk til den Tid havde Sæde i den slesvigske Stænderforsamling. Men naar den Deel af Befolkningen, der ene havde noget at sige i Landets Anliggender, var stemt for den holsteenske Forbindelse, og naar navnlig det overmægtige Ridderskab af alle Kræfter arbeidede til Fordeel for samme, saa er der liden Formodning om, at Danmark vilde have fundet Understøttelse i Slesvig, hvis det havde villet tilkjæmpe sig dette Hertugdømmes Indlemmelse i Riget. Om det end forholdt sig, som Forfatteren mener, at neppe en tredie Deel af Hertugdømmets Befolkning til den Tid var tydsk, saa vilde denne dog, efter hans egen Fremstilling, i Formue, Dannelse og politiske Rettigheder have havt en afgjørende Overmagt. Ikke mindre vigtigt var det, at der i den herskede en bestemt politisk Tanke og en derpaa grundet Retning i Villien, medens det ikke er at formode, at den øvrige Befolkning har synderlig bekymret sig om det Spørgs-

*) Werlauf antager l. c. S. 58—59 i Henhold til Pontoppidans Annaler, at alle Slesvigs Bisskopper næsten fra det 14de Aarhundredes Begyndelse af vare Tydske, og bemærker, at dette, efter de katholske Bisskoppers store saavel politiske som moralske Indflydelse, maa have været til ikke lidet Afbræk for det danske Sprog.

maal, der skulde afgjøres. Den vilde neppe have været at sætte i Bevægelse mod den Beslutning, som toges af dem, i hvis Hænder de politiske Anliggender engang vare komne, og det saa meget mindre, som det, disse vilde, dog kun gik ud paa, i det Væsentlige at holde Tingene paa den Fod, hvorpaa de nu gjennem flere Slægter havde været, i hvilken Tid der i det mindste ikke havde været Anledning til at finde Tilstandene lykkeligere i Danmark. Sproget vilde vist ikke have havt den Tiltrækningskraft, som man nu saa gjerne vil tillægge samme. Det havde den Tid ingen anden Betydning for den større Deel af Befolkningen, end som Middel for Meddelelserne i det daglige Liv, og i den Henseende var den Sprogovergang, som efterhaanden havde fundet Sted i nogle Dele af Slesvig, mindre besværlig derved at det var til Plattydsk. Denne Mundart var nemlig langt mere beslægtet med Dansk, end den høitydske, hvilken først ved Reformationen begyndte at trænge ind i Hertugdømmerne. Iøvrigt var allerede 60 Aar førend Christian den Førstes Tid Plattydsk kommet i Brug i Love og andre offentlige Kundgjørelser. I Kirken var der, som bekjendt, den Tid ikke Brug hverken for Tydsk eller Dansk; man maatte opbygge sig ved latinsk Sang og Messe. Den for Nørre- og Sønderjylland fælles Lovbog, der kun blev givet nogle faa Aar førend at denne sidste Landsdeel kom under en i det Væsentlige af Danmark uafhængig Regjering, kunde heller ikke fremkalde noget Ønske om dens Indlemmelse i Danmark; thi foruden at der slet ikke var Tale om i noget Tilfælde at betage denne Lovbog dens Kraft, havde den størstedeels kun gjengivet de i det Hele overeensstemmende Retsvedtægter, som forhen havde herstet baade i den ene og i den anden Deel af Jylland*). Der maatte desuden i Løbet af de mellemliggende Aarhundreder, deels ved Love, deels gjennem Vedtægter, der var den Tids vigtigste Retskilde, være forandret og tilføiet meget baade i Nørre- og i Sønderjylland, hvilket tildeels var

---

*) I det Følgende vil dette nærmere blive lagt for Dagen.

forskjelligt, og som man i Almindelighed i ethvert af disse Lande helst vilde beholde, saaledes som det der havde udviklet sig. Om den danske Bondestand til hiin Tid havde, som Forfatteren mener, mere politisk Indflydelse end den slesvigske, turde være meget tvivlsomt; baade her og der var dens forrige Betydning gaaet til Grunde. Naar Forfatteren mener, at de i Landet boende, formodentlig endnu ei ubetydelige Levninger af den tilbagetrængte gamle slesvigske Adel ivrigen ønskede Hertugdømmets Gjenforening med Danmark, saa vides der altfor lidet baade om disse Levningers Betydenhed og om deres Sindelag. Efter den Udvikling, som Forfatteren et andet Sted*) har givet af de herhen hørende Forhold, synes det ikke, at deres Eiendom eller andre Rettigheder vare blevne dem berøvede, eller iøvrigt nogen Vold udviist imod dem, kun var den holsteenske Adel blevet begunstiget ved Uddelingen af det danske Krongods, som blev afstaaet til Slesvig, og ved de høiere Embeders Besættelse. Men den rimelige Følge heraf maatte være, at de ældre Adelsslægter, forsaavidt de bleve tilsidesatte af Hertugerne, enten vare vandrede ud, i Særdeleshed til Danmark, eller havde tabt deres Betydenhed. Maaskee de heller ikke have havt et bestemt fiendtligt Sindelag mod deres Landsherre, eller gjort Regning paa at vinde noget ved Hertugdømmets Inddragelse under Danmark. Efter Hvidtfeldts Krønike 1 B. S. 237 skal allerede i 1253 under Krigen mellem Christopher den Første og de holsteenske Grever Indvaanerne i det jydske Hertugdømme størstedeels være gaaede Greverne til Haande, da de, som det hedder hos denne For-

*) I en i Videnskabernes Selskab oplæst Afhandling angaaende det slesvigske Ridderskabs Oprindelse, hvoraf et Udtog er at læse saavel i de Oversigter, der maanedlig udgives over Selskabets Forhandlinger, som i Molbechs nyt historiske Tidsskrivt 2 B. 1 H. S. 259—270. Ligesom den hele Afhandling i sin Tid vil blive optaget i Selskabets Skrifter, maa det og ventes, at den vil blive meddeelt som Tillæg til den ovenomhandlede Velschowske Afhandling.

fatter, heller vilde være under det Herskab, de vare vante til at leve under, end være her under Riget og ubevant Herskab. Om end Rigskantsleren her har udtrykt sig for stærkt, saa kan det dog efter hans betydende Stilling og den Iver, han stedse viser for Danmarks Sag i alle slesvigske Spørgsmaal, ikke tænkes, at han skulde have taget aldeles feil i hiin Yttring. Det var iøvrigt til den Tid kun faa Aar siden, at den Forlehning var foregaaet, i hvis Følge Slesvig blev saa godt som uafhængig af den danske Regjering. Men det fremgaaer af det oven S. 362—363 Anførte, at ogsaa de Fyrstesønner eller andre Høvdinger, som Kongerne i den ældre Tid havde sat over dette Land, havde faaet en meget stor og, naar Forholdene og deres Personlighed var derefter, næsten uafhængig Magt, og at de tydske Elementer, som der alt fra ældgammel Tid havde været i Hertugdømmet, allerede førend den Tid, da hiin Adskillelse foregik, vare blevne betydeligt forøgede og styrkede. Men i de to hundrede Aar derefter, hvori Slesvig deels stod under egne Hertuger, der, skjøndt udsprungne af den danske Kongeslægt, laae i stedsevarende Fiendskab med Danmark og kastede sig i Armene paa de holsteenske Grever og siden umiddelbar kom under disse Grevers Herredømme, maatte det naturligviis mere og mere nærme sig Holsteen og fjerne sig fra Danmark. Der er saaledes ikke Noget, som giver at formode, at Christian den Første og det danske Rigsraad vilde have fundet en Støtte i Befolkningen, om de havde villet forsøge med Vaabenmagt at indlemme Slesvig i Danmark.

Der er saaledes Meget man maa lægge tilside, eller og fremstille mere saaledes som man vil have det, end saaledes som Historien viser os det, for at komme til den haarde Dom over Christian den Første og det danske Rigsraads Adfærd i 1460, hvorom vore Forfattere i den senere Tid have forenet sig. Iøvrigt ere disse Domme ikke saa haarde, at de jo fra et ganske modsat Standpunkt, og det langt tidligere, have været nok saa haarde, kun at det fra denne Side foruden Christian den Første fornemmelig er den holsteenske og slesvigske Adel, hvorpaa den Brøde kastes, som man herfra

kaster over det danske Rigsraad. I en samtidig lybsk Krønike finder man de bittreste Udtalelser over hiin Begivenhed, hvorved Holsteens forhenværende Selvstændighed skal være blevet et Bytte for de Danskes Forslagenhed og Holstenernes Gjærrighed, hvilke Kongen og hans Raad skulde have vundet ved Guld og Gaver og mangehaande Løfter, der dog siden for en stor Deel bleve uopfyldte. Nyere holsteenske Forfattere have udførlig, tildeels støttende sig til hiin gamle Annalist, søgt at vise, hvorledes Hertugdømmernes Interesser til hiin Tid bleve et Offer for Hertug Adolphs og Christian den Førstes dynastiske Ønsker, og den Beredvillighed, hvormed mange Adelsmænd, tildeels underkjøbte og iøvrigt vundne ved de Privilegier, der tilsagdes dem, gik ind paa disse Ønsker*).

L.

Der var, som allerede bemærket, i sin Tid Udsigt til, at der af den temmelig løse Forbindelse mellem Danmark og Hertugdømmerne, som blev stiftet i 1460, efterhaanden vilde have udviklet sig en fastere. Noget skete der og i den Retning. Det er allerede oven (S 372) forklaret, hvorledes den uden Tvivl fra dansk Side foranledigede Overeenskomst af 20de Mai 1466 gik ud paa, saavidt muligt at forebygge et forskjelligt Valg af Landsherre, hvorved Forbindelsen strax ved Christian den Førstes Død kunde være blevet opløst; ligesom man og derved traf Bestemmelser for, i det Tilfælde, at et saadant forskjelligt Valg nogensinde skulle indtræffe, at vedligeholde et vedvarende Venskab mellem Danmark og Hertugdømmerne og udjevne enhver Strid, som derefter kunde opstaae imellem dem, paa en fredelig Maade. Ogsaa blev der ved

*) See til Exempel Dahlmanns Geschichte von Dänemark 3 B. S. 199—215 og U. Lornsen die Unionsverfassung Dänemarks und Schleswigholsteins S. 148—165.

den i 1533 mellem Kongeriget og Hertugdømmerne sluttede Union betinget en gjensidig Hjælp, hvis det ene eller det andet af disse to Statslegemer blev indviklet i Krig, hvilken Union blev udvidet i 1623 og senere paa visse Aar i 1634, 1637 og 1642. Men mere end den positive Hjælp Danmark udi den syvaarige Krig, som Frederik den Anden førte med Sverrig, og udi den saakaldte Calmarkrig under Christian den Fjerde, havde af Hertugdømmerne (til hvilke Tider kun den oprindelige Union af 1533 var til), tjente det uden Tvivl til at fremme disse tvende Kriges heldige Udfald, at Danmark nu var fri for den fiendtlige Styrke, som det, efter de forrige Forhold, vilde have havt i Ryggen. Denne vilde ikke blot have bestaaet af Hertugdømmerne, men og i de med dem forhen ordentligviis altid forbundne Hansestæder, fornemmelig Lübek, der nu, navnlig i den førstnævnte Krig, tog Parti for Danmark mod Sverrig. Denne Stad ophørte iøvrigt nu snart at spille den betydelige Rolle i de nordiske Riger, som den forhen havde spillet, ligesom i det Hele de forhen saa mægtige Hansestæders overveiende Handelsvælde i de tre nordiske Riger efterhaanden forsvandt. Hertil bidrog det vistnok meget, at de i 1460, hvad der og var dem til stor Ærgrelse, tabte den under de forrige Forhold naturlige Allierede, som de havde i de holsteenske Grever, af hvilke Slesvig, endog førend de tillige bleve Hertuger over Samme, stedse var afhængigt*). Men iøvrigt skete ingenlunde hvad der kunde have været gjort for at styrke den i 1460 som en blot Personalunion begyndte Forbindelse. Det vigtigste Skridt vilde have været ved en fælles Arvefølge uopløselig at knytte sig til hinanden. Dette var iøvrigt noget som til den Tid vilde have havt sine store Vanskeligheder, der maaskee vilde havde været nok saa store fra Danmarks som fra Hertugdømmernes Side;

---

*) For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed S. 177. Det er naturligviis ingenlunde min Mening, at foranførte Begivenhed var det Eneste, der Tid efter anden undergravede Hansestædernes Vælde.

thi Danmarks Rigsraad havde vist været lidet villigt til at give Slip paa dets Valgret, der i sig havde en langt bedre retlig Begrundelse end den, som Hertugdømmernes i 1460 havde tilegnet sig, og hvilken Adelen derhos skyldte den Magt og Rigdom, som den paa de øvrige Stænders Bekostning havde vidst at forskaffe sig. Men hvad der heilig maa beklages er, at ogsaa Udsigten til en fuldkommen Forening blev formørket ved de fordærvelige Delinger. Det er imidlertid oven S. 374—375 udviklet, hvorledes det dog efter Christian den Førstes Død var en Nødvendighed for Kong Hans saavelsom for det danske Rigsraad at indvilge i den Deling som da første Gang foregik, hvis de ellers ikke vilde udsætte sig for at Hertugdømmerne allerede da vare saa godt som ganske blevne revne ud af den Forbindelse med Danmark, hvori de for ikke mange Aar siden vare komne; thi det i 1466 indgaaede Forbund om vedvarende Venskabs Opretholdelse ved de der betegnede Midler vilde under forskjellige Landsherrer sandsynligviis snart have bristet, saa meget mere, som der vilde have opstaaet et spændt Forhold, som under tilstødende Omstændigheder let kunde have ført de forsvundne ulykkelige Tider tilbage. Det bør heller ikke glemmes, at uagtet hiin beklagelige Deling og sammes Gjentagelse da Christian den Tredie, ledet af et falsk Pligtbegreb, skiftede de under hans Fader samlede Lande med sine Brødre, hvoraf siden endog yderligere Delinger opstode, saa var dog Forholdet blevet meget lykkeligere for Danmark end det var i de to Aarhundreder, der gik nærmest foran 1460. Kongeriget var, som vi have seet, ei alene blevet sikkret mod en Fiende, som det vilde have havt i Ryggen, naar det kom i Krig med sin nordlige Nabo, men fik derfra endog en skjøndt ikke betydelig Hjælp. At Kongen var Medregent over Hertugdømmerne og havde særligt Herredømme over en betydelig Deel af samme, var tillige et Værn om de Pligter, disse Lande skyldte Danmark. De Indtægter, Kongen havde af sine skjønne Domainer sammesteds, tjente ogsaa noget til at formindske hans uheldige Afhængighed af Adelen. Mellem de Fyrster, der deelte Regjeringen over Hertugdømmerne, af hvilke,

foruden Kongen, kun Hertugen af Gottorf fik nogen varig Betydenhed, blev der og, uagtet Forholdets forviklede Beskaffenhed, længe en ret god Forstaaelse; i Særdeleshed rakte de hinanden villig Haanden, hvor det gjaldt om at affaste de Baand, hvori Stænderne vilde holde dem. Det var først i Anledning af Christian den Fjerdes ulykkelige Deeltagelse i 30 Aars Krigen at denne gode Forstaaelse blev forstyrret, idet Hertugen af Gottorf, da Wallenstein trængte ind i Hertugdømmerne saavelsom i Jylland, sluttede en særskilt Fred med de Keiserlige, noget hvorfor han ikke mindre strengt dadles af holsteenske end af danske Forfattere*). Den derved fremkaldte Uvillie hos Kongen mildnedes vel siden, og de ovennævnte senere Unioner om Udvidelse af den indbyrdes Hjælp syntes at vidne om et tilbagevendt venskabeligt Forhold. Men under den nye Krig med Sverrig, hvori Christian den Fjerde ulykkeligviis indlod sig i sine sidste Dage, gav Hertugen Kongen Anledning til ny Mistanke. Under den endnu ulykkeligere Krig, som Kong Frederik den Tredie paaførte Sverrig, blev Hertugen, deels som Carl Gustavs Svigerfader, deels paa Grund af det Sindelag, som han under de forrige Krige havde lagt for Dagen, strax fra dansk Side behandlet som Fiende, og da Carl Gustav med sine seierrige Vaaben, foruden de Provindser og andre Fordele, som han vandt for Sverrig, ogsaa forskaffede Hertugen, blandt andre Fordele, Fritagelse for hans Lehnsforbindelse til Danmark, saa blev dette under Christian den Femtes og Frederik den Fjerdes Regjering Anledning til næsten stedsevarende fiendtlige Forhold mellem det kongelige og det hertugelige Huus, hvilket sidste altid var indviklet i de Krige, der til hine Tider opstode mellem Danmark og Sverrig. Efterat Hertugen flere Gange havde maattet opgive den i 1658 erhvervede Souverainitet, men igjen ved

*) Neppe strengere af Rogen end af Lornsen, der ligeledes paa det Strengeste dadler det danske Rigsraad, fordi det ei vilde understøtte Kongen til at fortsætte Krigen. (Die Unions-Verfassung Dänemarks und Schleswigholsteins S. 231—232).

mægtige Allieredes Bistand faaet den tilbage, blev omsider hele Slesvig ved Freden af 1720 bragt under Kongens Scepter. Ved Hjælp af denne lykkelige Begivenhed og de i 1767 og 1773 sluttede Overeenskomster med det Gottorfske Huses Repræsentant, Storfyrsten af Rusland, hvorved Slesvigs Erhvervelse fik fuld Fasthed, og den Gottorfske Andeel af Holsteen mod Vederlag blev afstaaet til Danmark, og ved Tid efter anden at have erhvervet de Dele af Hertugdømmerne, som endnu med enkelte Regjerings-Rettigheder vare hos nogle Grene af Christian den Tredies Afkom, bleve omsider Følgerne af Delingerne forvundne. Under Medvirkning af de øvrige Tidsforhold vare og nu de Skranker for Landsherrens Magt, som de ældre stænderiske Indretninger medførte, faldne, saa at Kongen med en næsten ubunden Magt styrede det samlede Monarkie i Overeensstemmelse med sin Overbeviisning om hvad der stemte med alle Statsdeles Ret og Tarv. Saaledes var nu, skjøndt gjennem mange Omveie og efter mange Lidelser, den faste Forening, hvortil Begivenhederne af 1460 havde banet Veien, saa godt som opnaaet. Under denne Tingenes Orden, der, skjøndt den først fik sin fulde Fasthed ved de ovennævnte senere Begivenheder, dog allerede tog sin Begyndelse med 1720, opnaaede det samlede Monarkie en Rolighed, der blev benyttet til at læge de Saar, som de ødelæggende Krige og den indre Tvedragt havde slaaet. Baade Danmark og Hertugdømmerne gjorde nu efterhaanden de glædeligste Fremskridt i Velstand og indvortes Udvikling, hvormed der og i et langt Tidsrum fulgte almindelig Tilfredshed.

I den Periode, der begyndte med 1720, gik Danmark og Hertugdømmerne, der i den forsvundne Tid havde været saa godt som to forskjellige Stater, mere og mere frem til en sand Statseenhed. Vel beholdt de hver for sig, i Alt hvad der blot vedkom de enkelte Statsdele, deres eiendommelige Love og Indretninger. Dog bleve disse efterhaanden lempede saaledes, som deres eget og det fælles Tarv under Forholdenes Udvikling krævede det. I alt hvad der vedkom det Hele, saasom i Forholdene til Udlandet, i Finantsvæsenet og den dermed for-

bundne Statsgjæld, i Forsvarsvæsenet, vare de komne til at udgjøre et Statslegeme, ligesom den fælles Statsborgerret, som Indfødsretten begrundede, var af stor Vigtighed. Ogsaa fremkom der en god Ligevægt i de forskjellige Statsdeles Medvirkning til de fælles Formaal, uagtet Maaden, hvorpaa den indenfor hver Statsdeels Grændser var ordnet, ikke i et og alt var den samme. Dette sidste var navnlig Tilfældet med Hensyn til Skatte- og Afgiftsvæsnet, hvorimod ingen Forskjel af mindste Betydenhed fandt Sted i Forpligtelserne til ved personlig Tjeneste at bidrage til Statens Forsvar. Det var en Følge af de historiske Forhold, at der i den ældre Beskatning, navnlig i Grundlaget for Eiendoms-Skatterne, maatte være en stor Forskjel mellem Danmark og Hertugdømmerne, saavelsom og mellem disse indbyrdes, og skjøndt de nye Skatter, som bleve indførte, fra den Tid de kom under Kongens udeelte Herredømme*), for det meste have været eens, eller, hvor Forholdene ei ligefrem tillode det, dog overeensstemmende, saa opstode der dog, under den ved Krigen 1807—1814 bevirkede Forstyrrelse af Danmarks Pengevæsen, atter mærkelige Uligheder, f. Ex. at Kopskatten i Danmark blev ophævet i 1812, i Hertugdømmerne endnu vedvarede i 1848. Men slige Forskjelligheder vare ikke til Hinder for at det samlede Afgiftsbeløb paa begge Steder stod i et tilsvarende Forhold. Saavel i nærværende Skrift, som i det deri ofte paaberaabte ældre: „For

*) Den Omstændighed, at Slesvig tidligere end Holsteen kom i dette Tilfælde, førte til ikke ubetydelige Skatteuligheder mellem disse to Hertugdømmer indbyrdes (see „For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed" S. 214—215, saa og Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og til en Valglov S. 471—472, Note): medens Holsteens Forpligtelse til at bidrage til den forrige Rigsforbindelses Udgifter havde foranlediget en Forskjel i en modsat Retning, der ogsaa vedblev efter det tydske Riges Opløsning, hvorved den fra den førstnævnte historiske Aarsag hidrørende Ulighed tildeels blev udjevnet. See førstnævnte Skrift S. 113.

Opretholdelsen af den danske Stat i dens Heelhed", findes der mangfoldige Eftervilsninger af den Maade, hvorpaa Afgiftsvæsnet efterhaanden har udviklet sig saaledes at en antagelig Ligevægt var blevet frembragt. Man vil og oven S. 359 finde en Henviisning til adskillige af de Steder, der indeholde deslige Eftervilsninger, saavelsom til saadanne, der handle om de øvrige Dele af Lovgivningen, hvori efterhaanden Overeensstemmelse var tilveiebragt.

LI.

Der er imidlertid en betydende Art af Forbrugsafgifter, hvori en fuldstændig Lighed er af stor Vigtighed for det indbyrdes Samqvem, uden at det i dette Hensyn er nok, at de enkelte større Afgifter, som svares i den ene Statsdeel, blive udjevnede ved de øvrige Afgifter i den anden. Men Toldlovene havde fra gammel Tid været meget forskjellige i Danmark og i Hertugdømmerne, saa at Varer ved deres Overførsel fra den ene af disse Statsdele til den anden maatte, navnlig forsaavidt de ei bestode af raa Produkter, med nogle Undtagelser og Lempninger, underkastes samme Afgifter (dog naturligviis med Afslag af den ringere Told, som forud maatte være betalt i den anden Statsdeel) og samme Tilsyn som Indførselen fra fremmede Steder. Til at hæve denne Ulempe blev det første alvorlige Skridt gjort ved det Provindsialstænderne for begge Hertugdømmerne i 1835 og 1836 forelagte Udkast til en ny Toldlov, hvilken, med adskillige ved Stændernes Bemærkninger fremkaldte Forandringer, udkom under 1ste Mai 1838 og traadte i Kraft fra 1ste Januar 1839. Ved denne Lov blev det opnaaet, som var den første Betingelse for Afgiftslighed og frit indbyrdes Samqvem, nemlig at de mangfoldige, deels adskillige Personer og Besiddelser, deels nogle Landskaber tillagte, Toldfriheder bleve ophævede. Derhos blev saavel ved bemeldte Forordning, som ved den samme Dag efter foregaaende Raadførsel med Provindsial-

stænderne for Danmark udgivne, en Mængde forhen deels i Størrelse deels i Ansættelsesmaade forskjellige Toldsatser giorte lige eller dog bragte hinanden nærmere. Imidlertid vare der nogle meget omfattende Vareklasser, hvori en, skjøndt for det meste noget formindsket, Afgiftsulighed blev tilbage; og saavel paa Grund heraf, som fordi den betydelige Afgift, der i Danmark svaredes af Brændeviins Tilvirkning, ikke fandt Sted i Hertugdømmerne, kunde Vareførslen mellem Danmark og Hertugdømmerne ikke frigjøres for det besværende Tilsyn, som fandt Sted paa Grændsen. Kun blev dette noget lettet derved, at Afgiftsuligheden blev indskrænket til færre Varesorter, ligesom og Tilførselen af egne ei blot naturlige men og industrielle Frembringelser blev afgiftsfri mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. I den seneste Tid, hvori man er saa rask med at bedømme hiin Tids Regjerings Forholdsregler efter en blot i dens Almindelighed løselig opfattet Tanke, uden at ville sætte sig ind i de Hindringer, der traadte i Veien for dens fuldstændige Gjennemførelse, har man ikke blot hørt det der ikke i 1838 dadle som en halv Forholdsregel, hvortil Regieringen ei burde have indskrænket sig; men det er endog kommet saavidt, at man vil have det betragtet som en Begunstigelse for Hertugdømmerne, fremkaldt af den slesvigholsteenske Aand, som man mener, at der til den Tid lurede overalt ved Tronens Fod. Saafremt Nogen vilde have ladet sig høre med saadan Tale til den Tid, da hiin Lovs Indhold saavelsom det Indtryk, den da gjorde, og de velgjørende Virkninger, den havde medført for Statsindtægterne, endnu havde nogen Plads i den almindelige Bevidsthed, saa vilde det have fremkaldt en Forbauselse liig den, som vilde være opstaaet, hvis Nogen den Tid havde villet paastaae, at det var en slesvigholsteensk Aand, der havde skabt Provindsialstænderne*). Nu lader Alting sig sige, naar det gaaer i en vis Retning, og den, som vil opløfte sin Stemme mod slige urimelige Domme,

*) See oven S. 223 ff.

er, netop paa Grund af deres Urimelighed, noget forlegen med hvor han skal begynde og hvor han skal ende. Jeg finder mig imidlertid saa meget mere opfordret til at underkaste hiin dadlende Dom over Toldreformen af 1838 en ret alvorlig Prøvelse, som den har faaet en ganske særdeles Vægt derved at den, og det i dens haardeste Form, er blevet udtalt af Finantsministeren da han under Rigsdagens anden Session for 1850 forelagde Folkethinget Udkast til den Lov om Udjevning af Toldforskjellen mellem Danmark og Slesvig m. v., der udkom under 22de December s. A.*). Først skal jeg søge at udhæve alt hvad der lader sig anføre for den Paastand, at der ikke ved denne Leilighed blev viist Kraft nok for at opnaae det store Formaal, hvorpaa der var lagt an, og ved en Udvikling af Forholdenes sande Beskaffenhed godtgjøre det Ubeføiede i disse Erindringer. Derefter skal jeg udbrede mig over den Deel af hine Anordninger, hvori man i de seneste Dage endog har villet finde et Fremskridt paa Slesvigholsteinismens Bane.

Ophævelsen af de ovenmeldte Toldfriheder var, som allerede bemærket, den første Betingelse for lige Toldsatser i Danmark og Hertugdømmerne og Grændsetoldbevogtningens Ophør. Saalænge visse Distrikter og Besidderne af adskillige

---

*) See Folkethings-Tidenden for ovennævnte Session S. 34. Landsthings-Tidenden for samme Session Sp. 1635—1636 og 2323—2325 indeholder en kort Antydning af de Grunde, hvorfor jeg ikke i min Egenskab af Landsthingsmand kunde, under de daværende Forhold, gaae ind paa nogen Prøvelse af den allerede forhen ved provisoriske Anordninger iværksatte Forandring i Toldforholdene mellem Danmark og Slesvig. Heller ikke nu skal jeg indlade mig herpaa. Det er kun Finantsministerens Udtalelse over den ved Forordningen af 1ste Mai 1838 frembragte Tingenes Orden, hvortil jeg skal tage Hensyn; denne var i sig selv ikke alene unødven til at begrunde det Lovudkast, som skulde bekræftes af Rigsdagen, den stod end ikke i den bedste logiske Sammenhæng med hans øvrige Udvikling af Sagen.

over hele Landet spredte Eiendomme (de adelige Godser*) samt en Mængde Personer, (Geistligheden og en stor Deel andre Embedsmænd) havde Ret til toldfrit at indføre deres Fornødenheder, kunde det ikke forebygges, at disse Friheder af de Privilegerede misbrugtes til ogsaa at frigjøre Andre for den Told, som disse skulde svare af deres Forbrugsvarer, hvorved de endog kunde tilvende sig selv en Deel af denne Told. Inden disse Toldfriheder vare ophørte, vilde det derfor endog have ført til forøget Tab for Statskassen, og kunnet blive til stort Afbræk for Handel og Næring her i Landet, om Lovgiveren uden videre havde paabudt lige Toldsatser overalt, og ved Siden deraf ladet Grændsebevogtningen og Grændsetilsynet mellem Danmark og Slesvig bortfalde. Men det vilde end ikke have været nok, om samtidig med Toldlighedens Indførelse ogsaa Toldfriheder ne vare erklærede ophævede; thi inden man kunde berolige sig for de mulige Følger, som den frie Samfærsel kunde medføre for Danmark, maatte vistnok Toldvæsenet i Hertugdømmerne sættes paa en saadan Fod, at der ikke blot vare lige Afgifter at betale, men og et lige paaliveligt Opsyn med, at de virkelig saaledes bleve betalte. En anden uomgjængelig Betingelse for at Toldgrændsen uden aabenbar Skade for Danmark kunde ophæves var, at Brændeviins Tilvirkning blev i Hertugdømmerne underkastet lige Afgift som i Danmark, og at dens rigtige Erlæggelse derhos blev nogenlunde betrygget. Der udtaltes og i de danske Stænderforsamlinger i 1835 og 1836 en stor Frygt for fri Samfærsel mellem Danmark og Hertugdømmerne, forinden ikke blot alle Toldsatser vare blevne lige, men der ogsaa ved lave Toldsatser og skærpet Toldopsyn var blevet sørget for at forebygge de betydelige Indsmuglinger over Statens sydlige Grændse, der vare at befrygte saalænge Tolden ikke blev saa lempelig,

*) Nogle Dage førend Anordningen om Stændernes Indretning udkom, havde Regjeringen givet adskillige Bestemmelser angaaende Grændserne for den de adelige Godser tilkommende Toldfrihed (Reskript 9de Mai 1834).

at Fristelsen derved tabte sig*). Der vilde saaledes behøves flere Forberedelser, inden Regjeringen fornuftigviis kunde lade Toldgrændsen bortfalde. Den Ophævelse af Toldprivilegierne, som Forordningen for Hertugdømmerne af 1ste Mai 1838 paabød, var vel den første og nødvendigste af disse Forberedelser, men ingenlunde den eneste. Om end Tiden mellem Sagens Behandling i Stænderne og Privilegiernes Ophævelse kunde benyttes til de Embedsansættelser og locale Indretninger, som et bedre Toldopsyn gjorde fornødne, — og dette blev meget vel iagttaget, — saa vilde det dog ikke have været muligt øieblikkelig at komme til en saadan Overbeviisning om det nye Toldopsyns fuldkomne Paalidelighed og Tilstrækkelighed, som en saa indgribende Forholdsregel vilde have forudsat. I al Fald vilde man ikke have kunnet gjøre Regning paa at det strax vilde faae en saadan Anerkjendelse, at den i de danske Stænder yttrede Ængstelse vilde være blevet afløst af Tillid. De betydelige Nedsættelser af adskillige Toldafgifter, som de danske Stænder ansaae for uomgjængelig fornødne, naar ikke Toldgrændsens Ophævelse skulde føre til udstrakte Indsmuglinger over Sydgrændsen, var Noget, hvorpaa der ei for Dieblikket kunde tænkes. Stændernes Indstillinger betegnede det derfor og kun som et Maal, der i Tiden skulde søges opnaaet. Foruden at Finantserne, efter deres daværende Tilstand, ikke kunde taale den Indtægts-Formindskelse, som vilde følge af en pludselig gjennemført betydelig Toldnedsættelse for nogle af de Vareklasser, der bragte dem de største Indtægter, maatte saadan Nedsættelse ogsaa have virket en Forstyrrelse i de ved høie Toldsatser beskyttede Industrianlæg, hvorved Stænderne ikke mindre end Regjeringen fandt Betænkeligheder. Navnlig udtalte de Roeskildske Stænder, at Toldbeskyttelsens Ophævelse vilde fordre en meget lang Forberedelse**).

---

*) See Roeskilde Stænder-Tidende for 1835—1836, S. 2697—2710, 2863—2870, Viborger Stænder-Tidende for 1836 2den Række S. 1970—1975.

**) See Roeskilde Stænder-Tidende for 1835—1836, S. 2861.

Endnu i Provindsialstændernes sidste Tid seer man dem holde paa en meget høi Beskyttelsestold netop for den betydelige Deel af Fabrikationen, som Lovene vare vedblevne at yde fortrinlig Beskyttelse. Ved det Stænderne i 1846 forelagte Udkast til en Anordning, indeholdende adskillige Forandringer i Toldtariferne, var det blandt andet foreslaaet, at den for Klæde, Halvklæde og andre Tøier, som bleve henførte til samme Vareclasse, ved Forordningen af 1ste Mai 1838 satte og ved Forordningen af 13de Marts 1844 vedligeholdte Told af 100 Rbd. for 100 Pund skulde nedsættes til 60 Rbd., hvormed der iøvrigt skulde være forbunden en Forhøielse i Tolden for nogle andre Arter af uldne Varer, der stode for 54 Rbd. 60 ß., men nu skulde samles med de førstmeldte Varer under den fælles Toldsats af 60 Rbd. Mod disse Forslag erklærede Stænderne sig, tildeels fordi man ikke fandt den foreslaaede Ligesættelse af de hidtil til to forskjellige Fortoldningsclasser henførte Varer nødvendig eller tilraadelig, men især fordi de antoge, at den dermed forbundne Nedsættelse i Tolden for Klæde, m. v. var større end Landets Tarv kunde tilstede. Østifternes Stænder ansloge den gjældende Toldsats af 1 Rbd. for Pundet af denne Vareclasse til 30 Procent af Sammes Værdi, idet de gik ud fra en Middelpriis af 2½ Rbd. for Alenen, og satte dennes Middelvægt til ¾ Pund. De indrømmede, at dette var en for høi Beskyttelsestold, men meente dog, at de foreslaaede 60 Rbd. for 100 Pund, der efter foranførte Beregningsmaade udgjorde 18 Procent, paa den anden Side gav for liden Beskyttelse, hvorimod de holdt for at 66 Rbd. 64 ß. (⅔ af den da gjældende Told) kunde være passende*). I de jydske Stænder androg det nedsatte Udvalg eenstemmig paa at Tolden for Klæde og de øvrige Tøier, som bleve regnede til samme Vareclasse, maatte sættes til 75 Rbd. for 100 Pund, men i selve Forsamlingen vare Stemmerne

*) Roeskilde Stændertidende for 1846, Betænkninger S. LVII—LVIII.

lige deelte mellem denne Toldsats og den i Udkastet foreslaaede. Imidlertid blev den første Mening i Stændernes Betænkning, der forsaavidt er en Gjentagelse af hvad Udvalget havde anført, udtalt med ganske anden Styrke og Omhu end den sidste. Det blev bemærket, at den hidtilværende Told havde bevirket, at bemeldte Industrigreen havde faaet en for Staten høist gavnlig Udvikling, og at man ved at berøve den saadan Beskyttelse, vilde gjøre dens Opretholdelse tvivlsom, hvorved de betydelige Capitaler, som deri vare anbragte, stode Fare for at gaae tabte. Den i Regjeringsudkastet ansatte Afgift vilde, saa meente man, kun føre til en Told af 15⅝ Procent, hvorved man gik ud fra en Middelpriis af 3 Rbd. for Alenen af Klæde. Men da Klædefabrikationen ved den hidtil nydte Beskyttelse havde naaet en betydelig Udvikling, antog dog denne Deel af Forsamlingen med Udvalget, at Tolden nu kunde taale en Nedsættelse, men kun til 75 Rbd. for 100 Pund, hvilket, efter den ovennævnte Beregningsmaade, vilde udgjøre 18¾ Procent*).

Den Toldbeskyttelse, hvortil begge Stænderforsamlinger anbefalede Klædefabrikationen, var i Virkeligheden meget større end den, hvortil den beregnedes. Det er vel stemmende med den, ogsaa i sig ganske naturlige Maade, hvorpaa en efter Vægt, Maal, Stykketal bestemt Told ansættes til visse Pro-

*) See jydske Stændertidende, Betænkninger S. CLXI—CLXII. Ved Patent af 9de Juni 1847 blev Tolden for Klæde m. v. bestemt til 75 Rbd. Grundene til dette Udfald findes forklarede i nye Collegial-Tidende S. 541—542. Da det kun er som Beviis paa Stændernes vedvarende Stemning for en høi Beskyttelsestold for Klædefabricationen, at jeg har anført denne Sag, saa har jeg ingen Anledning til at udtale mig over de Bemærkninger, hvortil denne Afgjørelse kunde give Anledning. Senere er den i Regjeringsudkastet af 1846 valgte Toldsats ved Lov af 2den December 1850 gjort gjeldende, dog med nogen Lempning med Hensyn til Varebetegnelsen; men ogsaa i denne Told, der for Tiden ligeledes er anvendelig i Slesvig indeholdes der en betydelig Beskyttelse.

center, at dette skeer i Forhold til Middelværdien af de forskjellige Varesorter, der indbefattes under samme Toldsats. Men den tarifmæssige Told indskrænker sig dog ikke til de Varer, der i Værdi holde sig lige midt imellem de meest kostbare og de mindst kostbare af dem der indbefattes under samme Toldsats. Den gjelder ikke mindre saavel for disse Yderpunkter, som for hvad der ligger den ene eller den anden af dem nær. Den virkelige Told bliver saaledes for de mere værdifulde Varer langt under og for de ringere langt over den saaledes beregnede. Medens en Told af 1 Rbd. for et Pund Klæde neppe for det meget fine og kostbare Slags udgjorde mere end 72 ß. for Alenen (thi en Alen Klæde af det Slags er vel omtrent ¾ Pund) og vel ikke vilde udgjøre over 12 Procent af den Priis, hvori det stod i Fabrikerne eller paa de store Markeder, saa turde samme Toldsats paa det meget grove Klæde, der er noget vægtigere, endog nærme sig til 100 Procent, og skjøndt denne Procent, saavelsom den der faldt paa det værdifuldere Klæde, blev en Deel nedsat ved samtlige de i Stænderforsamlingerne for 1846 under Forslag bragte Fortoldninger, vedblev den dog at være meget betydelig, ei blot for det ringeste Klæde, men og for Middelklæde. Men det var paa Tolden for disse Slags Klæde, at den virkelige Beskyttelse beroede; thi i det finere arbeide vore Fabriker ikke, saa at Tolden paa disse kun forsaavidt har nogen Vigtighed for Fabrikanterne, som den Fordyrelse, den fremkalder, medvirker til at Mangen hjelper sig med det, der forarbeides i Landet. Den sande Beskyttelse er saaledes langt større end den, der udbringes ved Beregning efter Middeltal.

Jeg kan ikke undlade her i Forbigaaende at bemærke, hvorledes den foranførte Fortoldningsmaade, der nu saa godt som uden Undtagelse er indført hos os, overalt har til Følge, at Afgiften bliver lavere paa de bedre og kostbarere Forbrugs-Artikler, end paa dem, hvortil den uformuende Deel af Folket maa indskrænke sig, og som denne ofte endog har ondt ved at forskaffe sig. Vistnok er Fortoldning efter Taxation forbunden med saa mange Misligheder, at det i det Hele fortjener Bifald,

at man har foretrukket en Fortoldningsmaade, der er bedre skikket til at bortfjerne Usikkerhed, Vilkaarlighed og Besvigelse, og dette har upaatvivlelig havt en meget god Indflydelse paa denne Deel af Statens Indtægter. Men uden Hensyn til det Spørgsmaal, om man ikke dog altfor ubetinget har afskaffet al Fortoldning efter Værdiansættelse, hvilken ikke i den Grad er forsvunden i andre Lande, og om man ikke i al Fald burde søge ved Varernes yderligere Classification noget mere at lempe Tolden efter Varernes Værdi, saa har det dog været mig paafaldende, at hiin Ufuldkommenhed ved Fortoldning efter Vægt, Maal o. s. v. bliver saa aldeles upaaagtet i de Domme over Beskatningsvæsenet, som komme for Lyset. I Særdeleshed er det mærkeligt, hvorledes de, der forkastede Consumtionen, fordi den formeentlig faldt nok saa stærkt paa de Uformuendes Nødvendigheder, som paa den bemidlede Classes Behageligheder og Nydelser, (hvad der dog langt fra ikke var fuld Sandhed), ja selv de, der anbefale en stigende Indtægtsskat som den, der bedst tilfredsstiller Retfærdigheden, finde ingen Betænkelighed ved at de finere Klædningsstykker, de kostbarere Vine og Spirituosa, og de mange andre Artikler, som tjene til den Velhavendes Beqvemmelighed og Behagelighed, ere forholdsmæssig meget lavere beskattede end de tilsvarende Artikler af ringere Værd, hvormed den Uformuende maa hjelpe sig. Man kan vel sige om dem at „de sie Myggen af, men nedsluge Kamelen". Dog det vilde føre mig meget for langt, om jeg her vilde gaae ind i de mange hermed beslægtede Inconseqventser og Eensidigheder, tildeels knyttede til skjæve Beregninger, hvorpaa man idelig støder i de offentlige Yttringer over Afgiftsvæsnet. Hvad der har ført mig ind paa dette Emne var, at jeg i den Iver, hvormed Stænderne i 1846 holdt paa en meget høi Beskyttelsestold for uldne Fabrikata, fandt særdeles Bestyrkelse for hvad jeg, som et Leed i min Retfærdiggjørelse af den i 1838 foregaaede Reform i Danmarks og Hertugdømmernes Toldvæsen, havde anført om at det til den Tid aldeles ikke var gjørligt at komme tilbage fra

de høie Toldsatser, der i Danmark vare paabudne til Beskyttelse for visse Fabrikata.

Allerede af de foranførte Grunde vilde det have været et ufornuftigt Foretagende, om Regjeringen ved de ny Toldlove, hvortil den i 1835 og 1836 forelagde Udkast, vilde have søgt strax eller inden en ganske kort Tid at indføre fuldstændig Toldlighed mellem Danmark og Hertugdømmerne og i Forbindelse dermed ophæve Toldgrændsen. Men naar man overveier Sagen fra dens øvrige Sider, vil det blive end mere indlysende, at Regjeringen ikke kunde gribe Sagen anderledes an end den gjorde.

Det var i sig selv en vanskelig Opgave at faae de mange i Hertugdømmerne hjemlede Toldfriheder hævede. Hvad den Frihed angaaer, som tilkom de adelige Godsers Besiddere, saa hvilede den paa gamle Privilegier, der altid vare erkjendte; navnlig ogsaa efterat Kongen ved Forordningen af 15de December 1802 og Resolution af 17de s. M. havde forkastet Ridderskabets Indsigelser mod de adelige Hovedgaardsjorders Beskatning*).

---

*) Forskjellen turde allerede forklares deraf, at den Ret, som Ridderskabet i 1802 vilde indtale, egentlig ikke var en Skattefrihed, men en Selvbeskatning, hvilken forfatningsmæssige Ret antoges at være bortfaldet ved Forfatningens Undergang, ligesom det og meentes, at denne Ret var opgivet ved det der paa den ufuldstændige Landdag af 1712 var foregaaet mellem de tvende regjerende Fyrster og Ridderskabet (see oven S. 199); medens Toldfriheden mere betragtedes som en privat Rettighed, der ikke stod i Forbindelse med Forfatningen, ligesom den aldeles ikke kunde berøres ved Landdags-Forhandlingerne af 1712. Men der var og en anden vigtig Forskjel. Da Forordningen af 15de December 1802 underkastede de klosterlige og adelige Hovedgaardsjorder samme Beskatning som andre, saa beholdt dog deres Besiddere den Forbeel aldeles ubeskaaren, som deres Frihed for den ordinaire Contribution førte med sig; det var kun med Hensyn til fremtidige Skattepaalæg, at hine Jorder bleve lige Vilkaar med andre undergivne (see oven S. 150—151). For at man ikke ved Toldfrihedens

budt Privilegiernes Ophævelse mod Erstatning, men uden at have fastsat noget om Maaden, hvorpaa den skulde bestemmes, fik hele den vanskelige Sag jevnet ved mindelig Overeenskomst. Den saaledes iværksatte Ophævelse af Toldfriheden i Forbindelse med den hensigtsmæssigere Indretning af Toldopsynet, som nu var blevet mulig, førte strax til en meget betydelig Forøgelse i Toldindtægterne. Ogsaa tabte sig nu den Frygt for Indsmuglinger i det Store paa Statens Sydgrændse, der havde bevæget de danske Stænder til at ængstes for et friere Samqvem med Hertugdømmerne. Dette heldbringende Udfald vilde paa ingen Maade have været opnaaet, hvis Regjeringen vilde have sat betydelige Toldforhøielser i Forbindelse med Privilegiernes Ophævelse. I saa Fald vilde den foreslaaede Lov, der da havde ført til forøgede Byrder for Alle, have fundet en saadan almindelig og levende Modstand, at der ei kunde have været tænkt paa at sætte den igjennem. Naar den samme Lov, der erklærede Toldforholdene for ophævede imod Erstatning, havde i det Hele forhøiet Toldsatserne, maatte det og have foranlediget større Erstatningsfordringer.

Men der var heller ingen retfærdig eller rimelig Anledning til almindelige Toldforhøielser i Hertugdømmerne, da det ikke kunde nægtes, at de ydede deres forholdsmæssige Bidrag til den fælles Stats Udgifter*). Efter det Foranførte var

---

*) See „For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed" S. 284—285, hvor man finder Forholdet mellem Danmarks og Hertugdømmernes Indtægter opgivet baade med Hensyn til Ansættelserne i det i 1841 udarbeidede, efter de foregaaende Aars Indtægter beregnede Normal-Reglement, og med Hensyn til de Resultater, som de nærmest paafølgende Aar havde fremviist. Det sees deraf, at Hertugdømmernes Bidrag, efter begge Beregningsmaader, bliver meget antageligt, men efter den første dog rigeligere end efter den sidste, og det er i den Henseende bemærket, hvorledes der i de senere Aar havde fundet en raskere Fremgang Sted baade i Velstand og i Befolkning i Danmark, end i Hertugdømmerne, hvorved Forholdet af de indirecte Afgifters Beløb havde stillet sig noget anderledes end forhen. Imidlertid stod Hertugdømmernes Bidrag

det vistnok meget rigtigt, at Regjeringen ligesaa lidet i den nye Toldlov for Hertugdømmerne, hvortil den forelagde disses Stænder Udkast, som i det samtidig dermed forelagte Udkast for Danmark, gjorde sig til Opgave at skaffe Statsindtægterne en Tilvært ved Toldafgifternes Forhøielse, men kun søgte at udbringe det hidtilværende Beløb ved en billigere, for Handel og Industri tjenligere, og Afgifternes Erlæggelse mere betryggende Fordeling. Dette, der blev udtalt af de kongelige Commissarier, blev og af Stænderne fastholdt ved alle deres Forslag deels til visse Satsers Formindskelse, deels til den deraf flydende Afgangs Dækning ved Forhøielse af andre. Finantserne havde vel den Tid ikke endnu

endnu i et større Forhold til Danmarks efter den Finantsoversigt, der kort førend Stændernes første Sammentræden blev kundgjort i Collegialtidenden for 1835 S. 629—633, fornemmelig beregnet efter Middeltallet for de 5 Aar 1831—1835. Herefter var Hertugdømmernes Bidrag endog en Deel over $\frac{2}{5}$ mod Danmarks, altsaa ikke lidet over det, der svarede til Folkemængden, og paa lignende Maade forholdt det sig efter de i de senere Aargange af Collegial-Tidenden meddeelte Oversigter over de virkelige Indtægter saavel i 1835 som i de nærmest følgende Aar. Det vilde være en utidig Vidtløftighed, om jeg her vilde gaae ind paa alle de Undersøgelser og Oplysninger, der kunne tjene til Forklaring af disse Forhold, der for den, der ei er trængt ret ind i samme, turde være temmelig paafaldende. Kun den Bemærkning skal jeg gjøre, at en Hovedaarsag, hvorfor Indtægterne af Hertugdømmerne i hine ældre Aar træde frem som forholdsmæssig høiere end i de senere, er at der da i de danske Landskatters Beløb førtes til Afgang 820,000 Rbd., som den Tid maatte afgives til Dækning af det Seddelbeløb, som Nationalbanken i 1818 overtog, men at denne Sum i Følge den i 1838 med Banken trufne Overeenskomst siden blev indskrænket til 328,000 Rbd. Herved maa jeg tillige henvise til fornævnte Skrift S. 329—331, hvor det findes antydet, hvorledes der i disse forskjellige Summer, som Landdistrikterne i Danmark deels have afgivet, deels fremtidig have at afgive udenfor det, der er opført blandt Skatterne, i det Hele indeholdes et passende Vederlag for det Hertugdømmerne ellers vilde have udredet for meget ved den paa Samme lagte Andeel af Bankens Byrder.

opnaaet en aldeles tilfredsstillende Tilstand, men denne var dog ingenlunde saa uheldig, som alle fire Stænderforsamlinger ved Forelæggelsen af ovenmeldte Oversigt opfattede samme. Det viste sig ved den senere Opgjørelse af de virkelige Indtægter og Udgifter i 1835, at de endog havde givet et ikke ubetydeligt Kasse-Overskud, istedetfor den i hiin Udsigt beregnede Underbalance (Coll. Tid. f. 1837 Nr. 55), og skjøndt der, efter hvad der findes forklaret i den senere Opgjørelse for 1836 (Coll. Tid. for 1838 Nr. 28), i hiint Aar desuagtet antoges at have været en Finantsunderballanee, saa var dette dog grundet i den Forudsætning, at de 820,000 Rbd. (henimod det fiirdobbelte af hiin Underbalance), som Staten den Tid i en Række af Aar skulde afgive til Nationalbanken til Løsningen af dennes Sedler, blev regnet til Aarets Udgifter, uden Hensyn til deres Egenskab som Gjældsafdrag. I de sidste Aar af Frederik den Sjettes Regjering forbedrede Ballancen sig Aar for Aar; allerede i 1837 viste der sig, uagtet de 820,000 Rbd. med deres fulde Beløb endnu vedbleve at regnes til Aarets Udgifter, et betydende Finantsoverskud (see Coll. Tid. f. 1839 Nr. 12); og saavel i denne Konges sidste Aar, som i Christian den Ottendes hele Regjeringstid, gik Finantserne mere og mere frem. Finantstilstanden var saaledes allerede, da hine Toldlove sattes under Omhandling, paa en god Vei, hvortil Regjeringen ikke uden Føie turde sætte Haab, uagtet den ingenlunde turde vente en saa heldig Fremgang, som Tiderne siden bragte med sig. Men selv under ringere Udsigter maatte Regjeringen erkjende, at den ikke, uden indlysende Nødvendighed, burde forøge de paa Undersaatterne hvilende Afgiftsbyrder, hvilke, uagtet de Lettelser, som den efter den lange Krigs Ophør efterhaanden havde tilstaaet, endnu vare temmelig høie, men at den bedre Finantstilstand burde tilveiebringes deels ved Besparelser, deels ved den Tilvæxt i de indirecte Afgifters Beløb, som lod sig vente af Velstandens og Erhvervets Udvikling, hvortil glædelige Spor allerede begyndte at vise sig, men som dog i flere af sine Hovedretninger

ikke var kommet videre, end at man jo maatte være bange for at bebyrde den med forøgede Skatter.

Hvad Stænderne angaaer, da var der Intet, som de med større Styrke og Eendrægtighed udtalte, end at Folket ei kunde taale nye eller forhøiede Afgifter, men derimod trængte til Lettelse i disse, og at Besparelser vare det eneste Middel, hvorved Finantserne, hvis Tilstand de fandt langt mere foruroligende end den i Grunden var, kunde ophjælpes. Hvad de i saa Henseende med stor Kraft og Dygtighed udtalte, fandt almindelig Gjenklang overalt i Landet, ligesom det ikke kan miskjendes, at det, efter hvad der da forelaae, var i det Væsentlige berettiget.

Foruden at nu alt det Anførte viser, at der til hiin Tid ikke var at tænke paa en gjennemgribende Forhøielse af Toldsatserne, saa lidet i Hertugdømmerne, som i Danmark, vare der og andre Grunde, som for Øieblikket vilde gjøre en indbyrdes Toldlighed aldeles utilraadelig. Det er (S. 408) bemærket, hvor stærkt navnlig Østifternes Stænderforsamling yttrede, at den Beskyttelse, som nogle vigtige Industrigrene nøde ved høi Told, ikke uden efter en meget lang Forberedelse kunde undværes. Men omvendt at indføre disse høie Toldsatser i Hertugdømmerne, hvor man ikke havde kjendt et saa udstrakt Beskyttelsessystem, vilde saa meget mere have været en Urimelighed, som man ogsaa her var enig om, at de i sig vare uhensigtsmæssige og efterhaanden burde nedsættes. De vilde og, baade paa Grund af Hertugdømmernes Beliggenhed og fordi de vare uvante, selv efter Toldprivilegiernes Ophævelse og den bedre Indretning af Toldvæsenet, som fulgte derpaa, endnu vanskeligere have ladet sig overholde der end her. Der vilde og heri have været saa meget større Uretfærdighed, som den Beskyttelse, der havde været givet til Fordeel for danske Fabriker, tildeels og for privilegerede Handelsindretninger i Kjøbenhavn, ingenlunde havde været til Fordeel for de fælles Finantser, men disse tvertimod, navnlig i den ældre Tid, da Beskyttelsen blev ydet ved Indførselsforbud, havde

været Statskassen til et høist betydeligt Tab*). For en Deel havde endog deslige beskyttende Forholdsregler ogsaa umiddelbart været Hertugdømmerne til Byrde. Endnu da Stænderne første Gang bleve samlede, var deraf tilbage den høie Told paa Thee, der kom til Kongens Lande ad anden Vei end med det asiatiske Compagnies Skibe, hvilken høie Told dog blev nedsat da de nye Toldanordninger traadte i Kraft, idet Statskassen havde paataget sig at holde Compagniet skadesløst for det Tab, det kunde lide ved at denne Nedsættelse traadte i Kraft inden 1ste Mai 1843, hvormed dets Rettigheder ophørte (Kgl. Resol. af 27de Octbr. 1837)**). Lidet længere vedbleve endda de Indskrænkninger, der i Overeensstemmelse med de under 16de Juni 1797, deels for Kongerigerne, deels for Hertugdømmerne udkomne Forordninger***) hvilede paa den ostindiske Handel, hvoriblandt at alle med kongelige Undersaatters Skibe indbragte Varer fra Ostindien skulde losses i Kjøbenhavn og der forhandles ved Auction, hvilket først blev ophævet ved Placat for Danmark og Patent for Hertugdømmerne af 22de Marts 1844****)

Som bemærket vilde, foruden ubetinget Lighed i Toldsatser, ogsaa en lige Afgift paa Brændeviins Tilvirkning have været en aldeles nødvendig Betingelse for at lade Toldgrændsen mellem Danmark og Hertugdømmerne falde. Denne Af-

---

*) See oven S. 77—78.

**) See Ny Coll. Tid. for 1842 S. 450.

***) Forordningen for Hertugdømmerne findes i den chronologiske Samlig for 1802 Anhang S. 185 ff.

****) See Ny Coll. Tid. for 1844 S. 401—405 og de der anførte Steder af de forskjellige Stænder-Tidender. De fleste og vigtigste af de ældre Indførselsforbud, der senere vare forandrede til høi Indførselstold, vare dog indskrænkede til Danmark og vedkom hverken Norge eller Hertugdømmerne (see oven S. 80). Ogsaa det i den seneste Tid til Beskyttelse for den danske Papirfabrikation udgivne Udførselsforbud mod Klude var indskrænket til Danmark, men gjaldt som Følge deraf og Udførslerne til Hertugdømmerne (Pl. 26de Januar 1825).

gift har vist nok sine meget anbefalende Sider, og det var alt for længe siden af indsigtsfulde Mænd i Hertugdømmerne yttret, at den, mod Ophævelse eller Nedsættelse af andre mere trykkende Afgifter, endog kunde være ønskelig. I den første slesvigske Stænderforsamling fremkom og et Medlem af Godseierklassen med Forslag om en Brændeviinsskats Indførelse imod Tallotteriets og Kopskattens Afskaffelse*), og skjøndt det ved en Stemmefleerhed, hvis Tal ei er angivet i Stændertidenden, blev besluttet, ikke i den Anledning at nedsætte en Comitee, saa var Sagen dog ei uden Understøttelse, og den Stemmefleerhed, hvormed den blev forkastet, synes efter den Maade, hvorpaa den er betegnet, sammenlignet med den der sædvanlige Udtryksmaade, ikke at have været meget betydelig. Men der var dog aldeles ingen Udsigt til at en Brændeviinsafgift, og det i en saadan bestemt Skikkelse som et Lovudkast maatte have havt, kunde have fundet en nogenlunde tilstrækkelig Stemning for sig. Man var den Tid ingenlunde her i Danmark paa det Rene om den, saavel for denne Industrigreen, som i de mange retlige og statsoeconomiske Hensyn, som derved frembyde sig, tjenligste Ordning af Brændeviinsvæsnet og dets Beskatning. Forordningen af 1ste Februar 1797 havde vel opgivet den ældre Regel, hvorefter enhver Kjøbstadindvaaner var berettiget til at brænde Brændeviin, mod at erlægge de anordnede Formalingsafgifter; en Ret, hvoraf der gjordes et udstrakt Brug. Ikke længe efter begyndte Regjeringen at fordre en vis Størrelse og Indretning af Redskaberne som Betingelse for det særlige Borgerskab, hvoraf Berettigelse til Brændeviinsdrift nu var blevet betinget. Nogle Aar senere blev Afgiften, der forhen udelukkende hvilede paa det Materiale, der behandledes, for en Deel lagt paa Redskaberne. Men i alt dette indeholdtes dog kun en svag Spire til den bedre Tingenes Orden, der siden mere og mere uddannede sig. I 1824 blev der ved kongelig Befaling af 13de November an-

---

*) Slesvigske Stændertidende for 1836 S. 403—410.

ordnet en talrig Commission til at undersøge, hvorvidt det kunde være tilraadeligt, at Landbrænderier bleve tilstedede imod en passende Redskabsafgift; men Hensigten hermed var dog nærmest kun den, at standse de Smugbrænderier, som i de for Kornafsætningen saa ugunstige Aar fra 1820 af vare blevne endnu hyppigere i visse Egne af Jylland end de allerede forhen havde været. De enkelte Forslagspunkter, der efter den kongelige Befaling skulde sættes under Overveielse, vare og alene beregnede paa at afhjælpe dette locale Onde. Man vilde, om de vare blevne til Love, neppe have bragt Sagen i en for den omhandlede Industrigreen eller for Statskassen ønskelig Forfatning. Efter mange Overveielser, deels i den befalede Commission, deels i vedkommende Regjeringscollegier og Statsraadet*), blev det og erkjendt, at man for at naae hiint Formaal maatte gaae en ganske anden Vei, nemlig blot give Udsigt til at erholde særlige Bevillinger under visse særdeles Betingelser. Herom blev der under 19de August 1835 givet en kongelig Resolution, der blev bragt til offentlig Kundskab. Men, ligesom denne Resolution kun havde samme indskrænkede Formaal, som ovenmeldte Commissarial-Befaling, saaledes blev den længe uden Anvendelse, deels fordi der i Anledning af Samme viste sig en temmelig almindelig Forstemning, der ogsaa udtalte sig i de kort Tid efter sammentraadte Provindsialstænder, deels fordi der i de Egne, hvori det til Smugbrænderiers Afskaffelse havde været ønskeligt, manglede Lyst og Mod til saadanne Anlæg, og det uagtet den i Reskriptet bestemte Afgift under en taalelig god Drift ingenlunde vilde have holdt Ligevægt mod de Afgifter, Kjøbstadbrænderierne efter en anden Maalestok havde at udrede. Først i 1840 blev der gjort en liden Begyndelse med slige Bevillinger, og imidlertid var det allerede fundet fornødent ved Resolution af 26de Februar 1838 at forhøie den ved Resolutionen af 1835 fastsatte

*) Ogsaa jeg kom til, som Generalprocureur, paa Finantsministerens Begjæring, at afgive Betænkning over Sagen.

Afgift; dog tildeels med Undtagelse for Jylland indtil 1ste Mai 1843. Ved kongelig Resolution af 1ste Marts 1843 (Placat af 4de s. M.) blev, under Betingelse af visse Indretninger i Brænderiet, yderligere Skjærpelse gjort i Afgiftsreglerne for Landbrænderierne, for at bedre Ligevægt mellem deres og Kjøbstadbrænderiernes Vilkaar kunde tilveiebringes; ligesom der og senere flere Gange skete Forandring i Betingelserne for Landbrænderierne. Ogsaa med Hensyn til Afgifterne for Kjøbstadbrænderierne, skete der saavel ved den i de første Stænderforsamlinger forhandlede Forordning af 22de November 1837, som siden, Forandringer. Alt dette vidner vistnok om Regjeringens uafbrudte Omhu for at give denne baade for Statsindtægterne og i andre Henseender vigtige Sag en fuldkommen Ordning, men det viser tillige, at den ikke var kommet til en sikker Erkjendelse om, hvorledes Sagen rettelig var at ordne.

Endnu større Usikkerhed var der i den offentlige Mening om hiint Anliggende. Den Udsigt, der i 1835 blev givet til bevilgede Brænderier paa Landet, foruroligede Kjøbstæderne uden at opvække nogen Tilfredshed paa Landet. I Østifterne udtalte Stænderne sig med stor Stemmefleerhed for at Brænderienæringen fremdeles skulde blive Kjøbstæderne forbeholden, og at der saaledes ikke for Ørernes Vedkommende skulde gjøres Brug af Resolutionen. I Jylland var der derimod en udbredt Stemning for en anden og større Frihed for Landbrænderier, end den Resolutionen af 1835 havde villet give, tildeels endog for en ganske almindelig Frihed, og det selv om den Indtægt, Staten derved vilde tabe, maatte dækkes ved et Paabud paa Hartkornet, noget som man ellers i saa høi Grad skyede. Men om de nærmere Betingelser for denne Frihed vare saavel i hine første, som i de nærmest paafølgende Stænderforsamlinger, Meningerne saa deelte, at det ei kunde komme til nogen Petition. Af alt dette er det klart, at Sagen om Brænderiers Indretning og Beskatning til den Tid da den nye Toldlov for Hertugdømmerne forelagdes, ingenlunde var kommet til en saadan Modenhed i Danmark, at man der fandt

noget for sig der kunde bruges som Grundlag for Sagens Ordning i Hertugdømmerne. Det vilde saaledes have været høist uklogt, om Regjeringen havde villet gjøre den, navnlig med Hensyn til Privilegiernes Ophævelse allerede noksom vanskelige Toldsag, endnu vanskeligere ved at sætte den i Forbindelse med et Forslag til en Brændeviinsbeskatning, et Anliggende, der og med Hensyn til de bestaaende, tildeels megen Tvivl og Meningsulighed underkastede Berettigelser, havde sine særdeles Vanskeligheder i Hertugdømmerne. Men selv om man var kommet aldeles paa det Rene om en Lov, der paa den hensigtsmæssigste Maade ordnede Berettigelserne til at brænde Brændeviin, saavelsom de Afgifter, der skulde svares af denne Drift, saa var der dog endnu den Knude tilbage, nogenlunde at betrygge Afgifternes rigtige Erlæggelse. Det stod sig den Tid endnu meget misligt hermed i Jylland, hvor Indskrænkningen og Afgiften dog var saa gammel. Baade hvad oven er anført om de Skridt, Regjeringen gjorde for at faae lovlige Brænderier indførte paa Landet, og hvad der i den Anledning foregik i Stænderne, saavelsom de Efterretninger vi have om Brændeviinsafgiftens Beløb, vidner om den store Udstrækning, hvori Brændeviinsbrænden i flere Egne af Jylland dreves i Smug. Adskillige Aarsager virkede dog i de følgende Aar en al Forventning overstigende Aftagen af denne Afgiftsbesvigelse. Imidlertid blev det endnu 1845 anseet fornødent at indføre en betydelig Skjærpelse i de indgribende og med sær ubehagelige inqvisitoriske Forholdsregler forbundne Forbud mod Besiddelse af til Brændeviinsdrift brugelige Redskaber, hvormed det almindelige Forbud mod Brænderier paa Landet allerede forlængst var omgjærdet (Forordningen 14de Mai 1845). Dersom det ellers endog havde været gjørligt, i Forbindelse med den nye Toldlov for Hertugdømmerne, at have indført en Afgift sammesteds paa Brændeviins Tilvirkning, saa vilde man dog paa ingen Maade have været istand til nogenlunde at betrygge samme mod Besvigelse, og uden det vilde det være blevet til Skade baade for Statskassen og for

Brænderierne i Danmark, om dette var blevet aabnet for afgiftsfri Indførelse af Brændeviin fra Hertugdømmerne.

Det vilde saaledes fra mange Sider have været eet stor Forkeerthed, om Lovgiveren i 1835 og 1836 havde gjort sig til Opgave for Øieblikket at frembringe en Toldeenhed imellem Danmark og Hertugdømmerne. Der var derimod baade Klogskab og Kraft i det Skridt henimod dette Maal, hvortil han indskrænkede sig, og som han, trods al Modstand, heldig førte igjennem. Der bleve iøvrigt adskillige Toldforskjeller tilbage, der ikke kunde hidledes fra det Beskyttelsessystem, som man ei vilde opgive i Danmark og fornuftigviis ei kunde tænke paa at udvide til Hertugdømmerne. Men ogsaa disse Forskjeller vare byggede paa Grunde, som man ikke kan nægte Betydning, om det end med Hensyn til enkelte Toldsatser kan være en Deel Tvivl underkastet, om man aldeles har truffet det Rette. Nogle af de Artikler, der bleve ansatte til forskjellig Told, navnlig Silketøier, vare af saa lidet Omfang i Forhold til Værdien, at en Told, som lod sig overholde i Danmark, efter Holsteens Grændse- og Naboforhold, vilde indeholde saa stor Fristelse til Indsmugling, at Statens Indtægter let kunde blive ringere ved den høiere end ved den lavere Told. Hvad de øvrige Gjenstande angaaer, som rigtignok indbefatte nogle af de meest betydende Forbrugsartikler, nemlig Spirituosa og Vine samt Kaffe, saa udgjorde den i Danmark til den Tid gjældende Told for disse en høiere Procent end den, som den nye Toldforordning i Almindelighed lagde til Grund (10 Procent). Den blev vel for en stor Deel af disse Varer ogsaa noget nedsat i Danmark, men her i Riget at gaae saa dybt ned, som den vedtagne almindelige Regel medførte, vilde have ført til et Tab for Finantserne, som disse ikke kunde have taalt, medens man ikke kunde have nogen Frygt for, at de valgte Toldsatser her kunde foranledige betydelige Besvigelser. Den danske Tolds Størrelse for Spirituosa og Vine var desuden for en stor Deel begrundet i den paabudne høie Afgift paa Tilvirkning af Brændeviin, der ellers vilde komme i et ufordeelagtigt Priisforhold til de fremmede

Drikkevarer, der i det Hele have større Værd*). I Hertugdømmerne vare Forholdene i alle fornævnte Henseender en Deel anderledes, og hertil kom, at Tolden for hine Varer ikke kunde sættes høiere, end det skete, naar Beregningen skulde udbringe det Resultat, at Afgifternes Beløb i deres Heelhed under den nye og bedre Fordeling kun skulde udgjøre det Samme som hidtil, medens i Danmark denne Grundsætning vilde være blevet forstyrret, saafremt der var blevet tilstaaet større Nedsættelse i den hidtil paa bemeldte Varer her i Riget hvilende Told, end den der indeholdtes i Udkastet.

Vi komme nu til den Deel af den ved Forordningen af 1ste Mai 1838 gjennemførte Toldreform, som man i de senere Tider har villet fremstille som en uhørt Begunstigelse for Hertugdømmerne til Skade for Danmark; den gjensidige frie Indførelse af hinandens Frembringelser (see oven S. 405—406). Man har vel neppe noget imod denne Gjensidighed, forsaavidt den medførte, at Hertugdømmernes raae Produkter kunde indgaae frit i Danmark mod Erlæggelse af Consumtion, naar de indførtes til consumtionspligtige Steder, ligesom man og synes at finde sig i at dette ogsaa gjaldt om deraf tilberedte Varer med Undtagelse af Brændeviin, Øl og Eddike, der havde at erlægge Indførselsconsumtion, om de end indførtes i consumtionsfrie Stæder, navnlig paa Landet. Men derimod besværer man sig bitterlig over den toldfrie Indførsel, der med en temporair Undtagelse med Hensyn til raffinerede Sukkere, blev indrømmet alle i Hertugdømmernes toldpligtige Steder tilvirkede Manufactur-, Fabrik- og Handelsvarer, naar det behørig godtgjordes, at de der vare tilvirkede, istedetfor at der efter Forordningen af 1ste Februar 1797 § 4 Litr. b skulde i saa-

*) Den betydelige Nedsættelse, der ved Lov af 1ste Febr. 1851 blev tilstaaet paa Vine og fremmede Spirituosa, turde ogsaa i foranførte Henseende have sine Betænkeligheder (See Landsthingstidenden for 1850 2den Session S. 2325—2326). Den særdeles mærkelige Anledning til denne uventede Afgiftsnedsættelse kan læses i Folkethingstidenden for samme Session S. 830—831.

danne Tilfælde erlægges halv Told (Forordning for Danmark §§ 18 og 19, for Hertugdømmerne §§ 6 og 7). De danske Stænderforsamlinger yttrede ogsaa i sin Tid Betænkeligheder herved, men disse vare hentede fra de Tilstande, som bleve afløste ved den nye Toldlovgivning. For det første blev den forrige utilstrækkelige Toldcontrol tilbørlig styrket ved Privilegiernes Ophævelse og den hele nye Indretning, der inden Forordningen traadte i Kraft blev givet Toldopsynet, og hvis Paalidelighed Toldindtægternes Tilvært bekræftede, dernæst var Tolden paa de raae Materialier, som tilførtes fra Udlandet, nu sat fuldkommen lige ved begge Toldforordninger. Ligeledes blev paa en enkelt Undtagelse nær, men som netop var til Fordeel for den danske Fabrikation, intet Udførselsforbud tilbage, eiheller nogen Forskjel i den Udførselstold, som blev vedligeholdt, hvorved de indenlandske Materialiers Priis kunde nedstemmes i den ene Statsdeel fremfor i den anden. Det kunde saaledes ikke bestaae med retfærdig Gjensidighed, om, medens alle danske Industrifrembringelser frit kunde indføres i Hertugdømmerne, disse ikke uden imod Told skulde have kunnet indføres i Danmark*). Med en saadan Ulighed kunde Regjeringen end ikke anstændigen eller med anden Udsigt end en eenstemmig levende Modstand have bragt den paatænkte Reform i Toldlovgivningen for Hertugdømmernes Stænder. Der er vel med Hensyn til den fordeelagtige Affætning til Danmark, som denne Gjensidighed aabnede en Green af Hertugdømmernes Industri, udtalt den mærkelige Dom, at der opstod et Forhold, som ikke existerede noget andet Sted i Europa, men som alene kunde finde sin Mage i de Forhold, hvori de europæiske Stater som oftest have stillet sig til deres Colonier**). Men om end det, man lærer om Gjensidighedens overveiende Fordeelagtighed for Hertugdømmerne, var bedre begrundet end det, efter hvad der i det Følgende skal

*) See Coll. Tid. f. 1838, S. 753, Note.

**) Folkethingstidenden for Rigsdagens 2den Session i 1850, S. 38.

blive oplyst, var, saa vilde det dog være ubeføiet deri at finde noget, som kunde retfærdiggjøre den foranførte Sammenligning med Coloniers Behandling. Derimod vilde en saadan, men i en ganske omvendt Retning, med god Føie kunne have været anbragt, saafremt den ældre under de daværende Tidsforhold ret vel begrundede Forskjel havde været overført til den nye Toldlov, der netop forandrede alt hvorfra den maatte hente sin Berettigelse.

Det kan imidlertid, som vi snart ville faae at see, kun fra et meget indskrænket statsoeconomisk Standpunkt, og med Overseelse af flere klare Kjendsgjerninger, antages at have sin Rigtighed med den store Skade, som Gjensidigheden medførte for Danmark, fordi Hertugdømmerne havde flere Industrivarer at føre hertil, end vi kunde bringe dem. Om end saa var, da kunde dette dog ikke hidledes fra nogensomhelst Lovbegunstigelse, som Hertugdømmerne nøde enten i Afgiftsvæsnet eller i andre Betingelser for Virksomhedens Udvikling. Vilde man sige, at den Consumtionsafgift, som de danske Kjøbstæder vare underkastede, maatte gjøre Arbeidet sammesteds kostbarere, saa maa det erindres, at man omvendt i Hertugdømmet Slesvig og i den altid kongelige Andeel af Holsteen havde Kopskatten (1⅜ Rbd. for hvert Menneske over 12 Aar i Kjøbstæderne og over 16 Aar paa Landet*)), hvilken Skat, om den end udgjorde noget mindre for hvert Hoved end Kjøbstadconsumtionen, saa igjen hvilede ikke blot paa Kjøbstæderne, men ogsaa paa Landdistrikterne, hvor den arbeidende Klasse i Danmark ingen directe Afgift har at betale til Staten. For ikke at forbigaae Noget, som i hiin Retning kunde lade sig anføre, maa dog endnu bemærkes, at blandt Arbeidsklassens Forbrugsartikler blev Kaffe i Hertugdømmerne en ringere Afgift undergivet end i Danmark (nemlig kun 2 Skilling for Pundet, medens den her var 3 Skilling) og at det her

---

*) See oven S. 57, der viser, at denne Forskjel først ved en Forordning af 1823 blev indført i Hertugdømmerne.

høit beskattede Brændeviin der saa godt som ingen Afgift bar. Men den Indflydelse, som saadan Afgiftsforskjel kan faae paa Industrianlægs Bekostelighed, er dog kun ubetydelig mod den, som andre Stedforhold kunne føre med sig, hvoriblandt og Communeafgifterne, hvilke i Almindelighed vare høiere i Hertugdømmerne end i Danmark. Man seer og, at en stor Deel Industrianlæg have havt nok saa god Fremgang i Kjøbstæderne som paa Landet, og navnlig i Hovedstaden, hvor dog baade Consumtionen og Brændeviinsafgiften saavelsom Bygningsskatten vare høiere end andetsteds, ligesom og de større Communeafgifter og mange Fornødenheders større Priis bidrage til der at forhøie Arbeidslønnen. Men det var desuden en Kjendsgjerning, at Arbeidslønnen i Hertugdømmerne stod rigeligt saa høit som i Danmark. Jeg kan i saa Henseende beraabe mig paa en Yttring i den første jydske Stænderforsamling af en Mand, som fremfor de Fleste var istand til at iagttage og rettelig bedømme Forhold af dette Slags. Ved at udvikle, hvorledes den lange Tid, der udkræves til Hjemstedsrets Erhvervelse mellem Danmark og Hertugdømmerne indbyrdes, skjøndt selve Bestemmelsen er aldeles gjensidig, dog i dens Virkning var ufordeelagtig for Danmark, navnlig Jylland, paaberaabte Stiftamtmand Grev Sponneck sig, at den høiere Arbeidsfortjeneste bragte Mange fra Nørre-Jylland til at søge den nordlige Deel af Slesvig, hvor man behøvede deres Tjeneste til at erstatte den Deel af Sammes egen Befolkning, der drog til de sydligere Egne i Hertugdømmerne for at erholde den endnu større Løn, som der var almindelig*). Det kunde altsaa kun være ved en bedre Drift eller som Følge af tilfældige for et vist Industrianlæg gunstige Omstændigheder, hvilke Lovgiveren ei kan beherske, at enkelte slige Anlæg trivedes saaledes i Hertugdømmerne fremfor i Danmark, at deres Frembringelser bleve bedre eller priisbilligere. Men for en saadan Aarsags Skyld at holde Hertugdømmernes Frembringelser borte fra de danske Markeder, vilde have været

*) See Viborger Stændertidende for 1836 1ste Række S. 132.

mod al Ret og Billighed, og, Sagen ret overveiet, til Skade paa begge Sider endog i materiel Henseende. Det vilde og have forraadt en fuldkommen Mangel paa et sundt og nogenlunde udvidet politisk Blik.

Den Artikel, hvis tiltagne Indførsel til Danmark fornemmelig har givet Anledning til at angribe hiin Bestemmelse i Forordningen af 1838, er Uldengods, hvis Tilvirkning i Hertugdømmerne fik et stort Opsving ved den Adgang, der aabnedes Samme til afgiftsfri Afsætning i Danmark, hvor den høie Told paa fremmed Klæde og andre uldne Varer gav den et bedre Marked end den havde hjemme, hvor de fremmede Manufacturvarer kunde indføres mod en mere maadeholdende Told (⅓ mod den danske). Men hvad der blev tilstaaet de slesvigske og holsteenske Industrivarer, var dog kun en lige Adgang til de danske Markeder med den, som de danske Industriefrembringelser nyde paa de slesvigske og holsteenske Markeder. Det kan kun være den særdeles Kraft og Dygtighed, hvormed Klædefabricationen blev dreven paa nogle Steder i Hertugdømmerne, der forskaffede den en betydelig Afsætning i Danmark. Dette har vistnok været til noget Afbræk for de danske Fabrikherrer, som paa det Slags Klæde, hvormed de befattede sig, havde en Toldbeskyttelse, der saa godt som ganske udelukkede Udlandet (See oven S. 410—411). Men det har igjen været til Fordeel for Forbrugerne i Danmark, at Prisen ved Hertugdømmernes Concurrence er blevet lavere end ellers. Ligesom der ikke var nogen Ulighed i Betingelserne for en lønnende Virksomhed, der kunde sætte vore Klædefabriker ud af Stand til at holde Priser med Hertugdømmernes, saaledes er det og en Erfaring, at de ingenlunde bleve ødelagte ved Forordningen af 1ste Mai 1838, men tvertimod fra den Tid af have havt en glædelig Fremgang. Efter al Sandsynlighed er Forbruget af Klæde, navnlig derved, at de Tøier, som Bondestanden i ældre Tider brugte, efterhaanden ere gaaede af Brug, endog tiltaget i et større Omfang end det, hvori denne Artikel er blevet os tilført fra Hertugdøm-

merne. Denne Concurrence maatte og være en gavnlig Spore for vore Fabrikanter til at skride frem i deres Bedrift, ligesom de og i Særdeleshed maatte lægge Vind paa at kunne holde Priis med Fabrikerne i Hertugdømmerne, hvor man ikke var vant til den høie Toldbeskyttelse, hvorpaa de danske Fabriker kunde gjøre Regning. At nu den danske Klædesfabrikation ikke længe er blevet tilbage men meget vel har formaaet at udvikle sig under de Toldforhold, som Forordningen af 1ste Mai 1838 fremkaldte, derom har man et uforkasteligt Vidnesbyrd i de oven S. 410 ommeldte Forhandlinger, der i 1846 foregik i Provindsialstænderne angaaende den fra Regjeringens Side foreslaaede Nedsættelse af Tolden paa Klæde m. v. Det fortjener i den Henseende særlig at udhæves, at der under disse Forhandlinger end ikke fremkom noget Spor af Besværing over den ved hine Forordninger aabnede Concurrence med de slesvigske og holsteenske Fabriker, og det uagtet den da herskende Spænding gav Besværinger af det Slags let Indgang, ligesom en Bemærkning om det Afbræk, hiin Concurrence gjorde de danske Fabrikanter, ret godt havde ladet sig bruge til Bestyrkelse for den Mening, at man ikke burde gaae saa vidt i at nedsætte Beskyttelsestolden, som fra Regjeringens Side var betænkt. Det kan ikke feile, at de Mænd i Stænderne, som med levende Interesse for vore Klædefabriker toge Deel i disse Forhandlinger, have været opmærksomme paa, at Fabrikherrerne vilde have et endnu bedre Udbytte, hvis der var Told paa de i Hertugdømmerne forarbeidede Varer, naar de indførtes til Danmark. Dette lader sig saa meget mindre omtvivle, som foruden flere forstandige og med de herhen hørende Forhold velbekjendte Mænd ogsaa en af vore dygtigste og meest betydende Klædefabrikanter havde Sæde i det Udvalg, der blev nedsat i Viborg. Men man maa have fundet den ved oftmeldte Forordninger hjemlede gjensidige Afsætningsfrihed saa naturlig og retfærdig, at det ei kunde falde dem ind at beklage sig over den Formindskelse, den kunde foraarsage i de danske Fabrikers Erhverv, hvilket desuagtet var me-

get tilfredsstillende. En Art af Fabriker er der endnu i Hertugdømmerne, som har havt en temmelig betydelig Afsætning til Danmark, nemlig Cichoriefabrikerne. Men heller ikke denne Afsætning kunde give noget Stof til billige Klager; thi da Indførselstolden paa Cichorierødderne, i Overeensstemmelse med bemeldte Anordningers almindelige Grundsætninger, var den samme i Danmark og i Hertugdømmerne, saa var det kun fordi Ingen havde fundet Drift til at anlægge deslige Fabriker her i Landet, at dets Forsyning med bemeldte Artikel faldt i de slesvigske og holsteenske Fabrikers Hænder. Disse kom det iøvrigt tilpas, at Indførelse af brændt Kaffe og Kaffesurrogater fra Udlandet indtil 1847 (see Placat af 9de Juni cfr. Ny Coll. Tid. S. 529—530) var forbudt saavel i Danmark som i Hertugdømmerne. Men foruden at der i Danmark var samme Adgang til at benytte dette Forbud som i Hertugdømmerne, saafremt Nogen havde fundet sin Regning ved et saadant Anlæg, var Forbudet fremkaldt ved et Hensyn, der laae udenfor dem, som ellers i Toldsager komme i Betragtning, den nemlig, at, som det hedder i Forordningen af 1ste Februar 1797, § 1 Litr. f. „Brændingen gjør det umuligt at skjønne, om skadelige Ting, saasom giftige Urter og deslige kunde være tilblandede". Gjenstanden var iøvrigt ikke af nogen stor Betydenhed, og jeg erindrer heller ikke, at den er blevet udhævet som et Exempel paa de Begunstigelser, som Toldlovgivningen havde givet Hertugdømmerne; kun for ikke at forbigaae noget, der kunde synes at indeholde Stof for deslige Klager, har jeg taget dette med. Men det er saa godt som udelukkende Fabrikationen af uldne og Bomuldstøier, hvorom Klagerne dreiede sig, og hvor lidet begrundede de forsaavidt vare, turde være tilstrækkelig lagt for Dagen.

Der kunde paa den anden Side bemærkes, at der og ere danske Industrigjenstande, som have eller have havt god Afsætning i Hertugdømmerne. Dette gjælder t. Ex om Papir, og med denne Fabrikation har det endog forholdt sig væsentlig anderledes end med de ovenmeldte Fabrikationsarter i Hertug-

dømmerne, idet høist betydende Toldbegunstigelser ere komne til den Kraft og Dygtighed, hvorved Papirfabrikationen har hævet sig her i Riget. Ved den S. 420 Note **** nævnte Plakat af 26de Januar 1825 blev nemlig til den danske Papirfabrikations Fremme al Udførsel af Klude saavel til Udlandet som til Hertugdømmerne indtil videre forbudt, foruden at Indførselstolden paa adskillige Arter af Papir blev forhøiet. Og da bemeldte Forbud ved Plakat af 31te December 1841 blev ophævet, traadte en høi Udførselstold (2 Rbd. 80 ß. for 100 Pd.) i Stedet, hvori dog, naar Udførslen skete til Hertugdømmerne, den der paabudne lavere Told (80 ß.) blev affortet*). Herved holdtes naturligviis dette Hovedmaterial for Papirfabrikation i en lavere Priis i Danmark end i Hertugdømmerne, hvorfra de uden saadan Afgift kunde indføres hertil. Hertugdømmernes Stænder vare derfor i 1842 meget villige til at gaae ind paa en Bestemmelse i et dem saavelsom Kongerigets Stænder forelagt Lovudkast, hvorefter den for Danmark bestemte høie Udførselstold skulde vedblive og derhos udvides til Hertugdømmerne. Især udtalte den holsteenske Stænderforsamling sig til Fordeel for denne Toldforhøielse**), medens der i de roeskildske Stænder viste sig en stærk Retning til hvad der allerede i 1836 var blevet foreslaaet af de jydske Stænder, at bevirke Tolden her nedsat til den for Hertugdømmerne gjældende. Herfor blev der dog, sandsynligviis for en stor Deel af den Grund, at man, inden det gik til Afstemning, kom til Kundskab om det i de holsteenske Stænder Foregaaede, ikke Stemmefleerhed i Roeskilde, og i de jydske Stænder blev vistnok fornemmelig af Hensyn dertil deres ældre Forslag ikke gjentaget. Ved de under 13de Marts 1844 deels for Danmark, deels for Hertugdøm-

*) See Collegialtidenden for 1842, S. 97—102.

**) See Holsteinische Stände-Zeitung für 1842, 2tes Beilagenheft S. 1029—1031. See derhos Roeskilde Stændertidende for 1842 S. 4097—4098, 4129—4138, 4146—4149, 4158—4162, 4167—4168, 4478—4482.

merne udgivne Tarifer blev og den fællleds Told af 2 Rbd. 80 ß. sat for Udførsel af bemeldte Artikel*).

Det Forhold, som efter Forordningen af 1ste Mai 1838 viste sig mellem de Industrifrembringelser der gik fra Danmark til Hertugdømmerne, og fra disse til hiint, var iøvrigt ikke noget faststaaende; det maatte, efter Industriens Udvikling i dens forskjellige Grene og paa de forskjellige Steder, meget kunne forandre sig, endog slaae om i en modsat Retning. Der er vel blevet lagt stort Eftertryk paa den Betragtning, at den afgiftsfrie Tilførsel Hertugdømmerne fik til Danmark skaffede en Afsætning til 1,300,000 Mennesker, medens de to Hertugdømmers Folketal, til hvilket Danmark med lige Frihed kunde afsætte sine Frembringelser, kun var 800,000.**) Men selv en meget større Forskjel i Folkemængden begrunder ingenlunde en Formodning om at den gjensidige Tilførsel fortrinsviis befordrer Afsætningen for det Land, der har den ringere Folkemængde; thi medens det andet Land har flere Consumenter, saa har det jo, under ellers lige Betingelser, ogsaa flere Producenter. Men i alle Tilfælde bliver den forøgede indbyrdes Handel ordentligviis til Fordeel paa begge Sider, baade forsaavidt man modtager og forsaavidt man afsætter, hvilke to Ting ogsaa indbyrdes befordre hinanden. Det vilde derfor være en meget indskrænket Tanke, at Hertugdømmerne vandt paa Danmarks Bekostning, naar de tilførte os flere Industriprodukter end vi dem.

Jeg har saaledes udførligt belyst de under 1ste Mai 1838 udgivne Forordninger om Toldvæsenet, deels for Kongeriget, deels for Hertugdømmerne, med Hensyn til de Partier i samme, der ere af nogen Vigtighed for det Spørgsmaal, om Danmarks Tarv lige over for Hertugdømmerne derved er blevet

---

*) Forhandlingerne om Kludetolden i Stænderforsamlingerne for 1846 og disses Udfald (cfr. Ny Collegialtidende for 1847 S. 546—550) vedkomme os ikke her, og ligesaa lidet selve Spørgsmaalet om den rette Toldstørrelse.

**) See Folkethings-Tidenden for 1850, 2den Session, S. 34.

forsvarlig varetaget. Man vil, som jeg haaber, ikke let finde noget forbigaaet, der med noget Skin af Sandhed lod sig anføre til Understøttelse for den Paastand, at meget i saa Henseende blev forsømt, ja at endog Hertugdømmerne ved den foregaaede Forandring vare blevne begunstigede paa Danmarks Bekostning. Det er langt fra at jeg med Hensyn til hiin første Deel forefandt et Stof af nogen Betydenhed i de Angreb, som man havde gjort paa bemeldte Toldforordninger, der til den Tid, da de udkom, bleve ganske anderledes bedømte. Disse Angreb have søgt deres Styrke i den heftige og tilforladelige Tone, hvori de ere fremførte, og ere i det høieste blevne understøttede af en eller anden af det Heles Sammenhæng udrevet Enkelthed. For at kunne retfærdiggjøre den ved hine Anordninger foretagne Reform, har jeg derfor først maattet opsøge, hvad der kunde give nogen tilsyneladende Anledning til Anke i den foranførte Retning, og jeg tør troe, at der ikke er blevet noget af mindste Betydenhed tilbage. Jeg har iøvrigt ikke selv havt Deel i hine Lovarbeider, der ogsaa laae udenfor min daværende Virkekreds. Men det hele Forhold mellem Danmarks og Hertugdømmernes Toldvæsen havde allerede tidligere tildraget sig min Opmærksomhed, og jeg erkjendte Ophævelsen af de Skranker, som Toldgrændsen satte for det frie indbyrdes Samqvem, for en af de virksomste Foranstaltninger til at fremme den indbyrdes Tilslutning, hvorfor der i andre Henseender var gjort saa meget. I den Tid disse Love bleve forberedede havde jeg heller ikke liden Leilighed til at blive bekjendt med den Aand og de Grundsætninger, hvori de bleve bearbeidede; og siden fik jeg som Kongelig Commissarius i de danske Stænder baade Opfordring og yderligere Leilighed til at sætte mig ind i de herhenhørende Forhold. Den Toldanordning, som i 1835 og 1836 blev forelagt de danske Stænder, stod i saa nøie Forbindelse med den mere omfattende, der til samme Tid forelagdes de holsteenske og de slesvigske, at jeg ikke kunde varetage mine Pligter i den mig betroede Stilling, uden at gjøre mig fortrolig ogsaa med den sidstnævnte Anordning i dens væsentligste Bestanddele. Vel var der til hiin Sags For-

handling i Stænderne tilforordnet mig en meget sagkyndig og i hele Sagen tilfulde indviet Mand, men jeg fandt mig derfor ikke fritagen for selv at sætte mig saa vel ind i Sagen, som jeg formaaede, hvorved netop hiin Bistand og mit venskabelige Forhold til den Mand, der ydede samme, gav mig saa meget større Leilighed. De senere Toldsager, som bleve forelagte i de følgende Stænderforsamlinger, hvori fornævnte Ærinde var mig betroet, saavelsom den Stilling jeg fra 1842 til 1848 optog som Medlem af det geheime Statsraad, gav mig ny og forøget Anledning til at gjennemtænke hine Forhold. Det har derfor, da jeg nu efter flere Aars Forløb har maattet opfriske dette mit Bekjendtskab med Sagen, uagtet min noget svækkede Hukommelse ikke været mig vanskeligt at finde de Partier i samme, hvori hiint Angreb, naar det ikke skulde svæve i Luften, maatte søge Understøttelse. Det har været mig en sand Glæde derved overalt at finde Bestyrkelse for den Overbeviisning, som jeg tidligere havde næret om den Dygtighed og gode Aand, hvori hiin vigtige Sag var blevet bearbeidet. Og jeg tør troe, at dersom der maatte være Læsere, der ville følge mig i de Undersøgelser, som jeg har meddeelt, og til hvis nøiagtige Prøvelse jeg indbyder dem, saa ville og de komme til den Overbeviisning, at den i 1838 foregaaede Reform i Hertugdømmernes Toldlovgivning, var Frugten af omhyggelige Granskninger angaaende alle de Forhold, som derved vare at tage i Betragtning, og retfærdig Afveining af de Interesser, som derved krydsede hinanden, og de ville forundre dem over, at man deri har kunnet finde den Aand, som man kalder slesvig-holsteensk. Jo mere man sætter sig ind i Sagen, jo mere vil man erkjende denne Reforms Værd baade ifølge den Indflydelse, som den umiddelbar udøvede paa Statens Finantser, og fordi den ved Toldprivilegiernes Ophævelse banede Veien til efter nogle flere Forberedelser at kunne kuldkaste de Skranker, der fra ældgammel Tid stode i Veien for det frie indbyrdes Samqvem mellem de forskjellige Statsdele, der i flere Retninger maatte føre til disses fælles Vel. Medens man maa prise den Fasthed, hvormed Regjeringen, af Mod-

stand nagtet, holdt paa hiin Forholdsregel, maa man ogsaa aldeles bifalde, at den for det første lod det beroe ved denne Forberedelse for en fremtidig Toldeenhed. Dersom den havde indblandet de mange andre vanskelige og forviklede Forhold, som behøvede en Omordning, inden Formaalet kunde opnaaes, saa vilde de Stemmer, som Toldprivilegiernes Ophævelse dog fik for sig, uden Tvivl størstedeels have været tabte, og hele Sagen fundet en næsten udeelt Modstand. Hvilke betydelige for en ikke ringe Deel endog i Danmarks særlige Interessér liggende Hindringer, der traadte i Veien for en brat Indførelse af en Toldeenhed, findes omstændelig udviklet i det Foregaaende.

LII.

Man vil maaskee sige, at om end Toldprivilegiernes Ophævelse var en god Begyndelse til en fuldstændig Ligheds Indførelse, saa vidner det dog om Mangel paa Kraft og alvorlig Villie til at fremme det store Formaal, at der siden Intet af nogen Betydning skete for denne Sag. Men ogsaa denne Anke vilde være uretfærdig. Enhver, der vil sætte sig ind i Forholdene, vil finde, at Regjeringen ingenlunde tabte hiint Maal af Sigte, men at der efterhaanden fra alle Sider optaarnede sig saadanne Vanskeligheder mod en heldig Gjennemførelse af de Foranstaltninger, hvorved det efterhaanden skulde have været fremmet, at det blev nødvendigt at sætte dem i Bero. Hvad de 1½ Aar angaaer, hvori Frederik den Sjette endnu levede, da var der allerede af den Grund ikke at tænke paa nogen yderligere Fremskriden i hiin Retning, at de tilsigtede Overeenskomster om Erstatning for Toldprivilegierne først senere bleve bragte istand, og at man saaledes ikke vidste, om ikke denne Gjenstand atter maatte komme for Stænderne. I dette Tilfælde vilde det efter al Sandsynlighed have forværret Sagens Stilling, om de til Formaalets Fremme ledende yderligere Foranstaltninger vare bragte i Bevægelse; thi de Bor-

gerklasser, hvis Interesser vare mod de Toldprivilegeredes, vilde da let have fundet Farer for deres egne Interesser. Men selv om hiin Overeenskomst var blevet opnaaet i Frederik den Sjettes Tid, vilde denne uden Tvivl dog have ladet nogle faa Aar hengaae, uden at han havde foretaget noget videre i hiin Sag, for at Virkningen af det, der var skeet, kunde udvikle sig, og Statens hele Finantstilstand, der var paa Overgangen til det Bedre, saaledes klares og befæstes, som det for Bedømmelsen af alle de herhen hørende Forandringer i Statens Afgiftsvæsen var fornødent. Christian den Ottende, hos hvem Begjerlighed efter at see Toldgrændsen falde var saa levende som hos Faa, lod derimod ikke længe vente paa sig, førend han gjorde et bestemt Skridt mod Formaalet. Under 25de August 1840 udstedte han nemlig fra Altona en Befaling til sin Commissarius for de da forsamlede holsteenske Stænder, der indeholdt, at han var betænkt paa at bortrydde de Hindringer, der stode i Veien for Opfyldelsen af Stændernes forhen yttrede Ønsker om Tallotteriets og Kopskattens Ophævelse, idet han antog, at Tabet af disse Indtægtskilder kunde dækkes ved en Skat paa Brændeviins Tilvirkning, efter samme Grundsætninger som i Danmark. Da Omstændighederne ikke tillode strax at forelægge et Lovudkast desangaaende, vilde han gjennem Commissarius indhente Stændernes Betænkning om hvorvidt de fandt det raadeligt, at Tallotteriet og Kopskatten ophævedes, imod at en Brændeviinsskat paabødes. Denne Sag fik ikke det Udfald som Kongen havde ønsket. Stændernes Betænkning gik nemlig ud paa, at de ikke kunde udtale sig for den omspurgte Skat, forinden der var forelagt dem et fuldstændigt Finantsoverslag, der viste, at den Afgang, Finantserne vilde lide ved at ophæve Tallotteriet og Kopskatten, ikke kunde dækkes ved Hjelp af de i den senere Tid, navnlig som Følge af Forordningen af 1ste Mai 1838, betydelig tiltagne Indtægter, forenet med viis Oeconomi og hensigtsmæssige Bespárelser. Iøvrigt vare de vel enige i, at Dækningen i fornødent Fald maatte søges i en indirecte Afgift. Men om netop en Brændeviinsafgift skulde være den meest anbefalelige, saae de dem ikke istand til at bedømme,

da der heller ikke var forelagt nogen Oplysning, hverken om Landets Brænderier og disses Virksomhed, eller om Beskaffenheden af den i Danmark indførte Brændeviinsafgift og de dermed forbundne Controlforholdsregler, ligesom den korte Tid, der var dem levnet til et saa indflydelsesrigt Spørgsmaals Besvarelse, ikke tilstedte dem selv at indhente de fornødne Oplysninger. Af disse Grunde erklærede en Fleerhed af 25 Medlemmer at maatte for Tiden fraraade den omhandlede Afgift. Et Mindretal af 16 Medlemmer tilføiede adskillige Indvendinger mod selve Hensigtsmæssigheden af bemeldte Afgift og fraraadte samme derfor ligefrem, uden den Indskrænkning, som Fleerheden havde udtrykt ved de Ord „for Tiden." Kun et enkelt Medlem (General-Superintendent Callisen) yttrede sig for Sagen, paa Grund af det store moralske Gode, der vilde tilveiebringes ved Tallotteriets og Kopskattens Ophævelse, saavelsom ved den Fordyrelse af Brændevinet, hvortil dets Beskatning vilde føre, uden at han indlod sig paa Sagens øvrige Sider.*) De slesvigske Stænder, som ogsaa bleve hørte om hiint Spørgsmaal, tilegnede sig de af den holstenske Forsamling anførte Grunde for at de ikke uden nærmere Oplysninger om Finantsernes Tilstand kunde gaae ind paa nogen Erstatning for Ophævelsen af Lotteriet og Kopskatten. Men de udtalte sig derhos eenstemmig mod en Brændeviinsafgift i Særdeleshed, i hvilken Henseende de og paaberaabte sig Grunde, som vare hentede fra Forholdene i dette Hertugdømme, i Særdeleshed i Flensborg. Deres Modstand havde derhos en Skarphed, der ei viste sig i Holsteen.**) Kort efterat det ovennævnte Rescript var afgaaet til Commissarius for de holsteenske Stænder, blev der tilstillet Commissarius for Østifternes Stæn-

*) See Zeitung für die Verhandlungen der dritten holsteinischen Ständeversamlung S. 741—742, 1568—1586. Beilagenheft S. 528—530, 731—738, 921—937.

**) See Zeitung für die Verhandlungen der dritten schleswigschen Ständeversamlung, S. 337—349, 353—363, 1tes Beilagenheft S. 145—192, 545—550.

derforsamling et Udkast til en Forordning om Tallotteriets Ophævelse i Danmark og en Forhøielse foreløbigen for to Aar i det stemplede Papir og i Afgifterne af Arv og faste Eiendommes Overdragelse, og et andet angaaende en Forhøielse i enkelte Consumtions- og Told-Afgifter. De i Forbindelse hermed forelagte Motiver indeholdt, hvorledes Kongen tænkte sig, at Tallotteriet baade, i Danmark og i Hertugdømmerne skulde ophæves, tilligemed den i disse endnu gjældende Kopskat, og at den deraf flydende Afgang i Statsindtægterne fornemmelig burde søges dækket ved Brændevinets Beskatning, navnlig i Danmark ved en liden Forhøielse i den alt paabudne Afgift, og i Hertugdømmerne ved at denne, saaledes som den blev ved Forhøielsen, til dem blev udvidet. Det tilføiedes, at herved vilde den vigtigste Hindring for Ophævelsen af Toldgrændsen mellem Danmark og Hertugdømmerne bortfalde, men at det for Øieblikket ei lod sig udføre, hvorimod Kongen, idet han vilde lade de holsteenske og de slesvigske Stænder opfordre til at afgive Betænkning over denne Foranstaltning, forsaavidt Hertugdømmerne angik, ønskede at Tallotteriet allerede fra 1ste Januar 1841 maatte ophæves i Danmark og den deraf flydende Indtægtsformindskelse midlertidigen erstattes ved de Afgiftsforhøielser, der vare Gjenstande for de ovenmeldte Lovudkast. Disse fik i de Roeskildske Stænder ingen bedre Skjebne end den de holsteenske og siden de slesvigske Stænder forelagte Sag fandt. Ogsaa hine Stænder fandt, at de ikke kunde tilraade de foreslaaede Afgiftsforhøielser, førend de ved fuldstændige Oplysninger om Finantsernes Tilstand vare blevne satte i Stand til at bedømme, om de ikke uden nye Paabud kunde taale den Afgang, som Tallotteriets Ophævelse vilde medføre. Hermed forbandt de og adskillige, efter min Overbeviisning, velgrundede Bemærkninger, deels om det Uhensigtsmæssige i, saaledes som paatænkt, at hæve Tallotteriet i Kjøbenhavn, medens de lignende Lotterier i Altona og Wandsbek endnu nogen Tid skulde vedblive, skjøndt uden Berettigelse til at colligere i Danmark, deels over de foreslaaede særlige Afgiftsforhøielser. Kun fire Medlemmer vare ikke aldeles enige

i den med 51 Stemmer tagne Beslutning, men, paa een Undtagelse nær, vare de ligefuldt imod de forelagte Udkast, og vilde kun, at der med disses Fraraadelse skulde forbindes et Forslag til for det Første noget at formindske det Onde, som Tallotteriet førte med sig.*) Med Hensyn til dette Udfald tillod Kongen, paa Commissarii Forestilling, at denne Sag ikke forelagdes de jydske Stænder.

Medens det Foranførte indeholder et umiskjendeligt Vidnesbyrd om den forevigede Landsfaders levende Interesse for hiint Formaal, var det dog neppe heldigt, at han, inden Sagen havde faaet den alsidige Overveielse og Gjennemarbeidelse, som den i saa høi Grad behøvede, lod Spørgsmaalet om en Brændeviinsafgift i Hertugdømmerne bringe for Stænderne**). De holsteenske Stænders Indvendinger vare kun altfor velgrundede, ligesom og Østifternes Stænder med ikke mindre Styrke fremførte den af bemeldte Indvendinger, der stod i Spidsen, den eneste, der passede sig til den dem forelagte Sag. Fremkom der nu end ikke i de holsteenske Stænder nogen almindelig eller skarp Udtalelse mod den under Forhandling bragte Afgift, saa kom dog en saadan frem i Slesvig, og i al Fald var det

*) See Roeskildske Stændertidende for 1840 S. 18.

**) Da jeg som Stænder-Commissarius mod Midten af Juli Maaned begav mig til Roeskilde, havde jeg ikke mindste Tanke om, at dette Anliggende endnu i den Samling, som da skulde tage sin Begyndelse, vilde komme for Stænderne; og jeg troer heller ikke, at de Regjeringsmænd, som Sagen endnu nærmere vedkom, havde nogen Formodning herom. Det er uden Tvivl først paa den Reise til Hertugdømmerne, som Kongen til samme Tid foretog sig, at han kom til den Beslutning, som det ovennævnte fra Altona udstedte Rescript af 25de August indeholder. Imidlertid foranledigede Kongen dog et overordentligt Statsraad i hans Fraværelse holdt i Kjøbenhavn til denne Sags Overveielse, og paalagde tillige de vedkommende Collegier at udarbeide de Lovudkast, som skulde forelægges de danske Stænder. Jeg troer ikke, at der enten i Statsraadet eller i Collegierne var nogen Stemning for dette Foretagende, men om der fremkom nogen bestemt Fraraadelse, vides ikke.

Indtryk, Sagen efterlod, ikke til Gavn for dens Fremme i en følgende Stænderforsamling, navnlig fordi man deri fandt en betænkelig Ilen med at deelagtiggjøre Hertugdømmerne i en dansk Indretning, der var af den Beskaffenhed, at den kun i Forbindelse med andre Foranstaltninger, som behøvede mangesidige Overveielser, vilde kunne tabe det Afskrækkende, den i sin Almindelighed havde. Det var i Særdeleshed ikke vel betænkt, at Spørgsmaalet blev rettet paa Brændeviinsafgiften, saaledes som den var gjældende i Danmark. Stænderne maatte herved, saaledes som det og viste sig, forstaae den af Formalings- og Redskabsafgift sammensatte Beskatning, som fandt Sted i de danske Kjøbstæder, og nylig var blevet noget omordnet ved Forordningen af 22de November 1837, og denne Beskatning stod, som de og anmærkede, i Forbindelse med Consumtionsvæsenet, og blev controlleret ved de for dette gjældende Bestemmelser. Vel blev der ikke udtrykkelig yttret Frygt for, at man vilde i samme Skikkelse indføre den i Hertugdømmerne, men det er dog ikke usandsynligt, at Tanken hos Adskillige er faldet derpaa. Man havde i al Fald ingen anden Beskatningsform for sig; thi den oven S. 422 nævnte Resolution af 1835 var endnu saa godt som aldeles ikke fuldbyrdet; man var end ikke kommet paa det Rene om Størrelsen af den Redskabsafgift, der skulde hvile paa Landbrænderierne, endnu mindre om de Forholdsregler, som ellers skulde tjene til at holde denne Afgift i Ligevægt med den, Kjøbstadbrænderierne havde at svare, og det var dog kun en Afgift, lig den som for Landbrænderierne maatte bestemmes, der kunde indføres i Hertugdømmerne, naar ikke tillige Kjøbstadconsumtionen, i det mindste en Deel af samme, dertil skulde udvides.

Det mislykkede Forsøg, der saaledes var gjort paa at fremskynde den Toldeenhed mellem Danmark og Hertugdømmerne, der var det endelige Formaal for den i 1838 foregaaede Reform i Toldlovgivningen (hvilken iøvrigt strax medførte betydelige umiddelbare Fordele), indeholdt vistnok ingen skjellig Grund til at opgive dette Formaal, og dette er heller ingenlunde skeet. Men det var dog klart, at det ikke gik an paa ny

at bringe hiin Sag for Hertugdømmernes Stænder uden ganske anderledes bearbeidet end den var i 1840.

Det var nu aldeles indlysende, at Spørgsmaalet om en Afgift paa Brænderierne ikke med Nytte kunde forelægges uden i en bestemt Skikkelse, gjennem et formeligt Lovudkast, og ledsaget af fuldstændige Oplysninger om Forholdet mellem den Byrde, som den nye Afgift vilde kaste paa Hertugdømmerne, og de Goder, som de paa den anden Side deraf kunde love sig. Et saadant Gode maatte især ligge i det frie Samqvem mellem dem og Danmark, som derved vilde forberedes;*) men for at det kunde blive erkjendt som et Gode, maatte i det mindste Grundlinierne til den paatænkte fælles Toldlovgivning kunne meddeles dem. Alt dette forudsatte nu, at man og her i Danmark var kommen paa det Rene baade om den bedste Ordning af Brænderiberettigelsen og Brænderiafgiften, saavelsom de til dens Haandhævelse fornødne Controlforholdsregler og de dermed forbundne Straffebud mod visse i sig uskyldige Handlinger, navnlig Besiddelse af Redskaber, der kunne benyttes til Brændeviinsdrift. Endvidere maatte det være udfundet, hvilke Redsættelser i adskillige for Danmark paabudne Toldsatser der vare uomgjængelig fornødne for at de danske Toldtarifer kunde indføres i Hertugdømmerne, og hvilke Forhøielser der i Forbindelse dermed maatte foregaae i de for Hertugdømmerne gjeldende. Hertil maatte der nødvendigviis knytte sig

*) En Omstændighed, der gjorde, at Kopskattens Ophævelse mod en anden Afgift ikke havde saa megen Stemning for sig, som den ellers vilde have havt, var, at flere Distrikter vare frie for samme, hvoriblandt den forrige Storfyrstelige og fælles Andeel af Holsteen især var af Betydenhed (jfr. det S. 403 Note Anførte), og at saaledes disse Distrikter, naar de uden Godtgjørelse paa anden Maade skulde deeltage i den Afgift, hvorved den skulde dækkes, fik en ny Byrde, en Betragtning, som man tillagde saa meget større Vægt som adskillige af bemeldte Distrikter igjen skulde have saadanne særegne Byrder, at de i det Hele vare ligesaa beskattede, som det øvrige Land. See den Holsteenske Stænder-Tidende for 1840 S. 1573—1574.

andre Forandringer i de forskjellige Statsdeles Beskatningsvæsen, som fornødne til at vedligeholde en retfærdig Ligevægt. Blandt andet vilde Kjøbstadconsumtionen have været at ophæve, og Dækning for den deraf flydende Afgang i Statskassens Indtægter at tilveiebringe ved andre Afgifter. Vel vilde Toldgrændsens Ophævelse i og for sig ikke være til Hinder for Indførselsconsumtionens Vedligeholdelse, med Hensyn til hvilken Hertugdømmernes Stilling fremdeles som hidtil kunde blive den samme som de danske Landdistrikters. Men den Lighed i Afgiften for Kjøbstad- og Landbrænderier, som maatte finde Sted, før den kunde overføres paa Hertugdømmerne, lod sig dog ikke opnaae, naar den i Kjøbstæderne tildeels hvilede paa det Korn, der forbrugtes, paa Landet derimod blot paa Redskaberne, navnlig paa Mæskekarret; og naar Formalingsafgiften paa Korn, der anvendtes til Brændeviinsdrift, ophævedes, kunde man ikke uden at udsætte sig for store Misbrug beholde den paa det Korn, der formales til andet Brug. Formalingsafgiftens Ophævelse gjorde det nu derhos aldeles fornødent at ophæve Indførselsconsumtionen paa Meel og Gryn; ligesom Kartofler og maatte fritages for denne Afgift, naar ikke Kartoffelbrænderierne i Kjøbstæderne skulde komme alt for meget til kort ved at underkastes lige Redskabsafgift med Landbrænderierne.*) Men hvad der da blev tilbage af Consumtionsafgiften vilde, med Undtagelse maaskee af Kjøbenhavn, ikke give en Indtægt, der nogenlunde svarede til de med Porttilsynet forbundne Udgifter; i al Fald maatte den, naar et nogenlunde antageligt Forhold til disse Udgifter skulde tilveiebringes, have behøvet en med Forhøielse af mange Satser forbunden Omordning, der vilde have havt meget imod sig. Ogsaa fra denne Side var der saaledes, navnlig og med Hensyn til Forholdene i Danmark, mange Knuder, der maatte løses, inden Regjeringen kunde skride frem til Opnaaelsen af det Formaal,

*) See Plakat af 5te April 1841 og i Forbindelse dermed Ny Collegial-Tidende for bemeldte Aar S. 297—300, og de der citerede Steder af Stændertidenderne.

som den ved den i 1838 foretagne betydelige Forandring i Hertugdømmernes Toldvæsen havde havt for Øie.

Det hele Anliggende greb følgelig saaledes ind i mangfoldige Grene af Nærings- og Afgiftsvæsenet baade i Danmark og i Hertugdømmerne, at der ikke kunde være noget Haab om at bringe samme i Rigtighed gjennem Forhandlinger i de fire affondrede Stænderforsamlinger, mellem hvilke ingen indbyrdes Tankeudvexling fandt Sted. Hver Stænderforsamling, eller i alt Fald hvert Sæt af Stænderforsamlingerne (thi indbyrdes mellem de tvende danske Forsamlinger eller mellem den slesvigske og holsteenske vilde Vanskeligheden i det mindste ikke være saa stor) vilde kun have været istand til at bedømme Sagen fra sit Standpunkt, uden at kunne sætte sig ind i Forholdene paa den anden Side. Og i enhver Forsamling vilde man have været ængstelig for enhver Indrømmelse, idet den kunde benyttes mod den Deel af Staten, hvis Tarv den havde at varetage, uden at det, den igjen havde søgt at gjøre gjældende til Bedste for denne Statsdeel, vilde blive tilstaaet den. Allerede paa Grund deraf vilde man sandsynligviis fra alle Sider have gaaet forvidt i sine Paastande, og været meget tilbageholden i at indrømme noget til den anden Side, og saaledes vilde man kun være kommet længere fra hinanden. Vel maatte den kongelige Commissarius eller hvem det ellers blev betroet at meddele Forsamlingerne de fornødne Oplysninger, have kunnet gjendrive de vildfarende Forudsætninger. Men han vilde ikke med fuld Aabenhed have kunnet fremstille alle Forholdene i deres rette og fulde Sammenhæng, uden at udsætte sig og dermed Sagen for, at hvad han i vedkommende Stænderforsamling meddeelte om det, der talte mod de der yttrede Meninger, kunde blive benyttet fra den anden Side paa en anden Maade og i et videre Omfang end ret var. Ei heller vilde han, saa megen personlig Tillid han end havde nydt, lettelig kunne undgaae, at man i selve hiin Forsamling vilde have ham mistænkt for at give den anden Statsdeel for stort Medhold.

Kun i en Forsamling af indsigtsfulde og sindige Mænd

andre Forandringer i de forskjellige Statsdeles Beskatningsvæsen, som fornødne til at vedligeholde en retfærdig Ligevægt. Blandt andet vilde Kjøbstadconsumtionen have været at ophæve, og Dækning for den deraf flydende Afgang i Statskassens Indtægter at tilveiebringe ved andre Afgifter. Vel vilde Toldgrændsens Ophævelse i og for sig ikke være til Hinder for Indførselsconsumtionens Vedligeholdelse, med Hensyn til hvilken Hertugdømmernes Stilling fremdeles som hidtil kunde blive den samme som de danske Landdistrikters. Men den Lighed i Afgiften for Kjøbstad- og Landbrænderier, som maatte finde Sted, før den kunde overføres paa Hertugdømmerne, lod sig dog ikke opnaae, naar den i Kjøbstæderne tildeels hvilede paa det Korn, der forbrugtes, paa Landet derimod blot paa Redskaberne, navnlig paa Mæskekarret; og naar Formalingsafgiften paa Korn, der anvendtes til Brændeviinsdrift, ophævedes, kunde man ikke uden at udsætte sig for store Misbrug beholde den paa det Korn, der formales til andet Brug. Formalingsafgiftens Ophævelse gjorde det nu derhos aldeles fornødent at ophæve Indførselsconsumtionen paa Meel og Gryn; ligesom Kartofler og maatte fritages for denne Afgift, naar ikke Kartoffelbrænderierne i Kjøbstæderne skulde komme alt for meget til kort ved at underkastes lige Redskabsafgift med Landbrænderierne.*) Men hvad der da blev tilbage af Consumtionsafgiften vilde, med Undtagelse maaskee af Kjøbenhavn, ikke give en Indtægt, der nogenlunde svarede til de med Porttilsynet forbundne Udgifter; i al Fald maatte den, naar et nogenlunde antageligt Forhold til disse Udgifter skulde tilveiebringes, have behøvet en med Forhøielse af mange Satser forbunden Omordning, der vilde have havt meget imod sig. Ogsaa fra denne Side var der saaledes, navnlig og med Hensyn til Forholdene i Danmark, mange Knuder, der maatte løses, inden Regjeringen kunde skride frem til Opnaaelsen af det Formaal,

---

*) See Plakat af 5te April 1841 og i Forbindelse dermed Ny Collegial-Tidende for bemeldte Aar S. 297—300, og de der citerede Steder af Stændertidenderne.

som den ved den i 1838 foretagne betydelige Forandring i Hertugdømmernes Toldvæsen havde havt for Øie.

Det hele Anliggende greb følgelig saaledes ind i mangfoldige Grene af Nærings- og Afgiftsvæsenet baade i Danmark og i Hertugdømmerne, at der ikke kunde være noget Haab om at bringe samme i Rigtighed gjennem Forhandlinger i de fire afsondrede Stænderforsamlinger, mellem hvilke ingen indbyrdes Tankeudvexling fandt Sted. Hver Stænderforsamling, eller i alt Fald hvert Sæt af Stænderforsamlingerne (thi indbyrdes mellem de tvende danske Forsamlinger eller mellem den slesvigske og holsteenske vilde Vanskeligheden i det mindste ikke være saa stor) vilde kun have været istand til at bedømme Sagen fra sit Standpunkt, uden at kunne sætte sig ind i Forholdene paa den anden Side. Og i enhver Forsamling vilde man have været ængstelig for enhver Indrømmelse, idet den kunde benyttes mod den Deel af Staten, hvis Tarv den havde at varetage, uden at det, den igjen havde søgt at gjøre gjældende til Bedste for denne Statsdeel, vilde blive tilstaaet den. Allerede paa Grund deraf vilde man sandsynligviis fra alle Sider have gaaet forvidt i sine Paastande, og været meget tilbageholden i at indrømme noget til den anden Side, og saaledes vilde man kun være kommet længere fra hinanden. Vel maatte den kongelige Commissarius eller hvem det ellers blev betroet at meddele Forsamlingerne de fornødne Oplysninger, have kunnet gjendrive de vildfarende Forudsætninger. Men han vilde ikke med fuld Aabenhed have kunnet fremstille alle Forholdene i deres rette og fulde Sammenhæng, uden at udsætte sig og dermed Sagen for, at hvad han i vedkommende Stænderforsamling meddeelte om det, der talte mod de der yttrede Meninger, kunde blive benyttet fra den anden Side paa en anden Maade og i et videre Omfang end ret var. Ei heller vilde han, saa megen personlig Tillid han end havde nydt, lettelig kunne undgaae, at man i selve hiin Forsamling vilde have ham mistænkt for at give den anden Statsdeel for stort Medhold.

Kun i en Forsamling af indsigtsfulde og sindige Mænd

fra alle Statsdele kunde der være nogen Udsigt til at tilveiebringe en samstemmende Erkjendelse, ei blot af Formaalet, men og af Midlerne, hvorved der paa en til det fælles Tarv svarende Maade kunde virkes for Samme. En Vei hertil blev der viist ved den i 1842 forelagte Plan til et af de forskjellige Stænderforsamlinger udgaaende Udvalg til Behandling af særdeles vigtige Sager, som kunde behøve en yderligere folkelig Overveielse, end den, der kunde finde Sted i de enkelte Forsamlinger. Skjøndt denne Indretning havde et videre Øiemed, saa var det dog udtrykkelig og ganske særdeles taget i Betragtning, at man ved en saadan vilde faae Leilighed til at faae Sager som den om en eensartet Brænderiafgift og om Toldens Udjevning mellem Danmark og Hertugdømmerne, saavelsom alle andre Statens Finantser vedkommende Anliggender, behørig og alsidig drøftede, og derved tilveiebringe en fælles Erkjendelse af hvad der var ret og gavnligt. Det blev og meget vel opfattet af vore Stænder, at det fortrinlig vare slige Sager, hvormed de saakaldte Stænder-Comiteer (Fællesstænder), skulde have at befatte sig, og at denne Indretning vilde bortfjerne de Vanskeligheder, som havde været til Hinder for at indrømme Stænderne den finantsielle Medvirkning, hvorom de hidtil forgjæves havde anholdt, og hvilken de nu gjerne vilde have overført paa de foreslaaede Udvalg. Jeg antager og, at dersom virkelig de paatænkte Fællesstænder vare komne istand, saa vilde alle Forholdene saaledes have kunnet være opklarede for dem, at de vilde være komne til at erkjende Ønskeligheden af, under Betingelser, der toge lige Hensyn til de forskjellige Statsdeles Tarv, at faae de Skranker omstyrtede, der stode i Veien for frit indbyrdes Samqvem. Kongen havde og havt et meget virksomt Middel til at fremme en billig Overeenskomst desangaaende, hvis han havde villet gaae ind paa, naar den var kommet istand, at indrømme baade Danmark og Hertugdømmerne hensigtsmæssige Forfatninger, deels en fælles for de fælles Anliggender, deels særegne for dem, som blot vedkom de enkelte Statsdele. Jeg er tilbøielig til at troe, at Kongen ikke vilde have været uvillig til at

komme de baade i Kongeriget og Hertugdømmerne lydelig udtalte Forfatningsønsker i Møde, naar han forud paa en det Heles Ret og Tarv tilfredsstillende Maade kunde have fjernet de Vanskeligheder, der laae i den danske Stats Natur som sammensat, navnlig ved en hensigtsmæssig Adskillelse af de Anliggender, der vedkom den samlede Stat, og dem, der kun vedkom enkelte Statsdele, og ved Bestemmelsen af det Forhold, hvori de forskjellige Statsdele havde at medvirke for hine første. Og naar der kunde vindes Udsigt til en forfatningsmæssig Betryggelse af de gjensidige Rettigheder, vilde man uden Tvivl ogsaa fra alle Sider have været rede til at give Slip paa mange Indvendinger, der, saa berettigede de end kunde være, kun vare af underordnet Natur imod det politiske Gode, hvorpaa man satte saa megen Priis. En anden Knude havdes der rigtignok ogsaa at løse for at tilveiebringe et saa lykkeligt Resultat, nemlig ved en fælles Arvefølge at sikkre Statens Sammenhold under en Eventualitet, som fik mere og mere Sandsynlighed for sig; thi uden en saadan Sikkerhed havde den nærmere Tilslutning mellem Statens forskjellige Dele ikke ringe Betænkeligheder. Men naar der var kommen ret Liv i de øvrige Bestræbelser, for at bringe Fasthed og Eenhed i Statsbygningen, vilde det og have været en ny Spore til at lægge alvorlig Haand paa det, der maatte være Slutstenen for den hele Bygning.

Men, som bekjendt, blev hiin paatænkte Indretning sat i Beroe nærmest fordi den kun i den ene af de fire Stænderforsamlinger (den Roeskildske) havde fundet en Modtagelse, der kunde give Haab om dens heldige Gjennemførelse. Denne mindre heldige Skjebne turde for en Deel have havt sin Grund deri, at den hele Tanke kun var bragt for Stænderne i løse Grundtræk, istedetfor at være gjennemarbeidet i et formeligt Lovudkast, hvori og bestemte Samlingssteder og en nogenlunde bestemt Virkekreds burde have været anordnet, og ikke den hele Benyttelse af det nye Institut aldeles været forbeholdt Kongens Godtbefindende. Ogsaa er jeg endnu, ligesom til den Tid, da jeg først bragte Sagen i Bevægelse, af den Mening,

at den maatte have været forberedet i en Samling af oplyste Mænd, som Kongen sammenkaldte fra samtlige Statsdele til Overveielse af de indbyrdes Forhold. Men selv uagtet den ufuldkomne Maade, hvorpaa Sagen blev indledet, og trods den kolde Modtagelse den fandt i Viborg og endnu mere i Itzehoe, vilde den maaskee dog have været ført videre frem, dersom ikke den Tvedragt, hvortil den onde Sæd allerede i den nærmest foranliggende Tid var udsaaet, havde, ved Hjælp af de bekjendte Begivenheder, der i 1842 foregik i den slesvigske Stænderforsamling, inden kort Tid faaet en saa frygtelig Overhaand, at der ikke var noget synderligt Haab om, at de omhandlede Anliggender vilde finde en rolig og forstandig Behandling af Mænd, som af de forskjellige Stænderforsamlinger dertil vare udnævnte. Snarere kunde der have været noget Haab om Misforstaaelsernes Udjevning gjennem Mænd, som Regjeringen lod sammenkalde fra de forskjellige Statsdele; men heller ikke dette, vistnok under den daværende Stemning ogsaa meget usikkre, Middel fik Bifald, og saaledes skete der i Mellemtiden fra Stændermødet i 1842 til det, der fandt Sted i 1844, ligesaalidet noget, der paa en middelbar Maade kunde tjene til at fremme Toldgrændsens Ophævelse, som der kom noget frem, der umiddelbart gik ud derpaa.

Imidlertid havde dette Anliggende været under særlig Behandling i den jydske Stænderforsamling for 1842. Men selve Forslagsstilleren erkjendte, at Sagen ikke kunde iværksættes, med mindre Hertugdømmernes Beboere selv fandtes villige til, mod Lettelse i andre Afgifter, at overtage sig en Brændeviinsafgift, liig den, som i Danmark maatte blive anordnet ved Consumtionens Afløsning. Han indskrænkede sig derfor til at foreslaae en Indstilling om, at Kongen i sin Viisdom vilde tage under Overveielse, hvorvidt Grændsetolden mellem Nørrejylland og Slesvig kunde ophæves og et dertil sigtende Lovudkast blive forelagt i Stændernes næste Forsamling, og yttrede det Haab, at Kongen vilde finde en Udvei til at udjevne Vanskelighederne i de da under Spørgsmaal værende stænderiske Comiteer. Hermed forenede han et Andragende om

Lettelse i de ved Grændse-Toldforordningen af 12te December 1838 foreskrevne strenge Forholdsregler med Hensyn til Brændeviins Førsel paa Grændsen. Det Udvalg, der blev nedsat til Sagens Prøvelse, fandt at Toldlighedens Indførelse for Øieblikket havde den Betænkelighed, at den da fornødne Toldnedsættelse i Danmark vilde betage Finantserne en Indtægt, som de ikke kunde afsee, og derhos en Deel af Fabrikationen i Landet, navnlig Klædefabrikationen, den fornødne Beskyttelse. I Henseende til Spørgsmaalet om Brændeviinsafgiftens Indførelse i Slesvig, da fandt det at der, efter det, der passerede ved Stænderforsamlingen i 1840, ikke var noget Haab om, at en Sag desangaaende nu kunde finde Fremgang i Samme, hvorimod det nærede Haab om, at den i sig ønskelige Ophævelse af Toldgrændsen kunde, naar Stændercomiteerne vare komne i Stand, ved deres Hjælp blive bevirket. Enkelte Medlemmer udtalte sig vel som om Kongen i sin Magtfuldkommenhed kunde, uden Hensyn til den Mening, der maatte yttre sig i Hertugdømmerne og i deres Stænder, gjennemføre de for Toldgrændsens Ophævelse fornødne Forholdsregler; men slige Yttringer, der sikkert ikke vilde være faldne, hvis ikke den store Opirrelse havde fundet Sted, der fremkaldtes ved det, der foregik i de til samme Tid forsamlede slesvigske Stænder, fandt dog ikke Anklang. Kun vedtoge Stænderne eenstemmig, i Forbindelse med Udtalelsen af et Ønske om at Kongen vilde henvende sin særdeles Omsorg paa at de Hindringer, der stode i Veien for Toldgrændsens Ophævelse, snarest muligt maatte bortryddes, at andrage paa den ovenberørte Lempelse i Forordningen af 12te December 1838.*) Denne blev og, skjøndt med nogen Indskrænkning, tilstaaet ved Plakat af 4de October 1843,**) hvorhos Kongen i sin Besked til Stænderne tilkjendegav, at hans særdeles Opmærksomhed var henvendt paa

*) See Viborgske Stændertidende for 1842 S. 1093—1095, 2137—2154, 2792—2800. LXXVI—LXXVII.

**) Cfr. Ny-Collegialtidende S. 754—765.

hvorledes Hindringerne for Toldgrændsens Ophævelse kunde bortryddes.

I Aaret 1844 blev der i den jydske Stænderforsamling indbragt et Forslag om Udjevningen af de Uligheder, der fandt Sted mellem Danmark og Hertugdømmerne. I den Anledning gjorde den Kongelige Commissarius adskillige Bemærkninger, hvori han blandt Andet udviklede de Misligheder, som vare forbundne med i de affondrede Stænder at afhandle Afgiftsforholdene i de forskjellige Statsdele, hvorimod slige Sager beqvemmeligst kunde have været behandlede i de stænderiske Comiteer. Efterat en Deputeret derpaa havde yttret, at det, efter de af Commissarius meddeelte Oplysninger, ikke var at vente, at der vilde komme Noget ud af at nedsætte en Comitee til Forslagets Behandling, og derhos spurgt Forslagsstilleren, om han ikke maatte finde det nok, at hans Andragende blev afgivet til et i Anledning af et Forslag om Consumtionens Ophævelse nedsat Udvalg, erklærede denne sig dermed tilfreds, og da heller Ingen i Forsamlingen yttrede sig derimod, blev det afgivet til fornævnte Udvalg,*) og da der hverken der eller i Forsamlingen selv var Nogen, som vilde gaae ind paa samme, tog han det omsider aldeles tilbage.**)

Derimod indgik de senere sammentraadte Stænder for Østifterne med et Andragende om Nedsættelsen af en Commission til at gjøre Forslag til alle de forskjellige Forandringer i Beskatningen, som behøvedes for at Samfærselen mellem Danmark og Hertugdømmerne kunde fritages for de paa samme hvilende Baand, saaledes at Finantserne holdtes skadesløse og ingen Deel af Staten blev overbebyrdet. Under denne Sags Behandling blev det og flere Gange udhævet, at Anliggender af det Slags vilde særdeles have egnet sig til Behandling ved de stænderiske Comiteer, hvorimod den nu, da den dog ved de mægtige Fremskridt, som den indbyrdes Gjæring havde gjort i

*) See den Viborgske Stændertidende for 1844, S. 677—685.

**) See samme Tidende S. 2718, 2725—2737 og 2881.

de sidste Aar, var blevet end mere paatrængende, maatte søges fremmet paa anden Maade.*) I den Anledning tilkjendegav Kongen i den de Roeskildske Stænder under 10de Juli 1846 meddeelte Besked, at uagtet omfattende Undersøgelser vare anstillede angaaende Gjenstanden for hiint Andragende, saa kunde dog de Vanskeligheder, som stillede sig i Veien for den forønskede Ordning af samme, ikke endnu ansees for hævede, og at derfor hans landsfaderlige Omsorg fremdeles vilde være rettet paa disse Anliggenders bedst mulige Fremme. Paa lignende Maade udtalte Kongen sig i Kundgjørelsen til de jydske Stænder af 13de October s. A. i Anledning af disses Andragende om Consumtionens Ophævelse, som Kongen fandt at staae i nøie Forbindelse med Spørgsmaalet om Toldgrændsens Ophævelse. Det er mig bekjendt, at der af det daværende General-Told-kammer- og Commerce-Collegium var udarbeidet et motiveret Forslag til denne Sags Ordning, hvilket var Kongen overleveret; ogsaa vare Udskrifter deraf, om jeg ikke feiler, meddeelte Statsministrene, idetmindste erindrer jeg at have læst samme. Men det er intet Under, at Kongen fandt Betænkeligheder ved at bringe Sagen for de særskilte Stænder; thi det var at forudsee, at det kun vilde foranledige de meest lidenskabelige Udtalelser. Den Spænding, der mere og mere havde grebet om sig siden Stænderne havde været samlede i 1844, steeg desuden til en hidtil ukjendt Høide ved det faa Dage førend deres Sammentræden i 1846 udkomne aabne Brev af 8de Juli, og skjøndt Kongen ikke troede, at dette i den Grad vilde opirre Stemningen i Hertugdømmerne, som det dog siden efter viste sig, og som nogle af hans Raadgivere formodede, saa kunde han dog vist ikke dølge for sig selv, at det øieblikkelig vilde saaledes forøge Gjæringen, at der endnu mindre end forhen var at tænke paa rolig Overveielse af en Sag, der var saa riig paa Stof til forbittrede Kampe. Det er mig og bekjendt, at han angaaende adskillige Dele af det forelagte Udkast

*) See den Roeskildske Stændertidende for 1844, S. 809—821, 2164—2176, 2413—2418, XL—XLII.

havde Tvivl, efter min Overbeviisning tildeels velgrundede Tvivl. Men han har desuden vist allerede til den Tid erkjendt Nødvendigheden af paa en eller anden Maade at bringe de Forhold, hvorom den sørgelige Splid mellem de forskjellige Statsdele dreiede sig, under fælles Overveielse af Mænd, der kunde betragtes som de forskjellige Meningers Talsmænd, skjøndt han først nær ved sine Dages Ende kom til en fast Beslutning desangaaende. Hans varme Iver for hint særlige Anliggende var imidlertid ingenlunde kjølnet; naar han for Dieblikket lod det hvile, saa var det kun fordi han, og det vist med Rette, antog, at det intet vilde gavne men kun være til Hinder for dets Fremgang i en tilkommende Tid, om han i 1846 vilde have sat det i Bevægelse.

Efter alt det Udviklede har det sandelig ikke været af Mangel paa alvorlig Villie fra Regjeringens Side, at det Formaal, hvorfor Forordningen af 1ste Mai 1838 havde begyndt at bane Veien, ikke siden blev videre fremmet, men denne som mangen anden god Sags Fremme blev forstyrret ved den Spænding, der, ganske faa Aar efter at hiint første Skridt var gjort, reiste sig mellem de Lande, hvoraf vor Stat er sammensat. Nu synes det, at Styrelsen ad andre Veie vil føre os til det Gode, som det ikke lykkedes at naae gjennem den rolige Udvikling. Det kan neppe være anderledes, end at Danmark og de to Hertugdømmer ville blive en Toldeenhed; Slesvig har allerede for Tiden faaet samme Toldsatser som Danmark, og dermed er den Toldgrændse, der forhen har skilt dem ad, faldet, men derimod er en ny Toldgrændse opstaaet mellem Slesvig og Holsteen, hvormed neppe noget af disse Lande kan være tjent, men hvorfor de ei kunne vente at blive frie, uden ved begge at indlemmes i et fælles Toldsystem med Danmark. Holsteen, fra hvis Side man alene kunde vente nogen Vanskelighed gjort, vil vist og finde sig bedre ved at redde det ældgamle Toldfælledsskab med Slesvig ved dets Udvidelse til Danmark, end ved enten at udgjøre et særligt Toldland eller at indlemmes i et eller andet tydsk Toldforbund, som desuden neppe af Regjeringen vilde blive tilstedt. Der er saa

stor Overeensstemmelse i Danmarks og de to Hertugdømmers naturlige Beqvemhed for Handel og Søfart saavelsom i Næringsveienes Udvikling og i Indbyggernes Velstand og Levevüs, at de meget vel egne sig til at udgjøre en Toldeenhed. De have og, skjøndt ikke ganske samme Toldforfatning, saa dog en saa lignende, at der ikke let vilde findes noget andet Land, hvortil Holsteen heller kunde ønske at slutte sig. Om Toldindtægternes Fordeling mellem Danmark og ethvert af Hertugdømmerne, vil der under en saadan Toldeenhed ikke kunne blive Spørgsmaal, thi de ville alle være at bruge til de Udgifter, hvori samtlige Statsdele skulle tage lige Deel, hvilket paa den naturligste Maade skeer derved, at disse tilveiebringes ved en fælles aldeles lige Skat. Derimod vilde Holsteen, som Følge af sin Velstand og sit Forbrug af toldbare Vare, upaatvivlelig komme til kort om det i en Toldforening med andre tydske Lande skulde dele de i den fælles Toldkasse indgaaede Indtægter efter Folketal, og om der vilde blive det tilstaaet noget Forlods, er dog heel uvist. Nogle Lempelser vil den danske Toldtarif iøvrigt behøve for at kunne passe for samtlige hine tre Hovedbestanddele af det danske Monarki.*) Men disse Lempelser ville dog vel kunne træffes, saaledes at man fra alle Sider dermed kunde være tjent. Allerede ere adskillige af de vigtigere Toldsatser, der vare høiere i Riget end i Hertugdømmerne, til Udjevning mellem Danmark og Slesvig her gjorte lavere. (Forordningen af 22de December 1850). Det vil imidlertid ved Indførelsen af en fuldkommen lige Told i Danmark og Hertugdømmerne blive en Nødvendighed, i visse Dele yderligere at nedsætte den dansk-slesvigske Toldtarif, navnlig forsaavidt Bomulds- og Uld-Manufactur-Varer angaaer; og der turde i denne Industrigreens Tarv reise sig en Deel

*) At der ikke kunde blive Tale om Lauenborgs Indlemmelse i Toldeenheden, endnu mindre om Coloniernes og de nordlige Bilandes, er vel almindelig erkjendt. Hvad Lauenborgs Forhold til det øvrige Monarkie angaaer, jevnfør mit Skrift: For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed S. 259 Note.

Indvendinger mod saadan Nedsættelse, hvilke under andre Forhold ogsaa kunde have deres Berettigelse. Men da Toldfællesskabet nu ikke blot er et ønskværdigt Gode, men endog er blevet en Nødvendighed, kunne Betænkeligheder af det Slags ingenlunde nu have den Vægt, som de under en jevnere og stadigere Tingenes Tilstand maatte have. Det er desuden forlængst blevet erkjendt saavel af Regjeringen som af den indsigtsfuldere Deel af Folket, i Særdeleshed og af dettes Repræsentanter i de forrige Stænder, at den høie Beskyttelsestold, der er blevet tilbage for hine Varesorter, i Grundsætningen er urigtig, og i Tidens Løb maa nedsættes, og da det, efter Erfarings Vidnesbyrd, endog er uvist, om Nedsættelsen vilde være til den Skade for vore Fabrikanter, som fra dis-ses Side befrygtes, saa kan det neppe omtvivles, at Toldligheden her maa for en stor Deel tilveiebringes ved Nedsættelser i den danske Tarif, saaledes som den endnu er blevet ved den foregaaede Udjevning med Slesvig, medens vel og nogen Forhøielse kunde skee i de Satser, der vare gjeldende i Hertugdømmerne. Derimod ere der adskillige andre vigtige Forbrugsgjenstande, f. Ex. Kaffe, Viin og Spirituosa, med Hensyn til hvilke jeg ikke kunde tænke mig nogen skjellig Grund, hvorfor ikke de nu for Danmark og Slesvig gjældende Toldsatser ogsaa kunde gjøres anvendelige i en tillige for Holsteen fælles Toldtarif. Større Vanskeligheder vilde uden Tvivl møde hvad Brændeviinsvæsenet angaaer; thi dette vil i al Fald med Hensyn til Spørgsmaalet om Berettigelsen og Controlforholdsreglerne, om ikke med Hensyn til Afgiftsstørrelsen, behøve en anden Ordning end den, Samme for Tiden har faaet i Danmark og Slesvig, navnlig ved Lov af 7de Februar 1851. Men den Ordning, der endelig findes at være den hensigtsmæssigste for Danmark, vil og uden Tvivl være det for Hertugdømmerne.

LIII.

Endnu skal jeg, inden jeg forlader de Angreb, der ere gjorte paa de Toldforhold mellem Danmark og Hertugdøm-

merne, som Forordningerne af 1ste Mai 1838 have fremkaldt, berøre en Sag, som ligger uden for Angrebene, men er særdeles vel skikket til yderligere at oplyse det Urimelige i den Paastand, at Regjeringen ved den nye Ordning af disse Forhold, der begyndte med fornævnte Anordninger, har ladet sig lede af en partisk Forkjærlighed for Hertugdømmerne. Der gives nemlig visse Partier, hvori den for disse Lande udkomne Forordning af 1838 er mærkelig strengere end de danske Toldanordninger. Saaledes er den indre Vareførsel efter dens §§ 69 og 70 og den søværts Tilførsel fra fremmede Steder efter §§ 88—94, cfr. §§ 99, 109, 148 og 149, underkastet temmelig besværlige Controlforholdsregler, hvortil de danske Toldlove ikke kjende. De Straffe, som i det trettende Afsnit (§ 229 ff.) ere satte for Toldforseelser, ere i flere Maader strengere end de tilsvarende i Danmark, og den Ret, som Toldforordningen af 1ste Februar 1797 §§ 116 og 117, i Lighed med vore ældre Toldlove, hjemler Enhver, som Toldvæsnet paasigter en Toldforseelse, til at indskyde sig under Domstolene, er kun med Indskrænkninger optaget i hiin Forordning for Hertugdømmerne (§ 287, cfr. § 282). Det har nu vist nok ingenlunde hermed været Hensigten at sætte den ene Deel af Kongens Undersaatter under mindre gunstige Vilkaar end den anden. De ovenmeldte strengere Controlforholdsregler hidrørte fra særlige Forhold; og de udhævede Forskjeller med Hensyn til Toldforseelsers Afstraffelse og Forfølgning havde uden Tvivl deres Grund deri, at den daværende Overbestyrelse ikke fandt de i Forordningen af 1ste Februar 1797 hjemlede liberale Bestemmelser tilstrækkelige til at give Toldlovene behørig Kraft. Man var sikkert og betænkt paa i den Henseende at fremkalde tilsvarende Forandringer i Anordningerne for Danmark, men man ansaae det dog ikke for paatrængende, og ligesom den danske Forordning af 1ste Mai 1838, hvis egentlige Gjenstand kun var en Omordning af Told- og Skibs-Afgifterne, ingen passende Leilighed frembød til saadanne Forandringer, saaledes blev der heller ikke siden foretaget noget i denne Retning, uden Tvivl fordi dette be-

qvemmeligst kunde skee i en fuldstændig Toldlov, der skulde træde i Stedet for Forordningen af 1ste Februar 1797, paa hvilket Arbeide der for længst var lagt Haand, uden at man endnu dermed er blevet færdig. Det turde iøvrigt og være, at den Indskrænkning, som den titnævnte Forordning gjør i Borgernes Adgang til Domstolene naar Toldforseelser paasigtes dem, vilde i Danmark, hvor denne Adgang har gammel Lovhjemmel, have fundet en Modstand, der ikke viste sig i Hertugdømmerne, hvor dette ingenlunde var Tilfældet. Imidlertid turde allerede de nævnte Forskjeller bevise, at der i hiin Tids Regjering ikke herskede en saadan ængstelig Hensyntagelse til det Indtryk, som en Lov eller Foranstaltning kunde gjøre i Hertugdømmerne, som Man har villet tillægge Samme. Jeg skulde for Resten ikke have udhævet disse i sig ikke betydelige og som det synes endnu mindre paaagtede Forskjeller, dersom ikke den ene af disse havde faaet en senere Udvikling, hvis Historie afgiver et slaaende Beviis for hiin Bebreidelses Ugrund. Den ovenberørte, i Forordningen af 1ste Mai 1838 foreskrevne Control med Varetilførsel søværts, — bestaaende i en Forpligtelse for enhver fra Udlandet eller fra toldfrit Sted i Staten kommende Skipper til, under strengt Ansvar, at være forsynet med et paa Afgangsstedet i nøiagtig foreskrevne Former udstedt, af den derværende danske Consul eller af Stedets Øvrighed bekræftet Manifest, ledsaget af fuldstændige Dokumenter angaaende enhver Deel af Ladningen, — blev siden yderligere gjennemført og skjærpet ved en særlig Anordning, der 1840 blev i Udkast forelagt først de holsteenske og siden de slesvigske Stænder. De første indstillede med en Fleerhed af 32 mod 10, ikke blot at det forelagte Udkast maatte bortfalde, men endog at de ovenmeldte Bestemmelser i Forordningen af 1ste Mai 1838 maatte ophæves. De udviklede omhyggelig, hvorledes disse i flere Maader gik uden for det Udkast, der havde været dem forelagt, i det Forordningen havde optaget et af de senere forsamlede slesvigske Stænder til Controllens Skjærpelse gjort Forslag, og derhos endog i Forbindelse dermed tilføiet yderligere Bestemmelse, og de søgte at vise, at det saaledes dannede Hele besværede

Samfærselen saaledes, at det blev til betydeligt Afbræk for Landets Handel og Fragtfart, og allerede havde givet Anledning til lydelige størstedeels velgrundede Klager. De udhævede derhos, at de danske Toldlove ikke kjendte Bestemmelser af denne Art, og at de ligeledes vare ukjendte i de fleste fremmede Stater. Det Mindretal, der ei var aldeles enigt heri, deeltog dog i adskillige Indstillinger om Ændringer og Lempninger i det forelagte Udkast. Den slesvigske Stænderforsamling udtalte sig derimod eenstemmig og med stor Styrke til Fordeel for Lovudkastet, som særdeles vel skikket til at udfylde Hullerne i den ved Forordning af 1ste Mai 1838 paabudne Manifest-Indretning, hvilken dog allerede i sin ufuldkomne Tilstand havde viist sig særdeles virksom til at forebygge Smuglerier. Imidlertid bragte de en Deel Ændringer i Udkastets Enkeltheder i Forslag. Det var iøvrigt af det nedsatte Udvalg erindret, at der ikke i Danmark vare lignende Bestemmelser, og at dette maatte gjøre Afbræk i Hensigtens Opnaaelse. I den Anledning bemærkede den Kongelige Commissarius, at det var besluttet at indføre de samme Forholdsregler i Danmark, og at det kun var af Mangel paa Tid at et dertil sigtende Lovudkast ikke ogsaa blev forelagt de danske Stænder.*) Ved Forordning af 12te Marts 1841 fik det Hertugdømmernes Stænder forelagte Udkast Lovskraft, dog med enkelte Ændringer, størstedeels i Overeensstemmelse med de slesvigske Stænders Indstillinger.**). I 1842 blev der nu forelagt de danske Stænder et Udkast til en lignende Anordning angaaende Ladningsdokumenter for søværts indkommende Vare, i hvilken dog en Deel Lempelser vare optagne, fornemmelig med

*) See Schleswigsche Ständezeitung S. 322, cfr. Sponneck om Toldvæsenet, Kjøbenhavn 1840, 2det Bind S. 126.

**) En udførlig Forklaring over det, der var foregaaet i Hertugdømmernes Stænderforsamlinger, og de Grunde, der ved Sagens endelige Overveielse af Regjeringen gjorde Udslag, kan læses i Ny Collegial-Tidende for 1841, Nr. 18, hvor tillige Henvisning findes til vedkommende Steder i Stænder-Tidenderne.

Hensyn til Straffebestemmelserne, der vare affattede i Hensyn til det mildere Straffesystem i Forordningen af 1ste Februar 1797, hvis Forandring maatte forbeholdes en tilkommende almindelig Toldforordning. Forinden Sagen saaledes bragtes for de danske Stænder havde General-Toldkammer- og Commerce-Collegiet foreløbig indhentet Betænkning fra Grosserer-Societetets Committee i Kiøbenhavn saavelsom fra de Handlende i de vigtigste af de øvrige Søtoldsteder; med nogle faa Undtagelser havde alle, og navnlig fornævnte Committee, erklæret sig mod Lovudkastet, støttende sig i det Væsentlige paa de samme Grunde, som den holsteenske Stænderforsamling derimod havde søgt at gjøre gjældende. Ligeledes havde Collegiet indhentet Betænkninger fra de meest betydende Toldembedsmænd, fra hvilken Side den paatænkte Lov fandt varm Anbefaling, i Særdeleshed og med Hensyn til den gode Virkning, som Manifestindretningers Indførelse i Hertugdømmerne kjendelig havde udøvet paa Toldopsynets Kraft til at forebygge Smuglerier. I Motiverne til det forelagte Udkast bleve de af Handelsstanden paaberaabte Indvendinger gaaede i Møde. *) Hos det i Roeskilde nedsatte Udvalg (Hvidt, Bang, Kirk), fandt Lovudkastet en god Modtagelse, i det Samme vel med stor Klarhed og Sagkundskab udhævede de Vanskeligheder, Besværligheder og Bekostninger, Indretningen vilde paaføre Handelen og Søfarten, men ogsaa med lige Klarhed og Sagkundskab udviklede, deels hvorledes der dog var megen Overdrivelse i de Forestillinger, man gjorde sig om Betydningen af alt dette, deels hvorledes den foreslaaede Indretning, paa den anden Side, vilde give Toldvæsnets øvrige Bestræbelser for at udrydde Smuglerier en Understøttelse, der ei allene med Hensyn til Statsindtægtens Betryggelse var høist ønskelig, men og kunde gjøre andre kostbare og besværlige Foranstaltninger overflødige. Udvalget tilraadede derfor Forsamlingen at indstille Lovudkastet til at udkomme som Lov, men med adskillige An-

*) See Roeskilde Stænder-Tidende for 1842, S. 295—311, Viborg Stænder-Tidende S. 191—208.

dringer. Men i selve Forsamlingen lagde man mere Vægt paa de med Indretningen forbundne Ulemper og mindre paa dens anbefalende Sider, end Udvalget havde gjort. Det udhævedes derhos, at der i de til samme Tid forsamlede holsteenske Stænder var udtalt en Beklagelse over at det i 1840 forelagte Udkast, saa stærkt de end havde udtalt sig derimod, var blevet Lov. Ogsaa bemærkede man, at de slesvigske Stænders Stemning for Sagen fandt sin Forklaring i Flensborgs fra de danske og holsteenske Handelsstæders hviist forskjellige Interesser. Endvidere paaberaabte man sig, at den omhandlede Foranstaltning i ethvert Tilfælde maatte synes at være ufornøden i Kongeriget, hvor der allerede var udrettet saa meget til Smugleriets Undertrykkelse, og at en af de Betragtninger, som netop allerstærkest talte imod den foreslaaede Lov, ikke havde den Betydning for Hertugdømmernes Handelsstæder som for Danmarks og i Særdeleshed for Kjøbenhavn, den nemlig at en saadan Lov vilde være til Hinder for at Skibe, der oprindeligviis ikke ere bestemte til en dansk Havn, siden, naar Omstændigheder dertil indbøde, anløbe en saadan, for at udlosse deres Ladninger.*) Der fremkom og den Yttring, at den Ulighed mellem Danmarks og Hertugdømmernes Lovgivning som Udkastet vilde afhjælpe, saa meget mindre kunde komme i afgjørende Betragtning, som der i andre Henseender, og navnlig hvad Toldsatserne angaaer, fandt en meget bety-

*) Denne Ulempe var iøvrigt ogsaa udhævet i den holsteenske Betænkning (Ständezeitung, Beilageheft S. 779—780), og skjøndt Tilfældet rimeligviis hyppigere maatte indtræffe med Hensyn til Kjøbenhavn end til de holsteenske Havne, var man paa den anden Side i Kjøbenhavn bedre istand til nogenlunde betimelig at skaffe den særlige Tilladelse fra General-Toldkammeret, hvorved et saaledes anløbet Sted kunde faae Adgang til at losse, end andetsteds; og det var kun i den Lethed og Hurtighed, hvormed Vedkommende saaledes kunde blive hjulpen, at der kunde findes en Beroligelse imod den Udsigt, at alle slige Skibe vilde bortskræmmes ved Manifestindretningen, noget der upaatvivlelig var dens betænkeligste Side.

delig Ulighed Sted. Ved Afstemningen erklærede 48 Medlemmer sig imod Lovudkastet og kun 13 for Samme, med nogle Afændringer.*)

De jydske Stænder sluttede sig saa godt som ganske til Østifternes og fraraadte Udkastet med end større Stemmeflerhed (41 mod 6). Sagen var iøvrigt der ingenlunde Gjenstand for saa indgribende Forhandlinger som i Roeskilde. Det skal her blot bemærkes, at den jydske Stænderforsamling, med Hensyn til det den erkjendte for den største Vanskelighed ved hele Sagen, den nylig berørte Hindring for de Skibe, som ei oprindelig ere bestemte til en dansk Havn, udhævede Kjøbenhavn og Helsingør som de Stæder, hvis Handel især vilde lide derunder uden i saa Henseende at nævne nogen af Jyllands egne Stæder.**) Efterat Sagen derpaa var blevet foredraget i Statsraadet, besluttede Kongen sig for indtil videre at stille den i Bero, hvilket meddeeltes de danske Stænder ved deres Sammenkomst i 1844.***) Senere skete der intet enten for at udvide den omhandlede Manifest-Anordning til Danmark, eller omvendt for at afskaffe den i Hertugdømmerne.

Denne Sags Historie frembyder vist nok et slaaende Exempel paa, hvorledes det stod sig med den ofte gjentagne Paastand, at Holsteen og de holsteenske Stænder havde Herredømmet i Slesvig baade gjennem disses Stænder og gjennem en holsteenskfindet Regjering. Denne Paastand er aldeles grebet af Luften, og jeg er vis paa, at der af de Mange, for hvem det er et Evangelium, næsten Ingen er som vilde være istand til at nævne endog en eneste Kjendsgjerning, der blot med noget Skin af Sandhed kunde anføres til dens Bestyrkelse. Derimod have vi allerede ovenfor S. 257—261 seet

---

*) Roeskilde Stænder-Tidende S. 2770—2827, LI—LIV, S. 3233—3262.

**) Viborger Stænder-Tidende S. 2113—2137, 2687—2708, LX—LXII.

***) Viborger Stænder-Tidende S. 24, Roeskilde Stænder-Tidende for 1844, S. 24—25.

Exempler af tvende vigtige Sager, hvori de slesvigske Stænder i 1836 væsentlig afvege fra de holsteenske, og hvori Udfaldet blev stemmende med deres Mening. Men her har man atter et paafaldende Exempel. Det maa ikke glemmes, at det var efterat de holstenske Stænder med stor Stemmeflerhed havde erklæret sig imod Lovudkastet, at dette kom under Behandling i Slesvig, og at man der eenstemmig anbefalede samme. Ogsaa viser denne Sag, hvor langt Regjeringen var fra at tillægge Forholdene og Stemningen i Hertugdømmene nogen utilbørlig Indflydelse paa de danske Anliggender, som dermed kom i Berørelse. Afgjørelsen af det de danske Stænder i 1842 forelagte Lovudkast var i Sandhed en noget kilden Sag. Paa den ene Side vilde Regjeringen ugjerne give Slip paa en Foranstaltning, som det Collegium, som Sagen nærmest vedkom, vedblev at ansee for særdeles vigtig til at beskytte en af Statens vigtigste Indtægter, medens det fandt, at alle de Ulemper, som Stænderne havde opstillet, kun vare af underordnet Betydning. Paa den anden Side syntes det dog utilraadeligt mod en saa overveiende Fleerhed i Stænderforsamlingerne at gjennemføre den i Danmark. Men, naar dette ikke skeete, kom man i en noget uhyggelig Stilling til Hertugdømmerne. Hvad Holsteen angaaer, da var Indretningen indført i dette Hertugdømme deels uden at dets Stænder havde faaet Leilighed til at prøve samme, deels endog ligefrem mod disses med stor Fleerhed udtalte Mening. Nu maatte Regjeringen lade den lignende Lov, hvortil den havde ladet Udkast forelægge i de danske Stænder, falde, fordi disse, ligesom forhen de holsteenske, havde erklæret sig derimod. Der var vel nogen Forskjel i Forholdene, som kunde give de for og imod Sagen anførte Grunde større Vægt i den ene Statsdeel end i den anden; men disse Forskjeller vare dog ikke saa betydelige eller saa afgjorte, at man kunde vente at de vilde finde Anerkjendelse til Retfærdiggjørelse af den ulige Behandling. Med Hensyn til Slesvig var Forholdet vel et andet, da det var i Overeensstemmelse med deres egne Stænders indstændige Ønske, at de havde den Lov, som de danske Stænder havde frabedet sig. Men det maa dog erindres,

at de derved vare gaaede ud fra den af Regjeringen befræftede Forudsætning, (hvilken dog ei var gjort til Betingelse), at en lige Lov vilde udkomme for Danmark. Sagen var og i sig selv af den Natur, at der, naar ikke særdeles Omstændigdigheder talede for en Afvigelse, burde være Overeensstemmelse i Lovgivningen for alle Statsdele; thi da den fordeelagtige Indflydelse, Foranstaltningen skulde have paa Statsindtægterne, maatte komme de for hele Staten fælles Finantser tilgode i et lige Forhold, burde man og overalt være lige nær til at taale de Byrder og Indskrænkninger, som den førte med sig. Mindst kunde den af enkelte Medlemmer i Stænderne paaberaabte Omstændighed, at mange Toldsatser vare lavere i Hertugdømmerne end i Danmark, herved komme i nogen Betragtning; thi, for ikke at tale om hvad der ellers lod sig anføre mod en saadan Udjevningsmaade, saa bleve de lavere Toldsatser i Hertugdømmerne tilstrækkelig udjevnede ved disses øvrige Bidrag til Statsfornødenhederne.

Det er imidlertid ingenlunde min Mening, at Regjeringen ved hiin Sags Behandling havde villet sætte Hertugdømmernes Interesser tilside. Mindst kunde jeg finde en saadan Tilsidesættelse i den Beslutning, som blev taget i Anledning af det de danske Stænder forelagte Lovudkast. Jeg havde den Tid selv, som Medlem af Statsraadet, Deel i Sagens Afgjørelse, og saa levende jeg end følte det Uhyggelige i den ulige Afgjørelse det samme Anliggende fik i de forskjellige Statsdele, saa var det dog efter den Stilling, hvori Sagen var kommen, mig klart, at der nu intet andet var at gjøre. Imod den store Stemmefleerhed, hvormed begge Rigets Stænderforsamlinger havde udtalt sig, at lade det forelagte Udkast blive Lov, kunde saa meget mindre tilraades, som det efter den gode Tilstand, hvori Toldopsynet befandt sig i Danmark ingenlunde var indlysende, at den yderligere Beskyttelse mod Indsmuglinger, hvorom der handledes, kunde have en Vigtighed for Toldens rigtige Erlæggelse, der kunde veie op imod det Afbræk, den paatænkte Lov kunde gjøre Handel og Søfart, og den Misstemning som den efter al Sandsynlighed vilde

fremkalde. Paa den anden Side var det dog aldeles utilraadeligt at foretage noget Skridt for at faae Manifestloven ophævet i Hertugdømmerne, thi foruden at Toldtilsynet sammesteds maaskee ikke uden Skade og i al Fald ikke uden en bekostelig Forøgelse af Personalet, kunde undvære den Støtte, som denne Lov hidtil havde afgivet, var det rimeligt, at hver af deres Stænderforsamlinger vilde blive ved deres forrige Mening, og da paa den holsteenske Forsamlings eensidige Indstilling at ophæve den Lov, som 1841 var blevet givet lige imod dens Mening, vilde fra flere Sider have været en Urimelighed. Hertil kom, at Regjeringen, uagtet den for Øieblikket fandt overveiende Betænkelighed ved at gjennemføre Indretningen i Danmark, dog ikke havde opgivet Haabet om at den i en senere Tid, maaskee efter at være blevet almindeligere i andre Stater, kunde lade sig iværksætte. Den blev derfor og kun stillet i Bero, og dermed kunde det ikke bestaae, at Regjeringen gjorde Skridt for at faae den ophævet i Hertugdømmerne. Det vilde have været Stændernes Sag, om de med Hensyn til Lovudkastets Skjæbne i Danmark dertil havde fundet Anledning, da at bringe Sagen i Bevægelse. Dette skete imidlertid ikke, hvilket og er meget forklarligt af den fuldkomne Modsætning i begge Forsamlingers Mening, der havde viist sig i 1840. Det vides heller ikke, at den Forskjel, der saaledes var opstaaet mellem Danmark og Hertugdømmerne, ellers har gjort noget synderligt Indtryk. Naar der, som man maa vente, ved Ordningen af vore Statsforhold bliver tilveiebragt et fælles Toldvæsen, vil det være et aabent Spørgsmaal, om Hertugdømmernes Manifest-Indretning skal udvides til Danmark, eller om den aldeles kan henfalde.

Saafremt der maatte være Nogen, som ved Hjælp af Stænder-Tidenderne vil gjøre sig nærmere bekjendt med ovenmeldte Sag, vil han have Leilighed til at bemærke den Forstandighed og Rolighed, hvormed et Anliggende, der greb ind i Forholdene mellem de forskjellige Statsdele, til de Tider blev behandlet. Man vil ikke finde noget Spor af Bitterhed eller Misundelse, ingen Tilbøielighed fra den ene eller den anden

Side til at udøve Indflydelse paa den Deel af Staten, der ei hørte under dens raadgivende Virksomhed. Hertil kan det ingenlunde regnes, at Holsteens Stænder, for at holde den paatænkte Lov borte, beraabte sig paa, at der ingen lignende fandt Sted i Danmark. Dette staaer som de andre ved Siden deraf paaberaabte Staters Exempel kun som noget, hvori de fandt en Bestyrkelse for deres Mening om den besværende Indretnings Overflødighed, hvis Indførelse i Hertugdømmerne var sat under Spørgsmaal. Ei heller indeholdt de slesvigske Stænders ovenanførte S. 457 i sig ganske vel grundede Bemærkning noget Paatrængende. Ligesaa lidet laae der nogen Lyst til at regjere Hertugdømmerne i, at de danske Stænder udhævede hvad der, efter deres Mening, talte for at paa den ene Side det danske Toldvæsen mindre end Hertugdømmernes trængte til den Understøttelse, som den omspurgte der allerede indførte Indretning skulde yde Samme, og at den, paa den anden Side, efter Forholdene her i Riget, vilde være til større Besvær for Handel og Søfart. Dette var ingenlunde en Udtalelse for Indretningens Vedligeholdelse i Hertugdømmerne, uagtet Danmark derfor maatte blive fri; Stænderne vilde kun imødegaae den Forestilling, at dens Udvidelse til Danmark var en nødvendig Følge af at den allerede var indført i Hertugdømmerne. Den Bemærkning, at de lavere Toldsatser i Hertugdømmerne fortjente ved denne Leilighed at komme i Betragtning, indeholdt kun ganske Enkeltes paa en urigtig Opfatning af Forholdene grundede Mening (see oven S. 459), men havde ingen Plads faaet i Stændernes Betænkninger.

LIV.

For dem, der have sat sig fast i den nyeste Tids Forestillinger om de indbyrdes Forhold mellem de forskjellige Statsdele, maa det være noget paafaldende, at de danske Stænder i den nylig omhandlede Sag vare i fuldkommen Overeensstemmelse med de holsteenske og i skarp Modsætning til de slesvig-

ske, og at de i den Anledning tydede paa Flensborgs fra de danske og holsteenske Handelsstæders høist forskjellige Interesser. Men de, som erindre noget om Forhandlingerne i Anledning af de forskjellige Stænderne forelagte Toldsager, ville vide, at dette ingenlunde var et eneſtaaende Tilfælde. Efter at jeg saa længe har dvælet deels ved de almindelige Forhold mellem Danmark og Hertugdømmerne, der ere fremgaaede af de Toldlove, hvorved Stænderne have medvirket, deels ved en enkelt til Toldindtægtens Beskyttelse sigtende Anordning, tør jeg ikke tillade mig her at gjennemgaae de flere Sager, som jeg i foranførte Henseende kunde paaberaabe mig. Men jeg kan ikke holde mig tilbage fra i Korthed at berøre en Toldsag, der maaskee klarere end nogen anden udviser, hvor langt hine Forestillinger vare fra vore Stænder. Ogsaa skal jeg udhæve en anden Sag, der ikke egentlig var en Toldsag, men hvori dog ogsaa det Samme ligeledes klarligen har lagt sig for Dagen.

Under de udførlige Forhandlinger, som den provisoriske Plakat af 14de April 1842 angaaende adskillige Lettelser i Handelen (fornemmelig den transatlantiske) fremkaldte, navnlig i Roeskilde, sporer man heelt igjennem en Misstemning over den Indflydelse, som den flensborgske Handelsstand ei blot gjennem de slesvigske Stænder men endnu mere gjennem umiddelbare Andragender, Deputationer og afgivne Erklæringer havde udøvet paa den omhandlede Lov, der vel i sin Hovedretning var stemmende med den Kjøbenhavnske Handelsstands Ønsker, men dog i det Hele — dette var i det mindste Stændernes Mening, den de endog paa en temmelig spydig Maade udtalte, — var blevet saaledes lempet efter Flensborgs særegne Interesser, at det, hvis den ikke blev underkastet betydende Forandringer, kun vilde være denne By der kunde føre sig det Offer, som Finantserne bragte, til Nytte. Det var ikke saa meget de slesvigske Stænders paa Forslag af de flensborgske Deputerede i 1840 indgivne Andragende om den directe Handels Ophjælpning m. v., hvorover man opholdt sig, som den Indflydelse den flensborgske Handelsstand

ad de øvrige ommeldte Veie formeentlig havde faaet paa de trufne Bestemmelser. Man paastod, at allene Flensborg var istand til uden betydelig Opoffrelse at opfylde de Betingelser, hvortil den provisoriske Plakat havde knyttet de i samme tilstaaede Begunstigelser, og at ligeledes disse Begunstigelsers Udvidelse til Vestindien kun var til Flensborgs Fordeel. Fleerheden af de Medlemmer af Kjøbenhavns Handelsstand, der havde Sæde i Stænderne, tillagde imidlertid den Opmuntring, som Plakaten havde givet den directe transatlantiske Handel, en saadan Vigtighed for Kjøbenhavns og hele Rigets Handel, at de, i den Forudsætning at dens væsentligste Mangler vilde blive afhjulpne, anbefalede den til at blive i Kraft. Dette fik og Stemmefleerhed for sig i Forsamlingen, men skjøndt vistnok den Varme, hvormed hine Handlende talte Sagen, i Forbindelse med de dybt indgroede Forestillinger om den directe Handels ubetingede Forrang, hvoraf man saa ofte har seet Spor, virkede paa mange Medlemmer, turde dog det Udfald, Sagen fik, mere skyldes den særdeles Stilling, hvori den var kommen, efter at Loven alt var sat i Fuldbyrdelse. Efter at Etatsraad Hvidt, skjøndt Formand i Grosserer-Societets-Committeen, med stor Klarhed og logisk Styrke havde udtalt sig mod det der var Lovens Kjærne, dens § 3, erklærede to af Forsamlingens dygtigste og meest anseete Medlemmer (Bang og Ussing), at de vare fuldkommen enige i hans Bedømmelse af Loven, og at de, som han, vilde stemme imod dens § 3, hvis deres Stemmer vare frie, men at den dog nu ikke kunde pludselig tages tilbage uden at der maatte bringes betydelige Offre til Erstatning for dem, som derunder bleve skadelidende, hvorfor de fandt det rettere, at den sattes i Kraft, men med udtrykkelig Indskrænkning til nogle faa Aar. Vel blev deres i Overeensstemmelse hermed gjorte Ændringsforslag, dog kun med svag Stemmefleerhed, forkastet, men dette maa, navnlig efter hvad der i selve Stændernes Betænkning findes anført, hidledes deraf, at man betragtede den omhandlede Toldnedsættelse som en Deel af Tarifen, der efter Forordningen af 1ste Mai 1838 var underkastet en treaarig Revi-

ſion. Et af Etatsraad Hvidt ſtillet Forſlag om, at Forſamlingen vilde yttre ſig misbilligende om General-Toldkammeret, forſaavidt det havde bevirket de omhandlede Beſtemmelſer ſatte i Kraft ved en proviſoriſk Lov, blev og med betydelig Stemmefleerhed forkaſtet, men efter hvad der maa ſluttes af Forhandlingerne, kun fordi man fandt en ſaadan Yttring mindre paſſende, naar man dog ei vilde andrage paa den proviſoriſke Lovs Tilbagekaldelſe.*) Den jydſke Stænderforſamling ſluttede ſig i det Hele til Øſtifternes, men tilføiede det Forſlag, at St. Croix raa Sukkere ſkulde være udelukkede fra den omſpurgte Toldbegunſtigelſe,**) et Forſlag, hvorfor der og var al Stemning i Roeskilde, men ſom blev undertrykt ved den Tanke, at det ei lod ſig ſætte igjennem at faae denne Artikel, der for Flensborg havde en overveiende Vigtighed, udelukket fra den Toldlettelſe, hvoraf den allerede ved den proviſoriſke Plakat var kommen i Beſiddelſe, til ſamme Tid ſom man androg paa dens Udvidelſe til flere transatlantiſke Producter end de i Lovudkaſtet optagne.

Baade den holſteenſke og den ſlesvigſke Stænderforſamling androge, den ſidſte med en noget ringere Stemmefleerhed end den førſte, paa Ophævelſen af den proviſoriſke Plakats § 3, ligeſom de, dog i en maadeholdende Tone, anbragte Anke over, at Beſtemmelſer af ſaa indgribende Følger uden paatrængende Nødvendighed vare ſatte i Kraft, inden Stændernes Mening derom var indhentet. Skulde man dømme blot efter Afſtemningernes Udfald maatte der have været en meget ſkarp Modſætning mellem Danmarks og Hertugdømmernes Stænder, men det Ovenanførte viſer, at ikke blot de ſamme Meninger, ſom de ſidſte ved deres Afſtemninger ſøgte at gjøre gjeldende, ogſaa med ſtor Styrke og af meget betydende Medlemmer vare udtalte i de førſte, men at de ſandſynligviis og vilde have faaet

---

*) See om alt dette Roeskilde Stænder-Tidende for 1842 S. 86—108, 2031—2151, 2968—3027, XXXI—XLI.

**) Viborg Stænder-Tidende for 1842 S. 101—108, 1710—1745, 2083—2112, XLI—XLIV.

de fleste Stemmer for sig, saafremt man ikke havde anseet sig bunden ved den Betragtning, at dog Lovens Indhold, efter engang at være sat i Kraft, ikke pludselig kunde tages tilbage. Hvad de nærmere Bestemmelser angaaer, hvori de danske Stænder havde foreslaaet Forandringer, saa vare Hertugdømmernes Stænder enige i disse, kun at de hos dem blot kom frem som subsidiære Indstillinger. Navnlig tiltraadte de den jydske Stænderforsamlings Indstilling med Hensyn til raa Sukkere, hvilken, som ovenbemærket, i Grunden og var stemmende med de Roeskildske Stænders Mening, skjøndt de af den nævnte Grund havde holdt tilbage med Samme.*)

Den Afgjørelse bemeldte Sag fik ved de deels for Danmark, deels for Hertugdømmerne udgivne Plakater af 27de Marts 1844 (jevnfør Ny Coll. Tid. Nr. 19), saavel som de senere Forlængelser det deri bestemte Aaremaal, paa Grund af de særdeles Forhold, hvorunder Staten fra 1848 af har befundet sig, har faaet, staaer i alt for liden Forbindelse med mit Formaal, til at jeg derved skulde opholde mig.

Derimod kan jeg ikke forbigaae det Beviis for den af af mig modsagte Paastand om det Herredømme, Holsteen udøvede i de slesvigske Stænder, som man maaskee vilde søge i den Omstændighed, at disse sidste ikke ved den foranførte Leilighed toge sig mere af deres vigtigste Handelsstads Ønsker og Interesser. Men det er kun med Hensyn til de tre første Stænderforsamlinger, hvilke udgik fra de oprindelige Valg, at jeg har bestridt hiin Paastand, og hvad jeg derom har anført, maa, som støttet til uimodsigelige Kjendsgjerninger, staae fast. Derimod har jeg selv forhen udhævet, hvorledes der i den slesvigske Stænderforsamling i 1842 lige fra først til sidst viste sig en lidenskabelig Partistræben for at knytte Slesvig nærmere til Holsteen**) og derved værge mod den Fare for

*) See holsteinische Ständezeitung S. 1051—1072, 1113—1139, Beilagenheft 2, S. 149—163, 785—793, schleswigsche Ständezeitung S. 1926—1948, 1988—2032, Beilagenheft 2, S. 449—465, 868—886.

**) For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 38.

dets Indlemmelse i Danmark, hvorfor det formeentlig ellers vilde være udsat; og det er ganske muligt at denne beklagelige Retning ogsaa har bidraget til at Flensborg, hvis Deputerede vare dens erklærede Modstandere*), ikke længere havde den Vægt i Stænderne som forhen og som i Særdeleshed endnu i 1840 kjendelig havde lagt sig for Dagen. Men, saa lidet det end vilde komme i Strid med noget som jeg har paastaaet, om Man vilde udlede det Udfald, som den ovennævnte Handelssag fik paa den slesvigske Landdag, fra en holsteensk Indflydelse, saa maa jeg dog i det mindste finde denne Formodning noget tvivlsom. Den slesvigske Forsamlings Beslutninger havde i Sagen selv saa gode Grunde for sig, at en slig Formodning ikke behøves, og, om man end vil paastaae, at det dog vilde have været det Naturlige, at den slesvigske Stænder-

*) Saaledes hørte begge Flensborgs Deputerede (Agent Jensen og Senator Nielsen) til de Faa, der erklærede sig mod det Andragende, der i 1838 indgik fra de slesvigske Stænder om Forening med de holsteenske (see Stænder-Tidende for 1838 S. 673—674, 686—688). Dette udhæves af Wegener, der betegner hine Faa som de slesvigske Patrioter (l. c. S. 262); og jeg skal heller ingenlunde frakjende dem denne Egenskab, men de vare dog meget langt fra den Tænkemaade, der nu omstunder ansees fornøden for at Nogen kan blive regnet til de rette Patrioter. De gik ud fra det Kongelige Tilsagn i Loven af 28de Mai 1831, som en Borgen mod al Frygt for Hertugdømmernes Adskillelse fra hinanden, og medens de fra den Side ikke fandt Stændernes Forening fornøden, meente de at den for Tiden vilde være skadelig, da der vare endnu mange særlige slesvigske og navnlig flensborgske Interesser tilbage, som vilde være bedre beskyttede gjennem særlige slesvigske Stænder end gjennem en fælles Stænderforsamling. Det bemærkedes og, at det gode Forhold mellem Kongen og Folket vilde lide under at man ilede med at faae en Institution, som han nylig havde skjænket det, omdannet. Det sees dog ikke, at den Modstand, som de flensborgske Deputerede i 1838 gjorde mod Stændernes Forening, havde nogen Indflydelse paa den slesvigske Landdags Stemning mod Flensborg; tvertimod have vi nylig seet, hvorledes den i 1840 paa tvende Sager virkede til Beslutninger, som vare baade de holsteenske og de danske Stænder imod. Det viste sig endog i Slutningen af den

forsamling havde holdt ved Slesvigs Interesser, om de end vare imod de danske og holsteenske, saa vilde man dog vanskelig kunne paastaae, at hine Interesser ubetinget maatte falde sammen med den flensborgske Handelsstands.

Den Sag, som jeg endnu i det oven S. 465 antydede Øiemed har at belyse, er den, der i 1840 blev reist i begge de danske Stænderforsamlinger i Anledning af de da paatænkte Jernbaneanlæg i Hertugdømmerne. Paa Anmodning af den Committee, der i dette Anliggende havde dannet sig i Flensborg, indbragte en Deputeret i Østifternes Stænder et Andragende, der gik ud paa, at de skulde gaae ind til Kongen med en Petition om, at det, inden Anlæggelsen af nogensomhelst Jernbane bevilges, maatte blive taget under nøieste Overveielse om ikke en Jernbane fra Flensborg over Husum til Tønnin-

---

slesvigske Stænderforsamling for 1842, at de flensborgske Deputerede endnu vedbleve med deres Ulyst til en øieblikkelig Sammensmeltning med Holsteen at forbinde en lige Ulyst til Sammensmeltning med Danmark. De udtalte nemlig begge deres Glæde over den bekjendte Erklæring, som Kongen under 24de December afgav gjennem sin Commissarius om at han ligesaa lidet tilsigtede at forene Hertugdømmet Slesvig eller en Deel deraf med Danmark, som, ved en Tiltrædelse til det tydske Forbund, at sætte dette i statsretlig Forbindelse med Tydskland, at han hverken vilde gjøre Hertugdømmet tydsk eller dansk, men haandthæve det som saadant. De tilføiede, at de vel aldrig havde havt Tvivl om, at det saaledes var Kongens Villie, men at de dog glædede dem over en Forsikkring, der tjente til Landets Beroligelse (schleswigsche Ständezeitung S. 1711—1712). De holdt saaledes fast ved det, der ligefra 1720 havde været den danske Regjerings stadige Politik, og som vistnok lige til de spændte Forhold i de senere Aar havde en overveiende Stemning for sig baade hos Slesvigerne, i Særdeleshed Nordslesvigerne (see „For den danske Stats Opretholdelse“ S. 138—140) og hos de oplyste danske Fædrelandsvenner, der tænkte over de slesvigske Forhold (see oven S. 285—289). Hvad der skille Regjeringens Politik ved den Anerkjendelse, den ellers maatte finde, var den Frygt som man fra hver af Siderne nærede om at den var i Begreb med at slaae om til den anden Side, og den Maade, hvorpaa Partimænd vidste at benytte og oppuste denne Frygt.

gen maatte have Fortrin for en Jernbane, der vilde erholde sit Endepunkt paa eller ved Grændsen af de danske Stater. Der blev nu vel i Anledning heraf nedsat et Udvalg, men dette, bestaaende af Etatsraad Hvidt, nuværende Bankdirecteur Hansen, afdøde Kammerherre Tillisch, Agent Bruun og afdøde Kammerraad Drevsen, fandt aldeles ingen Grund for Forsamlingen til at tage sig af den Jernbane, der skulde gaae ud fra Flensborg, da der ikke forelaae noget, hvoraf man kunde slutte, at den vilde fortjene Fortrin for den, som den skulde fortrænge. Det kunde i Særdeleshed ikke erkjende den paaberaabte Grund, at den danske directe Handel derved i høi Grad vilde blive befordret, thi det vidste ikke, hvad der mere skulde hindre danske Skibe og fremmede Skibe, som danske Undersaatter kunde benytte til directe Handel, fra at lade og losse i Altona, end i Tønningen, hvorimod det paa den anden Side maatte komme i Betragtning, at de Hjelpemidler, som til Benyttelsen af et saadant Communicationsmiddel maatte udfordres, først skulde skabes i Tønningen, men allerede for en stor Deel vare tilstede i Altona. Allermindst kunde Udvalget anbefale den Flensborger-Bane til noget Monopol for Jernbane-Forbindelsen mellem Nordsøen og Østersøen, men det maatte i alle Henseender erkjende Rigtigheden af de Grundsætninger, hvorpaa den Kongelige Bekjendtgjørelse af 18de Mai 1840 var bygget, hvorefter lige Adgang var aabnet for ethvert saadant Anlæg, naar de opstillede Betingelser vare tilstede. Kun havde der i Udvalget været Meningsulighed angaaende om man enten ganske skulde lade Sagen falde, eller man skulde indsende Andragendet med den Erklæring, at man ikke, efter de Oplysninger, hvoraf man var i Besiddelse, kunde anbefale den paatænkte Flensborg-Tønningske Jernbane til særlig Begunstigelse fremfor enhver anden, og i Forbindelse dermed anholde om at samtlige Provindsialstænders Mening maatte indhentes forinden Tilladelse til Anlæggelse af nogensomhelst Jernbane for at befordre Communication imellem Nordsøen og Østersøen maatte meddeles. Valget af disse to Alternativer henstillede det allene til Forsamlingens Beslutning. Navnlig erklærede dets For-

mand og Ordfører det som sin Mening, at der ingen Beføielse var for Stænderne til at forlange slige Sager dem forelagte. Imidlertid vedtog Forsamlingen som et Ønske, men og blot som et Ønske, at anholde om at samtlige Stænderforsamlinger ved foranførte Leiligheder maatte høres. Herom indgik og et Andragende, hvori den ovennævnte Anerkjendelse af det Tilfredsstillende i den Afgjørelse, Sagen i sin Almindelighed havde faaet ved Bekjendtgjørelsen af 18de Mai, udtaltes af Forsamlingen, ligesom den og med Udvalget erklærede, at den ei var istand til at afgive nogen paalidelig Dom om, hvorvidt den paatænkte Flensborger-Tønningske Bane kunde have Krav paa den Understøttelse, hvortil Bekjendtgjørelsen under visse Omstændigheder aabner Udsigt, om, tilføies der, ellers det Fortrin, hvorpaa der var andraget, dertil indskrænkede sig. Imidlertid meente den, at det Ønske, som den frembar, anbefalede sig ved den Betragtning, at skjøndt det egentlig var den Provinds, gjennem hvilken Anlægget skulde udføres, som havde den directe Interesse derunder, saa var Sagen dog af Vigtighed for hele Staten med Hensyn til den Indflydelse Anlægget kunde faae paa den danske Handels Retning, og fordi det formedelst Forholdene i Øresund neppe kunde blive uden Indvirkning paa en af Statens væsentlige Indtægtskilder.*)

Den Flensborger Comitee foranledigede og et Andragende af ovenanførte Indhold indgivet til de jydske Stænder. Men inden dette kom til Forhandling var en lignende Begjæring indbragt for de slesvigske Stænder af Flensborgs ene Deputerede Senator Nielsen, og understøttet af den anden Deputerede Agent Jensen, men, efter at adskillige Indvendinger derimod vare gjorte, taget tilbage.**) Ikke desto mindre nød Sagen Fremme i den jydske Forsamling. Saavel i det der nedsatte Udvalg som under Forhandlingerne fremkom der Udtalelser om

*) Roeskilde Stænder-Tidende for 1840, S. 1144—1153, 2597—2604, 3120—3125; Anhang indeholdende Betænkninger og Petitioner S. 88—89.

**) See Schleswigsche Ständezeitung für 1842 S. 169—172.

den Flensborger Banes Fortrinlighed og Gavnlighed for Staten, men ligesom der ikke i de Grunde, hvormed de bleve understøttede, var noget som kunde give dem særdeles Vægt, saaledes blev dog den eenstemmig vedtagne Petition ikke væsentlig forskjellig fra Østifternes. Vel blev det ikke i Viborg saa udtrykkelig som i Roeskilde erkjendt, at det kun var et Ønske man frembar, men det blev dog heller ikke udtalt, at det Andragende, man besluttede at stille, laae inden for de Stænderne tillagte Berettigelsers Kreds, endnu mindre gjorde man noget Forsøg paa mod Østifternes Stænder at bevise det; man vilde kun undgaae en udtrykkelig Indrømmelse. Iøvrigt indeholdt det Andragende, de jydske Stænder indgave, samme udtrykkelige Anerkjendelse som Østifternes af det Tilfredsstillende i den Beslutning, som Kundgjørelsen af 18de Mai indeholdt, og samme Udtalelse af at de ei vare istand til at bedømme, hvilket af de paatænkte Anlæg der fortjente meest Anbefaling. I Begrundelsen af deres Indstilling var der dog den mærkelige Afvigelse fra Østifternes, at de ei beraabte sig paa Sagens Interesse for Øresundstolden, men istedet derfor paa den Indvirkning, den paa Grund af den Understøttelse, hvorom der under visse Omstændigheder var givet Haab, vilde faae paa Finantserne.*)

Hvad der nærmest har bragt mig til her at udbrede mig over denne Sag er det Beviis den indeholder for, hvor fremmed den seneste Tids Lyst til at trække Slesvig til sig og støde Holsteen fra sig var her i 1840. I de Roeskildske Stænder finder man ikke mindste Spor til nogen Forkjærlighed for den paatænkte slesvigske Jernbane fordi den var slesvigsk; hverken faldt den Tanke dem ind, at Slesvigs Fordeel mere end Holsteens var Danmarks, ei heller lode de sig ved nogen Nationalitetsfølelse føre til at give en slesvigsk Jernbane Forrang for en holsteensk. I de jydske Stænder rørte sig derimod en vis Forkjærlighed for Slesvig; fra flensborgsk Side vare vist og

---

*) See Viborger Stænder-Tidende for 1842, S. 1100—1102, 2762—2775, 2813—2819, Anhang (Betænkninger og Petitioner) S. 136—137.

Mange stærkt bearbeidede for den Jernbane, som skulde gjennemløbe Samme, Noget som og tidligere var skeet i Kjøbenhavn, men der ei synderlig have frugtet. Men de Udtalelser, der foregik i denne Retning, vare saa meget mere uden Vægt, som Stænderne ikke fandt sig beføiede til at gjøre dem gjældende i deres Betænkning. Det paafalder imidlertid, at de jydske Stænder dog paa en Maade toge sig af den flensborgske Committees Ønske om Fortrin for den af Samme attraaede Bane efter at den selv havde frafaldet sit til de slesvigske Stænder stilede Andragende i saa Henseende. De Fleste ville have den Forklaring paa rede Haand, at det var den holsteenske Indflydelse, der fortrængte denne Sag fra de slesvigske Stænder, og at man derfor ei kunde fortænke hiin Committee i at den endnu forsøgte Veien gjennem de danske Stænder, for om muligt ved disses Medvirkning at naae det Maal, som den tillagde en saa overordentlig Vigtighed baade for Slesvigs og for Danmarks Velfærd. Men denne Forklaring kan aldeles ikke begrundes. Som jeg har oplyst finder man hverken i 1836, eller 1838, eller endnu i 1840 nogen Tilbøielighed hos de slesvigske Stænder til at lade sig beherske af holsteenske Ønsker og Interesser, men de viste sig tvertimod aldeles selvstændige lige over for Holsteen, man kan sige at de vare alt for slesvigske, men ikke at de vare slesvig-holsteenske.

Vi have S. 456—461 udførlig gjennemgaaet et i det sidstnævnte Aar i den slesvigske Forsamling behandlet for Handel og Søfart vigtigt Lovudkast, som de eenstemmig anbefalede efter at det af den holsteenske med stor Stemmefleerhed var fraraadet, og som senere de danske Stænder ikke mindre bestemt end disse sidste erklærede sig imod, menende at Flensborgs særegne Handels-Interesser havde virket for meget i de slesvigske Stænder. Ligeledes have vi seet, hvorledes et Andragende, som de i samme Aar indgave om den directe Handels Befordring, baade i de danske og i de holsteenske Stænder fandtes at være eensidig beregnet paa Flensborgs Interesser. Dette indgik iøvrigt dog ikke aldeles saaledes som det af de tvende Deputerede for Flensborg var indbragt, men Enhver,

der vil gjøre sig bekjendt med Sagen, maa indrømme, at den forandrede Skikkelse, hvori det af Forsamlingen blev vedtaget, var en sand Forbedring, at det navnlig derved havde tabt en stor Deel af det alt for udelukkende Flensborgske, hvoraf der dog siden baade i de holsteenske og i de danske, ja selv i de slesvigske Stænder blev fundet at der var blevet for meget tilbage. Da det nu var i samme Aar, og det endog førend hine to Sager, at Andragendet angaaende den Flensborger-Jernbane blev afgjort i de slesvigske Stænder, kan man dog ikke let tænke, at der i denne sidste skulde være viist Flensborg nogen Uvillie. Men et endnu stærkere Beviis imod den ovenanførte Formodning ligger der i Sagen selv. Af Forhandlingerne i de slesvigske Stænder sees det tydeligt, hvad det roeskildske Stænderudvalg med god Grund formodede, at hvad Flensborgerne vilde ikke var, for den af dem attraaede Jernbane at erholde Concession, imod at opfylde de i den Kongelige Kundgjørelse af 18de Mai 1840 stillede Betingelser, men kun at forhindre at en saadan blev meddeelt den paatænkte Altonaer-Bane, uagtet der med Hensyn til Samme maatte tilveiebringes de fornødne Midler til at fyldestgjøre alle de foreskrevne Betingelser. Regjeringen havde iøvrigt, som den Kongelige Commissarius oplyste, foreløbig gjort alt hvad der billig kunde begjæres for at sætte de Vedkommende istand til at fremme den paatænkte Flensborger-Bane. Den havde paa Finantsernes Bekostning foranstaltet Nivellement til den foreslaaede Banelinie og givet dem, som vilde tage sig af dette Anliggende, fornøden Tid til at indlede Planens Udførelse. Men der var fra deres Side Intet gjort i denne Henseende, fordi de gik ud fra den Forudsætning, at en slesvigsk Jernbane ikke kunde bestaae med en anden, der mundede ved Elben, og altsaa først vilde være betrygget imod at en saadan kom frem. Det blev derhos under den indledende Forhandling oplyst, at den Jernbane, der, naar den Altonaer var undertrykt, skulde kaldes til Live, kun skulde være indrettet for Befordring med Hestekraft, og altsaa blive meget ufuldkomnere end den, som for dens

Skyld skulde fortrænges. Det vilde nu aabenbart have været uretfærdigt og ubilligt, om Regjeringen vilde have forhindret et velberegnet Jernbaneanlæg i Holsteen, fordi en af Flensborgerne paatænkt i sin Natur ufuldkommen Jernbane i Slesvig ellers ikke vilde svare Regning. Ligesom det nu klarlig fremgaaer af de danske Stænders Betænkninger, at heller ikke de paa nogen Maade kunde have billiget dette, saaledes sees ikke, hvorledes de slesvigske Stænder fornuftigviis kunde have understøttet et Andragende i denne Retning. Af de korte Forhandlinger, som derom fandt Sted, blev og dets Uantagelighed Forslagsstilleren selv saa klar, at han tog det tilbage, inden det kom til Afstemning om det egnede sig til Behandling af et Udvalg.

De danske Stænder have neppe næret nogen Forventning om at Kongen vilde gaae ind paa det af dem yttrede Ønske. Af de Roeskildske Stænderforhandlinger fremgaaer det, at Flere af Forsamlingens Medlemmer, og det netop de, der klarest havde opfattet Forholdene, navnlig det nedsatte Udvalgs Formand og Referent, end ikke erkjendte Hensigtsmæssigheden af det, der blev udtalt som Ønske. Men Udvalget, hvori der var Meningsulighed herom, havde forenet sig om uden videre Drøftelse at henstille til Forsamlingen, om den i et Andragende til Kongen vilde frembære et saadant Ønske. Dette blev almindeligt antaget i ethvert Tilfælde at være saa uskyldigt og uskadeligt, at der ikke var Anledning til at nægte det sin Stemme; medens der vist og vare Adskillige, der nærede dette Ønske, maaskee for en Deel bestemte ved det særdeles Liv og Eftertryk, hvormed den Flensborger Deputerede, Senator Nielsen, nogen Tid forhen ved sin Nærværelse i Kjøbenhavn havde lagt Mange denne Sag paa Hjerte, som det, hvorpaa Danmarks Vee og Vel beroede.*) Som anført, var der i Viborg fremkaldt en større Tilbøielighed til at understøtte Flens-

*) Flensborgs anden Deputerede, Agent Jensen, deelte vist sin Collegas patriotiske Kjærlighed for Flensborg, men han havde for megen

borgernes Anliggende end i Kjøbenhavn, men uden at man heller der trøstede sig til at udtale noget bestemt til Fordeel for samme, eller at tilegne de danske Stænder nogen lovhjemlet Adgang til at blive hørte over Sagen. Regjeringen vilde imidlertid vist gjerne have føiet sig efter Stændernes Ønske, saafremt det efter Sagens Beskaffenhed havde været nogenlunde passende, og det havde ladet sig gjøre uden at skade Sagen. Men det Actieselskab, der var i Begreb med at danne sig for at overtage Anlægget af den Kieler-Altonaer-Jernbane, havde i Følge den Kongelige Kundgjørelse en velgrundet Forventning om den dertil fornødne Tilladelse, især da der ikke fremstod nogen Anden, som, i Medhold af hiin Kundgjørelse, dertil havde Adgang. Der var saaledes ikke engang noget, hvorom Stænderne, der selv ubetinget havde erkjendt den i Kundgjørelsen udtalte Beslutnings Retfærdighed og Hensigtsmæssighed, nu kunde høres. Derimod vilde det have været uforsvarligt, om Regjeringen desuagtet af blot Føielighed mod de danske Stænder vilde have standset, og navnlig i den Forudsætning, at de Meninger, som i 1842 under nye Stænderforsamlinger maatte fremkomme, virkelig vare blevne tagne i Betragtning, maaskee ganske forstyrret et Foretagende af saa stor Vigtighed. Ikke at tale om at Regjeringen derved vilde have fremskyndet maaskee endog nok saa beklagelige Optrin i samtlige Stænderforsamlinger, som de der i 1842 viste sig i Slesvig, men uden at Regjeringen selv deri havde nogen Skyld.

En Betænkelighed ved Jernbane-Concessionen, som navnlig i de Viborgske Stænders Andragende blev udhævet, var at Finantserne udsatte sig for Tab ved den Deel, som den havde givet Udsigt til at tage i Actietegningen. Men ligesom Regjeringen havde iagttaget klog Varsomhed ved den Fordring, at ¾ af Actierne først skulde være optagne af Andre;

Indsigt til at kunne komme denne lige i Iver for hiint Anliggende. Jeg erindrer nu heller ikke, om han i det ovenmeldte Øiemed(?) var i Kjøbenhavn.

saaledes viste det sig meget snart, at Finantserne aldeles Intet tabte ved at indlade sig herpaa. Det varede ikke længe, førend Actiernes Priis gik ud over det Tilskud, hvorved de bleve erhvervede, saa at Finantserne solgte et betydeligt Partie mod en ret antagelig Gevinst, og af den mindre Deel, som de beholdt tilbage, nød et Udbytte der var 1 til 2 Procent over den sædvanlige Rente. Det kunde vel ikke med fuld Vished forudsees, at Forholdene vilde stille sig saa fordeelagtigt; men der var dog en ganske anden rimelig Udsigt for Finantserne til at blive skadesløse eller dog at slippe med et ubetydeligt Tilskud, end den som man i den senere Tid har fundet tilstrækkelig til at vove en ulige større Sum paa et Jernbaneforetagende. I al Fald er det vist, at denne Deeltagelse ikke er kommet til at paaføre Finantserne noget Tab; men Staten har i Jernbanen faaet en Vei, vigtigere end nogen af dens andre Veie, der intet eller dog intet, som er værd at nævne,*) har kostet enten den selv eller de Districter, gjennem hvilke den gaaer, men fuldstændig bærer sig selv. Det er naturligt, at det fortrinligviis er den Landsdeel, hvori Jernbanen maatte ligge, der høstede Nytte deraf, medens og de enkelte Stæder og Egne, som den, efter deres Beliggenhed, mere er til Afbræk end til Fordeel, findes sammesteds; men hele Staten har dog betydeligt Gavn af den livligere Postforbindelse, saavelsom af den hurtigere og billigere Reisen og Færsel, deels med de Varer, som den afsætter, deels med dem, hvormed den maa forsynes.

Det er vel blevet yttret, at den lettere Forbindelse Jernbanen har aabnet med Fastlandet, har tjent til at aflede vor

*) Af min sædvanlige Frygt for at paastaae noget, der ikke ganske nøiagtig forholder sig saaledes, har jeg tilføiet denne Indskrænkning. Det er ikke usandsynligt, at den Fordeel, Finantserne have havt af de Actier, Staten tog, har dækket de Offre den har gjort, deels ved Grundafstaaelser, deels ved de enkelte Udgifter den har baaret i Anledning af Jernbanen; men vist er det, at i al Fald Tilskudet i modsat Tilfælde dog har været intetsigende i Forhold til Gjenstandens Vigtighed.

Afsætning og Forsyning fra andre Markeder, der kunde blive fordeelagtigere. Dette turde nuomstunder være en temmelig udbredt Mening, og jeg finder mig derfor tilskyndet til nærmere at belyse samme. Det er dog soleklart, at Jernbanen ikke har lukket noget andet Marked for os, ei heller besværet Adgangen til Samme mod nogen ny Udgift eller Uleilighed. Kun forsaavidt den har bidraget til at gjøre det Marked, hvortil den fører, endnu beqvemmere og priisbilligere end forhen, lod det sig antage, at den mulig kunde have havt Indflydelse paa andre Markeders Søgning. Men Landet er dog vist bedst tjent med at afsætte sine Frembringelser saa fordeelagtigt som muligt, uden Hensyn til om det skeer til Steder, hvor man har umiddelbar Brug for samme eller til saadanne, hvorfra de gaae andetsteds hen, og ligeledes at gjøre sine Indkjøb hvor dets Fornødenheder ere at faae til billigst Priis, hvad enten det er det Sted hvor de frembringes, eller et andet hvor Forraad deraf findes samlede.*) Det er desuden aldeles urigtigt, at Jernbanen førte den danske Handel til et andet Marked end det den forhen søgte; men at dette blev fordeelagtigere end forhen, var jo ligefrem til de Handlendes og Forbrugernes Tarv, og det vilde have været Ufornuft, om man forsætlig havde skudt et Middel, som Tidens Udvikling frembød, tilside, for den blotte Muligheds Skyld, at det derved i Tiden kunde blive vanskeligere at føre Handelen tilbage til de ældre Veie, som det maaskee under forandrede Forhold kunde blive fordeelagtigere at befare. Som Etatsraad Hvidt træffende har bemærket, vilde da heller ikke Dampskibsfarten mellem Kjøbenhavn og Kiel være kommet igang. Denne blev i 1819 tilveiebragt ved et, dog blot til denne Fart og til visse Aar indskrænket, Monopol, som ogsaa senere for nogle Aar blev forlænget; men uden en saadan Betryggelse vilde neppe Nogen den Tid have vovet den Capital, som det vistnok klogelig beregnede men dog usikkre Forsøg krævede, det var kun det heldige Udfald Samme fik, der, og det dog kun lang-

---

*) Jevnfør oven S. 75—76.

somt fremkaldte Lyst og Mod til flere lignende Foretagender; uden det vilde vi vist ikke nu see vore Farvande besaaede med Dampskibe.

Det er vel saa, at den danske Handel havde trukket sig mere til Hamborg end i den Handelsperiode, der endte ved Krigens Udbrud i 1807. Men dette har ikke sin Oprindelse enten fra Jernbanen eller fra nogen anden Foranstaltning, som Regjeringen har gjort til Lettelse af Samqvemmet med denne Handelsstad. Da den udtærende Krig i 1814 endtes ved en haard Fredsslutning, vare ikke blot de Kræfter indsvundne, hvorved den danske Stat, under Indvirkning af særdeles begunstigende Forhold, havde forskaffet sig og i Særdeleshed sin Hovedstad en anseelig Deel i Verdenshandlen, men denne havde derhos i Krigens Tid, navnlig som Følge af den store Udvikling de nordamerikanske Fristaters Handel og Søfart havde faaet under Fastlandssystemet, taget en saadan forandret Retning, at der ikke kunde være Tanke om at Danmark eller navnlig dets Hovedstad kunde gjenvinde den udstrakte oversøiske Handel, der i det nærmest forudgaaende Tidsrum havde tilført Samme saa megen Velstand. Selv det største og meest begunstigede Handelsinstitut, det asiatiske Compagni, var end ikke istand til ved Hjælp af den uhyre Told, der til dets Beskyttelse var lagt paa den Thee, der paa anden Maade end ved dets Skibe tilførtes os (Forordning af 1ste Februar 1797 § 366) *), at holde Priis med den, der kunde forskrives fra

*) Det fornævnte Compagnies endnu ved dets da gjældende Oktroi af 21de Marts 1792 (cfr. Plakat af 9de April 1812) levnede Forrettigheder vare de eneste egentlige Handelsmonopoler, som til den Tid vare tilbage. Derimod vare der adskillige Handelsanordninger, der vel saalænge de bleve i Kraft havde samme Virkning som Monopoler for Kjøbenhavn, men dog ikke havde disses retslige Natur, i det de ei indeholdt Tilsagn enten til Staden eller til nogen særlig Corporation i Samme, men kun vare grundede paa hvad der var blevet anseet hensigtsmæssigst, snart for at samle alle de Kræfter som disse betydelige Handelsforetagender krævede, snart for vedbørlig at sikkre Statens Toldindtægter. Et nyt Exempel af dette Slags blev

Hamborg, det rigt forsynede Oplagssted for de Theer, som Nordamerikanerne nu bragte, saavelsom og for de fleste andre Handelsvarer. Kjøbenhavns Handel blev ved at sygne i mange Aar, og tabte i disse en stor Deel af sin forrige Afsætning til Provindserne, hvilke Hamborg trak til sig deels ved sine rigere Vareforraad, deels ved sine større Pengekræfter og sine lykkeligere Pengeforhold, der satte dens Handlende istand til at give større Credit end Kjøbenhavn.*) Provindsstæderne begyndte iøvrigt tidligere end Kjøbenhavn igjen at opblomstre ved tiltagende og mere umiddelbar Afsætning af Landets Producter, der ogsaa yttrede Virkning paa Landets Opkomst.**)

Der var ved Siden af alle disse Aarsager, hvilke Regjeringen ikke kunde afhjælpe, en af en noget anden Natur, som tjente til at befordre den Handel, der gik over Hamborg. Øresundstolden var, paa Grund af den Maade, hvorpaa den var blevet ansat, i Forbindelse med de store Forandringer, der vare foregaaede i Vareprisernе paa nogle af de vigtigste Artikler (saasom Kaffe, Sukker, Bomuld), kommet i et saa unaturligt Forhold til mange Varers Priis, at der blev en ikke ubetydelig Besparelse ved at undgaae de Farvande, hvor den skal tilsvares. Den traktatmæssige Grundstørrelse er 1 Procent af Værdien, men formedelst de store Ulemper, som vilde være forbundne med Fortoldning efter Værdisættelse, vare de vigtigste og jevnligst forekommende Varer, under Hensyn til denne Grundstørrelse, satte til bestemte Afgifter efter Vægt, Maal o. s. v. En saadan Tarifering havde fundet Sted strax efter

---

atter givet ved Forordningen af 2den April 1814 § 3 (der dog udtrykkelig havde tilføiet „indtil videre") cfr. § 8. Der ligger en Forvexling mellem deslige Anordninger og egentlige Privilegier til Grund for den jevnlig fremsatte Paastand, at adskillige Kjøbenhavn tillagte Handelsprivilegier ere uden Samtykke eller Erstatning blevne ophævede; Regjeringen var sig Forskjellen mellem deres retlige Væsen meget vel bevidst.

*) Jevnfør den jydske Stænder-Tidende for 1836, 1ste Række, S. 411—414.

**) Jevnfør oven S. 114—115.

Freden i 1814, hvorved Tolden i Forhold til de da gjældende Varepriser blev ansat i Rigsbankpenge Navneværdie.*) Efter den Tids Priser og den Valutas ringe Værdie, hvori Afgiften var sat, fandt den handlende Verden sig ret vel tjent med denne Tarifering; men efterhaanden som denne Valuta hævede sig og derhos Priserne paa de fleste Varer ogsaa i sand Valuta sank, fremkaldte den mangfoldige Besværinger saavel fra de fremmede Handelsstæder, som den især faldt til Byrde, som og fra den Kjøbenhavnske Handelsstand, der lige siden 1825 indstændigen anholdt om Afhjælpning af et Forhold, der med Hensyn til de formeldte Varer ikke blot betog Hovedstadens Grosserere Afsætningen til Provindserne, men for en stor Deel endog skilte dem ved selve Stadens Forsyning. Regjeringen erkjendte det meget Uheldige i denne Øresundstoldens Virkning, men den fandt, at den ikke uden at fremkalde grundede Besværinger fra de Staters Side, der havde en traktatmæssig Ret til lige Behandling med Landets egne Undersaatter (og i dette Tilfælde vare de fleste og vigtigste), kunde paa nogen Maade eftergive disse en Deel af Afgiften. Ved de Udkast til de oftnævnte Toldanordninger, der forelagdes de første Stænderforsamlinger, havde man troet, med Hensyn til Indlandet, at kunne afhjælpe hiin Mislighed ved at lade de Varer, som havde en noget betydelig Sundtold at erlægge, ved Siden af Indførselstolden betale en Afgift af lige Størrelse med førstnævnte Told, naar Øresundet, Belterne eller den slesvigholsteenske Kanal ei var passeret. Dette Forslag blev optaget med udeelt Bifald af Østifternes Stænder, men de tvende andre Forsamlinger erklærede sig derimod; og Regjeringen fandt sig nu foranlediget til at frafalde det, hvortil der og var overveiende Grund, da det, naar alle Forholdene vel overveies, ikke kunde siges at have en fuldstændig Billighed for sig.**)

---

*) See oven S. 49 Note.

**) See Collegial-Tid. for 1838 S. 738 Note. I den Roeskilder Stænderforsamling for 1838 blev der indbragt et Andragende fra Grosserer-Societetets Committee, indeholdende et nyt Forslag til en

Der kan være Adskilligt at sige om den lange Tid, hvori Regjeringen lod hiint Misforhold vedvare; men vist er det, at den Kieler-Altona-Jernbane ei havde Skyld deri, men at dette Toldforhold tvertimod ydérligere viser, hvorledes de Aarsager, der i saa høi Grad traf Handelen til Hamborg, vare ældre end Jernbanen. Desuden blev der, medens Sagen om denne var under Overveielse, arbeidet paa at hæve hiint Misforhold, og dette blev, inden Jernbanen blev færdig, gjennemført ved den Nedsættelse i Øresundstolden, som indeholdes i den under 1ste Juni 1842 kundgjorte Øresunds- og Strøm-Told-Rulle, hvorved de Toldsatser, der havde faaet en unaturlig Størrelse, bleve forholdsmæssig forringede, f. Ex. for Kaffe fra 1 Rbdlr. til 8 Styver for 100 Pd. Derved leed en af de Fordele, som Forsyningen over Hamborg førte med sig, en Formindskelse, der var af større Betydenhed end hvad der kunde vindes ved den Besparelse Banens Benyttelse gav. Ligeledes bleve til hiin Tid særegne betydelige Lettelser tilstaaede den umiddelbare Tilførsel fra de oversøiske Havne,*) saa at Forholdet fra den Tid af endog blev meget gunstigere for denne Art af Vareførsel end det i en lang Række af de forudgaaende Aar havde været.**) Det er og vitterligt at den netop da tog til, og at Landets Velstand og Udviklingen af dets naturlige Kræfter i det Hele fra den Tid gjorde saa

---

Forholdsregel, hvorved det Afbræk kunde forebygges, som Sundtolden gjorde i Kjøbenhavns Afsætning af de en betydelig Sundtold undergivne Varer; men dette blev, efter at en Deel Bemærkninger vare gjorte angaaende de Misbrug og det Stof til Klager, som derved kunde foranlediges, taget tilbage uden at Sagen kom til nogen Afstemning. (Roeskilde Stænder-Tidende for 1838, S. 722—792).

*) See oven S. 465—468.

**) „Derved at Øresundstolden er bleven nedsat er Handelen bragt tilbage til sin naturlige Gang; thi hine Forholdsregler, hvorved Samqvemmet mellem Hamborg og Kjøbenhavn er bleven lettet, kunne ikke kaldes unaturlige." Hvidts Ord i Roeskilde Stænder-Tidende for 1842, S. 2673.

raske Fremskridt som ikke let i nogen anden. Det vilde være en Urimelighed, udelukkende eller endog blot fortrinsvis at søge Grunden til denne glædelige Fremblomstring i hiint Jernbaneanlæg, men noget har det dog upaatvivlelig hjulpet til; og i ethvert Tilfælde bliver der ikke mindste Anledning til at tillægge det nogen for Danmark uforbeelagtig Følge.

Iøvrigt kan den Lethed og Priisbillighed, som Jernbanen har ydet vor Afsætning og Forsyning fra een Side, paa ingen Maade være til Hinder for at søge andre Veie for vore Omsætninger, saafremt disse, efter rigtig Overveielse, findes at love større Fordele. Derimod forholder det sig som Etatsraad Hvidt, i Egenskab af Formand for Grosserer-Societetets-Committee, i en den 24de October 1851 afgivet Betænkning har anmærket, at de særlige Lettelser, som ere blevne den oversøiske Handel tilstaaede (og hvilke mange ansaae for en gavnlig Modvægt mod den sydlige Retning), ogsaa maa indskrænke den høist vigtige Handelsforbindelse med Storbrittannien, som Regjeringen dog, ved flere med Opoffrelse forbundne Foranstaltninger, har søgt at fremme. Vel er det fornemmelig Afsætningen af vore Naturalfrembringelser, hvorpaa det ved disse Foranstaltninger er lagt an; men det er vistnok for denne Afsætnings Fremme af Vigtighed, at der ved samme Leilighed blive Varer, som med Fordeel kunne føres hertil fra England, og derfra blive de Varer saa godt som udelukkede, der vilde faae ⅓ høiere Told at svare ved deres Indførsel til Danmark, end hvis de umiddelbar kom fra en transatlantisk Havn.*)

Det Andragende, som i 1846 indgik fra de jydske Stænder om en gjennem Jylland og Slesvig gaaende Jernbane, bygger netop dennes Gavnlighed paa den lettere og billigere Forbindelse, den gjennem de holsteenske Baner vilde tilveiebringe med en af Europas største Handelsstæder, Hamborg, som og med det øvrige Tydskland, hvorved Stænderne antoge, at en forøget og fordeelagtigere Afsætning af Landets Agerdyrknings

*) See Rigsdags-Tidenden for 1852 Anhang A S. 795.

og især dets Qvægavls Produkter vilde fremmes.*) Denne Sag frembyder ellers endnu flere ret mærkelige Beviser paa hvor langt man endnu i den sidste Deel af 1846 her var fra at see Danmarks Forhold til Hertugdømmerne og det nærmeste tydske Udland med de Øine, hvormed Samme nu betragtes, og hvormed man bilder sig ind at de forlængst have været betragtede af alle oplyste Fædrenelands-Venner. Det nedsatte Udvalg havde endog tilraadet, at Concessionen paa Jernbanen, og det forbunden med en Statsgarantie for Actiekapitalen, maatte under visse Betingelser blive meddeelt en Holstener, som derom havde ansøgt og til hvis Dygtighed og Paalidelighed det havde særdeles Tillid; og denne Holstener (Agent Renck i Neumünster) var netop den Mand eller en af de Mænd, der i et stort Omfang og til sin store Fordeel havde ført sig den Frihed til Nytte, der efter den senere Tids Paastand saa uforsvarligen i 1838 var blevet indrømmet Hertugdømmernes Fabriker til uden Told at indføre deres Frembringelser i Danmark (see oven S. 426—428). Udvalgets Formand og Referent (M. P. Bruun), der med megen Varme tog Ordet for denne Mand, var derhos — hvad der maatte gjøre det Forunderlige heri endnu forunderligere — den oven S. 431 omtalte meget betydende Fabrikherre, hvis Fabrik allermeest, eller i det mindste saa meget som nogen anden, maatte have lidt under den Uret, som skal indeholdes i hiin Frihed, men som rigtig nok ogsaa ved den der paapegede Leilighed havde viist, at han ingen Fornemmelse havde af denne Uret. At Udvalget siden forandrede sin Indstilling, forsaavidt den gik ud paa en Anbefaling af en enkelt Mands Ønske, blev foranlediget af de Bemærkninger, som den Kongelige Commissarius, under al Anerkjendelse af denne Mand, havde gjort derimod, deels fra Formens Side, deels med Hensyn til Indholdet af de Betingelser, som han havde stillet. Da Commissarius under den indledende Behandling havde bemærket, at

*) Viborger Stænder-Tidende for 1846 S. CCV, cfr. S. 129—153, 792—850, 1265—1322.

den paatænkte Jernbaneforbindelse vilde tjene til at gjøre Jylland saavelsom Slesvig til et Forland for Hamborg, yttrede Udvalget, at om end saa var, vilde dog Hovedfordelen tilfalde disse Provindser, og at man ikke kunde andet end ansee det for et stort Gode at komme i den nærmest mulige Forbindelse med en af Europas største Handelsstæder.

Siden synes Tanken at have vendt sig bort fra den Afsætningsvei for Jyllands Produkter, hvorpaa dets Stænder i 1846 satte saa stor Priis, i det man lover sig fordeelagtigere Markeder i England, hvorfra da og de Varer, som ellers ere komne til os fra Hamborg, for en stor Deel kunde blive os tilførte. I hvilket Omfang denne Udsigt vil bekræfte sig, maa Tiden lære. Men vist er det, at den Lettelse, vort Samqvem mod Syden havde faaet ved den Kieler-Jernbane, og de deraf opstaaede øvrige holsteenske Baneanlæg, ikke ere i Veien for Benyttelsen af endnu fordeelagtigere Markeder, forsaavidt og saalænge saadanne frembyde sig, og at Concurrencen imellem de tvende Afsætningsveie maa være os til fleersidigt Gavn. Saafremt den Samfærsel, hvorpaa titmeldte Jernbane er beregnet, maatte blive saaledes indskrænket, at dette Anlæg ikke svarede god Regning, saa vilde dog Staten, som denne Jernbane intet har kostet, ikke blive skadelidende; og dens Vedligeholdelse vil ikke blive udsat for nogen Fare, om den end kun maatte give Actiehaverne et maadeligt Udbytte, som dog ingenlunde er at vente. Ogsaa er det vist, at der til den Tid den Kieler-Jernbane blev bevilget ikke var Anledning til at tænke paa umiddelbar Afsætning i Storbrittanien af Jylands Qvæg, Sviin o. s. v. og at Man da ei heller kunde gjøre Regning paa nogen stadig Kornafsætning sammesteds, hvorimod slige Udsigter alt havde begyndt at vise sig, da de jydske Stænder i 1846 arbeidede paa, ved Anvendelse af store Pengemidler, der ved Statscreditens Mellemkomst skulde tilveiebringes, at faae den ældre Afsætningsvei gjort beqvemmere.

Endog for den paatænkte Roeskilde-Korsørske Jernbane, som Staten er i Begreb med at fremme ved en meget vovet Rentegaranti, vil en stor Deel af den Virksomhed, hvoraf

man lover sig saa meget, være knyttet til den Kieler-Jernbane. Saalænge ikke alle de øvrige Provindser ere blevne forsynede med de mange Jernbaner, som blot flygtig ere omtalte, vil det fornemmelig være ved en levende Dampskibsforbindelse mellem Korsøer og Kiel, at den nye Bane skulde faae nogen Betydenhed for Kjøbenhavns og Sjællands Afsætning og Forsyning; i Særdeleshed maa den Benyttelse for den svenske og norske Handel, som man venter, være beregnet paa Varenes Befordring over bemeldte ældre Jernbane.

De Roeskildske Stænder havde, som foranført, udhævet den Indflydelse, som en til at fremme Forbindelsen mellem Østersøen og Nordsøen bestemt Jernbane kunde faae paa Sundtolden, som en Grund, der mulig kunde bevæge Kongen til at indrømme deres Ønske om at samtlige Stænder maatte høres, inden et saadant Anlæg blev tilstedt. Vistnok kunde Regjeringen ikke lade det paatænkte Anlægs mulige Følger for denne yderst vigtige Statsindtægt være upaaagtet; men den var kommen til den Overbeviisning, at der dog fra denne Side ikke var nogen gyldig Grund imod at fremme dette Foretagende. Det vilde i og for sig vanskelig kunne forsvares, at hæmme Forbedringer i Statens øvrige Forbindelses- og Afsætnings-Veie, for at tvinge Samqvemmet hen til de Farvande, hvorved Sundtolden kan æskes. Men desuden er det udviklet, hvorledes den uforholdsmæssige Størrelse, hvortil Omstændighederne havde bragt Sundtolden med Hensyn til en Mængde Varer, havde medført, at man, allerede inden der var Tale om nogen Jernbane, mere og mere søgte ved landværts Indførsel at gjøre sig fri for bemeldte Told, men at der derimod samtidig med Jernbanens Oprettelse blev foretaget en saadan Nedsættelse deri, at Forholdet, Jernbanen uagtet, dog blev mindre begunstigende for den landværts Tilførsel end forhen. Erfaring har desuden viist, at denne Nedsættelse ingenlunde har ført til nogen Afgang i Sundtoldens Beløb, saa at der, om Jernbanen end havde havt nogen Deel i Nedsættelsen, dog ingenlunde deri vilde være nogen Grund til en Bebreidelse. Det vilde tvertimod have været en af dette Anlægs særdeles velgjørende Følger, om

den havde fremskyndet Sundtoldens Nedsættelse, men dette kan dog ingenlunde antages. Det var efterhaanden blevet Regjeringen klart, at det fra flere Sider, navnlig endog for selve dens Udbytte, vilde være uklogt, fremdeles at holde paa dens daværende Størrelse, og det havde vist nok været godt, om den endnu tidligere var kommen til denne Erkjendelse, medens man dog ikke saa meget kan fortænke Regjeringen i, at den, paa en Tid, da Statens Finantser vare i en mislig eller dog i en tvivlsom Forfatning, var noget ængstelig ved at indvillige i Nedsættelse af en Indtægt, der i de uheldigste Tider havde hjulpet saa meget til Finantsernes nogenlunde Opretholdelse; en saadan Nedsættelse vilde da have gjort et ugunstigt Indtryk her i Landet, hvor de Fleste vilde have anseet det for en utidig Eftergivenhed mod Udlandet.

Da, som vi have seet, det Kieler-Altonaer Jernbane-Anlægs Gavnlighed for hele Staten ikke blot i sig selv er indlysende, men en Erkjendelse deraf endog har viist sig den Tid, hvori en saa stor Retning til en mod Holsteen ugunstig Betragtningsmaade af Forholdene var blevet udbredt, saa kunde den hele omstændelige Udvikling, jeg deraf har givet, synes overflødig. Vist nok vil der ikke let være Nogen, som trøster sig til at træde frem med en udtrykkelig Paastand om dets Skadelighed, og der vil sikkert Ingen indlade sig paa at gjendrive min Udvikling, hvorimod man snarere vil gaae den i Møde med den Bemærkning, at jeg kun har spildt min Tid paa at bevise hvad Ingen har betvivlet. Men uden just at vove hiin Paastand, eller i al Fald uden at forsøge noget Beviis for samme, vilde man dog uden Tvivl fremdeles som hidtil, ved idelig anbragte Hentydninger paa den Forkjærlighed, der blev viist for Holsteen, og den Tilsidesættelse, der vederfores Slesvig, og paa den forsmædelige Afhængighed af Hamborg, som Regjeringen har opelsket, have arbeidet paa at styrke den Forestilling, at det var en sær holsteensk Aand, der ved denne Leilighed styrede Regjeringen. Jeg har derfor ikke fundet det overflødigt at gjennemgaae alle hidhørende Forhold, hvorved jeg haaber, at det for Enhver, der vil følge mig i disses Un-

dersøgelse, vil blive indlysende, at fornævnte Anke er ligesaa ugrundet som de lignende Anker over den Tids Regjering, hvilke jeg i det Foregaaende har havt Leilighed til at drøfte.

LV.

Jeg har nu atter indladt mig i en nøiagtig Prøvelse af adskillige Foranstaltninger, der idelig paaberaabes til Beviis for den slesvig-holsteenske Retning, der skal have været herskende i Frederik den Sjettes sidste Regjeringsaar og i Christian den Ottendes hele Regjeringstid. Af de i de nærmest forudgaaende Afsnit (L—LIV), anstillede Undersøgelser angaaende de forandrede Toldindretninger og nogle dermed beslægtede Forhold, i Forbindelse med hvad der foran er udviklet med Hensyn til Stænderanordningerne og de øvrige i 1834 foregaaede Indretninger, hvorfra Man har hentet Stof til slige Klager, turde det indlyse, at alle disse Foranstaltninger vidne om nøie Overveielse og upartisk sund Vurdering af alle de Forhold, som derved burde komme i Betragtning, at der hverken har været Hensigt til at begunstige Hertugdømmerne paa Danmarks Bekostning, og ei heller af Forsømmelse eller Svaghed er skeet noget som kunde have denne Virkning. Jeg har og havt Leilighed til at vise, hvorledes de dadlende Domme, som man i den senere ophidsede Tid har fældet over bemeldte Foranstaltninger, ere aldeles afvigende fra det man dømte om de samme Foranstaltninger til den Tid da de traadte i Live. Jeg har fra en nærliggende Tid anført flere bestemte Udtalelser til Fordeel for bemeldte Foranstaltninger af Mænd, hos hvilke de, der nu saa bittert angribe disse Foranstaltninger, selv erkjende baade en Indsigt i Statens Forhold, hvorfor de maa bøie sig, og et Fædrelandssind, hvori de ei tør sætte sig over dem. Adskillige saadanne Udtalelser vil man kunne læse i de forannævnte Afsnit (LI—LV); og af de mange, som man kan finde spredte omkring deels i dette Skrift, deels i mit ældre Arbeide: „For Opretholdelsen af den danske Stat i dens

Heelhed," skal jeg her blot nævne den fuldstændige Anerkjendelse af den forrige Regjerings Grundsætninger for Behandlingen af Hertugdømmernes Forhold til Danmark og til hinanden indbyrdes, der indeholdes i de S. 285 ff. paaberaabte Afhandlinger af en afdød udmærket Forsker i Fædrelandets Historie, som netop var dybt bevæget af Harme over et Parties Bestræbelser for at drage Slesvig bort fra Danmark.

Saavel i nærværende Skrift som i mit nylig nævnte ældre er det paa mange Maader efterviist, hvorledes Regjeringen lige fra 1720 havde bestræbt sig for mere og mere at danne en Statseenhed af Kongeriget og de Kongens Scepter undergivne Hertugdømmer (af hvilke Holsteen indtil 1773 vel kun for en Deel var i dette Tilfælde, men denne Deel desuagtet blev regjeret i Forbindelse med Slesvig), dog ikke ved at betage disse deres særegne Love og Indretninger, men kun ved efterhaanden at sætte alt hvad der vedkom det Hele paa en lige eller dog tilsvarende Fod, blandt andet ved at tilveiebringe Eenshed eller dog billig Ligevægt i de forskjellige Statsdeles Medvirkning for de fælles Formaal. Det er og bemærket, hvorledes denne Stræben især har udviklet sig i dette Aarhundrede, og at den stundom har viist sig i særdeles raske og indgribende Foranstaltninger, hvilke og tildeels havde fremkaldt en øieblikkelig Misstemning i Hertugdømmerne, men at herved dog omsider, om just ikke ubetinget ad den hensigtsmæssigste Vei, var opnaaet en meget tilfredsstillende Udjevning af de forskjellige Statsdeles Bidrag til de fælles Fornødenheder. Det er derhos oplyst, med hvilken Omhu der var arbeidet paa at forberede Overeensstemmelse i det, hvori Overeensstemmelse endnu fornuftigvis maatte ønskes, og hvad der var traadt hindrende i Veien for Hensigtens Opnaaelse. Det findes fremdeles forklaret, hvorledes der efter at saa meget deels var udrettet, deels forberedt i hiin velgjørende Retning, indtraadte en forhen ukjendt Spaltning i de forskjellige Befolkningsdeles Sindelag, der ikke blot hæmmede Fuldførelsen af det, der var forberedt, men endog rystede Statens Tilværelse og Sammenhold. Skjøndt dette fornemmelig maa tilskrives de Misfor-

staaelser og skjæve Retninger som opkom i de forskjellige Befolkninger, saa har jeg dog ikke fordulgt, hvorledes enkelte Feilgreb fra Regjeringens Side kunne have havt deres Deel i de ulykkelige Forhold, der saaledes opstode. Blandt de ikke saa ganske faa Efterviisninger af det Slags, som jeg har leveret, skal jeg her blot bringe i Erindring hvad jeg i Skriftet: For den danske Stats Opretholdelse i sin Helhed S. 31 ff. har udviklet om den Mangel i Stænderindretningen, at der intet Foreningsled var mellem de affondrede Stænderforsamlinger, og det Beklagelige i at der i den senere Tid, hvori denne Mangel ret begyndte at aabenbare sine fordærvelige Følger, deels aldeles Intet blev gjort til Afhjælpningen, deels at dog det Forsøg, som blev gjort i den Henseende, kom frem i en saa ufuldkommen Skikkelse, at det ligesaa vel maa tilskrives denne Ufuldkommenhed som den uheldige Stemning, der allerede havde faaet Overhaand, at det forfeilede Maalet. Ligeledes har jeg ikke efterladt at berøre den trængende Opfordring, der var til at søge den Usikkerhed i Arvefølgen afhjulpen, der, om den ei var den eneste Kilde til den daglig voxende Misstemning mellem de forskjellige Statsdele, dog gav alt, hvad der ellers kunde have været dem imellem, den Bitterhed, Haardnakkenhed og dybe Indtrængen i Befolkningens Sind, hvorved det blev saa uheldbringende. Det er derhos viist, hvorledes dette store Anliggende ei allene ikke blev fremmet med den Kraft og den klare Bevidsthed, som havde været at ønske, men at ogsaa det Skridt, der omsider blev gjort i denne Henseende, det aabne Brev af 8de Juli 1846, kun var skikket til at gjøre Ondt værre, og at dette ligeledes gjaldt om det i Forbindelse dermed givne Forbud til de strax efter forsamlede holsteenske og de noget senere forsamlede slesvigske Stænder mod at indkomme med noget Andragende om denne Gjenstand (see titnævnte Skrift S. 55—88, S. 149—163).

Den Usikkerhed i Arvefølgen, der har paaført Fædrelandet saa store Ulykker, har iøvrigt sin Rod i en meget ældre og langt mere tilregnelig Statsfeil, som jeg, da jeg forhen behandlede denne Sag, fandt mig forpligtet til at lade uberørt,

men som jeg, under de siden indtraadte Forhold, troer at burde udhæve. Det er, at Frederik den Tredie, da Arve- og Enevolds-Regjering over Danmark og Norge blev ham overdraget af Rigets Stænder, indførte en Arvefølge, hvori Faren for begge Hertugdømmers Adskillelse fra Kongerigerne endog laae meget nær. Det var den Tid aldeles uomtvisteligt — hvad der endnu i senere Tid, men langt fra ikke med saa klar og fuld Ret er blevet paastaaet — at kun Mand af Mand kunde arve enten Holsteen eller Slesvig. Saafremt nu Frederik den Tredie havde forlangt, at den Arveregjering, som Stænderne vilde overdrage ham, skulde have været gjældende ikke blot for hans Descendenter men ogsaa efter en passende Arvegangsorden for de øvrige Descendenter af det Oldenborgske Huses Stammefader, naturligviis saaledes, at Cognater og qvindelige Agnater, om de end ikke aldeles udelukkedes, dog maatte vige for enhver mandlig Agnat, saa vilde dette vist uden Vanskelighed have været indrømmet. Det var baade det i sig Naturligste, da Stænderne dog i Valgene altid holdt sig til Slægten og den, der i samme var nærmest*), og det var derhos af største Vigtighed for Monarkiets Vedligeholdelse i dets Heelhed. Havde Frederik den Tredie faaet Arvefølgen saaledes ordnet, saa vilde der neppe under nogen Omstændighed have været Fare for at Hertugdømmerne, eller den Deel af samme, som den Kongelige Green af det Oldenborgske Huus den Tid besad eller senere har erhvervet,**) nogensinde

*) See oven S. 387—388.

**) Nogen Vanskelighed kunde der synes at ligge i de Tvivl, der i visse Tilfælde kunde være om Arvenærheden i Hertugdømmerne; men naar Kongeloven havde, med Udvidelse til Christian den Førstes hele Afkom, ganske fulgt det af Frederik den Tredie selv i 1650 udstedte Primogeniturstatut for den Kongelige Andeel i Hertugdømmerne, der var aldeles lige med det som i 1608 var oprettet for den Gottorpske Andeel, saa vilde vist ingen af de dog yderst tvivlsomme Arveefordringer, som kunde reises, derimod have formaaet noget. Herom mere i det Følgende.

ved Arv kunde blive skilt fra Danmark. Historien vidner, at Adelen fra først af kun vilde samtykke i Arveregjeringens Overdragelse til Mandsstammen, men at Kongen ei dermed vilde lade sig nøie, og at den maatte give efter, da han deri, som i alt andet, havde Geistligheden og Borgerstanden paa sin Side. Det kan ikke af de magre Oplysninger, som ere Efterverdenen overleverede om denne betydningsfulde Sag, umiddelbar sees, om Adelen blot tænkte sig de fra Frederik den Tredie nedstigende Mandslinier. Men rimeligviis har det kun været den om at gjøre at udelukke Qvindelinierne, og i al Fald vilde den neppe have havt noget imod at udvide Tilbudet til alle fra Christian den Første nedstigende Mandslinier, til hvilke den dog, hvis den forrige Valgfrihed var vedblevet, vilde have holdt sig. Men selv om Thronen blot var bleven arvelig i Frederik den Tredies Mandsstamme, saa vilde det dog ikke have været vanskeligt i en senere Tid at træffe en Overeenskomst, hvorved Adsplittelse kunde forebygges. Den Kongelige Mandsstamme var til hiin Tid, som til enhver senere, kun svagt besat, saa at Tronen i en Haandevending kunde være gaaet over til en Qvindelinie; og hvis dette var hændet inden 1720, saa vilde uden Spørgsmaal begge Hertugdømmerne været tabte. I det høieste kunde Danmark have beholdt den, saalænge en mandlig Descendent af Christian den Første var til, lidet betydende Lehnshøihed over Slesvig, hvilken endog efter det i 1658 for Slesvig udstedte saakaldte Souverainitetsdiplom bortfaldt med Hensyn til den Gottorpske Andeel saalænge den blev i den daværende Stamme, og maaskee endog vilde være blevet omtvistet med Hensyn til den Kongelige Andeel. Frederik den Tredies Mandslinie har vel vedligeholdt sig allerede i henved 200 Aar, og imidlertid have Forholdene saaledes forandret sig, at der ikke mangler Grunde for, at den Cognat eller qvindelige Agnat, der arver Riget, ogsaa er arveberettiget om ikke til begge Hertugdømmer saa dog til Slesvig, ligesom der og er en Deel af Holsteen (nemlig det Pinnebergske), der ubetinget maatte blive ved Riget.

Men de Tvivl, som have reist sig om den rette Arvefølge i hiint Tilfælde, have fra den Tid af, da Faren for at Mandsstammen skulde uddøe traadte nær for Bevidstheden, opvakt Uro og Tvedragt mellem de forskjellige Dele af Staten, hvori ellers netop alt bar hen imod en lykkelig Fremtid. Og heraf har omsider en skrækkelig Borgerkrig udviklet sig, og et indbyrdes fiendtligt Sind, der vist nok længe efter at Forholdene ere blevne nogenlunde ordnede vil blive ved at yttre fordærvelige Følger. Saaledes vil neppe Nogen nu kunne miskjende, at det var en stor Ulykke og en stor Feil, at Frederik den Tredie ved Ordningen af Arvefølgen for Kongerigerne har fremkaldt denne Mulighed, medens den rette Ordning saa at sige frembød sig af sig selv. Om Frederik den Tredies Bevæggrund til at staae paa den Arvefølge, der blev fastsat i 1660 og siden nærmere bestemt ved Kongeloven, meddeler Historien os Intet; men man kan ikke let tænke sig nogen anden end hans, maaskee endnu mere Dronningens, Attraa efter at holde Rigerne i deres Æt indtil Dagenes Ende (jfr. Kongelovens Art. 39.) *) Det er derhos rimeligt, at nogle af dem, der ved Statsforandringen i 1660 gik Kongen til Haande med Raad og Daad, have medvirket til denne hans og Dronningens dynastiske Følelse smigrende Beslutning. Det var sandelig ingen god Gjerning, hvorfra den end kom; selv uden Hensyn til hiin Fare var det i høieste Maade betænkeligt i en liden Stat og under Enevoldsregjeringen at aabne de mange frem-

---

*) Det kunde vel synes, som om Bevæggrunden og kunde søges i en bitter Følelse mod det Gottorpske Huus, som ved sin Forbindelse med Sverrig havde frigjort sig for den danske Lehnshøihed over dets Andeel af Slesvig. Men dette er dog saa meget mindre troligt, som dets Arveret til Danmark vilde have været langt udseende, i det den yngre kongelige Linie rigelig var forsynet med Agnater; og desuden var Habet til det Gottorpske Huus ikke dybere end at en Datter af Kongen faa Aar efter indgik Ægteskab med Hertug Christian Albrecht.

mede fyrstelige Personer, der gjennem Qvindelinier maatte nedstige fra Frederik den Tredie, Adgang til Tronen.*)

Naar jeg endnu i 1850 ikke vilde røre ved denne Sag, der længe havde beskjæftiget mine Tanker, saa var det fordi det den Tid ikke endnu var bragt i det Rene, om ikke de i Kongehuset og Folket herskende Meninger, hvorefter Hertugdømmerne eller i det mindste Slesvig deels i 1721 og deels i 1806 vare komne ind under samme Arvefølge som Danmark, kunde gjøre sig gjeldende. Vel havde den i Kongeloven fastsatte Arvefølge ved § 4 i Danmarks nye Grundlov tabt sin forrige Fasthed, noget som jeg ansaae for meget uheldigt, medens jeg aldeles erkjendte, at det vilde kunne være til Statens Frelse ved hensigtsmæssige Midler at tilveiebringe en Forandring, men antog, at dette engang for alle burde være skeet inden den nye Grundlov blev givet, eller i al Fald saaledes, at Kongen ved Grundloven havde faaet Fuldmagt til uden Rigsdagens Medvirkning at afhandle og afslutte det Fornødne.**)

---

*) En anden libet fornuftig Bestemmelse synes og at være kommet ind i Kongeloven fordi den smigrede Kongeparrets stærkt opvakte dynastiske Følelser, den nemlig, at en Konge allerede i det Øieblik han træder ind i sit fjortende Aar skal som fuldmyndig selv overtage sig Regjeringen (Art. 8). Ogsaa dette kunde, foruden den haandgribelige Urimelighed det indeholdt, have ført til Forvillinger med Hensyn til Hertugdømmerne, hvor efter Frederik den Tredies Primogenitur-Statut denne Myndighed først indtraadte med det fyldte 18de Aar, hvilket vistnok ikke var for silbigt. Heri kunde det end ikke antages at der for Slesvigs Vedkommende er skeet nogen Forandring ved Arvehyldingen af 1721, hvori man vel maatte finde en Vedtagelse af Kongelovens Arvefølge, men ikke af dens øvrige Indhold, navnlig ikke af det der var bestemt med Hensyn til Myndighedsalderen. Hvad Holsteen angaaer, da vilde neppe, saa længe den tydske Rigsforfatning stod ved Magt, nogen yderligere Dispensation fra den almindelige Regel, der krævede 21 Aars Alderen, have været at erholde, end der allerede ved den Keiserlige Confirmation paa Primogeniturstatutet af 1650 var tilstaaet.

**) See min Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og til en Valglov S. 121—122, 477—478.

Saalænge det imidlertid ikke endnu var aldeles vist, om ikke det, som fra mange Sider havde været ønskeligst, lod sig opnaae (i hvilket Tilfælde der iøvrigt slet ikke vilde være bleven Tale om nogen Forandring i Arvefølgen for Kongeriget, hvortil dog Grundloven var indskrænket), kunde jeg ikke beqvemme mig til at udtale noget mod denne Arvefølge. Ved at nedskrive den sammentrængte Fremstilling, som jeg i mit Skrift: For den danske Stats Opretholdelse o. s. v. S. 69—81 har givet af de historisk retlige saavelsom de politiske Grunde, der, i Forbindelse med hinanden, maatte gjøre Udslag for at den danske Stat ogsaa efter den Kongelige Mandsstammes Ophør burde blive sammen og udeelt, følte jeg Drift til at udtale, at det var mindre væsentligt, om den danske Arvefølge ved en saadan Sagens Ordning blev lagt til Grund, eller en anden blev vedtagen. Ved S. 177 ff. at yttre mig over de senere Statsfeil, der medførte, at den i 1460 stiftede Personal-Union med Hertugdømmerne i lange Tider ikke førte til den fastere Forbindelse, hvortil den indeholdt en Spire, vilde jeg og gjerne have nævnt den af Frederik den Tredie indførte Arvefølge i Danmark, hvorved denne dog omsider tilveiebragte nøiere Forbindelse var blevet udsat for betydelig Fare. Men, uagtet jeg var og længe havde været tilbøielig til at troe, at omsider en Omændring af Kongelovens Arvefølge vilde blive fundet fornøden til at frelse Staten fra Sønderspittelse, fandt jeg dog saa megen Betænkelighed ved dertil at give et Vink, at jeg udslettede hvad jeg i den Retning havde ladet indflyde i mit Haandskrift. Nu er det derimod givet, at det, for at vedligeholde Staten i dens Heelhed, bliver nødvendigt at forlade Kongelovens Arvefølge og kalde en Prinds af Christian den Førstes Mandslinie til Arv baade i Danmark og Hertugdømmerne. Det kan saaledes ikke længere være betænkeligt for en Fædrenelandsven at erkjende det store og ubestridelige Feilgreb, som blev begaaet ved den danske Arvefølges Ordning i 1660 og 1665.

Der er iøvrigt nylig af Geheime-Conferentsraad Scheel, en Mand, der er langt mere inde i Forholdene end de Aller-

fleste af dem, der skrive derom, i det andet Hefte af hans Fragmenter yttret en Mening, hvorefter der ingen særlig Arveberettigelse var enten til Slesvig eller til Holsteen, som kunde have traadt i Veien for den i Kongeloven anordnede Arvefølges Udvidelse til Hertugdømmerne, og at altsaa Kongeloven kun paa Grund af urigtige Forestillinger havde fremkaldt de Tvivl, der have sønderslidt vort Fædreland. Dette forudsat vilde ikke allene Danmarks Regjeringer før 1848 have været i en mærkelig Vildfarelse, men ogsaa de senere vilde have handlet urigtig ved istedetfor at staae fast ved Kongelovens Arvefølge at have indladt sig i Underhandlinger om en anden. Den nævnte Forfatter mener, at fra den Tid af at Christian den Første havde ladet sig vælge til Landsherre over Hertugdømmerne, og han, saavel som det danske Rigsraad og Hertugdømmernes Befuldmægtigede, ved Overeenskomsten af 1466 havde erkjendt en fremtidig Ret for disses Stænder til at vælge dem en Landsherre, kunde hverken han eller hans paa lige Maade valgte Efterfølgere paaberaabe sig nogen Arveret; men Enhvers Adkomst var ene og alene Valget i Forbindelse med den Forlehning, der i Henhold dertil blev givet deels af den tydske Keiser deels af Danmarks Konge. Kun i de Grene af den Oldenborgske Slægt, for hvilke, efter Valgrettens Ophør, særlige Arvestatuter bleve givne, erkjender han en Arveret at finde Sted, nemlig i den Hertugelige Gottorpske, hvis Hertug (Johan Adolph) i 1608, ved sit af Keiseren som Lehnsherre over Holsteen og af Danmarks Konge, Christian den Fjerde, som Lehnsherre over Slesvig, stadfæstede Statut, indførte Arvegang efter Førstefødselsret og lineal Følgeorden blandt Opretterens mandlige Descendentere; og ligeledes i den Kongelige danske Linie, for hvilken Frederik den Tredie i 1650 oprettede et Primogenitur-Statut af lige Indhold, som det Hertugen af Gottorf 42 Aar tidligere havde oprettet, hvilket ogsaa af Keiseren blev stadfæstet forsaavidt Holsteen angaaer. Men denne Lære er, saavidt skjønnes, grundet paa en aldeles urigtig Opfatning af Forholdene. Den de Slesvigske og Holsteenske

Stænder ved Privilegierne af 1460 og Unionen med Danmark af 1466 indrømmede Valgret kunde paa ingen Maade tilintetgjøre den Oldenborgske Linies Arverettighed. Det var jo kun mellem den afdøde Landsherres Sønner eller, i Mangel af saadanne, hans andre Arvinger der maatte vælges, og naar det paaberaabes, at den, som Valget tilfaldt, dog maatte forbigaaes, naar han ei vilde stadfæste Privilegierne, saa sees det ikke, hvorledes man kan benægte en Arverets Tilværelse, fordi den Arveberettigede kunde give Slip paa samme eller paa anden Maade forskjertse den. At der i visse Tilfælde kunde blive Tvivl om hvem der var rette Arving, er heller ikke nogen gyldig Grund mod selve Arverettigheden, saalidet som den Omstændighed, at man, efter Christian den Andens Fordrivelse, ikke tog Hensyn til hans Søn, hvad enten dette nu antages at være skeet med Ret eller Uret, kan have nogen Virkning for andre Tilfælde. Men desuden blev Arveretten i en senere Tid befriet for de Indskrænkninger, der fulgte af den Valgret Stænderne havde tilegnet sig, idet Stænderne efter Fyrsternes Paastand, og navnlig paa Grund af det Medhold Samme fik ved Keiser Rudolph den Andens skarpe Mandat af 10de April 1590, opgave den Valgret, som de havde tilegnet sig. Det Keiserlige Mandat har endog med udtrykkelige Ord erkjendt de tvende Hertuger, Kong Christian den Fjerde og Hertug Philip, for *rette Arveherrer* og Landsfyrster. *)

Det var ingenlunde nogen ny Arveret, der ved de paaberaabte Primogenitur-Statuter af 1608 og 1650 blev begrundet for de tvende daværende Landsfyrsters mandlige Af-

*) Det Keiserlige Mandat angik umiddelbar vel kun de holsteenske Stænder, men naar disse maatte bøie sig for samme, kunde de slesvigske Stænder ei heller unddrage sig herfor, da de ingen særlig Valgret kunde paaberaabe sig, men den baade i Privilegierne af 1460 og Unionen af 1466 kun var dem indrømmet i Forbindelse med de holsteenske Stænder og med Hensyn til begge Hertugdømmer tilsammen.

kom; men den Arveret, i Kraft af hvilken selve Opretterne vare komne til Regjeringen, blev derved forudsat som given. Kun vilde Opretterne med Hensyn til deres egne Efterkommere deels afhjælpe den Uvished, som der, hvilket og var blevet udtalt i det Odenseer-Forlig af 1579, fandt Sted om Følgeordenen, deels og forhindre Deling mellem flere Arvinger.*) At Opretterne indskrænkede sig til deres Descendenter, var en nødvendig Følge af at de paa ingen Maade kunde tilegne sig nogen videre gaaende Bemyndigelse. Efter vedtagne Retsbegreber kunde de ansees berettigede til, ved Huuslove, at afgjøre de Arvespørgsmaal, som kunde opstaae mellem deres Descendenter indbyrdes, og i al Fald blev saadan Anordnings Gyldighed sikkret deels ved Sammes Fornuftighed i Forbindelse med den Omstændighed, at enhver samme modstridende Paastand, der i Tiden kunde vaagne, vilde mangle klare og afgjørende Retsgrunde for sig, deels ved den Stadfæstelse, som vedkommende Lehnsherrer gave. De øvrige Grene af Slægten kunde under ingen Forudsætning beklage sig over disse Statuter; thi at de regjerende Hertugers mandlige Afkom stedse maatte være fortrinsberettigede for alle andre, der hørte til Slægten, var uomtvisteligt, og ikke mindre vist var det, at Opretternes Afkom paa Spindesiden ikke kunde komme i Betragtning, efterat det ved Odenseer-Forlig af 1579 var fastsat, at Forlehningen med Slesvig altid skulde tilfalde Hertugerne af Holsteen, der, som et tydsk Rigslehn, alene kunde gaae i Arv paa Mandslinien. Hvorledes der i hvert af hine Fyrstehuse skulde forholdes naar den for Opretterne nedstigende Mandsstamme uddøde var derimod noget, hvormed de ei kunde befatte sig. Imidlertid vilde dog de i bemeldte Statuter an-

---

*) See: „For den danske Stats Opretholdelse o. s. v." S. 78 i Særdeleshed Noten. Naar ogsaa Wegener l. c. S. 31—32 Note synes i Arvestatuterne at ville see et Beviis for at der uden for de ovenmeldte to Grene af det Oldenborgske Huus ingen Arveberettigelse tilkom Samme, saa har han aldeles ikke søgt at begrunde dette.

tagne sunde Grundsætninger, navnlig og med Hensyn til Indholdet af de Keiserlige Confirmationer, uden Tvivl have været tagne til Regel, naar en af de fjernere Mandslinier nogensinde blev kaldt til Arv.

Hvad jeg her har udviklet med Hensyn til Kongelovens Arvefølge, tjener til yderligere at bestyrke den Paastand, at det ikke var det der skete i 1460 og som fra Danmarks Side i 1466 havde faaet sin fulde Bekræftelse, hvori man maa søge Grunden til den Ulykke, der i vore Dage har rammet vort Fædreland, men at det er senere Statsfeil, der for en stor Deel have forstyrret de gavnlige Følger, som man kunde have ventet af den da stiftede Forbindelse. Jeg har vel allerede i mit tidligere Skrift anført tilstrækkelige Grunde for denne Paastand, men den Betragtning, som jeg under mit Fædrelands daværende Stilling fandt mig forpligtet til at tilbageholde, giver dog hiin Begrundelse forøget Vægt. Det havde iøvrigt længe vakt min Forundring, at de af vore politiserende Skribenter, for hvem der i et vist Tidsrum Intet var mere magtpaaliggende end at gjøre den i 1660 indførte Statsforfatning forhadt, aldrig toge fat paa det, der var den stærkeste og meest uomtvistelige Bebreidelse man kunde gjøre dens Stifter. For dem maatte dette jo have været et meget beqvemt Stof, medens jeg vel begriber at de, der, som jeg, ønskede, saa længe denne Forfatning bestod, saa meget som muligt at holde den i Ære, fandt sig forpligtede til at tilbageholde enhver offentlig Yttring om hiint kildne Punkt. Nu maae hine Politikere, for ikke at erkjende deres Kortsynethed, paastaae, at der Intet blev feilet af Frederik den Tredie ved at indføre en Arvefølge i hans Kongeriger, hvorved han udsatte dem for at skilles fra Hertugdømmerne. Herved maa det iøvrigt være dem noget ubeleiligt, at Udsigten til denne Adskillelse 1660 og 1665 i eet og alt ligesaa vel gjaldt Slesvig som Holsteen, men de ville vel vide at hjælpe dem, navnlig ved Kjækhed i at skjælde. Efter at nu Kongelovens Arvefølge er opgivet, maa det være den, som ønsker at føre vort Fædreland tilbage til en fast og varig Statsorden, vigtigt

at Sandheden sees i sin hele Sammenhæng. Ved at erkjende den vil man blive stemt for en forstandig og forsonlig Politik, hvorved dog endnu under Forsynets Bistand Forholdene kunne blive saaledes ordnede, at der kan være Udsigt til at Retfærdighed og Fred igjen kommer til at boe i det elskede Fædreland. Navnlig vil man da og lade en Regjering, der er paa Vei til dette Maal, Rolighed til at forfølge denne. Naar et vist Blad søger at arbeide imod den Ordning af Arvefølgen, som ved Underhandling med andre Stater og med Prætendenterne er nær ved at være fuldstændig bragt istand, saa har dette Blad derved sat Kronen paa sine mangeaarige statsopløsende Bestræbelser. Men det vil ikke dermed gjøre den ulykkelige Lykke, som det forhen har gjort. Den danske Rigsdag vil ikke lade sig overtale til at benytte den Ret, som Grundlovens § 4 har tillagt Samme, til at spilde Virkningen af Regjeringens Bestræbelser paa at forebygge Statens Adsplittelse; og de fremmede Kongehuse, som hiint Blad har været betænkt paa at unde det danske Monarkie, ville vist ikke lønne denne dets Opmærksomhed uden med et Smiil.

DEC 3 - 1946

